سەنئەتكارلىرىمىز

1994

4—5

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

XINJIANG CIVILIZATION

كۆتۈش (ماي بويىاق رەسىم) ئەخمەت كېرەم سىزغان
ـ قەيىۋم قادىر فوتوسى

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
43 - يىل نەشرى

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال گەدەبىي ژۇرنال
1994 - يىل 4 - ، 5 - سان (ئومۇمىي 209 - ، 210 - سان)

بۇ سانىدا

سەنئەتكارلىرىمىز

سەنئەت ئۇستازىنىڭ كىشىلىك يولى ..... رەنا مەخسۇت 2

گەدەبىيات گۈلزارى

زەيتۇنە..... (پوۋېست) ..... مۇھەممەت باغراش 11
قۇياش ۋەھىمىسى..... (ھېكايە) ..... زوردۇن سابىر 51
تەسىرات دېگىزىدىن تامچىلار ..... ياسىنجان سادىق، گەۋھەر تاشتۆمۈر، گەۋھەر ئابلەت 64

تارىختىن سۆز

تارىختىكى ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى ..... ئابلىز مۇھەممەت سايرامى 65

تۇتىم تەتقىقاتى

ئۇنتۇلغان تۇتىم ۋە زامانىۋى كەمتۈكلۈك ..... گەسئەت سۇلايمان 93

سەھنە ئەسەرلىرى

كەچكۈزدىكى غېرىبلىق..... (دراما) ..... تۇرسۇنجان لەتىپ 100
ناخشا تېكىستلىرى..... مۇھەممەتئىلى زۇنۇن، ئابدۇسالام توختى، تۇرسۇن نىياز 127

سەنئەت ئىسلاھاتى

سەنئەت تەرەققىياتىدا ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىك بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم ..... ئابلىجان ھېيت 128
سەنئەتتىكى ژارىسلىق قىلىش بىلەن راۋاجلاندۇرۇشنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم ..... يۇسۇپ كېرىم 131

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

تاتار خەلق لەتىپىلىرى ..... غاربۇللا يېكىنىيىق تەرجىمىسى 133

دانالار خەزىنىسى

ھايات ھەقىقەتلىرى ..... توپلىغۇچى: ئىلياس ھوشۇر 136

سىگنال

بىز سۆكۈت قىلىپ تۇرالمايمىز..... قەدىردان قەييۇم 138
تۇمان ھاسىلاتلىرى ..... سىدىقھاجى روزى 141

ئەينەك

بىزدىكى ھەشەمخورلۇق ..... نىزامىددىن ھۇسەيىن 143
ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى ..... ئەختەم ئۆمەر 153

ئاممىۋى مەدەنىيەت سەپىدە

دولان دېيارىدىكى مەدەنىيەت پونكىتىغا زىيارەت..... خۇدابەردى ئابدۇللا 159
مۇقاۋىدا: ئاتاقلىق ئۇسسۇل پىشۋاھىسى، مەرھۇمە قەمبەرخانىم. رەسسام: پەرھات ئىبراھىم، ئابدۇشۇكۇر كېرىم (تەكلىپ قىلىنغان). مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: مۇھەممەت زۇنۇن
مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: قۇربان مامۇت (ئىجرائىيە)، ساتتار توختى
بۆلۈم مۇدىرى مۇھەررلىرى: قۇربان مامۇت، رىسالەت مۇھەممەت
بۆلۈم مەسئۇل مۇھەررلىرى ۋە تېخنىكىلىق مۇھەررى: قۇربان مامۇت

سەنئەت ئۇستازىنىڭ كىشىلىك يولى

ـ قەدىرلىك ئۇستاز قەمبەرخانىمنىڭ ئۆچمەس خاتىرىسى ئۈچۈن

رەنا مەخسۇت

قانداق گۈلشەن خازان بولدى،
قانداق ئىستەك ئارمان بولدى.
قانداق چېچەك يەرگە چۈشتى،
قانداق ئەدەب شامى ئۆچتى؟!

بۇ يىل 13 ـ يانۋار ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى نامدار نامايەندە، ئەسىرىمىزدىكى ئۇيغۇر مىللىي سەھنە ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە يېڭى زامان ئۇسسۇل سەنئەت ماتارىپىنىڭ ئاساسچىسى، مەشھۇر جامائەت ئەربابى قەمبەرخانىمنىڭ يۇرىكى سوقۇشتىن ئەبەدىي توختىدى. خەلقىمىز كۆپ ئەسىرلىك مەدەنىيەت تارىخىدا ياراتقان گۈزەل ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ سادىق ۋارىسى، يالقۇنلۇق تەرغىباتچىسى ۋە پازىل ئۇلگىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. خەلقىمىز قەمبەرخانىمنىڭ ۋاپاتىدىن ئېغىر قايغۇغا چۆمدى. بۇ ئېغىر مۇسىبەت ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىگە بولغان تارىخىي چۈشەنچىسىنىڭ

سەنئەتكارلىرىمىز

قېشىمغا ئەگىشىپ، ئۆزىنىڭ تولدۇرغۇسىز يوقىتىشلىقىنى داۋاملىق ئاشۇرۇشى شۈبھىسىز!
بىز ئۇستاز قەمبەرخانىمنىڭ ھايات يولىنى، سەھنە ۋە ماكارىپ ھاياتىنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ بىر ئۆمۈر ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان ھەقىقىي ئويغۇر پەرزەنتىگە لايىق، ئاينىمىغان ئەنئەنىۋى پاك ئەخلاقىي پەزىلىتى ۋە ياشاش غۇرۇرىنى ياشلىرىمىزغا ئەۋلادتىن - ئەۋلادقىچە تونۇشتۇرۇشقا قەرزدارمىز. ئۇ بىز ئۈچۈن ھېلى - ھېلى سالاھىيەت ئىگىلىرىمۇ ھېچا كەلتۈرەلمەيدىغان ئالىيجاناب مەنىۋى ئۇلكە.

يېڭى زامان ئويغۇر سەنئىتىنىڭ مۆتىۋەر پېشۋالىرىدىن بىرى

ئۇ «شىنجاڭدىكى ئەڭ ئۈزەل ئىككى سەنئەت ئۇلىنىڭ بىرى».
- ئەخمەتجان قاسىمى

قەمبەرخانىم 1915 - يىلى قەشقەر شەھەر ئەتراپىدىكى مېۋىزار يېزا - بەشكېرەم ئاۋات كەنتىدە دۇنياغا كۆز ئاچقان. ئۇ ئۆز ئائىلىسىدە، ئۆز يۇرتىدا توپلىشىپ ئولتۇرغان ئويغۇر ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك، ھالاللىق ۋە ناخشا - ئۇسسۇلغا ھېرىسمەنلىك روھىيىتىدىن ئۆز قەلبىنىڭ تۇنجى مەنىۋى قاتلىمىنى ھاسىل قىلغان. ئۇنىڭ دادىسى ئەمەت ئاكا ناخشا خۇمار، ئانىسى زورىخان ئاچا ئۇسسۇل خۇمار خەلق سەنئەتكارلىرىدىن ئىدى. قەمبەرخانىم بۇ ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن ئۈچ قىزنىڭ ئىككىنچىسى بولۇپ، ئاچىسى نىساخان، سىڭلىسى گۈلبەھرەملەر ئىدى.

قەمبەرخانىم ئائىلىسى بىلەن ئەينى زامانىدىكى سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىغا چىقىپ كەتكەن بولۇپ، ئاتىسى ئالمۇتىدا قازا قىلغاندىن كېيىن، ئانىسى يەنە ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرۈپ، قەمبەرخانىم غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى شىنجاڭ سەنئەت فاكۇلتېتىغا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان مەزگىلدە، 1953 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن.

قەمبەرخانىمنىڭ سىڭلىسى، ئويغۇر ئۇسسۇلچىلىقىدا ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان ئۇسسۇلشۇناس گۈلبەھرەم، ئالمۇتا ئۆسمۈرلەر مۇزىكا - ئۇسسۇل مەكتىپىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئالمۇتا، تاشكەنتلەردىلا ئۆزىنىڭ ئۇسسۇل ماھارىتى بىلەن دىققەتكە سازاۋەر بولغانىدى. گۈلبەھرەم 1947 - يىلى - ئىت يىلى ئاخىرلىشىش ئالدىدا، خۇددى قەمبەرخانىمغا ئوخشاشلا 13 - يانۋار ئالەمدىن ئۆتكەن. كېسەل ھالەتتە ياتقان گۈلبەھرەمنى ئەخمەتجان قاسىمى يوقلىغان ۋە قەبرە بېشىغا چىقىپ ئۇنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ قايغۇلۇق نۇتۇق ئېلان قىلغانىدى.

قەمبەرخانىم ئائىلە ۋە ئەل - يۇرت تەسىرىدە ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىغا ئىشتىياق باغلىغانىدى. ئۇنىڭ مىللىي ئۇسسۇلغا بولغان قىزغىن مۇھەببىتى ئۆزبېكىستان دۆلەت خىروگرافىيە (ئۇسسۇل) مەكتىپىدە ئۇنىڭ كەسپىي ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىغا ئۈل سالغان. بۇ مەكتەپكە ئاتاغلىق ئۆزبېك ئۇسسۇل - مەدەنىيەت ئەربابى تاماراخانىم يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئەينى زامانىدىكى ئۆزبېكىستان ئۇسسۇل مۇنبىرى تاماراخانىم، ھەلىمە ناسىرئوا، مۇكەررەمە تۇرغۇنبايئوا، رازىيە كەرىموۋا قاتارلىق ئالەمشۇمۇل ئۇسسۇل ماھىرلىرى شۆھرىتى بىلەن راسا جىلۋىلەنگەنىدى. قەمبەرخانىم يەنە موسكۋاغا بېرىپ مۇزىكا - ئۇسسۇل ئىنستىتۇتىدا تەلىم ئالدى ۋە ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى موسكۋا سەھنىسىدە ئويناندى.

كىشىنى قايىل قىلدىغىنى شۇكى، قەمبەرخانىم تۇنجى رەسمىي مەكتەپ - ماكارىپ ئارقىلىق يېتىشىپ چىققان يېڭى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىسى سۈپىتىدە تارىخىمىزغا كىرىپ كەلدى. قەمبەرخانىم ئۆزبېك ئۇسسۇل ئوقۇش يۇرتىدا يەنىلا تىپىك، خاس ئۇسلۇبقا ئىگە ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىسى بولۇپ يېتىشتى.

قەمبەرخانىم 1942 - يىلى نويابردا ئانىسى، سىڭلىسى بىلەن ئۆز يۇرتى شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. بۇ، چۆچەك، غۇلجا، ئۇرۇمچى، تۇرپان ۋە قەشقەرلەرنى مەركەز قىلغان ئۇيغۇر يېڭى مەدەنىيەت دولقۇنى داۋام قىلىۋاتقان چاغلار ئىدى.

قەمبەرخانىمنىڭ مۇشۇ مەدەنىيەت ئۆركىشىگە ئۇلگۈرۈپ كېلىشى تارىخنىڭ تاللىشى بولدى. ئۇ، بۇ مەدەنىيەت دولقۇنىنىڭ داۋاملىق راۋاجلىنىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشتى. ئۇ چۆچەكتە، كېيىنچە ئۇرۇمچىدە ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قارمىقىدىكى سانائىنەپىسىدە سەھنە سەنئىتىگە قاتناشتى. بۇ، دەل خەلق ئۇسسۇل، مۇزىكا، تىياتىر سەنئىتىنىڭ سەھنە سەنئىتىگە ئايلىنىش مەزگىلى ئىدى. شۇندىن باشلاپ، خۇددى قەدىرلىك ئەخمەتجان قاسىمى ئېيتقاندەك: «شىنجاڭدىكى ئەڭ ئۈزەل ئىككى سەنئەت گۈلى» - قەمبەرخانىم بىلەن گۈلبەھرەمنىڭ ۋەتەن سەنئىتى ھاياتى باشلانغانىدى.

قەمبەرخانىم «نىمپەدە» ، «دىلخاراج» ، «ئوششاق» قاتارلىق تىپىك ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرى بىلەن ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىگە يېڭى ھۆسن قوشتى.

قەمبەرخانىمنىڭ نامى تېز ئاردا پۈتكۈل شىنجاڭغا پۈر كەتتى. خەلقىمىز ئۆز روھىيىتىنى ساغلام گەۋدىلەندۈرگەن بۇ سەنئەت ماھىرىنى قىزغىن سۆيدى. ئاڭا ھۆرمەت ۋە شۆھرەت بېغىشلىدى.

ئۇ 1947 - يىلى 9 - ئايدا نەنجىڭ، سۇجۇ، شاڭخەي ۋە تەيۋەنلەرگە ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنى ئېلىپ بارىدى. بۇ چاغدا ئەمدىلەتىن ئەنگلىيە پادىشاھلىق بالېت مەكتىپىنى تاماملاپ ۋەتەنگە قايتقان دەي ئەيلەن خانىم بىلەن ئوسكار مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچى تۇنجى جۇڭگو كىنو چولپىنى خۇدەي خانىم ۋوگزالغا چىقىپ گۈل تۇتۇپ قەمبەرخانىمنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئاتاقلىق سەنئەت پېشۋاسى مېي لەنفاڭ ئەپەندى قەمبەرخانىمنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ مېھمان قىلدى. قەمبەرخانىمنىڭ شەرقىي جۇڭگو سەھنىلىرىدە مىسلىسىز شۆھرەت قازانغان «ياشلىق كۈيى» قاتارلىق گۈزەل ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى كۆرگەن ئۇسسۇل مۇتەخەسسىسى دەي ئەيلەن خانىم قەمبەرخانىمنى ئۆزى قۇرغان شەڭخەي بالېت مەكتىپىدە دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى. بۇ چاغدا گېزىت - ژۇرناللاردا قەمبەرخانىمنىڭ ئويىنىغان ئۇسسۇللىرى توغرىسىدا سۈرەتلىك مەدھىيىلەر ئېلان قىلىندى. ئۇلارنىڭ بىرىدەمۇزىكىشۇناس ئەن يى: «ئۇنىڭ گۈزەللىك، ئېپتىخار ۋە تەمكىنلىك بىلەن تولغان ئۇسسۇللۇق قىياپەت ۋە قەدەملىرى شىنجاڭ مىللىي مەدەنىيىتى ئۈچۈن مىسلىسىز ئۆلۈغ تۆھپە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ» دەپ يازغان.

ئانچە ئۆتمەي جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلدى. ئۇ ئۇرۇمچىدە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى ئۆزىنىڭ جۇشقۇن ئۇسسۇلى بىلەن كۈتۈۋالدى. بۇ چاغدا قوماندان ۋاڭ جېن سەھنىگە چىقىپ ئۇنى تەبرىكلىدى ۋە ئۇنىڭغا ئىلھام بەردى.

قەمبەرخانىم 1950 - يىلى دۆلەت بايرىمىنىڭ بىر يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن شىنجاڭ ۋەكىللىرى تەركىبىدە بېيجىڭغا باردى. 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ماۋزېدۇڭ، لىيۇشاۋچى، جۇئېنلەي، جۇدې قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرى بىلەن كۆرۈشتى. ماۋجۇشى ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: «مەن نامىڭىزنى بىلەتتىم» دېدى. ئەتىسى ئۇ تېيەنئەنمېن مۇنبىرىدە بايرام تەنتەنىسىنى تاماشا قىلدى. شۇ كۈنى كەچتە خۇەيرېنتاڭ كۈلۈبىدا «ناغرا ئۇسسۇلى» ، «تەخسە ئۇسسۇلى» ، «ئازاد زامان» قاتارلىق قويۇق مىللىي ئۇسلۇبتىكى ئۇسسۇللارنى ئويناپ يەنە ماۋجۇشى قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ۋە يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى.

قەمبەرخانىم 1950 - يىلى 10 - ئايدا بېيجىڭدىن شىمالىي غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى شىنجاڭ سەنئەت فاكۇلتېتىغا مەسئۇل بولۇپ كەلدى. شۇندىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماۋارىپىدىن ئىبارەت يېڭى ھايات پائالىيەت دەۋرى باشلاندى.

يېڭى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماۋارىپىنىڭ ئاساسچىسى

«ماۋارىپسىز سەنئەت سۈزۈلدۈرمىگەن لاي سۇ دېمەكتۇر» .

- قەمبەرخانىم

قەدىرلىك ئۇستازىمىز قەمبەرخانىمنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتىگە قوشقان تارىخىي تۆھپىلىرى ئۇنىڭ سەھنە ھاياتىدىكى جەزىبكار رەقىس پائالىيەتلىرىدىن باشقا، يەنە ئۇنىڭ يېڭى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماۋارىپى پائالىيىتىگە ئۆل قويغانلىقىدا گەۋدىلەنگەن.

ھەممىگە مەلۇمكى، ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى بىر قانچە مىڭ يىللىق، كۆپ باسقۇچلۇق، ئۇزاق تارىخنى بېسىپ ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۇسسۇل سەنئىتىنى پەقەت مەشرەپ - مۇراسىملار ئارقىلىق ئۆگىنىش، ئوردا - قەسرلەر يېنىدىكى «ناغرىخانا» لار ئارقىلىق ئۆگىنىش، ئۇستاز تۇتۇپ ئۆگىنىشتىن باشقا، رەسمىي ئۇسسۇل مەكتەپ ماۋارىپىدىن ئىبارەت مەخسۇسلاشقان ئۆگىنىش سىستېمىسىنى بەرپا قىلمىغانىدى. ئەگەر بۇنداق مەخسۇسلاشقان ئۇسسۇل ماۋارىپى سىستېمىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا سۆز بولىدىغان بولسا، بۇ شەرەپ مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن بېرى باشلانغان يېڭىچە مەكتەپ ماۋارىپى ئۆركىشى ئاساسىدا، 50 - يىللىرى مەيدانغا كەلگەن شىنجاڭ ئۇسسۇل (جۇملىدىن باشقا ژانىرلاردىكى سەنئەتلەر) ماۋارىپىنىڭ ئاساسچىسى قەمبەرخانىم نامىغا تەئەللۇقتۇر. بۇ بىناكارلىق خاراكتېرىدىكى تارىخىي باشلىنىش گەرچە 50 - يىللاردىن 80 - يىللارغىچە ئىزچىل داۋاملاشقان بولسىمۇ، ئۇ قەمبەرخانىم چۆچەككە كەلگەن يىللىلا ئۆزىنى كۆرسەتكەنىدى. قەمبەرخانىم چۆچەكتە ئىككى قېتىم

قىسقا مۇددەتلىك ئۇسسۇل كۇرژۇكى (كۇرسى) بىلەن ئۆزىنىڭ دەسلەپكى ئۇسسۇل ماڭارىپى پائالىيىتىنى باشلىغانىدى.

قەمبەرخانىمنىڭ نام - شەرىپى بىز تېخى گۈدەك چېغىمىزدىلا ئەل ئارىسىدا مەشھۇر ئىدى. 1951 - يىلى غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىدا شىنجاڭ سەنئەت فاكۇلتېتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، قەمبەرخانىم ھەم رەھبەر، ھەم ئوقۇتقۇچى ئىدى. مەن ئۇ يەردە قەمبەرخانىمنىڭ ئۆز ئاغزىدىن مېھرىبانلىقى ۋە قىزغىن تەربىيىسىگە ئېرىشتىم. تەقدىر مېنى قەمبەرخانىم بىلەن 30 يىل بىر مەكتەپ، بىر قورۇدا بىللە ياشاشقا نېسىپ قىلغانىدى. بۇ يىللار تولىمۇ ئەگرى - توقاي، بەزىدە خۇشاللىنارلىق، بەزىدە ئېچىنىشلىق ئۆتتى. بۇ يىللار ھەقىقەتەن ئۇنىڭ غايىسى، ئىرادىسى، خاراكتېرى ۋە پەزىلەتلىرىنىڭ جانلىق كارتىنىسىنى قەلبىمىزگە ئەبەدىي سىزىپ چىقتى.

قەمبەرخانىم ئۆز خەلقىنىڭ سادىق پەرزەنتى، غايىلىق قىزى ئىدى. ئۇ ئۆز خەلقى ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتىگە بولغان چەكسىز مۇھەببىتى ۋە ئۇمىدىنى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىغا سىڭدۈرۈۋەتكەنىدى. ئۇ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ نەپىسلىكى، ساپلىقى، ئەينەنلىكىنى بىر ئۆمۈر ساقلاپ، ئويناپ، كۆرسىتىپ كەلدى. ئۇ ئۇسسۇل ساھەسىدە ئۇيغۇر سەھنە ئۇسسۇللىرىنىڭ مىللىي ئۇسلۇبى ۋە ھەرىكەت تۈسىنى ئەينەن داۋاملاشتۇرۇش، راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۇيغۇر ئۇسسۇل ماڭارىپىنى ئالدىنقى ئورۇندا قويغانىدى.

ئەينى يىللاردا ئۇنىڭ خۇسۇسىغا كۆيۈنۈش يۈزىسىدىن بەزىلەر ئۇنىڭغا: «شاگىرت بېقىپ، كەسپداشنىڭ كۆڭلى ئالا بولىدۇ. ئوقۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ، يەنىلا سەھنىدە ئۇسسۇل ئويىنىغىنىڭىز تۈزۈك» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىمۇ ئۇ ئۇسسۇل ماڭارىپىغا بولغان ئوتتەك مېھرىدىن يانمىدى. ئۇ غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىدىلا «ئۇيغۇر ئۇسسۇلى دەرسلىكى»نى تۈزدى. ھەر خىل ھەرىكەتلەر (جۈملىدىن سالام بېرىشنىڭ بەش خىل ھەرىكەت شەكلى) گە ئىسىم بېكىتتى. ئانچە ئۆتمەي بۇ دەرسلىك ئۇ ئالاھىدە ئۇستاز سۈپىتىدە تەكلىپ قىلىنغان بېيجىڭ ئۇسسۇل ئىنستىتۇتىدىكى ئۇيغۇر ئۇسسۇلى دەرسىنىڭ دەستۇرى قىلىنىدى.

بىز بۈگۈن، يېڭى زامان ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى ماڭارىپىنىڭ يېرىم ئەسىرگە يېقىن تارىخىي مۇساپىسىگە نەزەر سالغىنىمىزدا، ئۇستاز قەمبەرخانىمنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتى قاراشلىرىدىكى مۇنداق ئىككى روشەن ئىستېتىك نۇقتىسىنى بايقايمىز. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، ئۇسسۇل سەنئىتى ماڭارىپىنى سەھنە ئۇسسۇللىرىنىڭ ئالدىغا قويۇش، ئۇسسۇل ماڭارىپى ئارقىلىق خەلقنىڭ ئۇسسۇل - سەنئەت ئېڭىنى تىكلەش ۋە ئۇرغۇتۇش، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ ھەرىكەت تىلىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىرىنىڭ مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە كەسپىي ئەخلاقىي پەزىلىتىنى يېتىلدۈرۈش، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى ھەر قايسى پەنلەرگە ئوخشاش كۆپ باسقۇچلۇق ماڭارىپ سىستېمىسى ۋە ئوقۇتۇش سىستېمىسىغا ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇ، ماھىيەتتە، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ كاتتا بىر غولى بولغان ئەنئەنىۋى ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ قەددىنى كۆتۈرۈش، ئۇنى زامانغا، دۇنياغا، كەلگۈسىگە يۈزلەندۈرۈشتىكى تارىخىي خاراكتېرلىك ئاك ۋە ئەمەلىيەت ئىدى. ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىغا، مەيلى ئوقۇتۇش ياكى ئويۇن كۆرسىتىشتە بولسۇن، يەنىلا ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ خاس مىللىي - بەدىئىي تامغا - ئالامەتلىرى، روھى - پسىخىكىسى، ھەرىكەت تىلى خەزىنىسى، ئۇسسۇللۇق قىياپىتى، ئۇسسۇللۇق كىيىم - گىرىملىرى، ئۇسسۇل مۇزىكىسى، ئۇسسۇل تۈسى بويىچە ۋاراسلىق قىلىش، راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى روشەن ۋە ئىزچىل تەشەببۇستىن ئىبارەت ئىدى. قەمبەرخانىم بۇ ھەقتە بىر ئۆمۈر تەكىتلەپ سۆزلىدى! 1957 - يىلى بىز «ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇلى» دەرسلىكىنى تۈزۈشكە كىرىشكەندە، بەزى كەسپداشلار ياۋروپا بالېت ئۇسسۇللىرىنى ئاساس قىلىشنى تەكىتلىدى. بۇ ۋاقىتتا قەمبەرخانىم بىزنى باشلاپ قەشقەرنىڭ شەھەر - يېزىلىرى بىلەن مەكىت ناھىيىسىگە ئېلىپ بېرىپ، ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇللىرىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆزىدىن بىۋاستە ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇ تارتىپ چىقىرىلىپ ئاتالمىش «خەلق دۇشمىنى» قىلىپ قويۇلغان، ئۆزى كېسەللىك ئازابىدا قىينىلىۋاتقان چاغلىرىدىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ھەر قايسى پەدىلەرگە ئويىنىلىدىغان ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ ئەسلى ئۇسلۇبى، تۈسى ۋە ئەنئەنىسىنى ئويناپ كۆرسىتىپ، ئۇنتۇلۇپ قالماسلىقنى تەكىتلەيتتى. بۇ دەل ئۇنىڭ ئۆز خەلقىگە بولغان چەكسىز مۇھەببىتىنىڭ يارقىن دەلىلى ئەمەسمۇ؟!

قەمبەرخانىمنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ تېپىك مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاش ئىدىيىسى چوڭقۇر ئىلمىي ئاساسقا ئىگە ئىدى. ئۇ، بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى تۇنۇگۈنكى ياكى بۈگۈنكى نەتىجە دەپ قارىماستىن، ئۇزاق تارىخنىڭ مەنىۋى مەھسۇلى، ئۇ ياكى بۇ ئۇسسۇلچىنىڭ بىر قانچە ئىجادىي كونسېرتى دەپ قارىماستىن، خەلقنىڭ، ئالدى بىلەن كەڭ ئەمگەكچى خەلق ئاممىسىنىڭ فولكلورلىق

بايلىقى دەپ قارايتتى. ئۇ مۇنداق تارىخىي بايلىقنىڭ ئۆز خەزىنىسى، ئالاھىدە سىستېمىسى، خاس قانۇنىيەتلىرى، ئەنئەنىۋى ئىزچىللىقى مەسلىسىدە ھەر قانداق نېگلىنزملىق (ئىنكارچىلىق) بولمىغۇرلۇقلارنىڭ ناھايىتى زىيانلىقلىقىنى تەكىتلەيتتى.

ئۇ بىر تەرەپتىن، ھەر بىر مىللەتنىڭ مىللىي ئۇسسۇللىرى ئۆزىنىڭ مىللىي خاسلىقى بىلەن باشقا مىللەت ئۇسسۇللىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. مۇشۇ خاسلىقنىڭ مەۋجۇتلۇق قىممىتى ئۇنىڭ نوپۇزى ۋە ھۆرمىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي تۇستىن ئايرىلغان ئۇسسۇل ھەر قانچە قىزىقارلىق بولسىمۇ «قېتىشما ئەبجەش» دىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنى مىللىي ئۇسسۇل دېگىلى بولمايدۇ، دەيتتى.

ئۇ يەنە بىر جەھەتتىن، ھازىرقى دەۋر دۇچ كېلىۋاتقان ھەر خىل مەدەنىيەتلەر ئۇچرىشىپ، توقۇنۇشۇپ، رىقابەتلىشىپ تۇرغان زاماندا، مىللىي مەدەنىيەت (جۈملىدىن ئۇيغۇر مىللىي ئۇسسۇللىرى) تەرەققىياتىدا ۋاراسلىقنى ئاساس قىلىپ، ئەنئەنىگە ماسلاشقان ھالدا قوبۇل قىلىشنى ئىنچىكە ئانالىلىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى تەكىتلەپ كەلدى. ئۇ، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ تىپىك خاسلىقى ۋە ھەرىكەت روھىيىتى (پسىخولوگىيىسى) گە زىت بالېتچە ھەرىكەتلەرنى ئىزچىل ئەيىبلەپ كەلگەن. بەزى كىشىلەر ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى مۇجەسسەم قاراشلىرىنى «كاڭچەي» (قەمبەرخانىم ئۇسسۇل ئېقىمى) دەپ ئاتىغاندا، ئۇ، بۇ ئاتالمىنى ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى ئۇسسۇللىرىغا ۋاراسلىق قىلىشتا چىڭ تۇرغانلىقىنى ئىپادىلەمدۇ ياكى بۇ ۋاراسلىقتا چىڭ تۇرۇشنى مېنىڭ شەخسىي ئۇسلۇبىم، دەپ قارىغانلىقىنى بىلدۈرەمدۇ، دەپ سوئال قويۇپ، كېيىنكى مەنىدە بولسا رەت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان. بۇ ئۇنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە، ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى ئەنئەنىسىگە بولغان ھەممىنى ئۇنتار ئوتلۇق قەلبى ۋە پاك ساداقىتىنى گەۋدىلەندۈردى.

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە ماتارىپىغا ئۆلمەس تۆھپە قوشتى. ئۇنىڭ ئالاھىدە تىپىكلىككە ئىگە بولغان ئۇيغۇر ئۇسسۇل ئۇسلۇبى باشقا مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنى تونۇشى ۋە ئۆگىنىشىگە ئۇلگە كۆرسەتتى. ئۇ سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى بىلەن بىرلىكتە بېيجىڭ ئۇسسۇل ئىنستىتۇتىنىڭ بىرىنچى تۇركۈمدىكى ياش ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشكە تەكلىپ قىلىنىپ بۇ ئالىي ئوقۇش يۇرتىنىڭ مەيدانىغا كېلىشىگە تۆھپە قوشتى. ئۇ غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى شىنجاڭ سەنئەت فاكۇلتېتى، شىنجاڭ ئىنستىتۇتى سەنئەت فاكۇلتېتى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ تەسىس قىلىنىشىغا ھەقىقىي ئەمەلىي ئاساس سالغۇچى بولۇپ قالدى.

قەمبەرخانىمنىڭ بىۋاستە تەربىيىلىگەن شاگىرتلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى بۈگۈنكى كۈندە ئاپتونوم رايونىمىز بىلەن مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئۇسسۇل سەنئىتى سېپىدە جەۋلان قىلىپلا قالماستىن، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە ھېلىمۇ ئالدىنقى قاتاردىكى ئۇسسۇل ماھىرلىرى بولۇپ خىزمەت قىلماقتا. ئۇنىڭ نامى يىراق ئەللەرگىمۇ تارقالغان. 1991 - يىلى ئىيۇندا ئۆزبېك خەلقىنىڭ داڭلىق ئۇسسۇل ئۇستازى تامارا خانىم سەھنە ھاياتىنىڭ 75 يىللىقى، تۇغۇلغانلىقىنىڭ 90 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆزبېكىستان مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى رىياسەتچىلىكىدە ئۆتكۈزۈلگەن خاتىرىلەش سەنئەت كېچىلىكىدە تاماراخانىم مېنى باغرىغا بېسىپ، ئۆز نامىدىن ئۇستازىمىز قەمبەرخانىمغا ئالاھىدە سالام يوللايدىغانلىقىنى تەۋسىيە قىلغانىدى.

كۆزگە كۆرۈنگەن جاسارەت ئەربابى

«ئەگەر خەلقىم بولمىغان بولسا، مەنمۇ، مېنىڭ قەدىر - قىممىتىمۇ بولمىغان بولاتتى».
ـ قەمبەرخانىم

قەدىرلىك ئۇستازىمىز قەمبەرخانىم يېڭى زامان ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن جاسارەت ئەربابى ئىدى.

ئۇ 1944 - يىللىرىلا مەشھۇر يازغۇچى ماۋدۇن، مەشھۇر سەنئەتكار جاۋدەن ئەپەندىلەرنىڭ تەكلىپى بىلەن، ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ «يامغۇردىن كېيىنكى ئاپتاپ» دراممىسىغا «باھار» ناملىق ئۇسسۇل تۈزۈپ چىققتى. ئەينى زاماندا «ياپونغا قارشى ئەسكەرلەرگە ياردەم بېرىش» ئۇچۇن ئويىنىغان بۇ ئويۇنغا جاۋدەننىڭ خانىمى پىئانىنو، مۇھەممەتجان ئىسمائىل ئاكا ساز چالغانىدى.

ئۇ ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىلا غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر

ئوقۇغۇچىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ شىئەن، تەييۈەن، شىجياجۇاڭ، لوياڭ، شەنيانڭ قاتارلىق شەھەرلەردىكى زاۋۇت، كان - كارخانا، قىسىملارغا بېرىپ ئويۇن قويۇپ، «ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش» كە ئومۇم خەلق سەپەرۋەرلىكى پائالىيىتىنى تەشكىللىگەن ۋە ئۆزى باشلاپ ئوسۇل ئويناپ، ئىئانە توپلىغاندىن تاشقىرى، مۇساجان روزى ئاكا، ئابدۇرېشىت ئىمىن ئاكا، ئىبراھىمجان، قەمبەرنىسا ئۆمەر، ئەيسا قارىي، زەينەپ سابىت، ھاۋاخان مۇھەممەت، بۇبىتاي، مەلىكە دۆگامەت قاتارلىق ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلاردىن بەش تۈركۈمنى بەش نۆۋەت چاۋشيەنگە بېرىپ جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىدىن ھال سوراشقا ئۈيۇشتۇرغانىدى.

ئۇ، 1956 - يىلى جۇڭگو ئوسۇلچىلار ئۆمىكى تەركىبىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا زىيارەتكە چىقىپ، مەشھۇر روس بالېت مۇتەخەسسىسى ئۇلانۇۋا بىلەن كۆرۈشتى. ئۇ تاشكەنتتە تامارا خانىمنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ، بىللە رەسىمگە چۈشتى.

ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ماۋزېدۇڭ، جۇئېنلەي، دېڭ شياۋپىڭ قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ يەتتە قېتىم قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى، ئۇيغۇر خەلقىگە ۋەكالىتەن ماۋجۇشىغا چىمەن دوپپا كىيدۈردى.

ئۇ، مەملىكەتلىك 4 - قېتىملىق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر قۇرۇلتىيىدا مەملىكەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئوسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلاندى.

ئۇ، 1980 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئوسۇلچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ سايلاندى.

ئۇ، 1980 - يىلى 10 - ئايدا، بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىپ، ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماي، پىشقەدەم سۇنايچى ئابدۇگۇل ئاكا قاتارلىق مەشھۇر سەنئەتچىلەر بىلەن سەھنىگە چىقىپ ئويۇن كۆرسەتتى.

ئۇ، 1982 - يىلى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا سەنئەت تەتقىقاتى مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىپ، ھەر قايسى ئەللەر سەنئەتشۇناسلىرى بىلەن پىكىر ئالماشتۇردى.

ئۇ، 1992 - يىلى يەكەندە ئۆتكۈزۈلگەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۇيغۇر 12 مۇقامى تەتقىقاتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا ۋە ئامانىنساخانىڭ ھەيكىلى، قەبرىگاھى پۈتۈش مۇراسىمىغا قاتناشتى. بۇ جەريانداۋ ئۇ ئىلمىي تەتقىقات خادىملىرى ۋە يەرلىك خەلق مۇقامچىلىرى بىلەن كەڭ - كۇشادە ئۇچراشتى.

ئۇ، 1979 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ سايلىنىپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغىچە بۇ ۋەزىپىنى ئۆتەپ كەلدى.

ئۇ، 1992 - يىلى ئۆكتەبرده سەنئەتكە بولغان تارىخىي جاۋابكارلىقى بىلەن بىر فوند جەمئىيىتى قۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى سۇڭ خەنلياڭنىڭ تەستىقى، خەلق ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ئەنگە ئېلىشى بىلەن قەمبەرخانىم نامىدىكى سەنئەت فوند جەمئىيىتى شۇ يىلى 25 - دېكابىردا رەسمىي قۇرۇلدى.

قەمبەرخانىم بىر ئۆمۈرلۈك سەنئەت ئەجرى شەرىپىگە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تونۇلغان مەدەنىيەت ۋە سەنئەت ئەربابى سۈپىتىدە جاھان سەنئەت قامۇسىدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالدى.

ئاجايىپ پەزىلەت

«سەنئەت - خەلقنىڭ سەنئىتى، سەنئەتنى چۈشىنىش ئۈچۈن خەلقنى قەدىرلەش لازىم».
- قەمبەرخانىم

قەدىرلىك ئۇستاز قەمبەرخانىم يېڭى زامان ئۇيغۇر سەھنە ئوسۇل سەنئىتىنىڭ مەملىكەت ئىچى - سىرتىغا داڭقى يېيىلغان نادىر سەرداری، يېڭى زامان ئۇيغۇر ئوسۇل ماتارىپىنىڭ مۇھەندەسى - ئىنزىبىرى بولۇش بىلەن بىللە، ئۇ ئۇيغۇر ئەدەب - ئەخلاقىنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر پەزىلەتلىرى بىلەن ئۆز قەلبىنى، ئۆز خاراكتېرىنى، ئۆز ئادەتلىرىنى زىننەتلىگەن سۆيۈملۈك ئۇستاز ئىدى.

قەمبەرخانىم ھاياتىنىڭ قىسقا بىر مەزگىلىنى ھېسابلىمىغاندا، ئۆمرىنىڭ بىر قانچە دەۋرلىرىنى ئېغىر چىلىق، جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە ئۆتكۈزدى. يېتىملىك، مۇساپىرەت، كونا شىنجاڭ جەمئىيىتىدىكى

فېئوداللىق ئاسارەت ۋە سەنئەتچىلەرنى خار كۆرۈشلەر؛ شەخسىي تۇرمۇش بەختسىزلىكى، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى قالپاق كىيدۈرۈش، ئۆي بىساتلىرىنى مۇسادىرە قىلىش، رەھبەرلىك خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلاش، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىدىن كۆچۈرۈۋېتىش، «چوڭ تازىلاش» تا تۇتقۇن قىلىپ قاماش قاتارلىقلار تاكى 80 - يىللارغىچە بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن ئۇ قايتا قەد كۆتۈرگەن بولسىمۇ، كېسەللىك ئازابى ئۇنى يىلاندەك چىرمىۋالغانىدى. قەمبەرخانىمنىڭ قەلبى، ئىرادىسى ۋە خاراكتېرى ھۇ ئەگرى - توقاي تېپىك مۇھىتتا ئۆز نۇرانىلىقىنى كۆرسەتتى.

قەمبەرخانىم ئۆز ھاياتىدىن، كېچىۋاتقان مۇشكۈللۈكلىرىدىن زارلىمىدى. ئۇ ئۆي بىساتلىرى بۆلۈنۈپ، ئۇستىدىن يامغۇر تامچىپ تۇرىدىغان بىر ئېغىزلىق ئۆيگە كۆچۈرۈۋېتىلگەندىمۇ، يەنىلا ئۈمىدۋارلىق، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ مىللىي تۇسى، ھەربىرىدە شەكلى ھەققىدە باش قاتۇرۇپ، بىزگە بىر ياندىن سۆزلەپ، بىر ياندىن ئۆزى ئويناپ كۆرسىتىپ تەربىيە بېرىپ تۇردى.

قەمبەرخانىم بىر ئۆمۈر بايلىق توپلاش غېمىدە بولمىدى. ئۇ سەھنە ئويۇنى ۋە جەمئىيەت ئالاقىلىرى سورۇنلىرىدا قاملاشتۇرۇپ كېيىنىشكە ماھىر بولۇش بىلەن بىللە، ھېچقانداق كۆز قاماشتۇرىدىغان زىبۇ - زىننەت، يېتىپ — ئېشىپ تۇرغان كىيىم - كېچەك، ئۆي روزغارلىرى يېغىشقا بېرىلمىگەن. ئۇ مەنسەپدار بولغان چاغلىرىدىمۇ پاكلىقنى، ھاراللىقنى، ئادىللىقنى ئۇنتۇمىدى. ئۇ ھەر قانداق ھارامتاماقلىقنى كىشىلىك ئارىسىدىكى كەچۈرگۈسىز ئېغىر قىلمىش دەپ بىلەتتى.

قەمبەرخانىمنىڭ ھەقىقەتەن كۆكسى - قارنى كەڭ، پىكىر يولى ئادىل ئىدى.

ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ، نىيىتى ئىنتايىن خالىس ۋە ھالال بولغاچقا، مەملىكەت ئىچى ھەتتا خەلقئارا پېستېۋاللارغا نامزات كۆرسىتىش، ئادەم تاللاشتا، مەكتەپكە ئوقۇتقۇچى ئېلىپ قېلىشتا باشتىن - ئاخىر پرىنسىپتا چىڭ تۇردى، ئۆز نوپۇزى، ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، «قولى ئىچىگە ئېگىلىش» تەك بولمىغۇر ئىدىيە، ھەربىكەتتە بولمىدى. ئۇ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە، ھەر مىللەت سەنئەت مەدەنىيىتى ۋە سەنئەت ماتېرىيى مۇناسىۋىتىگە تولىمۇ خالىس، ھەممە مىللەت مەدەنىيىتىگە كۆيۈنگۈچى باغۋەن ئىدى. بۇ، كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان تولىمۇ مەردانە پەزىلەت.

قەمبەرخانىم ساختا شۆھرەتكە بېرىلمىدى. ئۇ بىر تەرەپتىن ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن سۆيسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ ئالىيجاناب كەسپىي ئەخلاقىنى ئىزچىل قەدىرلىدى. قەمبەرخانىم كەسپىي ھەسەت، پۇت تېپىشىش، غەيۋەت - شىكايەتلەردىن بىر ئۆمۈر خالىي ئۆتكەنلىكى بىلەن پۇتۇن سەنئەتچىلەرگە نەمۇنە يارىتتى. ئۇ ئۆزىنى «تالانتلىق» دەپ جاكارلاندۇرۇشقا، خەلق ئۇسسۇللىرى ۋە ئۆزى ئويىنىغان شۇنچە گۈزەل ئۇسسۇللارنى يۇقىرى باھادا تاۋار قىلىپ پۇل ئۇندۇرۇۋېلىشقا بېرىلمىگەن، ئەكسىچە، ئۇنداق قىلىشنى «خەلقتىن ئېلىپ خەلققە سېتىش»، «ئۆزىنى خەلق ئىجادىيىتىگە ئىگە قىلىۋېلىش» دەپ قارىلاپ كەلدى. ئەگەر بۇ ئېسىل پەزىلەت بولمىغاندا، ئۇ مۇشۇ ئەسىر بېشىدىن بۇگۈنگە ئۆتۈپ كەلگەن خەلق ئۇسسۇللىرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى ئۆز نامىغا ئاتىغان بولاتتى!

قەمبەرخانىم ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مېھماندوستلۇق پەزىلىتىنى ئۇستىدىن يامغۇر تامچىپ تۇرغان بىر ئېغىزلىق ئۆيىدىكى غۇربەتچىلىك كۈنلىرىدىمۇ ئۇزۇلدۇرمەي كەلدى. ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ ھەر قايسى دەۋرلىرىدىكى دوستلىرى، كەسىپداشلىرى، ئوقۇغۇچىلىرىنى زادى ئۇنتۇمىدى، تاشلىمىدى. ھېچقانداق غەرەزسىز، پاك نىيەت، ئىنسانىي، باراۋەر مېھماندوستلۇق قەمبەرخانىمدا گەۋدىلەنگەن ئۇيغۇر مېھماندوستلۇق ئەنئەنىسىنىڭ بىر ئۈلگىسى بولۇپ قالدى.

قەمبەرخانىم تولىمۇ چىقىشقاق، كەمتەرىن، كىشىلەرگە قولىدىن كېلىدىغانلىكى ياخشىلىقىنى ئايمايدىغان پەزىلەت ساھىبى ئىدى. ئۇ مەنسەپدار ياكى ئاۋام، كادىر ياكى پۇقرا، پېشقەدەم ياكى كىچىك بالىلاز بولسۇن ھەممىسى بىلەن چىقىشىپ، ئۇلارنى ئەتىۋارلاپ سۆزلىشىپ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كەلگەن. ئۇنىڭ قوشنىلىرى، ئائىلە ئايالىرى ۋە پەرزەنتلەر بىلەن بولغان نۇرغۇن - نۇرغۇن قىزغىن سۆھبەتلىرى ھېلىمۇ كۆڭلىمىزنى ياشنىتىپ تۇرۇپتۇ. قەمبەرخانىم بىر زامانلاردا ئۆزىنى قارىلىغان، چەتكە قاققان كىشىلەرگىمۇ غۇم ساقلىمايى، ئۇلار بىلەن چىقىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ھاياتى خەلق بىلەن ياشىغان ھايات ئىدى. ئۇ ئەمەل - ئۇنۋانلىق ئادەملەرنى پەرقلەندۇرىدىغان، يۇقىرى - تۆۋەنلىك

پەلەمپەيلىرىنى كۆز - كۆز قىلىپ، ئىنسانلىق ئارىسىغا رېشاتكا - توساقلار پەيدا قىلمىدىغان غەلىتە ناملاردا ئاتاشتەك خاھىشلارنى ياقتۇرمايتتى.

ئىزگۈنىيەت، خاسىيەتلىك زىيارەت

«ئەسسالام ئەل - يۇرت، مەن بۇ يەرگە ماھارەت كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەمەس، سالام بېرىش ئۈچۈن كەلدىم».
- قەمبەرخانىم

1993 - يىلى ئاۋغۇستتا، يېشى 80گە يېقىنلاپ قالغان قەمبەرخانىمنىڭ ھاياتىدا مەڭگۈ ئونتۇلماس تەشەببۇسكار، ئاجايىپ ئىزگۈ ئوبرازلىق پائالىيەت يۈز بەردى. بۇ ئونىڭ پېشقەدەم سەنئەتچىلەر بىلەن كەڭ ئۇيغۇر ئەمگەكچى خەلقى توپلىشىپ ياشايدىغان جەنۇبىي شىنجاڭغا قىلغان ئويۇن كۆرسىتىش سەپىرى ئىدى.

قەمبەرخانىمنىڭ بۇ قېتىمقى جەنۇب سەپىرىدە ئۆز ئالدىغا ئىزگۈ مەقسىتى بار ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى، دائىم دېگۈدەك كېسەل ئازابىدا تۇرغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتى خەلقە چەمبەرچەس باغلانغان ھايات ئىكەنلىكىنى، بوينىدا خەلقتىن ھېسابسىز قەرز ۋە پەرزى بارلىقىنى ھېس قىلغانىدى. قەمبەرخانىم ھەقىقەتەن ھەممە كىشى قىلىپ كېتەلمەيدىغان، ھەتتا «مەن - مەن» دەيدىغان كاتتا كىشىلەرمۇ ئويلاپ يېتەلمەيدىغان خەلقە مۇھەببەت، خەلقە جاۋابكارلىق ۋە ئىنتايىن كەمتەرلىك روھىيىتى بىلەن دوختۇردىن چىقىپلا، كىسلارود قاچىسىنى كۆتۈرۈپ جەنۇب سەپىرىگە ئاتلاندى.

ئۇ 7000 كىلومېتر يول بېسىپ كۈچا، قەشقەر كونا شەھەر، يېڭىشەھەر، يەكەن ناھىيىلىرى بىلەن ئاقسۇ، ئاتۇش، قەشقەر، خوتەن شەھەرلىرىدە پېشقەدەم سەنئەتچىلەر بىلەن خۇددى ئۇسسۇل ئارتىسلىرىدەك كىيىنىپ، گىرىم قىلىپ سەھنىگە چىقىپ ھەر قايسى ئۇسسۇل پەدىلىرىگە لەرزان ئۇسسۇل ئويناندى. ئۇ 30 مەيدان ئويۇن كۆرسىتىش جەريانىدا سەھنىدە تۇرۇپ تاماشىچىلار ئارقىلىق پۈتۈن ئۆز خەلقىگە ئاجايىپ مەنىدار، ئاجايىپ مۇھەببەتكە تولغان ئوتلۇق ۋە كەمتەرىن سۆزلەرنى سۆزلىدى.

ئۇ كۈچادا: «كۈچالىقلار سەنئەتخۇمار خەلق. مېنىڭ ئۇسسۇل ئۇستازىم كۈچا ئۇسسۇلچىلىرى، تۇنجى ئۇستازىم خەلچىخان ئاچا بولغان. مەن بۇگۈن بۇ ئۇستاز ئەلگە سالام بېرىشكە كەلدىم» دېدى.

ئۇ ئاتۇشتا: «سالام، ئەزىز خەلقىم، چىۋەر خەلقىم. مەن بۇ قېتىم دۇنياغا داڭقى كەتكەن ھەر قايسى پېشقەدەم سەنئەتچىلەرگە ئەگىشىپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ كەلدىم. مەقسىتىم ماھارەت كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى ھەر قايسىلىرىغا، ئەزىز خەلقىمگە سالام بېرىش» دېدى.

ئۇ قەشقەردە: «سالام، ئەزىزانە قەشقەر. قەشقەر خەلقى ئەقىللىق خەلق، ئەزىز خەلق، ھۆرمەتلىك خەلق، مېھماندوست خەلق، يەنە چىداملىق، سەۋر - تاقەتلىك خەلق. مەن ئەزىزانە قەشقەردە تۇغۇلغان. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنياغا مەشھۇر بۇ ماكانىنى ھەر دائىم سېغىنىمەن» دېدى.

ئۇ، ئوپالغا بېرىپ مەھمۇد قەشقەرىنىڭ قەبرىگاھىنى زىيارەت قىلدى، يەكەنگە بېرىپ ئاماننىساخان ھەيكىلى ئالدىدا مەرۇزە سۆزلىدى. ئۇ: «مەھمۇد قەشقەرى ئۇلۇغ زات، ئۇلۇغ زاتنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئۇلۇغ جاسارەت كېرەك» دېدى، قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ، نورۇز بۇلاقتا يۇزىنى چايقىدى. ئۇ ئاماننىساخان ھەيكىلى ئالدىدا ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئاماننىساخانىنىڭ ئۇنىڭغا قوشقان تارىخىي تۆھپىسىنى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالدى.

ئۇ خوتەن سەھنىلىرىدىمۇ تاماشىچىلارنىڭ قەلبىنى ئۆزىنىڭ ھەم ئۇلۇغ، ھەم كەمتەر ئوبرازى بىلەن ئېرىتتى.

قەمبەرخانىمنى ئونىڭ بىر ئۆمۈرلۈك تۆھپىسى، ئونىڭ بىر تارىخىي شەخسكە لايىق پاك دىل، ئەقىللىق، كىچىك پېئىللىقى شاراپىتى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى تولىمۇ قەدىرلىدى. ئۇنى سۆيدى، قۇچاقلىدى، ئونىڭغا دۇئا قىلىشتى، گۈل ۋە شېئىرلار تەقدىم قىلدى. ئونىڭ 40 - يىللاردىكى كەسپدىشى رابىيە زۇنۇن ھەدە ئونىڭغا كالوتون دوپپا تەقدىم قىلسا، ئەمدىلەتىن ئەرافاتتىن يانغان مۇبارەكخان ھاجىم ئونىڭغا قىزىل دۇخاۋىغا ئىشلەنگەن بادام دوپپا كىيدۈردى. بۇ ھەقتە قەمبەرخانىم: «ماڭا ھەممىدىن بەك تەسىر قىلغىنى، قەشقەردە بىر مەيدان ئويۇن ئاخىرلاشقاندا چۈمبەل تارتىۋالغان بىر ھاجى ئايال سەھنىگە چىقىپ، ماڭا ئۆز قولى بىلەن تىككەن بىر دوپپىنى كىيدۈرۈپ قويدى. ئەلۋەتتە، ئۇ دوپپا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق ماڭا، شۇنداقلا مەن ئارقىلىق ئۇيغۇر مىللىي سەنئىتىگە تۆھپە قوشقان سەنئەتكارلارغا ئۆز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلدى. دېمەك، خەلقىمىز يەنىلا بىزنىڭ مىللىي سەنئىتىمىزنى قەدىرلەيدىكەن، ئۇلۇغلايدىكەن» دېدى. توققۇزاقتا بىر ئەما كىشى قەمبەرخانىمنىڭ زىيارەتكە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئويۇن زالىغا كىرىپ ئولتۇرۇپ، بۇ سەنئەت پېشۋاسى، خەلق ئاشناسىنىڭ دىل سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىدىن

ئىللىق ياش تۆكتى.
قەمبەرخانىم ئۆزى تەۋەللۇت قىلغان بەشكىرەم ئاۋات يېزىسىنى ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن زىيارەت قىلدى. ئۇ كەمبەغەللەرگە، كىچىك بالىلارغا پۇل سوۋغا قىلدى.
قەمبەرخانىم شىمالىي شىنجاڭغا بارالمىغانلىقىغا ئارمان قىلىپ: «ئەپسۇس، سوغۇق چۈشۈپ قالغانلىقى ۋە سالامەتلىكىمنىڭ ياخشى بولماسلىقى سەۋەبلىك مەن شىمالىي شىنجاڭدا ئويۇن قويۇشقا قاتنىشالماي قالدىم. شىمالىي شىنجاڭدىكى ئامما ۋە سەنئەتكارلار بىلەن، بولۇپمۇ قاراماي، مايتاغدىكى ئىشچىلار بىلەن دىدار مۇلاقەت بولۇش، ئۇلاردىن ھال سوراش نىيىتىم بار ئىدى، ئۇسسۇلۇم بىلەن ئازراق بولسىمۇ ئۇلارغا ھۆرمىتىمنى بىلدۈرەلىگەن بولسام ناھايىتى ياخشى بولاتتى...» دېدى.
قەمبەرخانىم قەشقەر سەھنىسىدە تۇرۇپ: «سەنئەت - كۆرەشتىن ئىبارەت. بۇنداق سەنئەت روھى، بۇنداق كۆرەش روھى قېنىمدا بار. ئۇ ئەبەدىي ئۆرگۈيدۇ، ئەبەدىي توختىمايدۇ. خەلقنىڭ ئۇلۇغ روھىنى گەۋدىلەندۈرۈش بىزنىڭ بۇرچىمىز» دېدى.
بۇ نېمەدېگەن خاسىيەتلىك زىيارەت ۋە ھېكمەتلىك سۆز!
قەمبەرخانىم ياشاشنى بىلدى. ئۇ بولسىمۇ، ئەلنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئېقىپ، ئەل بىلەن تەقدىرداش بولۇپ ياشاش ئىدى.
قەمبەرخانىم قەبرىش سەنئىتىنىمۇ بىلدى. ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىدە خۇددى ئۇلۇغ ئەدىب ئەلىشىر نەۋائىي ئېيتقاندەك، «تۇپراققا يېقىن»، «خەلقە يېقىن» ئۆتكەن ئۆمرىنى ئۆزىنىڭ جەنۇب سەپىرى بىلەن يەنمۇ نۇرلاندۇردى، بۇ ھەممىلا ئادەم مۇيەسسەر بولالمايدىغان ئاجايىپ قۇتلۇق پائالىيەت بولدى. ئۇ خەلقە نەسىھەت قىلمىدى، خەلقتىن يۇلۇپ ئالمىدى، خەلق سەرپىياتى بىلەن ئويناپ - كۈلۈۋالمىدى. ئەكسىچە ئۇ خەلق ئالدىدا ئورۇندىيالمىغان ئىشلىرىغا كەچۈرۈم سوراش ئۈچۈن، خەلقە سالام يوللاش ئۈچۈن، خەلقنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن ئۆز خەلقى ئارىسىغا چۆكتى. بۇ ئۇنىڭ بەختى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئەڭ ئالىي ئارامى، خۇشاللىقى بولدى! ئۇ ئېغىر كېسەل ئازابىغا قارىماي بۇ ئۇنتۇلماس، ئەھمىيەتلىك سەپەرنى تاماملىدى. ئۇ ئۆز ھاياتىنى، ئۆزىنىڭ سەنئەت ھاياتىنى ئەنە شۇنداق باشلىغانىدى. ئەنە شۇنداق ئاياغلاشتۇردى.

گۈزەل سەنئەت ۋە گۈزەل پەزىلەت ئابىدىسى

«ئەزىز خەلقىم، سىلەرنى تەڭرىگە تاپشۇردۇم».
ـ قەمبەرخانىم

قەدىرلىك ئۇستازىمىز قەمبەرخانىم ئۆز ھايات پائالىيىتى بىلەن خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدىكى كۆپ قىرلىق يەنە بىر تەۋەرۈك مەنىۋى سىما بولۇپ قالدى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ مۇشۇ ئەسىردە ئىپتىخارلىنىدىغان كىشىلىرىنىڭ بىرى، ئەلۋەتتە.
قەمبەرخانىم تارىخ ئۆزى تاللىغان تارىخىي شەخس، يىپەك يولى كىندىكىدىكى «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى»دا، مۇشۇ ئەسىرىمىزدە مەيدانغا كەلگەن ئۇسسۇل شاھى!
قەمبەرخانىم ھەممىدىن ئىلگىرى بىر تۇپ شەرت سەۋەبىدىن، ئۆز خەلقى بىلەن بولغان مەنىۋى مۇناسىۋىتىنىڭ پاك ۋە يالقۇنلۇقلۇقى تۇپەيلى تارىخنىڭ تاللىشىغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ ھايات يولىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭ قەلبىنى سېزىش بىر پەرق ئېتىش ئىقتىدارى مەسىلىسى بولۇپ، بۇنداق پەرق ئېتىش ھەر بىر پەرق ئەتكۈچىنىڭ كىشىلىك قارىشى ۋە ئۆمۈر يولىغا قاراپ ھەر خىل بولۇشى تەبىئىي.
قەمبەرخانىم ئۆزىنىڭ ئۆمۈر يولى ئارقىلىق كىشىنى ئويلاندۇرىدىغان، كىشىگە ئىلھام بېرىدىغان باي ئۆمۈر پەلسەپىسى، ئۇسسۇل سەنئىتى تەشەببۇسى، كىشىلىك پەزىلىتى نەمۇنىسى قالدۇرۇپ كەتتى. بىر قاراشتا تولىمۇ ئاددىي كۆرۈنگەن بۇ مەنىۋى مىراس ھەممە كىشى ئېرىشىپ كېتەلمەيدىغان تولىمۇ باي مەزمۇنلار بىلەن تولغان!
خەلقىمىز مۆتىۋەر ئۇستاز قەمبەرخانىمدىن ئايرىلدى. بۇ ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، پۈتۈن جۇڭگو سەنئىتى ئۈچۈنمۇ ئورنىنى تولدۇرغۇسىز زور يوقىتىش. بىز ئۇنىڭ مىللىي ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە ماتارىپ قاراشلىرىغا ھەقىقىي ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ ئۇسلۇب ھەم تۇسىنى قېزىپ چىقىشىمىز ۋە جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم. بىز يەنە ئۇنىڭ بىر خەلق سەنئەتچىسىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئالىيجاناب خىسلەت ۋە پەزىلەتلىرىنى ئۆگىنىپ، سەنئەتچىلىرىمىزنىڭ ئىدىيىۋى قۇرۇلۇشى، ئىجتىمائىي كەسپىي ئەخلاقىي ۋە ئىچكى ئىنتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز لازىم.
قەدىرلىك ئۇستازىمىز قەمبەرخانىمنىڭ روھى خەلقىمىز بىلەن مەڭگۈ بىللە!

(پوۋېست)

مۇھەممەت باغراش

1

ئالىي مەكتەپنى يېڭىلا پۈتتۈرگەن يىلىم ئىدى. تەقسىم قىلغان ناھىيىگە بارغۇم كەلمىدى. ئۇرۇمچىدە مېنى دەررۇ ئېلىپ قالغۇدەك ئىدارە چىقمىدى. ئەدەبىياتتا ئوقۇغانىدىم. ئوقۇش جەريانىدا خېلى نۇرغۇن شېئىر، نەزەرىيىۋى ماقالە ئېلان قىلىپ بېرىپ قانچە تەھرىر بۆلۈملەرگە تونۇشلۇق بولۇپ قالغانىدىم. ئۇلارغىمۇ قاتىراپ باقتىم. لېكىن ھەممىسلا دېگۈدەك: «ئېلىشنىغۇ ئالاتتۇق، لېكىن بۇ يىلقى شتات كۆرسەتكۈچىنى ئىشلىتىپ بولدۇق، كېيىر يىللىق شتات كۆرسەتكۈچى چۈشكىچە كۈتۈڭ» دەپ قايتۇرۇشتى.

شۇنىڭ بىلەن يا تەقسىم قىلىنغان ناھىيىگە بارماي، يا ئۇرۇمچىدە ئىش تاپالماي جەمئىيەتتىكى ئىشسىزلار قاتارىغا كىرىپ قالدىم. مېنىڭ سەرسانلىق - سەرگەردانلىق ھاياتىم مانا شۇنداق باشلاندى.

ئەل - ئاغىنىلەرنىڭ ياتاقلىرىدا يېتىپ - قوپاتتىم. تامىقىم ئۈدۈللۇق ئىدى. نەدە تاپسام شۇ يەردە يەيتتىم. تاپالمىسام ئاچ يۈرەتتىم.

تىقىشتۇرۇپ ساقلاپ يۈرگەن پۇللىرىممۇ تۈگىدى. بەزىدە ئۇنى يېزىپ ياكى تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلدۇراتتىم. بەزىدە يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆچۈرۈپ بېرەتتىم. قەلەم ھەققى يوقنىڭ ھېسابىدا ئىدى. ئەشۇ ئازغىنە قەلەم ھەققى مېنىڭ بىردىنبىر كىرىمىم ئىدى . . . مەن لېۋىمنى چىشلەپ يىلنىڭ توشۇشىنى كۈتەتتىم. يېڭى يىلدا يېڭى شتات كۆرسەتكۈچى تەقسىم قىلىنسا بىر ئامال قىلىپ بىرەر تەھرىر بۆلۈمىگە ئورۇنلىشۇۋېلىش خىيالىم بار ئىدى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بىر ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمى مېنى ئۇشتۇمتۇت چاقىرتىپ قالدى. ئۇلار كېلەر يىلغا ئاتاپ سەنئەت كالېندارى نەشر قىلغانكەن. بۇ كالېندارنى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئاپىرىپ سېتىپ كېلىش ئۈچۈن ئادەم كېرەك بولۇپ قاپتۇ. تۇرمۇش پۇلى (ئەلۋەتتە بەكمۇ ئاز) ۋە ياتاق بىلەن تەمىنلەيدىكەن. مەن خۇشاللىق بىلەن رازى بولدۇم. چۈنكى تۇرمۇشۇم مەلۇم ۋاقىت بولسىمۇ كاپالەتكە ئىگە بولاتتى. ئوبدانراق ئىشلەپ ئۇلاردا ياخشى تەسىرات قالدۇرسام، مۇشۇ تەھرىر بۆلۈمىگە ئورۇنلىشىپ قېلىشىممۇ مۇمكىنىدى.

تەھرىر بۆلۈمىنىڭ كالېندار سېتىش ئىشى بىرلا ماڭا قاراشلىق تۇرغاندەك ھالدا ئىكەن. مەن ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئۈچىنچى كۈنىلا، كونىراپ ئەجىقى چىقىپ كەتكەن «212» تېپلىق كىچىك ماشىنىغا تېڭىق - تېڭىق كالېندارنى بېسىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈرۈپ كەتتۇق. ياق، «كەتتۇق» ئەمەس «كەتتىم». چۈنكى ماشىنىدا شوپۇر ئۇستام بىلەن ئىككىمىزلا. ئۇ ماشىنىغا مەسئۇل، مەن كالېندارغا. تەھرىر بۆلۈمى قولۇمغا تەھرىر بۆلۈمىنىڭ تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان كىملىك ۋە شۇ ژۇرنالنىڭ مۇخبىرلىق كىنىشكىسىنى بەرگەنىدى. مەن مۇشۇ نەرسىلەرنى قولۇمغا ئېلىپ ماشىنىغا چىقىۋاتقىنىمدا ئەمدىرەك ۋە پەقەت ئەمدىرەكلا ئۆزۈمنى مەن ياشاۋاتقان مۇشۇ جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى بولغان ئوخشايمەن، دەپ ئويلاپ قالدىم. ئويلاپ باقسام، ئادەمدىكى ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىلا شۇ كىشىنى: «مەن مۇشۇ دەۋرنىڭ، مۇشۇ جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى، ھاياتىنىڭ ئىشتىراكچىسى مەن» دەيدىغان سېزىمگە كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تىرىك ۋۇ ھەربىكەتتىكى ئادەم ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدىكەن. سەن بىر ئەمەس ھەتتا بىر قانچە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بولساڭمۇ، زىممەڭدە بىرەر ئىش توغرىسىدا بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت بولمىسا سەن ئەدناسى ئۆزۈڭنى بۇ دۇنيا بىلەن ھېچبىر ئالاقىسى يوق ئادەمدەك سېزىدىكەنسەن. بۇلار مېنىڭ بەش - ئالتە ئايلىق ئىشسىزلىق، نامراتلىق، سەرسانلىق ۋە سەرگەردانلىق ھاياتىم جەريانىدا ئىگە بولغان يەكۈنۈم ئىدى.

بىز (شوپۇر ۋە مەن) ھەر بىر ناھىيىدە دېگۈدەك ئىككى - ئۈچ كۈندىن توختاپ، 17 - 18 كۈن بولدى دېگەندە قەشقەرگە يېتىپ كەلدۇق. كالېندارلارنى يول بويى تارقىتىپ ماڭغان بولساقمۇ قەشقەرگە يەنە سەككىز - ئون تېڭىق كالېندار ئېشىپ قالدى. قەشقەردە ئۈچ - تۆت تېڭىقنى تارقاتتىم. يېڭى يىل يېقىنلاشىپ كەلمەكتە ئىدى. قولۇمدىكى كالېندارلارنى ناھايىتى تېزلىكتە تارقىتىۋەتمىسەم يىل ئۆرۈلۈپ كېتىپ قالسا، ئۇلارنى ھېچكىم ئالمايتتى. ئۇ چاغدا تەھرىر بۆلۈمىگە بىر مۇنچە پۇل زىيان بولاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن تەھرىر بۆلۈمى تاپشۇرغان ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىغان بولاتتىم - دە، ئۇلار مېنىڭ سەممىيىتىم ۋە ئىقتىدارىمدىن شۈبھىلىنىپ قالاتتى، نەتىجىدە مېنىڭ ئەشۇ تەھرىر بۆلۈمىگە ئورۇنلىشىش ئىشىم سۇغا چىلىشاتتى. مۇشۇ خىياللارنىڭ ئىزتىرابى مېنى بىئارام قىلاتتى.

كالېندار ياخشى ئىشلەنگەن بولۇپ نەپىس، قىزىقارلىق ۋە مول مەزمۇنلۇق ئىدى. كۆرگەنلا ئادەم: «پاھ! نېمەدېگەن ئېسىل - ھە؟!» دەيىشەتتى. ئەمما قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقىدىغان ئادەم كۆپ، پۇل سانايدىغان ئادەم ئاز ئىدى. مەن بازارمۇ بازار، گۈزەرمۇ گۈزەر قاتراپ يۈرەتتىم. ساۋاقداشلىرىمغا، تونۇش - بىلىش، ئاغىنە - ئۆتكىلەرگە خىزمەت ئىشلەيتتىم، يالۋۇراتتىم.

ئۇلار مېنىڭ ھالىمنى چۈشىنىشىتتى - دە، ۋېلىسىپىتلىرىنىڭ ئارقىسىغا بىرەر تېڭىقتىن كالېندارنى ئارتىشىپ مەھەللىمۇ مەھەللە، يېزىمۇ يېزا ئىدارىمۇ ئىدارە چاپاتتى.

مەن بىرەر ئاي بولا - بولمايلا مۇكەممەل بىر «ۋەكالىتەن مال ساتقۇچى» بولۇپ يېتىشىپ چىقتىم. ئەدەبىياتتىكى ببلىمىم، شائىرانە ناتىقلىقىم ئەسقاتتى، مالالىرىمنى ماختاشقا، خېرىدارنى شىلاشقا، تەرسالىرىنى زورلاشقا تولىمۇ ئۇستا بولۇپ كەتتىم. 40 - 50 تېڭىق كالېندارنى قولدىن چىقارغۇچە تولا جاۋلداپ كالپۇكۇمنىڭ بىر قات تېرىسى چۈشۈپ كەتتى. «ھەر نېمە قىلساڭ بىر نېمە قىل» دېگەندەك، يېڭى يىلغا ھەپتە قالغاندا قولۇمدىكى كالېندارلارنى ئاساسەن تارقىتىۋەتتىم. پەقەت بىر تېڭىق كالېندار ئېشىپ قالدى.

تارقىتىشىنغۇ تارقىتىۋەتتىمۇ، لېكىن كۆپلىرىنى نېسىگە بەرگەنىدىم. نەق پۇل بەرگەنلەر بەك ئاز ئىدى. ئاخىرى بولماي ماشىنىسى ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇۋېتىپ، ئۆزۈم قەشقەردە قېپقالدىم. ماشىنىنىڭ چىقىمىنى كۆتۈرۈشكە ماجالىم يەتمەيتتى. خەقنىڭ گەدىنىدە قالغان پۇلنى يىغۇۋېلىش ئۈچۈن قانچىلىك ۋاقىت كېتىدىغانلىقى ھەققىدە بىر نېمە دېمەك تەس ئىدى، بىر ئادەمنىڭ چىقىمى بولسىمۇ ئازايمىسا بولمايتتى. بولۇپمۇ ماشىنا تۇرۇپ قولغا چۈشكەن پۇلنى ئۇدۇللۇق ماي ۋە رېمونت پۇلىغا سېلىپ بېرىشكە مەجبۇر بولاتتىم.

ماشىنا قايتىپ كەتتى. ئۆزۈم يېگانە قالدىم. كالېندارنىڭ پۇللىرى بولسا يىغىلمايۋاتاتتى. بەزى ئىدارىلەر مۇددەتكە بۆلۈپ بېرەيلى، دەپ تۇرۇۋالدى. بەزىلىرى يېڭى يىللىق خىراجەت پۇلىدىن بېرىمىز دەپ پەقەتلا بەرگىلى ئۇنىمىدى. ئاخىرى شۇلارنىڭ دېگىنىگە كۆنمەي بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن مەن قەشقەردە «لەڭگەر تاشلاپ» ياتتىم. تەھرىر بۆلۈمىدىن خىراجەتكە ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل ئاللىقاچان تۈگىگەنىدى. نېمىشقىدۇر ئۇلار مېنى ئۇنتۇپ كېتىشكەندەك ياكى پۇل ئەۋەتىشىمەيدۇ، ياكى خەت - خەۋەر.

ئۆچ ۋاق تامىقىم ئۆچۈن كۈنىگە ئاز دېگەندە سەككىز - ئون سوم كېتەتتى، ياتاق ئۆچۈن 10 - 15 سوم. يەنە گەتراپتىكى ناھىيىلەردىكى قەرزنى سۈيلەشكە ئاپتوبۇس كىراسى، تېلېفون ھەققىمۇ بار تېخى. قىسپراق ھېسابلىسام ماڭا كۈنىگە ئاز بولغاندىمۇ 20 - 30 سوم بولمىسا بولمايتتى. يانچۇقۇمۇ قۇرۇپ قالغىلى قويتى. ئىككى ۋاق تاماققا چۈشۈپ قالدىم. بەزىدە پۈتۈن كۈنلەپ ئاچ قالاتتىم. ھەممىدىن ياتاقنىڭ ئىشى چاتاق ئىدى. كۈنلۈكنى كۈنلۈك تاپشۇرمىسام بولمايتتى. ئاخىرى بىر چارە ئويلاپ تاپتىم - بىر مېھمانخانىغابارىمەن - دە، ئۆزۈمنىڭ تەھرىر بۆلۈمى يېزىپ بەرگەن كىملىكى بىلەن مۇخبىرلىق كىنىشكامنى كۆرسىتىمەن ۋە ئۇلارغا «زىيارەت ئۈچۈن كەلگەنمەن. پۇلۇم تۈگەپ كەتتى. تەھرىر بۆلۈمىمىز پۇلىنى ماڭغۇزۇۋېتىپتۇ، يا بۈگۈن، يا ئەتە يېتىپ كېلىدۇ، پۇل كەلگۈچە نېسىگە يېتىپ تۇرايلا! » دەيمەن. مەن پەقەت «مۇخبىر» بولغىنىم ئۈچۈنلا ئۇلار تەستىرەك ماقۇل بولۇشىدۇ. ئورۇنلىشۇالغاندىن كېيىن مېنىڭ «ئەتەم» تۈگىمەيدۇ، ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ بەش - ئالتە كۈننى ئۆتكۈزۈۋالمەن - دە، بىر كۈنى بولغاندا مېھمانخانا بىلەن «خوشلاشمايلا»، «غىپپىدە» تىكىۋېتىمەن ۋە باشقا بىر مېھمانخانىدىكى «مېھماندارچىلىق» نىمىنى باشلۇۋېتىمەن. شۇنداق قىلىپ شەھەر ئىچىدىكى مېھمانخانىلارنى بىر قۇردىن كوملاپ بولدۇم. پۇلنى تېخى يىغىپ بولالمىغانىدىم. قەشقەردە يەنە قانچىلىك تۇرۇپ قېلىشىمنى بىلمەيتتىم. ئاخىرى مەن شەھەر سىرتىدىكى مېھمانخانىلارغا «يۇزلىنىش» كە مەجبۇر بولدۇم.

2

بىر كۈنى «يارباغ» مېھمانخانىسىدىكى «مېھماندارچىلىق» نىمنى تۈگىتىپ يېنىپ چىقتىم. ئەمدىكى نىشانىم «سەمەن» مېھمانخانىسى ئىدى. شومكامنى كۆتۈرۈپ سەمەن تەرەپكە يول ئالدىم. خىيال بىلەن كېتىۋاتسام ئارقامدىن بىر ئات ھارۋىسى يېتىشىپ كەلدى. قارىسام كىرا ھارۋىسى ئىكەن. «توسايمۇ - توسمايمۇ» دەپ

ئىككىلىنىپ توختاپ قالدىم. ئاڭغىچە ھارۇنكەش ھارۇسىنى ئۇدۇلۇمغا ئەكىلىپ توختاتتى. مەن نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ تۇرمايلا ھارۇنغا سەكرەپ چىقىپ، ئالدى يان تەرىپىگە جايلىشىۋالدىم. ياخشى بېقىلغان تورۇق ئات قاتراپ يۇرۇپ كەتتى. مەن ھارۇنكەشكە يەر تېگىدىن سەپسالدىم. ھارۇنكەش 45 - 46 ياشلاردىكى قاڭشارلىق كەلگەن، كۆزلىرى كۆك ۋە ئىچكىرى، ئۆڭى ئاق سېرىق، چاشقان بۇرۇت ئادەم ئىدى. ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىغا قارىماي چاپىنىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەنىدى. خالتا كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىمۇ ئوچۇق ئىدى. ياقىسىنىڭ ئوچۇق يېرىدىن ئۇنىڭ سېرىق بۇدرە تۇك قاپلاپ كەتكەن قىزغۇچ ۋە توخۇئەت مەيدىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ ياغلىشىپ كەتكەن دولان تۇمىقىنى نوچىلارچە قىيسايتىپ كىيىۋالغانىدى. مەن بۇ ئادەمگە سەپسېلىۋېتىپ: «كىراغا قانچە پۇل سورار، بۇ ھارۇنكەشكە قانداق تاقابىل تۇرسام بولار؟» دېگەنلەرنى ئويلايتتىم. ئۇنىڭ تەققى - تۇرقىدىن شەھەرنىڭ تازا ياغلىمىچى، كۆرەڭ ۋە قىتمال ھارۇنكەشلىرىدىن ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.. بۇنداق ئادەملەرگە ئوڭاي تاقابىل تۇرغىلى بولمايتتى.

- نەگىرەك ئاپىرىپ قويىمەن يىگىتنىڭ گۈلى؟ - دېدى ئۇ ئادەم باش - ئايىغىمغا ياراتمىغاندەك بىر خىل نەزەردە قارىۋېتىپ.

مەن شۇنى كۆتۈپ تۇرغانىدىم. ئالدىراپ جاۋاب بەردىم:

- سەمەن مېھمانخانىسىغا . . . نەچچە . . .

ئۇ ئالتۇن چىشلىرىنى پارقىرىتىپ ھىجايدى:

- ئەرزان دەيمەن، يوقنىڭ ئورنىدا.

مەن قەشقەرلىقنىڭ «ئەرزان» نىسى بەك ئوبدان چۈشىنەتتىم. ئۇنىڭ ئەشۇ گېپى بىلەن يانچۇقۇمدىكى يوقنىڭ ئورنىدىكى پۇلنىڭ غېمىگە چۈشتۈم. «پىيادىلا بارسام بولغانكەن، ئەتتەڭگە . . . » دەيتتىم ئىچىمدە. شۇ ئەسنادا ھارۇا ئالدىمىزدا كېتىپ بارغان بىر قىزغا يېتىشىپ قالدى . ئۇ قىز بىر چوك سومكىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. سومكىنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئۇنىڭ سومكىنى تەستە كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

قاتراپ كېتىپ بارغان ئاتنىڭ ئايىغ تىۋىشى ۋە ئاتنىڭ بوينىغا ئېسىلغان قوڭغۇراقلارنىڭ كوچىنى بىر ئالغان «جارالڭ - جۇرۇلڭ» نىسى ئاڭلىغان قىز ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، كېلىۋاتقان ھارۇنغا قاراپ توختاپ قالدى. ھارۇنكەش ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا بېرىپ ھارۇنىنى توختاتتى.

- چىقىۋالسىلا مانتىكۆل، جاپا تارتىپ قاپلا.

ھارۇنكەش ئۇ قىزغا قارىماي ئاتنىڭ تەردىن ھۆللىنىشكە باشلىغان تۇخۇمدەك ساغرىسىغا تەشۈشلەنگەندەك قارىۋېتىپ قىزغا مۇراجىئەت قىلدى.

قىز قولىدىكى سومكىنى سۆرىگەندەك تەسلىكتە كۆتۈرۈپ ھارۇنغا يېقىلاشتى. مەن ئېختىيارسىز ھارۇدىن سەكرەپ چۈشۈپ قىزنىڭ قولىدىكى سومكىنى ھارۇنغا ئالدىم. مەن سومكىنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىۋاتقىنىمدا ئۇ قىز ماڭا «لاپپىدە» بىر قاراپ قويدى. مەن پەقەت شۇنىلا بۇ قىزنىڭ ئادەم ھەيران قالغۇدەك دەرىجىدە چىرايلىق قىز ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلدىم. شۇ ھامان يۇرىكىمنى يىللىق بىر سېزىم قۇچاقاندەك قىلىپ، نەچچە ئايلىق سەرسان ھاياتنىڭ دىشۋارچىلىقىدا ئۆگىدەپ قالغان يىگىتلىك سېزىملىرىم چۆچۈگەندەك قىلدى. سومكا راستىنلا ئېغىر ئىدى. ئاغزى ئوچۇق سومكا ئارقا سان گۆش، تۇخۇم، نان، كۆكتات ۋە يەنە ئاللىقانداق نەرسىلەر بىلەن لىق توشقانىدى. سومكىدا يەنە ئىككى - ئۈچ پارچە نېپىزرەك كىتاب تۇراتتى. مەن سومكىنى ھارۇنغا تاشلاپ ئۆزۈمۇ ھارۇنغا سەكرەپ چىقتىم. قىز ئىنتايىن چاققانلىق بىلەن ھارۇنغا «لىككىدە» قىلىپ چىقۋالدى ۋە ماڭا يېقىنراق جايلىشىپ ئولتۇرۇۋېتىپ ماڭا قاراپ يىللىققىنە كۈلۈمسىرەپ قويدى. قىزنىڭ ھارۇنغا چىققان ۋاقتىدىكى ئاجايىپ نەپس ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ بايىقى تاتلىق تەبەسسۇمى نېمىشقىدۇر ماڭا چۈشىنىكسىز بىر خۇشاللىق بەخش ئەتتى. مەن قىزغا خۇددى باشقىچىلا قىزىرىپ پىشقان بىر تال ئالمىغا ھەۋەسلىنىپ قارىغاندەك ئىشتىياق ئىچىدە سەپسېلىشقا باشلىدىم.

قىز 18 ـ 19 ياشلاردا كۆرۈنەتتى. قامىدەك قاپقارا ۋە قويۇق چاچلىرىنى سىپتا تاراپ بېشىنىڭ ئارقىسىغا تۆكۈۋالغاندى. قاش ـ كىرپىكلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. كۆزۈن، كىنچىكە ۋە قارا قاشلىرى يۈزىگە قايرىلىپ تۇراتتى. قويۇق ۋە كۆزۈن كىرپىكلىرى كۆزىگە سايە تاشلىغانىدى. كىپىك چۈشكەندەك تۇز، كىنچىكە لېكىن كۆتتۈرىسى سەلگىنە كېگىز كەلگەن بۇرنىنىڭ ئاستى يۈپقا، يۈمران تۆكلەر بىلەن سەلگىنە كۆكۈرۈپ تۇراتتى. ئېچىلىشىنى تېخى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ياش غۇنچىدەك پاكىز، قىزغۇچ ھالرەڭ ۋە يۈمران لەۋلىرى ھېچقىتەك يالتىراپ تۇراتتى. سەلگىنە توزۇپ قالغان بۇدرە چاچلىرىنىڭ ئارىسىدا ماراپ تۇرغان چۆچۈرىدەك كىچىككىنە قۇلاقلىرىدىن، ساغۇچراق، سىلىق، ئىنچىكە بوينىدىن، يۇپيۇمىلاق ۋە يۈمران ئېڭىكىدىن كىشىنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرگۈدەك دەرىجىدىكى بىر خىل يېقىملىق گۈزەللىك بالقىپ تۇراتتى. «ھەقىقىي قەشقەر گۈزىلى!» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە.

قىز مېنىڭ تەرسالارچە قادىلىشىمدىن ئەيمىنگەندەك، قاپقارا، نۇرانە ۋە كۈلۈپ تۇرىدىغان چىرايلىق كۆزلىرىنى كۆزۈمدىن قاچۇرۇپ يەرگە قارىۋالدى. مەن نېمىشقىدۇر بىر خىل كۆڭۈل ئۈزۈكچىلىكىدە چوڭقۇر بىر تىنىۋەتتىم.

ـ ئۆزلىرىنى نەگە ئاپىرىپ قويىمەن، خېنىم؟

بايا تىندىن بېرى ئاتىنىڭ تۆشلۈكىنى بىردەم چىكتىپ، بىردەم بوشىتىپ يۈرگەن ھارۋىكەشنىڭ ئاۋازى جىملىقنى بۇزدى.

قىز مېنىڭ مۇرەمدىن نەزىرىنى ئارتىلدۇرۇپ ھارۋىكەشكە بوينىنى سوزۇپ جاۋاب بەردى:

ـ سەمەنگە، ماددىي ئەشيا (ماددىي ئەشيا ئىدارىسىنىڭ دېمەكچى بولسا كېرەك) نىڭ يېنىغىلا...

ـ ئىككىلىرى بىر يەردە چۈشىدىكەنلا ـ دە، ـ ھارۋىكەش ھارۋىغا تايانمايلا چىقىۋالدى ۋە ھارۋىنى قوزغىدى. قىز ھارۋىكەشنىڭ گېپىنى بىلەن ماقۇلا تەئەججۈپ ئارىلاش قاراپ كۈلۈپ قويدى.

ـ ئۆيىڭىز شۇ يەردىمۇ؟ ـ سورىدىمەن قىزدىن گەپ تەمە قىلىپ. قىز سوئالىمغا جاۋاب بەرمەي، سوئال قويدى:

ـ سىلىنىڭ نەدىن كېلىشلىرى؟

مەن شۇندىلا ئۇنى «سىزلەپ» خاتا قىلغىنىمنى سەزدىم. قەشقەرلىقلەرنىڭ ھەر قاندىقى «سىلە» دەيدىغانلىقى يادىمدىن چىقىپتۇ.

ـ ئۇرۇمچىدىن. سەمەنگە ئىش بىلەن ماڭدىم.

قىز ئۇن ـ تىنسىزلا باش ـ ئايىغىمغا بىر قۇر سەپسالدى. «ئوغرى دەپ گۇمان قىلىۋاتامدىكىن مېنى» دەپ ئويلاپ قالدىم شۇ ھامان. چۈنكى مېنىڭ ئۇرۇمچىدە كىيىپ چىققان چوپان چاپىنىم، چوپان ئىشتىنىم بىر ـ ئىككى ئايدىن بۇيان سۇ كۆرمىگەچكە قاسساپنىڭ پەشتامىسىدەك قاسساقلىشىپ ئۆز رەڭگىدىن قالغاندى. «سايامەت ئايىغى» دەپ ئاتىلىدىغان ئاق مودا ئايىغىمۇ چورۇقا ئوخشاپ قالغاندى. چاچلىرىم نەچچە ئايلاپ ياستىلمىغاچقا قۇلاقلىرىمنى بېسىپ يەلكەمگە تېگەي دەپ قالغاندى. ئانچە يىرىك بولمىسىمۇ، بەكمۇ قويۇق ئۆسكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرىم مېنى چوڭلا بىر ئادەمگە ئايلاندۇرۇپ قويغاندى. مېنىڭ شۇ تاپتىكى تۇرقۇم ھەر قانداق كىشىگە ئامېرىكىنىڭ كىنولىرىدىكى كالىفورنىيە چۆللۈكلىرىدە يول توسۇپ جان باقىدىغان ۋەيرانە ۋە رومانتىك چۆل قاراقچىسىنى ئەسلىتەتتى.

مەن سەل خىجالەت بولدۇم ـ دە، كۆزۈمنى ئۇ قىزدىن قاچۇردۇم.

دېكابىر ئايلىرى بولۇشىغا قارىماي ھاۋا يىللىق ئىدى. يول بويىدىكى كۆك قەرىگە بوي سوزغان قاتار ـ قاتار تېرەكلەر ياپراقسىز بولۇشىغا قارىماي زېمىنغا بىر خىل جەزبە ۋە كۆڭۈللۈكلۈك بەخش ئەتكەنىدى. تېرەكلەرنىڭ غولى كۆك ئىدى. شۇ قەدەر كۆك ئىدىكى، ئاشۇ تېرەكلەرنىڭ غولىدىن بالقىغان كۆكۈچ رەڭ بۇ گۈزەل ۋادىنى بىر يۈپقا ۋە چەكسىز كۆك نۇر قۇچىقىغا بۆلىگەنىدى. بۇ تېرەكلەرنىڭ غولى پاكىز ۋە سۈزۈك ئىدى. شۇ قەدەر سۈزۈك ئىدىكى، ئاددىي كۆز بىلەن تېرەك غوللىرىنىڭ ئىنچىكە تومۇرلىرىدا شىرقىراپ

ئېقىۋاتقان تارام - تارام كۆكۈچ سۈنى كۆرگىلى بولمىغاندەك ئىدى. بۇ تېرەكلەرنى «تېرەك» دېگەندىن كۆرە، كۆك خرۇستال تۈۋرۈك، غايەت زور بىللور نوكچىسى ۋە ياكى كۆك نۇر دەستىسى دېگەن تۈزۈك ئىدى. قەشقەر تېرىكى ئەشۇنداق كۆك ۋە سۈزۈك ئىدى. شۇ قەدەر پاكىز ئىدى.

هارۋىنىڭ چاقى كېچىكرەك لاقىغا چۈشكەندەك قىلدى. مەن سىلكىنىشتىن ئۆزۈمگە كېلىپ قىزغا بۇرۇلۇپ قارىدىم. قىزمۇ مەن تەرەپكە قايرىلىپ قارىدى. ئىككىمىزنىڭ كۆزلىرى نېمىشقىدۇر بىر خىل ئازادىلىك، هەيرانلىق ۋە يەڭگىلگىنە خۇشاللىق سېزىملىرى ئىچىدە ئۇچراشتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى دىدىل ئىدى، شوخ ئىدى، كۇلۇپ تۇراتتى، گۈزەل ئىدى.

- نېمە كىتاب ئالدىڭىز؟ ئۆزىڭىزگىمۇ؟ - مەن ئۇ قىزغا يەنە نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ئىختىيارسىزلا سومكىسىنىڭ ئاغزىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان كىتابلارغا قول ئۇزاتتىم. «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» ، «گېرىم چۆچەكلىرى» ، «گۈلپەرى» ، «ئاندېرسۇن چۆچەكلىرى» .

مەن كۇلۇۋەتتىم:

- پاھ، سەپسەن چۆچەكچۇ؟ چۆچەكچى ئوخشىمامسىز!

- قانداق؟ چۆچەك بولسا بولمامدىكەن؟ - ئۇ قىز قەشقەر شىۋىسىدە هەيران بولغاندەك سوزۇپ سورىدى.

- ياقەي، بولىدۇغۇ. لېكىن هەممىلا چۆچەك ئىكەن دېمەكچىمەن...

مەن قىزنى رەنجىتىپ قويغان ئوخشايمەن دەپ چۆچۈپ قالدىم ۋە ئالدىراپ ئىزاھ بەردىم.

- بۇلارنىڭغۇ بالىلارغا ئالدىم. ئۆزۈمۇ چۆچەك ئوقۇشقا ئامراق، شۇڭا هەر كۈنى كەچتە بالىلارغا چۆچەك ئوقۇپ بېرىمەن.

«بالىلار؟ ئوقۇتقۇچىمىدۇ؟ نېمىشقا كەچتە ئەمدى؟ ئوقۇغۇچىلار كۈندۈزى ئوقۇيدىغۇ؟ ئۆكىلىرىغا بولسا كېرەك، لېكىن نېمىشقا ئۆكىلىرىمغا دېمەيدۇ؟ ياكى بالىلىق چوكانمۇ - يە؟ قەشقەردە بەك كىچىك ئەرگە بېرىمىش دەپ ئاڭلىغان، لېكىن هەر قانچە كىچىك بولسىمۇ چۆچەك ئاڭلىغۇدەك بالىسى يوقتۇ تېخى، بىراق «بالىلار، غا دەۋاتمدۇ. بۇ، بىر نەچچە بالا دېگەن گەپقۇ؟»

- مۇشۇ كۈندە بەزى يازغۇچىلارنىڭ يېزىۋاتقان نەدىكى تېتىقسىز، قۇرۇق گەپلىرىدىن چۆچەك مىڭ ياخشى ئەمەسما؟ چۆچەكنىڭ تىلى ئاددىي، چۈشىنىشلىك، ۋەقەلىكى قىزىقارلىق، ئادەملەرنىڭ خاراكتېرى روشەن، ساپلا ياخشىلىق، گۈزەللىك، مېھىر - شەپقەت، ئادالەت، باتۇرلۇق كۈيلىنىدۇ. بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىزچۇ؟ يېزىڭ دېسە، بىرلىرى رېئالىزم دەپ نەدىكى قۇرۇق تەشۋىقاتنى يېزىۋاتقان، يەنە بىرلىرى مودېرنىزم دەپ نەدىكى ئېلىشىپ قالغان سارائىنى ... مۇشۇ كۈندە يازغۇچى دېگەنلەرنى سارائ بولدىمىكىن دېگۈم كېلىدۇ. يېزىۋاتقىنى غېچلا قۇرۇق سەپسەتە، ئۆزىنىڭ خەلقىنى بىلمەيدۇ، مىللىتىنى چۈشەنمەيدۇ! مىللەت نېمە ئۈيلايدۇ؟ نېمىنى ئارزۇ قىلىدۇ، قانداق كۈن كۆرۈۋاتىدۇ دېگەنلەر ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان ئوخشايدۇ ئۇ خەقنىڭ! يازغان نېمىسى يا خەقنى خۇش قىلالمىغان، يا ئۆزىنى!

قىزنىڭ گەپلىرى بىلەن ئۇنىڭغا بولغان زوقۇم تېخىمۇ ئاشتى. قىز خېلىلا ئوبدان كىيىنگەنىدى. سېرىق يۇڭ پوپايكا، پاختەك تۈكى رەڭدىكى سارجىدىن تىكىلگەن تار يوپكا قىزغا گۈلدەك ياراشقانىدى. مەن ئۆزى گۈزەل، ياسىنىشى جايىدا قىزلارنى جىق كۆرگەنمەن، لېكىن پىكرىڭ جايىدا قىزلارنى بولسا ناھايىتى ئاز ئۇچراتقانىدىم. بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ كىيىنىشى، قىلىدىغان پەدىزى ۋە يېگىتلەرنى جەلپ قىلىش ئۇسۇللىرىدىن باشقا نەرسىلەرتوغرىسىدىمۇ باش قاتۇرۇشنى بىلمەيدىغان قىزلارنى كەمدىنكەم ئۇچرىتىپ قالىمەن. بولۇپمۇ مۇشۇ كۈنلەردە بۇنداق قىزلار بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتاتتى.

ئالدىمدىكى بۇ قىز شۇ قەدەر گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىكەن، كىيىنىشىنىمۇ، كىيىنگەندە زامان مودىسى بويىچە كىيىنىشىنىمۇ بىلىدىكەن ۋە شۇنىڭغا يارىشا «خەلق» ، «مىللەت» ، «گەدەبىيات» ، «يازغۇچى» دېگەندەك بىر قەدەر

زىل ۋە بۇيۇك تېمىلار توغرىسىدا گويلايدىكەن. . . پىكرىنىڭ كەسكىنلىكىنى قارا گۇنىڭ؟ ھاللىق ۋە ياخشى ئائىلىنىڭ پەرزەنتى، ياخشى تەربىيىلەنگەن مۇنەۋۋەر قىزدەك قىلىدۇ گۈزى. ئەگەر گۈرۈمچىدەك يەرلەردە بولۇپ قالىدىغان بولسا گۈرۈمچى قىزلىرىنىڭ سەرخىلى بولاتتىكەن. ھەرقانداق سورۇنغا ياراشقۇدەك، ياخشى ئەرگە يارىغۇدەك . . . نېمە ئىش قىلىدىغاندۇ زادى؟ قانچىلىك گوقۇغانكەن؟ ئەك تۆۋەن بولغاندىمۇ تولۇق گوتتۇرا ، بولمىسا ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندەك قىلىدۇ. خۇدايىم ماڭا مۇشۇنداق قىزلارنى نېسىپ قىلسا،- ھە. توۋا دەي، پەرىزاتتەك بۇنداق گۈزەل قىز ئەدە تۇرۇپتۇ مەندەك سایاقتا. بۇنداق مەلىكىلەرگە قولىمىز قىسقا - دە، بىزنىڭ. ئاسماندىكى تولۇن ئايغا تەلمۇرۇپ قارىغاندەك تەلمۇرگىنىمىزچە قاراپ قالىمىز شۇ، لېۋىمىزنى چىشلەپ . . . مەن كەلسە - كەلمەس خىيال بىلەن بەنت ئىدىم. كۆزۈم قىز تەرەپكە قادالغانىدى. قىزنىڭ سۆزلىگەن چاغدىكى چېچەن، ئۆتكۈر، ئەلتەك ۋە خۇش خۇيلۇقى، سۆكۈتتە ئولتۇرغان چاغدىكى چوڭ سۈپەت، تەمكىن ۋە خىيالچان گۈزەللىكى، گاھىدا سىلىق، گاھىدا يەڭگىل سىلكىنىپ كېتىپ بارغان ھارۋىدا ئولتۇرۇشىدىكى لاتاپىتى، ئۆزىنى تۇتۇشلىرى، كىچىككىنە بولسىمۇ قىمىرلىشىدىكى بىر خىل گۈزەل نازاكەت مېنى ھېلىدىن - ھېلىغا مەست قىلماقتا ئىدى. مەن بۇ قىزغا مىنۇتسېرى ئېچىكىپ، مەھلىيا بولۇپ قېلىۋاتاتتىم. توۋا، كۆڭۈل دېگەن - ھە. . .

- ئۇرۇمچىدە نېمە خىزمەت قىلىلا؟ بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلگەن؟

قىزنىڭ تاڭ شامىلىدەك مەيىن ئاۋازى مېنى ئوڭ - تەتۇر خىيال ئىلكىدىن قۇتقۇزدى، مەن چۆچۈپ ئۆزۈمگە كەلدىم.

- مۇخبىرلىق قىلىمەن، ژۇرنال ئىشى بىلەن كەلگەن، سەمەندە بېجىرىدىغان . . . - مەن قويۇن يانچۇقۇمدىن ژۇرنال بەرگەن مۇخبىرلىق كىنىشكام بىلەن كىملىكىمنى چىقىرىپ قىزغا ئۇزاتتىم. قىز كىنىشكام ۋە كىملىكىمنى گېھىتىيات بىلەن قولىغا ئالدى ۋە ئاجايىپ بىر قىزغىن ھەۋەس - ئىشتىياق ئىچىدە سىنچىلاپ قاراپ كەتتى، ئاندىن خۇددى قولىدىن ئۇشتۇمتۇت چۈشۈپ كېتىپ پارە - پارە بولۇپ كېتىشتىن قورققاندەك، ئۇ نەرسىلەرنى ناھايىتىمۇ ئاۋايلاپ، ئىككى قوللاپ ماڭا ئۇزاتتى. مەن شۇ چاغدا قىزنىڭ يۇرىكىدىمۇ ماڭا نىسبەتەن بىر خىل ھۆرمەت، ئەيمىنىش، ھەتتا قىزغىشقا ئوخشايدىغان بىر نەرسىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى ئاشكارا ھېس قىلدىم ۋە شۇ ھامان كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. «ھەر ھالدا، ھېچبولمىغاندا مېنى ئوغرىمۇ نېمە بۇ سايىاق دەپ ئويلاپ قالمايدىغان بولدى! » دەپ خۇشھاللاندىم ئۆزۈمچە.

- سەمەندە بىرنەچچە ۋاقىت تۇرۇپ قالاملا؟ - قىز تارتىنىش ئىچىدە كۆزۈمگە بېقىپ سورىدى.

- شۇنداق، خۇدا خالىسا سەككىز - ئون كۈن تۇرۇپ قالىمەنغۇ دەيمەن.

مەن خۇشھاللىق ئىچىدە ئالدىراپ جاۋاب بەردىم.

قىز ئۇن چىقمىدى. ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزلىرىدە مەيۈسلۈككە ئوخشاپراق كېتىدىغان چۈشىنىكسىز بىر خىل تۇيغۇ چاقنىغاندەك بولدى. «بۇ قىزنىڭ قەلبىدە بىر جاراھەت بارمۇ، نېمە؟ ياكى تۇرمۇشىدا كىشىلەرگە بىلدۇرۇشتىن قورقىدىغان بىر خىل كۆڭۈلسىزلىك بارمىكىن؟ » دەپ ئويلاپ قالدىم ئۇشتۇمتۇت. لېكىن بۇ خىيالىمنى ئىنكار قىلدىم. ئۆزۈمچە بولغاندا، توققۇزى تەل، باھاردەك ياش ۋە گۈزەل بۇ قىزغا ھېچقانداق ۋە ئازغىنە بولسىمۇ كۆڭۈلسىزلىك راۋا ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا شاد - خۇراملىق، بەختىيارلىق، پاكىزلىك، خاتىرجەملىك، ماختاش، ئەركىلىتىش، پەپىلەش، ئاياش ھەم قەدىرلەشلەر ھەر قاچان ۋە تەبىئىي يوسۇندا ھەمراھ بولۇشى كېرەك ۋە شۇنداقتۇر، دەپ ئويلىغۇم كېلەتتى نېمىشقىدۇر، مېنىڭ نەزىرىمدە، خۇدايىم ئەقىل ۋە چىرايدىن ئېيتقان بۇ گۈزەلدەن بىر زامان ئەركىسى، ھايات ئەركىسى بولۇشقا مۇناسىپ ئىدى.

مەن قىزغا ئەشۇنداق ئىزگۈ ھېسسىياتلىرىم-

ىنىڭ تەپتى بىلەن قايتا نەزەر سالدىم.

ئەمدى ئۇنىڭ چېھرىدە دەل مەن كۈتكەن بىر خىل قانائەت ، خاتىرجەملىك، خۇش خۇيلۇق، ھەتتا بىر خىل بالىلارچە شوخلۇق جۇلالاپ تۇراتتى. مەن ئۆزۈمنىڭ ئاخىرقى خىياللىرى ۋە قىياسلىرىمدىن مەمنۇن بولغاندەك يېنىك نەپەس ئالدىم. «خۇدايىم، بۇنداق گۈزەل ۋە ياخشى قىزلارغا ياماڭ كۈنلەرنى ئەمەس، ياماڭ سائەتلەرنىمۇ راۋا قىلمىغايسەن. . . » دەپ ئويلىدىم يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇرىدا.

ـ ئۆيىڭىز سەمەندىمۇ؟ ـ سورىدىم ئۇنىڭدىن ھارۋىدىكى بۇ قەدىردان مىنۇتلارنى سۈكۈت بىلەن زايە قىلغۇم كەلمەي. قىز ماڭا نېمىشقىدۇر ھەيران بولغاندەك بىر خىل سىياقتا قارىۋېتىپ جاۋاب بەردى:

ـ ھە . . . ھەئە.

ـ ئاتا ـ ئانىڭىز بىلەن بىللە تۇرامسىز؟

ـ ياق، ھەئە، ھەئە . . .

قىز نېمىشقىدۇر بىردىنلا دۇدۇقلىدى. بۇ مېنىڭ «يولدىشىڭىز بارمۇ؟» دېگەن سوئالىمنىڭ باشقىچىرەك شەكلى ئىدى. قىز بۇ گېپىمنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ مېنىڭ بۇ ئورۇنسىز سوئالىمدىن خىجىل بولدىمىكىن؟

مەن بېزەكلىك قىلىۋاتاتتىم. مەندىكى يولدا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغان بۇ ناتونۇش گۈزەلگە بولغان قىزىقىش تۇيغۇسى، مېنى بۇ قىز توغرىسىدا كۆپرەك بىر نەرسىنى بىلىۋېلىشقا ئالدىرىتاتتى. چۈنكى شۇ كۈنلەردە قەشقەردە ئۆتكۈزۈۋاتقان غېرىب ۋە سەرگەردان ھاياتىم ماڭا كۈنسېرى ئېغىر ۋە كۆكۈلسىز تۇيۇلماقتا ئىدى. بولۇپمۇ كىشىنىڭ يۈرتىدىكى يېگانىلىق مېنى قىينايتتى. شۇ كۈنلەردە مەن كىملەرگىدۇر ۋە نېمىلەرگىدۇر موھتاج ئىدىم. شۇڭا بۇنداق گۈزەل ۋە يېقىملىق قىز بىلەن تونۇشۇپ قالغىنىم ئۈچۈن بەكلا خۇشھال ئىدىم. شۇ تاپتا مۇشۇ قىز قەشقەردىكى كۈنلىرىمنى يەڭگىل ۋە كۆڭۈللۈكرەك ئۆتكۈزۈشۈمگە ئەسقېتىپ قالار دېگەن خۇپىيانە ئۈمىد مېنى ئۈمۈندۇراتتى.

ـ نەدە ئىشلەيسىز؟ ـ مەن ئۇشتۇمتۇت سورىدىم.

قىز ماڭا نېمىشقىدۇر چۆچۈپ قارىدى. شۇ چاغدا بۇ قىزنىڭ چېھرىدە ۋىللىدە قىلىپ بىر قىزىللىق بالقىدى. ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمدىن كۆزلىرىنى دەررۇ ئېڭىپ يول بويىدىكى كۆك تېرەكلەرگە قارىۋالدى.

ـ شە . . . شەھەردە، شەھەر ئىچىدە.

قىزنىڭ ئاھانى مەيۈس، ئاۋازى تىترەك ئىدى. مەن ھەيران بولدۇم، بۇ قىز بارغانسېرى مېنىڭ سوئاللىرىمغا توغرىدىن ـ توغرا جاۋاب بېرىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى. ئۆزىنىڭ مەندىن بىزارلىقىنى ئاشكارا بىلىندۈرۈۋاتامدىكىن؟ يا بولمىسا مەن ئويلىغاندەك بۇ قىزنىڭ يۈرىكىدە خەققە بىلىندۈرگۈسى كەلمەيدىغان بىر جاراھەت بارمىكىن؟

ـ شەھەردىكى قايسى ئىدارىدە؟ نېمە ئىش قىلىسىز؟

قىز ماڭا ئاچچىقى كەلگەندەك «شارتتىدە» ئۆرۈلدى. ئەمدى ئۇ چىرايلىق كۆزلىرىنى مېنىڭ كۆزلىرىمدىن قاچۇرمىدى. بۇ كۆزلەر ئەمدى كۆزلىرىمگە تەرسالارچە قادالغانىدى.

ـ شەھەر ئىچىدە بىر باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىمەن!

قىزنىڭ ئاھانىدىن بىر زەردىنى ھېس قىلدىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن: «ھە، ئەمدى بولدىمۇ، نېمانچە بېزەكچى يىگىتسىز؟» دېگەن سوئالنى كۆرگەندەك بولدۇم. مەن بۇ قىزنىڭ نېمىشقا بۇنچىۋالا چېچىلىۋاتقىنىنى چۈشىنەلمىدىم. ئاخىرىدا: «مىجەزى سەل تەرساراق قىز ئىكەن» دېگەن خۇلاسىگە كېلىپ جىم بولدۇم. «ياق، غۇرۇرى كۈچلۈك قىز ئىكەن، دەپ ئۆزۈمنىڭ خىيالىنى تۈزەتتىم خىيالىمدا. ئۆز شەخسىيىتىنى قەدىرلەشنى بىلمەيدىكەن. . . » مەن بۇ قىز توغرىسدا ھەر قانداق ئورۇنسىز باھا ۋە سۈپەتلەرنى جېنىم بىلەن ئىنكار قىلىشقا ئۇرۇنماقتىدىم. بۇنداق پەرىشتىدەك گۈزەل بىر قىز توغرىسدا كىچىككىنە بولسىمۇ بولمىغۇر خىيالدا بولۇشنىڭ ئۆزى بىر گۇناھ ئەمەسمۇ؟!

3

هارۋا سەمەن بازىرىغا يېقىنلاپ قالدى. مەن بىردىنلا ئارامسىزلىنىشقا باشلىدىم. «قانچە پۇل ئالار - ھە؟! يېنىمدا ئازغىنە پۇل بار، يەنە كېلىپ بۇ قىزمۇ بار تېخى، ئۇ قىزنىڭ كىرا ھەققىنىمۇ ئەلۋەتتە مەن تۆلەيمەن - دە، بىراق . . . »

هارۋا بەش قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

- مانا، كېلىپ قالدۇقتۇ مېھمانلار؟

هارۋىكەش ئىككىمىزگە قاراپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ : «قېنى، پۇلنى كىم بېرىدۇ؟» دېگىنى ئىدى.

مەن ھېئاراملىق ئىچىدە سورىدىم:

- قانچە پۇل ئۆستام؟

- ئۆزلىرى بىلىپ بېرىشىلە، - دېدى هارۋىكەش ماڭا قاراپمۇ قويماي پەرۋاسىزغىنە.

مەن «ئۆزلىرى بىلىپ » دېگەن گەپنىڭ قەشقەرچە مەنىسىنى ئوبدانلا چۈشىنىپ قالغانىدىم، شۇڭا نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قالدىم، شۇ ئەسنادا ھېلىقى قىز يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى چىقاردى. نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ پۇللىرى سەپسېن موچەن، چوڭلىرى بىر كويلۇق ئىدى. بۇ مەيدى پۇللار كىر ۋە پۇرلىشىپ، پۇرچالغانىدى. ئۇ پارچە پۇللاردىن 10 كوي پۇلنى جەملەپ هارۋىكەشكە ئۇزاتتى:

- مانا ئاكا، ئىككىمىزنىڭ . . .

هارۋىكەش پۇلنى قولىغا ئېلىپ، بارماقلىرىغا تۈكۈرۈپ تۇرۇپ ئەستايىدىل ساناپ چىقتى.

- كەم بولا جۇما خېنىم . . . بۇ ئۆزلىرىنىڭ كىرا ھەققى بولسۇن، ماۋۇ يېگىتنىڭ. . .

مەن خىجالەتچىلىكتە يانچۇقۇمغا قول ئۇزاتتىم.

قىز ئالدىراپ مېنى جىملىدى.

- شۇڭ ئولتارسىلا سىلە. پۇللىرى شۇنچە جىقما سىلىنىڭ؟

قويۇن يانچۇقىغا تولىمۇ تەسلىكتە سوزۇلىۋاتقان قولۇم قىزنىڭ سۆزى بىلەن دېلىغۇللۇق ئىچىدە توختاپ قالدى.

- ماڭا بىز قايلىۋەتسىلە ئاكا، چىمگە دەۋاتىلا بۇ گەپلىرىنى؟ - قىز بوينىنى شاپتۇل قىپقىپ هارۋىكەشكە هۆرپەيدى، - بۇ ياق ئۇرۇمچىدىن كەلگەن بىلەن چا، مەن ئۇرۇمچىدىن كەپ قالمىدىم جۇما! مەن چا، مۇشۇ قەشقەرنىڭ كىندىكىدىن، بىلىسىلىرى. ئىككى كوي ئالمىغان يەرگە «بوپتۇ» دەپ 10 كوي بەرسەم خۇش بولماي نېمىقايلىيا تېخى؟ ئاز بولاپ قاپتىما كۆڭىللىرىدە؟ ئانداق بولساچا ئاتىنىڭ بېشىنى ياندۇرسىلا ئارقىسىغا، چىققان يېرىمىزدە چۈشۈپ قېلىپ باشقا هارۋا تېپىۋالىلى. ئەكەلسىلە ئاۋۇ10كوينى. . . ئىمە؟!- قىز قەشقەرچە قىلىپ ئاخىرقى فونېمانى ئىچىگە زەردە ۋە كۈچ بىلەن تارتتى ۋە بويۇندىغىنىچە ھېچ تارتىنمايلا قولىنى هارۋىكەش تەرەپكە ئۇزاتتى. هارۋىكەش قىزغا سۈنسۈاتقان قولىنى دەررۇ تارتىپ، قولىدىكى پۇلنىڭ تۆش يانچۇقىغا ئالمان - تالمان تىقتى ۋە قىزغا قاراپ ھىجايدى:

- ۋاي خېنىم، ئاچچىقلىرىنى يامان قىلمىسىلا دەيمەن، يا ھەزرەت. . . ما بالىنىڭ ئاچچىقىنى، مۇشتىتەك تۇرۇپ. چېقىشىپ قويدۇم دەيمەن ئۆزلىرى بىلەن.

- شۇنداما؟ ھە ماناداق دېسىلە. . . سىلىگىزە بەك كىچىك كۆرۈنۈپ قاپتۇق - دە، بۇ تاپتا. ئەمىساچا، ئا پى پى تۇماقلىرىنى ئۇستۇرەك قىلىپ، كۆزلىرىنى يوغانراق ئېچىپ ئوبدان بىر قايلىۋېتىپ ئاندىن چېقىشسىلا جۇما خان ئاچىلىرى بىلەن.

«ياپىر ماۋۇ كاساپەتنى، قوينىڭ قوزىسىدەك كۆرۈنگىنى بىلەن تۇرغانلا بىر بالا ئىكەنغۇ ھوي، بۇ!» دەپ ئويلىدىم مەن قىزنىڭ شۇ تاپتىكى پەيلى - سىياقىغا قاراپ ھەيرانلىق ئىچىدە.

هارۋىكەش قىزنىڭ دوقىدىن «غىق » بولدى. ئۇئۇزىنىڭ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغىنىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن، قىزنىڭ جاۋابلداشلىرىنى ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ، هارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئېتىنىڭ تۆشلۈكىنى تۈزەشتۇرگىلى تۇردى. بىزمۇ هارۋىدىن چۈشتۇق. مەن قىزنىڭ ھېلىقى چوڭ سومكىسىنى هارۋىدىن ئالدىم ۋە قىزغا قاراپ:

ـ سىز نەگىرەك بارسىز؟ سومكىڭىز خېلىلا ئېغىر ئىكەن، كۆتۈرۈشۈپ ئاپىرىپ بېرەي، - دېدىم ۋە مۇشۇ گەپنى قىلىۋېتىپ ئىچىمنىڭ بىر يېرى كۆيگەندەك بولدى. چۈنكى مەن شۇ تاپتا ئەشۇ قىزنىڭ مەن ئۈچۈن تۆلىۋەتكەن كىرا پۇلىغا قەرزدار بولۇپ قالغانىدىم. هارۋىكەش بۇنىڭ بىلىدۇ. مېنىڭ هېلىقى گېپىمنى ۋە بۇ قىزنىڭ ئالدىدىكى مۇساپىرغا خاس مەيۇسلۇكۇمنى ئۇ هارۋىكەش «يوغانلا بىر مۇخبىر ئىكەنۇ، كىرا پۇلى ئۈچۈن مۇشتەك بىر قىز بالىغا قەرز بولۇپ قېلىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭ سومكىسىنى كۆتۈرۈپ خۇشامەت قىلغىلى تۇردى. . . » دېگەنگە جورىشى مۇمكىنىدى. بەلكىم ئەشۇ قىزمۇ شۇنداق ئويلاۋاتقاندۇ تايسن. مۇشۇ خىياللار بىلەن هېلىقى گەپنى قىلىۋېتىپ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتىم ۋە خۇدۇكسىرىگەندەك هارۋىكەشكە يەر تېگىدىن قاراپ قويدۇم. ئەسلىدە چىن گەپنى قىلسام بۇ تۇيغۇ مېنىڭدە يوقمۇ ئەمەس ئىدى. لېكىن مۇهىمى نېمىشكىدۇر بۇ قىزدىن ئايرىلغۇم كەلمەيۋاتاتتى. هېچ بولمىسا، ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ نەدىلىكىنى بولسىمۇ بىلىۋالسام دەيدىغان بىر خۇپىيانە مۇددىئا مېنى دەيدىگە سالماقتىدى. قىز بىر قولى بىلەن بىر تارچۇقنى كۆرسەتتى:

ـ ئۆيۈم ئاينا ئەۋەدە، ئۆزۈم كۆتىرەلەيمەن، رەهمەت سىلىگە. سىلىدەك بىر مۇخبىرنى ئىشقا سالغىلى بولامدىغان.

ئۇ ئاپئاق ۋە ئۇششاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ۋە قولىنى مېنىڭ قولۇمدىكى سومكىغا ئۇزاتتى.

ـ ياقەي ، نەدىكى گەپنى قىلىسىز. هېچ بولمىسا تار كوچىنىڭ ئاغزىغا بولسىمۇ ئاپىرىشىپ بېرەي.

ـ سەت بولدىغۇ؟ ئۆزلىرىنى ئاۋارە قىلىپ.

قىز ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، دەررۇ ماڭا يول باشلاپ ماڭدى. مەنمۇ قىزنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتىم.

ـ هېزى بولسىلا جۇما مۇخبىر ئەپەندىم، قەشقەرنىڭ قىزلىرى يامان كېلىدۇ، شاما قىلمۇەتمىسۇن يانا. ئۆزلىرىمۇ ياداپ شۇمەكتەك بولاپ قاپلا قايلىنىسام. قەشقەر دېگەن يامان شە جۇما. قىھ، قىھ، قىھ، - قىلىپ كۈلدى هارۋىكەش قىز ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ماڭا قاراپ بىر كۆزىنى قىسىپ.

قىز ئارقىسىغا «شارتتىدە» ئۆرۈلۈپ هارۋىكەشكە هۇرپەيدى ۋە نېمىدۇر بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدى. هارۋىكەش يەنە دەككىسىنى يېيىشتىن هەزەر ئەيلىدى بولغاي، نېرىسىدا خېرىدار ساقلاپ تۇرغان هارۋىكەشلەر توپىغا قاراپ ۋارقىرىغان بولۇپ كېتىپ قالدى:

ـ هاي مەممەت تۇرسۇن، ئوقەت قايداراق؟

قىز ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ماڭدى. مەن شۇ چاغدىلا قىزنىڭ قولىدا كىچىكرەك بىر يالتىراق سومكىنىڭ بارلىقىغا دىققەت قىلدىم. سومكىنىڭ ئوچۇق ئاغزىدىن بىر كونا چىت كۆڭلەك ۋە ئۆڭۈپ كەتكەن يېشىل يۇك ياغلىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ قىز بۇ سومكىنى هارۋىغا چىققاندىن بېرى نېمىشقىدۇر زادىلا قولىدىن ئاجراتمىغانىدى.

بىز بايا قىز كۆرسەتكەن تارچۇق كوچىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ توختىدۇق. قىز ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

ـ سىلىگە جاپا سېلىپ قويدۇم، ئەمدى ئۆزۈم چىرىپ كېتەلەيمەن.

مەن قولۇمدىكى چوڭ سومكىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم.

ـ ئۆيگە باشلىسام بولىتى . . . ـ قىز سومكىنى قولىغا ئېلىپ تەڭقىسچىلىق ئىچىدە جىلمايدى.

ـ ياقەي، رەهمەت . . . كېيىن . . . خوش ئەمىسە.

مەن قىيماسلىق ئىچىدە ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدىم ۋە ئارقامغا ئۆرۈلدۇم! قىزمۇ تارچۇق تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بىر چاغدا ئارقامغا قارىسام ئۇ بىر ئىشكىنىڭ ئالدىدا ئەشۇ ئىشىكتىن يۈگۈرۈپ چىققان ئىككى بالىنىڭ باشلىرىنى سىلاپ، ئۇلارغا نېمىلەرنىدۇر دەۋېتىپتۇ. ئۇ بالىلار ئالتە ـ يەتتە ياشلاردا كۆرۈنەتتى. قىزنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغىلى بولمايتتى، بالىلارنىڭ ئوزايىدىن (بالىلارنىڭ بىرسى قىز

ئىدى) ئۇنى تولىمۇ سېغىنغاندەك ئىدى. ئۇلار خۇشاللىقىدىن قىلى - قىنىغا سىغماي ۋىلىقلاپ كۈلۈشۈپ، ئۆزلىرىنى ئۇ قىزنىڭ باغرىغا تىقىشاتتى، ئۇ قىزمۇ ھېلىقى بالىلارنى باغرىغا بېسىپ، كۈلگىنىچە ئەركىلىتىۋاتاتتى.

«پەرۋەردىگاھىم، شۇنچە چوڭ بالىلىرى بارمىدۇ ئەشۇ مۇشتىتەك قىز بالىنىڭ؟ ياكى ئۇكىلىرىمىكىن؟» مەن ئەشۇ خىيالىار بىلەن مېھمانخانا ئالدىغا قانداق كېلىپ قالغىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن.

4

كونا ھۈنىرىمنى ئىشلىتىپ ئۇنى دەپ - بۇنى دەپ «سەمەن» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلىشۋالدىم. ۋاقىت تېخى بالدۇر ئىدى. ياتاقتا ئۇ ياققا ئۆرۈلۈپ، بۇ ياقتا ئېغىناپ بىردەم يېتىپ باقتىم. بىردەمدىلا قورساق كورىكىراشقا باشلىدى. ئەتىگەن ناشتا قىلمىغانىدىم. ئورنۇمدىن تۇرۇپ مېھمانخانا ئالدىدىن بىر نان سېتىۋېلىپ ياتاقتا قايناقسۇ بىلەن «تاماقلاندىم». شۇ كۈنلەردە بۈنىكدىن ئارتۇقىغا قۇربىتىم يەتمەيتتى. خەجلەيدىغانغا پەقەت 30 سوملا پۇل قالغانىدى. مەن چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ خاتىرەمدىكى تىزىملىكلەرگە كۆز يۈگۈرتۈپ پۇل تاپشۇرۇشنىڭ ئاخىرقى مۆھلىتى توشۇپ قالغان ئىدارىلەرنى بىر - بىرلەپ ساناپ چىقتىم ۋە ئاخىرىدا بۈگۈنلا پەيزاۋات ناھىيىسىگە جۈنەش قارارىغاكەلدىم. چۈنكى ئۇلارنىڭ سۈرۈكى ئاللىقاچان توشۇپ ئېشىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مېھمانخانىدىكى پەيزاۋاتلىق بىر يولۇچىدىن مەندىن كالېندار سېتىۋالغان بىر ئىدارىنىڭ كۈزدە ئۇرۇمچىگە ئۆتكۈزگەن قوغۇنلىرىنىڭ پۇلىنى يېڭىلا تاپشۇرۇپ ئالغانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن ياتاقنىڭ ئىشىكىنى تاقاپ شەھەرگە قاراپ چاپتىم. شۇ تاپتا پەيزاۋاتنىڭ ئاپتوبۇسىغا ئولگۈرەلەيتتىملا ئەمەس، خۇدايىم ئىشىمنى ئوڭغا جورىسا كالېندارنىڭ پۇلىنى ئېلىپ كەچكىچە قەشقەرگە قايتىپ چىقالايتتىم.

ناھىيە - يېزىلارغا ئاپتوبۇس قاتنايدىغان ئاپتوبۇس تۇرغۇسىغا كېلىپ بىلەت ساتىدىغان تۆشۈككە بېرىپ سۈرۈشتۈرسەم، پەيزاۋاتنىڭ ئاپتوبۇسى تېخى ماڭماپتۇ. ئاپتوبۇس يەنە بىر ساەتتىن كېيىن ماڭغۇدەك، ئاپتوبۇسمۇ توشماپتۇ. مەن خاتىرجەم بولدۇم ۋە ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تۇرغۇنلۇق ھويلىسىغا چىقىپ بىر چەتكە تاشلاپ قويۇلغان ئاپتوبۇسنىڭ ئەسكى چاقىغا ئولتۇرۇپ تاماكا چەككەچ، تۇرغۇنلۇق ھويلىسىدىكى كېلىپ - كېتىپ تۇرغان ئاپتوبۇس ۋە يولۇچىلارنى تاماشا قىلىشقا باشلىدىم.

تۇرغۇنلۇق ئىچىدە ئادەملەر كۆپ بولۇپ بەزىلىرى ماڭا ئوخشاش ئاپتوبۇسنىڭ توشۇشىنى كۈتۈۋاتقانلار، بەزىلىرى كېلىدىغان ئادىمى بارلار ياكى ماڭىدىغان ئادەملىرىنى ئۇزىتىشقا چىققانلار، بەزىلىرى تۇرغۇدىن ماكان تۇتقان بىكارچىلار، يەنە بەزىلىرى بولسا ئېلىپ - ساتارلار ئىدى. تۇرغۇ ئىچىدە تەرتىپ ساقلىغۇچى ساقچىلارنىڭ ئارىلاپ يۈرگىنىگە قارىماي يانچۇقىدىن تەتۈر ئۆرۈلۈپ قالغانلارنىڭ ياكى سومكا، چامادانىنى ئوغرىغا ئالدۇرۇپ قويغانلارنىڭ داد - پەريادى پات - پات ئاڭلىنىپ قالاتتى. يېڭىلا توختىغان ئاپتوبۇسنىڭ ئىشىكىدە، مېڭىش ئالدىدا تۇرغان ئاپتوبۇسنىڭ ئەتراپىدا بىر نەچچە تىلەمچىلەر تەمتىرىشىپ يۈرۈشەتتى. ئالدىغا تەنزە ئېسۇلۇپ گازىر - پۇرچاق ساتىدىغانلار، مېۋە - چېۋە، تاڭگازا، قەنت - گېزەك، نان - سامسا ساتىدىغانلار كىشىلەر توپىنى ئارىلاپ ئاپتوبۇسنىڭ كۆزنەكلىرىگە بويۇندىشىپ بەس - بەس بىلەن ۋارقىرىشاتتى.

مەن تاماكامنى چېكىپ بولۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم - دە، بىر دەپسەپ ، ئىككى دەپسەپ، بىر يەرگە غۇۋزمەكلىشۋالغان بىر توپ ئادەمنىڭقېشىغا كەلدىم. قارىسام 23 - 24 ياشلاردىكى بىر يىگىت داق يەرگىلا بىر قولياغلىقنى سېلىپ «ئۇچ قارت ئويۇنى» قىلىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا يەنە ئىككى - ئۇچ يىگىت ھەدەپ پۇل تىكىپ ئوينىغان بولۇپ خەقلەرنى دەيدىگە سالغىلى تۇرۇپتۇ. بۇلار ئەسلىدە ھېلىقى قارت ئويۇنى قىلىۋاتقان يىگىتنىڭ ھەمشەرىكلىرى بولۇپ، كىشىلەرنى قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن ئۆز ئارا تونۇشمىغان بولۇۋېلىپ پۇل تىكىشىدىكەن. ئاخىرىدا چۈشكەن پۇلنى

بۆلۈشۈۋالىدىكەن. بىر كەمدە بىر ساقچى ئادەملەرنى ئارىلاپ كېلىپ قارت ئويناۋاتقان يىگىت بىلەن ئۇنىڭ يېنىدا «ھە - ھۈ» دەپ باز - بازغا سېلىۋاتقان يىگىتنىڭ بىلىكىدىن كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى - دە، ئىككىسىنىڭ قولىنى چېتىپ كويزا سالدى، ئۇنىڭ باشقا ئىككى شېرىكى «پارت» لا قىلىپ قاچتى، ساقچى ئۇلارنى قوغلىدى ۋە ئىككى تاقلاپ بېرىپلا خوراز مىكىيانىنى پوكلىغاندەك باسمىدىۋالدى - دە، ئۇلارنىڭ قولىنىمۇ بىر - بىرىگە چېتىپ كۆتىگە تەپكىنىچە ھەيدەپ كەلدى، ئاندىن بۇ تۆت يىگىتنى ئالدىغا سېلىپ ئېلىپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ «ئۇچ قارت ئويۇنى» نى ئەرمەك قىلىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋاتقان ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قارىشىپ قېلىشتى. ھېلىقى قارتچىلارنىڭ باز - بازغا سېلىشى بىلەن پۇل تىكىپ قويۇپ ئۇتتۇرىۋەتكەن ئىككى دېھقان ئۇتتۇرىۋەتكەن پۇللىرىنى قايتۇرۇۋالماقچى بولۇشۇپ ساقچىنىڭ ئارقىسىدىن پالاقلاپ يۈگۈرۈشتى.

شۇ ئەسنادا، ئادەملەر توپىنىڭ ئارىسىدا زىلغىنە بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

- سەدىقە بالانى يەر، تۆۋە گۇناھنى. ئەي ئەزىز ئاتىلار، ئاكىلار، ئاتىغىنىڭلار بولسا بېرىڭلار. سىلەرگە خۇدا رەھمەت قىلسۇن!

بۇ ئايالنىڭ ئاۋازى ئىدى، بۇ ئاۋاز شۇنچە مەيىن، شۇ قەدەر مىسكىن ۋە تەسىرلىك ئىدى. بۇ ئاۋازنىڭ تېمبىرى نېمىشقىدۇر ماڭا تونۇشتەك بىلىندى. ئارقامغا ئۆرۈلۈپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدىم. بېشىمغا كونىرىغان يېشىل يۇڭ ياغلىق چېگىپ، ئۇچىسىغا ئۇ يەر - بۇ يېرى يىرتىلغان ھاۋا رەڭ چىت كۆڭلەك ۋە ئەر كىشىنىڭ ئۇششاق چىتىغ يوللۇق ناۋاتىرەڭ ئەسكى كاستۇمىنى كىيىۋالغان بىر ئايال مەن تەرەپكە ئارقىسىنى قىلىپ، ئاپتوبۇسقا قىستىلىپ چىقىۋاتقان ئادەملەردىن پۇل تىلەۋاتاتتى. يولۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئالدىراش ۋە بىسەرەمجانلىقىغا قارىماي ئۇنىڭ قولىغا پۇل تاشلاپ بېرىۋاتاتتى. ئاپتوبۇسقا چىقىپ ئولتۇرۇپ بولغانلىرى ئۇنى چاقىرىپ دېرىزە كۆزىنىكىدىن قوللىرىنى چىقىرىشىپ ئاتىغانلىرىنى تۇتقۇزۇپ قويۇشۇۋاتاتتى.

ئۇ ئايالنىڭ كىيىملىرى ئۆزىگە كەلگەن ۋە چولاق كېلىپ قالغاندى. ھەدىمەيلا ھېلىقى ئاپتوبۇس قوزغىلىپ يۈرۈپ كەتتى. ھېلىقى ئايال ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ مەن تۇرغان توپ تەرەپكە قاراپ كەلدى:

- سەپىرىڭلار ئوڭۇشلۇق بولسۇن، خۇدايىم سىلەرنى كۆزى يوق بالا - قازادىن، خېيىم - خەتەردىن ساقلىسۇن.

تىلەمچىگەقاراپ چۆچۈپ كەتتىم. ئۇ، ئەتىگەن مەن بىلەن بىر ھارۋىدا ئولتۇرۇپ ماڭا سەمەنگىچە ھەمراھ بولغان ھېلىقى ئوقۇتقۇچى قىز ئىدى. مەن ئىشەنگۈم كەلمەي، كۆزلىرىمنى ئۇۋۇلىۋېتىپ ئۇنىڭغا قايتا سەپسالدىم.

شۇنداق، مەن خاتالاشمىغانىدىم. ئەنە، مېنى بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالغان بۇلاقتەك شەھلا كۆزلەر، قىياقتەك قاشلار، كۆيدۇرگۈچى زىناقلار...

مەن ئۇ قىزنىڭ تونۇش چىرايىغا قاراپ ئاغزىمنى ئاچقىنىمچە ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدىم.

ئۇ قىز ھەر بىر ئادەمنىڭ ئالدىغا دېگۈدەك كېلىپ توختاپ ئۆتەتتى. ئۇنىڭ ماڭا ئاجايىپ جەزىبىلىك بولۇپ كۆرۈنگەن چىرايى شۇ تاپتا سەلگىنە تۇتۇلغاندى. كۆزلىرى بىر خىل مىسكىنلىك ئىچىدە بىچارىلەرچە تەلمۈرۈپ پىلدىرلايتتى. ئۇنىڭ بۇلۇتتەك قارا ۋە قويۇق چاچلىرى يىرتىق ياغلىق بىلەن مەھكەم تېڭىلغىنىغا قارىماي، ئۇ يەر - بۇ يەردىن بۇجغۇرۇپ چىقىپ قالغاندى. ئاققۇنىڭ بوينىدەك ئاق ۋە گۈزەل بوينى ئەسكى ياغلىق ئىچىدىمۇ بىللوردەك سۈزۈك ۋە جەلپكار كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ياش ۋە چىرايلىق كۆكسى ئۆزىگە چولاق ۋە كەلمەس كېلىپ قالغان ئەرەنچە كاستۇمنى بۆرتۈپ كۆتۈرۈپ تۇراتتى. قوپال ۋە ئەسكى كۆڭلەك ئىچىگە يوشۇرۇنغان سەرۋىدەك زىبا قامىتى ئەتراپقا پىشقان، تولغان ھەمدە گادايلىققا بويسۇنماس بىر خىل تەرسا گۈزەللىك بەخش ئېتىۋاتاتتى. نامراتلىق گۈزەللىكنى تېخىمۇ رومانتىكلىق تۇسكە ئىگە

قىلىدۇ، ۋايىغا يەتكۈزىدۇ. چۈنكى نامراتلىق چىنلىقتۇر.

ـ كۆرگەن ياخشى ـ يامان چۈشۈڭلارنىڭ ھەققىدە، روھ ـ ئەرۋاھلارنىڭ ھەققىدە ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلار، سەخى جەننەتى، خۇدا رەھمەتى، ـ قىز زادىلا دۇدۇقلىمايتتى. چىرايى خاتىرجەم كۆرۈنەتتى. ئۇ، ئادەملەرگە خۇددى ئۆتكۈزۈپ قويغىنى باردەك ئىشەنچ بىلەن دىدىل تىكىلەتتى. ئۇنىڭ گويا ئالدىدىكى ئادەمنىڭ مۈسۈلمانچىلىقىنى، ئادەملىكىنى، ئەركەكلەرچە سېخىيلىقىنى سىناۋاتقاندەك بىر خىل قەتئىي سوراق مەنىسىدە تىكىلىشلىرى ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەر قانداق ئادەمنى تەمتىرىتىپ قويۇۋاتاتتى. بۇ تىلەمچى قىزنىڭ جۈسۈن ـ سىياقىدىن، تىكىلىشلىرىدىن، ئەشۇ مەيىن ئاۋازىنىڭ تەسىرلىك تەمبىرىدىن، ئىشقىلىپ ئۇنىڭ بارلىقىدىن كىشى رەت قىلىپ بولماس دەرىجىدىكى بىر خىل كۈچ ئۆرىدەپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ ئالدىغا كېلىپ توختىغان ھەر بىر ئادەم ئىختىيارسىز قوللىرىنى يانچۇقىغا ئۇزىتىشاتتى. مەن نېمىشقىدۇر قاتتىق خىجالەتچىلىك ۋە دەككە ـ دۈككە ئىچىدە قالدىم. ئالدامچىلىق ئۈستىدە «قولغا چۈشۈپ» قالغىنى ئۇ قىز بولماي ئەكسىچە ئۆزۈمدەك، كۆڭلۈمنى بىر ئەنسىزچىلىك قاپلىدى. مەن نېمىشقىدۇر ئاشۇ قىز مېنى كۆرۈپ قالغۇچە بۇ يەردىن يوقىلىشنى ئويلىدىم. لېكىن پۈتلىرىم ئىختىيارىمغا بويسۇنماي خۇددى يەرگە مىخلاپ قويغاندەك قىمىرلىيالمىدىم.

بىر كەمدە قىز مېنى ئۈشتۈمتۈت كۆرۈپ قالدى. مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قورقۇپ كەتكەندەك ئەندىشە ئىچىدە تىكىلدىم. قىز بىر نەپەسكە سەلگىنە تېڭىرقاپ قالدى. ئۇنىڭ مەرمەردەك سۈزۈك يۈزى ۋىللىدە قىزارغاندەك بولدى، كۆزلىرىدە يېنىككىنە بىر ئەندىكىش زاھىر بولدى. بۇلار پەقەت كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچىلىك ۋاقىت ئىچىدىلا روي بەرگەنىدى. بۇ ئۆزگىرىشلەرنى، ئىشىنىمەنكى مەن ۋە ئۇنىڭدىن بۆلەك ھېچكىم سېزىپ ئۇلگۈرەلمىدى. قىز ھە دېمەيلا ئۆزىگە كېلىۋالدى. ئۇنىڭ چىرايىدا قانداقتۇر مەن كۈتكەن ھولۇقۇش، بىسەرەمجانلىق ۋە خىجالەتچىلىكنىڭ ئەكسىچە بىر خىل بېپەرۋالىق، خاتىرجەملىك ۋە ھەتتا باشقىلار سەزگۈسىز دەرىجىدىكى مەغرۇرلۇق ئەكس ئېتىپ قالدى. مەن ئۇنىڭ چىرايىدا ئەكس ئېتىۋاتقان بۇ خىل ئالامەتلەرگە قاراپ بىردىنلا بۇ قىزنىڭ ئەسلىدىلا مەن ئويلىغاندەك ئۇنچىلىك ياخشى قىز ئەمەسلىكىنى، ئەكسىچە قولىدىن ھەر قانداق ئىش كېلىدىغان كاززاپ، ساختىپەز ۋە ئۆتۈپ كەتكەن بىر ساپساپچى ئىكەنلىكىنى جەزم قىلدىم ۋە نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم بىردىنلا يېرىم بولدى.

ئۇ قىز مېنىڭ نېمە ئويلاۋاتقانلىقىمنى بىلىپ تۇرغاندەك ئىدى. ئۇ ماڭا خۇددى ياراتمىغاندەك سوغۇق نەزەردە «لاپپىدە» بىر قاراپ قويۇپ ئالدىدىكى ئادەمگە يۈزلەندى:

ـ خۇدا رەھمەت قىلسۇن. سەپەرلىرى ئوڭۇشلۇق بولسۇن ئىلاھىم . . .

ئۇ ھېلىقى ئادەم ئۈزاتقان پۇلنى ئالغاندىن كېيىن ئۇدۇل ماڭا قاراپ كەلدى. ھودۇققىنىمدىن نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. ئارقامغا ئۆرۈلۈپلا قېچىشنى ئويلىدىمۇ، لېكىن تۇرغان جايىمدا روھىم چىقىپ كەتكەندەك ھاڭۇاققىنىمچە قىمىرلىيالماي تۇرۇپ قالدىم. بۇ چاغدا بۇ يەردە توپلىشىپ تۇرغان ئادەملەر بىرلەپ ـ ئىككىلەپ تارقاشقا باشلىغانىدى. يېنىمدا تىجارەتچى سىياقىدىكى ئىككى ئادەم ئۆز ئارا قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنىدى. قىز ماڭا يېقىن كېلىپ بەتمۇ بەت يۈزلەندى.

ـ قېنى، مۇخبىر يىگىت، خۇدا يولىدا سىلىنىڭمۇ ئاتىغانلىرى يوقمۇ؟ ئانىمىز بۇۋۇي پاتىمەمنىڭ ھەققىدە، غېرىب ـ غۇرۇبالارنىڭ ھەققىدە، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ ھەققىدە. . .

مەن ھېچ نەرسىنى ئويلاشقا ئۈلگۈرەلمەي قولۇمنى يانچۇقۇمغا ئۈزاتتىم. قولۇمنىڭ ئۇچى يانچۇقتىكى ئازغىنە پۇلغا تېگىشى بىلەن تەڭلا قانداقتۇر بىر يېرىم «ۋىزىدە» قىلىپ كۆيگەندەك قىلدى ۋە پەقەت شۇ چاغدىلا ئۆزۈمگە كەلگەندەك بولدۇم.

ـ ھېلىقى كىراغا تۆلىۋەتكەن پۇلىڭىزنى

قايتۇرۇۋالدىڭىز - ده ئاخىر، - دېدىم قولۇمغا چىققان بەش سوم پۇلنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىۋېتىپ قىز ئاڭلىيالمىغۇدەك پەس ئاۋازدا.

ئۇ قىز كۆزۈمگە تىكىلىپ قۇۋۇلارچە كۈلۈمسىرىدى:

- پۇل دېگەن جىسمى ئادەمگە تاتلىق - ھە، يوغان يەرنىڭ مۇخبىرى بولسىمۇ.

مەن ئۇن چىقارمىدىم. ئۇ قىز مەن ئۇزاتقان پۇلنى ئىككىلەنمەي ئالدى ۋە ئۇنلۇك ئاۋازدا دېدى:

- نېمىلادېگەن بىلەن چوڭ شەھەرنىڭ ئادەملىرى سېخى بولىدىكەن. رەھمەت، مۇخبىر غوجام. خۇدايىم تەنلىرىنى سالامەت، بەخت - پېشانىلىرىنى ئوڭ قىلسۇن.

- يېنىڭىزدىن پۇل ئۆكسىمىسۇن دەپ دۇئا قىلىڭ ماڭا، - مەن چاقچاق ئارىلاش كۈلۈمسىرىدىم.

قىز كۈلۈۋەتتى ۋە ئىككى ئالقىنىنى يېيىپ يۇقىرى ئاۋازدا دېدى:

- يانچۇقلىرىدا ھەر دائىم ئاق تەڭگە جىرىڭلاپ تۇرسۇن، بىزدەك يېتىم - يېسىر، غېرىب - غۇرۇا ساھىللارغا سەدىقە بەرگەندە قوللىرى ئۇنداق تىترىمىگەي ئىلاھىم.

- ئالماق ئاسان بولغان بىلەن، بەرمەك قىيىن ئىكەن خېنىم، بولۇپمۇ پېقىرەدەك مۇساپىرلىق كوچىسىدا ھالسىراپ قالغاندا، - مەن پەس ئاۋازدا چاقچاق قىلدىم.

- ماڭا شاگىرت بولامىلا - يا غوجام؟ يۈزلىرىنى ئازراقلا قېلىن قىلسىلىرى پۇل دېگەن ئۆزى كېلىدۇ، - دېدى قىزپەس ئاۋازدا كۈلۈپ تۇرۇپ.

- جانّ دەيتتىم، لېكىن شۇ . . .

- يۈزلىرىدىن كېچەلمەيلا يىگىت. بۇ يول - پەسلىك يولى. يۈز ۋە ئۇياتنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويالىسىلا، ئاندىن . . .

- سىزگىمۇ كېرەكقۇ شۇ يۈز ۋە ئۇيات؟ ئاشۇ چىرايىڭىز بىلەن قانداقلارچە . . . - مەن زەردىلىك كۈلۈمسىرىدىم. شۇ تاپتا مەن بىردىنلا قىزنى قانداق ئىنكاس قايتۇرارىكىن دەپ ئۇنىڭغا تىكىلدىم. قىز خۇددى مېنىڭ شۇنداق دەيدىغىنىمنى ئاللىقاچان بىلىدىغاندەك، گېپىمنى قېتىغمۇ ئېلىپ قويماي، ماڭا دىدىل تىكىلگىنىچە گېپىمنىڭ بېلىگە «تەپتى» :

- بۇ يەرگە كېلىپ قاپلىغۇ ئۆزلىرى. تۇرمۇش ئۆگىنەي دەپما؟

قىز ئەمدى ئۆزى توغرىسىدا سۆزلىشىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتاتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ، سۆزىگە ئۇدۇل جاۋاب بەردىم:

- پەيزاۋاتقا بارماقچىدىم، ئاپتوبۇسنىڭ مېڭىشىنى كۈتۈۋاتىمەن.

قىز كۈنگە لاپپىدە قاراپ قويۇپ دېدى:

- يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن ماڭىدۇ. ھازىر تېخى ئەتىگەن. جۇرسىلە، ئاۋۇ ئاشپۇزۇلغا چىرىپ بىر دەم - يېرىمدەم ئولتۇرىلى، - قىز تۇرغۇ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىكى يولنىڭ ئۇ تەرىپىنى كۆرسەتتى.

- ئاپتوبۇسقا ئولگۈرەلمەي قالارمەنمىكىن؟

ئۇنىڭ ئۇستىگە سىزنىڭ ئوقتىڭىزگە تەسىر بېرىپ قويسام بولماس، - مەن مەجبۇللۇق ئىچىدە غۇدۇڭشىدىم. گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، بۇ قىزنى بىر چۈشىنىپ بېقىش ئىستىكىدە تاقىتىم تاق بولۇۋاتقان بولسىمۇ، شۇنچە خەقنىڭ كۆزىچە ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان مېڭىش ماڭا قانداقتۇر بىئەپ تۇيۇلۇۋاتاتتى.

- قەيەرنىڭ ئاپتوبۇسى سائەت نەچچىدە كېلىپ، سائەت نەچچىدە ماڭىدىغانلىقىنى بەش قولۇمدەك بىلىمەن؛ خاتىرجەم بولسىلا يىگىت، يەنە ئىككى سائەت بار دېدىمۇ، شۇڭىپىمگە ئىشەنسىلە. بىر يىلدىن بېرى خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى مۇشۇ يەردىمەن، ھەتتا بۇلار ماڭا يادا بولۇپ كەتكەن. مېنىڭ «ئوقىتىم» گە كەلسەك، ھېچقىسى يوق، بىر كۈنلۈك نورمام ئاللىقاچان توشتى، سىلە بەرگەن بەش كوي بىلەن، - قىز كۈلۈۋەتتى ۋە كۆڭلۈمدىكىنى تۇيۇپ قالغاندەك ئۆزىنىڭ باش - بويىغا بىر قارىۋېتىپ دېدى، - سىلە ئاۋۇال مېڭىپ تۇرسىلا، مەن جىنىدەك تۇرۇپ ئارقىلىرىدىن بارىمەن، - قىز ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ كېتىپ قالدى.

«يەنە تېخى كۈنلۈك ۋەزىپە - نورمىسى بار ئىكەن - دە، توۋا! قانداق قىز بۇ! كۆزۈمچە قورۇنۇپ كېتىپتىمەن، خۇددى مەن تىلەمچىلىك قىلىۋېتىپ ئۇنىڭغا يولۇقۇپ قالغاندەك. خىجىل بولايمۇ دېمەيدىغۇ.» مەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر ھازاغىچە قاراپ تۇرۇپ، قاتار - قاتار ئاپتوبۇسلار - نىڭ ئارىسىدا ئۇنىڭ قارىسى يۇتكەندىن كېيىن، ئۇ كۆرسەتكەن ئاشپۇزۇل تەرەپكە ماڭدىم. شۇتاپتا بۇ قىزنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ خاراكتېرى مېنى قاتتىق قىزىقتۇرماقتا ئىدى. كاللام ئۇقماس توغرىسىدىكى ھەر خىل قىياس، تەسەۋۋۇر ۋە باھالار بىلەن تولغىنىدى. مەن ئاشپۇزۇلنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىرتال تاماكا ئوراپ تۇتاشتۇردۇم ۋە ئۇ قىزنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتكەچ خىيالغا چۆمدۇم.

5

- سوغۇقتا تالادا تۇرغىچە، ئاشخانىغا چىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرسىلا بولماسمىدى؟ - مەن چۆچۈپ ئارقامغا ئۆرۈلدۇم. بۇ ھېلىقى قىز ئىدى. تىلەمچى قىز ئۇستىبېشىنى يەڭگۈشلەپ ئولگۈرۈپتۇ. ئۇنىڭ قامىتىگە قاراپ ئاغزىمنى ئېچىپ قالدىم. كۆز ئالدىمدا پورەكلەپ ئېچىلغان بىر گۈل تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇدرە ۋە قويۇق چېچى قامىدەك تاۋلىنىپ دولقۇنلاپ تۇراتتى. سوغۇقتىن سەل قىزارغان يۈزى ئۇنىڭ چېھرىگە بىر خىل ھالرەڭ گۈزەللىك بەرگەنىدى. ئۇنىڭ روشەن، چوڭ ۋە بۇلاقتەك شەھلا كۆزلىرى بىر شادلىقتىن نۇرلىنىپ كەتكەنىدى. ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى، بىغەم ۋە بەختلىك قىزلارنىڭ كۆزلىرىلا شۇنداق چاقنايدۇ. ئاق، سۈزۈك بويىنى ئۇنىڭ قۇلىقىدىكى ئالتۇن زىرە ۋە ئۆزىگە بەكمۇ ياراشقان تۇخۇم سېرىقى پوپايكىسىنىڭ قايتۇرغان نۇرى بىلەن تېخىمۇ نازۇك ۋە تېخىمۇ سۈزۈك كۆرۈنەتتى. قارامتۇل كۆلرەڭ سارجىدا تىكىلگەن تارغىنە يوپكىسى، قاردەك تازا ئاق توفلىيى (بايا ئۇ پاشىنىسى ماكچىيىپ كەتكەن بىر قارا توفلىي كىيىۋالغانىدى) ئۇنىڭ بويىنى ئېگىز ۋە تېخىمۇ زىلۋا كۆرسىتەتتى. بۇ كىيىملەر ئۇنىڭ قامىتىدىكى جىمىكى ئېنىقلىقنى جارى ۋە نامايان قىلىپ، ئۇنىڭ پۈتكۈل جۈسۈنىنى ھەم بىر نازۇك زىبالىق ھەم بىر ئەمدىلا تولۇپ كېلىۋاتقان جەزىبىلىك ئىچىدە بەرقلىتىپ، ئۇنى بەكمۇ دىلرابا قىلىپ ئۆزگەرتىۋەتكەنىدى.

- قېنى جۈرسىلە.

قىزنىڭ يۈمشاق ئاۋازى مېنى گالۋاڭلارچە مەستخۇشلۇق ئىچىدىن ئويغاتتى.

- خىزمەتتىن چۈشۈپسىز - دە؟ - مەن ئۆزۈمگە كېلىپ چاقچاق قىلدىم.

- شۇنداق، بىر خاسىيەتلىك خىزمەت دېسىلە يانا كېلىپ، - قىز ھېچ تارتىنماي كۈلۈپ جاۋاب بەردى. مەن ئۇنىڭغا تەئەججۈپ ئىچىدە قاراپ قويۇپ ئاشپۇزۇلنىڭ ئىشىكىگە ماڭدىم. شۇ چاغدا مەن ئۇ قىزنىڭ قولىدىكى كىچىكرەك يالتىراق سومكىغا دىققەت قىلدىم. بۇ چۈشتىن ئىلگىرى مەن ئۇنىڭ قولىدا كۆرگەن سومكا ئىدى. ئۇ سومكىنىڭ ئوچۇق ئېغىزىدىن قىزنىڭ بايا تىلەمچىلىك قىلغاندا كىيىۋالغان كىيىملىرى كۆلرۇنۇپ تۇراتتى. ئۇ ھارۇدا ئولتۇرغان چېغىدا شۇنىمۇ ئۇ سومكىنى قولىدىن ئاجراتمىغانىكەن.

بىز ئاشپۇزۇلغا كىرىپ بۇلۇڭدىكى بىر ئۇستەلگە جايلاشتۇق. بىز كىرىپ كەلگىنىمىزدە شىرەلەرگە ئاش كەلتۈرۈۋاتقان ياش يىگىت بىلەن ئىشىكنىڭ تۈۋىدىكى كەنتىردە ئولتۇرۇپ پۇل يىغىۋاتقان ياداڭغۇ كەلگەن ياشقىنە ئايال خوجايىن ئۇ قىزنى ئىشارە قىلىپ بىر - بىرىگە قاراپ زادىلىق قىلغاندەك ئۇنسىز كۈلۈپ قويدى. تىلەمچى قىز ئۇلارنىڭ ئۆزى ئۈستىدىن كۈلۈۋاتقىنىنى سەزگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۈلكىسىگە پەرۋاسىز قىلماي، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن بېشىنى تىك تۇتۇپ، كۆكسىنى كېرىپ، ئايغىردەك دەپسەپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن ئاشپۇزۇلدىكىلەرنىڭ بۇ قىزنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىنى، يەنە كېلىپ بۇ قىزغا ئۆچ ئىكەنلىكىنى پەملىدىم.

ئاشپۇزۇلدا تاماق يەۋاتقانلار ئۇنچە كۆپ ئەمەس ئىدى. ئاشخانىنىڭ تام - تورۇسلىرى شۇ قەدەر مەينەت ئىدىكى، بۇ ئاشخانا بىنا بولغاندىن بېرى بىرەر قېتىمۇ تازىلىنىپ باقمىغاندەك ئىدى. تاماق يەيدىغان شىرەلەرنىڭ ئۈستىگە سېلىپ قويغان يالتىراق كونىرىغىنىدىن يىرتىلىپ

پارچە - پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ يەر - بۇيەردىن مىخلانغان قالپاق مىخ ئارانلا تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئورۇندۇقلارمۇ بۇستىن ياغلىشىپ پارقىراپ تۇراتتى. قازانبېشى بىلەن تاماق يەيدىغان ئۆي ئارىلىقىدا كىرىپ - چىقىپ يۈرگەن ئاشپەز ۋەنمكالانىڭ ئۇستىبېشىغا قارىغۇسىز ئىدى. ئۇلارنىڭ قاي زامانلاردىدۇر ئاق بولغان ئىش كىيىملىرى كىر ۋە ياغ دەستىدىن قارىغا ئۆزگىرىپتۇ. نىمكا بالىلارنىڭ بويۇن - پاتاكلىرى، سالۋاراپ تۇرغان چاچلىرى ھېلىلا تۇرخۇن تازىلاپ چىققاندەك كىرلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنى ئاشپەز ئەمەس، ئەكسىچە كېچىدىن بېرى گۆلەختە تۇنەپ چىققان كۆتۈرمىچىلەرمۇنىمە دەپ ئويلاپ قالىدۇ كىشى. قەشقەر شەھىرى شۇنچىلىك مەشھۇر شەھەر ۋە ئاجايىپ بۇيۇك مەدەنىيەت بۆشۈكى بولغىنىغا قارىماي، ئاشپۇزۇللىرى ھەتتا داكلىق «خەلق» باغچىسىمۇ ھەر قانداق كىشىنى «ھۆ» قىلدۇرغۇدەك دەرىجىدە مەينەت ئىكەن. بۇنى ئىلگىرى كۆپ ئاكلىغانمەن، لېكىن بۇ قېتىم قەشقەرگە كەلگىنىمدىن كېيىن ئاكلىغانلىرىمنىڭ چىنلىقىغا ئىشەندىم. بولۇپمۇ مېنى ھەيران قالدۇرغىنى، بۇ يەردە ئاشپەزلەرنىڭ يالىڭاياغ يۇرۇيدىغانلىقى ئىدى. خەسە كېكىردەك، تاۋۇز نازۇك قەشقەر خەلقى ئاشپۇزۇللاردىكى شۇ دەرىجىدىكى مەينەتچىلىككە قانداقمۇ چىداۋاتقاندۇ، دەپ ھەيران بولىمەن ئۆزۈمچە.

بىر چاغدا ئاش توشۇيدىغان بىر نىمكا يىگىت قاسساق بېسىپ كەتكەن بىر چەينەك بىلەن ئىككى پىيالىنى كۆتۈرۈپ بىز ئولتۇرغان شىرەگە كەلدى ۋە پىيالىلەرگە چاي قۇيۇۋېتىپ دېدى:

- ھەر قايسىلىرى نېمە يېيىشىلىكىن؟

مەن ئۇنىڭ ماڭا نېمىشقىدۇر ئۆچمەنلىك بىلەن يەر تېگىدىن سىنچىلاپ قاراۋاتقانلىقىنى سەزدىم. ئۇتلەمچى قىزغا پىيالىنى ئىككى قوللاپ سۇندى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قوللىرى سەلگىنەتتىرەگەندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى تىلەمچى قىزنىڭ كۆزىگە بىچارىلىك ئىچىدە تەلمۈرەتتى. مەن بۇ يىگىتنىڭ روھىي ھالىتىدىكى بىر خۇپىيانە غۇلغۇيچىلىقنى ئوچۇق ھېس قىلدىم. بۇ يىگىت بۇ قىزغا كۆيۈپ يۇرەمدۇ نېمە؟

- نېمە يېيىشىلىكىن؟ - يىگىت ماڭا ئەمەس، تىلەمچى قىزغا قاراپ بىر خىل قورۇنۇش ئىچىدە تەكرارلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئىڭرىغاندەك تىترەپ چىقتى.

- بىر چىنە ئاش بەرسىلە، گۆشتىن تۆت پارچە بېسىپ، - قىز يىگىتكە يىللىققىنە قاراپ كۇلۇپ جاۋاب بەردى. يىگىت قىزنىڭ كۇلكىسىدىن ئۆزىنى يوقتىپلا قويدى.

ئاش كەلتۇرۇلدى. قىز «يېگۈم يوق». دەپ تاماق يېمىدى. كۇنۇم نان بىلەن چايغا قالغىلى خېلى كۇنلەر بولغانىدى، قۇۋۇەتلىكرەك تاماق يېمىگەچكە ئىچىم بەكلا ياغسىراپ كەتكەنىدى. شۇڭا ئاشپەز ۋە ئاشپۇزۇلنىڭ تازىلىقى توغرىسىدىكى كۆڭۈلسىز خىيالنى ئۆزۈمدىن نېرى قىلىپ، كەلتۇرۇلگەن ئاش بىلەن گۆشكە تۇتۇش قىلدىم. تىلەمچى قىز تاماق يېيىشىمگە قاراپ ئولتۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ قاراشلىرىدىن مېنى خىجىل بولۇپ قالمىسۇن دېگەندەك، مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىسام، ئۇ بۇستىن قارىيىپ كەتكەن تامغا سۇۋاڭى چاپلىۋېتىلگەن مەككە - مۇكەررەمنىڭ رەسىملىرى ۋە ھۆسن خەتلەر يېزىلغان قەغەزلەرگە قارىۋالاتتى. ئۇلارنى بىر نائۇستىراق ھۆسن خەتچىنىڭ يازغانلىقى «مانا مەن» دەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇلارغا قۇرئاندىكى ئايەتلەر ۋە مۇسۇلمانچىلىق توغرىسىدىكى ۋەز - نەسىھەتلەر يېزىلغانىدى.

مەن ئالدىمدىكى تەخسىنى بىردەمنىڭ ئىچىدە يالىغاندەك پاك - پاكىزە قىلىپ قويدۇم. تىلەمچى قىز ئالدىمدىكى سوۋۇشقا باشلىغان چاينى تۆكۈۋېتىپ بىر پىيالە قىزىق چاي قۇيۇپ قويدى.

- ھە، ئەمدى نېمە ئىش قىلىمىز؟

مەن قىسقىلا دۇڭا قىلىپ بىرتال تاماكا ئورىغاچ قىزدىن سورىدىم. قىز خېلى ئۇزۇنغىچە دۇڭا قىلدى. ئاندىن ماڭا پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى:

- سىلە بۇ يەردە چاي ئىچكەچ جىنداك بولتۇرۇپ تۇرسىلا. دۇكانغا بارىدىغان بىر ئىشىم بار ئىدى، «شاققىدە» بېرىپ كېلەي. ئاندىن ئەھۋاللىشارمىز.

مەن ئۇنىڭغا قاراپ بېشىمنى لىڭشىتتىم. قىز ئورنىدىن تۇرۇپ، خوجايىن ئايالىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھېسابنى تۆگەتتى - دە، يېنىمغا كېلىپ پەس ئاۋازدا:

- چىقىپ كېتىپ قالمىسلا جۇما، - دېدى ۋە ھېلىقى سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ئاشخانىدىن چىقىشى چىقىپ كەتتى. ئۇ قىز ئاشپۇزۇلدىن چىقىشى هامان خوجايىن خوتۇن ياقىسىنى تۆتۈپ كۈلكىلى تۇردى:

- توۋا دەيمەن، توۋا! ما دېۋانىنىڭ هالىنى قايداق قىلاي.

مەن گەپ كوچىلاش مەقسىتىدە خوجايىن ئايالدىن سورىدىم:

- قانداق دەيسىز؟

ئۇ خودىدى شۇنىلا كۈتۈپ تۇرغاندەك جاۋىلداپ سۆزلەپ كەتتى:

- ياق، دەيمىنا ئەمدى. بېقىپ - كۆرەپ كەلسە بىر تىلەمچى رەسۋا، ئۇنىڭ قېتىۋېلىشلىرىنى. خودايىم توۋا! هەممىسى ئاشۇتىلەمچىلىكتىن كەلگەن. هەر كۈنى ئىككى - ئۈچ ئادەمنى ئاشخانىغا ئەچىرىپ مېھمان قىلىشلىرىچۇ تېخى. ياپياش تۇرۇپ يۈزىنى ساتقان رەسۋا.

- مېھمان قىلىش بىلەنلا قالماي، ئاپتوبۇسقا بېلەت ئېلىپ بېرىپ يولغا سېلىپ قويىدۇ تېخى، - چۆپ تارتىۋاتقان، چاچلىرىنى شىرنىڭ بېشىدەك هۇرپەيتىۋالغان نىمكار يىگىت خوجايىن ئايالغا قاراپ خۇشامەت بىلەن هىجىيىپ سۆز قاتتى.

بۇ گەپلەر بىلەن كۆڭلۈم بىردىنلا خىرەلەشتى. «بۇ تىلەمچى قىزنىڭ ساپسايچىلىقتىن باشقا يەنە تىلەپ تاپقان پۇلى بىلەن ئەر خەقلەرنى ئوۋلايدىغان هۈنىرىمۇ بار ئىكەن - دە ئەسلىدە! ئىسىت، سېنىڭ شۇ هۆسن - جامالىڭ ۋە ئەقلى - هوشۇڭغا!» نېمىشقىدۇر ئىچىم ئاچچىق بولدى. ناهايىتى يېقىن بىر ئادىمىمدىن، ياق، هەتتا ئۆز سىڭلىمدىن كەچۈرگىلى بولمايدىغان بىر خاتاسى ئۈچۈن كۆڭلۈم قالغاندەك بولۇپ بىر خىل ئازابلىق، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ئىچىم ئېچىشىپ كەتتى.

- قانداق ئادەملەر ئۇ، ئۇ قىز مېھمان قىلىپ يۈرىدىغان، هەتتا ئاپتوبۇسقا بېلەت ئېلىپ بېرىپ يولغا سېلىپ قويىدىغان؟ - مەن نېمىشقىدۇر بىر چىدىماسلىق ئىچىدە ئۆرتىنىۋاتاتتىم. بىردىنلا مەن بۇ قىزنىڭ بىر داڭلىق ئوغرى، بىر مەشھۇر بۇزۇق، هەتتا قېچىپ يۈرگەن بىر قاتىل بولۇپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلىپ قالدىم. ئۆزۈمنىڭ نېمىشقا بۇنداق ئويغا كېلىپ قالغىنىنى ئۆزۈمۇ بىلمەيتتىم. بۇ قىز مەن خالىغاندەك بولۇپ چىقسا، نېمىشقىدۇر ماڭا ئاسان ۋە يەڭگىل بولىدىغاندەك تۇيۇلىۋاتاتتى. نېمە ئاسان بولىدۇ ؟ نېمە يەڭگىل بولىدۇ؟

خوجايىن ئايال ئۆزىنىڭ پىكرىگە ئورتاقلىشىدىغان ئادەم تاپقاندەك خۇشاللىنىپ، قاش - قاپاقلىرىنى مەنىستەمەسلىك بىلەن سوزۇپ قويۇپ دېدى:

- ۋاي چىم بولماقچىدى، نەدىكى ئاقساق - توكا، چولاق - مايماق، قېرى - چۆرى، يېتىم ئوغلاقلارنى بولمامدۇ. شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى باشلاپ كەلگەن تۇزۇكرەك ئادىمى مانا سىلە، شۇ! ئايدەك چىرايىڭغا لەنەت. خودايىم، بىرەرسى بىر تۇزۇكرەك ئادەم بولسا كاشكى. سىلە قايداق ئېتىپ تونۇشۇپ قالالا ئوكام بۇ دۇنيانە رەپ - رەپ بىلەن ؟ سىلە بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشايلا قايلىسام. قەشقەردە ئادەم تېپىلمىغاندەك ئۆتە - ساپا ئىلىشىپ قالغان ئادەملىرىنى قايلىسىلا. توۋا، - ئۇ قاش - قاپاقلىرىنى بايىقىدەك سوزۇپ، بوينىنى «شاپتۇل قاقتى» ۋە ماڭا بىر چۈشىنىكسىز نەزەردە تىكىلىپ قارىپ جىلمىيىپ قويدى.

- زەيتۇنەم ئۇ ئاقساق - چولاق، قېرى - چۆرى، يېتىم ئوغلاقلارنى باشقا مەقسەتتە ئەمەس، بىچارە دەپ هالىغا يېتىپ يولغا سېلىپ قويىدۇ. بۇنى ئۆزلىرى بىلىلىغۇ؟ ئاشۇتوكا - مايماق، قېرى - چۆرىلەرنى بىر سارايغا ئادەمنى زەيتۇنەمگە راۋا قىلماس. نېمىلا دېگەن بىلەن ساۋابلىق ئىش قىلىپ يۈرىدۇ ئاشۇ قىز بالا. پۇلىنى ئوغرىغا ئالدۇرۇپ قويغان، دوختۇرخانىدا يېتىپ چىقىپ كىراغا پۇلى يەتمەي قالغان ئادەملەرغۇ ئۇ خەق؟

ئۇ خەقنىڭ ئارىسىدا قېرى مەزلۇم، ئېغىر بوي جۇگانلىمۇ جىققۇ؟ ئۆزلىرىمۇ شۇنداق دېمىگەنمىدىلە بىر چاغدا، - بايا بىزگە چاي قۇيۇپ بەرگەن ھېلىقى قاساق يىگىت نېمىشقىدۇر بىردىنلا خوجايىنغا ئۆكتە قوپتى. خوجايىن ئايالىنىڭ تىلەمچى قىزتوغرىسىدىكى ئىچى قارىلىقى ئۇنىڭ غۇرۇرىغا قاتتىق تەگكەندەك ئىدى. بۇھال مېنىڭ بايىقى پەرىزىمنى تەستىقلاۋاتاتتى. بۇ يىگىت شۇتاپتا ئۆز كۆڭلىدىكى بىر مەبۇدەنى قارامىلارچە ھىمايە قىلىۋاتاتتى.

- ۋۇي، چىم سىلە، ماڭا بىر قايلىۋەتسىلە. تۇرۇپلا تىللىرى چىقىپ قالدىغۇ سىلىنىڭ، - خوجايىن ئايال تاماق شىرەسىنى يىغۇشتۇرۇپ يۇرگەن ھېلىقى قاساق يىگىتكە مەسخىرە ئارىلاش ھۇرپەيدى، - مەن ئۇ تىلەمچىنىڭ گېپىنى قىلسام، سىلىنىڭ قوقاقلىرىغا تېگىۋاتامدا؟ زەيتۇنەمگە كۆيەپ قالدىم، دەپ مەيدىلىرىنى زەي يەرگە يېقىپ بوزلىغانلىرى بىكار ئەمەس ئىكەن -دە! قايلىسام خېلى چىڭ يەردىن كۆيەپتىكەنلا بۇ گەپچە! ئەمما ئۇ خېنىم چا، سىلىدەك يالاڭتۆش ژۇندىپۇرۇچقا قايلىمىغدەك، دېۋانە بولسىمۇ ئاۋۇ يىگىتتەك ئۇرۇمچى بالىلىرىغا مەيلى بار ئوخشايدۇ. ۋاي قوۋغام، نېمە قۇسقۇمنى كەلتۇرىدۇ ما خۇرۇم پاتاڭ قاۋامدىن. ماڭە، ئوچاققا كۆمە سېلىۋەت، - ئۇ يىگىت خوجايىنىنىڭ ھازا ۋاللۇقىدىن پوسكويۇپ كەتتى. ئۇنىڭ نېمىشقىدۇر خۇددى مېنى ئاڭلىمىسىدى دېگەندەك ماڭا قىسىلىش ئۈچىدە «لاپ - لاپ» قاراشلىرىدىن، ئۇنىڭ ئۆزى توغرىسىدىكى ھاقارەتكە غەزەپلىنىشتىن كۆرە، ئۆزىنىڭ مېنىڭ كۆزۈمچە بۇنچىلىك خورلىنىۋاتقىنى ئۈچۈن قاتتىق ئۈيلىۋاتقانلىقىنى پەملىدىم. تىلەمچى قىزغا ئەگىشىپ بۇ يەرگە كىرگىنىم ئۈچۈن، ئۇ يىگىت مېنى ئۆزىنىڭ كۈشەندىسى دەپ تونۇپ قالغان بولسا كېرەك. بىردىنلا مېنىڭ ئۇ يىگىتكە ئىچىم ئاغرىپ قالدى. بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېرىشكە تاقەت قىلالماي، ئورنۇمدىن تۇردۇم -دە، ھېلىقى يىگىتنى تېخىمۇ خىجىل بولمىسۇن دەپ ئۇ يىگىت تەرەپكە قاراپمۇ قويماي ئىشىك تەرەپكە ماڭدىم.

«زەيتۇنە، ئېتى زەيتۇنە ئىكەن - دە ئۇ قىزنىڭ، ئېتىمۇ شۇنچە يېقىملىق ئىكەن» دەپ ئويلىدىم مەن ئاشپۇز ۋۇلنىڭ كونا ئىشىكىنى غىچاڭشىتىپ ئېچىپ چىقىۋېتىپ.

- يېنىپ چىقىپلىغۇ؟ بۇ جۇۋازخانىدا ئولتۇرغىلىرى كەلمەپتۇ - دە! - قارىسام زەيتۇنە ئىكەن، ئۇ ئاق سىيامبۇغا ئورالغان بىر قۇچاق كەلگۈدەك بوغچىنى كۆتۈرۈپ بېلىقتەك ئويناقشىپ كېلىۋېتىپتۇ. مەن ئۇنىڭ ئالدىغا ماڭدىم.

- ئاپتوبۇسنىڭ ماڭىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى ئېھتىمال، مەن ماڭاي.

مەن زەيتۇنەگە بىر خىل مۇرەككەپ سېزىم ئىچىدە تىكىلدىم. كاللامدىن: «بۇ زادى قانداق قىزدۇ؟» دېگەن سوئال زادىلا نېرى كەتمەيۋاتاتتى. قىز خۇددى مېنىڭ نېمە ئويلاۋاتقىنىمنى بىلمەكچى بولغاندەك ماڭا بىر خىل سىنچى نەزەر بىلەن تىكىلدى. سوغۇقتىن ۋە ئالدىراپ ماڭغىنىدىن بولسا كېرەك، چىرايى لالىدەك قىزىرىپ، چېھرى ئاپتاپتەك پارلاپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئاشۇ بەكمۇ گۈزەل رۇخسارىغا تىكىلگەنسېرى كۆڭلۈمنى بىر تېگى يوق غەشلىك قاپلاپ، ۋۇجۇدۇمنى نېمىشقىدۇر غەزەپكە، ئېسىركەشكە، سەسكىنىشكە ۋە يەنە قىيماسلىققا ئوخشايدىغان بىر خىل تۇيغۇ مالىمان قىلماقتىدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۆزۈمۇ بىلمەيتتىم. ئاخىرىدا مەن بۇ قىزدىن ئۆزۈل - كېسىل نېرى بولۇش نىيىتىگە كەلدىم. زەيتۇنە يەنىلا بىپەرۋا ھەم خاتىرجەم كۆرۈنەتتى. ھەتتا ئۇنىمىشقىدۇر خۇشال ئىدى. لەۋلىرىدە بىر خۇش تەبەسسۇم ئوينايتتى.

- جۇرسىلە ئەمىسە. ئاپتوبۇستىن كېيىن قالمايلى يەنە.

مەن ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا بۇرۇلدۇم. ئۇ كۆزلىرىنى مەككارلارچە قىسىپ كۈلدى:

- يەنە بىر يول بولاپ قالدۇق ئۆزلىرى بىلەن، ئەتىگەندە نېمە كۆرسەڭ كەچكىچە شۇ دەپ. مەنمۇ پەيزاۋاتقا باردىغان بولاپ قالدىم.

كۆڭلۈمنى بىر مەخپىي خۇشاللىق داۋالغۇتىۋەتتى، ئىچىمدە ئۆزۈمنى مىڭنى تىللىغۇم كەلدى.

- بىر ... بىردەمدىلا پەيزاۋاتقا بارىدىغان ...
قىز ئالدىراپ گېپىمنى بۆلۈۋەتتى.
- پەيزاۋاتتا بىر ئاكام بار ئىدى. ھەر ئاينىڭ ئاخىرقى ھەپتىسىدە يوقلاپ تۇرىمەن، مانا 12 - ئايمۇچىقاي دەپ قاپتۇ. بۇگۈنلا بېرىۋېتەي دەپ قالدىم.

ئۇنچىقمىدىم. «بۇ قىز راستتىنلا ماڭا قىزىقىپ قالدىمۇ نېمە؟ مۇبادا ئاشۇنداق بولسا ... مەيلى ئەمەسمۇ؟! لېكىن ... ئەگەر ئۇ توغرا يولدىكى قىز بولغىنىدا ئىدى، بۇنداق بىر قىزنىڭ ماڭا كۆرسىتىۋاتقان بۇ قىزغىنلىقى مېنىڭ ئۈچۈن بىر ئامەت بولار ئىدى. ئۇ چاغدا بۇ قەدەر بىر دىلرەبا، رەنانىڭ دىققىتىگە سازاۋەر بولغىنىم ئۈچۈن بېشىم كۆككە يېتەر ئىدى. ھەتتا ئۇنىڭ بىلەن ئۆي - ئوچاقلىق بولۇپمۇ قالار ئىدىم. لېكىن بۇ لەنىتى قىز مېنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى جىمىكى تاتلىق خىياللىرىمنى، تۇنجى گۈزەل تەسىراتىمنى بىت - چىت قىلىۋەتتى. ئەمدى كۆزدە، كۆڭۈلدە كۆرۈپ تۇرۇپ بۇنداق بىر قىزنى ھەرگىزمۇ، ئۆلگەن جېنىمدىمۇ كۆڭۈل خانەمگە يېقىن يولاتماسلىقىم كېرەك! ھەسسىنەي، ئەتتىڭەي ... مەن دەسلىپىدە ئويلىغاندەك بىر قىز بولساڭمىغۇ - ھە، كاپىر قىز ... » ئىچىم بىر خىل ئازابلىق قىينىلىش ئىچىدە پۇچۇلانماقتا ئىدى. ئىشىنىمەنكى، شۇتاپتا تەرىمدىنمۇ مۇز ياغاتتى. زەيتۇنە ئەكسىچە گويا ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك، سەزسىمۇ ئۆزى توغرىسىدا قانداق خىيال ۋە قانداق تەسىراتتا بولۇشۇم ئۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈنلەي ئەھمىيەتسىزدەك يەنىلا خاتىرجەم، بىپەرۋا ۋەبىر شادلىق ئىچىدە يايراپ ئېچىلىپ تۇراتتى.

بىز ئۇنچىقماي ئاپتوبۇس تۇرغۇسى تەرەپكە ماڭدۇق.

6

ئۇيەر - بۇ يېرى قومۇرۇلۇپ كەتكەن تارغىنە ۋە ئوي - دوڭغۇل قاراماي يول. يولنىڭ ئىككى تەرىپى قاتار - قاتار سۇۋادان تېرەكلەر، چەكسىز كەتكەن زەيكەش، شورلۇق تېتىر، ئارىلاپ - ئارىلاپ تېخى قوناق ۋە كېۋەز شادىسى يىغىشتۇرۇلۇپ بولۇنمىغان ئېكىنزارلار. مۇھىت كۆڭۈلسىز، نامرات ۋە مۇڭلۇق. كونىراپ جۇلىقى چىقىپ كەتكەن، ئاراش - ئاراشلىرى سۆكۈلۈپ، تاشلاندۇق ئەسكى داسقا ئوخشاپ قالغان كونا ئاپتوبۇس ئۇزۇندىن بۇيان ئاسرالماي تاشلىنىپ قالغان سەھرا يولىدا گاھ غىچىلداپ، گاھ بىچارىلەرچە غىڭشىپ، گاھ تاكىراڭشىپ، يۇلقۇنۇپ چاپماقتا. ئاپتوبۇس ئىچىدە يولۇچىلار كۆپ ئەمەس، ئۇلارغا يولنىڭ شۇ قەدەر ناچارلىقى، ئاپتوبۇسنىڭ بولۇشىچە سىلكىنىپ - قېقىلىشلىرى تەسىر قىلالمايدۇ، ئۇلار ھارغىنىدىن ئۇدۇل كەلگەن يەرگە ئۆزىنى تاشلاپ ئۇگدەپ ياتقان سۆرەم كالىسىدەك ھەرەڭ - سەرەڭ ھالەتتە ئۇگدەپ ئولتۇرۇشىدۇ.

زەيتۇنە بىلەن ئىككىمىز بىر ئورۇندۇقتا يانمۇ يان ئولتۇرىمىز. مەن ئاپتوبۇسنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى كۆڭۈلسىز مەنزىرىدىن ئىچىم سىقىلغاندەك بولۇپ ئىچىمگە تىنىپ ئولتۇرىمەن. ھېلىقى ئاشپۇزۇلغا كىرگىچە ئارىلىقتا، ياق، توغرىراقى ئاپتوبۇس تۇرغۇسىدا زەيتۇنەنى تىلەمچىلىك قىلىۋاتقان ھالەتتە كۆرگىچە بولغان ئارىلىقتا بۇ قىزغا نىسبەتەن يۈرىكىمدە بىردىنلا لاۋۇلداپ كەتكەن يالقۇنلۇق ئىنتىلىشلەردىن، ماڭا بىر خىل يىگىتلىك خۇشھاللىقى بەخش ئەتكەن ئۈمىد - ئارزۇلاردىن ئەسەر يوق. شۇتاپتا كۆڭلۈم ئورۇنسىز ۋە بىھۇدە چاپقىداشتىن ھارغان ئاتتەك تىنچ ۋە بىپەرۋا. يېنىمدا ئولتۇرغان ئەلتەك، خۇش خۇي بىر ساھىبجامالنىڭ مەۋجۇتلۇقى ماڭا ھېچقانداق ھاياجان بەخش ئېتەلمەيدۇ. كاللامدا پەقەت بۇ تىلەمچى قىزتوغرىسىدىكى شۇبھىلىك خىياللار كېزىپ يۈرىدۇ.

زەيتۇنە مەندىكى تاسادىپىي پەيدا بولغان جىمغۇرلۇققا ماسلىشىپمۇ ياكى ئەدەب يۈزىسىدىنمۇ ئەيتاۋۇر خېلىغىچە گەپ - سۆز قىلماي ئۇدۇلىغا تىكىلگىنىچە جىمجىت ئولتۇردى. تەبىئىتىدىن بۇنداق جىمغۇر ۋە كۆڭۈلسىز ھالەتكە كۆنەلمىسە كېرەك. بىر چاغدا ئۆزلۈكىدىن ئېغىز ئېچىپ قالدى:

- بىرنېمەدەپ بەرمەملا مۇخبىر؟ ئىچىم بەك سىقىلىپ كەتتى. يولنى پىشكە قىسقارتىلى.

مەن قىزغا پەرۋاسىزغىنە قاراپ قويدۇم:

- نېمە دەيمەن دەيسىز. دېگۈدەك نېمەگەپ بار ئىكىن، تاك؟

قىز ئادىتى بويىچە قەشقەرچە قىلىپ نەپسىنى ئىچىگە بىرتارتتى، بۇ ئۇنىڭ ھەيرانلىقىنى بىلدۈرگىنى ئىدى:

- ئىھ؟ ئۇرۇمچىدەك چوڭ يەردىن كەلگەن يوغان بىر مۇخبىرنىڭ دەپ بەرگىدەك گېپى بولمامدا؟

مەن كۈلۈمسىرىدىم:

- مۇخبىر دېگەن سۆزلەشتىن كۆرە ئاڭلاشنى بەكرەك ياقتۇرىدۇ، ئاڭلاشنى بىلمىگەن ئادەم مۇخبىر بولالمايدۇ، قىزچاق. قېنى سىزدىن ئاڭلايلى.

زەيتۇنە كۈلۈمسىرىگىنىچە ياقىسىنى تۈتۈپ بېشىنى چايقىدى:

- توۋا خۇدايىم. گەپلىرى نېمانچە قىزمەت سىلىنىڭ. مۇخبىر دېگەن ساپلا خەقنى كولدۇرلىتىپ گەپكە سېلىپ ئۆگىنىپ قالغان خەق ئوخشايدۇ - ھە؟

- ياقەي، خاتا چۈشىنىپ قالماڭ، راستلا سىزگە دەپ بەرگۈدەك گېپىم يوق.

زەيتۇنە ئۇمىدسىزلەنگەندەك بېشىنى چايقاپ قويدى:

- بولاپتۇ ئەمىسە. مەن گەپ قىلىپ بېرەي، بىكار ئولتۇرغانىڭ ئورنىدا. قايلىسام ئەسىگىلى تۇرۇۋاتىلا ھېلىتىن.

زەيتۇنە قۇچىقىدىكى بوغچىنى يۇقىرىراق قىمداپ قويۇپ، كۆكرىكىنى كۆتۈرۈپ ئۇدۇلىغا تىكىلدى ۋە ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك:

- نېمىدەپ بەرسەم بولا؟ بولاپتۇ ئۆزەم توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەي. سىلىنىڭمۇ ئاڭلىغىلىرى كېلىدىغىنى شۇ، دېسەم - دېمىسەم، - دېدى ۋە بىردىنلا مۇڭۇيۇپ قالدى. ماڭا كېرىكمۇ شۇ ئىدى. لېكىن شۇ دەمگىچە ئوڭايسىز تۇيۇلۇپ ئۇنىڭدىن بۇ ھەقتە بىرەرنەرسە سوراشقا پېتىنالمىغانىدىم. شۇڭا، مەن دىممىنى ئىچىمگە تارتىپ، پۈتۈن دىققىتىم بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلدىم.

قىز بىرھازاغىچە سۈكۈتكە چۆمۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئەشۇبوتا كۆزلىرى تۇرۇپلا چاقىلىشىپ، خىرەلەشكەندەك بولدى. سۈكۈت ماڭا بەكمۇ ئۇزۇن (ھەتتا بىر ئاش پىشىم) بىلىنىپ كەتتى. مەن تاقىتىمنى زورغا بېسىپ ئۇنچىلىقماي ئولتۇرىۋەردىم.

- بىر قىز بالىغا ئۆزىنىڭ گېپىنى قىلماق بەك تەس ئىكەن، بولاپمۇ سىلىدەك ئەر خەققە. يانا كېلىپ سىلە بىر مۇخبىر ئىكەنلا، - قىزنىڭ ئاۋازى بىردىنلا پەسلەپ كەتتى. چېھرىنى مەن ئۇنى ئۇچرىتاندىن بۇيان زادىلا كۆرۈپ باقمىغان بىر خىل مەيۇسلۇك قاپلىدى. ئۇ سۆزىنى داۋام قىلدى، - مەن سىلىگە سۆزلەپ بېرەي، ئەمما يېزىپ يۈرمىسىلە. ئۆتۈنۈپ قالاي. قەشقەر دېگەن كىچىك يەر. ماڭا بېسىپ بولىدۇ جۇما؟

مەن گېپىنى تەسلىكتە قىردىم:

- خاتىرجەم بولۇڭ، ھەرگىزمۇ سىزگە مالاللىق كەلتۈرىدىغان ئىشنى قىلمايمەن.

ئۇ: «گەپلىرىگە ئىشەنسەم بولامدۇ؟» دېگەندەك قىلىپ ماڭا «لاپپىدە» بىر قاراپ قويدى ۋە چوڭقۇر بىر تىنىۋېتىپ، مەندىن نەزىرىنى ئاغدۇرۇپ ئۇدۇلىغا تىكىلدى.

- مېنىڭ بېشىمدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرىم ھېكايىلەردە يېزىلغىنىغا بەكمۇ ئوخشاپ كېتىدۇ. لېكىن بۇنى ھەرگىز ھېكايىگە ئوخشىتىپ قالمىسىلا، مۇبادا بۇلارنى «ھېكايە» دېيىشكە توغرا كەلسە، بۇلار مېنىڭ كۆز يېشىمدىن، يۈرىكىمدىن سىرغىپ چىققان زەردابتىن يېزىلغان ھېكايە. بۇلارنى بەكمۇ زىغىرلاپ ئېيتىپ ئولتارماي، ئۇلارنى ئەسلىگىممۇ، سۆزلىگىممۇ كەلمەيدۇ. ئاشۇ كۈنلىرىم كۆز ئالدىمغا كەلسىلا يۈرىكىمگە ئاغرىق كىرىپ كېتىدۇ. ئادەمنىڭ، يەنە كېلىپ مېنى تاپقان ئۆز دادامنىڭ شۇ قەدەر رەھىمسىزلەكىگە، شەپقەتسىزلىكىگە گاھىدا ئۆزەممۇ ئىشىنەلمەي قالىمەن! لېكىن ئىشەنمەي دېسەم ئامالىم يوق. بەدىنىمدە مەڭگۈلۈك ساقلىنىپ قالغان ھېسابسىز تاياق ئىزى ۋە تاتۇقلار بۇنىڭغا گۇۋاھ! ياق، بۇنىڭغا ئاللا گۇۋاھ! يەر گۇۋاھ! ئاسمان گۇۋاھ! قولۇم - قوشنا، ئۇرۇق -

تۇغقانلار كۆڭۈاھ، مەكتىپىم، ساۋاقداشلىرىم، مۇئەللىمىم كۆڭۈاھ . . . مۇبادا سىلە ئايال كىشى بولسىلىرى بەدىنىمنى كۆرسىتەر ئىدىم. بۇلارنى دادام قىلغان، ئاشۇ ئۆز دادام قىلغان.

مەن 12 ياشقا كىرگەن يىلى ئانام تۇغۇپ كەتتى. ئانامنىڭ يىلىنى ئۆتكۈزۈپ بىر يىلدىن كېيىن دادام ئۆيلىنىۋالدى. دادام يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى ئىدى. يېزا باشلىقىنىڭ ئىككى - ئۈچ ئەرگە تېگىپ چىققان بىر سىڭلىسىغا ئۆيلەنگەنىدى. مەن بىر تاللا يالغۇز بالا ئىدىم. ئانام تۇغۇپ كەتكەندىن كېيىن ماڭا بۇ دۇنيادا باشپاناھ بولىدىغان بىردىنبىر يېقىن ئادىمىم دادام ئىدى. چۈنكى دادام ۋە ئاناملارنىڭ بۇ يۇرتتا ھېچقانداق ئۇرۇق - تۇغقىنى يوق ئىدى. دادام ئۇ خوتۇننى ئۆيگە ئەكەلگەندىن كېيىن مەن ئۆز ئۆيۈمدە، ئاشۇ ئۆز دادامنىڭ ئالدىدا ئىتتىنىڭ كۈنىگە قالدىم. ئۇ خوتۇن كېلىپلا مەن بىلەن قېرىشىپ قالدى. ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرساممۇ، ماڭساممۇ، تاماق يېسەممۇ، ئۇخلىساممۇ ئىشقىلىپ نېمىلا قىلسام گۇناھ ئىدى. تىللايتتى، چىمدىۋالاتتى، ئاچ قوياتتى، بەزىدە يوغان تاياق بىلەن ئۇراتتى. دادام دەسلىپىدە مېنىڭ يېنىمنى ئالغاندەك قىلىپ مېنى ھىمايىمۇ قىلدى. لېكىن ئۇ خوتۇن مېنى چېقىۋەرگەندىن كېيىن، ياق، دادام ئۇ خوتۇندىن قورقىدىغان بولغاچقا، ئاخىرى بېرىپ نېمىلا قىلسا ئۇنچىقمايدىغان بولۇۋالدى. نېمىشقا دېسىلىرى، ئۇ خوتۇن بەكمۇ ھازازۇل، پىخسىق، بىشەم، ئىچى تار، زەھەرخەندە خوتۇن ئىدى. يەنە كېلىپ ئۇ يېزا باشلىقىنىڭ سىڭلىسى ئىدى. دادام يېزا باشلىقىنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قالسام زەربە بېرىپ، ئۆچ ئېلىپ مېنى يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن قوغلىۋېتەرمىكىن، دەپ ئەنسىرەيتتى.

دەسلىپىدە ماڭا بەك ئېغىر كەلگەن بولسىمۇ، بېرىپ - بېرىپ بۇ خورلۇقلارغا كۆنۈپ قالدىم. مەن بىر تەرەپتىن، دادامنى ئايايتتىم، يەنە بىرتەرەپتىن، ياخشى ئوقۇپ ئالىي مەكتەپكە ئولىشىۋالسام بۇ دوزاختىن قۇتۇلىمەنغۇ، دەپ ئويلايتتىم. شۇڭا جىمى دەردىمنى كۆزۈمگە زورلاپ، ئىچىمگە يۇتۇپ يۈرىۋەردىم. كۈنىگە بەش ۋاق زەھەر - زوقۇم يۇتسامۇ ئوقۇشۇمنى ئوقۇۋەردىم. لېكىن خاتا ئويلىغانكەنمەن. تەقدىر ئاخىرى قىلىدىغىنىنى قىلدى. تولۇق ئورتىنى پۈتتۈرۈشۈمگە بىر يىل قالغان يىلى يېزا باشلىقى ماڭاكىشى قويدى. ئۇنىڭ ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولغان خوتۇنى يېڭىلا ئۆلۈپ كەتكەنىدى. خوتۇنىنىڭ نەزىرىسىنى بېرىۋېتىپ ئۆچىنچى كۈنىلا ئۇنىڭ ئەلچىلىرى يېتىپ كېلىشتى. دادام بىلەن ئۆگەي ئانام مەن بىلەن بىر نېمە دېيىشمەيلا «ماقۇل» لۇق چېيىنى ئىچىشتى. ئەسلىدە بۇ ئىشنى ئاشۇ ئۆگەي ئانام تېرىغانكەن. ئۇ خېلى بۇرۇنلا بۇ شۇملۇقنى كۆڭلىگە پۈككەنكەن. دادام يېزا باشلىقىنىڭ ئۆزىگە كۈيئوغۇل بولۇشىنى ئۆزى ئۈچۈن بىر ئامەت، بىر دۆلەت، بىر بەخت بىلگەنىدى.

لېكىن مەن ئۇنىمىدىم! قەتئىي ئۇنىمىدىم. مەن ئوقۇۋاتاتتىم، ھەم ئوقۇيتتۇم - ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇماقچى ئىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بەكمۇ ياخشى ئوقۇۋاتاتتىم. مەن جېنىمدىن كەچسەم كېچەتتىمكى، ئوقۇشۇمنى تاشلاپ 50 ياشلارغا بېرىپ قالغان بىر ئادەمگە ياتلىق بولمايتتىم. مەندىن 30 نەچچە ياش چوڭ بىر كىشىگە ئۆزۈمنى تۇتۇپ بەرمەيتتىم. جىسمانىي، ئارزۇ - ئارمانلىرىمنى ئۇنىڭغا نابۇت قىلغۇزمايتتىم! بۇ ، دادامغا ياقمىدى، ياقمىدى ئەمەس، ئۇنى غەزەپلەندۈردى. ئۇ شۇ كۈنلەردە يېزا باشلىقىغا قېيىن ئاتا بولۇش خۇشاللىقىدا سارائ بولغانىدى. بۇ ئۇنىڭغا ھەممىنى بېرەلەيتتى - ھوقۇقنى، پۇلنى، ئابرويىنى!

شۇنىڭ بىلەن دادام سارائ بولغان بۇغرىدەك ماڭا تاشلاندى - تىللىدى، ھاقارەتلىدى، پوپۇزا قىلدى، يېلىندى، گوللىدى، ئاخىرى بېرىپ ئۇردى. ئۇرغاندىمۇ دۇشمىنىنىڭ تاسادىپىي ئۆز ھويلىسىغا كىرىپ قالغان ئىتىنى ئۇرغاندەك ئۇردى. مەن باش ئەگمىدىم. «ياق!» دېگەن بىر ئېغىز سۆزۈمدىن ئىللاھ - بىللاھ يانمىدىم. ئۆگەي ئانامنىڭ بېسىمى ۋە كۈشكۈرتۈشى بىلەن دادام تېخىمۇ غالجىرلاشتى. ئاخىرى بېرىپ مېنى

تورۇسقا ئاستى. ئۇرۇۋېرىپ چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋەتتى. ئىككى كىچە - كۈندۈزدىن كېيىن ھوشۇمغا كەلدىم. بېشىم كۈپتەك ئىششىغاندى. ئەتيېنىم پۇچىلىنىپ قوماچ بولغاندى. پۇت - قولۇم ئەسكى چاپانىمىك يېڭىدەك لاكاسلاپ قالغاندى. ئاخىرى ئورنۇمدىن تىرمىشىپ قويتۇم-دە، ئۆمىلىگەندەك مېڭىپ مەكتەپكە باردىم. ساۋاقداشلىرىم، مۇئەللىملەر يىغا - زارە قىلىشىپ كېتىشتى. ئارقامدىنلا دادام تاپ باستۇرۇپ بېرىپ، ئىتنىڭ ئۆلۈكىنى سۆرىگەندەك سىنىپتىن سۆرەپ ئېچىپ ئۆيگە ئېلىپ ماڭدى. ھېچكىم ئاراتۇرالمىدى. ئۇلار ئۇنسىز يىغلىشىپ، ئاھ ئۇرغىنىچە كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ھېچكىم يېزا باشلىقىنىڭ ئالدىدا يامان ئاتلىق بولۇپ قېلىشنى خالىمايتتى. يېزا باشلىقىدىن يالماۋۇزدىن قورقاندەك قورقۇشاتتى. مۇئەللىملەرنىڭ تەقدىرى يېزا باشلىقىنىڭ قولىدا ئىدى.

دادام مېنى ئۆيگە قايتۇرۇپ كېلىپ يەنە ئۇردى. مەن يەنە ھوشۇمدىن كەتتىم. ئاخىرى نېمە بولسام بولاي دېدىم - دە، يېرىم كېچىدە قوپۇپ ناھىيە بازىرىغا قاراپ قاچتىم. بۇ تازا قەھرىتان قىش ۋاقتى بولۇپ، ئۇستۇم يېلىك - يالىڭاچ ئىدى. ئادەمنىڭ جېنى ئىتنىڭكىدىنمۇ چىڭ ئىكەن، مېنىڭ يېگەن تاياقلىرىمغا ئىتمۇ ئۆلۈپ قالارئىدى. لېكىن مەن ئۆلمىدىم. خۇدايىم بۇ جاننى ئالمىسا، تاياق يېگەنگە ئادەم ئۆلمەيدىكەن.

تىرىشىپ - تىرمىشىپ، سۆرىلىپ - ئۆمىلەپ دېگەندەك تاڭ ئاتماستا ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كەپتىمەن. نەگە بېرىشىمنى بىلمەيتتىم. بازاردا نە بىرەر تونۇش - بىلىشىم، نە بىرەر ئۇرۇق - تۇغقىنىم يوق ئىدى. ئاخىرى ئاۋۇال قەشقەرگە، ئاندىن ئۇرۇمچىگە كېتىش خىيالىغا كەلدىم - دە، بازاردىمۇ توختىماي قەشقەرگە قاراپ ماڭدىم. ئۇچىنچى كۈنى سەھەردە پاختەكلىگە ئاز قالغاندا ھوشۇمدىن كېتىپ يېقىلىپ قاپتىمەن. بىردېھقان كىشى كۆرۈپ ئۆيگە ئېلىپ بېرىپتۇ . ئۇ يەردە بەش - ئالتە كۈن تۇرۇپ، سەل ئەسلىگە كېلىۋالدىم. قارىسام ئۇلار بالىلىرى ئاچ - توق، يېرىم يالىڭاچ، بالىجانلىق ئادەملەر ئىكەن. ئاخىرى ئۇلارنىڭ تۇنۇگۈنىگە قارىماي شەھەرگە كەتتىم. ئۆمرۇمدە قەشقەرگە كېلىپ بېقىشىم مۇشۇ ئىدى. مەن ئەدناسى ناھىيە بازىرىغىمۇ تۇرسام، ئاشخانىدىن 40 ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بىر ئاق پىشماق ئادەم چىقىپ كەلدى ۋە مېنى كۆرۈپ باش - كۆزلىرىمگە زەڭ سېلىپ بىر ھازاغىچە قاراپ كەتتى. خىجىلچىلىقتا ئۆلمىدىم، ئۇنىڭ بېرىسى بولدۇم. ئاخىرى ئۇ ئادەم: «قىزچاق، بىرسىنى ئىزدەملا؟» دەپ سورىدى. ئاغزىمغا قانداق كەلدى، ئۇ كىشىگە: «مەن ئىش ئىزدەپ كېلىۋىدىم . . . » دەپتىمەن. ئۇ ئادەم ئارقىسىغا يېنىپ مېنى ئاشپۇزۇلغا باشلاپ كىردى. ئۇ مۇشۇ ئاشپۇزۇلنىڭ خوجايىنى ئىكەن. شۇ كۈندىن باشلاپ ئاشۇ ئاشپۇزۇلدا ئىشلەپ قالدىم. ئاشپۇزۇلدا ئۈچ - تۆت نىمكا بالىلار ئىشلەيدىكەن. مەن چىنە - قاچا، قازان - قۇمۇچ يۇيۇدىغان، خېرىدارغا چاي قۇيىدىغان، چاي قاينىتىدىغان، دۇكان تازىلايدىغان، ئوت قالاپ كۈل تۆكىدىغان . . . ئىشقىلىپ بۇيرۇغان ھەممىلا ئىشنى قىلاتتىم، بۇيرىمىغانلىرىمۇ ئۆزۈمنى سوراپ قىلاتتىم. ئاستا - ئاستا بۇ يەرگە كۆنۈپمۇ قالدىم. نېمىلا بولسا بولسۇن، قىش - قورۇن سوغۇقتا بىر ئىسسىق ماكان تاپقانىدىم. ئۆچ ۋاقلىق تامىقىم كاپالەتكە ئىگە ئىدى. بەدىنىمدىكى كۆك - ئىششىقلارمۇ يېنىپ، ئۆزۈم خېلى رەڭ تۇزەپ قالدىم. لېكىن ياخشى كۈنلەر ئۇزۇنغا بارمىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي خوجايىن ماڭانىيىتىنى بۇزغىلى تۇردى. تۇرۇپ

چىمدىۋالاتتى، تۇرۇپ كۆزىنى قىسىپ غەلىتە ھىجىياتتى، مەن دۆكاندىن قوغلاپ چىقىرىۋېتەر-مىكىن، دەپ بېشىمنى ئىچىمگە تىقىپ ئىشلەۋەردىم. لېكىن خوجايىن بىلەن بىر يەردە يالغۇز قالغۇدەك بولسام قورقۇنچتىن پۈتۈن بەدىنىمگە تىتىرەك ئولىشىپ، يۈرىكىم سىلىپ كېتەتتى. مەن خوجايىنغا توغرىدىن - توغرا قوپاللىق قىلمىساممۇ ئۆزۈمگە ھەر مىنۇت ئاگاھ بولاتتىم. ئامال بار ئۇنىڭ كۆزىدىن ئۆزۈمنى قاچۇراتتىم. كېيىن قارىسام نىمكا بالىلارمۇ بۇزۇلغىلى تۇرۇشتى. بىلار ئۇنى قىلىپ، قىلىپ ماڭا ئەتەي سۆگىشىدىغان، ئۇنى بەر- . بۇنى ئالغان بولۇپ ئۇ يەر - بۇ يېرىمنى تۇتۇۋالىدىغان بولۇشتى. ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىدىن قورقۇپ، چۆچۈپ تۇرساممۇ، بىر نېمە دېيىشكە پېتىنالمايتتىم. ئۆزۈمگە ھېزى بولۇپ، بېشىمنى يەردىن كۆتۈرمەي ئىشىمنى قىلاتتىم. خوجايىننىڭ سوغ نەپەسلىكىنى كۆتۈرەلمەي، ئىچىمگە تىنىپ يۈرسەم، نىمكا تازەكلەرنىڭ تۆپىلەپ قىلىۋاتقان ھاياسىزلىقى ماڭاھار كەلگىلى تۇردى. بۇ يەردىن كېتەي دېسەم كوچىدا قېلىشىمدىن قورقاتتىم.

بىر كۈنى كەچقۇرۇن خوجايىن مېھمان كۈتۈشنى توختىتىپ، بىزنى دۇكان تازىلاشقا بۇيرۇدى ۋە ئۆزى نەگىدۇر يوقالدى. بىز تازىلىقنى تۈگىتەي دەپ تۇرساق خوجايىن قايتىپ كەلدى. ئۇ چالامەست كۆرۈنەتتى. ئۇ ئىشكتىن كىرىپلا نىمكا بالىلارنى ئىشتىن توختىتىپ، ئۇلارنى سەراپقا بېرىپ يۇيۇنۇپ كېلىشكىلار دەپ ماڭغۇزۇۋەتتى. نىمكالار ئىشكتىن چىقا چىقمايلا ئۇ مەست - ئەلەس كۆزلىرىنى غىلايىتىپ ماڭا يېقىنلاپ كەلدى ۋە ھىجايغىنىچە كېلىپ مېنى پەشخۇنغا بېسىۋالدى. قورقىنىمدىن ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالدى. پۈتۈن كۈچۈم بىلەن خوجايىنىنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىپ، تېپچەكلەپ يۇلقۇناتتىم. لېكىن ئۇنىڭ پەيلى بۇزۇلغاندى. يىغلىدىم، يېلىنىدىم. ئۇنىڭغا گېپىم تەسىر قىلمىدى. ئەكسىچە ئۇ بارغانسېرى ئەسەبىيلىشىپ مېنى يامان يەرگە قىستىغىلى تۇردى. ھۇ قۇترىغان ھايۋانغا كۈچۈم يېتىدىغاندەك ئەمەس. قارىسام پەشخۇندا كۆكتات توغرايدىغان قىڭغىراق تۇرىدۇ، بىرنېمە قىلىپ يۈرۈپ قىڭغىراقنى قولۇمغا ئالدىم - دە، كۆزۈمنى يۇمۇپ خوجايىننىڭ يېڭىلا قىردۇرغان غىلتاڭ بېشىغا قىڭغىراقنىڭ چۈلدىسى بىلەن سالدىم. « ۋايجان! » دېگەن ئاۋاز بىلەن خوجايىن ئارقىسىغا «تىرىڭشىدە» ئۆچۈپ چۈشتى. مەن قولۇمدىكى قىڭغىراقنى تاشلاپ ئۆزۈمنى ئىشككە ئاتتىم. خوجايىن ئارقامدىن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىغىنىچە خېلى يەرگىچە قوغلاپ ماڭدى. ھېلىمۇ ياخشى ئۇنىڭ بېشىغا قىڭغىراقنىڭ بىسى تەگمەپتۇ. مەن كەچلىك بازارنىڭ ئادەم جىق يېرىگە قاراپ قاچتىم. خوجايىن خەلقى ئالەم ئىچىدە رەسۋا بولۇشتىن قورقتى بولغاي، مېنى قوغلاشتىن توختاپ، بېشىنى سىلىغىنىچە دۇكىنىغا ماڭدى. مەن ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا بىردەم يوشۇرۇنۇپ تۇردۇم -دە، خوجايىن دۇكانغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن بىر تاركوچىغا كىرىپ، بىر خالىي بۇلۇڭنى تاپتىم ۋە يۈزۈمنى تامغا يېقىپ ئەلەم بىلەن ھۆڭكىرەك ئېتىپ يىغلىۋەتتىم.

قاراڭغۇ كوچىلاردا تىنەپ - تەمتىرەپ كېتىۋاتاتتىم. ئىچىم خورلۇق ۋە ئەلەم بىلەن توشاق ئىدى. يولنىڭ ئوڭ - تەتۈرىنى، ئەركەك - چىشىسىنى ئىلغىماي مېڭىۋەردىم. كاللامدا ھېلىقى ئاشپۇزۇلدىن يىراقراق كېتىش خىيالىلا بار ئىدى. قانچە يىراق بولسا شۇنچە ياخشى. لالما ئىتتەك لاغىلداپ تىترەپ، تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرۈپ تاڭنى ئاتقۇزدۇم. ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەر جانلىنىشقا باشلىدى. مەن قەشقەردە قىزلار ئىشلەيدىغان «دوپپا - رەشلىيە كارخانىسى» بار دەپ ئاڭلىغانىدىم. مەن دوپپاتىكىش - رەشلىيە ئىشلەشكە ئۇستا ئىدىم. بۇنى رەھمەتلىك ئانام ئۆگىتىپ قويغانىدى. مەكتەپتىمۇ رەشلىيە كۇرزۇكىدا يېتەكچى ئىدىم. تۇرۇپلا ئاشۇ كارخانىنى تېپىپ بەش - ئالتە زامان شۇيەردە ئىشلەپ پۇل تاپاي، ئاندىن كۆرەرمەن دېگەن خىيالغا كەلدىم - دە، ئۇ كارخانىنى ئىزدەپ ماڭدىم ۋە چۈشتىن قايرىلغاندا ئۇ كارخانىنى ئاخىرى تاپتىم. تېپىشنىغۇ تاپتىمۇ، لېكىن ئۇلار مېنى

ئىشقا ئالمىدى. چۈنكى ئۇلارغا ئىشچى كېرەك ئەمەس ئىكەن. كارخانا زىيان تارتىپ ئۆزلىرىنىڭ ئىشچىلىرىنىمۇ قىسقارتقىلى تۇرۇپتۇ. كۈنىگە مەندەك ئىش ئىزدەپ كېلىدىغان قىزلار كۆرمىگە ئىكەن، ھەممىسلا قۇرۇق قول قايتمىدىكەن. بۇ گەپنى ئاڭلاپ «لاسسىدە» بولدۇم - دە، ئۇ يەردىن يېنىپ چىقتىم. كارخانىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىۋاتسام ئارقامدىن بىر ئايال قىچقىرىپ قالدى. قارىسام ئورتا ياشلىق، مېھرى ئىسسىق كەلگەن بىر ئايال ئۈستىخانىنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇپ ماڭا ئىشارە قىلىۋاتىدۇ. كۆڭلۈمدە بىر ئۈمىد تۇغۇلۇپ، ئۇ ئايالنىڭ ئالدىغا يۈگرۈپ باردىم. قارىسام ئۈستىخانىدا دوپپا تىكىۋاتقان ئايالالارنىڭ بىرسى ئىكەن. ئۇ ئايال ماڭا: «مۇشۇ دەرۋازىدىن چىقىپ ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلسىلا بىر دوقمۇش بار، دوقمۇشتىن سەل ئۆتكەندە بىر ناۋايخانىنىڭ يېنىدا بىر ماشىنىچىلىق دۇكىنى بار، ئۇ ئىنىمنىڭ دۇكىنى. قارىسام يۈزلىرى تۆۋەن قىزكەنلا، باشلىرىغا كۇن چۈشكەن ئوخشايدۇ. ئۇ دۇكاندا بىر نەچچە شاگىرت قىزلار ئىشلەيدۇ. ئىنىمغا مېنى ئەۋەتتى دېسىلە، مېنىڭ ئېتىم گۈلبان خېنىم. ئىنىمنىڭ ئېتى رىشات ھاجىم. ماڭسىلا، جۇگۇسلا، ھۇنەر ئۆگىنىپ قالىلا. قەشقەر دېگەندە چا، قىز بالىنىڭ ھۇنىرى بولمىسا تالادا قالىدا» دېدى. مەن ئۇ ئايالغا رەھمەت ئېيتىپ ھېلىقى دۇكاننى ئىزدەپ ماڭدىم.

خېلى ئۇزۇن ئىزدەپ ئۇ دۇكاننى تاپتىم. رىشات ھاجىم 40 ياشنىڭ ئۆپچۆرىسىدىكى، كېلىشكەن بىر ئادەم ئىكەن. ئۇ ئادەم مېنى ئوچۇق چىراي كۈتۈۋالدى. دۇكاندا ئۈچ - تۆت قىز ئىشلەۋېتىپتۇ. ئۇزايىدىن قارىغاندا، سەھرا قىزلىرىدەك كۆرۈنەتتى. رىشات ھاجىم ئاچىسىنىڭ ھاۋالىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مەندىن: «قوللىرىدىن نېمە ئىش كېلىدۇ؟» دەپ سورىدى. مەن يىڭنە ئىشى قىلالايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. رىشات ھاجىم مېنى ئاق سېرىق، سېمىز گەلگەن بىر قىزنىڭ يېنىغا باشلاپ كەلدى ۋە ئۇنىڭغا: «بۇ خېنىمغا ئىش بەرسىلە، ئاۋۋال پەتلىگە سالسىلا، كېيىنچە بىر گەپ بولار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن يۈرىكىمۇ جايىغا چۈشۈپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتىم. تېخى ئەمدى بىر چاپانىنىڭ پەتلىسىنى تۇگىتىپ تۇرسام دۇكانغا بىر ئايال كىرىپ كەلدى. قىزلارنىڭ ھەممىسى ئورنىدىن چاچراپ قوپۇشۇپ بىر - بىرلەپ بۇ ئايالغا تەزىم قىلىشىپ كېتىشتى. قارىسام ئۇ 37 - 38 ياشلاردىكى تولىمۇ چىرايلىق چوكان ئىكەن. ئۇ ئايال شۇنداق ئېسىل كىيىنگەنىدىكى، زىبۇزىننەتلىرىنىڭ چاقنىشىدىن كۆزلىرىمنى ئاچالماي قالدىم. مەنمۇ ھېلىقى قىزلارنى دوراپ ئۇ چوكانغا سالام قىلدىم. ئۇ چوكان ماڭا سىنچىلاپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا قاراپ كەتتى، ئاندىن مېنى سوربدى. قىزلار: «رىشات ھاجىمنىڭ ئاچىسى ئەۋەتىپتۇ. ھاجىم ئىشلەپ تۇرسۇن دېدى» دېيىشتى. ئۇ چوكان ئۇشتۇمتۇت ئالدىمغا كەلدى - دە، قولۇمدىكى ئىشنى تارتىۋېلىپ ئىشىك تەرەپنى كۆرسەتتى ۋە:

- ماڭسىلا خېنىم، جۇگۇسلا.

مەن بۇ ئايال مېنى بىرەر يەرگە ئىشقا بۇيرۇۋاتقان بولسا كېرەك، دەپ ئالدىراپ قالدىم. دۇكاندىكىلەرنىڭ مۇئامىلىسىدىن ئۇنىڭ ئايال خوجايىن ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلغانىدىم. شۇڭا، مەن ھودۇقۇش ئىچىدە سورىدىم:

- نەگە خېنىم . . .

ئۇ ئايال قاپاقلىرىنى ئۇچۇرۇپ، ئاۋازىنى سوزۇپ ئېيتتى:

- ئا . . . شۇ . . . كەلگەن يەرلىرىگە.

مەن تېڭىرقاپ قالدىم.

- بۇ . . . خېنىم . . . رىشات ھاجىم . . .

ئۇ خوتۇن بىردىنلا ئەلپازىنى بۇزۇپ ماڭا دەۋەيلىدى:

- رىشات ھاجىمغا چا، بىز خوتۇن يېتىدا. سىلىچىلىك بولمىسا مماچا ، مەن ئۆستەك بويىدا خېلى چىرايلىق خېنىملاردىن قېلىشمايمەن. رىشات ھاجىمغا شۇمۇ يېتىشىدا! جۇگۇسلا . . .

- لېكىن بۇ قىزلارمۇ . . . . . .

مەن ئۆزۈمنىڭ نېمە دەۋاتقىنىمنى بىلمەي قالدىم.

- ھە، بىزچا، بۇ دۇكاندا رەسىم

كۆرگەزمىسى ئاچمايمىز قايلىسىلا، تىككۈچىلىك قىلىمىز. بۇلار دېگەن ئىشلەيدىغان قىز باللا. قايلىسام سىلىنى سۈرەتتەك ياساپ قوياپ، تەكچىگەتىزىپ قويىدىغان خېنىم ئىكەنلا. ماڭسىلا جۇگۇسىلا خېنىم، سەنئەت ئۆمىكىگە باراملا، يا بولمىسا ھېلىقى نىمىتا . . . كالا ئوكەي دەيدىغان ئويانخانىغا باراملا، بارسىلا. سىلە شۇ يەرگە يارىشىدىكەنلا.

مەن بۇ ئايالنىڭ ئالدىدا نېمىشقا بۇنچە گۇناھكار بولۇپ قالغىنىمنى بىلمەيتتىم. ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا چىرايىمغا بىر قاراپلا ئىچىگە تىنىپ قالغانىدى ۋە قاش - كۆزلىرىمگە سىنچىلاپ قاراپ كەتكەنىدى. خىيالىدا مېنى رىشات ھاجىمنى ئايلاندۇرۇپ كېتىدۇ، دەپ قورققانلىقىنى پەملىدىم - دە، بۇ يەردە تۇرۇش يولۇمنىڭ ئېتىلگەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

مەن ئاستا ئىشىك تەرەپكە ماڭدىم.

- ماقۇل ئەمىسە، خېنىم . . .

- ھە، يول بولسۇن سىلىگە، ئۇزۇنغا چىقسىلا خېنىم.

مەن قەشقەرنىڭ ھەۋەسخورلۇق، پۇلپەزلىك غەۋغاسى بىلەن شاۋقۇنلاۋاتقان ئاۋات كوچىسىنىڭ ياقىسىدا كېتىۋاتىمەن. كۆڭلۈم يېرىم، پۇت - قولۇمدا ماغدۇر يوق، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەيمەن. ۋۇجۇدۇم پات - پات ئەركەكلەرنىڭ ھاياسىز ئىنتىلىشتە يالقۇنلاپ تۇرغان، چۈمبەللىك ۋە چۈمبەلسىز قىز - چوكانلارنىڭ ئاياللارغا خاس ئىچى قارىلىق بىلەن تىنىپ كەتكەن كۆزلىرىنىڭ زەھەرلىك ساۋاشلىرى ئاستىدا قالىدۇ. مۇشۇ ھالىمدا - ھە؟! ئاھ خۇدا، قانداق دۇنيا بۇ؟!

ئاخىرى مەن بۇ شەھەرنى تاشلاپ كېتىش خىيالىغا كەلدىم. نەگە؟ راست نەگە؟!

بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئاپتوبۇس تۇرغۇسىغا كېلىپ قاپتىمەن. مەن تۇرغۇنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، بىر چەتتە بوينۇمنى قىسقىنىمچە كېلىپ - كېتىپ تۇرغان ئادەملەرگە، كىرىپ - چىقىۋاتقان ئاپتوبۇسلارغا قاراپ تۇرۇپ قالدىم.

يېنىمدا تىيىننىڭ سۇنۇقى يوق، تۇنۇگۇندىن بۇيان ئاغزىمغا گىياھ سالمىدىم. ئۇستىبېشىم بەكمۇ پەجمۇدە تۇرسا، بۇ سىياقتا نەگە بارالايمەن؟ قانداق بارىمەن؟!

مەن نېمىنىدۇر كۈتەتتىم. زادى نېمىنى كۈتىمەن؟ بۇ دۇنيادىن مەن نېمىنى كۈتەلەيمەن؟

مەن بىردىنلا ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتىم.

ناھايىتى بالدۇرلا كەچ كىرىپ، كۈن ئولتۇرۇشقا باشلىدى. بىردىنلا ھاۋانىڭ پەيلى بۇزۇلۇپ، شىۋىرغان چىقىپ كەتتى. تۇرغۇدا ئادەملەر شالاڭلاپ قالدى. ھاۋانىڭ ئۇزايىدىن قاتتىق قار ياغىدىغانلىقى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. دېگەندەك ھەدېمەيلا قار يېغىپ كەتتى. تۇرغۇنىڭ ھويلىسىدا شىۋىرغان ھوشقۇرتاتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدىلا قاردا ياسىغان ئادەمگە ئوخشاپ قالدىم. قۇترىغان قارلىق شىۋىرغان چاپقىداپ يۈزۈمگە ئۇرۇلۇپ كۆزۈمنى ئاچۇرمايتتى. كىيىم - كېچىكىم يېلىڭ بولغاچ ئىچ - ئىچىمدىن مۇزلاپ، لاغىلداپ تىترەشكە باشلىدىم. يىرتىق كەش بىلەن قارغا كۆمۈلۈپ تۇرغۇن پۇتلىرىم سوغۇقتىن ئۇيۇشۇپ قېتىپ قالدى. مەن سوغۇقتىن قىزىرىپ، سېزىمىنى يوقىتىۋاتقان قوللىرىمنى قولتۇقۇمغا تىقىپ، شۇمشەيگىنىمچە تۇرغۇ ھويلىسىنىڭ بۇلۇڭىغا تىقىلدىم.

شۇ ئەسنادا، تۇرغۇ دەرۋازىسىدىن بىر ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوبۇس كىرىپ كەلدى ۋە مەن تۇرغان يەرگە كېلىپ توختىدى.

ئاپتوبۇستىن بىر - بىرلەپ چۈشۈۋاتقان ئادەملەر يۈك - تاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، سوغۇقتىن دۈگدەيگىنىچە تۇرغۇ دەرۋازىسىغا قاراپ ئالدىراپ مېڭىشتى. ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئارىلىقتا، ئاپتوبۇسنىڭ كېلىشى بىلەن پەيدا بولغان بىردەملىك ئالدىراشچىلىق ۋە شاۋقۇن - سۈرەن بېسىقىپ، تۇرغۇنىڭ ئىچى يەنە بالدۇرقىدەك تىمتاسلىققا چۆمدى. پەقەت شىۋىرغاننىڭ غالجىرلارچە قۇيۇن چىقىرىپ ھۇشقۇرتىشىلا ئاڭلىناتتى. بۇگۈن باشقىچە سوغۇق بولغاچقا، ئادەتتە كېلىپ توختىغان ئاپتوبۇسقا چىۋىندەك ئولىشىۋالىدىغان ئۇششاق ئېلىپ - ساتارلارمۇ

كۆرۈنمەيتتى. پەقەت دەرۋازىنىڭ ئالدىدا بىر - ئىككى كىرا ھارۋىسى كىرا ساقلاپ تۇرۇشاتتى. كىراكەشلەر ۋە ھارۋىدىكى ئۇلاغلارمۇ قارلىق شۇرغاندىن شۇمشىيىپ، بويۇنلىرىنى ئىچىگە تىقىپ دۇگدەرشىپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇچىسىنى قىلىن بىر قەۋەت يۇمشاق قار باسقانىدى.

بىر چاغدا ئالدىمدا ئۇشتۇمتۇت بىر ئادەم پەيدا بولدى. ئۇزايىدىن ھىلىلا ئاپتوبۇستىن چۈشكەن يولۇچىدەك قىلاتتى. ئۇنىڭ قولىدا بىر مۇنچە يۈك - تاقىسى بار ئىدى.

ئۇ ئادەم ئۇدۇل ماڭا قاراپ كەلدى ۋە باش - كۆزلىرىمگە بىر قۇر قارىۋېتىپ، قويۇن يانچۇقىنى ئاقتۇردى.

- سىزچىلىك بىر قىزىم يوقاپ كېتىپ، ئۇنى ئىزدەپ ئۇرۇمچىگە چىقىۋىدىم، ھېچيەردىن تاپالمىدىم، كۆرگەنلەر بار ئىكەن، ئىچكىرىدە يۈرەرمىش، ئۇ يەرگە بېرىشقا قۇربىتىم يەتمەي يېنىپ كەلدىم، - دېدى ئۇ ئادەم قويۇن يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى ئېلىپ سەيلىگەچ 10 كويلۇق پۇلدىن بىرنى ماڭا ئۇزاتتى، - كېچە ئەمەسلا بىر چۈش كۆرۈپتىمەن، سەل پاراكەندە بولۇپ قالدىم. ماۋۇ پۇلنى ئېلىپ بىر چۈش ھەققى دۇئا قىلىۋېتىڭ.

مەن چۆچۈپ ئارقامغا داجىدىم ۋە ئۇ ئادەمگە بىر قورقۇنچ ئىچىدە سەپسالدىم. ئۇ 55 ـ 56 ياشلاردا كۆرۈنەتتى. چىرايىدا بىر قايغۇ ۋە يول ھارغىنچىلىقى قېتىپ قالغانىدى. تۇرقىدىن يامان نىيىتى بارەدەك قىلمايتتى.

- ئېلىڭ ما پۇلنى. قارىسام تىلەمچى يېتىمەك ئوخشايسىز، يېتىمنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ دەيدۇ. دۇئايىڭىزنىڭ بەركاتى بىلەن قىزىم توككىدا كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ئۇ ئادەمنىڭ كۆزىدە بىر ئۇمىد، بىر يېلىنىش ئۇچقۇنداياتتى. شۇتاپتا بۇ بىچارە ئاتا، مەن بىر دۇئا قىلىپ قويسامىلا يوقىتىپ قويغان يۈرەك پارەمنى تېپىۋالىمەن دەپ ئويلايتتى. لېكىن، مەن قانداقسىگە ئۇ پۇلنى ئالالايمەن؟ مەن قانداقسىگە تىلەمچى بولۇپ قالدىم؟ بۇ مۇمكىنمۇ؟ قېنى مېنىڭ غايىلىرىم؟ قېنى مېنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىم؟ ئەمدى بولغاندا مۇشۇ كۈنگە چۈشۈپ قالدىممۇ! ياق! ياق!! ئۆلسەممۇ بۇ يولغا ماڭمايمەن. ياق، ئۆلسەممۇ...

لېكىن مەن ئاچ ئىدىم. ئىتتىنىڭمۇ كىرىدىغان كاتىكى بولىدۇ، لېكىن مەن قەھرىتان سوغۇقتا لالما ئىتتەك تالادا قالغانىدىم. ئىتقىمۇ بىر كاتەك بىلەن بىر قاچا يۇندا بېرىدىغان بۇ دۇنيا، ماڭا كەلگەندە، تېنىمنى زەھەرلەك چېقىۋاتقان مۇشۇ قارلىق شۇرغاندىن پاناھلىنىدىغان باش تىققۇدەك بىر ماكان بەرمەيۋاتاتتى. شۇ ھالدا تۇرۇۋەرسەم كېچىدە توڭلاپ ئۆلۈپ قېلىشىم مۇمكىنىدى.

مەن ئۇ ئادەمنىڭ قولىدىكى پۇلغا قورقۇمسىراپ قارىدىم. ئاشۇ پۇل مېنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ قۇتقۇزۇپ قالالايتتى. پەقەت ئالدىمغا بىر قەدەم ماڭسامىلا...

ئاخىرى مەن ئۇ ئادەمنىڭ قولىدىن پۇلنى ئالدىم. ئۇ ئادەم ئۇمىد بىلەن مېنىڭ ئاغزىمغا تىكىلدى. مەن دۇئاغا قول كۆتۈردۇم. ئۇ ئادەممۇ ماڭا ئەگىشىپ قولىنى كۆتۈردى:

- بۇۋى پاتىمەم، ئىچكىرىدە سەرسان بولۇپ يۈرگەن قىزلىرىنى بالا - قازادىن ساقلىغاي. ئەي خۇدا! پەرزەنتىگە تەشنا بولۇپ يۈرىكى قان بولۇۋاتقان ئاتىنىڭ تىلىكىنى ئىجابەت قىلىپ، ئۇ قىزىنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بەرگەيسەن. ئاتا بىلەن قىزىنى پات ئارىدا دىدار كۆرۈشكىلى نېسىپ قىلغايسەن، رەھمىتى ئۇلۇغ ئاللا!

ھېلىقى ئادەمنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى، مەنمۇ ئۆزۈمنى توختىتالماي يىغلىۋەتتىم. دۇئادىن كېيىن ئۇ ئادەم ماڭا يېنىش - يېنىشلاپ رەھمەت ئېيتتى.

- سىزدەك بىر پاكىزە، پەرىزاتتەك ئۆز قىزىغا ئاللا ئۆزى پاسىبان بولسۇن. رەھمەت قىزىم، خۇدايىم بەختىڭىزنى بېرەر.

ئۇ ئادەم تۇرغۇ دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدى. مەن تېگى يوق بىر كۆڭۈل يېرىمچىلىقىدا، قىزىنىڭ دەردىدە بۇنچىلىك رىيازەت چېكىپ يۈرگەن بىچارە ئاتىنىڭ ئارقىسىدىن تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپ قالدىم. خۇدا! مېنىڭ ئاتام قانداق

ئاتىدۇ؟

شۇبرغان بارغانسېرى گەزۇەيلىمەكتىدى. تۇرغۇنلاڭ ئىچى گۆرىستان جىملىقىغا پاتتى. تۇرغۇ قاراۋۇللىرىمۇ نەلەرگىدۇر تىقىلىشقانىدى. قاش قارىيىپ، ناھايىتى تېزلا قاراڭغۇ چۈشمەكتىدى. مەن قولۇمدىكى پۇلنى مەھكەم سىقىمدىغىنىمچە، سوغۇقتىن ئۇيۇشۇپ ئاللىقاچان سېزىمىنى يوقاتقان پۇتلىرىمنى تەسلىكتە يۆتكەپ تۇرغۇ دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدىم. شۇ تاپتا مەن نەگە بېرىشىمنى بىلمەيتتىم. مېنى شەپقەتسىز شەھەرنىڭ قورقۇنچلۇق سوغۇق ۋە قاراڭغۇ تۈنى كۈتمەكتىدى.

«ئاۋۋال قورسۇقۇمنى تويغۇزاي. ئاندىن بىر گەپ بولار.»

ئۇشتۇمتۇت كىمنىڭدۇر ئىگىرىغان ئاۋازى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. ئەتراپىمغا ئالاڭلاپ قارىدىم. شۇبرغاندا - پىرقىراپ تۇرغان قار تۇزۇندىسى ئىچىدە ھېچكىمنى كۆرەلمىدىم. «ماڭا شۇنداق بىلىنگەن ئوخشايدۇ» دەپ يەنە مېڭىۋەردىم. ھېلىقى ئىگىراش يەنە ئاڭلاندى. بۇ كىچىك بالىنىڭ ئاۋازى ئىدى. بۇ قېتىم ئاۋاز كېلىۋاتقان تەرەپنى ئاڭقىرىۋالدىم. بۇ ئاۋاز بىر تاشلاندۇق ئاپتوبۇسنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتاتتى. بۇ ئاۋاز شۇنچىلىك ئاجىز ۋە ئايانچلىق ئىدى. مەن ھېچ نەرسە توغرىسىدا ئويلاشقا ئۇلگۈرمەيلا ئاۋاز كېلىۋاتقان تەرەپكە ماڭدىم. تاشلاندۇق ئاپتوبۇسنى ئايلىنىپ نېرىسىغا ئۆتتۈم. ئۇ يەردە ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن كىچىككىنە ئىككى گەۋدە قارا - قۇرا بولۇپ كۆرۈندى. ئالدىراپ ئۇلارنىڭ قېشىغا باردىم. قارىسام ئىككى كىچىك بالا سوغۇقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ بىر يەرگە كاللەك بولىۋاپتۇ. ئۇلارنىڭ كىچىكى قىز ئىكەن. ئۇ قىز توڭلىغىنىدىن ئىگىراپ، خىتىلداپ يىغلاۋاتاتتى. بېشىنى ئوغۇل بالىنىڭ باغرىغا تىقىۋالغانىدى. ئوغۇل بالا سىڭلىسىنى بەزلەۋاتاتتى:

- قولۇڭنى مەيەگە تىقە ئۇكام، ئىسسىيدۇ. يىغلىما، يىغلىساڭ قورقىدىكەنمەن. دادام ھازىرلا كېلىدۇ. ئاندىن ....ئوغۇل بالىمۇ خىتىلداپ يىغلاۋاتاتتى.

ئۇلار شەپەمنى ئاڭلاپ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈشتى. مەن ئۇلارغا كېڭىشىپ سەپسېلىپ قارىدىم.

- سىلەر نېمىدەپ سوغۇقتا بۇ يەردە تۇرىسىلەر؟

ئۇلار دەررۇ يىغلاشتىن توختاشتى.

ئوغۇل بالا ماڭا قاراپ ھېيىقماي جاۋاب بەردى:

- دادىمىزنى ساقلاۋاتىمىز.

مەن ھەيران بولدۇم.

- دادىمىز؟ دادىڭلار قېنى؟ دادىڭلار نەگە كەتتى؟

قىزچاق ياشلىق كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ جاۋاب بەردى:

- دادىمىز ئاپتوبۇش بىلەن تاژغۇنغا كەتكەن.

: ھېلى كېلىدۇ... دادىمىز كەلسە ئۆيگە كېتىمىز.

- نېمە؟ تازغۇنغا؟ ئاپتوبۇسلار ئاللىقاچان كېلىپ بولدى. ئەمدى ھېچقانداق ئاپتوبۇس كەلمەيدۇ.

- ياق، دادامنىڭ ئاپتوبۇسى تېخى كەلمىدى، - ئوغۇل بالا كېسىپلا ئېيتتى.

- دادامنىڭ ئاپتوبۇسى؟ دادىڭلار شوپۇرمۇ؟

- ھەئە. ئاپتوبۇس ھەيدەيدۇ.

- ھە، ئەسلىدە مۇنداق گەپ ئىكەن - دە؟! دادىڭلار سىلەرنىڭ مۇشۇ يەردە ساقلايدىغىنىڭلارنى بىلەمدۇ؟

- بىلمىدۇ. ھەر كۈنى مۇشۇ يەردە ساقلايمىز.

- تۇنۇگۈنمۇ كەلمىدى، - دېدى قىز بىردىنلا ئۇمچىيىپ.

- نېمە؟ تۇنۇگۈنمۇ كەلمىدىمۇ؟ نېمىشقا؟ - ئالدىراپ سورىدىم.

- تاك. ئۇچ كۈن بولدى كەلمەيۋاتىدۇ، - ئوغۇل بالىمۇ ئۇمچىيىپ يىغلامسىرىدى، - چوڭ ئانام بارماڭلار دېگەنتى، بىز يەنە كەلدۇق.

- چوڭ ئانام؟ ئاپاڭلارچۇ؟

- ئا... ئاپىمىز... - ئوغۇل بالا دۇدۇقلىدى.

- ئاپىمىز بىزنى تاشلاپ كەتكەن،

ئۈيۈمچىگە، - قىز بىردىنلا يىغلىۋەتتى، - ئاكا، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى. پۈتۈم ئاغىرىۋاتىدۇ.

- يىغلىما دېسە. مېنىڭمۇ ئاچتىسى. دادام كەلسە بىزگە مانتا ئېلىپ بېرىدۇ، - ئوغۇل بالىمۇ يىغلىغىلى تۇردى.

- ئۆيدە يەنە كىم بار؟

- چو... چوڭ ئانام بار. ئاغرىق، ياتىدۇ.

- ئاغرىق؟ ياتىدۇ؟ سىلەرگە تاماق ئېتىپ بېرەمدۇ؟

- ياق! ماڭالمايدۇ. دادام بازايدىن ئېلىپ بېيىتى، دادام كەلمەي نان يېدۇق.

نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم. بارغانسېرى قارانغۇ چۈشمەكتىدى. شۇرغان كۆز ئاچۇرمايتتى. بالىلارنىڭ چوڭى ئالتە ياشلاردا، قىزچاق بولسا تۆت - بەش ياشلاردا كۆرۈنەتتى. بۇنچە كىچىك بالىلارنى بۇ ھالدا تاشلاپ قويۇپ كېتىۋېرىشكە پەقەتلا چىدىمايۋاتاتتىم.

- قارانغۇلار ئۆكلىرىم، داداڭلار بۈگۈنمۇ كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ. بۈگۈنچە ئۆيۈڭلارغا كېتىپ، ئەتە كېلىڭلار. يا بولمىسا داداڭلار كېچىچە كېلىپ قالار.

بالىلار ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ تەڭلا يىغلاشتى:

- يا، يا، ياق... دادام كېلىدۇ. دادام بىلەن بىللە كېتىمىز.

مەن ئالدىراپ قالدىم.

- ھە ماقۇل ئەمىسە. داداڭلارنىڭ مەنمۇ ساقلاي. يىغلىماڭلار. يىغلىساڭلار كېتىپ قالىمەن.

بالىلار يىغىدىن توختاپ، ئىشەنمىگەندەك ماڭا قاراشتى.

- ياشما؟ شىلە كەتمەملا ئاچا؟ - ئۇلارنىڭ ياشلىق كۆزلىرى گىرىمسەن قارانغۇلۇق ئىچىدە يۇلتۇزدەك پارلايتتى. ئۇ كۆزلەردىن بالقىغان سەبىيلەرچە ئۈمىد، خۇشاللىق بىردىنلا يوقىلىپ ئېرىتىۋەتتى.

- شۇنداق. راست، مەن داداڭلار كەلگىچە سىلەر بىلەن بىللە بولىمەن، - مەن زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قىزچاقنى باغرىمغا تارتتىم. كىچىككىنە قىز ھېچ ئىككىلەنمەي ئۆزىنى باغرىمغا تىقتى. ئۇنىڭ پۈت - قولى سوغۇقتىن مۇزلاپ كەتكەنىدى. ئۇنى ئىسسىتىش ئۈچۈن تېخىمۇ مەھكەمرەك قۇچاقلىدىم. شۇ چاغدا ۋۇجۇدۇم، يۈرىكىم ئاللىقانداق بىر شېرىن سېزىم بىلەن لەرزىگە كەلدى. قىزچاق ئىسسىق باغرىمدا ھە دېمەيلا تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى.

شۇنداق قىلىپ كىچىك ئوغۇل بىلەن ئىككىمىز ئۇلارنىڭ دادىسىنى ئېلىغىچە كۈتتۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ دادىسى كەلمىدى. بۇ پېتى ئولتۇرۇۋېرىشكە بولمايتتى. كىچىككىنە بالىلارلا ئەمەس، ئۆزۈمۇ كېچىنىڭ زەھەردەك چېقىۋاتقان ئاچچىق شۇرغىنىغا پەقەتلا چىدىيالمىدىم. ئاخىرى مەن ئۇلارنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇشقا ماقۇل قىلدىم. بىز ئەڭ ئاخىرقى بىر كىرا ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ماڭدۇق. ئۇلار سەمەندىكى بىر تار كوچىدا، كىچىككىنەبىر قورۇدا ئولتۇرىدىكەن. بىز ئۆچىمىز ئاچلىق ۋە سوغۇقتىن لاغىلداپ تىترىگىنىمىزچە ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئاران كېلىۋالدۇق. ئۆي ئىچى قارانغۇ ۋە بىسەرەمجانىدى. ئوت يېقىلمىغاچقا، ئۆيدىن بوران ئۇچۇپ تۇراتتى. كاڭدا 65 ـ 70 ياشلارغا بېرىپ قالغان بىر موماي ئىنجىقلاپ يېتىپتۇ. بۇ ئايال ھېلىقى بالىلارنىڭ چوڭ ئانىسى ئىكەن، مېڭىسىگە قان چۈشۈپ بىر تەرىپى پالەچ بولۇپ ياتقىلى بىر يىلدىن ئېشىپتۇ. ئۇ مەزلۇم بالىلارنى كۆرۈپ يۇم - يۇم يىغلاپ كەتتى. مەن ئەسلىدە بالىلارنى ئۆيىگە ئاپىرىۋېتىپلا كەتمەكچى ئىدىم. لېكىن ئۇ موماينىڭ ئەھۋالىغا قاراپ تېڭىرقاپ توختاپ قالدىم. قېرىسى قېرى ھەم كېسەلچان، كىچىكلىرى كىچىك بۇ بىچارىلەرگە كىملا بولمىسۇن بىر تىرىك جاننىڭ ياردىمى زۆرۈر ئىدى. ئۇلارنىڭ مۇشۇ ھالدا نەچچە كۈندىن بۇيان قانداق ياشاپ كەلگىنىنى چۈشىنەلمىدىم. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىچىم سىرىلىپ كۆزۈمگە ياش كەلدى. بۇ ھالدا مەن قانداق كېتەلەيمەن؟ مەن كەتسەم ئۇلار قانداق قىلىدۇ؟ ۋە مەن نەگە كېتىمەن؟

مەن ئاخىرى بۈگۈن بولسىمۇ كەتمەسلىك

قارارىغا كەلدىم. ئەتە تاڭ ئاتقاندا بىر گەپ بولار. مەن ئۆي ئىچىگە سەپسالدىم. ئۆيگە ئوت يېقىلمىغىلى بىر نەچچە كۈن بولغانىكەن. مەيدىتچىلىكىنىڭ دەستىدىن پەگانى، كاڭدىكى زىلچا - پالاز، كىگىزنىڭ يۈزىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۆي ئىچىدىكى سېسىقچىلىقتىن بۇ كېسەل موماينىڭ تېگىنىڭ نېمە بولۇپ كەتكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىدىم. بۇ بالىلار نېمە يېگەندۇ؟ بۇ كېسەلچان مەزلۇمچۇ؟ قولۇم - قوشنىلارمۇ ئانچە - مۇنچە قاراپ تۇرغان ئوخشايدۇ، بولمىسا...

مەن كۆپ ئويلاپ تۇرمايلا چاپىنىمنى يېشىۋېتىپ، ئوتۇن - كۆمۈر راسلاپ مەشكە ئوت يېقىۋەتتىم. ئاندىن ئۆي ئىچىنى بىرەر قۇر تازىلىدىم ۋە موماينىڭ تېگىنى قۇرۇقدىدىم. ئاڭغىچە سوغۇق ۋە ئاچلىقتىن ھالىدىن كەتكەن بالىلار كاڭدا تۇگۈلۈپ يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى. ئۈيدە ئۇن، ياغ ۋە بەش — ئالتە تال قورۇلۇپ قالغان چامغۇر بار ئىكەن. مەن دەررۇ تاماقتا تۇتۇش قىلدىم.

تاماقنى تەييار قىلىپ بالىلارنى ئويغاتقىنىمدا ئۆينىڭ ئىچى خېلىلا ئوبدان ئىسسىپ قالغانىدى. ھورى پۈرقىراپ تۇرغان سەھرا ئېشىنى بالىلارنىڭ ئالدىغا كەلتۈرگىنىمدە، خۇشلۇقتىن ئۇلارنىڭ چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ كېتىشتى. ئۇلار خۇددى بىر ئۇخلاپ قوپۇپلا يات بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك، قازانبېشىدا پاي - پېتەك بولۇپ يۈرگەن ماڭا، تازىلانغان، ئىسسىق، پاكىزە ئۆي ئىچىگە، مېنىڭ ئىشىمغا نېمەدەپ رەھمەت دېيىشنى بىلمەي يۈم - يۈم يىغلاپ ھەم كۈلۈپ ياتقان چوڭ ئانىسىغا قاراپ بىر دەم ھاڭۇېقىپ قېلىشتى.

بىز ئىشتىها بىلەن غىزالاندۇق. غىزادىن كېيىن بالىلارغا ئورۇن سېلىپ بەردىم. ئىسسىق ئاش ۋە يىللىق ئائىلە مېھرى بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۇلارنىڭ چىرايىغا تېپىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ بۇدرۇققىنە مەڭزىلىرى ئانارەك قىزىرىپ بىردىنلا چىرايلىقلىشىپ كەتتى. ھېلىقى موماينمۇ جان كىرگەندەك بولۇپ قالدى. مەن قىزچاقنىي قوينۇمغا سولىۋالدىم. ئوغۇل بىلەن قىز بىردىنلا ماڭا ئېچەكىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلار پۈتۈن قايغۇلىرىنى ئۇنتۇشۇپ، ۋىلىق - ۋىلىق كۈلگىنىچە مېنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىشىپ بىر دەم ئوينىشىشتى ۋە بىر دەمدىن كېيىنلا بوينۇمغا گىرە سېلىشىپ، ماڭا مەھكەم چاپلاشقىنىچە ئاسلاندەك پۇشۇلدىشىپ ئۇيقۇغا كېتىشتى. پەمىچە، ئۇلار خېلىدىن بۇيان بۇنچىلىك خاتىرجەم، خۇشال - خۇرام، پاكىز ۋە ئىسسىق ھالدا ئۇخلىمىغانىدى. بۇگۈن مەن ئۇلارغا ئانا مېھرىنى، ئائىلە يىللىقلىقىنى يەتكۈزگەنىدىم. ئۇزۇمنىڭ بۇ خىيالىدىن ئۇزۇمنىڭ كۈلگىسى كەلدى ۋە خىيالىمدىن نېمىشقىدۇر ھوزۇرلىنىپ قالدىم. ھارغانىدىم. ئاشۇ تاتلىق سېزىم ئىچىدە ئۇزۇمنىڭ قانداق ئۇخلاپ قالغىنىمنىمۇ بىلمەي قاپتىمەن...

8

تاڭغا يېقىن بىردىنلا چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. قوينۇمدىكى قىزچاقنىڭ قىزىتمىسى ئۆرلەپ ئوت - كاۋاپ بولۇپ كېتىپتۇ. دەرھال چىراغنى ياقتىم. قارىسام قىزچاقنىڭ يۈز - كۆزى ئۇتۇقۇپ، لەۋلىرى قۇرۇپ يېرىلىپ كېتىپتۇ. قىزىتمىسىنىڭ يۇقىرىلىقىدىن پات - پات: «دادا. . . دادام كەلدى. . . ئاپا بىزنى تاشلىۋەتمە!» دەپ جۆيلۈيدۇ. مەن ئوغۇل بالىنىڭ پېشانىسىنى تۇتتۇم، ئۇ بالىمۇ قىزىتمىۋېتىپتۇ. قارىغاندا، كۈندۈزى ئۇلارغا سوغۇق تەگكەنىدى. مومايمۇ ئويغاق ئىكەن. بالىلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ مومايمۇ يىغلىغىلى تۇردى. مەن بالىلارنىڭ ئۈستىگە يوتقان - كۆرپىدىن بىر نەچچىنى ئۈستى - ئۈستىلەپ يېپىپ ئۇلارنى چۈمكەپ قويدۇم. مەن زۇكامداپ قالسام، رەھمەتلىك ئاپام شۇنداق قىلاتتى. مەن ئۆيلەرنى بىرەر قۇر تازىلىۋېتىپ، ئاندىن ماڭاي دەپ ئويلىدىم - دە، مەشكە ئوت يېقىپ بولۇپ، ئۆي - ئىچىنى، ھويلا - ئارامنى پاك - پاكىزە تازىلىۋەتتىم. مەشتە سۇ ئىسسىتىپ، بالىلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى، موماينىڭ كۆڭلەك ۋەتەگلىك لاتىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ يۇيۇشقا باشلىدىم. چاي ۋاقتى بولغۇچە ھەممە ئىشنى قىلىپ تۈگەتتىم - دە، چاي دەملەپ بالىلارنى ناشتىلىققا ئويغاتتىم. قارىسام بالىلارنىڭ ئەھۋالى بەكلا ئېغىر ئىدى. بولۇپمۇ قىزچاقنىڭ ھالى پەس ئىدى. ئۇ قىز يېرىم بىھوش

هالدا ئىگراپ - جۆيلۈپ ياتاتتى. بىردىنلا ئالدىراپ قالدىم. موماينىڭ قولىدىن بولسا ھېچ ئىش كەلمەيتتى. پەقەت يۇم - يۇم يىغلاپ ياتاتتى.

مەن مومايدىن دوختۇرخانىنىڭ ئورنىنى سورىۋېلىپ خەق ئىشقا چۈشكەن ھامان دوختۇرخانىغا يۈگۈردۈم. تۇنۇگۈنكى 10 كويىنى ھارۋىكەشكە كىراغا تۆلىۋەتكەنىدىم. مومايدا بارى-يوق توققۇز يېرىم كويلا پۇل بار ئىكەن، ئازراقلا دورا كەلدى. مەن دورىنى چاڭگاللاپ يەنە ئۆيگە قاراپ يۈگۈردۈم. بېرىپلا بىر كورا شۇڭا گۈرۈچ قاينىتىتتىم. ئىككى بالىغا دورا ئىچكۈزدۈم. پەقەت ناماز - پېشىن بولغاندا قىزچاقنىڭ ئەھۋالى سەل ياخشى بولۇپ قالدى. كەچتە يەنە ئۇلارغا تاماق ئېتىپ بەردىم.

شۇنداق قىلىپ ئۇ كۈنىمۇ كېتەلمىدىم. خۇدايىم بۇ چارىسىزلارنى ماڭا، مەندەك بىر چارىسىزنى ئۇلارغا يولۇقتۇرغانىكەن. بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ئاخىرى مېنىڭ تەقدىرىمنى تۈپتىن ئۆزگەرتىۋېتىشىنى زادىلا ئويلاپمۇ باقمىغانىكەنمەن.

تۆت كۈن بولغاندا قىزچاق ئورنىدىن تۇردى. تۆت كۈنگىچە قىلمىغىنىم قالمىدى. تېخى يۈزى ئېچىلمىغان قىز ئىدىم، تۆت كۈن ئىچىدە مەن گويا بىردىنلا ھەممىگە پىشقان، ھەممىگە يېتىشىدىغان بىر ئايالغا ئايلىنىپ قالدىم. بىر سەبىي ئىدىم، گويا بىردىنلا مېھرىبان، بالىجان ۋە كۆيۈمچان ئانىغا ئايلىنىپ قالدىم، ئاشۇ سەبىي قىز - ئوغۇل ئۈچۈن كۆيۈپ - پىشتىم. ئاشۇ چارىسىز ئائىلە ئۈچۈن قولۇمنى كوسەي، چېچىمنى سۈپۈرگە قىلدىم. ئۇنىڭ بەدىلىگە ئاشۇ كېسەلچان مومای ۋە ئىككى نارەسىدە ئىنسىق ئىچتى، پاكىز كىيىندى. ئۇلارنىڭ چېھرىدە بىر خۇشھاللىق، بىر خاتىرجەملىك، بىر كۆڭۈل توقلۇقى پارلىدى. ئاشۇ كۆرۈمسىز كۆلبىنىڭ ھاۋاسى بىر ئائىلە يىللىقلىقى ۋە بىر كۆڭۈللۈك ئائىلە شادلىقى بىلەن يېڭىلاندى.

قىزچاق ئورنىدىن تۇرغان كۈنى كېتەي دەدىم. بۇ ئۆيدە ئۇن، ياغ، تۇز، ئوتۇن - كۆمۈر بىراقلا تۈگىگەنىدى. بالىلارنىڭ دادىسى بولسا نېمىشقىدۇر كەلمەيۋاتاتتى. تالادا قارلىق بوران ھۇشقۇرتاتتى. قازناق ۋە قازان تاراقشىپ قالغانىدى. ئۇچ جۈپ كۆز ماڭا پۈتۈن ئۈمىدلىرىنى بېغىشلاپ پىلدىرلاپ قارايتتى.

كېتەي دەپ قەتئىي نىيەتكە كېلىپ ئورنۇمدىن قوپتۇم ۋە ئىشىككە قاراپ ماڭدىم. دېمىسىمۇ مەن ھامان كېتەتتىم. بۇ ئۆيدە بەربىر ئۇزاق تۇرالمايتتىم. لېكىن پۈتۈمنى بوسۇغىدىن ئالالمىدىم - ئىشىككە قاراپ مېڭىشىم بىلەن تەڭ ھەممىنى چۈشەنگەن ئاغرىقچان مومايىنىڭ چىرايىنى بىر تېگى يوق ئۈمىدسىزلىك قاپلىدى. ئىككى بالا بولسا، نېمە قىلارىنى بىلمەي ماڭا ئۇمچىيىشىپ تەلمۈرۈپ قاراپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئاشۇ سەبىي كۆزلىرىدە قاسساپتىن جان تىلەۋاتقان قوزىنىڭ بىچارىلىكى ئەلەڭگىيىتتى. مەنمۇ بىر قىز بالا، يەنە كېلىپ كۆڭلۈم سۇنۇق، يۈرىكىم دەخمىز يىگەن، روھىم ئېزىلگەن بىر سەبىي قىزبالا، كۆڭلى ئۇزۇك بىر ناتىۋان يېتىمغۇ! مەن ئۇلارنىڭ ئاشۇ تەلمۈرۈشلىرىنى قانداقمۇ جاۋابسىز قالدۇرالايمەن؟ ئۇلارنىڭ ھەسرەتلىك، ئۈمىدسىز ۋە قايغۇلۇق كۆزلىرىنىڭ بىچارىلەرچە ئىلتىجاسىغا قانداقمۇ پىسەنت قىلماي تۇرالايمەن؟ بۇ بىچارىلەر مۇشۇ ھالدا مېنىڭسىز نېمە كۈنگە قالار دەپ ئويلىماي تۇرالايمەن؟ مەن بوسۇغىدىن ئارقامغا ياندىم. بۇنى كۆرۈپ مومايىنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى، ئىككى سەبىي خۇشلۇقىدىن باغرىمغا ئۆزىنى ئېتىشتى. كۆزلىرىمدىن قۇيۇلغان ياش تامچىسى ئۇلارنىڭ پاكىز، بىغۇبار يۈزلىرىنى ھۆللىدى. مەن ئەڭ بولمىغاندا، بالىلارنىڭ دادىسى قايتىپ كەلگۈچە ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاي دەپ ئويلىدىم.. خالتىنى قېقىشتۇرۇپ ئازراق سۈيۇق ئاش قىلدىم. بالىلار تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن ئوينىغىلى چىقىپ كەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ مەن كەلگەندىن بۇيان بىرىنچى قېتىم تالاغا چىقىشى ئىدى. بىر كەمدە مومای مېنى ئاستاغىنە يېنىغا قىچقاردى ۋە يۇم - يۇم يىغلىغىنىچە ياستۇقىنىڭ تېگىدىن بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ ماڭا سۇندى. قارىسام، بۇ قەغەز شەھەرلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ نۇرجان ئاتلىق بىرسىنى رەسمىي

قولغا ئالغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى ئىكەن. يۇرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى. مەن: «نېمە ئىش بۇ؟» دېگەندەك مومايغا ئەندىكىپ تىكىلدىم. چۈنكى مەن‌بالىلارنىڭ ژە مومايىنىڭ ئاغزىدىن بالىلارنىڭ دادىسىنىڭ ئېتىنىڭ نۇرجان ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم. بالىلارنىڭ دادىسى ئەسلىدە. . .

شۇنداق، ئەسلىدە بالىلارنىڭ دادىسى بۇنىڭدىن بىر يېرىم ئاي ئىلگىرىلا قولغا ئېلىنغانىكەن! مومايىنىڭ ئېيتىشىچە، نۇرجاننىڭ ئەسلىدە زەرگەرلىك ھۈنىرى بار ئىكەن، بالىلارنىڭ ئانىسى بىر ئوقەتچى بىلەن تېپىشىپ قېلىپ، سەككىز يىل تۇتقان ئۆيىنى ژە ئاشۇ بالىلىرىنى تاشلاپ، ھېلىقى ئوقەتچى بىلەن تاغ ئارقىسىغا (ئۇ ئوقەتچى ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنى تاشلىۋېتىپتۇ. كېيىن ئۇلار ئۇ خوتۇننى ئۇرۇمچىدە ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەرنى يىغىپ سېتىپ يۈرىدۇ، دەپ ئاڭلاپتۇ) قېچىپ كەتكەندىن كېيىن ھۈنەردىنمۇ رايى يېنىپ، پۇللىرىنى يىغىپ، دەسلىپىدە كىچىكرەك بىر مىنىبۇس ئېلىپ كىراكەشلىك قىلىپتۇ. كېيىنچە كونىراق بىر ئاپتوبۇس سېتىۋېلىپ، تاشقورغان بىلەن قەشقەرنىڭ ئارىلىقىدا قاتناپ خېلى بېيىپ قاپتۇ. ئۇ، شۇ كۈنلەردە ئۆيگە پات - پات بىر نەچچە پاكىستانلىقنى باشلاپ كېلىدىغان بولۇپ قالغانىكەن. ئۇلار ئەسلىدە ئەتكەسچىلەر بولۇپ، بۇ ئەتكەسچىلەر ئۇزاق ئۆتمەي ساقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپتۇ. بىر نەچچە ئايدىن كېيىن نۇرجانمۇ يولغا چىقىپ كەتكىنىچە قايتىپ كەلمەپتۇ. كېيىن قانۇن تەرەپ ژە ئاھالىلەر كومىتېتى ئۆيگە مۇشۇ قەغەزنى ئەكىلىپ بېرىپتۇ ژە ئۆيىنى بىرەر قۇرتىنتىپتۇ. ئەسلىدە نۇرجانمۇ ئاشۇ پاكىستانلىق ئەتكەسچىلەرنىڭ ئەتكەس مالىلىرىنى توشۇپ بېرىپ ئۇلاردىن نۇرغۇن شىرىنكانە ئالغانىكەن. ئۇزۇن ئۆتمەي سوتتىن نۇرجاننىڭ تۆت يىللىق كېسىلگەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئاپتوبۇس ژە پۇللىرىنىڭمۇ مۇسادىرە قىلىنغانلىقىنى ئۇقتۇرۇش قىلىپتۇ. مومای بۇ ئىشلارنى بالىلاردىن يوشۇرغانىكەن. ھەر كۈنى كەچتە ئاپتوبۇس تۇرغۇسىدا دادىسىنى كۈتۈۋېلىشقا ئۆگىنىپ قالغان بالىلار دادىسى كەلمەي قويغاندىن كېيىن، دادىسىنى سوراپ مومايغا ئازار بەرمىگەچكە مومای: «دادامىلار كېچىدە كېلىپ، تاڭ بىلەن يولغا چىقىپ كەتتى» دەپ قويىدىغان بولۇپتۇ. بالىلار بۇنىڭغا ئىشىنىپ قاپتۇ. لېكىن ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئۇلارمومىسىنىڭ توسۇشلىرىغا قارىماي يەنە ئاپتوبۇس تۇرغۇسىغا دادىسىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن بارىدىغان بولۇۋاپتۇ. بالىلار تۇرغۇدا ماڭا يولۇققان كۈنى مومىسى: «دادامىلار ئۈچ كۈن ئىلگىرى كېچە كېلىپ كەتتى» دېگەنىكەن (شۇڭا ئۇلار ماڭا: «دادىمىز كەلمىگىلى ئۈچ كۈن بولدى» دېيىشكەنىكەن. مەن شۇ گەپكە ئىشىنىپ قاپتىمەن) . ئارىلىقتا مەھەللە ئاھالە كومىتېتى بۇلارنىڭ ھالىدىن ئانچە - مۇنچە خەۋەر ئالغاچ تۇرۇپتۇ. قولۇم - قوشنىلارمۇ مومای ژە بالىلارنى پات - پات يوقلاپ تۇرىدىكەن. مومای ھەسرەت، يالغۇزلۇق، كېسەل ئازابىدىن ئۆلۈم بىلەن تىرىكلىكنىڭ ئارىلىقىدا جان تالىشىۋاتقان كۈنلەردە، مەن ئۇلارغا يولۇقۇپ قاپتىمەن. مەن ھېلىقى قەغەزنى كۆرۈپ بولۇپ، مومايغا قايتۇرۇپ بېرىپ ئۇجۇقۇپ ئولتۇرۇپ قالدىم. مومای قار - يامغۇردەك تۆكۈلۈپ يىغلاپ تۇرۇپ: «قىزىم، ئۆزلىرىنى ئاللا ئەۋەتتى، مېنىڭ نالەم ئاللاغا يېتىپتۇ. مېنىڭ تىلىكىم ئاللاغا يېتىپتۇ، يېتىملارنىڭ ئاھى ئاللاغا يېتىپتۇ. شۇڭا سىلىنى ئاللا بىزگە ئەۋەتىپتۇ. سىلە ئىنسان ئەمەس بىر پەرىشتە. ئاللاغا يۈزمىڭ شۈكرى. ئەمدى مەن خاتىرجەم بولدۇم. ئاشۇ بالىلارغا تارتىشىپ مۇشۇ كۈنگىچە ياشاپ كەلگەنىدىم. ئەمدى خاتىرجەم كۆزۈمنى يۇمىمەن، ئاشۇ گۆدەك، ئىككى نارەسىدە يېتىمنى سىلىگە تاپشۇردۇم. . .» دېدى ژە خۇداغا رەھمەت - تەشەككۈر ئېيتىپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا دۇئا قىلدى. مومای راست ئېيتقانىكەن. ئۇ گويا مېنىلا كۈتۈپ ياتقانىكەن. مۇشۇ گەپ بولۇپ ئۇچىنچى كۈنى تاڭ سەھەردە مومای جان ئۈزدى. مەسچىت جامائىتى ئىگە بولۇپ، ئولاش - چولاش كۆمۈپ قويدۇق. ئەھلى - مەھەللە قولۇم - قوشنا ژە

پۈتكۈل جامائەت ئىككى كىچىك نارەسىدىنى ماڭا تاپشۇردى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشتى. مەسچىت جامائىتى ۋە مەھەللە ئاھالە كومىتېتىمۇ: «خاتىرجەم بولۇڭلار، سىلەرنى تاشلىۋەتمەيمىز» دېيىشتى.

ئىلگىرى: «كېتىمەنغۇ» دەيتتىم. ئەمدى كېتەلمەيتتىم. ئىلگىرى سالتاڭ ئىدىم، ئەمدى يۈكلۈك بولدۇم. ئىلگىرى بىرلا ئۆز جېنىمنىڭ غېمىنى يەيتتىم، ئەمدى ئۈچ جاننىڭ غېمىنى يەيمەن.

هاياتىمدىكى ئۆزگىرىشلەرگە ئۆزۈمۇ هەيران بولماقتىدىم. ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئۇشتۇمتۇت ۋە تۈيۇقسىزلىقى مېنى تاڭ قالدۇرماقتا ئىدى.

ئاخىرى تەقدىرگە تەن بەردىم - ئاشۇ نارەسىدىلەرنى باغرىمغا تارتتىم. تەقدىرىمدە بىر سەۋەب بىلەن بىرەر كەسكىن ئۆزگىرىش بولغۇچە ئۇلار بىلەن بىرگە بولۇش قارارىغا كەلدىم، مەن بۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلەيدىغىنىمنى ئويلاپ يېتەلمەيتتىم. ئۇلارنىڭ هاياتىمغا قانداق ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى هازىرچە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمەيتتىم. لېكىن مەن بىرلا نەرسىنى چۈشىنەتتىم ۋە شۇ نەرسە مېنى ئاشۇ قارارغا كېلىشكە چاقىرماقتىدى - ئۇلار تېخى ناهايىتى كىچىك ئىدى. ئۇلار باشپاناهسىز ئىدى. ئۇلار ئاجىز ئىدى. ئۇلار ياشىشى كېرەك ئىدى ۋە مەن ئۇلارغا هاۋادەك زۆرۈر ئىدىم!

لېكىن... لېكىن... بىزگە - ئۈچ جانغا، بىر ئائىلىگە نۇرغۇن نەرسە كېرەككۇ؟

مەندە هېچ نەرسە ـ هەتتا تىيىننىڭ سۇنۇقىمۇ يوق ئىدى. ئىسسىق جاندىن ئۆزگە هېچنېمە يوق ئىدى!

ئۆيدە هېچ نەرسە يوق ئىدى. هەتتا چاشقانغا يەمچۈك بولغۇدەكمۇ نەرسە يوق ئىدى.

دەسلىپىدە مەھەللە ئاھالە كومىتېتى ئىككى بالىغا 10 كويدىن 20 كوي «قۇتقۇزۇش» پۇلى بەردى. مەسچىت بىر تاغار كۆمۈر بىلەن بىر - ئىككى باغلام ئوتۇن كىرگۈزۈپ بەردى. قولۇم - قوشنىلار ئاندا - ساندا ئاش كىرگۈزۈپ تۇردى. لېكىن بۇلار هېچنېمىگە دال بولمىدى. ئۇلار بۇنىڭدىن ئارتۇقىنى بەرەلمەيتتى. چۈنكى هەممىلا كىشى ئۆز جېنىنىڭ قايغۇسىدا ئىدى.

كۈتۈپ ئولتۇرۇپ باقتۇق، بولمىدى. بىرەر ئىش تاپارمەنمىكىن دەپ ئۇرۇنۇپ كۆردۇم، ئاقمىدى. لېكىن بالىلار يېيىشى، ئىسسىقراق ياشىشى كېرەك ئىدى. ئاخىرى بېرىپ قازان ئاسالمىدۇق، ئۆيدىن بوران ئۆچۈشقا باشلىدى. ئۆزۈممۇغۇ مەيلى، لېكىن ئاشۇ گۆدەكلەرنىڭ ئاچلىقتىن چىرايلىرى تاتىرىپ، يۈز - كۆزلىرىدىن توپا ئۆرلەپ، سوغۇقتىن دىرىلدەپ تىترىگىنىچە بۇلۇڭغا تىقىلىپ ماڭا مۆلدۈرلەپ قاراپ ئولتۇرۇشلىرىغا چىدىماق تەس ئىدى. ئۇلارنىڭ قاراشلىرى يۈرىكىمنى ئېزەتتى. ئۇلارنىڭ چىرايىغا، ئاشۇ تەلمۈرۈپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراشتىن قورقاتتىم. كۆزۈمنى ئۇلارنىڭ كۆزىدىن ئېپقاچاتتىم. ئازاب ۋە قايغۇدىن، چارىسىزلىك ئىچىدىكى قىينىلىشتىن تاتارغان، بوزارغان يۈزۈمنى ئۇلاردىن يوشۇراتتىم.

بالىلارنى ئىسسىقراق ياتسۇن دەپ باغرىمغا بېسىپ يېتىپ تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقماي تېگى يوق خىياللارغا چۆمەتتىم، قىينىلاتتىم، ئۆرتىنەتتىم، پۈچۈلىناتتىم. ئاخىرى بىر كۈنى سەھەر تۇرۇپ كەتتىم. بالىلار هېچنېمىنى سەزمەي شېرىن ئۇيقۇدا ياتاتتى. مەن بۇ بەختسىز سەبىيلەرنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدۇم - دە، كۆزلىرىمگە ياش ئالغىنىمچە ئىشىككە قاراپ ماڭدىم ۋە ئىشكىنى ياخشىلاپ يېپىپ قويۇپ، ئۇدۇل شەھەر تەرەپكە يول ئالدىم. مەن قېچىپ كېتىش قارارىغا كەلگەنىدىم! ماڭا ئەمدى بۇنىڭدىن ئۆزگە يول قالمىغانىدى. مەن ئاشۇ بىچارىلەرنىڭ مېنىڭ كۆزۈمچىلا ئاچلىقتىن يىقىلىپ قېلىشىغا ياكى بىر كېچىسى توڭلاپ ئۆلۈپ قېلىشىغا كۆزۈم يېتىپ قالغانىدى. مەن تىرىك هالەتتە، بۇنداق ئەھۋالنىڭ روي بېرىشىگە چىدالمايتتىم. بۇنىڭدىن كۆرە مېنىڭ ئاۋۋال ئۆلگىنىم تۈزۈك ئىدى. لېكىن ماڭا هازىرچە ئۆلۈم تېخى يېقىن كەلمەيۋاتاتتى.

ئەتراپ قاراڭغۇ. قىشنىڭ سوغۇق تېڭىدا مۆدۈرۈپ - چوقۇرۇپ كېتىۋاتىمەن. يۈرىكىم بىر

ۋىجدانىي ئازابتىن ئېچىشىدۇ. پۈتۈم ئالدىغا چامدىسام ئارقىغا تارتىدۇ. كىمدۇر بىرى گويا مېنى كۆزگە كۆرۈنمەس ئارقان بىلەن ھېلىقى ئۆينىڭ تۆۋرۈكىگە باغلاپ قويغاندەك، ئۆزۈمنى سەللا قويۇۋەتسەم ھېلىقى ئارقان مېنى ئاشۇ ئۆيگە تارتىپ كېتىدىغاندەك بىلىنىدۇ. مەن ئۇ ئۆينى، ھېچ نەرسىدىن بىخەۋەر ھالدا شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان، بىردەمدىن كېيىن كۆزىنى ئېچىشى بىلەنلا تەلتۆكۈس يېتىملىكنىڭ، ئاچلىق، سوغۇق، باشپاناھسىزلىقنىڭ شەپقەتسىز چاڭگىللىغا چۈشىدىغان چارىسىز يېتىم قوزىلارنى ئويلىماسلىققا تىرىشىمەن. يۈرىكىمنى ئاغرىتىۋاتقان ئۇلار توغرىسىدىكى خىياللارنى كاللامدىن ھەيدەپ چىقىرىشقا ئۇرۇنىمەن.

بىر چاغدا ئېسىمنى تاپسام، ئۆزۈمنى ھېلىقى ئاپتوبۇس تۇرغۇسىدا كۆردۈم. بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىمكىن - تاڭ؟ مېنى بۇ يەرگە نېمە خىيال ئېلىپ كەلگەندۇ؟ كېيىن ئويلاپ باقسام، ماڭا ئوخشاش تۇرمۇشتىن قاچقان، ئازاب ۋە قايغۇنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش يولىدا جان تالىشىۋاتقان بەختسىزلەرنى ئۆز قوينىغا ئالىدىغان ماكان ئىككى ئىكەن: ئۇنىڭ بىرسى گۆر بولسا، يەنە بىرى مۇشۇ تۇرغۇ ئىكەن. گۆرگە تېخى بارمىغانلار ياكى گۆردىن قاچقانلار مانا مۇشۇ يەردە ئۆزلىرىگە ئاخىرقى ئۇمىد ۋە تەسەللي تاپىدىكەن - بۇ يەردە ھەم كەتكىلى، ھەم قالغىلى بولىدىكەن.

گىرىمسەن قاراڭغۇلۇق ئىچىندە، سەپەرگە مېڭىش ئالدىدا پايپېتەك بولۇپ يۇرگەن ئادەملەر خۇددى ئەرۋاھلار توپىدەك كۆرۈنىدۇ. ئۇلار يۈك - تاقلىرىنى سۆرىشىپ ئاپتوبۇسلارنىڭ ئەتراپىدا ئۆرە - تۆپە بولۇپ يۇرۇشىدۇ. ئاپتوبۇسلار يولغا چىقىشقا تەق قىلىپ قويۇلغان. سەھەرنىڭ بىردەملىك بازىرىنى قولدىن بېرىپ قويغۇسى كەلمىگەن چار بازارچىلار، ئوغرى - يانچۇقچىلار، دۇئانە - تىلەمچىلەر ئۇ يەر - بۇ يەردە تىمىسقىلاپ يۇرۇشىدۇ.

مەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ بىر ئاپتوبۇسنىڭ يېنىغا كەلدىم. ئۇقسام، ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان ئاپتوبۇس ئىكەن. مەن ئاپتوبۇسقا چىقىپ ئولتۇرۇپ بولۇشقان ۋە ئەمدىرەك چىقىۋاتقان ئادەملەرگە ھەۋەس ئېچىدە تەلمۈرۈپ قارىدىم. ئۇلار ئىسسىق كىيىنگەن، قانغۇچە ئوخلىغان، قورسىقى توق، يانچۇقى توم، نەگە بارسىمەن دېسە، ھەتتا ئۇرۇمچىگە بارسىمەن دېسىمۇ بارنۇبىرىدىغان ۋە بارالايدىغان ئادەملەر ئىدى. ئۇلار شۇ قەدەر ئەركىن، غەمسىز، خاتىرجەم ۋە خۇشھال كۆرۈنەتتى. مېنىڭمۇ پۇلۇم بولغان بولسا، ئاشۇلارنىڭ قاتارىدا ئۇرۇمچىگە كەتسەم، جىمى دەردى - بالادىن، يېتىملىك، ئاچلىق، خورلۇق ھەمدە ھېلىقى بالىلار توغرىسىدىكى ۋىجدان ئازابىدىن بىراقلا قۇتۇلار ئىدىم - ھە!

شۇ خىياللار بىلەن راستىنلا كۆڭلۈمدە بىر ئۇمىد تۇغۇلدى. بىرەر ياخشى نىيەتلىك ئادەم چىقىپ قالسا - ھە؟ مېنى ئۇرۇمچىگە ئالغاچ كەتسە، شوپۇرغا دەپ باقايمىكىن - يە؟! ئاپتوبۇسقا پۇلسىز سېلىۋالسا ئەجەب ئەمەس. دۇنيادىكى ھەممىلا ئادەم ھېلىقى ئاشخانا خوجايىنىدەك ئەمەستۇر - ھە؟!

قۇلاقچىسىنى قىيسايتىپ كىيىگەن ئورتا ياشلاردىكى بىر باداك قورساق ئادەم ئاپتوبۇس كابىنكىسىنىڭ يېنىدا سۇ چېلىكىنى بىلەن ھەپىلىشىپ تۇراتتى. پەممچە، ئۇ ئادەم مۇشۇ ئاپتوبۇسنىڭ شوپۇرى ئىدى. مەن ھېلىقى خىياللارنىڭ تۇرتكىسىدە بىر بېسىپ - ئىككى بېسىپ ئۇ ئادەمنىڭ يېنىغا كەلدىم ۋە دەككە - دۈككىچىلىك ئىچىدە ئۇ ئادەمگە ئېغىز ئاچتىم:

- ئۇستام . . . مېنى ئۇرۇمچىگە ئالغاچ كەتسىلىرى بوپتىكەن.

- پۇللىرى بارما؟ - ئۇ ئادەم قىلىۋاتقان ئىشىدىن بېشىنى كۆتۈرمەي خىرقىرىدى، - پۇللىرى بولسا، چىقىپ ئولتۇرۇۋەرسىلە، بېلەت ئالمىسىلىرىمۇ بولىدۇ. پۇلنى ماڭىلا بەرسىلە بېلەت ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

- پۇلۇم يوقتى، پۇلۇم بولسا بېلەت ئالار ئىدىم، . . .

ئۇ ئادەم شارتتىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ، كۆزىنىڭ ئاق پاختىسىنى چىقىرىپ، خۇددى مېنى «ھاپ» قىلىپ يەۋېتىدىغان ئەلپازدا ھۆركىرىدى:

- پۇللىرى يوق ئادەم يۇ يەرگە پوق بار دەپ كەللىما؟ قاش - كىرپىكلىرىنى ئويناتقانغا ماشىنىغا سېلىۋالمىدىغان چاغ ئۆتەپ كەتتى. ھازىر پۇل كېرەك، پۇل!

مەن چۆچۈپ ئارقامغا داجىدىم. ئۇ ئادەم يەنە نېمىلەرنىدۇر دەپ غوتۇلدىغىنىچە چېلەككە ئېگىشىپ ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ كەتتى. مەن ئۇنچىقارماي ئارقامغا بۇرۇلدۇم.

«پۇل! ھەي پۇل! سەن شۇنچىلىك قىممەتلىك، شۇنچىلىك قۇدرەتلىكمۇ سەن؟! پۇللا بولسا ھەممە نەرسە بولامدۇ؟ جېمى مۇھتاجلىق پۈتەمدۇ؟» ناله، غەزەپ ۋە ئۆرتىنىش ئىچىدە ئويلىدىم.

شۇ مەھەل، كىمدۇر بىرىنىڭ توۋلىغىنى ئاڭلاندى:

- ھەي قىز، ھەي سائىل، مەيگە كەلسىلە، ماڭا ئاتاپ بىر دۇئا قىلىپ قويسىلا.

مەن ئاپتوبۇسنىڭ يېنى بىلەن كېتىۋاتقاندىدىم. بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، ئېسىل پەلتوغا ئورىلىپ، باش - كۆزىنى قېلىن شال ياغلىق بىلەن ئورىۋالغان چىرايلىققىنە ياش چوكان ئاپتوبۇسنىڭ كۆزىنىكىدىن ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ. مەن باشقا بىرسىنى چاقىرىۋاتقان بولمىسۇن دەپ ئەتراپىمغا قارىدىم. مەندىن باشقا ئادەم يوق ئىدى. دېمەك ئۇ ئايال مېنى چاقىرىۋېتىپتۇ. مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدىم. يۈرىكىمنى بىر ئازابلىق ئىككىلىنىش قىستىدى. ئارقامغا يانسام ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان شەپقەتسىز موھتاجلىق، ئالدىمغا ماڭسام غۇرۇرۇمغا، يۈزۈمگە، نومۇسۇمغا ئايرىۋاشلانغان ھېلىقى قۇدرەتلىك پۇل مېنى كۆتەتتى.

شۇ تاپتا مېنىڭ تاللىۋېلىشىم ئۈچۈن پەقەت مۇشۇ بىرلا يول قالغانىدى. چۈنكى مېنى ئىككىنچى يول - نامراتلىق، موھتاجلىق مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەلگەنىدى.

- خۇدا سەپەرلىرىنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن، سىلىنى خېيىم - خەتەردىن ساقلاپ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن ساق - سالامەت يۈز كۆرەشكىلى نېسىپ قىلسۇن ئىلاھىم.

- ئامىن! سەدىقە بالانى يەر، توۋېە گۇناھنى، - مانا ئەمدى مەن ئۆز ئىختىيارىلىقىم بىلەن «ئامىن» دېدىم! ئاۋازىم ئۈيات، ھەسرەت، قىينىلىش ئىچىدە تىترەپ، ئۇزۇلۈپ چىقتى. قاتتىق ئازاب، ئاچچىق ئۆرتىنىش، دەككە - دۈككە، تەڭقىسلىق، ئۈيات ئىچىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىققان ئاۋازىم ئىچىمدىكى قىممەتلىك ھەممىلا نەرسىنى، مەن قەدىرلەيدىغان، ئۇلۇغلايدىغان جىمى نەرسىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. گەرچە دەردىمەن بولساممۇ، ھاجەتمەن بولساممۇ ۋۇجۇدۇمدىكى پەقەت ئۆزۈملا ھېس قىلالايدىغان ۋە ھېس قىلىپ كېلىۋاتقان بىر مۇكەممەللىك بارا - بارا يىمىرىلىپ، چاك - چېكىدىن بۆسۈلۈپ، چۈۋۈلماقتىدى. مەن گويا ئادىمىلىك پەللىسىدىن تۇۋۈى يوق قاراڭغۇ، يىرگىنىشلىك ئۇپقانغا دومىلاپ چۈشۈپ كېتىۋاتاتتىم.

- ئامىن.

ئاشۇ ئازابلىق ھېس - تۇيغۇلار كۆزلىرىمدىن تاشقىن بولۇپ تۆكۈلمەكتىدى.

- ئامىن...

ۋۇجۇدۇمنى، يۈرىكىمنى بازغان بولۇپ يەنچىۋاتقان ئۈيات، خورلۇق ھېسسىدىن كالپۇكلىرىم، ياق، پۈتكۈل تېنىم ياپراقتەك تىترەيتتى.

- ئامىن...
- ئىسىت ئايدەك چىرايىڭغا.
- ئامىن...
- بىر دەردى باردەك قىلىدۇ بۇ قىزنىڭ.
- ئامىن...

بېشىغا كۇن چۈشۈپتۇ - دە.

- ئامىن...
- ياپياش ئىكەن، يەتتە ئەزايى ساپساق تۇرۇپ بۇ يولغا كىرگىچە بىر يەردە ئىش تېپىپ ئىشلىسىچۇ.
- ئامىن...
- بوينى يوغاندىن بىرەرسنى تېپىپ تەگسىچۇ، ئىسىت!
- ئامىن...

- «ھەر كىم ھەر نېمە دەيدۇ، دەرد كەلمىسە - ھېلمەيدۇ.» تۇغقانلار مۇشۇ قىزىنىڭمۇ مۇشۇ يولغا كىرىشىگە بىر سەۋەب باردۇ، تاپىنلىق.

ھەر بىر «ئامىن» بىر پىغان، ھەر بىر «ئامىن» بىر ناله، ھەر بىر «ئامىن» بىر ھەسرەت ئىدى. ئادەملەرنىڭ ھېلىقى سۆزلىرىگە، تالاشلىرىغا، ياھالىرىغا، قىياسلىرىغا، ھاقارەتلىرىگە مەن ئاشۇ «ئامىن» بىلەن جاۋاب بېرەتتىم. ھەر بىر «ئامىن» دېسەم يۈرىكىم ئۆرۈلۈپ، ۋۇجۇدۇم ئوت - ئاتەش ئىچىدە پۈچۈلىناتتى، ھەر بىر «ئامىن» دېگىنىمدە ئاغزىمدىن بىر تۇتۇن چىقاتتى.

- ئامىن...

ئاپتوبۇسلار تامام قوزغىلىپ، تۇرغۇنىڭ ئىچى بىكار بولغاندىلا ئاندىن تۇرغۇ دەرۋازىسىغا قاراپ ماڭدىم. بۇ چاي ۋاقتى بولۇپ، ئادەملەر ئالدىراپ ئىشقا كېتىۋاتقان چاغ ئىدى.

پۇت - قولۇم ئىختىيارىمغا بويسۇنمايتتى. خۇددى باشقۇرۇشتىن قالغاندەك سۆرىلەتتى. يەلكەم مىڭ جىڭ يۈك ئارتىۋالغاندەك ئېغىر ئىدى. ئىچىم تاشلاندۇق خارابىدەك بوش ۋە قۇرۇق ئىدى. مەن تۇرغۇنىڭ يان تېمىنى بويلاپ بىر ئەسكىلىككە باردىم - دە، ئېتىكىمدىكى پۇللارغا بىر خىل ھارغىنلىق، خورلۇق، ئۆكۈنۈش، ئۇيات ۋە ھاجەتمەنلىك تۇيغۇسى ئىچىدە تىكىلىپ قاراپ قالدىم. مەن ھازىرغىچىلىك بۇنچىلىك پۇلنى ساناپ باقمىغانىدىم. بۇ پۇللار كىر، مەينەت، پۇرلانغان، مىجىلغان پۇللار ئىدى. بۇ پۇللارنىڭ ئىگىلىرىگە نىسبەتەن بۇ پۇللار ھېچنېمىگە ئەرزىمەس ئىدى. لېكىن مەن ۋۇجۇدۇمدىكى ئەڭ ئېسىل نەرسىلەرنى ئاشۇ ئەرزىمەس ۋە مەينەت پۇللارغا تېگىشكەنىدىم. مەن شۇ تاپتا بۇ پۇللار ئۈچۈن خۇشھال ئەمەس ئىدىم. ئەكسىچە ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ قەدىرلىك نەرسىنى ئىلاجسىزلىقتىن، موھتاجلىقتىن ناھايىتىمۇ ئەرزان سېتىپ قويۇپ، كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز پۇشايمانغا قالغان ئادەمدەك ھېر خىل ئېچىنىش تۇيغۇسىدا ئۇمچىيىپ ئولتۇراتتىم. مۇشۇ پۇل ھېسابىغا يوقاتقان نەرسىلىرىمنىڭ ئىچى ئاغرىقى چايان بولۇپ يۈرىكىمنى چاقماقتىدى.

لېكىن ماڭا ھايات كېرەك ئىدى. مۇشۇ پۇللارسىز مەن ياشاشقا ئامالسىز قالغانىدىم!!!

ئاخىرى ئورنۇمدىن تەسلىكتە تۇردۇم ۋە بىكەتنىڭ بېلەت ساتىدىغان تۆشۈكى تەرەپكە قاراپ سۆرۈلۈپ ماڭدىم. مۇشۇ پۇللارغا ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان ئاپتوبۇسنىڭ بېلىتىنى سېتىۋالىمەن، ئاندىن...

ئادەملەر بېلەت ساتىدىغان تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغا قاپلىشىپ قاپتۇ. تاماكا ئىسىغا تولغان كىچىككىنە زالنى بېلەت ئېلىشقا ئۆچىرەت كۈتۈپ تۇرغان ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى قاپلىغانىدى. مەن بىر تۇتام پۇلنى مەھكەم چاڭگاللىغىنىمچە بېلەت ئالىدىغانلارنىڭ رېتىگە قىستىلىپ كىردىم.

شۇ ئەسنادا، ئۇشتۇمتۇت كىچىك بالىنىڭ چىرقىراق ئاۋازدا يىغلىغىنى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز بىلەن تەڭ يۈرىكىم ئاسقىپ، ئارقامغا ئۆرۈلدۇم - دە، ئەتراپقا ئالاڭلاپ كۆز يۈگۈرتتۇم. قارىسام تۆت - بەش ياشلاردىكى بىر قىزچاق ئاپىسىنى يوقىتىپ قويغىنى ئۈچۈن قورقۇپ كېتىپ چىرقىراپ يىغلاۋېتىپتۇ. بىر كەمدە بىر ئايال توپتىن ئېتىلىپ چىقتى - دە، ھېلىقى قىزنى باغرىغا باستى. قىزچاق شۇ ھامان ۋىلقىلاپ كۈلۈپ ئانىسىنىڭ قوينىغا تىقىلدى. يۈرىكىم بىردىنلا گۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى. بەزگەك ئادەمدەك لاغىلداپ تىترەپ كەتتىم. يۈرىكىمدە ھېچقاچان ھېس قىلىپ باقمىغان بىر ئەندىكىش، ھولۇقۇش، ئەندىشە، سېغىنىش تۇيغۇسى دولقۇنلاندى. مېڭەمدە بىر دەھشەتلىك سوراقنىڭ ساداسى ئەكسىلىنەتتى.

ھېلىقى ئۆيدە ھېچنېمىنى تۇيماي تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ئىككى نارەسىدىنىڭ مەسۇم چىرايلىرى كۆز ئالدىمدا ئەينەن سۈرەت بولۇپ ئەكسىلىنىپ كەتتى. ئۇلار ئويغانغانمىدۇ؟ ئۇلار مېنىڭ يوقلۇقۇمنى بايقىغاندىن كېيىن نېمە بولۇپ كەتكەندۇ؟ ئۇلارنى ئەمدى كىمنىڭ قولىغا تاشلاپ كېتىمەن؟؟!

مەن شۇ دەقىقىدىلا، ھەقىقىي سۈرەتتە ئۆزۈمنى تېپىۋالدىم. بىر ئادەم دۇنيادا نېمە

ئۇچۇن ياشايدۇ؟ پەقەت ئۆز قايغۇسى، ھەسرىتى، بەختى، ئىستىقبالى ئۈچۈنلىما؟ ئادەملەر ئالدىدا، جەمئىيەت ئالدىدا، مىللەت ئالدىدا ئۆز زىممىسىگە ھېچقانداق بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتنى ئالمىغان بىر باياشات ئادەمنىڭ سېمىز ۋە توق ھايۋاندىن قانداق پەرقى بار؟

مەن دەسلىپىدە ئۇ بالىلار بىلەن يولۇقۇپ قېلىشنى تاسادىپىي توغرا كېلىپ قېلىش دەپ چۈشەنگەن ۋە ئادەمچە ئىچ ئاغرىتىش تۈيغۇسىدىلا ئۇلارغا يارىدەم قولۇمنى سۇنغانىدىم. كېيىن بولسا، ئۇلارنى تاشلاپ كېتىشكە كۆڭلۈم ئۇنىمىغىنى ئۈچۈنلا ئۇلارغا باشپاناھ بولدۇم. لېكىن بۇ جەريانىدا مەن بىر خىل مەجبۇرىيەتلىك، پاسسىپلىق تۈيغۇسىدا ئىدىم. ئۇلارنىڭ گويا يەلكەمگە بىھۇدە ئارتىۋالغان بىر يۈك دەپ تونۇغانىدىم. شۇڭا، جان ھەلقۇمغا يەتكەندە ئۇلارنى تاشلاپ قېچىپ چىققانىدىم! لېكىن، ئەمدىلىكتە ئويلىسام، ئىش بۇنداق ئاددىي ئەمەس ئىكەن.

مەن ئاشۇ پاسسىپلىق ئىچىدە يەنىلا بىر ئانىنىڭ رولىنى ئالغانىدىم. مەن بۇ رولنى بىر خىل تاسادىپىيلىق ۋە ۋاقىتلىق دەپ قارىغانىدىم. لېكىن... مەن بالىلارنىڭ نەزىرىدە بىر كۆيۈمچان ئانا بولۇپلا قالماي، ئاشۇ بىچارە مەسۇملار مېنىڭ يۇرىكىمدە بىر ئانىنىڭ يۇرىكىدە بولۇشقا تېگىشلىك بىر ئۇلۇغ مۇھەببەتنى ئاللىقاچان بىخلاندۇرۇپ بولغانلىكەن! مەن ئاللىقاچان بىر مېھرىبان، كۆيۈمچان، پىداكار ئانىغا ئايلىنىپ بولغانىكەنمەن! مەن شۇ مىنۇتتا شۇنى تونۇپ يەتتىمكى، مەن ھېچنەگە كېتەلمەيتتىم. بىر مېھرىبان ئانا ئۆزىنىڭ پەرزەنتلىرىنى تاشلاپ ھېچنەگە كېتەلمەيتتى!

شۇ خىياللار بىلەن يۇرىكىمدە ئاشۇ بالىلارغا نىسبەتەن بىر خىل ئانىلارچە خۇشھاللىق ۋە مۇھەببەت شاۋقۇنلىسا، يۇز - كۆزلىرىم ئورۇنسىز قىزىلىقىم ئۈچۈن پەيدا بولغان پۇشايماندىن، نومۇس ۋە ئۇياتتىن لاۋۇلداپ كەتتى.

مەن ھېچ ئىككىلىنىپ تۇرمايلا بېلەت ساتىدىغان زالدىن يېنىپ چىقتىم - دە، رەستىگە قاراپ ماڭدىم. بۇ پۇللارغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى سېتىۋالىمەن، مەن يېتىپ ھارغۇچە بالىلار ئويغانمىغان بولسۇن ئىلاھىم! ئۇلار مېنى يوقسىنىشقا ئۇلگۈرمىگەن بولۇشسۇن ئىلاھىم! ئۇلار مېنىڭ قېچىپ كەتكىنىمنى ئەبەدىي بىلمەي قالسۇن ئىلاھىم!...

مەن ئاشۇ خىياللار بىلەن چوڭ كوچىدا خۇددى ئېلىشىپ قالغاندەك يۈگرۈپ كېتىۋاتىمەن. «بالىلار ئىسسىق كىيىمگە، تەملىك ۋە ئىسسىق تاماققا ئىگە بولىدۇ، ئۆيىمىز ئىسسىدىغان بولىدۇ! ئۇلار ئاچلىقتا سارغايمايدۇ، سوغۇقتا دۇگدەيمەيدۇ، ئانا، دەپ زارلىمايدۇ. ئۇلار ئەمدى ھەممە نەرسىگە ئىگە بولىدۇ!» دەپ ئۆز - ئۆزۈمگە پىچىرلايمەن. يۈرىكىمنى بىر خىل ئانىلىق ئەندىكىشى، بىر خىل ئانىلىق مۇھەببىتى، بىر خىل قۇربان بېرىش ھېسابىغا ئېرىشكەن خاتىرجەملىك، پەخىرلىنىش ۋە شادلىق تۈيغۇسى قىسىپ ئاغرىتىدۇ.

9

شۇ كۈندىن باشلاپ مەن دىۋانە بولۇپ قالدىم. مانا بىز ھازىر ناھايىتى ياخشى ياشاۋاتىمىز. بۇ يىل يازدا بالىلارنى مەكتەپكە بەردىم، ئوغۇل 1 - يىللىقتا، قىز تەييارلىق سىنىپتا ئوقۇيدۇ.

تاك بىلەن تەك قوپۇمەن - دە، بىر ۋاقلىق نامىزىمنى ئوقۇۋېلىپ ئاپتوبۇس تۇرغۇسىغا يۈگرەيمەن. بۇ چاغدا بالىلار تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان بولىدۇ. چاي ۋاقتى بىلەن ئەتىگەنلىك «تىجارەت» نى تۈگىتىپ ئۆيگە قايتىمەن. بالىلارنى كىيىندۈرۈپ، چېيىنى ئىچكۈزۈپ مەكتەپكە يولغا سالىمەن ۋە چۈشلۈك تاماققا تۈتۈش قىلىمەن. چۈشتىن كېيىن ئۇلارنى مەكتەپكە ماڭدۇرۇۋېتىپ، كەچلىك «تىجارەت» كە چاپىمەن. ئاخشىمى ھەممىز خۇشال - خۇرام ئولتۇرۇپ تاماق يەيمىز. ئاندىن بالىلار تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەيدۇ. مەن ئانچە - مۇنچە ياماقچىلىق قىلىمەن، بالىلارنىڭ كىر - قاتلىرىنى يۇيىمەن. بالىلار تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولغاندا مەنمۇ بىكار بولىمەن - دە، ئۇلارنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى تەكشۈرىمەن. ئاندىن مەن ئۇلارغا كىتاب ئوقۇپ بېرىمەن، ھېكايە، چۆچەك سۆزلەپ بېرىمەن،

گاھىدا دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىمەن، بالىلار ئۇسسۇل ئوينايدۇ. تېلېۋىزور دېگەن نەرسىنى ئالمىدىم. بالىلارنى ۋە مېنىمۇ بىكارچى قىلىۋېتىدىكەن، نەدىكى ئەمەس ئىشلارنى كۆرسىتىدىكەن، ھەر قانداق بولسىمۇ خۇدا بەندىسىنى ئىماندىن، ئىنساپتىن، پاكلىقتىن ئايرىمىسۇن! ئاشۇ بالىلارنى ئەدەبلىك، ئەقىللىق، مېھرىبان، ئاق بىلەن قارىنى، ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىيالايدىغان، ھەقىقىي ئۇيغۇر بالىسى بولۇپ ئۆسسۇن دەيمەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ پاك، بىغۇبار يۈرىكى زەررىچە بولسىمۇ بۇلغانماسلىقى كېرەك. تېلېۋىزورنى كۆرۈپ چۈشەنگۈدەك، ھېلىقى ناشايانچىلىقتىن نەپرەتلەنگۈدەك بولغاندا ئېلىپ بېرەرمەن. مەن ئاشۇ سەبىيلەرنىڭ دىلى دەخمىز يەپ قالمىسۇن دەپ ئۆزۈمنىڭ نېمە ئىش بىلەن مەشغۇل ئىكەنلىكىمنىمۇ ئۇلاردىن يوشۇرىمەن. شەھەردە خىزمەت قىلىمەن دەپ قويىمەن. ئۇلارمېنى خىزمەتكە كەتتى دەپ چۈشىنىشىدۇ.

ھە، ئېيتماقچى، مەن مومايىنىڭ قىرقىنى بېرىپ بولغان كۈنى بېرىپ بالىلارنىڭ دادىسىنى يوقلاپ كەلدىم. نۇرجان 30 ياشلاردا بار، چېچەن، ساغلام يىگىت ئىكەن. ئۇ دەسلىپىدە مېنىڭ يوقلاپ كەلگىنىمنى كۆرۈپ ھېچنېمىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ قالدى. كېيىن مەن بولغان ئىشلارنى يىپىدىن يىڭنىسىگىچە سۆزلەپ بەردىم. ئۇ قاتتىق ئازابلاندى، قايغۇردى ۋە ئاخىرىدا ماڭا رەھمەت ئېيتىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. مەن ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ قويۇپ قايتىپ كەلدىم. ئۇنىڭغا: «بالىلىرى سىلىنى بەك سېغىندى، ئوبدان ئۆزگىرىپ، ئىتتىكرەك يېنىپ چىقىپ، بالا - ۋاقىلىرىنى قوللىرىغا ئالىدىغان ئىشنى قىلسىلا، مەنمۇ ئازاد بولۇپ ئۆزۈمنىڭ يولىنى تېپىۋالاي!» دېدىم. كېيىنكى قېتىم چىققىنىمدا بالىلارنى ئالغاچ چىقتىم. خۇشلۇقىدىن بالىلارنىڭ بېشى ئاسمانغا يەتتى. كېتىدىغان چاغدا دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىشىۋېلىپ قويۇپ بەرگىلى ئۇنىماي مېنى خېلى ئاۋارە قىلىشتى. ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىنىڭ باشلىقلىرى: «سىلە كېلىپ كەتكەندىن كېيىن نۇرجاننىڭ ئىپادىسى ئالاھىدە ياخشى بولۇپ كەتتى. يېقىندا خىزمەت كۆرسەتتى، يۇقىرىغا ئۇنىڭ مۇددىتىنى بىر يىل قىسقارتىش توغرىسىدا يا بولمىسا جازا مۇددىتىنى تۈرمىنىڭ سىرتىدا ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلدۇق، تەستىقلىنىپ قالار، ئۇ چاغدا ئۇ قايتىپ كېتىدۇ» دېيىشتى. بۇنى ئاڭلاپ ئۇچام خېلى يېنىكلىشىپ قالدى. مانا بۇگۈنمۇ شۇ يەرگە كېتىۋاتىمەن.

ئانچە - مۇنچە پۇل يىغدىم، ئەمدى باشقىچىرەك پىلانىم بار. ھېلىقى سىلە تاماق يېگەن ئاشخانىنىڭ ئىجارەۋاقتى توشقانىكەن، ئۆي ئىگىسى ئۇ دۇكاننى ماڭا بىكارلىتىپ بېرىدىغان بولدى. مەينەتچىلىكنىڭ دەستىدىن ئۇ دۇكان خېرىدارسىز قالغانىدى. خۇدايىم بۇيرۇسا، پات ئارىدا ئۇ دۇكاننى قولۇمغا ئېلىپ، راۋرۇس بىر ئاشخانا قىلىپ ئاچىمەن. ئەمدى ھېلىقى ھاقارەتلىك «كەسىپ» دىن قۇتۇلىمەن. ۋاقتى كەلسە، ھېلىقى ئۆزۈم ئىشلىگەن ئاشپۇزۇلنىمۇ قولۇمغا كىرگۈزىمەن، ئۇ ئاشپۇزۇلنىڭ ھېلىقى سۈيدۈكى بۇزۇق خوجايىنىنىمۇ مەدىكارچىلىققا بىر ياللىۋالسام دەيمەن، ھېلىھەم بولسىمۇ ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ قانداق قىز ئىكەنلىكىمنى بىر تونۇتۇپ قويىمەن، ئاخىرى.

زەيتۇنە سۆزلەشتىن توختىدى. مەن ئۇنىڭ ئاشۇ پاكىز ۋە نۇرانە چېھرىدە ئۆزىگە نىسبەتەن بىر خىل ئىشىنىش ۋە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنى كۆردۇم. ئۇ سەلگىنە قېلىن كەلگەن لېكىن بەكمۇ چىرايلىق لەۋلىرىنى كۈچ بىلەن ھىمىرىپ ماڭا بىر خىل قەتئىي سوراق مەنىسىدە «لاپپىدە» قاراپ قويدى ۋە شۇ ھامانلا ئاپتوبۇس كۆزنىكىدىن ناھايىتى تېزلىكتە ئارقىمىزدا تاشلىنىپ قېلىۋاتقان تۇتاش ئېتىز ۋە باغ - ۋارانلار تەرەپكە قارىۋالدى.

مېنى تولىمۇ مۇرەككەپ بىر خىل سېزىم چۇلغىۋالغانىدى. زەيتۇنەنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ گويا بىر كىنو كۆرگەندەك بولدۇم. ئەپسۇسكى بۇ كىنو ئەمەس، ئەكسىچە بىر قورقۇنچلۇق رېئاللىق ئىدى! بۇ قىزنىڭ ئوبرازى شۇ تاپتا كۆڭلۈمدە بىر خىل ئەپسانىۋى تۇس

ئالماقتا. ئادەملەر توغرىسىدىكى ئادەتلەنگەن چۈشەنچەم ۋە كۆزىتىش ئۇسۇلۇم مۇشۇ مىنۇتتا ئۇزۇل - كېسىل بەربات بولماقتىدى.

بىز ئادەتتە، ياشاشقا چارىسىز قالغان بىر ياش يىگىتنىڭ ئاخىرىغا بېرىپ بىر ئەشەددىي ئوغرى بولۇپ كەتكەنلىكىنى قوبۇل قىلالايمىز ۋە يەنە دەل ئەشۇنداق ئەھۋالدا قالغان بىر قىزنىڭ خۇپىيانە ياكى ئاشكارە شەكىلدە ئىپپىتىنى سېتىش يولىغا كىرگەنلىكىنىمۇ ھېچ ئىككىلەنمەي قوبۇل قىلالايمىز - يىگىتنى يەتتە ئەزايى بېچىرىم بولسىمۇ، مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى جەمئىيەت ۋە ئادەملەر ئۈنىڭغا ئەمگەك قىلىش، ئۆز تەرى ھېسابىغا ھالال ياشاش پۈرسىتىنى بەرمىگەن دەپ قارىساق، قىزنى بولسا، ھايات ئۈنى قوينىغا ئالمىغىنى ۋە ئاجىز بولغىنى ئۈچۈن ئۆزىدىكى بار نەرسىنى، ئاشۇ قىممەتلىك ۋە باھاسىز پاكلىقىنى ساتماسلىقتىن باشقا نېمە چارىسى بار؟ دەپ قارايمىز. لېكىن ئاشۇ يىگىت ياكى قىزنىڭ ئاچلىق ۋە چارىسىزلىق تۈپەيلى باشقىلارغا قوللىرىنى سۇنۇپ بىر پارچە نان تىلەۋاتقان ھالىتىنى كۆرۈشنى خالىمايمىز، ئۇلاردىن سەسكىنىمىز، يىرگىنىمىز، نەپرەتلىنىمىز!

ئىش يۈزىدە ئوغرىلىق، ئىپپىتىنى سېتىش ۋە تىلەمچىلىك ئوخشاشلا توغرىدىن توغرا نومۇس، ئۇيات ۋە ئادىمىلىك غۇرۇرىغا تاقىشىدىغان قىلمىش. ئوغرىلىق ۋە ئىپپىتىنى سېتىش ئۆزىنىڭ ئۇيات ۋە نومۇسىنى ئاياغ - ئاستى قىلىش بىلەن بىللە يەنە باشقىلارنى قان يىغلىتىش، قاقشىتىش، باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش، باشقىلارنى ئازدۇرۇش، كىشىلەرنى توغرا يولدىن چىقىرىش، كېسەل تارقىتىش، ئائىلىنى بۇزۇش، بىگۇناھ بالىلارنىڭ يېتىم قېلىشىغا سەۋەب بولۇش قاتارلىق ئىجتىمائىي ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر خىل جىنايى ھەرىكەت!

ئەمدى تىلەمچىلىك مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۇمۇ ئۆزىنىڭ ئۇيات ۋە ئار - نومۇسىنى دەسمايە قىلىدىغان بىر خىل پەسكەشلەرچە قىلىق، لېكىن تىلەمچى باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلمايدۇ، باشقىلارنى قاقشاتمايدۇ، باشقىلارنى ئازدۇرمايدۇ، ئۇ ئىجتىمائىي ساغلاملىق ۋە ئائىلىلەرنىڭ مۇقىملىقى ئۈچۈن ھېچقانداق خەۋپ سالمايدۇ - بېقىشسىز قالغان قېرى - چۆرىلەر، يېتىم - يېسىرلار، جىسمانەن ئېيىپناقلار ھېچكىمگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، مېڭىشقا يول تاپالمىغان بىر بىچارە قىزمۇ ھەم! ئادەتتىكى ئەھۋالدا پەقەت ياشاشقا چارىسىز قالغان كىشىلا مۇشۇ ھاقارەتلىك چىقىش يولىنى تاللىۋالىدۇ.

لېكىن بىز نېمە ئۈچۈن يەنىلا ئەشۇنداق ئويلايمىز؟ بىز بىر جىنايى چېرىكىنلىكىنى قوبۇل قىلالايمىزۇ، ئەكسىچە بىر چارىسىزنىڭ ھايات ئۈچۈن جان تالىشىپ تىرىكىشىنى قوبۇل قىلالمايمىز؟!

زەيتۇنەدەك بىر گۈزەل، پاكىز، بىغۇبار قىزنىڭ بىر بوردا نان ئۈچۈن قاراڭغۇ سوقماقلاردا «مېھمان» ئوۋلاپ يۈرگىنىنى كۆرسەك، «ئۇنىڭ بىلەن نېمە ئىشىم!» دەپ ئويلاپ، بېشىمىزنى بۇراپ كۆرمىگەنگە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىۋېرىمىزۇ، ئۇنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن نېپىز يۈزىنى قېلىن قىلىپ تىلەمچىلىك قىلىۋاتقىنىنى كۆرسەك، ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئولىشىۋېلىپ مېڭىمىزنىڭ تۈرلۈك قىياسەن ئىللەتلىرىنى ئۇنىڭغا توقۇيمىز، ئۇنى مەسخىرە قىلمىمىز، ئۇنى كەمسىتمىمىز، ئۇنىڭدىن يىرگىنىمىز، ئۇنىڭغا لەنەتلەر ياغدۇرىمىز؟!

مەن زەيتۇنەنىڭ بېكەتتە تىلەمچىلىك قىلىۋاتقىنىنى كۆرگىنىمدە شۇنداق ئويلىغانىدىم - ئۇنىڭدىن سەسكەنگەن، يىرگەنگىنىدىم، ئۇنىڭ توغرىسىدا ئۇنى تۇنجى رەت كۆرگىنىمدە يۈرىكىمدىن ئوقچۇپ چىققان ئاشۇ گۈزەل تەسىراتلار، ئىزگۈ ھېسلار، قىممەتلىك ۋە قەدىردان سېزىملىرىم ئۈچۈن ئۆكۈنگەنىدىم. لېكىن ئەمدى بولسا...

- سىز بايا «بىز كۈنلۈك ۋەزىپە نورمام توشتى» دېدىڭىز، نورمىڭىزنى نېمىگە قاراپ ۋە قانچىلىك بەلگىلەيسىز؟! - مەن ۋۇجۇدۇمدا يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقان پىكىرلەرنىڭ لەرزىدىن ئۆزۈمنى قاچۇرماقچى بولغاندەك ئۇشتۇمتۇت ئېغىز ئاچتىم. ئۇدۇلىغا تىكىلگىنىچە مۇڭلۇق خىياللارغا

چۆمگەن زەيتۇنە ئادىتى بويىچە ماڭا سوراق مەنىسىدە «لاپپىدە» قاراپ قويدى ۋە ئوت يېنىپ يالقۇنلاپ تۇرغان چىرايلىق كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ كۈلۈۋەتتى. مەن ئۆزۈمنىڭ سوئالىدىن سەل خىجالەت بولۇپ قالدىم. لېكىن نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم ئازادە بولۇپ قالغانىدى. بۇ بەلكىم باياتىندىن بېرى يۈرىكىمنى سىقىپ تۇرغان نازۇك ۋە كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان سوئالنىڭ جاۋاب تاپقانلىقى، ئۆزۈم ئېغىز ئېچىشقا قورقىدىغان تېمىنىڭ زەيتۇنە تەرىپىدىن مەردانىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا تاشلانغانلىقى تۈپەيلىدىن بولسا كېرەك، ياكى ئۇنىڭ ئەشۇ جانغا راھەت بېغىشلايدىغان شېرىن ۋە قۇۋناق كۈلكىسىنىڭ تەسىرىدىنمىكىن.

- مەن باي بولارمەنمىكىن دېگەن ئۈمىدتە تىلەمچىلىك قىلغىنىم يوق، بۇنداق يول بىلەن ئېرىشكەن بايلىق مەن ئۈچۈن توڭگۇز گۆشىدەك ھارام! مەن پەقەت ئۈچ جاننىڭ موھتاجلىقى بىلەن بۇ يولغا كىرىپ قالدىم، شۇڭا ئۈچىمىزنىڭ بىر كۈنلۈك ئەڭ زۆرۈر موھتاجلىقىمىز ھەل بولسىلا ماڭا شۇ كۇپايە! مەن ئاشۇ بىر كۈنلۈك خىراجەت ئۈچۈن تىلەيمەن، ئۇنىڭ نېرىسىغا تىيىننىڭ سۇنۇقىنىمۇ تەمە قىلمايمەن، مېنىڭ بىر كۈنلۈك «ۋەزىپە نورمام» ئاشۇ بىر كۈنلۈك خىراجىتىمىز، - دېدى زەيتۇنە. ئۇ يەنە ئۇدۇلىغا تىكىلگىنىچە جىم بولدى.

- ئۇنداقتا، سىز ئاشخانا ئاچماقچى بولغان پۇل...

قىز بوغچىسىنى قىمداپ قويۇپ ماڭا بۇرۇلدى:

- تىلەمچىلىك دېگەندە، خەق ئۆزى خالاپ بەرگەننى ئالىدىغان گەپ، تاپاي دېسىڭىز بىر كۈندە خېلى پۇل تاپقىلىمۇ بولىدىكەن، لېكىن مەن بۇ يولغا پۇل تاپاي دەپ كىرمىدىم. مۇبادا كاللامغا بۇنداق خىيال كىرىپ قالسا، ئۆزۈمدىن ئۆزۈم سەسكىنىپ كېتىمەن. ئۆزۈمگە: «توختاپ قال زەيتۇنە، بۇ ساڭا كەسىپ ئەمەس، ئارتۇقى ساڭا ھاقارەت!» دەپ ھەر دائىم ئەسكەرتىپ تۇرىمەن: ئۇچامدىكى بىر قۇر كىيىم - كېچەكنى، بالىلارنىڭ ئۈستىبېشىنى، ئانچە - مۇنچە ئۆي بىساتىنى ئاشۇ بىر كۈنلۈك خىراجەتتىن تېجەپ - تۆشىگەن پۇلغا قىلدىم، ئاشپۇزۇلغا تەييارلىغان پۇلمۇ ھەم شۇنداق جەملەنگەن! بىر كۈن دېگەن جىق يېسىمۇ ئۆتۈپ كېتىدىكەن، ئازراق يېسىمۇ ئۆتۈپ كېتىدىكەن.

زەيتۇنە مەندىن كۆزىنى ئېلىپ، لېۋىنى يېنىككىنە چىشلىگىنىچە ئۇدۇلىغا تىكىلدى.

شۇ كۈنلەردە، پۇل ئۈچۈن بانكا بۇلاۋاتقان، كېچىسى يول توسۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىۋاتقان، ئادەم ئۆلتۈرۈۋاتقان، ھەتتا ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىغا پىچاق سېلىۋاتقان، ئالدامچىلىق، جەللىگۈرلۈك، كۆتۈرمىچىلىك قىلىۋاتقان ياش يىگىتلەر ئازمۇ؟! بىر چېكىم خىروئىن ئۈچۈن، بىر تال مودا كۆڭلەك ئۈچۈن ئۆزىنىڭ نومۇسىنى، قىزلىقىنى قېرىنى قېرى، ياتنى يات دېمەي ئازغىنا پۇلغا سېتىۋاتقان قىزلارچۇ؟!

ئادەمنىڭ ئادىمىلىكى - ئۇنىڭ بىر خىل بۇرچنى ئۆز ئۈستىگە ئالغانلىقىدا.

ئۆزىنى «بالام» دەپ تەپچىرەپ - سىرغىپ تۇرغان يۈرىكىنىڭ قىپقىزىل قېنى ھېسابىغا بېقىپ چوڭ قىلغان ئاتا - ئانىسى ئالدىدا، ئوغۇز سۈتى ئالدىدا، قوۋم - قېرىنداشلىرى ئالدىدا، ئەتراپىدىكى يىراق - يېقىن ئادەملەر ئالدىدا، تارىخ ئالدىدا، ئۆز قوۋمىنىڭ بابا ئەجدادلىرى، ئۇرۇق-ئاباقلىرى ئالدىدا، كېلىدىغان كۈن ئالدىدا، بوغۇن - ئەۋلادلار ئالدىدا، ياشاۋاتقان ئاجىز ئۇرۇقلار ئالدىدا، مىللىتى ئالدىدا، ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋر ۋە جەمئىيەت ئالدىدا ئۆز زىممىسىگە ھېچقانداق بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت ئالمىغان كىشىلەرنىڭ قولىدىنلا ئەنە شۇنداق گۇمراھلىق كېلىدۇ، بۇنداقلار گەرچە «ئادەم» دەپ ئاتالسىمۇ ئىش يۈزىدە ئۇلار ئادەم دېگەن ئاتاققا لايىق ئەمەس، پەقەت ئىككى ئاياغلىقلار خالاس! يەنە بىر ئۆمۈر ھەپىلىشىپ ناھايىتى نۇرغۇن پۇل تاپقان، لېكىن تاپقان پۇلىدىن مىللەتكە، ئەۋلادقا، ئاجىز - ئۇرۇققا سۇنۇق تىيىن مەنپەئەت بەرمەيدىغان ئاچكۆز پۇلدارلارچۇ؟!

ئەگەر ئەيىبلەشكە، سەسكىنىشكە، قارىلاشقا

توغرا كەلسە، ئەنە شۇنداقلار ئەيىبلىنىشى ۋە قارىلىنىشى كېرەك!

چۈنكى ئۇلار ئالدى بىلەن ئادەمگە، ھاياتقا بولغان مۇھەببەتتىن مەھرۇم ئادەملەر! ئۇلارنىڭ «مۇھەببىتى» پەقەت پۇلغا ۋە يەنە پۇلغىلا بېغىشلانغان.

زەيتۇنەنىڭ پەرقى شۇ يەردىكى، ئۇ پۇل ئۈچۈن تىلەمچىلىك قىلمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇنىڭ زىممىسىدىكى، ھېلىقى بېقىشسىز قالغان بالىلار ئالدىدىكى ئىنسانىي بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت تۈيغۇسى ئۈنى تىلەمچىلىك قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ! پۇلغا ئەمەس، ئەكسىچە ئاشۇ بالىلارغا، ئاشۇ چارسىز سەبىيلەرگە بولغان ئادەمچە مۇھەببەت، ئانىلارچە سۆيگۈ ئۈنى تىلەمچىلىك قىلغۇزىدۇ!

ئاپتوبۇسنىڭ تورمۇز قىلىپ توختىغان چاغدىكى سىلكىنىشىدىن چۆچۈپ ئۆزۈمگە كەلدىم. پەيزاۋات ئاپتوبۇس تۇرغۇسىغا يېتىپ كەلگەنىكەنمىز. ئاپتوبۇستىكىلەر ئۈيقۇلىرىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ، يېرىم گارالڭ ھالەتتە سومكا - خۇرجۇنلىرىنى جۆندىشىپ ئىشككە تىقىلىشتى. بىزمۇ ئورنىمىزدىن تۇرۇپ، قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ئاپتوبۇستىن چۈشتۇق.

- خوش، خۇدايىمغا ئامانەت، خۇدايىم بۇيرۇسا قەشقەردە كۆرۈشەرمىز.

زەيتۇنە بەرق ئۇرۇپ تۇرغان گۈلدەك بىر خۇش خۇي گۈزەللىكنى ئەتراپقا تارىتىپ مەن بىلەن خوشلاشتى - دە، قارا قىلچىنغا باردىغان تراكتورغا چىقىپ يۈرۈپ كەتتى. مەن ۋۇجۇدۇمنى ئەسىر قىلغان بىر خىل مۇڭ ئارىلاشقان ھېرىسمەنلىك، ھۇرمەتلىك، سۆيۈنۈش ۋە يەنە ئاللىقانداق تۈيغۇلارغا چىرمالغان ھالەتتە، پۈتۈن جاھاننى بېشىغا كىيىپ «توت - توت» لاپ ۋە ئاسمان - پەلەك توپا توزىتىپ كېتىپ بارغان ئەسكى تراكتورنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قالدىم.

«ھېلىغۇ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا ئىكەنسەن، ئوت - ئاتەش لاۋۇلداپ تۇرغان دوزاختا بولسىڭمۇ نەقەدەر بەختلىكسەن - ھە؟! چۈنكى... چۈنكى... سېنىڭ شۇ تاپتا ئاشۇ زەيتۇنە يوقلاپ كېتىپ باردۇ - دە!» دەپ ئويلاپ قالدىم ئۇشتۇمتۇت. شۇ تاپتا، مېنىڭ ھېلىقى ئەمگەك مەيدانىدا ئۆزگەرتىلىۋاتقان قانداقتۇر نۇرجان ئاتلىق بىرسىگە غايىبانە ھۆسنىم كېلىۋاتاتتى - نۇرجان - زەيتۇنە بېقىۋاتقان بالىلارنىڭ دادىسى ئىدى - بۇ خىيال بىلەن تەڭ ئىچىمدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان بىر خىل كۆيدۈرگۈ دولقۇن كۆكرىكىمنى قىسىشقا باشلىدى. «پەقەتلا ھەۋەسمۇ؟! ياكى ھەۋەسنىڭ تەكتىگە يەنە باشقىچەرەك بىر سىزىم يوشۇرۇنغانمۇ!؟ يەنە مەسىلەن، غايىبانە كۈندەشلىك دېگەندەك!» بۇ سوئالدىن يۈرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى. مەن بۇ قورقۇنچلۇق لېكىن نېمىشقىدۇر يېقىملىق ۋە شېرىن خىيال قۇچىقىدىن قۇتۇلماقچى بولغاندەك ئارقامغا ئۆرۈلدۈم - دە، پەيزاۋات بازىرى تەرەپكە مېڭىپ كەتتىم. لېكىن قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدە بايىقى تراكتورنىڭ يېقىمسىز «توت - توت» لىرى ئۈزۈلمەي ياڭراپ تۇردى. ئويلىسام، ئۆزۈم باشقا تەرەپكە كېتىۋاتقىنىم بىلەن قۇلىقىم يەنىلا ئاشۇ تراكتورنىڭ ئاۋازىغا تىكىلگەنىكەن. تراكتورنىڭ ئاۋازى بىردىنلا بىر يېقىملىق گۈزەل كۈيگە ئايلىنىپ يۈرىكىمنى پەپىلەشكە باشلىدى.

مەن بىردىنلا ئېسىمگە كەلسەم، بايىاتىندىن بېرى توختىماي: «زەيتۇنە، زەيتۇنە» دەپ ئۆز - ئۆزۈمگە پىچىرلاۋېتىپتىمەن. بىردىنلا ئۆزۈمنىڭ ساراڭلىقىدىن كۈلۈۋەتتىم. «نەدىكى بىر تىلەمچى قىزنى - ھە؟! لېكىن... لېكىن روھى ۋە ۋۇجۇدى پەرىشتىدەك پاكىز، ئارزۇ - ئارمانلىرى گۈزەل، بويى گۈلدەك زىبا، ئاي يۈزلۈك تىلەمچى قىز - زەيتۇنەنى! شۇنداق، مەن - مەن دېگەن يېگىتلەرنى ئۆز ئىشقىدا تىلەمچى قىلىۋېتەلەيدىغان تىلەمچى قىزنى؟!» مەن قەتئىي بىر قارارغا كەلگەندەك، مۇشتۇمۇمنى مەھكەم تۈگدۈم! لېكىن بۇ قەتئىي قارارىمنىڭ قانداق قارار ئىكەنلىكىنى ھازىرچە ئۆزۈمدىنمۇ يوشۇرۇشقا مەجبۇر مەن. چۈنكى زەيتۇنە ھازىرچە خەقنىڭ نەزىرىدە پەقەت بىر تىلەمچى! كېيىنچۇ؟! بۇنى پەقەت بىر خۇدا ۋە بىر ئۆزۈملا بىلىمەن.

1993 - يىل نويابر، ئۈرۈمچى

(هېكايە)

زوردۇن سابىر

يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، ساقىلى قىرىلغان، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارايغان بۇ ئادەم كۈندىن قېچىپ يەنە كۈنگە قاقلاندى، بۇ ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇنتۇغاقلىق كېسىلىنىڭ كاساپىتى. تۇغقانلىرىنىڭ، يېقىنلىرىنىڭ ھەتتا بالىلىرىنىڭ ئىسمىنىمۇ پات - پات ئۇنتۇپ قالىدىغان بۇ ئادەم تاللىۋالغان ئورنىنىڭ ماشىنا غەربكە ماڭغاندا كۈن چۈشۈۋالىدىغان يەر ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن؟

كۈن نۇرى ئۇنىڭ كۆزەينىكىگە نەشتەردەك سانجىلىپ، كۆزلىرىنى ياشاڭغىرىتىشقا، ئاجىزلاشقان ئەسەبىي نېرۋىلىرىنى تىنىمسىز غىدىقلاپ، ئازابلاشقا باشلىدى.

- دوزاخ! - دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ بىئارام بولۇپ، قۇياشنى تىللاپ ۋە: «بەلكى قۇياشنى تىللىغان بىرىنچى ئادەم مەندىمەن، بۇ مېنىڭ قەھرىمانلىقىمۇ ياكى رەزىللىكىممۇ؟» دېدى ئىچىدە غوتۇلداپ ۋە بۇ سۆزۈمنى بىرسى ئاڭلاپ قالدىمىكىن دەپ ئەتراپىغا تەشۋىش بىلەن قاراپ قويدى.

. . . قۇياشسىز گۈزەللىك بولمايدۇ؛ يېشىللىق، يورۇقلۇق، ھارارەت، پارقىراق تاغلار، چەكسىز دالىلار ۋە مۇشۇ چاغنىڭ ئۆزىدە

قۇياشتىن چەكسىز ھوزۇر - ھالاۋەت كۆرۈۋاتقان سانسىز جانلىقلار ۋە جانسىزلار ئۇنىڭ بايىقى تىلىنى ئاڭلىسا چوقۇم ئۇنى «قەھرىمان» دەيدۇ، «رەزىل» دەيدۇ.

- بوپتۇ، مەن رەزىل! - دېدى ئۇ ئۇنلۈك سۆزلەپ، - رەزىللىك ئەيىبمۇ، ئارتۇقچىلىقمۇ؟

- كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندىم؟ - دېدى ئۇنىڭغا يانداش ئولتۇرغان ۋە ئۆزىنى ئىككى سائەتتىن بېرى تۆت قېتىم تونۇشتۇرغان تاقىر باش ئادەم غارالڭ - غۇرۇلڭ ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىنى قاينىتىپ، - ئۆيدىن رەنجىپ چىققان ئوخشايسىز - ھە؟ كەيپىڭىز ياخشىلىنىپ كېتىدۇ. كۈن ئولتۇرۇشقا يەنە 10 سائەت بار ئەمەسمۇ. قارالڭ، ئاۋۇ موللام توختىماي تەسۋى سېرىۋاتىدۇ، ئۇ ھېچ بولمىسا يەتمىشتە بار. تەسۋىسى ھەرەمنىڭ ئىكەن. بەلكى ئۇ قىلغان ساۋابلىق ئىشلىرىنى ساناۋاتقاندۇ ياكى قىلمىش - ئەتمىشلىرىنى! ھەپچۇش!

«ئىلاھىم مۇشۇ چۈشكۈرۈك بىلەن زۇۋانلىك تۇتۇلار!» دېدى بىرىنىڭ «رەزىل» (ئۆز ئىقراسى) ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپ.

- موللامغا 20 كويىچەن بەرسەم ئورنىنى تېگىشىپ بېرەرمۇ؟

- نېمە دېدىڭىز ئەپەندىم، - دېدى ئۇ رەنجىش بىلەن ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ، - 60 كويىچەن خەجلەپ بۇ 16 كىشىلىك مىنىبۈسقا ئولتۇرىدۇق، ئەمدى يەنە 20 سوم خەجلەپ ئورۇن تېگىشسىڭىز، ئويلاپ كۆرۈڭ. نېمىدىن بىزار بولغىنىڭىز، نېمىگە رەنجىگەنلىكىڭىزنى يا ئېيتمىسىڭىز، سىز بىلەن دوست بولماق تەس ئوخشايدۇ. بىلەمسىز، مەن سىزنى دەپ بۇ مىنىبۈسقا چۈشتۈم. سىز مېنى بىلمىگەن بىلەن مەن سىزنىڭ دوستىڭىز، غايىبانە دوست دەڭا. ھەر قېتىم دوستىلىرىم يادىمغا كەلگەندە تىزىملىكىنىڭ خېلىلا بېشىدا سىز بولىسىز.

- ئەستاغپۇرۇللا!

- ھە، مانا ئەمدى بىزار بولغىنىڭىزنى ئاشكارىلىدىڭىز. ئەپەندىم، بەلكى سىز مۇناسىۋەتسۈزلىقتا دائىر كىتابلارنى جىق ئوقۇغانسىز. ئەمما مەن سىزدىن رازى، بىز يەنە 22 سائەت بىللە ماڭىمىز تېخى.

«يەنە 10 سائەت كۈنگە قالقىنىدىكەنمەن، 22 سائەت تېتىقسىز گەپ ئاڭلايدىكەنمەن، توۋا، قايسى شەيتان كۆزۈمنى تېڭىپ، قانداق ئېزىنتقۇ ئەقلىمنى ئوغرىلاپ بۇنداق ماشىنىغا چىقتىپ، مۇشۇنداق ئورۇندا ئولتۇرۇپ قالغاندىمەن.»

ئۇ ھەتتا ماشىنىنى توختىتىپ چۈشۈپ قېلىپ كەينىگە قايتماقچى بولدى، لېكىن ماشىنىغا چىقىپ بولغاندا قايتىمەن دېسىمۇ قاملاشمايدۇ - دە.

ئۇ كۆز ياشلىرىنى ھېلىدىن - ھېلىغا سۈرتۈپ، كۆزىنى تىنىمسىز چېقىپ، يۈزىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ئىيون قۇياشىنى تىللاپ، ھەمرىھىنىڭ ھايات خاتىرىلىرىدىن قىلىۋاتقان تېتىقسىز ھېكايىلىرىدىن بىزار بولغىنىچە غەربكە قاراپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى.

... قۇياش بولمىسمۇ يەر يۈزىدە ھاياتلىق بولىۋېرەرمۇ؟ بولىدۇ. ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلغان بۈگۈنكى كۈندە قۇياشنىڭ ئورنىدا ئېلېكتر نۇرىدىن پايدىلانغىلى بولىدىغۇ، مىسالى بالتىق بويلىرىدا، نورماندىيىدە قۇياش كەمدىنكەم چىراي كۆرسىتىدىكەن، ئەمما ئىنسانلار ئۇ يەردىن كۆپرەك رازى...

- لەنەت!

- كىمنى تىللاۋاتىسىز ئەپەندىم، مەشھۇر ئادەملەرنىڭ تىللاشلىرىنى ئاڭلاشمۇ نېسىپ بولدى. ئېيتىڭا كىمنى؟

- قۇياشنى!

- پاھ، پاھ، پاھ! - دېدى ئۇ تەرىنى تۇرۇپ «رەزىل» گە ئالىيىپ قاراپ قويۇپ، - قۇياشقا لەنەت ئوقۇغان داڭلىق ئادەمنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولدى. قۇياش ھەقىقەتەنمۇ، مېھىر - شەپقەتنىڭ، ئادالەتنىڭ سىمۋولى، ئەپەندىم!

- خۇدانىڭ سىمۋولى بولسىمۇ ئېگەكىم!

- پاھ، پاھ، بەدىنىنى ھەقىقەتتىن ئۇستۈن بىلىدىغان مەشھۇر شەخسنىمۇ بۈگۈن كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن. رەنجىمەڭ، سىزگە بولغان ھۆرمىتىم ئازىيىپ كېتىۋاتقاندەك قىلىدۇ

گەپىدىم. ياق، گەمدى سىزنىڭ گىسىڭىزنى ئاتايدىغان بولدۇم، ئۇكام رەھىمى!

- رەھىمى مېنىڭ تەخەللۇسۇم!

- ئىسىڭىز ئىبراھىم جالالىددىن گەمەسمىدى راست. سىز مېنىڭ ئىسمىنى بىلمىگەن بىلەن، مەن سىزنىڭكىنى بىلىمەن ئىبراھىم جالالىددىن. بىلىشىنى خالىمىسىڭىزمۇ ئىسمىمنى دەپ قويايى: ئىسمىم چاۋار، يەنى ئەخلەت دېگەن سۆز، فامىلەم پاسار. ئىسمىم فامىلەم چاۋار پاسار - ئەخلەت - قوناق شېخى دېگەن بولىدۇ. ئىسمىم ئەرەبچە ئەمەس دەڭا، سىزنىڭ ئەرەبچە، ئىبراھىم جالالىددىن.

- تەخەللۇسۇم رەھىمى، مېنى تەخەللۇسۇم بىلەن ئاتاڭ ئاكا!

رەھىمى بىزار بولۇپ كۈلۈپ قويدى: «جايىڭنى تاپماپسەن ئەخلەت، - دېدى ئۇ ئىچىدە، - بىراق سەن بولمىساڭ ھاياتنىڭ قىزىقى بولمايدۇ».

- مەن سىزنى ئازابتىن قۇتقۇزۇشقا تەييار، - دېدى چاۋار رەھىمىنىڭ تەرلىگەن - قىزارغان يۈزىگە قاراپ قويۇپ، - ئورۇن ئالماشتۇرايلى، سىز تىللىغان قۇياش نۇرىدىن مەن ھوزۇرلىنىپ قۇياشنى مەدھىيىلىۋالاي.

- نېمە خىزمەت قىلىسىز ئاكا؟ - دەپ سورىدى رەھىمى نۇر چاقمايدىغان ئورۇندا راھەتلىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن رازى بولۇپ، - تونۇشۇپ قويايلى.

- مەن تەرجىمان، 40 يىللىق تەرجىمان، ئەمما ئەدەبىيات ھەۋەسكارى. 62 ياشلىق ھەۋەسكارمەن. پېنسىيىگە چىقتىم، ئەمما ھېسسىيات بايلىقىم 18 ياشلىق قىزنىڭكىدەك! ھەۋەسنىڭ تۇرتكىسى بىلەن 100 پارچىدىن كۆپ شېئىر، تۆت داستان، 17 پارچە ھېكايە، تۆت پوۋېست، بىر رومان يازدىم. ئەمما ئېلان قىلىنغىنى بىر شېئىر، بىر ھېكايە!

- ھا - ھا - ھا.... رەھىمى قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى، چاۋار پاسارمۇ ئەگىشىپ كۈلدى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ «دوستلۇقى» باشلاندى. چاۋار ئەسىرى ئاز ئېلان قىلىنغىنى بىلەن ئېپى بار ئادەم ئىكەن، بىردەمدىلا شوپۇرنى «قول بالىسى» قىلىۋالدى - دە، خالىغان يېرىدە توختىتىپ، خالىغان ئىشىغا سالالايدىغان بولۇۋالدى.

- قېنى، شوپۇر بالام، ئاۋۇ تاۋۇزلارنىڭ تازا تەملىكىدىن بىرنى ئەكەلگىن. خوش، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشقا تۇزلانغان تۇخۇمدىن 10 دانە، 250 گراملىق «ئىلى داچۇ» دىن ئىككىنى ئالغاچ كەلگىن، مانا پۇل!

جۇڭغار دالىسىنىڭ بۇك - باراقسان بوستانلىقلىرى، تېخى ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن چۆللىرى ئەمدى بىزنىڭ «رەزىل» قەھرىمانىمىزغا زېرىكىشلىك تۇيۇلمايدىغان بولدى. ئۇ سۆھبەتدىشىنىڭ ئاخىرلاشمايدىغان «كەچمىش - كەچۈرمىشلەر ئىزاھاتى» دىنمۇ بىزار بولمايدىغان، ئەمدى ئورنىنى بىرسى 20 سوم ئۇستەك بەرسىمۇ تېگىشمەيدىغان بولدى. ئۇنىڭغا 16 كىشىلىك مىنىبۇس خۇددى دائىم دوستلىرى بىلەن جەم بولغاندا كاۋاپ - ھاراق، ئاخىرىدا نارىن كەلتۈرۈلىدىغان «دىلئارامى» رېستورانىدەك كۆڭۈللۈك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ئەمدى ماشىنىدىكى 16 ئادەمگە ئىجادكارلىك كۆزى بىلەن قاراشقا باشلىدى:

موللام توختىماي تەسۋى سېرىماقتا، ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، لەۋلىرى رېتىملىق ھەرىكەتتە. ئۇزۇن، يارىشىملىق چارلاشقان ساقىلى لەۋلىرى بىلەن تەڭ تىترىمەكتە. ئۇ بىرلىرىنى مەدھىيىلەۋاتامدۇ ياكى تىللاۋاتامدۇ؟ ئۇنىڭ يېنىدىكى بومبا ساقال، كۆك كۆز چەت ئەللىك دەپتىرىگە نېمىلەرنى يېزىۋاتىدىكىن، «نېفىتنىڭ ئوستىدە ئۇزۇپ كېتىۋاتىمىز دەپ يازغانمدۇ ياكى كۆكەرگەن يېرىدىن قاقاس چۆللەر كۆپكەن، نېمانداق قەدىمى ئاستا دۆلەت بۇ؟» دەپ يېزىۋاتامدىغاندۇ... ئەنە سۆيدى، قىز قىزىرىپمۇ قويمىدى، كۆزلىرىنى يۇمدى، ئۇيغۇرلىرىمىزمۇ جىنسىي - روھىي ئەركىنلىكتە چوڭ قەدەم تاشلىماقتا... ئاۋۇ ئوخلاۋاتقان سېمىز ئاداش قانداق چوش كۆرۈۋاتىدىكىن؟ مۇنۇ ھەممە چىشىغا ئالتۇن قاپلىغانلىقنى گېپى نېمانچە تولا: «غۇلجىدا ئىككى دۇكىنىم بار، ئايالىم بىلەن كىچىك ئوغلۇم ئاچىدۇ. چوڭ ئوغلۇم ئىككىمىز مال توشۇيمىز،

قانچىلىك دەمسىزا؟ ئەلۋەتتە بىزمۇ «تۇمەن، بىلەن ھەپىلىشىمىز - دە. «تىيىن، بىلەن ھېسابلىشىدىغان چاغلار كەلمەسكە كەتتى ئاداش. يۈك باسقان ماشىنىلىرىمىز ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا بارغۇچە «تۇمەن، تۇمەن، تۇمەن، دەپ سايراپ ماڭىدىغان گەپ.» . . . پاھ، ئۇنىڭ گەپچىلىكىنى، ھەقىقىي «پوچى» دىن ئىكەن - دە! لېكىن ھازىر زامان مۇشۇلارنىڭ. ئۇنىڭ يوغان گەپ قىلىشقا ھەققى بار. بىر سودىگەرنىڭ ئورنى ماڭا ئوخشاش ئۇمىدىنى قەلەمگە بېغىشلىغان ھەر قانداق «كىچىك يازغۇچى» نىڭ ئورنىدىن يۇقىرى. ئەنە، ساقاللىق تەسۋىچى چېغىدا ئۇنىڭغا كۇلۇمسىرەپ قايرىلىپ قاراۋاتامدۇ؟ پۇلغا خوجايىنلىق قىلغۇچىلار بالدۇر ئېچىلىدىغان سەھرا گۈلدەك تاتمىلىق بولىدۇ. لېكىن بىزدەك بارلىق شۆھرەت ۋە ئۇمىدىنى كەلگۈسىگە تاپشۇرغان «غايە ھەستانىلىرى» مۇ گۈلگە ئوخشايمىز. بىراق بىز گۈلنىڭ قەدىر - قىممىتى قالمىغان ياز پەسلىدە ئېچىلىدىغانلاردىن. . . بومبا ساقال چەت ئەللىك ئۆچكە ساقال تەسۋىچىگە بىر نېمىلەرنى دېدى، تەسۋىچى قاقاقلاپ كۈلدى، پاھ، ئۇنىڭ چىشلىرىمۇ ساپلا ئالتۇنكەنا! مەيلى، چىشى ئالماس بولسىمۇ مەيلى. ئۇ نېمىگە كۈلدىكىن، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟ . . . ئاشۇ مۇز چىراي تەسۋىچى كۈلگەن بولغاندىكىن چەت ئەللىك چوقۇم ئۇنىڭغا قىزىق گەپ قىلدى - دە، بولمىسا تەسۋىچى كۆز يېشىنى سۈرتۈپ بولۇپ يەنە كۈلەتتىمۇ؟

- سىزچە ئۇ تەسۋىچىگە نېمە دېگەندۇ، قىممەتلىك ھەۋەسكار، ھۈرمەتلىك تەرجىمان، يولداش چاۋار پاسار؟

- يولداش دېمەك، ھازىر بۇ سۆز مودىدىن قېلىۋاتىدۇ. «ئەپەندىم» دەك، بۇ سۆز «يولداش» نىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدىغان ئوخشايدۇ، ئەپەندىم. ھە، ئاۋۇ چەت ئەللىك ئاۋۇ تەسۋىچىگە نېمە دېدىكىن، ئۇ نېمىگە كۈلدىكىن، بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ دېمەكچىمۇ سىز ئەپەندىم، ئۇنى بىلمەك نان يېمەكتىنمۇ ئاسان. مەنمۇ مانا مۇشۇنداق نەرسىلەرگە قىزىقمەن. تۈرمۇشنىڭ قىزىقى مانا مۇشۇنداق باشقىلارنىڭ نازۇك سىرلىرىنى بىلىۋېلىشتا. مېنىڭ بىر دەپتىرىم بار، مەخسۇس مۇشۇنداق سىرلارنى خاتىرىلەشكە بېغىشلانغان. مەسىلەن، بىزنىڭ بىر باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزى بىلەن ئۆيدە يالغۇز قالدى. مەن بىزنىڭ بالكوندىن باشقارما باشلىقىنىڭ تېمىغا يامىشىپ ئۆتۈپ. . .

- پاھ، پاھ! . . .

- شۇنداق ئۆتۈپ بالكوننىڭ دېرىزىسىدىن ئۆيگە كىرىپ يان ئۆيدىكى رەزىللىكنى كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ. . . ساق - سالامەت قايتىپ چىقتىم. . .

- سىزنىڭ قىلىقىڭىز ئۇلارنىڭكىدىنمۇ رەزىل. . .

- نېمە؟ بەلكى شۇنداقتۇ، لېكىن ئەپەندىم، باشقىلارنىڭ ئۆزىلا بىلىدىغان سىرلىرىنى بىلىۋېلىش تولىمۇ قىزىق، تولىمۇ كۆڭۈللۈك ئىش. ھېلىقى باشقارما باشلىقى ئۆگەي قىزىنى: «جېنىم، بەختىم. . .» دەپ ئەركىلەتكەندە قىز نېمىلەرنى دېدى دەڭا؟

- قويۇڭ، بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىسىمۇ باشقىلارغا دېيىشنىڭ ئۆزى رەزىللىك!

- بەلكى شۇنداقتۇ. لېكىن قايسىبىر ئادەمنىڭ جىسمى بىلەن روھى گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ ئارىلاشمىسى ئەمەسكەن ئەپەندىم، مەنمۇ، سىزمۇ، خېلى - خېلى كاتتىلارمۇ شۇنداق. ئۆزىلا بىلىدىغان، ئۆمۈر بويى يوشۇرىدىغان رەزىل ئىشلىرى ھەر قانداق ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت. گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنىڭ نىسبىتىلا ئوخشىمايدۇ خالاس.

- بۇ سىزنىڭ ھاياتقا بولغان بىر تەرەپلىمە چۈشەنچىڭىز. بىلىپ قويۇڭ، ھاياتىدا بىرەر قېتىممۇ ۋىجدانسىزلىق قىلمىغان، ياكى پۈتۈن ھاياتىنى گۈزەللىك ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بېغىشلىغان ئادەملەر ھەقىقەتەن مەۋجۇت. بۇنى نەزەرىيە بىلەنمۇ، پاكىت بىلەنمۇ ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

- نەزەرىيە ھېسسىيات ۋە سىياسەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، ئەپەندىم. پاكىت دېگىنىڭىزقوپال نەرسە، يەنى ئاشكارىلانغان ئىشلار. مېنىڭ دەۋاتقىنىم تىل بىلەن

گىپادىلىگىلى، كۆز يىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان مەۋھۇم نەرسىلەر. بۇ مەۋھۇم نەرسىلەر توغرا ھۆكۈمگە ئاساس بولالايدىغان ئەقلىي قىياس، يەنى گۇمان ۋە پەرەزدىن پەيدا بولىدۇ.

ـ لېكىن سىزنىڭ ھېلىقى باشقارما باشلىقى توغرىسىدىكى خۇلاسىڭىز يەنىلا پەرەز ئەمەس، رەزىل قىلمىش، ئوغرىلىقچە كىشىنىڭ ئۆيىگە كىرىش يىلەن پەيدا بولغان.

ـ سىز مېنى رەزىل دەپ ئۇچ قېتىم ھاقارەتلىدىڭىز، ئەمما ئۆزىڭىزنىمۇ ئۇچ قېتىم رەزىل دېدىڭىز، ئەمدى تەڭلەشتۇق. شۇنداق قىلىپ بىز نازۇك سىرلار توغرىسىدىكى مۇنازىرىگە قايتىمىزمۇ ياكى سىزگە، چەت ئەللىكىنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى بىلىش قىزىقارلىقمۇ؟

ـ بىر قېتىم قاتنىسىڭىز ئېقىم ـ چىقىمدىن باشقا نەچچىلىك پايدا ئالالايسىز لاۋېن؟

كۆزلىرى ئوينىاپ تۇرىدىغان چىرايلىق يىگىت ئالتۇن چىشلىقتىن خۇشامەت كۈلكىسى بىلەن كۈلۈپ سورىدى. ئالتۇن چىشلىق چىشلىرىنى كۆز ـ كۆز قىلىۋاتقاندەك قاقاقلاپ يالغان كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

ـ تۇمەن! ھا ـ ھا ـ ھا، تۇمەن ـ دە!

ـ ئايدا قانچە قاتنايسىز؟

ـ ئايدا ئۇچ قېتىم، بەزىدە تۆت قېتىم ـ دە!

ـ پاھ، پاھ، پاھ... ئايدا ئۇچ ـ تۆت تۇمەن تاپىسىزكەن ـ دە... ئەركەك، ئەركەك. كۆردۈڭمۇ رەنا، قانداق ئادەم بىلەن بىللە سەپەر قىلىۋاتىمىز ـ ھە، ئايدا تۆت تۇمەن!

ـ مانا، يېڭى بىر «رەزىل» پەيدا بولدى، ـ دەپ پىچىرلىدى چاۋار قورۇق باسقان چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ رەھىمنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، ـ چوقۇمكى ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت سودىگەرگە ئاۋۇ چىرايلىق ئايالىنى يېقىنلاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئايالىغا بولغان مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى پۇلغا بولغان مۇھەببەت ئىگىلەپ بولدى. پۇلنىڭ قۇلى بولغان ئادەم ھەممىدىن رەزىل. ھەممىز بىردىن نەرسىنىڭ قۇلى، بىرلىرىمىز ھەۋەسنىڭ، بىرلىرىمىز مەنسەپ ـ تاما، يەنە بىرلىرىمىز ئىشقىۋازلىق، يەنە بىرلىرىمىز پۇل ـ پىچەكنىڭ! پۇلنىڭ قۇلى بولغان ھەممىدىن رەزىل، قانداق دېدىم گەپەندىم؟

ـ ئاۋۇ چەت ئەللىك يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ تەسۋىرلىنى كۆلدۈرۈۋاتىدۇ!

ـ قىزىقى ئاۋۇ چىرايلىق يىگىت. قارا، ئايالى بىلەن گورۇن ئالماشتۇردى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ رەناسىنىڭ بەدىنى ئىككىسى ئەرنى تەرلىتىدىغان بولدى...

ـ بۇ بىر نورمالنى ئىش، ئۇنىڭ ئايالىمۇ كۈننىڭ چېقىشىدىن بىزار، شۇڭا ئۇ گورۇن ئالماشتۇرۇپ ئايالىنى خۇشاللىقتا ئېرىشتۇردى.

ـ شۇنداق، ئۆزىنىمۇ، ئاۋۇ ئالتۇن چىشلىق سودىگەرنىمۇ ئېرىشتۇردى. بۇ بىر خاتىرگە يازغۇدەك يېڭىلىق. بىلەمسىز، چىخوپنىڭ خاتىرىلىرى مۇشۇنداق دېتاللار بىلەن تولۇپ كەتكەنكەن. سىز بەلكى سوفىيەنىڭ كۈندىلىك خاتىرىلىرىنى ئوقۇغانسىز. ھە، شۇنداق، سېرىق ماۋزۇ، قوڭۇر تاشلىق كىتاب. مەن ئۇ كىتابنى قىزىقىپ ئوقۇدۇم. 1901 ـ يىلى11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىكى خاتىرىسىگە: «بىز مۇشۇنداق تەنھا، ئۇن ـ تىنسىز ياشاۋاتىمىز...» دەپ يازىدۇ. ئاڭلاۋاتامسىز، دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ ئايالىنىڭ نالىسى بۇ. مېنىڭ پاستېرناخ شېئىرىدىن قىلغان تەرجىمەمدىن مۇنداق بىر كۈبلېتنى ئوقۇپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ:

قارايمەن ئىشىككە تەنھا، پەرىشان،
تونۇغۇم كەلمەيدۇ ئۆيۈمنى زادى.
ئۇ كەتتى غەم ـ غۇسسە يادىكار مانا،
ھەم قالدى ھەر جايدا توپلەينىڭ ئىزى...

«دوختۇر رىۋاگو»دىن ئېلىنغان مىسرالار دەڭا ئەپەندىم. مەن نېمىشقا ئۇلۇغلارنىڭ «تەنھالىقى» توغرىسىدا گەپ قىلىمەن، سەۋەب ئاددىي، سىزنى ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلىك رەھىمى! سىز ھاياتتىن خىيالنى ئەۋزەل كۆرىسىز. ھايات سىزگە زېرىكىشلىك، خىيال كۆڭۈللۈك. بۇ ھال ئەلۋەتتە داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكىدىكى ئورتاقلىق. ھاياتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراش، خىيال دۇنياسىدىن شىپالىق روھىي دۇنيا ئىزدەش بەلكى بىر گۈزەل پەزىلەت بولسا كېرەك،

يازغۇچىلار، ئالىملار شۇنىڭ ئۈچۈن سادىدا خەلقەرگە سىرلىق ۋە قىزىقارلىق تۇيۇلىدۇ. ماكسىم گوركىنىڭ ھاياتىدا ئىككىلا قېتىم قاقاقلاپ كۈلگىنى راستمۇ ئەپەندىم؟

- ئەنە تەسۋىرچى يەنە قاقاقلاپ كۈلدى. پاھ، پاھ، چەت ئەللىك ئۇنىڭغا نېمىلەرنى دېدىكىن؟

- مەن سىزگە ھازىر بىلىپ كېلىپ دەپ بېرەي، چەت ئەللىك گەپ ئەگىتىپ يۈرمەيدۇ، ئۇدۇللا گەپ قىلىدۇ. قېنى مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭدىن سوراپ كۆرەي: ئەلۋە گودمونىڭ سە، ۋىدويۇكامپرام؟ كامپرام جۇمۇنى، ھە، ئۇ گېرمانىيىلىك ئىكەن. ۋۇت ئىزيۇنەيسەم؟ ھە، ئۇنىڭ ئىسمى ئېرىك ئىكەن. ۋۇت بىرنېچچە يوخيە؟ ھە، ئۇ ئۇيغۇرشۇناس ئالىم ئىكەن. قالتىس ئادەملەر بىلەن سەپەرداش بوپتىمىز. ئاتاقلىق يازغۇچى رەھىمى، ئالىم ئېرىك، مىليونىر ئۇكام، دىندار موللام، مەنمۇ بىر ئىلىم ئەھلى. ماشىنىدىكى 16 كىشىنىڭ 16 خىل ئالاھىدىلىكى بولسا كېرەك، ھا - ھا - ھا!

- ھا - ھا - ھا!

- ھى - ھى - ھى!

ماشىنا جۇڭغار دالاسىدا خۇددى بىر مۇزىكىغا ماس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقاندەك رېتىملىق گۈركىرەپ ئۇچقاندەك كېتىپ بارىدۇ. چاۋار ئەپەندىمۇ گويا 16 ئادەمنىڭ ئەڭ «ئۈزۈڭ سىرلىرى» نى بىلىپ بولغاندەك خۇشال، بىرلا رەھىمى خىيال ۋە سوئال ئىچىدە.

كەچكى تاماق ئۈستىدە يېيىلگەندىلا بۇ سەپەرداشلار ئىچىدە كۆڭۈلسىزلىك يۈز بەردى.

- نېمانداق پاسكىنا يەر بۇ، ياق، ئاچ قالساممۇ بۇ يەرنىڭ تامىقىنى يېمەيمەن! - دەپ نازلاندى ھېلىقى ماشىنىدا ئاشكارا سۆيۈشكەنلەر-نىڭ بىرسى يەنى گىرىم بىلەن چىرايلىق كۆرۈنگەن چوكان.

- ئالمۇتىدىنمۇ پاسكىنىمۇ؟ - دېدى بىزنىڭ پۇل بىلەن كېرىلىپ ھەممىگە يۇقىرىدىن قاراۋاتقان سودىگەر يىگىتىمىز ئالتۇن چىشلىرىنى يالت - يۇلت قىلىپ كۈلۈپ، - كولباسا، توڭگۇز گۆشى پاكىز - ھە؟

ئايالنىڭ ئېرى ئۇنىڭغا ئالايدى:

- بىز توڭگۇز گۆشى يېگىنىمىز يوق! سىز مۇنۇ پاسكىنىچىلىقنى كۆرۈپ تۇرۇپسىز، يەر، ئاشپەزلەر، قاچىلار!...

- توڭگۇز گۆشى بىلەن كالا گۆشىنى بىر پىچاقتا توغرايدۇ، بىر دۆشىدە، بىر پالتىدا چاناپدۇ. ئۇنىڭغا كۆڭلۈڭ ئەجەب ئېلىشمايدىكەنا؟

- بۇ ئىش سىز بىلەن مۇناسىۋەتسىز، ئاكا!

- ئاناڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ؟ نېمىشقا بىزنىڭ يېرىمىزنى تىللايسەن مۇناپىق!

- مانا، سەن تىللىدىڭ، مەن تىللىغان يوق!

- چوشقا گۆشى يەيسەن، يۇندا ئىچسەن، توڭگۇزنىڭ قېنى بىلەن خوتۇنلىرىڭ لەۋلىرىنى بويايدۇ، تېخى بىزنى كۆزگە ئىلماي ھەدەپ سۆيۈشسەنا؟

- سەن نېمە قىلماقچى ئاكا!

- ئاناڭنى... ھېجىقىز!...

ئالتۇن چىش يۇگۇرۇپ كەلدى. ئالمۇتلىق بوكسيورچى ئوخشايدۇ، ئالتۇن چىش ئۆزىنى ئوڭشىغۇچە بىر مۇشت بىلەن ئۇنى ئوڭدا چۈشۈردى.

- پاھ، پاھ، تىلى گال، قولى چاققانكەنا!

چاۋار ئارىغا كىردى، شۇ ئارىلىقتا ھېلىقى چىرايلىق يىگىت ياندىن كېلىپ ئالمۇتلىقنى بىرنى ئۇردى.

- بىرگە بىر! - دەپ ۋارقىرىدى چاۋار چىرايلىق يىگىتنى قۇچاقلىۋېلىپ، - باشقىلارغا كۈلكە بولمايلى، ھەممىز بىر مىللەت، ئۇرۇشتۇرمايلى، ھەي ساقاللىق موللام، ھەي چەت ئەللىك دوست، ھەي رەھىمى، بۇلارنى ئۇرۇشتۇرمايلى!...

ئۇرۇشقانلار ئاسانلا جىمىپ قېلىشتى.

ماشىنا ئەينىكىدە يالت - يۇلت قىلىپ تۇرىدىغان ئاخىرقى قۇياش نۇرىمۇ ئۇلار بىلەن خوشلاشتى. شىمالنىڭ يازلىرى ئۆزىنىڭ كەچكى سالقىن شامالىرى بىلەنمۇ مەشھۇر: بۇ سەلكىن شامال - ئارام ۋە ھېسسىيات بەرگۈچى شامال ھارغىن تەنلەرگە قۇۋۋەت ۋە ھوزۇر - ھالاۋەت ئاتا قىلدى.

ـ ئۇلار ئەمىشقا مۇشتلاشتى، راستتىنلا ئىككى دۆلەتنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئۇرۇشتى دەپ ئويلامسىزا؟ ياق، مەن زەڭ قويۇپ ئولتۇردۇم. ئالتۇن چىشلىق سودىگەر چىرايلىق ئايالغا كۆزىنى ئۇزمەستىن قاراپ ئولتۇردى. لېكىن بۇ ئالمۇتىلىق جۇڭان ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم قاراپمۇ قويمىدى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئېرى بىلەن سۆيۈشتى. مانا مۇشۇ كۆزگە ئىلمالىسلىق ئالتۇن چىشلىقنىڭ ئوغىسىنى قاينىتتى. ئۇباھانەتېپىپ . . .

ماشىندا قىقاس كۆتۈرۈلدى. ماشىنا يولدىن بىر ياۋايى ھايۋان ئۆتكەنىدى. چاۋار گېپىنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ:

ـ شۇنداق قىلىپ. . . ـ دېۋىدى، رەھىمى ئۇنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تەپتى:

ـ يەنە ئورۇن ئالماشتۇرساق قانداق، دېرىزە تۈۋى ياخشىدەك قىلىدۇ.

ـ قۇياشنى تىللىغان ئادەم شامالنى تىللىماسسىزمۇ؟ ھازىرلا سايرام بويىغا بارىمىز، سالقىن شامال سوغۇق شامالغا ئايلىنىدۇ. مەيلى، ماقۇل ئالماشتۇرايلى، ھەئەمدى بولدىمۇ، شۇنداق قىلىپ مۇشتلىشىش ھەرگىزمۇ ئىككى دۆلەتنىڭ غۇرۇرىنى ھىمايە قىلىش سەۋەبىدىن ئەمەس، نەپسانىيەتنىڭ زەربە يېيىشىدىن بولدى، دەپ ھۆكۈم قىلساق بولىدۇ.

ـ سىز ئۇلارنىڭ ئاشۇ نازۇك ئىشلىرىغا زەڭ قويۇپ ئولتۇردىڭىزمۇ؟ ھا ـ ھا ـ ھا، سىزنىڭ كەسىپ ئالاھىدىلىكىڭىز مېنى قىزىقتۇرۇۋاتىدۇ!

ـ سىز يازغۇچى بولغاندىكىن شۇنداق بولىدۇ ـ دە. ئادەملەرنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىدە ئاساسەن ئۇلارنىڭ ھەۋەس ئالاھىدىلىكىدە ئېپادىلىنىدۇ، ئەپەندىم. مەسىلەن، مەن سىر بىلىشكە قىزىقمەن، سىز جىم تۇرۇپ ئويلاشقا. تەسۋىچى ئۆز سىرىنى ئۆزى ئاشكارىلىدى. مەن سىزنىڭ تەلىپىڭىز بويىچە ئۇنىڭدىن بايا: قالتىس كۈلدىلىغۇ، چەت ئەللىك سىلىگە نېمە دېۋىدى، ـ دەپ سورىدىم. ئۇ: ئۇ ئوغرى سىرىمنى بىلىۋاپتۇ، سېھىرگەر ئوخشايدۇ، دەپ كۈلدى. «قايسى سىرلىرىنى» دەپ سورىسام، ئۇ: «سىزنىڭ ئاشىنىڭىز بار؟» دېمەمدا، دەپ يەنە كۈلدى. مەن: «بارمىدى» دەپ سورىسام، ئۇ: «كۈلئايشەمچۇ!» دېدى. «قايسى كۈلئايشەم؟» دېسەم، تەسۋىچى قاقاقلاپ كۈلۈپ: «كىنوچى تۇدەكنىڭ خوتۇنى كۈنىگە ئۈچ قېتىم ماگىزىنىمغا كىرىدۇ. شۇڭا بەل ئاغرىقى بولاپ قالدىم. بايانداي ئارشىڭىغا شۇڭا ماڭغان گەپ» دېدى. قارائ ئەپەندىم، ئۇنىڭ قولىدا تەسۋى، دىلىدا خوتۇن. دېدىمغۇ، ئادەملەرنىڭ ھەممىسىدىنلا گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك تېپىلىدۇ.

ـ سىزچە ئۇنىڭ تەسۋىسى بىلەن ئاشىنىسىنىڭ قايسىسى گۈزەللىك، قايسىسى رەزىللىك؟

ـ ئەخلاق نۇقتىسىدىن تەسۋىسى گۈزەل، چىنلىق نۇقتىسىدىن ئاشىنىسى گۈزەل!

ـ ھا ـ ھا ـ ھا، سىزنى، ـ دېدى رەھىمى سەپەردىشىنىڭ گەپلىرىدىن رازى بولۇپ، ـ چىنلىق راستلا گۈزەل، ئۇ گەرچە بەزى رەزىللىك بولۇپ كۆرۈنسىمۇ. مانا قارائ، جۇڭغارىيە دالىسىنى تۇن پەردىسى قاپلىدى. كېچە گۈزەللىكى باشلاندى. نۇرغۇن نەرسىلەر قارائغۇلۇقتا ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلالايدۇ. قارائ، ئاۋا چىراغلارنىڭ گۈزەللىكىنى! كۈندۈزى سىز بۇ نۇرلاردىن ھوزۇرلىنالمايسىز. ئادەملەرنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرى قارائغۇدا چىنلىقىنى ئىپادىلىيەلەيدۇ. بەزىدە يورۇقلۇق بەرەلمىگەن ھوزۇر ـ ھالاۋەتنى قارائغۇلۇق سىزگە بېرەلەيدۇ!

ـ پەلسەپە، پەلسەپە! ـ دېدى چاۋار پاسار ئۇنىڭ قاراشلىرىنى تەستىقلاپ، ـ مۇشۇ تۇرقىدا ماشىنىمىزدا نېمىلەر بولۇۋاتىدۇ؟ ھازىر كۆزنىڭ رولى قالمىدى. سەزگۈ ھەممىنى سېزەلەيدۇ، كۆرەلەيدۇ. بىرلىرى بەدىنىگە چاپلاشقان پۇللىرىنى تۇتۇپ بېقىۋاتىدۇ. ھازىر ئېغىدا يانچۇقى بار كىچىك ئىشتانلارمۇ بارئىكەن. جىنسىي قۇۋۋەت بېرىدىغان تورسىكمۇ بارئىكەن. يەنە بىرلىرى يېنىدىكى ئايال جىنسىلىقىنىڭ بەدىنىدىن ھوزۇر ئېلىۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى قىنچىشقان يەرلىرىنى قورۇنماي تاتىلاۋاتىدۇ، يەنە بىرلىرى ھەتتا. . . چەت ئەللىكلەر ھەر نېمە قىلالايدۇ ـ دە! قىسقىسى، چىنلىق بەزىدە

قاراڭغۇدا ئۆز كۆچىنى كۆرسىتەلەيدۇ، ئەپەندىم.

- سىز ھەر قانچە قىلغان بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ سىرىنى بىلەلمەيسىز، - دەپ پىخىلداپ كۈلدى رەھىمى ھەمراھىنىڭ چىشىغا تەگمەك بولۇپ، - ھەرگىز بىلەلمەيسىز.

- قىياس - پەرەز مانا مۇشۇنداق يەرگە ئىشلىنىدۇ، ئەپەندىم. مەن ئادەملەرنىڭ چىرايىنى قۇياش نۇرىدا ئوبدان كۆرۈۋالىمەن - دە، ئۇلارنىڭ تۇندە نېمىلەرنى قىلىشىنى توغرا پەرەز قىلالايمەن. مەسىلەن، ئالتۇن چىشنىڭ قوللىرى مۇشۇ تۇرقىدا چوقۇم يېنىدىكى چوكانىنىڭ كۆكسىدە. ئالمۇتىلىقلار گىرەلىشىپ ئۇخلىماقتا. تەسۈرچى سومكىسىدىن ناۋات ئېلىپ شۇمەۋاتىدۇ. چەت ئەللىك غەرەزسىز ئۈيقۇدا. سىز خىيال بىلەن، مەن بولسام قىياس - ھۆكۈم بىلەن ئاۋارە!

- قىياس - ھۆكۈملىرىڭىز سىزنى ھوزۇرلاندۇرامدۇ ياكى ئازابلامدۇ؟

- ھەر ئىككىسى بار. مەن 40 - 50 يىلنى مۇشۇ كەسىپ بىلەن ئۆتكۈزدۈم. بۇ كەسىپنى دەپ تۆت قېتىم نىكاھتىن ئاجراشتىم. مېنى چۈشىنىدىغان بىرمۇ ئايال تېپىلمىدى. ھەممىسلا مېنى گۈمانخور، كۈنچى، پىتىنخور دېيىشتى. بىر قېتىم بۆلۈم باشلىقىنىڭ خاتىرىسىنى ئوغرىلاپ قويۇپ رەسۋا بولدۇم. يەنە بىر قېتىم دوستۇمنىڭ ئايالىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالاي دەپ مېڭىپتىمەن. ئۇ بىر مېھمانخانىغا كىرىپ كەتتى. مەنمۇ چاندۇرماي كىرىپ ئۇنىڭ كىرىپ كەتكەن ياتقىنى تاپتىم. ئايال ئۇ ياتاقتا بىر ئەر كىشى بىلەن ئەمدىلا پاراڭغا چۈشكەنىكەن. مەن دەرھال ئۆينىڭ نومۇرىنى يېزىپ مېڭىشىمغا ئۇستۇمگە ئاغىنەم كېلىپ قالدى - دە، مېنى مازاق قىلىپ:

- ئايالىمدىن بىر ئىش تاپاي دەمسىنا؟ بۇ دېگەن ئىنىم چۈشكەن ياتاق! - دېدى ئۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرقى ئاغىنەمدىنمۇ ئايرىلىپ قالدىم.

مېنىڭ باشقىلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە قىزىقىشىم ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىقلارنى تېپىپ بەردى. نۇرغۇن كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن چاغلىرىمۇ بولدى. لېكىن خۇشاللىقمۇ ئاز بولمىدى. بىرسى بىلەن ھاراق ئىچىپ مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ تىتاق تومۇرىغا تېگىدىغان نازۇك بىر سىرىنىڭ ئۈچىنى چىقىرىپ قويسام، ئۇ ساڭا قانچىلىك يېلىنىدۇ، قانچىلىك چوقۇنىدۇ؟ بۇنى سىز ھېس قىلالمايسىز ئەپەندىم. يەنىچۇ تېخى، بەزىلەرنىڭ سىياسىي ھاياتىغا دائىر يوشۇرۇن سىرلارنى بىلۈۋېلىشنىڭ راھىتىچۇ؟ بىرسى ئۆزىنى 56 ياش دېگىلى تۆت يىل بولدى. مەن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنغا ئۇنىڭ تۇغۇلغان يىلىنى پاكىت بىلەن دەپ بېرىۋىدىم، ئۇ بىچارە 56 يېشىدىلا (ئەملىيەتتە 62 ياش) پېنسىيىگە چىقتى دەڭا. يەنىچۇ تېخى، پازىل ماركس ئايالىنى قىز ئالدىم دەپ باشقىلارنى ئىشەندۈرۈپ يۈرەتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ ئايالىنىڭ بۇرۇنقى ئېرىدىن بولغان قىزى پەيدا بولۇپ قېلىپ، بىچارە رەسۋالاشتى. بۇنىمۇ مەن قىلدىم دەڭا...

- باشقىلارغا ئازاب تېپىپ بېرىپ راھەتلىنەمسىز؟

- ھا - ھا - ھا... چىنلىق گۈزەللىك ئەمەسمۇ ئەپەندىم. گۈزەللىك نېمىشقا كۆڭۈلنى غەش قىلسۇن؟ سىر دېمەك چىنلىق دېمەك. ئېيتىڭا، سىز بىلەن بىز بىلمەيدىغان قانچىلىغان يالغان ئىشلار، قانچىلىغان نىقاب، پەداز، رەڭ - بوياقلار بار - ھە؟ ھازىر ئادەملەر ئاشۇ يالغان نەرسىلەردىنمۇ ھوزۇرلىنىدىغان بولدى. كېچە بىلەن كۈندۈز ئالمىشىپ تۇرغاندەك ئادەملەرنىڭ قەلبىدىمۇ گۈزەللىك بىلەن رەزىللىك دائىم ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

تۇن ئۇلارنى تەبىئەت گۈزەللىكىدىن مەھرۇم قىلغاچقا، ئادەملەر بىر كۈنلۈك تەۋرىنىشنىڭ ھارغىنلىقى بىلەن ئۇيقۇغا كېتىشتى. ماشىنىدا بىرلا چاۋار ئەپەندى ئويغاق. ئۇ شوپۇرنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى - دە، ئەمدى شوپۇرغا سۆزلەشكە باشلىدى:

- سەن بىر قاتتىسالىق مىلك كويدەك پۇل تاپىدىكەنسەن، ئاۋۇ ئالتۇن چىش بولسا تۆت مىڭنى تاپىدىكەن. بىراق ئۇ 10 كۈندە شۇنچىلىك. بىر كۈندە 400نى تاپىدۇ دېگەن سۆز - دە. مېنىڭ يېنىمدىكى داڭلىق يازغۇچىنى بىلەمسەن، ئۇ

يازغۇچى، ـ ئەسەرلىرى ياخشى. لېكىن ئۇنىڭ مېڭىسى قاتمال. سېنىڭ ماشىناڭغا ئوخشاش تۇز، يولدىلا ماڭالايدۇ. مۇھىمى ئۇنىڭ ئايالىغا كۆڭلى يوق. ئەدىبلەر ھېسسىياتچان كېلىدۇ، ئۇ چوقۇم 30 ياشقا كىرمىگەن بىر قېرى قىز بىلەن تېپىشۋالغان. مەن بىر كۈنى ئۇنىڭ بىر قىزنى قولتۇقلاپ ماڭغىنىنى كۆرگەن، ئۇلارنىڭ قوللىرى ئەرنىڭ پەلتوسىنىڭ يانچۇقىدا مۇرادىغا يېتىشكەن، مەيلى ئۇ بىر كىچىك ئىش. سەن قول چىرىغىڭنى بەرگىنە، مەن بىر نەرسە ئىزدەيتتىم.

رەھىمى ئويغانغاندا ئۇنىڭ يېنىدا ھەمرەھى يوق، ماشىنا توختاپ قالغانىدى. ئۇ يەرگە چۈشتى. سۇ شارقىرايدۇ، قارىغايلار گۈركىرەيدۇ، ئاچچىق شامال جاندىن ئۆتىدۇ، تۇن قاراڭغۇسىدا يىراقلاردا ماشىنا چىراغلىرى پارقىرايدۇ. ئۇ تىترەپ تۇرۇپ سورىدى:

ـ بۇ قەيەر؟

ـ بۇ بىر سىرلىق دۇنيا، بىلەمسىز، ماشىنىنىڭ مېيى تۈگىگەن، شوپۇرمۇ ئۇخلىماقتا. ھازىر كېچە سائەت ئىككى. تاڭ يورۇغىچە مۇشۇ يەردە تۇرغۇدەكمىز. توپتوغرا ئۈچ سائەت.

بۇ چاۋار ئەپەندىنىڭ ئاۋازى.

ـ بۇ قەيەر زادى؟

ـ بۇ يەر كەڭسايىنىڭ بېرىسى، لوسكۇڭنىڭ نېرىسى. كەڭساي ئېغىزىدىكى بىر گۈزەل دالا! قارا ئاق، يۇلتۇزلار خۇشال، تاغ، دەل ـ دەرەخلەر شاد ـ خۇرام، يالغۇز بىزلا خاپا.

ـ سىز شېئىر ئوقۇۋاتامسىز نېمە؟

ـ مەن تەبىئەت بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن. ئازراق ئىچىۋالدىم. شۇڭا مەن ئۇچۇن ھەممە نەرسە گۈزەل.

ـ قول چىرىغى بىلەن قىلغان رازۋېتكىڭىز سىزنى خۇشال قىلغان ئوخشىمامدۇ؟

ـ ئەكسىچە، پاكىتلار قىياسلىرىمنى رەت قىلدى. چىرايلىق يىگىت ئايالىنى دېرىزە تەرەپكە ئېلىۋاپتۇ. ئالمۇتلىق ئايالىغا تىزىنى ياستۇق قىلىپ بېرىپ ئۆزى شوپۇردەك ئولتۇرۇپ ئوخلاپتۇ. تەسۋىچى ناۋات شورىماپتۇ، قاراڭغۇدىمۇ تەسۋى سېرىۋېتىپتۇ. بىزنىڭ ئالتۇن چىشلىق نوچىمىز ئەلگە ئارقىغا بېرىپ بەگگە خوتۇنىنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ئوخلىۋاپتۇ.

ـ پات ـ پات سىناق قىلىپ تۇرسىڭىز پاكىتنىڭ كۆچىگە قايىل بولاتتىڭىز.

ـ نېمە بوپتۇ بۇ شوپۇرغا؟ ـ ئالتۇن چىش ماشىنىدىن غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ چۈشتى، ـ قېنى ئۇ ھېجىڭىز!

ـ ھاي، ھاي. . . ـ دېدى رەھىمى قاراڭغۇدا سودىگەرنىڭ يالت ـ يۈلت قىلغان ئالتۇن چىشلىرى ئارىسىدىن چىققان سەت گەپتىن نومۇس قىلىپ، ـ ئۇيات، ئۇيات!

ـ ئاكا ھوي، ئۇ ھەزىلەك ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن بۇرۇن غۇلجا شەھىرىگە يەتكۈزىمەن دېمىگەن بولسا، مەن يۈك بىلەن بىللە ماڭاتتىم. يۈك كەتتى، مەن قالدىم، ھۇ ئاناڭنى مىڭنى. . . ! بىر كۈن كېچىكىش ماڭا قانچىلىك زىيان كەلتۈرىدۇ، بىلەمسىز؟

ـ بىزمۇ ئەتىگەن سائەت ئالتىگىچە قورغاس ئېغىزىدا بولۇشىمىز كېرەك! ـ دېدى ئالمۇتلىق يىگىت، ـ بىزنى ئۇ يەردە ماشىنا ساقلاۋاتىدۇ!

ـ نەدىن بولمىسۇن ماي تاپقۇزىمەن ـ ئۇ ھەزىلەككە! ـ ئالتۇن چىش ۋارقىراپ كابىنكىدىن شوپۇرنى سۆرەپ چۈشتى. شوپۇر ـ 24 ـ 25 ياشلاردىكى مۇلايىم، ھارماس يىگىت كۈلۈپ تۇرۇپ دۇدۇقلىدى:

ـ كۆپچىلىك، ئەپۇ قىلىڭلار، داۋاندا ماي كۆپ كەتتى. يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن چوقۇم ماڭىمىز. شەخسىي ماي ساتىدىغانلارمۇ بار. مەن ھازىرلا ئادەم بار يەرگە بېرىپ ماي ئەكىلىمەن!

ـ بول، چاققان ماي تاپ ھەزىلەك! ـ سودىگەر ئۇنى نوقۇشلىدى.

ـ ماشىنا توسايلى! ـ دېدى رەھىمى خالىسلىق قىلىپ ۋە يولدا توغرا تۇرۇۋېلىپ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ماشىنا توسىدى. ماشىنىلار زادىلا توختىمىدى.

ـ بىزنى بۇلاڭچى دەپ توختمايۋاتىدۇ! ـ دېدى چاۋار كۈلۈپ.

ـ مانا مۇشۇ شوپۇرنىڭ ئۆزى بۇلاڭچى! ـ دېدى ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ

سلكىپ، - 60 كويچەندىن بېلەت ساتقان ھەزىلەك نېمىشقا بىزنى ئۆز قەرەلىدە جايىمىزغا يەتكۈزمەيسەن؟

- چوقۇم بىر سىر بار! - دېدى چاۋار ئەپەندى ئۇنىڭغا دەرھال ماسلىشىپ، - بەلكى ئۇ مەقسەتلىك قوندۇرغان گەپ. مىسالى ياتاق پۇلى تېجەش ئۈچۈن. . .

- ھاي، ھاي، بۇ گەپلەر بولمىدى، - دېدى رەھىمى ۋە ئالتۇن چىشىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، - قويۇۋېتىڭ ئۇكام، بۇ بىچارە قەيسەر يىگىت ئىكەن، ماشىنىدا رول تۈتۈپ ئولتۇرغىلى 17 - 18 سائەت بولدى، كۆز يۇمماستىن ئولتۇردى - دە! ئۇمۇ ئادەم، قويۇۋېتىڭ، تەخىر قىلماڭ دەيمەن!

- ئەپەندىم، سىز ئارىلاشماڭ، - دېدى چاۋار رەھىمىنى تارتىپ، - ئۇلار پۇل بىلەن ھەپىلىشىدىغانلار، بىر - بىرىنى چۈشىنىشىدۇ!

- شوپۇرنىڭ قەيسەرلىكى بىر پاكىت!

- قىياس قىلىشقا بولىدۇكى، قەيسەرلىكىمۇ سۈنئىي، چۈنكى بۇ بىر ناپاك ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى ھەرىكەت! ئەپەندىم، سىز ئارىلاشماڭ!

- كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكىتنى نېمىشقارەت قىلىسىز، چاۋار ئاكا؟ بۇ يەردە چىنلىق بىلەن سۈنئىيلىكنىڭ كۈچ ئېلىشىشى بار. رەزىللىككە زەربە بەرمىسەك بىز قانداق ئادەم بولالايمىز؟

- شوپۇرغا چېقىلماڭلار! - دېدى تەسۈنچىمۇ ئارىغا كىرىپ، - بىز ئۇخلىدۇق، ئۇ ئۇخلىمىدى.

- ئۇخلىغان بولسىڭىز ئۇنىڭ ئۇخلىمىغانلىقىنى نەدىن بىلىسىز؟ ئۇخلىمىغان مانا مەن. مەن بىلمەنكى، ئۇ سايرام بويىدا ماشىنىسىنى توختىتىپ بىرسى بىلەن تاماكا چېكىپ خېلى سۆزلەشتى. چوقۇمكى ئۇ ماينى شۇنىڭغا ساتتى.

- سىز كۆردىڭىزمۇ ئەپەندىم؟

- ھەممىنى كۆرۈش شەرتمىدى، كۆرمەيمۇ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ - دە، ئۇ ماينى ساتتى! مايدىن بىر پايدا، ياتاق پۇلىدىن بىر پايدا!

ئۇنىڭ گېپى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپلا سودىگەر شوپۇرنىڭ كانىيىنى بوغۇپ ماشىنىغا ئۇستۇرۈشكە باشلىدى:

- راستىمۇ ھەزىلەك، راستىنى راست دېمەسەڭ، ئەمدى ئۆلۈپ كېتىسەن!

- بۇ بىر رەزىللىك! - دېدى رەھىمى ئالتۇن چىشىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، - ئۇجدان بىلەن ئىش قىلىڭ يىگىت!

- ئارىلاشما ئاكا! - دەپ ئۇنى سىلكىدى ئالتۇن چىش شوپۇرغا يامىشىپ، - بوغۇپ جېنىنى ئالىمەن!

- بىگۇناھ ئادەمنى بوغساڭ سېنىمۇ خۇدايىم بوغدۇ! - دېدى غەزەپ بىلەن تەسۈنچى ئالتۇن چىشىنىڭ قوللىرىنى سىلكىپ، - رەھىمەتنىڭ ئورنىغا زەربە بېرەمسىنا؟ ئىنساپ دېگەننى بىلمەمسەن - يا؟

- رەھىمەت؟ پۇلۇمغا رەھىمەت دەيمەن، مەن تارتىدىغان زىياننى سەن تۆلەمسەن - يا؟

- ھېسابلا، تولىسەم تۆلەي، ۋاي - ۋۇي ماۋۇنىڭ كۆرەڭلىكىنى، بىلىپ قوي، سەندەك 10نى سېتىۋالالايمىناۋا!

ئالتۇن چىشىنىڭ قوللىرى بوشىدى. ئاۋازىمۇ پەسەيدى.

- ئىسىملىرى نېمە ئاكا؟ - چىرايلىق يىگىت ئايالى بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئىنتىلدى، - تونۇشۇپ قويايلى، قانداق تىجارەت بىلەن سىلى؟

- تىجارەت دېگەن نېمە ئۇ، مەن ئىبادەت - ئىستىقامەت بىلەن!

- ئۇنداقتا، بۇنداق لاۋبەنلەرنى قانداق سېتىۋالالايسىز؟

- تۆت ئوغلۇم تۆت دۆلەتتە، - دېدى تەسۈنچى كۆرەڭلىك بىلەن ئەتراپىغا قاراپ قويۇپ، - تۆتىلىسى مىليونىر!

شۇ چاغدا بىرلا ئادەم چۈشكەن بىر تاكسى پەيدا بولدى. تەسۈنچى ئۇنى توسىدى:

- قورغاس ئېغىزىغا ئاپىرىپ قوي، قانچە ئالساڭ ئال!

- بىزنىمۇ ئالغاچ! - دېدى ئالمۇتىلىق دەرھال.

- مەيلى سېنىمۇ ئەكېتەي.

تەسۈنچى ھەممە ئادەم بىلەن بىرمۇ بىر ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ خوشلاشتى. ئالمۇتىلىق بولسا

باشقىلار بىلەن چالا - بۇلا كۆرۈشتى - دە، شوپۇرنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى. ئالتۇن چىشنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىك تۇردى - دە، ئۆزىگە دۈشمەنلىك بىلەن قاراپ تۇرغان سودىگەرنى بىردىنلا قۇچاقلىدى ۋە يۈزىنى «دۈشمىنى» نىڭ يۈزىگە يېقىپ:

- ئامان بول، ئالمۇتىغا بېرىپ قالساڭ ئۆيۈمگە كەل، كولباسا بىلەن مېھمان قىلىمەن! - دېدى. يولۇچىلار پاراققىدە كۈلۈشتى.

تاكسى يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن ئالتۇن چىش:

- بولىدىغان ھەزىلەككەن! - دەپ غودۇڭشىدى قوشۇمىسىنى تۈرۈپ.

- چوقۇمكى تەسۋىچى چوڭ ئىشپىيون! - دېدى چاۋار ئەپەندى رەھىمىگە پىچىرلاپ.

- دۇرۇس ئادەم ئۇ! - دېدى رەھىمى خاپا بولۇپ، - پاكىت شۇنداق، ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىدە سۈنئىيلىك يوق.

- پاكىت؟ قىلىقلىرى، گەپلىرى سۈنئىي! - دېدى چاۋار ئەپەندى قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، - ئۇنىڭ روھى رەزىللىك بىلەن بۇلغانغان. تەسۋى، پۇل، ئاشنا دېگەنلەر بىر - بىرىگە دۈشمەن نەرسىلەر. تەسۋى پاكلىقنى چۈشەندۈرىدۇ، پۇل ياۋۇزلۇقنى، ئاشنا بۇزۇقلۇقنى!

- تەسۋى ئېتىقاد، پۇل ھەرىكەت ياكى ئۇنىڭ مەھسۇلى. ئاشنا - چىنلىق - ئۇنىڭ روھىي تەشنالىقىغا بېرىلگەن جاۋاب. بۇلارنىڭ ئۈچىلىسى تۇرمۇش چىنلىقى. دۇرۇس ئادەممۇ بۇ چىنلىقنى قوبۇل قىلالايدۇ، رەزىل ئادەممۇ قوبۇل قىلالايدۇ؛ ياخشى بىلەن يامانىنىڭ پەرقى نىيەتنىڭ قانداقلىقىدا.

ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى ئالتۇن چىشلىق سودىگەر بۇزدى. ئۇ يىراقتىن چېلىكىنى پۇلاڭلىتىپ كېلىۋاتقان شوپۇرنى كۆرۈپ، ئوتقا چۈشكەن سولياۋدەك قورۇلدى - دە:

- ھەزىلەك! - دېدى سائىتىگە قاراپ قويۇپ، - تۇرغىلى ئىككى سائەت بولدى، ماڭا قانچىلىك زىيان، بىلەمسىلەر؟ سىلەر ۋاقىتتىن زىيان تارتىسىلەر، مەن دېگەن پۇلدىن، پۇلدىن. بىز ئۈچۈن بىر كۈن مىڭ سوم، بىر سائەت يۈز سوم پۇل!

- مانا بۇ چىنلىق! - دېدى پاسار ئەپەندى ئۆزىدىن نېرىغا بېرىۋالغان رەھىمىنىڭ يېنىغا كېلىپ شىۋىرلاپ، - بىردە سەپرا، بىردە ساددا، بىردە مەست ئادەملەر راست گەپ قىلىدۇ، ئەپەندىم. ئالتۇن چىشنىڭ گەپلىرى نەق پاكىت!

رەھىمى ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى.

يەرگە غۇۋا يورۇق چۈشتى. قارا كۆرۈنگەن باغلار ئەمدى يېشىل رەڭگە كىردى. لېكىن تېخىچىلا مايدىن دېرەك يوق. كىشىلەردىكى جىددىيلىك، چەت ئەللىكنىڭ چىرايىدىكى خاتىرجەملىك - تەبەسسۇم رەھىمىنىڭ كۆڭلىدە نۇرغۇن سوئاللارنى پەيدا قىلدى: شوپۇر راستتىنلا پايدا ئېلىش ئۈچۈن يولۇچىلارنى ئازابلاۋاتامدۇ؟ رېئاللىققا ماسلىشىش، رېئاللىقنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىش ھېسسى قاچانمۇ بىزنىڭ مىللىي پسىخىكا ئادىتىمىزگە ئايلىنارکىن؟ تەبىئىي ئاپەتلەر ئالدىدا، ياكى ئىنسانىيەتنىڭ بېشىغا كېلىدىغان كۈتۈلمىگەن ئۇرۇشلار سادىر بولغاندا بىر دۆلەت، بىر مىللەت ئۈچۈن رېئاللىققا ماسلىشىش تۇيغۇسى ئوزۇقلۇققا بولغان ئېھتىياج بىلەن بىر ئورۇندا تۇرالايدۇ. ماسلىشالىغانلار ئۇيۇلتاشتەك ئۇيۇشالايدۇ. ماسلىشىش ئادىتى يوقلار ئۈركىگەن قويدەك پېتىراپ ھالاك بولىدۇ.

.. ئاۋۇ ماشىنىسىنى توختىتىپ ئۇخلاۋاتقان شوپۇر ئۆزىدىن باشقىلارنىمۇ ئويلايدىغان يىگىت بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

- ئۇكام! - دېدى رەھىمى مۇلايىم، سەمىمىي ئاۋاز بىلەن قارا ماشىنا كابىنكىسىدا ئۇخلاۋاتقان يىگىتكە، - بىزگە بىر ياخشىلىق قىلسىڭىزكەن.

- كۆرمىدىڭىزمۇ، مەن ئۇخلاۋاتىمەن.

- گېپىڭىزنى ئاڭلاۋاتىمەن. سىز ئويغاق، ئۇكام.

- نېمە دېمەكچى سىز؟

- بىزگە 10 كىلو، ھېچ بولمىسا تۆت - بەش كىلو ماي سېتىپ بەرسىڭىز، مەن بىر ھەسسە يۇقىرى باھادا پۇل تۆلىسەم.

- بىز بۇ يەردە سائەت ئىككىدىن تۆتكىچە

ئىككى سائەت تۇردۇق، بىزغۇ مەيلى، ئالدىراش ئىشى بارلار رەللى بولۇپ غەلۋە قىلمۇاتىدۇ، سەن يارداەم قىلمىسالىڭ چوڭ ماجرا چىقىدىغاندەك. ماقۇل دە، مەن چېلەك ئەكىلەي!

چاۋار ئەپەندى شوپۇرنىڭ جاۋابىنى كۈتمەيلا چېلەككە ماڭدى. شوپۇر ئىبرىنچەكلىك بىلەن ئەسنەپ رەھىمگە ئالىيىپ قاراپ قويدى.

- شوپۇرغا شوپۇر غەمخورلۇق قىلمىسا، بۇ جاھان چاتاق - دېدى رەھىمى ئاددىي تىل بىلەن نىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ، - بىز ئون نەچچە ئادەم سىزگە موھتاج، ئۈكام.

شوپۇر يەرگە چۈشتى، كىبرىلىپ قويۇپ يەنە كابىنكىغا چىقتى. ئۈنىڭغا تەلمۈرگەن ئون نەچچە جۈپ ئۈيقۇسىرىغان، هارغىن كۆزلەردە ئۈمىد ئۇچقۇنلىدى.

- ماي بېرىدىغان بولدى.

- مىڭ قەتلى شۈكرى.

- ماڭمىمىز، ماڭمىدىغان بولدۇق.

ئادەملەر قارا ماشىنىغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار خۇشاللىق بىلەن ماشىنىغا يېقىنلاشقاندا «گۈر» قىلدى - دە، تۈيۇقسىزدىنلا قارا ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ شوپۇرى ئادەملەرگە مازاق قىلغاندەك ئاچچىق كۈلۈپ قاراپ قويۇپ ئادەملەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

ئادەملەر ھەيران بولۇشۇپ بىر - بىرىگە قاراشتى.

- مانا چىنلىق، مانا ئىنسانىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى!

- ئەشۇ شوپۇرنىڭ! - دېدى رەھىمى چاۋارغا ئەلەم بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويۇپ، - ئاشۇ شوپۇرغىلا خاس بولغان چىنلىق بۇ!

ۋاراڭ - چۈرۈك، تىللاش - ۋارقىراش، يېلىنىش، نەسىھەت - كېلىشتۈرۈش... ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قوراللىرى بىر مىنۇت ئىچىدىلا ئىشقا چۈشتى. ئادەملەر ئالتۇن چىشقا ئېسىلىشقان، ئالتۇن چىش شوپۇرنىڭ ياقىسىدىن چىڭ تۇتۇۋالغان، شوپۇرنىڭ بۇرنى قانىغان، كىيىملىرى يىرتىلغان. ئالتۇن چىش ۋارقىرىماقتا:

- ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، قويۇۋېتىش ھەزىلەكلەر! ئون نەچچە ئادەم بىردىنلا ئىككىگە بۆلۈندى. بۇ بۆلەكنىڭ بىرسى، شوپۇرنى ئەيىبلىگۈچىلەر توپى، بۇلارنىڭ ئاتامانلىرى ئالتۇن چىش بىلەن چاۋار. يەنە بىرسى، شوپۇرغا ھېسداشلىق قىلغۇچىلار توپى، بۇلارنىڭ ئاتا مىنى رەھىمى.

- بۇ شوپۇر ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلەپ بىزنى بۇ يەردە تۇنەتتى!

- ئۇنىڭ مەقسىتى ياماn!

- بۇ بىر بۇزۇق ئادەم!

بۇلار ئەيىبلىگۈچىلەرنىڭ ساداسى.

- ئۇ بىزدىنمۇ بەك جاپا تارتتى. بىخەستەلىك قىلدى، لېكىن ئۇ ياخشى يىگىت!

بۇ رەھىمنىڭ گېپى. ئەيىبلەش بىلەن ھىمايە قىلىش تىل، ھەربىرىدە ۋە قەلبلەردىكى تىل ھەربىرىدىكە ئايلانمىغان چۈشەنچىلەر بىلەن ئىپادىلەندى. بۇ ئىككى بۆلەككە ھەممىلا ئادەم قاتناشتى. پەقەت ئاشۇ چەت ئەللىكلا بىر چەتتە قاراپ كۈلۈپ تۇردى. ئۇنىڭ كۈلكىسى سەمىمىي، قىزغىن بىلىنمىسىمۇ، بۇ كۈلكىنى كۆرۈپ رەھىمى بىلەن چاۋار ئەپەندى ئىككى خىل چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشتى:

- نادانلىقىمىزدىن كۈلۈۋاتىدۇ، بىكۆيۈملۈكىمىزدىن ئەپسۇسلىنىۋاتىدۇ!

- ياق، يولداش رەھىمى، ئۇ بىزنى مازاق قىلىۋاتىدۇ. مازاق - ھاقارەت بىلەن تەڭ! مەن بۇ ئەجنەبىي ئەبلەخكە نارازىلىق بىلدۇرىمەن!

- ياق، مەن ئەكسىچە ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىمەن. ئۇ بىزنىڭ ئاجىزلىقىمىزنى بىزدىن بۇرۇن كۆردى!

بۇ تالاش - تارتىشمۇ بايىقى ماجرانىڭ ئارىلىشىپ كەتتى. ئادەملەر ئىككى تەرەپكە ئايرىلىشتى. بىرلىرى چەت ئەللىكنى ئەيىبلىگۈچىلەر، بۇلار كۆپ سانلىق. يەنە بىرلىرى ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتقۇچىلار. بۇلار ئازراقلا.

- بىز بىر ئۆمۈر مانا مۇشۇنداق ياشايمىز! — دېدى رەھىمى ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئاستا پىچىرلاپ، - گۈزەللىك بىلەن رەزىللىكنى ئارىلاشتۇرۇپ ھەممىسىنى بىر خالتىغا قاچىلايمىز. چىنلىق

بىلەن ساختىلىقنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمىزنىڭ تۆۋەنلىكىنى ئەيىبلىمىز دەپ قارىماي ئۇنى ھاسىلقىلىمىز، مىللىي پسىخىكا دەپ ئەتىۋارلايمىز!

قۇياش سالام بىلەن تەبىئەتنى ئويغاتتى. شەرقتە ئوت شارى پەيدا بولۇپ، ئۇپۇقتا نۇر دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. بۇ نۇرلار ئوتتىن شەپقەت، ھەقىقەت ۋە چەكسىز مەردلىك مەنبەسى - ھايات ھامىسىغا ئايلاندى - دە، بىز ياشاۋاتقان بۇ يەرنىم شارداكى ھەممىلا نەرسە ئۆز رەڭگىگە ئىگە بولدى. لېكىن بۇ قۇياش يەر شارىغا نۇر - ھارارەت ۋە مۇھەببەت سىماسىنى چېچىشى بىلەن تەڭ كۆرۈنمەي ۋەھىمە ئۇرۇقىنىمۇ چاچتى.

- تېزراق ماڭساق بولاتتى! - دېدى رەھىمى كۆزەينىكىنى چېقىپ، كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇۋاتقان قۇياش نۇرىدىن نارازى بولۇپ.

- ماڭمىسۇن ئىلاھىم، - دېدى چاۋار ئەپەندى ھەمراھىنىڭ نالىسىدىن خۇش بولۇپ، - قۇياشنى تىللىغىنىڭىزنى يەنە بىر ئاڭلىۋالاي.

- ئاڭلىغان بىلەن ھېچنېمىنى چۈشەنمەيسىز ئاكا، - دېدى رەھىمى كۈلۈپ قويۇپ، - بىلىپ قويۇڭ: تىل - ئاھانەت ئىچىدىمۇ ساپ مۇھەببەت بولىدۇ. مىسالى ئانىلار بالىلىرىنى تىللىغىنىدەك. يەنە مەدھىيە - ھەشقاللا ساداسى ئىچىدىمۇ نەپرەت - ھاقارەت بولىدۇ. مىسالى لىن بياۋنىڭ شوئارلىرىدەك!

- ئەما ئۇنتۇماڭ، قۇياش ھەقىقەت، مېھىر - شەپقەت ۋە مەردلىكنىڭ سىمۋولى.

- شۇنداق بولغاچقا، نۇرغۇن ئادەملەر ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. بۇ ئادەملەر مەڭگۈلۈك تۇننى تىلەيدۇ. نېمىشقا دەمسىزا! سۇنئىيلىك قارا ئۇغۇ بۇلۇتلاردىلا چىنلىقنىڭ ئۇستىدىن غالىب كېلەلەيدۇ!

ماشىنا يۇرۇپ كەتتى. شوپۇر بىچارە كىيىملىرىدىكى قانلارنىمۇ سۈرتۈۋېتىشكە ئۇلگۈرمىگەن. ئۇنىڭ تاتارغان، سۇلغۇن چىرايىنى ئەتىگەنلىك قۇياش ئۆز شەپقىتى بىلەن يورۇتماقتا. ئادەملەر ئۇنىڭ قۇياش نۇرىدىن ئەكسىنى تاپقان چىرايىنى ئۇدۇلىدىن كۆرگەن بولسا شۇنى بىلەتتى: ئۇ تېخى سەبىي بالا ئىكەن. ھايات ئۇنىڭغا ساختىلىقنى ئەمەس، جاپاكەشلىكنى ئاۋۋال ئۆگەتكەن ئوخشايدۇ: كۆز قۇيرۇقلىرىدا ئىنچىكە سىزىقلار پەيدا بوپتۇ.

- پاھ، قاچان يېتەرمىز ئەمدى، - دېدى رەھىمى بىر كېچىلىك ئۇيقۇسىزلىق، مۇشەققەت بىلەن گەۋدىلەنگەن قېرىلىق بەلگىلىرى - چوڭقۇر قورۇقلار، ئاقارغان ساقال، خۇنۇكلەشكەن كۆزلىرىنى ئۆز نۇرلىرى بىلەن ئاشكارىلاۋاتقان قۇياشتىن نارازى بولۇپ، كۆزەينىكىنى سۈرتۈپ، - نېمىشقا قۇياش مېنىلا چاقىدۇ، ياۋاش، راستچىل بولغىنىم ئۈچۈنمۇ؟ ياكى ئورۇن تاللاشقا ئەقىل ئىشلەتمىگىنىم ئۈچۈنمۇ؟

شۇنداق، قۇياش ئادىل، مېھىر - شەپقەتلىك ۋە مەرد، لېكىن ئۇمۇ بەزىدە ئۆزىنى سۆيگۈچىلەرنى جازالاپ قويىدۇ. خۇددى ھەقىقەت ئۆز مۇرىتلىرىنى جازالاپ قويغىنىدەك!

ماشىنا ئۇچقاندەك كېتىۋاتىدۇ، قۇياش ئۆرلەۋاتىدۇ. رەھىمى خاپا، لېكىن شېرىن خىيالغا ھەمراھ. ھەمرىھى ئۇنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ خورەك تارتماقتا. ئۇ چۈشىدە كىملەرگە قانداق سوئال بەلگىسى قويۇۋاتقىنىكىن؟ قۇياش ئۇنى بىلمەيدۇ، بىلسىمۇ رەھىمنىگە ئېيتىپ بەرمەيدۇ. لېكىن رەھىمى - يوغان بۇرۇن، كىچىك كۆز، قۇياشتىن قارايغان ئادەم ھېچكىم ئېيتىپ بەرمىسىمۇ شۇنى بىلىدۇ: بۇ دۇنيا قۇياشقا موھتاج، گەرچە ئۇ بەزىدە ۋەھىملىك بولسىمۇ. ۋەھىمە بولمىسا، شادلىقنىڭ مەززىسى بولمىغىنىدەك، كۈن چۈشمەس خىلۋەتلىك بولمىسا، قۇياش نۇرىنىڭ ھەم لەززىتى بولمايدۇ.

1993 - يىل 10 - نويابر، ئۈرۈمچى

ئاھانسىز ناخشا

ياسىنجان سادىق
ـ تەكلىماكان

سەن كۆزىيەتكۈسىز قۇم دېگىزى،
ئاشىق ۋۇجۇدىغا ئوخشاش ئوت دۇنياسى،
تىلسىمات ئاچقۇچىنى تاۋلاۋاتقان پېچ،
باغرىدىكى پەرزەنتلىرىنىڭ غېمى ۋە
ئىستىقبالى ھەققىدە يالقۇنجاپ كۆيۈپ
تۇرغان ئاتەشلىك يۈرەك.

ئالتۇن قەسىدىسى

ئالتۇن ـ سەن قانچىلىغان قان ـ
قېرىنداشلارنىڭ دوستلۇق، تىنچلىق بېغىغا
ئۇنگەن شۇمبۇيا.
ئالتۇن ـ سەن نەچچە ئون يىللىق
ئاداۋەتنى قەلبىگە دەپنە قىلىپ ساقلاۋاتقان
قىساسكار، رەقىبلەرنى بىر جۇۋىدا
تەرلەتكەن سېھرىگەر.
ئالتۇن ـ سەن مىڭلىغان ئادالەتپەر-
ۋەر، مەرد ـ باھادىرلارنىڭ جېنىغا زامىن
بولغان قاتىل.
ئالتۇن ـ سەن جانان، سەن شەيتان.
ئالتۇن ـ سەن تارىختىن بۇيان ئاققان
دەريا ـ دەريا قانلارنىڭ قېتىشمىسى.

سۆيگۈ ئىلاھى بىلەن سۆھبەت

ـ سۆيگۈ قانداق شارائىتتا قۇدرەتلىك
بولىدۇ؟
ـ بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپنىڭ ئالدىغا
سۆيۈلۈشنى تەلەپ قىلىپ بارغاندا.
ـ سۆيگۈ قانداق ۋاقىتتا گۈزەل
بولىدۇ؟
ـ سۆيگۈ تەلىپى قوبۇل قىلىنغاندا،
يەنى سۆيۈلگەندە.
ـ سۆيگۈ قانداق شارائىتتا ئەڭ
قەدىرلىك بولىدۇ؟
ـ ھىجراندا.
ـ سۆيگۈ قانداق شارائىتتا سېھرىي
كۈچىنى يوقىتىدۇ؟
ـ بۇنىڭ كۆپ خىل ئامىللىرى بار،
يەنى ئۇچىنچى شەخس ئارىلاشقاندا، سۆيگۈنى
باھاغا سۈندۈرغاندا، بىر تەرەپ يەنە بىر
تەرەپكە: «سەنسىز ياشىيالمايمەن» دېگەندە،
پىتنە ـ پاساتقا ئالدانغاندا.

روھىمنىڭ ئاھانىلىرى

ئەنۋەر تاشتۆمۈر

ئادەمنىڭ ئۆز ـ ئۆزىدىن بىزار بولۇشى
ئۆزىنى ھەقىقى تۇرده ئىزدىشىنىڭ
باشلىنىشى.

* * *

تۇرمۇشتىكى مەنىسىزلىك باشقىلارنى
ئۆزۈڭگە ئوخشىتىپ قويۇشتىن باشلىنىدۇ.
سەۋەبى، ئادەم پەرقلىق يارالغان، ئۇ شۇنىڭ
ئۈچۈن مەنىلىك!

* * *

سارالىق ئۆزىنىڭ ھەقلىقلىقى ئۈچۈن
سارالىق. ئۇنىڭ سۆزلىرى رېئاللىقتا چەتكە
قېقىلغان ھەقىقەت.

شېھىت سۆيگۈ

ئەنۋەر ئابلەت

ئاھ، دىلبەر!
سۆيگۈ
كۆزلىرىڭدە تۆرەلدى،
لەۋلىرىڭدە جان بەردى.

تاریخنىڭ ئۇيغۇر سېرك سەنئىتى

ئابلىز مۇھەممەت سايرامى

قەدىمكى سېرك، سېھىرگەرلىك ماكانى - شىنجاڭ

سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى - ئىپتىدائىي دىنىي ئېتىقاد بىلەن بىللە يىراق قەدىمكى تاش قوراللار دەۋرىدىلا مەيدانغا كەلگەن. ئۇ ئىپتىدائىي دىنىي ئېتىقادنىڭ بىر خىل ئىپادىلىنىش شەكلى، يەنى ئىپتىدائىي دىننىڭ ئىنسانلار تۇرمۇشى بىلەن بىرگەۋدىگە ئايلىنىشى، رېئاللىشىش ۋە كونكرېتلىشىشىدىن ئىبارەت. يىراق قەدىمكى زامانلاردىكى شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ئاھالىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ۋە بىلىش قابىلىيىتى ئىنتايىن تۆۋەن باسقۇچتا تۇرغان شارائىتتا، ئۇلار بىر تەرەپتىن، ئۆزلىرىنىڭ تەجرىبىسىگە تايىنىپ تەبىئەت كۈچلىرىنى يېڭىپ

تاریختىن سۆز

هاياتىنى ساقلاپ قالماقچى بولغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، قۇدرەتلىك تەبىئەت كۈچلىرى ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقىنى تونۇپ يەتكەن. ئۇلار تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھەر خىل شەيئىي ۋە ھادىسىلەرنى، مەسىلەن، بوران - يامغۇر، چاقماق، كۈن، ئاي، يۇلتۇز، تاغ، دېڭىز، دەريا، ھايۋان، ئۆسۈملۈك، تۇغۇلۇش، ئۆلۈش . . . قاتارلىقلارنى چۈشىنەلمەي، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل تەبىئەتتىن تاشقىرى بولغان قۇدرەتلىك كۈچنىڭ كارامىتى، ئىنسان بۇنداق كۈچكە تاقابىل تۇرالمايدۇ، دەپ قارىغان. بىر خىل يوشۇرۇن، قورقۇنچلۇق روھىي ھالەت ئۇلارنى تۇرلۇك چارە - تەدبىرلەرنى ئىشقا سېلىپ تەبىئەتتىن تاشقىرى كۈچنىڭ خەيرخاھلىقىغا ئېرىشىشكە قىستىغان. مانا بۇ خىل تەبىئەت كۈچلىرىنى ئىلاھ دەپ قاراش ۋە بەلگىلىك شەكلى ئارقىلىق ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلەش پائالىيەتلىرى ئىپتىدائىي دىنىي ئېتىقاد بىلەن بىللە سېرىك ، سېھىرگەرلىك سەنئىتى (ئويۇنى) نىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولغان. نەتىجىدە تىلاۋەت قىلىش، ئەپسۇن ئوقۇش، پال ئېچىش، پەرھىز تۇتۇش، پېرىخۇنلۇق قىلىش، يوشۇرۇن كۈچ (يەنى جىن - شايتانلار) نى قوغلاش قاتارلىق ھەر خىل پائالىيەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىمۇ پەيدىنپەي شەكىللەنگەن.

سېرىك، سېھىرگەرلىك مەيدانغا كەلگەن دەسلەپكى چاغلاردا خىلمۇ خىل قىزىقارلىق سېرىك، سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرى ئاساسەن كوللېكتىپ يوسۇندا ئېلىپ بېرىلغان ، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى، كىشىلەرنىڭ پەيدىنپەي تەبىئەتنى تونۇش ۋە بويسۇندۇرۇش ئىقتىدارىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ سېرىك، سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرىنىڭ كوللېكتىپ خاراكتېرى بارغانسېرى ئاجىزلاشقان ھەمدە مەخسۇس كەسپىي سېرىك ، سېھىرگەرلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ماھىر شەخسلەر، پېرىخۇنلار، پالچى - مۇنەججىملەر مەيدانغا كەلگەن. كىشىلەر «سېھىرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى بىلىدىغان سېھىرگەر» لەرنى تەبىئەتتىن تاشقىرى روھ (ئىلاھ) نىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى ئەلچىسى دەپ تونۇغان ھەم ئۇلارغا ئىلتىجا قىلىشقان①، شۇنىڭ بىلەن سېرىك ، سېھىرگەرلىك ماھىرلىرى ئەينى زامان كىشىلىرىنىڭ نەزىرىدە «بىلەرمەن - ئالىم » ھېسابلىنىپ، ئالاھىدە ھۆرمەتلەنگەن.

بىراق، سېرىك، سېھىرگەرلىكنىڭ ئىنتايىن مۇرەككەپلىكىدىن، كىشىلەردىن ناھايىتى زېرەك، چاققان بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە سېرىك، سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان ئەنە شۇ ئىپتىدائىي دەۋر بىزدىن تولىمۇ يىراقتا قالغانلىقى سەۋەبىدىن، ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى تەسۋىرلەش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە بىز پەقەت غار - ئۆڭكۈر تام سۇرەتلىرى، قىياتاش رەسىملىرى ۋە ئىپتىدائىي شەھەر، قەلئە خارابىلىرى بىلەن يىراق قەدىمكى زامان كىشىلىرىنىڭ ئەينى تارىخىي تەسۋىرى بولغان قەبرە يادىكارلىقلىرىدىن سېرىك، سېھىرگەرلىككە ئائىت تارىخىي مەنبە ئىزدەش بىلەنلا چەكلىنىمىز.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ھازىرغىچە شىنجاڭدىكى تەكلىماكان، ئالتاي تېغى، ئالتۇنتاغ، كوئېنلۇن تېغى ۋە بۇلارنىڭ تارماقلىرىدىكى 60 تىن كۆپ ئورۇندىن نەچچە ئون مىڭ پارچە قىياتاش رەسىملىرى تېپىلدى. بۇ قىياتاش رەسىملىرى دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ۋە مەزمۇنىنىڭ موللۇقى بىلەن مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئالىملارنى ھەيران قالدۇردى. مەسىلەن، چەرچەن ناھىيىسىنىڭ ئالتۇنتاغ رايونى مۆلچەر دەرياسى بويىدىن تېپىلغان قىياتاش رەسىملىرىنىڭ كۆلىمى 3000 ـ 4000 كۋادرات مېتىرغا، رەسىم سانى نەچچە مىڭ پارچىغا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدەئىپتىدائىي سېرىك، سېھىرگەرلىككە دائىر رەسىملەردىن ئۇزۇن مۇڭگۈزلۈك ھايۋان سىياقىدا ياسىنىۋالغان ئادەملەر، قانات - قۇيرۇقلۇق ئادەملەر، موللاق ئېتىشقا تەييارلىنىپ سەكرەۋاتقان ئادەملەر، پۇت - قولىنى كېرىپ ھەرىكەت قىلىشقا تەييارلىنىۋاتقان ئادەملەر ۋە بېشى ئادەم، تېنى ھايۋان سىياقىدىكى ئادەملەر ئوبرازى قاتارلىقلار بار. يەنە يېزىقتا ئوخشاش بەلگىلەر، تۆت چاسا، يۈملاق ۋە رومبا شەكىللىك سىزىقچىلار بىلەن ھەر قايسى رەسىم گۇرۇپپىلىرىغا بەش - ئالتىدىن قىلىپ ئويۇلغان ئالقان (بەش بارماقلىق قول

ئالقىنى) قاتارلىقلارمۇ ياخشىلىق ۋە ياماناتلىق ھەققىدە ئالدىن مەلۇمات بېرىدىغان پالچىلىق سېھىرگەرلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئارخېئولوگلار مۆلچەر دەرياسى بويىدىكى بۇ قىياتاش رەسىملىرىنى بۇنىڭدىن 6000 ـ 8000 يىللار ئىلگىرىلا مەيدانغا كەلگەن② دەپ يازغان. گەمەلىيەتتە قەدىمكى شىنجاڭ ئاھالىلىرىنىڭ ئىپتىدائىي سېرىك، سېھىرگەرلىك پائالىيەتلىرى ئۇنىڭدىنمۇ بۇرۇن باشلانغان، چۈنكى بۇ پائالىيەتلەر پەيدا بولۇپ، خەلق ئىچىگە ئومۇملىشىپ، ئۆز دەۋرىدىكى سەنئەتكارلارنىڭ چېۋەر قوللىرى بىلەن ئوبرازلىشىپ، ئېگىز قىياتاشلاردىن ئورۇن ئېلىپ بولغۇچە يەنە قانچە مىڭ يىللارنىڭ ئۆتكەنلىكى بىزگە نامەلۇم.

«قۇرۇقتاغدىكى قىياتاش رەسىملىرى» دېگەن رەسىملىك ماقالىگە قارىغاندا، قۇرۇقتاغ قىيا تاش رەسىملىرى ئىچىدىمۇ رەسمىي سېرىك ئۇيۇشۇقان ئادەم رەسىملىرى بار ئىكەن③. مەسىلەن، شۇ ماقالىدىكى 13 ـ رەسىمدە: بىر ئادەم چېچىپ كېتىۋاتقان تۆگە ئۈستىدە تىك ئۇرە تۇرۇپ، ئىككى قولىنى كەڭ كېرىپ، قانداقتۇر قىزىق بىر خىل سېرىك ئويۇنى ئويناۋاتقانلىقى ئېنىق كۆرسىتىلگەن. 17 ـ رەسىم يەنى سېرىكچىلەر رەسىمىدە: بەستىلىك بىر ئادەم ئىككى پۇتىنى سەل كېرىپ، سول قولى بىلەن بىر ئادەمنىڭ بېشىنى يەرگە، ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا قارىتىپ، بېشىدىن ئېگىز تىك كۆتۈرۈپ تۇرغان، ئۇستىدىكى ئادەم ئىككى قولى بىلەن پەستىكى ئادەمنىڭ بىر (سول) قولىنى چىڭ تۇتۇپ، باش ۋە بېلىنى تۇز قىلىپ، ئاسمانغا قارىتىلغان ئىككى پۇتىنى چىرايلىق ھەرىكەت شەكلىدە ئېگىپ تۇرغان، ئۇرە تۇرغان ئادەمنىڭ بېشىدا پۇتىنى ئاسمانغا، بېشىنى يەرگە قارىتىپ قىزىقارلىق سېرىك ئويناۋاتقان بۇ كۆرۈنۈش - بۇگۈنكى كۈندىكى مۇشۇ خىلدىكى سېرىك نومۇرى بىلەن ئوپمۇ ئوخشاش بولۇپ، بەدەن شەكلى، ھەرىكەت قىياپىتى ۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكى جەھەتتىن ھېچقانداق پەرق قىلمايدۇ. يەنە مۇشۇ رەسىم(17 ـ رەسىم) نىڭ يېنىدىكى ئىككى كىشى ئوبرازى (16 ـ رەسىم) مۇ سېرىك ئويۇنى كۆرۈنۈشى بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭدا ناھايىتى ئۇزۇن مۇڭگۈزلۈك، كالتە قۇيرۇقلۇق، غەلىتە سىياقتىكى بىر ئادەم ئوڭ قولى بىلەن ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئېگىز كۆتۈرۈپ، قۇيرۇقى ۋە سول قولىدا چىرايلىق ھەرىكەتلەرنى ئويناۋاتقان، قارشى تەرەپتىكى ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق ئادەم ئېگىز كۆتۈرۈلگان ئوڭ پۇتى، قۇيرۇقى ۋە سول قولىدا چىرايلىق ھەرىكەت ئويناۋاتقان ھالەت ناھايىتى ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن . قارىماققا ئۇزۇن قۇيرۇقلۇق ئادەم كۈچەپ ھاۋاغا سەكرەپ، ئۇزۇن مۇڭگۈزلۈك ئادەمنىڭ بېشىدىن ئارتىلىپ، موللاق ئېتىپ چۈشۈش ھالىتىدە تۇرغانلىقى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. بىر قاراشقىلا بۇلارنىڭمۇ قىزىق سېرىك ئويناۋاتقانلىقى ۋە جىددىي ھەرىكەت ئۈستىدىكى ھالىتىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

داڭلىق ئېتنوگرافلار ۋە فولكلورشۇناسلار قەدىمكى غار ـ ئۆڭكۈر سىزما رەسىملىرى ۋە قىياتاش رەسىملىرىدىكى غەلىتە ئادەم (مۇڭگۈزلۈك، قانات ـ قۇيرۇقلۇق، بېشى ئادەم تېنى ھايۋان ياكى ئۇچار قۇشلار سىياقىدىكى ئادەم) لەر ئوبرازى بىلەن ھايۋانات ئارىلاشقان ئوبرازلارنى دائىم سېرىك ، سېھىرگەرلىك چۈشەنچىلىرى ئاساسىدا ئىزاھلايدۇ. يەنى ئالىملارنىڭ كۆز قارىشى بويىچە ئىپتىدائىي كىشىلەرنىڭ بۇخىل رەسىملەرنى ئىجاد قىلىشى ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ھەۋەسلىرى ۋە ئىنتىلىشلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ھايۋاناتلارنى سىزىشى دەل ئۇلارنىڭ ئوۋچىلىق پائالىيەتلىرىنىڭ بىر خىل ئۇسۇل ـ ۋاستىلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ ئوۋچىلىق ئەمگىكىدە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنى مەقسەت قىلغان ④. دېمەك، بۇ خىل قاراش بويىچە ئېيتقاندا، يۇقىرىقىدەك ئوبرازلار سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان، ئىجتىمائىي ھاياتنى، ئەمەلىي تۇرمۇشنى مەنبە قىلغان.

يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان نىلقا، قورغاس، موڭغۇلكۈرە، توققۇزتارا، تېكەس، چۆچەك، دۆربىلجىن، چاغانتوقاي، تولى، ئارشاق، قۇمۇل، توقسۇن، تۇرپان، پىچان، گۇما، چەرچەن، كورلا، مارالبېشى، چاقىلىق، خوتەن، كۇچا، ئاقسۇ كوناشەھەر ۋە ئاراتۇرۇك قاتارلىق 50 نەچچە ناھىيە ۋە

شەھەر ئەتراپىدىن تېپىلغان 60 تىن كۆپرەك قىياتاش رەسىملىرى نۇقتىلىرىدىن يۇقىرىقىغا ئوخشاش ئىپتىدائىي سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە دائىر ئوبرازلارنى ئۇچرىتىشقا بولىدۇ. ئەينى زامانىنىڭ نەق ئەمەلىي تۇرمۇشى، ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ ئەينەن تارىخىي تەسۋىرى ھەم ئوبرازلىق كارتىنىسى بولغان بۇنداق قىياتاش رەسىملىرىدىكى سېرىك، سېھىرگەرلىككە دائىر ئوبرازلار - ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئوۋچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرۈۋاتقان ناھايىتى يىراق قەدىمكى زاماندىلا سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە ماھىر بولغانلىقىنى نەق ماددىي ئىسپاتلار بىلەن تولۇق دەلىللەپ بېرەلەيدۇ، ئەلۋەتتە.

ئازادلىقتىن كېيىن بولۇپمۇ 70 - يىللاردىن كېيىن، شىنجاڭدىكى قەدىمكى شەھەر، قەلئە خارابىلىرى ۋە ئىپتىدائىي قەبرە، يادىكارلىق ئورۇنلىرىنىڭ بىر قىسمىلىرىدا ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش - تەكشۈرۈش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ جەريانداا تام - تورۇسلارغا، قەبرە ئىچىگە، قەغەزلەرگە، كاناپ ۋە رەختلەرگە سىزىلغان قەدىمكى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە دائىر مەلۇماتلارمۇ تېپىلىش بىلەن بىرگە سېرىكچى قورچاق - ھەيكەللەرمۇ خېلى كۆپلەپ تېپىلدى. بۇلارنىڭ بىر قىسمىلىرى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش ئورۇنلىرى (ياكى يەرلىك مۇزېيلىرى) دا ساقلىنىۋاتىدۇ. بىر قەدەر مۇھىم (ئەۋرىشكە بولالايدۇ) دەپ قارالغان نادىر نەمۇنىلەر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيغا يۆتكەپ كېلىنىپ داۋاملىق كۆرگەزمە قىلىنىۋاتىدۇ. مانا شۇ جاي - جايلاردىن تېپىلغان، ھەر قايسى جايلاردا ساقلىنىۋاتقان قەدىمكى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە دائىر ماددىي بۇيۇملارغا قارىغاندا، «سەنئەت ماكانى» شىنجاڭنىڭ ئەنئەنىۋى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىن باشلاپلا ئىزچىل تۇرده تەرەققىي قىلىپ، راۋاجلىنىپ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ جەۋھىرى ھېسابلانغان سېرىك سەنئىتىنىڭ ئەڭ نادىر نەمۇنىلىرىنى يارىتقانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

خوتەن ۋېنبى ئەپەندىنىڭ 1962 - يىلى ئېلان قىلغان «ستەين شىنجاڭدىكى دەندەن ئۆيلۈك، مولاق خارابىلىرىدىن تاپقان بىر نەچچە پارچە ئويما رەسىم ھەققىدىكى مەسىلىگە يېڭى باھا» دېگەن سۈرەتلىك ماقالىسىگە قارىغاندا، خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىدىن ئازادلىقتىن ئىلگىرىلا سېرىك، سېھىرگەرلىككە دائىر قەدىمكى ياغاچ ئويما رەسىملەر تېپىلغان⑤. بۇنىڭدىكى 1 - ياغاچ ئويما (1 - رەسىم) نىڭ ئوتتۇرىدىكى رەسىمدە ھېشى چاشقان، تېنى ئادەم سىياقىدىكى بىر غەلىتە ئوبراز كۆرسىتىلگەن. باش، قۇلاق، كۆز ۋە تۇمشۇقلىرى چاشقانغا ئوپمۇ ئوخشاش تەسۋىرلەنگەن بۇ ئوبرازنىڭ ئالدىدا پەي توپ پالىقىغا ئوخشاش نەرسىنى تۇتۇپ تۇرغان يالىڭاچ قىياپەتتىكى بىر ئادەم، كەينىدە يەنە بىر غەلىتە مەخلۇق ئوبرازى ناھايىتى ئەپسۇن ئويۇلغان. بۇ ياغاچ ئويما رەسىمنى ئەنگلىيىلىك ستەين 1900 - يىلى 12 - ئايدا خوتەندىكى ئۆيلۈك خارابىسىدىن تېپىپ ئېلىپ كەتكەن.

1906 -، 1907 - يىللىرى ستەين يەنە چاقىلىقنىڭ شەرق شىمالىغا 50 چاقىرىم ئەتراپىدا كېلىدىغان جايدىن مولاق خارابىسىنى تاپقان ھەمدە بۇ جايدىن باشقا يادىكارلىقلار بىلەن بىللە يەتتە پارچە قىممەتلىك تام رەسىملىرىنىمۇ تاپقان. بۇنىڭ ئىچىدىكى 1 - رەسىمدە: دۇمبىسىدە قانىتى بار ناھايىتى چىرايلىق بىر ھۇر قىزنىڭ ئوبرازى كۆرسىتىلگەن. 2- رەسىمدە: قوللىرىدا ھەر خىل مىللىي چالغۇلارنى تۇتۇپ قىزىق ئەغمە قىلىۋاتقان ئون نەچچە كىشىلىك ئورکېستىرنىڭ ئوبرازى، بۇلارنىڭ ئالدىدا (ئېھتىمال سەھنە بولۇشى مۇمكىن) ئۇزۇن ۋە يوغان قانات - قۇيرۇقلۇق، بېشىغا ئەقىشلىك تاج كىيىۋېلىشقان ئىككى كىشىنىڭ قوللىرىدا ئۇزۇن تانا (ياكى لېنتا) تۇتۇپ قىزىقارلىق ھەرىكەت (ياكى سېرىك) ئويناۋاتقانلىقى ناھايىتى ئوبرازلىق سۈرەتلەنگەن . 3 - رەسىمدە: بېشىغا گۈل قادىۋېلىشقان، ئۇزۇن قانات - قۇيرۇقلۇق تۆت كىشىنىڭ قوللىرىدا يۇمىلاق ھالقا (چەمبىرەك) تۇتۇپ، يۇمىلاق شەكىلدە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى مېڭىپ، سەكرەشكە ياكى ئۇچۇشقا تەييارلىنىۋاتقان قىزىقارلىق ھەرىكەت ھالىتى تەسۋىرلەنگەن. 4 - رەسىمدە: بېشىغا گۈل قادالغان دوپپا كىيىۋالغان بەستىلىك، قانات - قۇيرۇقلۇق بىر ئادەمنىڭ قانىتى ۋە قۇيرۇقىنى كېرىپ ئۇچۇۋاتقانلىقى (ئۇچۇشنى دوراپ يۈگۈرۈۋاتقانلىقى)، ئۇنىڭ قانات - قۇيرۇقلىرى

كەلگەن يېيىلىپ، خۇددى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان لاچىندەك يەلپۈنۈۋاتقانلىقى ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن تەسۋىرلەنگەن.

يۇقىرىدىكى رەسىملەر گەرچە نەچچە گەسىرلەپ قارا يەر ئاستىغا كۆمۈلۈپ ياتقان بولسىمۇ، گەمما ئۇنىڭدا سۈرەتلەنگەن گۈبرازلار ناھايىتى ياخشى ساقلىنىپ قالغان بولغاچقا، گۈبرازلارنىڭ مەزمۇنىنى خېلى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك فورمىلىرى، زىبۇ زىننەتلىرى، چىراي شەكلى، سەنئەت ئالاھىدىلىكى قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ تۈپ ئاھالىسى بولۇپ كەلگەن تۈركىي تىللىق خەلقلەرگە، كونكرېت ئېيتقاندا، تارىم مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي مىراسخورى - ئۇيغۇرلارغا خاس ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. شۇنداقلا قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئىپتىدائىي دىنىي ئېتىقاد بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىپلا قالماي، بەلكى ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مۇزىكا، ناخشا، ئۇسسۇللار بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ (قوشۇلۇپ)، يېڭى شەكىل ۋە يېڭى مەزمۇنلار بىلەن داۋاملىق تەرەققىي قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قىياتاش رەسىملىرىگە ۋە يەر ئاستىدىن تېپىلغان، ئەجدادلىرىمىزنىڭ قەدىمكى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە دائىر ئارخېئولوگىيىلىك مەنبەلەرگە قارىغاندا، سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى كۆپىنچە هاللاردا مۇزىكا ۋە ناخشا - ئۇسسۇللار بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئوينالغان. بولۇپمۇ ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا، خىلمۇ خىل مۇرەككەپ ھەرىكەت شەكلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە، سەكرەش، موللاق ئېتىشقا ئوخشاش تېخنىكىلىق ھەرىكەتلەرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، سېرىكچىلىك سەنئىتىنىڭ تۈرلىرىمۇ كۆپەيگەن. دەسلەپكى ئىپتىدائىي سېرىك ھەرىكەتلىرى ناھايىتى ئاددىي، تۈرى ئاز بولغان بولسا، كېيىنچە ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ كۈنسايىن مۇرەككەپلەشكەن. يەنى ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىپ پۇتىنى ئاسمانغا، بېشىنى يەرگە قىلىپ تىك ئۇرە تۇرۇش، ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ پىرقىراش، موللاق ئېتىش، ئۇرە تۇرغان ئادەمنىڭ بېشىدىن موللاق ئېتىپ ئۇتۇش، شاش ھايۋانلارنى كۆندۈرۈش ۋە ئۇلارنى مىنىپ خەتەرلىك جايلاردىن سەكرەپ ئۆتۈش، ئوتتىن سەكرىتىش، ئېگىز خادىغا چىقىپ بېشىچە چۈشۈش، ھەر خىل هايۋان سىياقىدا ياسىنىپ قىزىقارلىق ھەرىكەت قىلىش، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش، كۈچ كۆرسىتىش، ئارقان ئۈستىدە مېڭىش، قول سېھرىسى، قىلىچ، پىچاق يۇتۇش، ئاغزىدىن ئوت پۈركۈپ چىقىرىش، قوغۇن تېرىش، دەرەخ تىكىش، ئادەمنى ئىككى پارچە قىلىپ پارچىلاپ يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئات پارچىلاش، قول ئىشارىتى ۋە ئەپسۇن ئوقۇش بىلەن يوق نەرسىنى پەيدا قىلىش، بار نەرسىنى يوق قىلىۋېتىش . . . قاتارلىق مۇرەككەپ تېخنىكىلىق ماھارەتلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەنىدى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەكرىتاغنىڭ جەنۇب، شىمالىدىكى ئىپتىدائىي قەبرە، يادىكارلىقلاردىن ناھايىتى نەپىس ئىشلەنگەن هەيكەل - قورچاقلار تېپىلدى. بۇلارنىڭ خېلى بىر قىسىملىرى قىياتاش رەسىملىرىدىكى ۋە رەخت، قەغەز، تام - تورۇسلارغا سىزىلغان قەدىمكى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلغان مەزمۇنلاردا ياسالغان. دەۋرى جەھەتتىن 3000 ـ 4000 يىللىق تارىخقا ئىگە بۇ هەيكەل، قورچاقلار ئىنتايىن نازۇك ۋە نەپىسلىكى، بەدىئىي سەنئەت مەزمۇنىنىڭ موللۇقى، شەكلىنىڭ خىلمۇ خىللىقى، رەڭدارلىقى، ياساش - بېزىلىش تېخنىكىسىنىڭ يۇقىرىلىقى، ئۆلچەملىك ۋە كۆركەملىكى قاتارلىق جەھەتلەردىن مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئالىملارنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى سېرىك، سېھىرگەرلىك مەزمۇنىغا ئىگە هەيكەل، قورچاقلارنىڭ بىر قىسىم نادىر ئۇلگىلىرى ئۆز ۋاقتىدىلا چەت ئەللەرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىلگەن، ئىنتايىن ئاز بىر قىسىملىرى هازىر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كۆرگەزمە قىلىپ ساقلىنىۋاتىدۇ. بىر قىسىم هەيكەل، قورچاقلار قارىماققا دىنىي مەزمۇندىكىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇ دىن بىلەن سەنئەت چەمبەرچەس باغلانغان زامانلارنىڭ مەھسۇلى بولغاچقا، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىگە ۋەكىللىك قىلالايدۇ، ئەلۋەتتە. يەنە بەزىسى مەخسۇس سېرىك ئوينىۋاتقان هەيكەل، قورچاقلار بولۇپ،

ئاددىي كۆرۈنۈشلەر بىلەن چوڭقۇر مەزمۇنلارنى ئىپادىلەپ بېرەلىگەن. بۇنداق شەكىلدىكى ھەيكەل، قورچاقلارنى ئۆزدەۋۈرىدىكى چېۋەر قوللۇق ماھىر ھەيكەلتاراشلىرىمىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە يۈكسەك كامالەتكە يەتكەن يۇقىرى تېخنىكىلىق ماھارىتىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

مەسىلەن، تۈرپاندىكى ئاستانە قەبرىستانلىقىدىن سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇناۋاتقان «سېرىكچى قورچاقلار» دىن خېلى كۆپ تېپىلدى⑥. بۇلارنىڭ بىرى بېشىدا ئېگىز بىر خادىنى تىك تۇرغۇزۇپ، ئىككى غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ (بىر قولى سونۇپ كەتكەن)، تىزلىنىپ ئولتۇرغان جايىدىن ئاستا ئۆرە تۇرۇشقا تەمشىلىۋاتقان كۆرۈنۈشتە بولۇپ، بۇ سېرىكچى ماھىر سەھنە ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان شىرە ئۈستىدە ناھايىتى زېرەكلىك ۋە پەم بىلەن قىزىق سېرىك ماھارىتى كۆرسىتىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. يەنە ئىككى سېرىكچى قورچاقلارنىڭ بىرى ئۇزۇن سوزۇلغان ئىككى قولىدا يەرگە تايىنىپ، ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا قارىتىپ تىك ئېگىز كۆتۈرۈپ موللاق ئېتىشقا باشلىغان، بۇنىڭ ئالدىدىكى يەنە بىر سېرىكچى قورچاق (ئىككى قولى سۇنۇپ كەتكەن) بىر پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، كەينىدىكى مۇرە ئېگىزلىكىدىكى توساقتىن كەينىچە تىك موللاق ئېتىپ ئۆتۈشكە تەمشىلىۋاتقان جىددىي ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. يەنە بىر ساقال - بۇرۇتلۇق قېرى سېرىكچى قورچاق (بىر قولى مۇرىسىدىن سۇنۇپ كەتكەن) بىر پۇتىنىڭ ئۇچىدا يەرگە دەسسەپ، بىر پۇتى ۋە قولىنى تۇز، ئۇزۇن سوزۇپ، سول تەرەپكە قاراپ قويۇندەك تېز پىرقىراۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. بۇ سېرىكچى قورچاق كالتە يەڭلىك جىلىتكە، كالتە ئىشتان (كۇسار) كىيىپ، بەلباغ بىلەن بېلىنى مەھكەم باغلاپ، چەبدەس، چاققان ھەرىكەت قىلىۋاتقان كۆرۈنۈشتە بولۇپ، ئاغزىنىڭ يېرىم ئېچىلغىنىغا قارىغاندا، غەزەپ بىلەن كۇچەپ ۋارقىراۋاتقان سېرىكچى ماھىرغا تەقلىد قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن. شىرىقلىق ئىشتان ئۇستىگە تىزىغچە ئۇزۇن پايپاق تارتىۋالغان، چېچىنى بۇدۇر قىلىۋالغان، تار ھەم ئۇزۇن يەڭلىك كۆڭلەك كىيىۋالغان زىلۋا، ئىنچىكە بەللىك ئايال ئوبرازىدىكى بىر سېرىكچى قورچاق بىر قولىنى يان تەرىپىگە قارىتىپ ئۇزۇن سوزۇپ، بىر قولىنى بىلىگە قويۇپ، بىر پۇتىنى سەل كۆتۈرۈپ يېنىچە موللاق ئېتىشقا تەييارلىنىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. قارىماققا بىر نەچچە قېتىم پىرقىراپ يېنىچە موللاق ئېتىپ بولۇپ، يەنە شۇ ماھارەتنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقاندەكلا قىياپەتتە كۆرۈنىدۇ. يەنە شىر ئويۇنى نومۇرىنى ئورۇندىۋاتقان ئىككى ماھىر سېرىكچى قورچاقمۇ كىشىنىڭ دىققىتىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە تارتىدۇ. بۇنىڭدا كۆز، قۇلاق، ئېغىز، چىشلىرى ۋە يۇڭلىرى خۇددى راست شىرەدەكلا تېرىدىن ياسالغان نىقاب ئىچىگە ئىككى ماھىر كىرگەن. ئالدىدىكى ئادەم بېشىنى شىر (نىقاب) نىڭ بېشىغا تىقىپ، ئىككى قولىدا كەينىدىكى ئادەمنىڭ مۇرىسىنى تۇتقان؛ كەينىدىكى ئادەم شىر (نىقاب) نىڭ قۇيرۇقى تەرەپتە دۇمچىيىپ تۇرۇپ، ئىككى قولى بىلەن ئالدىدىكى ئادەمنىڭ ئىنچىكە بېلىدىن تۇتقان، نىقاب ئۇلارنىڭ تىزىغچە كىيىلگەن بولۇپ، تىزىنىڭ ئاستىنقى تەرىپىگە شىرنىڭ پۇتىغا ئوخشاش ئۇزۇن يۇڭلۇق پۇت (نىقاب) كىيىلگەن. بۇ شىر (نىقاب) بېشىنى تىك تۇتۇپ، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئالغا قاراپ مېڭىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن، بۇنىڭغا بىر قاراش بىلەنلا ناھايىتى يۇقىرى بەدىئىي سەنئەت تېخنىكىسى سىڭدۈرۈلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ شىر ئويۇنى ئوبرازى بۇگۈنكى كۈندىكى سېرىك نومۇرلىرىدا ئوينىلىدىغان شۇ خىلدىكى كۆرۈنۈش بىلەن تامامەن ئوخشىشىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇب، شىمالىدىكى قەدىمكى شەھەر، قەلئە خارابىلىرى ۋە ئىپتىدائىي قەبرە، يادىكارلىقلاردىنمۇ سېرىك، سېھىرگەرلىككە ئالاقىدار ھەيكەل، قورچاقلار خېلى كۆپلەپ تېپىلدى. بۇلار قىياتاش رەسىملىرىدە ۋە رەخت، قەغەزلەرگە سىزىلغان قەدىمكى رەسىملەردە نامايەن بولغان مىللىي ئەنئەنىۋى سېرىك سەنئىتىگە ۋارىسلىق قىلغان ئاساستا تۇر، شەكىل، مەزمۇن جەھەتتىن خېلى راۋاجلانغان ھەم تەرەققىي قىلىپ مۇشۇ سەۋىيىگە يەتكەن.

يازما خاتىرىلەردىن سۆز ئاچساق، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تارىخىي خاتىرىلىرى شىنجاڭنىڭ ئىپتىدائىي سېرىك، سېھىرگەرلىك ماكانى ئىكەنلىكىنى بىردەك قەيت قىلىشىدۇ. ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان

كىشىلەر شىنجاڭنى «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» دەپ تەرىپلىشىدۇ، ئەمەلىيەتتە شىنجاڭ يەنە سېھرىگەرلىك سەنئىتىنىڭمۇ ماكانى ئىكەنلىكى روشەن تارىخىي پاكىت. خوددى لوشياۋېن ئەپەندى: «قەدىمكى غەربىي يۇرت سېھرىگەرلىكىنىڭ شەرقىگە سىلجىشىنى، جۇڭگو سېھرىگەرلىكىنىڭ باشلىنىشى دېيىشكىمۇ بولىدۇ... غەربىي يۇرت ۋە ئونىڭغا تۇتاش رايونلار، قەدىمكى دۇنيا مەدەنىيىتى ئەڭ تەرەققىي قىلغان ۋە ئاساسلىق دىنلار ئەڭ ئاۋۋال گۈللەنگەن رايون ھەم دۇنيا سېھرىگەرلىكى ئەڭ بالدۇر پەيدا بولغان يەر، سېھرىگەرلىك يۇرتى»⑦ دەپ كۆرسەتكىنىدەك، تارىم بوستانلىقى ئىنسانىيەت سېھرىگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئانا بۆشۈكى بولۇپ كەلگەنلىكىنى جۇڭگو - چەت ئەل تارىخىي مەنبەلىرى داۋاملىق دەللەپ كەلدى. بەزى جۇڭگو ئالىملىرى قەدىمكى غەربىي يۇرتنا «国婆苦» دەيدىغان بىر قەدىمكى مەملىكەتنىڭ بولغانلىقى، بۇ مەملىكەتنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى غەرب تىلىدا magas، magi ۋە Magic دېگەن ناملاردا ئاتىلىدىغانلىقى، بۇ ناملارنىڭ خەنزۇچە مەنىسى «巧幻术国» (چېۋەر سېھرىگەرلەر مەملىكىتى) دېگەن بولىدىغانلىقى، بۇ مەملىكەت («巧幻术国» 即 «苦婆国») نىڭ تارىم بوستانلىقى ئەتراپىدائىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغاقويۇشىدۇ⑧.

ئۇيغۇر سېھرىگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىشى

ئۇيغۇر سېھرىگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىشى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 138 - يىلى جاڭ چيەن غەربكە ئەلچىلىككە كېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا تارقىلىشقا باشلىغان. «ئاستانىلىقتىن تېپىلغان كىتابلار» (汲家书) بىلەن «كېيىنكى خەننامە» ۋە «جۇئېكراملىرى» دىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 21 - ئەسىرلەردە ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرى بىلەن قوشۇلۇپ سېھرىگەرلىك سەنئىتىمۇ تەسىر قىلىشقا باشلىغان. چۈنكى شىنجاڭ ئاھالىلىرى بىلەن گەنسۇ كارىدورى ۋە جۇڭگونىڭ شىمالىدا ياشىغان خەلقلەرنىڭ مەدەنىي ئالاقىلىرى بۇنىڭدىن خېلى بۇرۇنلا باشلانغانىدى⑨. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، خوتەكىي دەرياسىنىڭ شىمالى ۋە ئوردۇس رايونىدا ياشىغان، ئورال - ئالتاي تىلىدا سۆزلىشىدىغان ۋە شۇ تىلدا ئۆز مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن خەلقلەر بىلەن خوتاشيا قەبىلىلىرىنىڭ ئىپتىدائىي مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەنلىكى شۇبھىسىز⑩. يەنە بىر تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن شۇ چاغلاردا گەنسۇ رايونىدا ياشىغان تۇخرى، ئۇيسۇن قەبىلىلىرى جۇملىدىن خوتەكخېنىڭ شىمالىِ ۋە ھازىرقى موڭغۇل ياپلاقلىرىدىكى دى، دىڭلىڭ، ھون قەبىلە ئۇيۇشمىلىرىمۇ خېلى زىچ ئالاقىدە بولغان ھەمدە شىنجاڭنىڭ سېھرىگەرلىك سەنئىتى گەنسۇ كارىدورى ۋە جۇڭگونىڭ شىمالىدىكى خەلقلەر ئارقىلىق ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك خەلقلىرىگە تارقىلىشقا باشلىغانلىقى روشەن تارىخىي پاكىت.

جۇڭگو تارىخشۇناسلىرى شىنجاڭنىڭ سېھرىگەرلىك سەنئىتىنىڭ شەرقە تارقىلىشى ھەققىدىكى ئەڭ بۇرۇنقى يازما خاتىرىلەر مىلادىدىن ئىلگىرىكى 1000 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدىكى جۇمۇۋاڭ زامانىغا توغرا كېلىدۇ، دەپ قارىشىدۇ. غەربىي خەن (مىلادىدىن بۇرۇنقى 206 -، مىلادى 23 - يىللار) دەۋرىدىن ئىلگىرىكى قۇمۇش خاتىرىلەرگە ئاساسلىنىپ قايتا ئىشلەنگەن «مۇتيەنزى تەزكىرىسى» (穆天子传) دېگەن كىتابتا، مۇتيەنزىنىڭ غەربىي سىياھەت قىلغانلىقى ۋە باتىسقان ئانا بىلەن ئۇچراشقانلىقى ھېكايە قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدا غەربىي يۇرت سېھرىگەرلىك سەنئىتى مۇتيەنزىنى ئۆزىگە كۇچلۇك مەپتۇن قىلىۋالغانلىقى، «مۇڭگۇزلۇك، قانات - قۇيرۇقلۇق سېھرىكچى، سېھرىگەرلەر سۇغا كىرىپ سۇ ئۇستىدە ئوت كۆيدۈرىدىغانلىقى، تاشلارنى زىخچا ئالتۇنغا ئايلاندۇرىدىغانلىقى، ئېگىز تاغلارنى بوستانلىققا ئايلاندۇرىدىغانلىقى، شەھەر، قەلئەلەرنى يۆتكىيەلەيدىغانلىقى، 30 گەز ئېگىزلىكتىكى خادا ئۇستىدە ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىقى ...» تىلغا ئېلىنغان. «لېيزى. جۇمۇۋاڭ» (列子·周穆王) دېگەن

كىتابتىمۇ جۇمۇۋاڭنىڭ غەربىي يۇرتتا سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرىنى كۆرگەنلىكى، سېركچىلەرنىڭ قورقۇنچلۇق ھەرىكەت شەكىللىرىدىن چۆچۈپ، بىئارام بولغانلىقى تىلغا ئېلىنغان.

«يازما ھۇججەتلەر ھەققىدە ئومۇمىي تەھسىل، مۇزىكا ھەققىدە تەھسىل» دە: «سېرىك ئويناش، سېھىرگەرلىك قىلىشى ئادەتلىرى غەربىي يۇرتتىن كەلگەن» دېيىلسە، تاڭ دەۋرىدىكى يەن شىگۇ يازغان «خەننامە، جاڭ چيەن تەزكىرىسىگە ئىزاھ» تا: «غەربىي يۇرتتىن كەلگەن سېركچى، سېھىرگەرلەر ھەر خىل كارامەتلەرنى قىلالايدۇ. ئۇلار پىچاق يۇتۇش، ئاغزىدىن ئوت پۈركۈش، قوغۇن - تاۋۇز تېرىش، دەرەخ تىكىش، ئادەمنى پارچىلاپ يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئاتنى پارچىلاپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش. . . ئويۇنلىرىغا بەك كامىل، بۇنداق يات، غەلىتە ئىشلار غەربىي يۇرتتىن تارقىلىپ كەلگەن » دەپ خاتىرىلەنگەن. يەنە شۇ «يازما ھۇججەتلەر ھەققىدە ئومۇمىي تەھسىل» دېگەن كىتابتا: «سېرىك، سېھىرگەرلىك، جادۇگەرلىك، يىرتقۇچ ھايۋان سىياقىدا ياسىنىپ قورقۇنچلۇق ماھارەتلەرنى كۆرسىتىش ۋە دراما، تىياتىر قاتارلىقلار غەربىي يۇرتتىن تارقىلىپ كىرگەن. ماھىر سېركچىلەرنىڭ بۇ ئويۇنلارنى جۇڭگوغا تارقىتىشى بىلەن بۇ خىل ئويۇنلار پەيدا بولغان. شۇنىڭدىن باشلاپ ھازىرغىچە سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى دەۋرمۇ دەۋر داۋاملاشقان» دەپ يېزىلغان. «ۋېينامە» دە خاتىرىلىنىشچە، جىن سۇلالىسى خۇەيدى خانى ھەۋرىدە (307 - 316) غەربىي يۇرتتىن بىر نەچچە تۈركۈم سېرىك ماھىرلىرى جۇڭگوغا كەلگەن. ئۇلار ناخشا - ئۇسسۇل، تىياتىر، دراما، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرىغا بەك ماھىر بولۇپ، ئوردا ئەئىيانلىرىنى ۋە 300 چاقىرىم يىراقلاردىن كېلىشكەن نەچچە ئون مىڭ پۇقرانى ھەيران قالدۇرغان. ئۇلار ئىلگىرىكى بەزى كونا ئەنئەنىۋى سېرىك ماھارەتلىرىنى سىقىپ چىقىرىپ، يېڭى شەكىل، يېڭى مەزمۇنلاردىكى سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھارەتلىرىنى كەڭ تارقاتقان ھەمدە «سېرىك، سېھىرگەرلىك ئۆگىنىشىنى قەتئىي تەلەپ قىلىپ، غەربىي يۇرتلۇق سېرىك پىرلىرىنىڭ ئىشىكىدىن كەتمەيدىغان» ۋە «بۇ سېرىك ئىلمىگە مەستانە بولۇپ قالغان» لارنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلىپ ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك رايونلىرى ئۈچۈن زور بىر تۈركۈم سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرلىرىنى تەربىيىلەپ قاتارغا قوشۇپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك رايونلىرىنىڭ مىللىي سېرىك سەنئىتى پەيدىنپەي شەكىللىنىپ يېڭى مەزمۇن، يېڭى شەكىللەر بىلەن راۋاجلىنىشقا قاراپ تەرەققىي قىلغان.

جىن سۇلالىسىدا ئۆتكەن ۋاڭ جيا يازغان «تەرمىلەر» (拾遗记) دېگەن كىتابتا، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 5 -، 6 - ئەسىرلەردە غەربىي يۇرتتىن شېن تۇڭ (神通— پىركامىل دېگەن مەنىدە) ۋەشەنشۇ (善书) دېگەن ئىككى سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرى ئوتتۇرا تۇزلەڭلىككە كەلگەنلىكى خاتىرىلەنگەن. ئۇنىڭدا بۇ ئىككى پىر كامىل «چوڭ ئادەمگىمۇ، كىچىك بالىلارغىمۇ ئۆزگىرەلەيدۇ. ئۆي ئىچىدە تۇرۇپ سىرتقا شولىسىنى چۈشۈرەلەيدۇ، قولتۇقىدىن ئالتۇن چەينەك چىقىرالايدۇ، قاچىدا ھاراق پەيدا قىلالايدۇ، 30 جاڭ ئېگىزلىكتىكى خادا ئۇستىگە چىقىپ ئۇسسۇل ئويناپ، يەرگە بېشىچە چۈشەلەيدۇ، ھاۋاغا سەكرەپ چىقىپ پىرقىراپ بىر نەچچە موللاق ئاتالايدۇ . . . » دېيىلگەن. زولاۋزى يازغان «تويىنىزم كالاملىرى» (道德经) دېگەن كىتابتا، يەن شياۋ خان زامانىدا غەربىي يۇرتتىن شىرو (尸罗) ئىسىملىك بىر سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرى شەرقە كەلگەن. ئۇ ئاغزىدىن سۇ پۈركۈپ بوران چىقىرالايتتى. ئەپسۇن ئوقۇپ ئالقىنىدىن بۇلۇت، تۈمان پەيدا قىلالايتتى، قۇلىقىدىن ئەجدىھا، يولۋاس چىقىرالايتتى. قوينىدىن، يېڭىدىن چاقماق، گۈلدۇرماما ئاۋازىنى چىقىرالايتتى. 20 گەز ئېگىزلىكتىكى ئارغامچا ئۇستىدە ئۇسسۇل ئويناپ ماڭالايتتى، موللاق ئاتالايتتى، ئېگىز خادىدىن بېشىچە يەرگە چۈشەلەيتتى، دەپ يېزىلغان.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دىپلوماتى جاڭ چيەننىڭ غەربكە قىلغان ئىككى قېتىملىق سەپىرى نەتىجىسىدە ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك خەلقى غەربىي يۇرت ئەللىرىنى رەسمىي بىلىشكە باشلىدى. بۇ مۇناسىۋەت شىنجاڭ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىشىدا خېلى مۇھىم رول ئوينىدى. ئەمما جاڭ چيەننىڭ غەربكە قىلغان ئەلچىلىكىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدىن ۋە جۇڭگونىڭ شىمالىدىن ئوتتۇرا

تۇزلەڭلىككە كىرگەن سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ تەسىرى خېلى زور بولغانىدى. ياڭ يىنلۇ يازغان «جۇڭگو مۇزىكا تارىخى» دېگەن كىتابتا ئاساسلانغاندا، قەدىمكىـــى جۇڭگودا «خۇ سېرىك، سېھىرگەرلىكى» دەپ ئاتالغان سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ شىمالىي دى (北狄) سېركچىلىكى ۋە غەربىي يۇرت سېرىك، سېھىرگەرلىكىدىن ئىبارەت ئىككى تارماققا بۆلۈنگەنلىكى، جاڭ چيەندىن ئىلگىرى شىمالىي دى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىدە غەربىي يۇرت سېرىك سەنئىتىنىڭ كۈچلۈك سالمىقى بولغانلىقى، بۇ ئىككى تارماقتا يەنىلا غەربىي يۇرت سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئاساسلىق بۆلاق ۋە گەۋدە بولغانلىقى مەلۇم. خەن سۇلالىسىدىن كېيىن غەربىي يۇرت سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ شەرققە تارقىلىشى ۋە تۈركۈم - تۈركۈم سېركچىلەرنىڭ ئۆلكىلەرنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا كۆپلەپ بېرىشى تېخىمۇ قويۇقلاشتى. «تارىخىي خاتىرىلەر. پەرغانە تەزكىرىسى» دە، پادىشاھ خەن ۋۇدى زامانىدا بۇخارا خانلىقى ئىككى نەپەر سېرىك ماھىرىنى خەن ئوردىسىغا ئەۋەتكەنلىكى، ئۇلار ئوردىدا ماھارەت كۆرسىتىپ كىشىلەرنىڭ ناھايىتى قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشكەنلىكى ۋە قورقۇنچلۇق ھەرىكەت شەكىللىرى بىلەن ئوردا ئەمەلدارلىرىنى قاتتىق چۆچۈتۈۋەتكەنلىكى خاتىرىلەنگەن. «قانۇنلار قامۇسى. چېگرا مۇداپىئەسىنىڭ توققۇزىنچىسى» دە: «پادىشاھ خەن ۋۇدى زامانىدا غەربىي يۇرتتىن ئون نەچچە سېركچى شەرققە كەلگەن. بۇلارنىڭ چىرايى، كىيىم - كېچىكى غەلىتە، ساقال - بۇرۇتلۇق بولۇپ، ساقلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تۆت چى بەش سۇنغا كېلىدۇ. بۇلار ئادەمنى پارچىلاپ يەنە دەرھال ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ. ئاتنى نەچچە پارچە قىلىپ پارچىلاپ، بىرلا ئەپسۇن بىلەن دەل جايىغا كەلتۈرەلەيدۇ. 30 - 40 غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى خادا ئۇستىدە ئۇسسۇل ئويناپ، يەرگە موللاق ئېتىپ چۈشەلەيدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن.

«كېيىنكى خەننامە» دە خاتىرىلىنىشىچە، خەن ئەندى يۇڭنىڭنىڭ تۇنجى يىلى (مىلادى 120 - يىلى) غەربىي يۇرتتىن زور بىر تۈركۈم سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرلىرى خەن ئوردىسىغا بارغان. ئۇلار ئاغزىدىن ئوت پۈركۈش، ئاتنىڭ بېشىنى كالىغا ئالماشتۇرۇش، ئارغامچىدا مېڭىش، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى پارچىلاپ يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈش، موللاق ئېتىش، كۇچ كۆرسىتىش، خادىدىن بېشىچە چۈشۈش ھەرىكەتلىرىگە بەك ماھىر بولغان. يەنە سۇ ئۈستىدە ئوت يانغىنى پەيدا قىلىش، قوينىدىن ئالتۇن چەينەك چىقىرىش، ئېغىزى ۋە قۇلىقىدىن ھەر تۈرلۈك نەرسىلەرنى چىقىرىش قاتارلىق ئويۇنلارنى كۆرسىتىپ كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغان. ھەتتا بېلىقنى سۇغا تاشلاپ سەككىز جاڭ ئۇزۇنلۇقتىكى ئەجدىھاغا ئايلاندۇرغان.

ۋاڭ جيا يازغان «تەرمىلەر» (拾遗记) دېگەن كىتابتا خاتىرىلىنىشىچە، جىن سۇلالىسى تەيكاڭ يىللىرى (مىلادى 280 - 289 - يىللار) دا غەربىي يۇرتتىن نەچچە ئون سېرىك ماھىرى شەرققە كېلىپ ئاجايىپ ماھارەتلەرنى كۆرسەتكەن. ئۇلار بەش قوللۇق ناھايىتى يوغان بىر مەخلۇق - ھايۋاننى پەيدا قىلغان ھەمدە بۇ غايەت زور ھايۋاننىڭ بېشىنى جەنۇبىي دېڭىزغا، ئوڭ پۇتىنى شەرقىي تاغقا، سول قولىنى غەربىي كۆلگە ئۇچۇرتقان. «سۇ شېنجى» (搜神记) دېگەن كىتابتا خاتىرىلىنىشىچە، يۇڭجيا يىللىرى (307 - 312) دا غەربىي يۇرتتىن چاڭئەن رايونىغا بىر تۈركۈم سېركچىلەر بارغان. ئۇلار تىلنى كېسىش، ئوت پۈركۈش، ئادەم ۋە ئاتنى پارچىلاش، 30 غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى خادىغا چىقىپ ئۇسسۇل ئويناش، قوينىدىن ئويۇنچۇقلارنى چىقىرىش، قاچىدا ھاراق چىقىرىش، قەغەز ۋە كىتابلارنى. يەپ ئاغزىدىن ئوت چىقىرىش قاتارلىق ماھارەتلەرنى كۆرسەتكەن ھەم ئىناۋەتلىك بەگ، تۆرىلەرنىڭ ئىلتىماسى بىلەن شاگىرت قوبۇل قىلىپ، بۇكارامەتلىك ھۈنەرىنى باشقىلارغا ئۆگەتكەن. يەنە شۇ كىتابتا خاتىرىلىنىشـــچە، يۇڭجيانىڭ 4 - يىلى (مىلادى 310 - يىلى) كۇچالىق داڭلىق ئالىم، بىناكار ھەم سېرىك ئۇستازى پورتىدىن (348 - 232) غەربىي جىن سۇلالىسى پادىشاھى خۇەي دىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن لويادىغا بارغان ھەمدە دىن تارقىتىش، شاگىرت قوبۇل قىلىپ، سېرىك، سېھىرگەرلىك ئۆگىتىش بىلەن مەشھۇر سانالغان.

مىلادى 319 - يىلى شىلېي غەربىي جىن سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇپ، كېيىنكى جاۋ (后赵) خانلىقىنى قۇرغاندا، دۆلەت ئۇستازى بولۇپ شىلېينىڭ ھاكىمىيەت باشقۇرۇشىغا مەسلىھەتچى بولغان، خانلىق تەرىپىدىن «ئۇلۇغ راھىب» دەپ جاكارلانغان. پورتىدىننىڭ «ئەدەبلىك بولۇش، بىگۇناھ پۇقرالارنى ئۆلتۈرمەسلىك، زوراۋانلىق قىلماسلىق، زىيانكەشلىك قىلماسلىق» نەسىھىتىگە كۆنگەن شىلېي خەنزۇلارنىڭ راھىب بولۇشىغا رەسمىي رۇخسەت قىلغان (بۇ ئەلۋەتتە پورتىدىننىڭ تۆھپىسى ئىدى). پورتىدىن جاۋ خانلىقىدا جەمئىي 893 ئىبادەتخانا سالدۇرغان، بۇلارنىڭ بىناكارلىق، رەسساملىق ئىشلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئىشلىگەن (چۈنكى يەرلىك كىشىلەر تېخى بۇددىزم بىناكارلىقىنى ۋە بۇددىزم رەسساملىقىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى). مۇشۇ ئىبادەتخانىلارغا باش مۇدەررىس ھەم سېرك ئۇستازى بولۇپ 40 يىل ئىشلەپ، ئون نەچچە مىڭدىن ئارتۇق سېركچى، جانبازچى شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن. 116 يىل ئۆمۈر سۈرگەن پورتىدىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك خەلقى ئۈچۈن ئىنتايىن ئۇلۇغ تارىخىي تۆھپىلىرىنى قوشقان. ئۇ سۇدىن گۈل ئۈندۈرۈش، ئادەمنى نەچچە پارچە قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئات پارچىلاش، قولتۇقىدىن ھەر خىل ئويۇنچۇقلارنى چىقىرىش، قۇرۇق قاچىدا ھاراق پەيدا قىلىش، ئاغزىدىن ئوت پۈركۈش، قار - يامغۇر ياغدۇرۇش، چاقماق چېقىلدۇرۇش، موللاق ئېتىش، ئېگىز خادا ئۈستىدە ئۇسسۇل ئويناش، ئارغامچىدا مېڭىش قاتارلىق سېرك ئويۇنلىرىغا ناھايىتى كامىل بولغان. ئۇنى ئۇستاز تۇتۇش ئۈچۈن ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ تەلمۇرۇپ تۇرىدىغانلار دائىم 100 دىن ئېشىپ كەتكەن.

«جىننامە» قاتارلىقلاردا خاتىرىلىنىشىچە، مىلادى 247 - يىلى غەربىي يۇرتلۇق كاڭ سىڭخۇي باشچىلىقىدىكى نەچچە ئون سېرك، سېھىرگەرلىك ماھىرى جەنيې (جياڭسۇ ئۆلكىسى چاڭنىڭ ناھىيىسى) غا بارغان. ئۇلار بار نەرسىنى يوق قىلىۋېتىش، يوق نەرسىنى پەيدا قىلىش، بۇلۇت پەيدا قىلىش، قار - يامغۇر ياغدۇرۇش، ئوت پۈركۈش، ئارغامچىدا مېڭىش، 30 غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى خادا ئۈستىدە ئۇسسۇل ئويناش، موللاق ئېتىپ بېشىچە چۈشۈش قاتارلىق سېرك ئويۇنلىرىغا ماھىر بولغان. ئۇلار 33 يىل تۇرۇش جەريانىدا يەرلىك خەلقلەر ئىچىدىن نەچچە مىڭ شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ قاتارغا قوشۇپ بەرگەن. جەنۇب، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە يەنى چىن جۈننىڭ 9 - يىلى (448 - يىلى) كۇچا خانلىقىدىن بىر تۈركۈم سېركچى ماھىرلار لوياڭغا بارغان. ئۇلار ئادەمنىڭ بوينىدىن كېسىپ، مېڭىسىنى يېرىپ، نەچچە شىڭ ياكى نەچچە كۈرە قان ئېلىپ، ئۆزلىرى ياسىۋالغان ئۆسۈملۈك دورىلىرىنى كېسىلگەن جايلارغا قويغان ھەم قاننى توختاتقان. بېشى كېسىلگۈچىنى بىر ئاي داۋالاپلا ھېچقانداق يېرىنى تاتۇق قىلماستىن ساقايتقان. كۇچالىقلار يەنە ئادەمنى ۋە ئاتنى ئۆلتۈرۈپ، پارچىلاپ دەرھال ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئالقىنىدىن گۈل ئۈندۈرۈش، قوينىدىن ھەر خىل ئويۇنچۇقلارنى چىقىرىش، ئارغامچىدا مېڭىش، موللاق ئېتىش، جانبازلىق، كۈچ كۆرسىتىش قاتارلىق قورقۇنچلۇق سېرك ئويۇنلىرىغا ماھىر بولغان. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يەنە بىر مۇنچە «خىسلەتلىك دوختۇر» لارمۇ بولۇپ، ھېچكىم ساقايتالمىغان كېسەللەرنى سەللىمازا قىلىپ ساقايتىۋەتكەن.

«شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى. غەربىي يۇرتلار» دا خاتىرىلىنىشىچە، جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر ۋاقتىدا «غەربىي يۇرتلۇق خىسلەتلىك راھىب» دەپ نام ئالغان راتناماتى ئىسىملىك بىر سېركچى لوياڭدىكى يۇڭنىڭ ئىبادەتخانىسىغا كەلگەن. ئۇ ئىلمىي رىيازەت (算术) ئىلمىگە كامىل ئالىم بولۇپلا قالماي، بەلكى ماھىر سېركچى ئىدى. ئۇ ھاۋاغا سەكرەپ چىقىپ توختاش، يېتىش، پىرقىراپ موللاق ئېتىش، ئېگىز خادا ئۈستىدە مېڭىش، ئۇسسۇل ئويناش، بېشىچە يەرگە چۈشۈش، قوينىدىن، قۇلىقىدىن، ئاغزىدىن ھەر خىل نەرسىلەرنى چىقىرىش، ئوت پۈركۈش، قەغەز يەپ ئوت چىقىرىش قاتارلىق قورقۇنچلۇق سېرك ئويۇنلىرىغا بەك ماھىر بولغان ھەم خان، پادىشاھلارنىڭ ئىززەت - ھۈرمىتىگە سازاۋەر بولغان، 100 دىن كۆپ شاگىرت تەربىيىلىگەن.

تيەن جيەن يىللىرى (502 - 519) دا غەربىي يۇرتتىن داۋشەن ئىسىملىك بىر سېرك ماھىرى

كېلىپ چىقاڭ شىشەن (خوبىي ئۆلكىسى نەنچاڭ ناھىيىسى تەۋەسى) دە ئولتۇراقلاشقان. ئۇ ئوت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كۆيمەسلىك، بۇت - ھەيكەللەرنىڭ پېشانىسىدىن بەش خىل رەڭدە نۇر چىقىرىش، ئوچاقتىكى ئوت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ يوقاپ كېتىش، ئوت پۈركۈش، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى ئۆلتۇرۇپ تىز ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئارغامچىدا مېڭىش، تاشتىن زىنچا ئالتۇن پەيدا قىلىش قاتارلىق قىزىقارلىق ئويۇنلارغا ماھىر بولغان ھەم شاگىرت قوبۇل قىلىپ قاتارغا قوشقان.

تاڭ سۇلالىسى جىنگۇەن 20 - يىلى (646 - يىلى) غەربىي يۈرتلۇق بەش سېرىك ماھىرى چاڭئەن شەھىرىگە بارغان. بۇلار ئادەمنىڭ تىلىنى كېسىش، ئىچكى ئەزالىرىنى ئېلىش، بېشىنى كېسىپ تىز ئەسلىگە كەلتۈرۈش، پۇت - قولىنى كېسىش، ئارغامچىدا مېڭىش، ئۇسسۇل ئويناش، خادىغا چىقىپ بېشىچە چۈشۈش قاتارلىق قورقۇنچلۇق سېرىك ئويۇنىغا ماھىر بولغان. تاڭ دەۋرىدە يەنە قەشقەرلىك سېرىك ماھىرى پېي چىڭئېن بىلەن پېي دانيالارمۇ مەشھۇر سانالغان. بۇلار سەكرەپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ بەش-ئالتە موللاق ئېتىش، يەنە بېشىچە يەرگە چۈشۈپ موللاق ئېتىش، خادىغا چىقىش، ئارغامچىدا مېڭىش قاتارلىق سېرىك ئويۇنلىرىغا ناھايىتى ماھىر بولغان. پادىشاھ تاڭ گاۋزۇڭ ۋاقتىدا (650 - 683) يەنە كۈچا، قەشقەر قاتارلىق خانلىقلاردىن بىر نەچچە تۈركۈم سېركچى ماھىرلار چاڭئەن، لويالڭ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ماھارەت كۆرسەتكەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پۇت - قوللىرىنى كېسىش، يۈرەك، ئۆپكە، جىگەرلىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىش، قورساقنى يېرىپ ئىچ باغرىنى يەرگە ئېلىش قاتارلىق ئادەمنىڭ چۆچۈتىدىغان يۇقىرى ماھارەتلىك سېرىك ئويۇنلىرىنى كۆرسەتكەن. بۇ ئويۇنلارنى پايتەخت جامائەتچىلىكى ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالغان بولسىمۇ، بۇ ئويۇننى كۆرۈپ چۆچۈپ، قورقۇپ كەتكەن پادىشاھ ۋە بىر قىسىم ئوردا ئەمەلدارلىرى كېچىلىرى قورقۇپ ئۇخلىيالماس بولۇپ قالغان. شۇڭا تاڭ ئوردىسى دەرھال پەرمان چۈشۈرۈپ چېگرا دەرۋازىسىنى قاتتىق توسۇش، غەربىي يۈرتتىن كېلىدىغان ھەر قانداق سېركچى - سېھىرگەرلەرنى تاڭ سۇلالىسى چېگرىسى ئىچىگە قەتئىي كىرگۈزمەسلىك، ئادەمنى قورقۇتىدىغان، چۆچۈتىدىغان بۇنداق ئويۇنلارنى قاتتىق مەنئىي قىلىشنى بۇيرۇغان ⑪.

«تەيپىڭ ھېكايەتلىرى» (太平广记) قاتارلىقلاردا خاتىرىلىنىشىچە، لۇڭشۇنىڭ دەسلەپكى يىللىرى (661 - 663) غەربىي يۈرتلۇق سىنجا ئىسىملىك مەشھۇر سېرىك ماھىرى بۇگۇنكى سىچۈەننىڭ چىجياڭ دېگەن يېرىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ھەم نەچچە يۈزشاگىرت قوبۇل قىلىپ سېرىك ئۆگەتكەن. كېيىن جياڭسۇ، شەنشى قاتارلىق جايلارغا تەكلىپ قىلىنىپ، ماھارەت كۆرسەتكەن ھەم پۇقرالارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئىبادەتخانىدا مەخسۇس سېرىك دەرسى ئۆتۈدىغان ئوقۇتۇش ئورنىنى تەسىس قىلغان. ئۇ ئۆزى بۇددا راھىبلىرىغا، ئەۋلىيالىرىغا، پۇسارلىرىغا ئۆزگىرەلەيدىغان خىلمۇ خىل ماھارەتنى بىلسىمۇ، ئەمما ئوقۇغۇچىلىرىغا چوققىسىغا مىخ قېقىپ ئىسرىق پۇرىقى چىقىرىش قاتارلىق ئادەتتىكى سېرىك ماھارەتلىرىنىلا ئۆگەتكەن.

ۋۇزېتىيەن تەختتە ئولتۇرغان ۋاقىتلاردا، خېنەن مەھكىمىسىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتەشپەرەسلىك (ئوتقا چوقۇنۇش) دىنى ئىبادەتخانىسى سېلىنغان ۋە ھەر يىلدا بىرنەچچە قېتىم پائالىيەت ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغان. پائالىيەت كۈنلىرى خۇر (ئۇيغۇر) ئەھلىلىرى ئىچىدىكى سېرىك ماھىرلىرى مەخسۇس پائالىيەت كۆرسەتكەن. ئۇلار خەنجەر - پىچاقنى قورسىقىدىن تىقىپ دۇمبىسىدىن چىقىرىش، ئىچكى ئەزالىرىنى چىقىرىپ تاماشىبىنلارغا كۆرسىتىش، ئوت يانغىنى پەيدا قىلىش، قەغەز يەپ ئاغزىدىن ئوت چىقىرىش، ئارغامچىدا ئۇسسۇل ئويناپ مېڭىش، خادىغا چىقىپ بېشىچە چۈشۈش، دەرەخ تىكىش، ئادەم ۋە ئات پارچىلاش قاتارلىق قورقۇنچلۇق ماھارەتلەرنى كۆرسىتىپ كىشىلەرنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرغان. لىياڭجۇدىكى ئاتەشپەرەسلىك دىنى موللىلىرىمۇ يۇقىرىقىدەك سېرىك ماھارەتلىرىگە ناھايىتى كامىل بولغان. بۇلار يەنە پېشانىسىدىن ئۇزۇن تۆمۇر مىخنى قېقىپ، كەينىدىن تۆشۈك ئېچىپ تاماشىبىنلارنى چۆرگىلەپ ئۇسسۇل ئويناپ بولغاندىن كېيىن مىخنى سۇغۇرۇۋەتكەن ھەم ھېچقانداق تاتۇق بولمايلا شۇ ھامان ئەسلىگە كەلگەن.

«تەيپىڭ ھېكايەتلىرى» دېگەن كىتابتا خاتىرىلىنىشىچە، ۋۇزېتيەن ۋە شۇەن زۇڭ خان زامانلىرىدا غەربىي يۇرتلۇق ئۇيغۇر خۇي يەن باشلىق بىر نەچچە سېرك ماھىرلىرى چاڭئەنگە بارغان. بۇلارنىڭ قورقۇنچلۇق، يۇقىرى سەۋىيىلىك سېرك ماھارىتى ۋۇزېتيەن باشلىق تاڭ سۇلالىسى ئوردىسىدىكىلەرنى قايىل قىلغان. ۋۇزېتيەن بۇلارنى ۋە ئىلگىرى چاڭئەن، لوياڭغا كەلگەن غەربىي يۇرتلۇق سېرك ماھىرلىرىنى ياقتۇرۇپ قېلىپ ئوردىدا ئەمەلدارلىققا قيغان. ئون نەچچە يىل ئىچىدە غەربىي يۇرتلۇق سېرك ماھىرلىرىدىن نەچچە يۈز كىشى مەنسەپكە نائىل بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشقان. بەزىسى يامۇل بېگى، يەنە بەزىسى 5 -، 6 - دەرىجىلىك مەنسەپلەرگە ئولتۇرغان. بەزى ئىچى تار ئەمەلدارلار بۇ «يات، ناپاك، ئادەم ئالدايدىغان سېھىرگەر» لەرنى مەنسەپكە قويغانغا نارازى بولۇپ ھەسەت قىلىشقان بولسىمۇ، ئەمما كۆپ ساندىكى ئوردا ئەمەلدارلىرىنىڭ قوللىشى بىلەن بۇ سېرك، سېھىرگەرلىك ماھىرلىرى تېخىمۇ ئابروي تېپىپ ھۇرمەتلەنگەن. دەي زۇڭ پادىشاھ زامانىدا (763 - 779) بۇگۈنكى سىچۇەنگە بارغان غەربىي يۇرتلۇق سېرك ئۇستازى ناندا تېخىمۇ شۆھرەت تاپقان. ئۇ ئادەمنى پارچىلاپ تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈش، قوينىدىن ھەر خىل ئويۇنچۇقلارنى چىقىرىش، بارنەرسىنى يوق، يوق نەرسىنى بار قىلىش، قەغەز يەپ ئاغزىدىن ئوت چىقىرىش، خادىغا چىقىپ ئۇسسۇل ئويناش، موللاق ئېتىش، سەكرەش، جانبازلىق، كۈچ كۆرسىتىش قاتارلىق سېرك ئويۇنلىرىغا بەك ماھىر بولۇپ، كىشىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. يەرلىك كىشىلەرنىڭ تەلىپى بىلەن ئىبادەتخانىغا مۇدەررىس بولغان ھەم تالىپلىرىغا سېرك - سېھىرگەرلىك ئىلمىدىن دەرس بەرگەن، نەچچە مىڭ شاگىرت تەربىيىلىگەن.

ئۇيغۇر سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە كۆرسەتكەن تەسىرى ۋە تارىخىي ئەھمىيىتى

ئومۇمەن مىلادىدىن ئىلگىرىكى 6 - ئەسىرلەردىن باشلاپ تاكى مىلادى 9 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا، شىنجاڭدىن نەچچە مىڭ سېرك، سېھىرگەرلىك ماھىرى ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ماھارەت كۆرسىتىپ قىزغىن قارشى ئېلىنغان ھەم كۆپلەپ شاگىرت قوبۇل قىلىپ، يەرلىك خەلقلەر ئۈچۈن زۇرتۇركۈمدىكى ماھىر سەنئەتكارلارنى تەربىيىلەپ بەرگەن. بولۇپمۇ جەنۇب، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدىن باشلاپ كۈچا، تۇرپان، قەشقەر ۋە خوتەن قاتارلىق خانلىقلاردىن تۇركۈم - تۇركۈم سېركچى، سېھىرگەر ماھىرلار لوياڭ، چاڭئەن قاتارلىق مەشھۇر شەھەرلەرگە بېرىپ شىنجاڭ سېرك، سېھىرگەر لىك سەنئىتىنى كەڭ تارقاتقان. بۇ ھال ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك سېرك سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن. خۇددى سەنئەت تارىخچىلىرى: «سېرك ئويۇنى غەربىي يۇرتتىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىغا كىرگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك خەلقلىرىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتىپلا قالماي، بەلكى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتىنىڭ راۋاجلىنىشىدا غايەت زور تۈرتكىلىك رول ئوينىغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونى بىلەن غەربىي يۇرتنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىغىمۇ تۈرتكە بولغان» ⑫ دەپ يېزىشقاندەك، مىڭ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتقىچە شىنجاڭنىڭ سېرك - سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ جاي - جايلىرىغا ئۈزۈلمەي تارقىلىپ كىرىپ تۇرغان.

شىنجاڭنىڭ قەدىمكى سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئۆزىگە خاس بەدىئىي جەلپ قىلىش كۈچى ۋە ئۇسلۇبى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان قورقۇنچلۇق، قىزىقارلىق ھەرىكەت شەكىللىرى، شىنجاڭ سېركچىلىرىنىڭ بۇ ئويۇنلاردا كۆرسەتكەن جەسۇرلۇقى، رومانتىك ھېسسىياتى، تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش

ئىرادىسى، جۇشقۇن ھاياتىي كۈچى، كامالەتكە يەتكەن يۇقىرى سەۋىيىسى بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ھەرتەبىقە خەلقىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپ كەلگەن. بۇلۇپمۇ خان - پادىشاھلار، ۋەزىر - تۆرىلەر ۋە باشقا يۇقىرى تەبىقە ھۆكۈمران سىنىپلار غەربىي يۇرتتىن بارغان سېركچى سەنئەتكارلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، تۇرلۇك زىياپەت، بەزمىلەردە ئۇلارنىڭ قىزىقارلىق ماھارىتىدىن لەززەتلەنگەن. «خەنئامە» دىكى خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، خەن سۇلالىسىنىڭ ۋۇدى خانى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 140 - 97 - يىللىرى تەختتە ئولتۇرغان) زامانىدا خەن سۇلالىسى ئوردىسىدا غەربىي يۇرت سېركچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن تۇنجى سېرك ئۆمىكى قۇرۇلغان. بۇلار خان - پادىشاھلار ھەم ئوردا ئەمەلدارلىرىغا ماھارەت كۆرسىتىش، بەزمىخانىلاردا ماھارەت كۆرسىتىش، زىياپەت ۋە ئايەم كۈنلىرىدە ماھارەت كۆرسىتىش بىلەن مەشغۇل بولغان. شۇ چاغدا پادىشاھ خەن ۋۇدى ئۆز پادىشاھلىقىنىڭ بايلىقى ۋە كۈچلۈكلۈكىنى كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن، يۈەن فېڭنىڭ 3 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 108 - يىلى) باھاردا ياقا يۇرتلاردىن نەچچە يۈز مېھمان تەكلىپ قىلىپ، ھەر خىل تائام، ھاراق - شاراب بىلەن كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزگەن ھەمدە كاتتا بەزمە ئۈيۈشتۇرۇپ غەربىي يۇرت سېرك ئۆمىكىنىڭ ئويۇنى بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋالغان، غەربىي يۇرت سېركى ئۇلار ئۈچۈن تۇنجى يېڭىلىق بولۇپ، ناھايىتى قىزغىن ئالقىشلانغان. ھەتتا ئەينى ۋاقىتتا، غەربىي يۇرت سېركىنى كۆرگىلى 300 چاقىرىم يىراقلىقتىكى جايلاردىن نەچچە مىڭ ئادەم كەلگەن. شۇنىڭدىن تارتىپ ھەر يىلى 1 - ئايدا بىر قېتىم مۇشۇنداق كەڭ كۆلەملىك، داغدۇغىلىق غەربىي يۇرت سېرك بايرىمى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغان. شۇنىڭدىن كېيىن جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر (420 - 581) ۋەسۋي سۇلالىسى (581 -618) ئوردىلىرى بۇ ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىپ يىلدا بىر ياكى بىرنەچچە قېتىم مەخسۇس غەربىي يۇرت سېرك بايراملىرىنى ئۈيۈشتۇرۇپ تۇرغانىدى. بۇ ھال شىنجاڭنىڭ سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە بولغان تەسىرىنى تېخىمۇ كۈچەيتكەنىدى. شۇڭا، بۇ خىل سېھىرگەرلىك مەدەنىيەت - سەنئەت مۇناسىۋىتى داۋاملىق سالماق ئورۇندا بولۇپ كەلدى. شىنجاڭ سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە كۆپلەپ تارقىلىش ۋە كۈچلۈك تەسىر قىلىش جەريانى - ئەينى زاماندا ئۆزئارا تەسىر قىلىش ۋە ئۆز ئارا ئۆگىنىش - ئۆگىتىش تارىخىي جەريانى ئىدى. ئۇ شىنجاڭنىڭ بۇددىزم مەدەنىيەت - سەنئىتى، تەرجىمىشۇناسلىقى، تىبابەتچىلىكى ۋە سودا - سېتىقچىلىقى بىلەن قوشۇلۇپ ئالاھىدە ئۇسلۇب ھەم كۆللەنگەن مەدەنىي ئاۋاتلىق مەنزىرىسىنى پەيدا قىلغانىدى.

ھەر مىللەت مەدەنىيەت - سەنئەت جەۋھىرىنىڭ توپلىنىشى ۋە قوشۇلۇشى نەتىجىسىدە تاڭ دەۋرىدىكى چاڭئەن ئەينى زاماندا غايەت زور سودا ۋە مەدەنىيەت - سەنئەت مەركىزىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. شۇڭا تەرەققىيات تەقەززاسى پايتەختنى قايتا كېڭەيتىپ قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى ۋە بۇ ئىشمۇ ئېلىپ بېرىلدى. چاڭئەن شەھىرى پايتەخت سېپىلى، ئوردا سېپىلى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىكى خانلىق ھەرەم سېپىلىدىن ئىبارەت ئۈچ قەۋەت سېپىل بىلەن قورشالدى. سودا - سېتىق ئورۇنلىرى، تۇرالغۇ جايلار ھەم مەخسۇس سېرك مەيدانلىرى قايتا كېڭەيتىپ ياسالدى. شەھەر سېپىلى ئىچىدىكى كەڭ يەرلەر كاتەكچە شەكىلدە كوۋارتىر (مەھەللە) لەشتۇرۇلدى. شۇ چاغلاردا چاڭئەن شەھىرىدىكى ساۋچۇي ئۆستىڭىنىڭ جەنۇبىي، يۇڭئەن ئۆستىڭىنىڭ غەربىدىكى غەربىي بازار، چاڭئەننىڭ لۇڭتۇ ئۆستىڭى ئەتراپىدىكى شەرقىي بازار قاتارلىق ئاۋات كوچىلاردا نەچچە ئون ئۇيغۇر مەھەللىلىرى شەكىللەندى ⑬. شۇ چاغلاردا يالغۇز چاڭئەندىلا دائىمىي تۇرۇشلۇق ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنىڭ سانى 2 - 3 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. چاڭئەننىڭ شۇ چاغدىكى سۇڭرىن مەھەللىسى، چاڭلۇ مەھەللىسى، بوجىن مەھەللىسى، چاڭشۇ مەھەللىسى ۋە پۇنىڭ مەھەللىسى قاتارلىق ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان مەھەللە - كوچىلىرى ناھايىتى ئاۋات بولۇپ، بۇ جايلاردا ئۇيغۇر پاسونىدىكى ھەشەمەتلىك سارايلار، پولۇ قاتارلىق ھەر خىل ئۇيغۇرچە تاماملارنى ساتىدىغان ئاشپۇزۇللار، شورپا دۇكانلىرى، لوپنۇر ھارىقى، كۇچا ھارىقى، تۇرپان ھارىقى ۋە مەيزاپ (ئۈزۈم ھارىقى) ساتىدىغان مەيخانىلار، مال سارايلىرى، دۇكانلار ۋە دەڭلەر بولغان. بۇ مەھەللە - كوچىلاردا ئۇيغۇرناخشا -

ئۇسسۇللىرى، تىياتىرلىرى ۋە سېركلىرى قويۇلۇپ تۇرغان.

ئەينى زاماندىكى چاڭئەندىكى مۇشۇنداق كېچە - كۈندۈز قايناق تاماشا بىلەن جانلىنىپ تۇرىدىغان ئۇيغۇر مەيخانىلىرى ھەققىدە لى بەي، ۋاڭ جى، جاڭ خۇ قاتارلىق تاڭ شائىرلىرى نۇرغۇن گۈزەل مىسرالارنى تىزغانىدى. مەسىلەن، لى بەي «سۇڭ سەنگە كېتىۋاتقان فېي تۇنەننى ئۇزىتىش» ناملىق شېئىرىدا:

«ئۇزىتىپ چىققاندا مەن بولماق ئۈچۈن سىزدىن جۇدا،
چىن چىمىن دەرۋازىسىغا ھەم كېلىپ قالدۇق مانا.
ئۇيغۇر قىزى قول ئوينىتىپ مەي ئىچكىلى تەكلىپ قىلۇر،
جىلۋە ئەيلەر مەي - شاراب قولىدىكى زەر جامىدا.» دەپ يازسا،

«ئاق قاشقا تۇلپارى» دېگەن شېئىرىدا:

«ئۈستىدە كۈمۈش ئېگەر ئاق قاشقا تۇلپار ئوينىتىپ،
لاي كېچىپ ياكى يېشىل كىمخاب زېمىننى بويلىتىپ.
بەرگ قېقىلغاندا زېمىنگە سۇس يېغىن شامال ئارا،
ئۇيغۇر قىزى مەيخانىسىغا كىردىم ئۇدۇل قامچام تۇتۇپ»

دەپ يازغان. بەي جۇيى چاڭئەندىكى ئۇيغۇرمەيخانىلىرىدا ئاڭلىغان ئۇيغۇر بەرباب (پىپا) نەغمىلىرى ھەققىدىكى تەسىراتىنى ئىپادىلەپ:

«يۈزىنى قىيپاش تۇتۇپ گەر كۆكسىگە بەرباب قويۇپ،
چالسا مىڭلاپ ئۈن - سادا شۇنداق راۋان بوپ ياڭرىغاي.
بەرباب قۇلاقىنى بۇراپ چەككەندە تارغا ئىككى رەت،
ھېسسىياتى بىر ئالۇر دىلنى تېخى كۈي باشلىماي.»

دەپ يازسا، نەغمە ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ تەسىرلەنگەنلىكىدىن ئۆزىنى باسالماي كەيپ بولۇپ قالغان ئەھۋالىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق يازغان:

«بىر چېلىپ، بىرناخشا ئېيتسا ئۈچ قېتىم ھەيھات دېدىم،
شۇنچە تەمكىن خالىي - راھەت نەغمىنى ئاڭلاپ تامام،
دىل ئېرىپ ئاققان چېغىدا قارىسام كەيپىم يېنىپ،
ئىختىيارسىز زوق بىلەن ئالماقتىكەن قەلبىم ئارام.»

. . . . . .

كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان ئۇيغۇرچە ناخشا - مۇزىكىلار كېچە - كۈندۈز ياڭراپ تۇرىدىغان، ھەر خىل ئويۇن - تاماشا ۋە كۆڭۈل ئېچىش ئىشلىرى قايناپ تۇرىدىغان ئاجايىپ ئاۋات ئۇيغۇر مەيخانىلىرىغا مەپتۇن بولۇپ قالغان تاڭ شائىرى خې چاۋ «مەيخانىدىكى ئۇيغۇر قىزىغا بېغىشلاپ» دېگەن شېئىرىدا ئۆزىنىڭ زوقى - ھېسسىياتىنى ئىپادىلەپ مۇنداق يازغان:

«باش باھار مەيخانىسىدا ئولتۇرار ئۇيغۇر قىزى،
قولىدا پەيتارى چالغۇ تۈن ئارا جاڭ - جاڭ چېكىپ.
سۇس قىراۋ بولسىمۇ ئاستى - ئۈستىدە بۇلغۇن جۇۋا،
قىپقىزىل شىرداق تۆپىگە ئاي تۇرار شولا چېچىپ.
قاشتېشى تاۋاقتا پىشقان يېڭى چورتان بېلىقى،
چوغدا زەر داڭقان ئىچىدە قوي گۆشى تۇرغان پىشىپ.
بۇندا مېھمانلار زېرىكمەس، تارقىماس ھەر چاغدىمۇ،
تۇرغىنىدا ياپيېشىل رومال كۈيىنى ئىشتىشىپ.»

تاڭ دەۋرىدە پايتەخت چاڭئەن، لوياڭلاردا ئوينالغان ئۇيغۇر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى پايتەخت جامائەتچىلىكىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپلا قالماي، بەلكى ھۆكۈمران سىنىپ - خان-پادىشاھلارنىڭمۇ ئالاھىدە ئېتىبارىغا ئېرىشكەنىدى. شۇ چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل ۋە مۇزىكا سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. ئۇيغۇر سېرىكچى ماھىرلار چاڭئەن بىلەن لوياڭدىكى ئاۋات شەھەر كوچىلىرىدا، ئوردا - قەسىرلەردە، ئاشپۇزۇل - مەيخانىلاردا ماھارەت كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى ھەر قايسى ناھىيە ، ئايماق ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ يامۇل - سارايلىرىدىمۇ تەكلىپ بىلەن ماھارەت كۆرسىتىپ قىزغىن ئالقىشلانغان ھەمدە كەلگۈسى بىر ئەسىرلىك ئىجادىيەت ئۈچۈن ئاساس يارىتىپ بەرگەن. تاڭ سۇلالىسى سەنئىتىگە دائىر تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا ئۇيغۇرلارنىڭ سېرىك سەنئىتى بەزىدە مەخسۇس مەيدانلاردا، ئاممىۋى سورۇنلاردا ئوينالسا، يەنە بەزىدە ناخشا - ئۇسسۇل، تىياتىر، دراملار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئوينالغان. بولۇپمۇ ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى تەرەققىي قىلغانچە مەخسۇس مەيدانلاردا، سورۇنلاردا، جۈملىدىن شۇ چاغدا بىر ئومۇم ئەھۋال بولۇپ قالغان ئائىلىدىكى كەچكى بەزمىلىك ئولتۇرۇشلاردا، ئايەم ۋە مەيخانىلاردا ئورۇنلىناتتى.

ئەينى ۋاقىتتىكى مەشھۇر مەدەنىيەت - سەنئەت مەركىزى چاڭئەن، لوياڭلاردا پائالىيەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ كۆپىيىشى، پايتەخت جامائەتچىلىكى ۋە خان - پادىشاھ، ۋەزىر - تۆرىلەرنىڭ ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئېلىشى، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بۇ جايلاردىكى تەسىرىنىڭ كۈنسايىن زورىيىشى ۋە ئۇزۇن مۇددەت مودىغا ئايلىنىشى قاتارلىق رېئال ئامىللار، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش ھەم مەخسۇس ئۆگىنىشنى تەبىئىي ھالدا تەلەپ قىلغانىدى. شۇڭا، كۆپ مىللەتلىك تاڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇ ئىستىخىيىلىك ئىجتىمائىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى ئويلاشتى. نەتىجىدە يېڭىلىقچا ئىنتىلىدىغان، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ تېخىمۇ كەڭ تارقىلىشىنى قارشى ئالىدىغان تەرەققىيپەرۋەر پادىشاھ تاڭ شۇەنزۇڭ (مىلادى 712 - 756 - يىللىرى تەختتە ئولتۇرغان) كەيىۋەننىڭ 2 - يىلى (714 - يىلى) بەش ئورۇندا مەخسۇس سەنئەت ئوقۇتۇش يۇرتى (سەنئەت دارىلفۇنۇنى) تەسىس قىلدى. بۇ سەنئەت دارىلفۇنۇنىنىڭ بىرى ئوردا ھەربىي ھوزۇرىدا، ئىككىسى چاڭئەندە، ئىككىسى لوياڭدا بولۇپ، نەمۇنىلىك رول ئوينىغان. بۇ سەنئەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلىرى ئاساسەن ئۇيغۇرلاردىن بولۇپ، ئۇلار ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا، سېرىك، دراما ۋە تىياتىرلاردىن مەخسۇس كەسىپلەر بويىچە دەرس بېرەتتى. بۇ ئۇيغۇر مۇئەللىملەر ئۇيغۇر سەنئىتىدىن دەرس بەرگەندىن باشقا ئوردا زىياپەتلىرىدە، مەخسۇس مەيدان، سەھنىلەردە ئويۇن قويۇش، خان - پادىشاھ ۋە ۋەزىر - تۆرىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش، ئوردىنىڭ سەنئەت بايراملىرىغا ۋە كۆرەكلىرىگە تەييارلىق كۆرۈش، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولاتتى. بۇ بەش ئورۇندىكى سەنئەت دارىلفۇنۇنلىرىدا يۈزلىگەن ھۆر قىزلار ۋە كېنىزەكلەر خىزمەت قىلاتتى. كېيىن بۇ سەنئەت دارىلفۇنۇنىنىڭ ئۇنۇملۈك رول ئوينىغانلىقىنى بىلگەن ھەر قايسى ئايماقلارنىڭ ھۆكۈمدارلىرىمۇ خانلىق ئوردىنى دوراپ، ئۆز ئالدىغا يامۇللۇق سەنئەت ئوقۇتۇش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىشقانىدى. بۇ جايدىكى سەنئەتكارلار كۆڭۈل ئېچىش، ماتېرىيال توپلاش ۋە شاگىرت تەربىيىلەش قاتارلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللانغان.

تاڭ دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ سېرىك سەنئىتىگە دائىر تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا، بۇ ۋاقىتلاردا ئۇيغۇر سېرىكچىلىكىدە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان تىك موللاق ئېتىش، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش، ئارغامچىدا مېڭىش، خادىغا چىقىش، بىشىچە چۈشۈش، جانبازلىق، پىچاق يۇتۇش، ئاغزىدىن ئوت پۈركۈش، قوغۇن تېرىش، دەرەخ تىكىش، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى پارچىلاپ ئەسلىگە ئەكىلىش، قوينىدىن ۋە يېڭىدىن ھەر خىل نەرسىلەرنى چىقىرىش، سۇ ئۈستىدە ئوت پەيدا قىلىش، بار نەرسىنى يوق، يوق نەرسىنى بار قىلىش . . . قاتارلىق نەچچە ئون خىلدىن باشقا، شىر ئويۇنى، مايمۇن ئويۇنى قاتارلىق ھايۋانلار ئويۇنلىرى

قوشۇلغان ۋەشىر، مايمانلارنى ئادەمنى دورىتىش، ئۇسسۇلغا سېلىش قاتارلىق قىزىقارلىق ئويۇنلارمۇ تازا ئەۋجىگە چىققان. سېركچىلەر بەزىدە كۆندۈرۈلگەن راست مايمۇن، شىر قاتارلىقلارنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ ئۇلارنى ئادەمنى دورىتىش، سەكرىتىش، ئورۇندۇققا چىقىرىش، توپ ئۇستىگە چىقىرىش، ئوتتىن سەكرىتىش، چەمبەردىن ئۆتكۈزۈش، شوتىغا چىقىرىش، هارۇنغا قوشۇش، نەرسە كۆتۈرتۈش قاتارلىق قىزىقارلىق هەرىكەتلەرنى قىلدۇرسا، يەنە بەزىدە ئۆزلىرى شىرىنقابىدا ياسىنىپ (يالغان شىر بولۇپ) شېرنى دوراپ تاماشىبىنلارنى ئىختىيارسىزلا ئۆزلىرىگە مەھلىيا قىلىۋالغان.

ئۇيغۇرلارنىڭ باي خەزىنىسى بولغان سېرىك سەنئىتىنىڭ خىلمۇ خىل هەرىكەت شەكىللىرى ۋە ئېپادىلەش ماهارىتى هەققىدە ئەينى زاماندىكى تالاي شائىرلىرىمۇ كۆپ نەزمىلەر پۈتۈشكەنىدى. مەسىلەن، چاغىئەن شەھىرىدە ئويناىغان ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتىنى كۆرۈپ چوڭقۇر بەدئىي زوق ئالغان شائىر يۈەن جېن قىزىقارلىق، كۇلكىلىك سېرىك ئويۇنىنىڭ ئومۇمىي تەسۋىرى مەنزىرىسىنى كۆرسىتىپ:

«قۇشۇخان ئاچتى بۇگۈن ئېسىل زىياپەت داستىخان،
نازۇ - نېمەت، مەي - شاراب تۇگەل تەييار ئەيلابان.
ئالدىدا ئويناپ تۇرار بەس - بەستە سېركچى ئويۇن،
قىلىچۋازلار تاقلىشار پىرقىرىغان قارسىمان .
شىر ئويناىدۇ ئېغاڭلاپ قۇيرۇقىنى يالتىرىتىپ،
تاقلىما ئۇسسۇلچى ئوينار ئەۋرىشىم هەريان.»

دەپ يازسا، بەي جۇيى «غەربىي لىيالڭ ئويۇنلىرى» ناملىق شېئىرىدا چاغىئەندىكى ئۇيغۇر سېركچىلەر ئوينىغان شىر ئويۇننىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق يازىدۇ:

«غەربىي لىيالڭ ئويۇنلىرى، غەربىي لىيالڭ ئويۇنلىرى،
ئوينايدۇ يالغان شىرنى ئۇيغۇرلار تارتىپ نىقاب.
ئالتۇن يالاتقان كۆزى، كۇمۇش قاپلاتقان چىشى،
ياغاچ بىلەن باش ياساپ، يىپ - يىپەك قۇيرۇق تاقاپ.
چۇلغىتىپ تۇكلۇك كىيىم، ئەگسە بىر جۇپ بەللىرىن،
تۆكۈلگەندەك تاغىل قۇم خۇددى ئون مىڭ يول قاپساپ.
مەللە ساقال، چوڭقۇر كۆز ئىككى ئۇيغۇر سەھنىگە
سەكرەپ كېلىپ سۆزلىدى تۇتۇپ قوللىرىدا داپ.»

بەي جۇيى يەنە ئۇيغۇر سېركچىلىرى ئوينىغان بۇنداق شىر ئويۇنلىرىنىڭ تەسىرلىك ئىكەنلىكىنى، بۇ ئويۇن بەزىدە تاماشىبىنلارنى قاقاهلىتىپ ئۇچىيى ئۆزۈلگۈدەك كۇلدۇرسە، يەنە بەزىدە ياش تۆكتۈرەلەيدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق يازىدۇ:

«كۇنپېتىشقا قاراشتى شىرلار قايرىپ بېشىنى،
ناله - نەرە قىلغاندا هەممە تۆكتى يېشىنى.
.....»

ئۇيغۇر سېركچىلىرىنىڭ شىر ئويۇنى توغرىسىدا «يۈيياڭدىكى خاتىرىلەر» دېگەن كىتابنىڭ 14 - جىلدى بىلەن «مۇزىكا مۇئەسسەسىنىڭ خاتىرىلىرى» دە كۆرسىتىلىشىچە، شىر ئويۇنى كۆچا سەنئىتىگە تەئەللۇق بولۇپ، ئۇ تاڭ سۇلالىسىنىڭ بېشىدىلا كۆچادىن ئوتتۇرا تۇزلەڭلىككە كىرگەنىكەن. «كونا تاڭنامە» دە كۆرسىتىلگەندەك، سېركچىلەرنىڭ شىر ئويۇنى كۆچانىڭ بەدئىي ئىجادىيىتى ئىدى. كونا رىۋايەتلەردە سۆزلىنىشىچە، كۆچا خانى ئەجۇھەر (阿主儿) كۆچانىڭ شىمالىدىكى ئاقتاغدا ئەجدىها بارەپ ئاڭلاپ ئېلىشقىلى ئۇنىڭ ئالدىغا چىققانمىش. ئەجدىها شىرغا ئايلانغان ۋە كېيىن خانغا تەسلىم بولغان. بۇ بىر ئەپسانە بولسىمۇ، بىرتەرەپتىن ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدە ئەجدىها بىلەن كۆرەش قىلغانلىق

توغرىسىدىكى ئونلىغان ھېكايە، رىۋايەتلەرگە ئۇيغۇن كەلسە، يەنە بىر تەرەپتىن فېئوداللىق خانلىق ھوقۇقىنىڭ سەلتەنىتى توغرىسىدىكى ئىلاھلاشتۇرۇلغان گەپسانىگىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. شۇڭا، بۇ بىزنى ئۇيغۇر سېركچىلىكىدىكى شىر ئويۇنى ھەم ئونىڭ كېلىش مەنبەسى ھەققىدە چوڭقۇر ئىزدىنىشكە سالماي قويمايدۇ.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش لازىمكى، ئەينى زاماندا ئۇيغۇر سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تونۇشتۇرۇلۇشىنى قىزغىن مەدھىيىلىگۈچىلەر بىلەن بۇنىڭغا نارازىلىق قىلىپ، چەكلەشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلارمۇ بولغانىدى. بۇ ھال مىللەتلەر مەدەنىيەت - سەنئىتىنىڭ پۈتكۈل ئالمىشىش ۋە خەلقئارا ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ مەيدانغا كېلىش جەريانىدا ھەر قايسى ئەللەر ۋە ھەر قايسى دەۋرلەردە خالىي بولغىلى بولمايدىغان تەبىئىي ۋە نورمال ھادىسە ئىدى. مەسىلەن، كۆچا خانى جايپان غەربىي خەن دەۋرىدە ئۇيسۇنلارغا ياتلىق قىلىنغان خەن مەلىكىسى جېي يۈينىڭ قىزى دىشىنى خوتۇنلۇققا ئەمرىگە ئېلىپ چاڭئەندە كاتتا سەيلە - سايا‌ھەتتە بولغان ھەم چاڭئەن زىيارىتىدىن قايتىپ كېلىپ كۆچادا خەن مەدەنىيىتىنى تەشەببۇس قىلغاندا، كۆچا ئاقسۆڭەكلىرى ئارىسىدىمۇ ئوخشىمىغان پىكىرلەر چىققانىدى. تاڭ دەۋرىدە پادىشاھ تاڭ گاۋزۇ (ئىسمى لى يەن، 566 - 635) ئۇيغۇر سېرك سەنئىتىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىشىغا نارازى بولغان ھەم ئۇنى بىر مەزگىل چەكلەشكە پەرمان چۈشۈرگەن بولسا، پادىشاھ تاڭ شۈەنزۇڭ ئونىڭ ئەكسىچە كەيىۋەننىڭ 2 - يىلى (714 - يىلى) بەش ئورۇندا مەخسۇس ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئوقۇتىدىغان سەنئەت دارىلفۇنۇنلىرىنىڭ قۇرۇپ، ئۇيغۇر (ناخشا، ئۇسسۇل، مۇزىكا ۋە سېرك) سەنئىتىنىڭ تېخىمۇ كەڭ تارقىلىشى ھەم ئومۇملىشىشىنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلغانىدى. ئومۇمەن تارىخىي خاتىرىلەر ۋە يۇقىرىقىدەك تاڭ نەزمىلىرى ئۇستىدىكى سىلىشتۇرما تەھلىل يەنىلا ئۇيغۇر سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىنغانلىقى ۋە كەڭ تارقالغانلىقىنىڭ ئاساسىي ئېقىم بولغانلىقىنى كۆپ تەرەپلىمە ئىسپاتلايدۇ، ئەلۋەتتە..

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، تاڭ دەۋرىدىلا ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ جۇملىدىن سېركچى، مۇزىكانت ۋە ئۇسسۇلچىلارنىڭ كىيىنىشى، زىبۇ زىننىتىمۇ مۇھىم بىر بەدىئىي ئامىل بولغانىدى ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ئىستېتىك تەركىبى قىسمى بولغان بۇنداق كىيىنىش - ياسىنىش ۋە زىبۇ زىننەت ئىشلىتىش ئەينى زامان ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ ماھارەت كۆرسىتىش ھەم بەدىئىي ئوبراز يارىتىشدا مۇھىم رول ئوينىغان. شۇڭا، ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ كىيىنىشى ۋە زىبۇ زىننەتلىرى پايتەخت جامائەتچىلىكىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شىمالىي سۇلالىلەردىن باشلاپ تاكى تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇيغۇر كىيىمى - كېچەك، زىبۇ زىننەت فورمىسىغا كەڭ ھەۋەس قوزغالغانلىقى روشەن تارىخىي پاكىت.

«كونا تاڭنامە. مۇزىكا تەزكىرىسى»، «تاڭ دەۋرىدىكى چاڭئەن ۋە غەربىي يۈرت مەدەنىيىتى» (1979 - يىل نەشرى)، «سۈينامە» 15 - جىلد «مۇزىكا تەزكىرىسى»، «ئوقۇتۇش يۈرتى خاتىرىلىرى» قاتارلىقلاردىكى ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىغا ئالاقىدار مەزمۇنلاردىن قارىغاندا، شۇ زامانلاردىكى ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ ياسىنىش شەكىللىرى ۋە كىيىم - بېزەكلىرى مۇنداق بولغان:

چاچ تۇگۇنچەكلەش فورمىلىرى ھەر خىل بولۇپ، يومىلاق تۇگۇنچەك، ئېگىز تۇرمە چاچ، ئارچا، قارىغاي شەكىللىك تۇرمە چاچ، يان ماڭلاي، چېكەماڭلاي، كىچەك (بۇدۇر) چاچ ۋە ئەشمە (سالغان) چاچ قاتارلىقلار بولغان. زىننەت بۇيۇملىرىدىن ئالتۇن ياكى نەقىشلىق قىسقۇ، بىستان تارغاق، گۈل قاداق، گۈللۈك تاج، نوھۇل تاج قاداش ئادەتكە ئايلانغان. ھەر خىل زىرە - سىرغىلار، چىڭگىلىك زىرە، ئۈزۈك - بىلەيزۈك، قوڭغۇراقلىق ئاسما تۇمار ۋە قوڭغۇراقلىق بىلەيزۈك، ئاسما مارجان، زۇننار قاتارلىق زىبۇ زىننەتلەر ئىشلىتىلگەن. ئەرلەر ساقال - بۇرۇت قويۇشقان.

كىيىم - كېچەكلەرمۇ ھەر خىل - ھەر ياڭزا ھەم كۆركەم بولغان. قالپاق ۋە چىمەن دوپپىلار

كىيىشكەن. پوتا بەلباغ ۋە نەقىش كەمەر تاقاشقان. قىزىل، قارا بۇلغارى ئۆتۈك، گۈللۈك باسماق، پايپاق كىيىشكەن. ھەر خىل شايى ياكى مىسقال داكا رومالار سېلىشقان. سازەندىلەر چېكىسىنى قەدىمكى ئۇيغۇر ئەنئەنىسى بويىچە قارا تاۋار ياغلىق بىلەن تېڭىۋېلىشقان. نىمچا، كەمزۇل، جىلىتكە، چاپان، تون، پەشمەت، يەكتەك، ئالدى كۆكسى ۋە ياقا - پەشلىرى گۈل نەقىشلەنگەن ئەرلەر كۆڭلەكلىرى، ھەر خىل ئەتلەس ۋە يوللۇق چۈۋەر پۇرمە ئاياللار كۆڭلەكلىرى، ئەر - ئايال شىم - تامبالللىرى، گۈل پۇشقاق ئىشتانلار كىيىشكەن. كۆڭلەك ياكى نىمچا ئۈستىگە نىم تانابلار (تور يوپۇقلار) تارتىشقان.

يۈزىگە ئەڭلىك، قاش - كىرپىكىگە سۈرمە سۈرۈش، پېشانىسىنى ھەللەش (بولۇپمۇ كۈچا، تۈرپان ئارتىسلىرىدا)، لەۋلىك (لاك) سۈرۈش، زىننەت زىنىقى ياساش، خال چېكىش، يۈزىگە گۈل چاپلاش قاتارلىقلار بولغان. جاك خۇنىك «سۇنغان تاللار» ناملىق شېئىرىدىكى «ياپيېشىل قاشلىرىدىن چەكسىز باھار تۇغۇلغاي» دېگەن مىسراسىغا قارىغاندا، ئوسما قويۇش ئادىتىمۇ بولغانلىقى ئېھتىمال⑭.

بۇگۈنكى كۈندە بىز قىزىل، قۇمتۇرا ۋە بېزەكلىك ماتېرىيال تام سۈرەتلىرىدىن يۇقىرىقىدەك ھەر خىل مىللىي كىيىم كىيگەن، كۆركەم زىبۇ زىننەت تاقىغان تىپىك ئوبرازلارنى، قوللىرىدا ھەر خىل چالغۇلار تۇتقان سازەندىلەر كوللېكتىپىنىك ئوبرازىنى ۋە ئىپتىدائىي سېركچىلەرنىك ھەرىكەت ئۇسۇلىدىكى قىسمەن ھالەتلىرىنى كۆرۈۋالالايمىز. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شىنجاڭدىلا ئەمەس، بەلكى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بەزى قەدىمكى قەبرە، يادىكارلىقلاردىنمۇ ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتىنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن ساپال بۇيۇملار ۋە ھەيكەل، قورچاقلار تېپىلدى. مەسىلەن، يېقىنقى يىللاردا شۇيجۇ - جايۇگۇەن قۇۋۇقى رايونىدىن تېپىلغان سۈرەتلەردە ۋە ساپال قاچىلارغا نەقىشلەنگەن سۈرەتلەرگە ئۇيغۇر سېركىنىڭ قىسمەن كۆرۈنۈشى چۈشۈرۈلگەن.

يەنە مەسىلەن، 1969 - يىلى 4 - ئايدا شەندۇڭ ئۆلكىسى ۋۇيىڭشەن رايونىدىكى غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگە ئائىت قەدىمكى قەبرىدىن مۇزېكىلىق سېرىك ئويناۋاتقان ساپال ھەيكەللەر تېپىلدى ھەمدە بۇنىڭ غەربىي يۈرت سېرىك سەنئىتىگە تەۋەلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇ ھەيكەللەر جەمئىي 21 دانە بولۇپ، بۇلار سازەندىلەر، سېركچىلەر ۋە تاماشىبىنلاردىن تەركىب تاپقان. بۇنىڭ ئىچىدە يەتتىسى ساز تەڭكەش قىلىۋاتقان ھەيكەل، يەتتىسى سېرىك ئويناۋاتقان ھەيكەل، يەنە يەتتىسى ئەستايىدىل سېرىك كۆرۈۋاتقان تاماشىبىن ھەيكەل بولۇپ، بۇلار (ھەيكەللەر) تىك تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە ياسالغان بىر ساپال تاختاي ئۈستىگە مۇقىم ئورنىتىلغان ⑮. يەنى سېرىك ئويناۋاتقان ھەيكەللەر تاختايىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، مۇزىكانت ھەيكەللەر بىر قاتار تىزىلىپ سېركچىلەرنىڭ كەينىگە، تاماشىبىن ھەيكەللەر سېركچىلەرنىڭ ئالدىغا ئىككى رەت قىلىپ مۇستەھكەم ئورنىتىلغان. بۇلارغا بىر قاراش بىلەنلا زىياپەتلىك سېرىك ئويۇنى قويۇۋاتقان مەيداننىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى دەرھال كىشىنىڭ ئېسىگە كېلىدۇ. بۇ بىر مەيدان سېرىك ئويۇنىنىڭ كۆرۈنۈش شەكلى ۋە مەزمۇنىدىن قارىغاندا، تاماشىبىن سىياقىدىكى يەتتە ھەيكەل ئۆز دەۋرىدىكى فېئودال ئاقسۆڭەكلەرگە تەقلىد قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، ئالدىغا نازۇ - نېمەت ۋە شاراب قاچىلىرىنى قويۇپ سېرىك ئويۇنىدىن ھوزۇرلىنىپ ئولتۇرغان قىياپەتتە تەسۋىرلەنگەن. سېركچىلەرنىڭ كەينىدىكى سازەندە ھەيكەللەر قوللىرىدا ھەر خىل مىللىي چالغۇلارنى تۇتۇپ، سېرىك ئويۇنىغا قىزىق تەڭكەش قىلىۋاتقان قىياپەتتە تەسۋىرلەنگەن. كىشىنىڭ دىققىتىنى ئەڭ جەلپ قىلىدىغىنى بىر گۈرۈپپا سېركچىلەر ئوبرازى (ھەيكەللەر) بولۇپ، ئۇلار باشلىرىغا ئۇچلۇق دوپپا، ئۇچىسىغا بەدىنىگە چاپلىشىپ تۇرىدىغان تار ھەم قىسقا ئىشتان - چاپان كىيىشىپ، قەدىمكى ئۇيغۇر ئەنئەنىسى بويىچە بەللىرىنى ئاق بەلباغدا مەھكەم باغلىۋېلىشقان. ئالدىدىكى ئىككى سېركچى ھەيكەل ئىككى قولىنى ئۇزۇن سوزۇپ يەرگە تايىنىپ، بەدەن ۋە پۇتلىرىنى ئاسمانغا قارىتىپ تىك ئېگىز كۆتۈرۈپ قىزىق ماھارەت كۆرسىتىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. بۇلارنىڭ كەينىدىكى (ئىككىنچى رەتتىكى) ئىككى سېركچى ھەيكەلنىڭ بىرى موللاق ئېتىۋاتقان، يەنە بىرى يەڭگىل گىمناستىكا ماھارىتى كۆرسىتىۋاتقان

ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. يەنە گىككى سىركچى ھەيكەل خۇددى يىلاندەك يۆگىلىپ كەينىچە ئېگىلىپ، بېشىنى چاتىرىسىدىن چىقىرىپ، دۇمبە، مۇرە ئارقىلىق ئېگىلىپ مەيدىسىگىچە كەلگەن ئىككى پۇتىنى ئىككى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. بۇ خىل كۆرۈنۈش بۇگۈنكى كۈندىكى سىركچىلەر ئىچىدىمۇ ئورۇنداش ئەڭ قىيىن بولغان ھەرىكەتنى شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، قىيىنلىق دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى ماھارەت ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىر سىركچى ھەيكەل بىر قولىدا يەرنى تايىنىپ، بىر پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ مولالاق ئېتىشقا ھازىرلىنىۋاتقان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئارخېئولوگىيىلىك ماددىي ئىسپات بىزگە مىلادىدىن خېلى ئىلگىرىلا شىنجاڭ سېرىك سەنئىتىنىڭ خېلى يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى، قىيىنلىق دەرىجىسى خېلى يۇقىرى ھەرىكەت شەكىللىرىنىڭ شۇڭچاغلاردىلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

شۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش لازىمكى، جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر ۋە سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك خەلقلىرى ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنىڭ كۆپلەپ تارقىلىشىنى قارشى ئېلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەكى، زىبۇ زىننىتى ۋە ئۆرپ - ئادىتى قاتارلىق مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىشكىمۇ ئالاھىدە قىزىقىلىقى خېلى روشەن تارىخىي پاكىت. بۇ ھال تاڭ سۇلالىسى قۇرۇلۇشى بىلەنلا راسا ئەۋجىگە چىققانىدى. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا ۋە سېرىك سەنئىتىگە جۇملىدىن كىيىم فورمىلىرى، زىبۇ زىننىتى، ئۆرپ - ئادىتى ۋە باشقا ئىلغار - مەدەنىي تۇرمۇشىغا بولغان قىزىقىش تەيزۇڭ، گاۇزۇڭ پادىشاھلاردىن تارتىپ تاكى ۋاڭ - گۇڭلارغىچە، ئومۇمىي ئاھالە ئىچىدە بىر ئىجتىمائىي، مەدەنىي ئادەتكە ئايلانغانىدى. بۇنىڭغا ئەينى ۋاقىتتا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك خەلقلىرىنىڭ ئۇيغۇرلاردىن ئۆگىنىشى، مەدەنىيەت - سەنئىتىگە قىزىقىشى - دوراش، ئۇيغۇرچە ياسىنىشى، بېزىنىشى ئەھۋاللىرىغا ئائىت تارىخىي خاتىرىلەردىن بىلىشقا، تاڭ شائىرلىرىنىڭ شۇ چاغدىكى ئەملىي ئەھۋاللارنى تەسۋىرلەپ يېزىشقان گۈزەل مىسرالىرىمۇ ئىسپات بولالايدۇ.

بۇ ھەقتە شائىر يۈەن جېن «فاچۇي» دېگەن شېئىرىدا:

«بولدى ئۇيغۇرچە ياسانماق قىز - ئاياللار مەشغۇلى،
زور ماھارەت بولدى چالماق سازنى ئۇيغۇرلارسىمان.
سۇمۇرغ ئاتەشنىڭ ساداسى مۇڭ بىلەن تولسا، ئەگەر،
نەۋباھار بۇلبۇل كۈيى ياڭرايتتى بىر سالقىن ھامان.
ئاتقا ئۇيغۇرچە مىنىش، زىبۇ زىننەت، تىل‌ئۆگىنىش،
بولدى بەس - بەسلىك ھەۋەس بۇ ئەللىك يىلدىن بۇيان.»

دەپ يازسا، ئايال شائىر خۇاروي (بەرگى خېنىم) «قەسىر نەزمىسى» ناملىق شېئىردا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىشكە ئوتتەك قىزغىن زوق - ھەۋەس قىلىۋاتقان تاڭ سۇلالىسى ئوردىسى كىشىلىرىنىڭ 12 - ئايدىكى چىللە ئايىمىگە مودا قوغلىشىپ، بەس - بەس بىلەن ئۇيغۇرچە ياسىنىپ چىققان چاغدىكى ئەھۋالىنى مۇنداق تەسۋىرلەيدۇ:

«شاھىمىز چىققاندا چىللە نەزرە - ئايەم قىلغىلى،
بىللە چىقماقچى خېنىملار بەلگىلەندى ئەۋۋىلى.
مىنگىنى ئۇيغۇر ئېتى، ئۇيغۇر لىباسى كىيگىنى،
جىلۋە قىلدى بۇ لىباستا تال چۈنقتەك بەللىرى.»

ئومۇمەن قەدىمدىن مەدەنىيەتلىك، سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ناخشا، ئۇسسۇل، مۇزىكا، دراما ۋە سېرىك سەنئىتى جۇملىدىن كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننەت ۋە باشقا ئىلغار ئۆرپ - ئادەتلىرى ئىككى مىللەتنىڭ كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىپ ھەم كۈچلۈك تەسىر قىلىپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى زور دەرىجىدە بېيىتىپلا قالماي، بەلكى يېپەك يولى ئارقىلىق ياپونىيە،

ھىندىنوزىيە، ۋىيېتنام، چاۋشىيەن قاتارلىق قوشنا مەملىكەت ۋە رايونلارغىمۇ خېلى چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەنىدى.

ئۇيغۇر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ ياپونىيەگە تارقىلىشى

ئۇيغۇرلارنىڭ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى مىلادى 5 ـ، 6 - ئەسىرلەردىن تارتىپ ياپونىيەگە تەسىر كۆرسەتكەن ۋە پەيدىنپەي تارقىلىشقا باشلىغان. تاڭ دەۋرىگە كەلگەندە تاڭ سۇلالىسى بىلەن ياپونىيەنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە ئۆز ئارا بېرىش - كېلىش ئىشلىرىنىڭ كۆپەيمىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىمۇ كۆپلەپ تارقالغان. بۇ جەھەتتە تاڭ سۇلالىسى ئاكتىپ رول ئوينىغانىدى.

يى تىڭشياۋ يازغان «بۇيۇك ياپونىيە تارىخى» (大日本史) ، «ياپونىيە تارىخىنىڭ داۋامى» ، ۋاڭ بۇ يازغان «تاڭ سۇلالىسىگە دائىر مۇھىم خاتىرىلەر» ، «كونا تاڭنامە» ، «سۇينامە» ۋە دۇەن ئەنجې يازغان «مۇزىكا مەھكىمىسى خاتىرىلىرى» بىلەن «يۇييانىڭدا يېزىلغان خاتىرىلەر» قاتارلىقلاردىكى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، مىلادى 75 - يىلى تۇنجى قېتىم ياپونىيە ئەلچىسى جۇڭگوغا كەلگەن ۋە خەن سۇلالىسى پادىشاھى گۇاڭ ۋۇدى ياپونىيە پادىشاھىغا بىر ئالتۇن تامغا ئەۋەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ياپونىيە بىلەن جۇڭگونىڭ باردى - كەلدى ئالاقىسى كۈنسايىن قويۇقلاشقان. تاڭ دەۋرىگە كەلگەندە ھۆكۈمەت ئەلچىسىدىن باشقا، شەخسىلەرنىڭ باردى - كەلدىسىمۇ بەك كۆپەيگەن. پەقەت مىلادى 630 - يىلدىن 894 - يىلىغىچە بولغان 264 يىل ئىچىدىلا ياپونىيە 25 قېتىم، جۇڭگو ئون نەچچە قېتىم ئەلچى ئەۋەتكەن. بولۇپمۇ تاڭ دەۋرى (618 - 907) دە ياپونىيە خەلقى بىلەن جۇڭگو خەلقىنىڭ ئالاقىسى ئىنتايىن قويۇقلاشقان ھەم ياپونىيە جۇڭگو مەدەنىيىتىنى كۆپلەپ قوبۇل قىلغان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن تاڭ سۇلالىسىنىڭ مودىسىغا ئايلانغان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى (ئاساسەن ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا، سېرىك، دراما، كىيىم - كېچەك ، زىبۇ زىننەت ۋە مەدەنىي تۇرمۇش ئادىتى قاتارلىقلار) ياپونىيەگە كۆپلەپ، ئۇزۇلمەي تارقىلىپ كىرىپ تۇرغان. مىلادى 8 - ئەسىرنىڭ بېشىدا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ ياپونىيىدىمۇ مودا بولۇشىغا ۋە كۆچلۈك تەسىر كۆرسىتىشىگە ئەگىشىپ، ياپونىيە ھۆكۈمىتىمۇ تاڭ ئوردىسىنى دوراپ مەخسۇس سەنئەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئورگان (雅乐) نى تەسىس قىلغان. شۇ چاغدا ئۇيغۇرلارنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرى، ئۇسسۇل، مۇزىكىلىرى بىلەن بىللە خېلى كۆپ سېرىك نومۇرلىرىمۇ يۇقىرىدىكى ئورگانغا توپلانغان. مىلادى 734 - يىلى ياپونىيەدىن جۇڭگوغا بۇددىزم تەلىماتلىرى ۋە ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئۆگىنىشكە كەلگەن جىببې جېنبېي (吉备真备) چاقىرىپ بىر نەچچە ئۇيغۇر بۇددىزم ئۇستازلىرىنى ۋە سەنئەتكارلىرىنى ئۇستاز تۇتقان. كېيىن مەملىكىتىگە قايتىدىغاندا بەرباب، راباب، يالغۇزەك، غۇڭقا، بالىمان، داپ، دۇمباق قاتارلىق ئۇيغۇر چالغۇلىرىنى ۋە ئۇسسۇل، مۇزىكا، سېرىك قاتارلىق ئۇيغۇر سەنئىتىگە دائىر سۈرەتلىك يازما ماتېرىياللارنى ئېلىپ قايتقان، ياپونىيە سەنئەت تارىخچىسى ئەنبىيەن چېڭشىيۇڭ ئېلان قىلغان خەنزۇچە ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئۇيغۇر سەنئەتكارلارنىمۇ تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كەتكەنلىكى مەلۇم. مىلادى 834 - يىلى ياپونىيە سەنئەتكارى تېڭيۇەن جېنمېي (藤原真敏) چاقىرىنگە كېلىپ كۆچا بەربابىنى چېلىشنى ئۆگەنگەن ۋە بىر قىسىم ئۇيغۇر چالغۇلىرى بىلەن سېرىك سەنئىتىگە دائىر يازما ماتېرىياللارنى ئېلىپ قايتقان. ياپونىيەگە بارغاندىن كېيىن كۆچا بەربابىنىڭ ماھىرى ھەم سەنئەت مەھكىمىسىنىڭ ئەمەلدارى بولغان. ياپونىيىنىڭ پىكىرىن دەۋرى (مىلادى 9 - ئەسىرلەر) دە ياپونىيە جۇڭگودىن قوبۇل قىلغان ئۇيغۇر سەنئىتى نەمۇنىلىرى ئاساسىدا ئۆنى ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، مۇستەقىل سەنئەت مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. ياپونىيىنىڭ نەيلاق دەۋرىنىڭ ئالتۇن مەزگىللىرىدە يەنى تېيەن

مىلادى 5 - يىلى (مىلادى 701 - يىلى) ياپونىيە ھۆكۈمىتى سەنئەت مەكتىپىگە بىرئاقلا 100 دىن كۆپ شتات بېرىپ، چاڭئەندىن قوبۇل قىلىنغان ئۇيغۇر سەنئىتىنى تېخىمۇ راۋاجلاندۇرغان ⑯. گەنبيەن چېڭشيۇڭ يازغان «قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ مۇزىكىسى» (1993 - يىل نەشرى) دېگەن كىتابتا يېزىلىشىچە، ھازىر ياپونىيە جېڭسائىيۈەن مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان 18 خىل چالغۇ گەسۋابىنىڭ 16 خىلى جۈڭگو (11 خىلى ئۇيغۇرلار) نىڭ، 39 خىل مەشھۇر نەغمە (نوتا) نىڭ 15ى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىكەن. بۇنىڭدىن قارىغاندا، تاڭ دەۋرىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا، سېرىك ۋە چالغۇ گەسۋابلىرىنىڭ تەسىرى ناھايىتى زور بولغانلىقى، ھەتتا ياپونىيە سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسەتكەن، يېتەكچى ئورۇندا تۇرغانلىقى ئۆز ئۆزىدىن مەلۇم بولىدۇ.

تۆۋەندە ياپونىيىگە تارقىلىپ بارغان ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتىنىڭ بىر نەچچە خىل تۈرلىرى ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز:

1. شىر ئويۇنى

ئۇيغۇر سېرىكچىلىكىدىكى شىر ئويۇنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن ھالقىپ، ياپونىيىگە تارقالغاندا ياپون خەلقى ئارىسىدا «太平乐» («ئاسايىش نەغمىسى» دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتالغان. بۇ ئويۇننى ئويىنىغۇچىلار ئېگىزلىكى بىر جاڭدىن ئاشىدىغان شىر سىياقىدىكى نىقاب ياساپ، ئۇنى ئالىتاغىل رەڭدە شىرغا ئوخشىتىپ بويىاپ، نىقاب ئىچىگە ئىككى ئادەم كىرگەن. ئاندىن ئۇيغۇرچە كىيىنگەن بىر ئادەم شىرنىڭ بوينىدىن ئارغامچا بىلەن باغلاپ، قولىدا تاياق تۇتۇپ شىرنى يېتىلەپ يۇرۇپ ئوتتىن سەكرىتىش، چەمبىرەكتىن ئۆتكۈزۈش، شوتىغا چىقىرىش، موللاق ئاتقۇزۇش، بىر - بىرىنى تالىتىش قاتارلىق قىزىقارلىق ئويۇنلارنى ئويناتقۇزغان. كېيىن بۇ شىر ئويۇنى «子狮越后» ۋە «子狮镜» دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنگەن. ئالدىنقىسى ئەرلەر ئورۇندايدىغان، كېيىنكىسى ئاياللار ئورۇندايدىغان شەكىلگە ئۆزگەرگەن. چاڭ رېڭشيانىڭ «تاڭ دەۋرىدە ياپونىيىگە تارقالغان مۇزىكا ۋە ئۇسسۇللار» دېگەن ئەسىرىگە قارىغاندا، شىر ئويۇنى ياپونىيىدە پەيدا بولغاندىن كېيىن خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، يەنىلا ئۇيغۇرلاردەك يۇقىرى سەۋىيىدە ئوينىيالمىغان. لېكىن بايرام ۋە ئايەملەردە داۋاملىق ئوينىلىپ ناھايىتى قىزغىن قارشى ئېلىنغان.

2. باتۇر ئويۇنى

بۇ ئويۇن ھەم دراما، ھەم سېرىك شەكلىدىكى تەسىرلىك ئويۇن بولۇپ، بۇ ھەقتە «مۇزىكا مەكتىپى خاتىرىلىرى» دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «باتۇر - بىر ئادەم، ئۇنىڭ دادىسىنى تاغدا يولۋاس يارىدار قىلىدۇ. ئوغلى باتۇر تاغقا چىقىپ دادىسىنىڭ جەسىتىنى تېپىپ كۆمۈپ قويغان ھالەت تەسۋىرلىنىدۇ». ياپونىيىلىك بويۇنزى يازغان «نەيلاك باھارىدا ئوردا ئايىمدىكى سىرلىق نەغمە ۋە ئۇسسۇللار» دېگەن ماقالىسىدە كۆرسىتىشچە، بۇ ئويۇننى ئويىنىغۇچى ئېگىز بۇرۇن، چوڭقۇر كۆز ئادەم سىياقىدىكى قىزىل رەڭلىك نىقابنى كىيىپ، يېنىغا قىلىچىنى ئېسىپ، چوڭ دۇمباق ۋە نەي مۇزىكىسىنىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن تاغدا دادىسىنى ئىزدىگەن بولىدۇ. كېيىن يولۋاس نىقابىدىكى بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇنىڭ بىلەن باتۇرلارچە كەسكىن ئېلىشىدۇ ۋە ئۇنى يېڭىدۇ. بۇمۇ قورقۇنچلۇق بىر خىل سېرىك ئويۇنى بولۇپ، يولۋاسنى يەڭگەن باتۇرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن. تارىخىي

خاتىرىلەردە بۇ سېرىك ئويۇنىنىڭ كۆچادا پەيدا بولغانلىقى، كېيىن چاڭئەندە قىزغىن ئالقىشلانغانلىقى تىلغا ئېلىنىدۇ.

3. جام كۆمتۈرۈش نەغمىسى

«قانۇنلار قامۇسى» نىڭ 146 - جىلدىدا: «جىنگۇەننىڭ ئاخىرقى يىللىرى فېي شىنفۇ بۇ نەغمىنى ئىجاد قىلغان» دېيىلگەن. فېي شىنفۇ قەشقەرلىق مەشھۇر سەنئەت ئالىمى بولۇپ، ئۇ چاڭئەندە ناھايىتى نۇرغۇن مۇزىكىلارنى ئىجاد قىلغان. «ياپونىيە تەزكىرىسىنىڭ داۋامى» دىكى خاتىرىلەرگە قارىغاندا، بۇ ئەسلى سېركچى چەۋەندازلارنىڭ ئات ئۈستىدىكى ماھارىتىگە تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا نامى ئىكەن. پادىشاھ «تاڭ سىڭخۇاڭ ھەققىدە خاتىرىلەر» دە كۆرسىتىلىشىچە، ئات ئۈستىدە سېرىك ئوينىغاندا بۇ مۇزىكا ئورۇنلىنىدىكەن. يەنى بىر نەچچە چەۋەنداز مەخسۇس تەييارلانغان مەيدانغا ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ، ئاۋۋال مەيداننى بىر نەچچە ئايلىنىدىكەن، ئاندىن چېپىپ كېتىۋاتقان ئات ئۈستىدە تۇرۇپ تۇرۇش، ئۈسسۇل ئويناش، ئىگەرنىڭ ئىككى ئۇچىنى تۇتۇپ بېشىنى پەسكە، ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا قارىتىپ تۇرۇش، ئاتنىڭ قورسىقىغا يامىشىپ يوشۇرۇنۇش، ئاتتىن - ئاتقا سەكرەپ يۆتكىلىش، قىلىچۋازلىق قىلىش قاتارلىق سېرىك ماھارەتلىرىنى كۆرسىتىدىكەن. مۇشۇ ۋاقىتتا ھېلىقى جام كۆمتۈرۈش مۇزىكىسى ئورۇنلىنىدىكەن. «ياپونىيە تەزكىرىسىنىڭ داۋامى» بىلەن «شەرقىي ئاسىيا مۇزىكا تارىخى» دىكى خاتىرىلەرگە قارىغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ يۇقىرىدىكى سېرىك ئويۇنى بىلەن مۇزىكىسى تاڭ دەۋرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياپونىيىگە تارقالغان. ياپونلار بۇ سېرىك ئويۇنىنى ئوينىغاندا ئۇيغۇرچە كىيىنىپ سەھنىگە چىقىدىغانلىقى، بۇ ئويۇن سېرىك نامىدا ئەمەس، مۇزىكا نامىدا ئاتىلىدىغانلىقى مەلۇم.

4. خادىغا چىقىش ئويۇنى

«تاڭ سۇلالىسىغا دائىر مۇھىم خاتىرىلەر» 33 - جىلد، «قانۇنلار قامۇسى» 140 - جىلد ۋە «دۇياڭ خاتىرىلىرى» 2 - جىلد قاتارلىقلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ خادىغا چىقىش سېرىك ئويۇنى ھەققىدە خاتىرىلەر قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىرىدە شەكلى مۇنداق بولغانىكەن: بىر ئادەم سەھنىگە چىقىپ، 30 غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى خادىنىڭ بىر ئۇچىنى ئالقىنىغا قويۇپ، يەنە بىر ئۇچىنى ئاسمانغا قارىتىپ تىك ئۇرە تۇتىدىكەن ۋە خادا ئۇچىنى بېشىغا، بۇرنىنىڭ ئۇچىغا، تۆۋەندىكى چىشىغا يۆتكەپ يۈرۈپ، خادىنى يىقىتماي ماھارەت كۆرسىتىدىكەن. ئاندىن بىر قىز موللاق ئېتىپ سەھنىگە چىقىپ ماھارەت كۆرسەتكەندىن كېيىن بىر موللاق بىلەنلا خادا ئوينىۋاتقان ماھىرنىڭ مۇرىسىگە چىقىۋالىدىكەن. ئاندىن 30 غۇلاچ ئېگىزلىكتىكى خادا ئۇچىغا يامىشىپ چىقىپ، بىر قولىدا خادا ئۇچىغا تايىنىپ، بېشىنى يەرگە، ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ تەتۇرسىگە تىك ئۇرە تۇرىدىكەن. بۇ چاغدا خادا ئوينىۋاتقۇچى سەھنىنى ئايلىنىپ مېڭىپ يۈرۈپ، خادا ئۇچىنى بىردەم ئوڭ قول ئالقىنىغا، بىردەم سول قول ئالقىنىغا ۋە بېشىغا، بۇرنى ئۇچىغا، تۆۋەنكى چىشىغا يۆتكەپ يۈرۈپ ماھارەت كۆرسىتىدىكەن. بۇ جەريانداا خادا ئۇچىدىكى قىزمۇ بىر نەچچە خىل قورقۇنچلۇق ھەربىي شەكىللىرىنى قىلىپ، ئاخىرىدا بېشىنى يەرگە، پۇتىنى ئاسمانغا قارىتىپ تىك موللاق ئېتىپ يەرگە چۈشىدىكەن. «ياپونىيە دۆلەت تەزكىرىسى» نىڭ 36 - جىلدىدىكى خاتىرىلەرگە قارىغاندا، بۇ سېرىك ئويۇنىمۇ تاڭ دەۋرىدە ياپونىيىگە تارقىلىپ بارغان. ئەمما،

بۇ ھەرىكەت شەكلىنى ئورۇنداش ناھايىتى قىيىن بولغاچقا، ئىسلاھ قىلىپ ئاددىيلاشتۇرۇپ ئۆزلەشتۈرگەن ھەمدە كۈچا دۇمباق نەغمىسىنىڭ تەڭكەش قىلىشىدا ئورۇنلىنىدىغان بولغان.

5. نىقابلىق ئويۇن

تاڭ دەۋرىدىكى سۈي لىڭچىن يازغان «ئوقۇتۇش يۇرتى خاتىرىلىرى» قاتارلىقلاردا بۇ خىل سېرك ئويۇنىنىڭ نامى « 陵王 » دەپ يېزىلغان بولسا، ياپونىيىلىك گاۋنەنشۇنسىلاڭ بىلەن فرانسىيىلىك لى ۋېيھىلار بۇددىزم ئەسىرى « 法宝义林 » (دىنلار مەناسى) دىكى خاتىرىلەرگە ئاساسەن، بۇنى «Ranrr» (مەنىسى «ئەجدىھا ئىلاھى») دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇ ئويۇننى ئوينىغۇچى ئەجدىھا سىياقىدا نىقاب كىيىپ، ياغاچتىن ياسالغان قۇرقۇنچلۇق ئەجدىھا بېشىنى تاقاپ، ئۇزۇن قويرۇقىنى سۆرەپ يۈرۈپ ماھارەت كۆرسىتىدىكەن. بۇ خىل سېرك ئويۇنى بۇددا دىنى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇ ئوتتۇرا تاڭ دەۋرىدىلا ياپونىيىگە تارقالغان ھەم بىر زامان مودىغا ئايلانغان. ياپونىيىلىك تيەنبيەن شياڭشيۇڭنىڭ «شەرقىي ئاسىيا مۇزىكا تارىخى» ناملىق ئەسىرىگە قارىغاندا، بۇ خىل سېرك ئويۇنى ئىككى ياكى تۆت ئەجدىھانىڭ ئېلىشىش جەريانىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىدىكەن. بۇ ئويۇن ئوينالغاندا ئۇيغۇرچە مۇزىكىلار ۋە تېكىستى ياپونچە تەرجىمە قىلىنغان ناخشىلار تەڭكەش قىلىنىدىكەن.

«بۈيۈك ياپونىيە تارىخى» 347 ـ، 348 ـ جىلد، «ياپونىيە تارىخىنىڭ داۋامى. مۇزىكا تەزكىرىسى» ، «سەنئەت بېغى تەزكىرىسى» قاتارلىقلارغا قارىغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ يۇقىرىدىكى سېرك ئويۇنلىرىدىن باشقا، موللاق ئېتىش، جانبازلىق قاتارلىق سېرك ئويۇنلىرى ۋە ئوت پۈركۈش، دەرەخ تىكىش، ئادەم ۋە ئات پارچىلاش، قوينىدىن ئويۇنچۇق چىقىرىش، ئارغامچىدا مېڭىش قاتارلىق سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرىمۇ خېلى كەڭ تارقالغان ھەم ياپون خەلقىگە ئۆزلەشكەنىكەن. قىسقىسى، ئۇيغۇرلارنىڭ سېرك سەنئىتى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن ھالقىپ ياپونىيىگە تارقالغان ھەم چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. ھازىر ياپونىيىدە ساقلىنىۋاتقان چالغۇ ئەسۋابلىرى، مۇزىكا نوتىلىرى، ئۇسسۇل شەكىللىرى ھەم سېرك ھەرىكەت شەكىللىرى، ئۇيغۇرچە كىيىم ـ كېچەك، زىبۇ زىننەت نەمۇنىلىرى قاتارلىقلار يۇقىرىدىكى بايانلىرىمىزنى تەستىقلايدۇ، ئەلۋەتتە. ھەتتا يۇقىرىقىدەك ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بەزى تەسىرلىرى تېخى يېقىنقى بىر نەچچە ئەسىر ئىلگىرىمۇ ياپونىيە خەلقى ئارىسىدا ساقلىنىپ كەلگەنلىكى مەلۇم.

ئۇيغۇر سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ چاۋشيەن، بېرما قاتارلىق ئەللەرگە تارقىلىشى

ئۇيغۇرلارنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل، مۇزىكا ۋە سېرك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى مىلادىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن باشلاپ ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقالغان ھەم تاڭ دەۋرىدىن باشلاپ مۇستەھكەم ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە بولۇپ پەيدىنپەي ئومۇملاشقان. بۇ سەنئەت نەمۇنىلىرى ئەنە شۇ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى تەرەققىياتى ئاساسىدا، بىر نەچچە ئۆلكىلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ چاۋ شيەننىڭ يەرلىك ئاھالىسى بولغان كورىيانلارغىمۇ تارقالغان. بۇنىڭدا جۇڭگو بىلەن چاۋشيەن ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئالماشتۇرۇش ئالاقىسى ۋە ئىككى ئەل خەلقلىرىنىڭ دوستانە باردى ـ كەلدى مۇناسىۋىتى ۋاسىتىلىك رول ئوينىغان. نەتىجىدە ئۇيغۇر چالغۇلىرى بىلەن سەنئىتى چاۋشيەنگىمۇ تارقىلىپ، كورىيانلار مىللىي سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن.

«سۈينامە» 15 ـ جىلد «مۇزىكا تەزكىرىسى» دە كورىيە مۇزىكىسىدا 14 خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ

بارلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە غۇڭقا، تىك غۇڭقا، بەرباب، بەشتار، نەي، ئۆرە بالىمان، شاپتۇل قوۋزىقى بالىمان، دۇمباق قاتارلىق توققۇز خىل چالغۇنىڭ خۇ (ئۇيغۇر) چالغۇسى ئىكەنلىكى، ئورکېستىرلار تۇزۇلۇشى ۋە كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننەتلەردە كۆچا (كۇسەن) ئۇسلۇبىنى ئاساس قىلىدىغانلىقى خاتىرىلەنگەن.

چاۋشىيەننىڭ «ئۇچ دۆلەتنىڭ تارىخي خاتىرىسى» دە چاۋشىيەنلىك شائىر سۇي چىيۇەن يازغان بەش پارچە شېئىر ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۇچ شېئىردا مەخسۇس ئۇيغۇر سېركچىلىكى تەسۋىرلەنگەن. بۇنىڭدىكى «جىنگۇەن» (金万) دېگەن شېئىردا خادىغا چىقىش، ئارغامچىدا مېڭىش، هايۋان ئويىنتىش، ئوت پۇركۇش، يىلان قۇچاقلاش، هايۋان سىياقىدا نىقابلىنىش قاتارلىق سېرىك ئويۇنلىرىنىڭ مەزمۇنى تەسۋىرلەنگەن. «دامىيەن» (大面) دېگەن شېئىردا ياغاچتا ياسالغان نىقابلارنى كىيىپ، هايۋان سىياقىدا ياسىنىپ، ئالتۇندىن بېزەك تاقاپ سېرىك ئويناش ۋە يىپەك يىپلاردىن چاچ ياساپ، ئالۋاستى سۇرىتىنى سىزىپ، تېرە قۇلاقچا كىيىپ سېرىك ئويناش ئەھۋالى تەسۋىرلەنگەن. هازىر ياپونىيىدە ساقلىنىۋاتقان گاۋداۋچىيەنچۇن (高岛千春) مۇزىكىلىق ئۇسسۇل سۇرىتىدىكى «باتۇ - دامىيەن» (拨头 - 大面) سۇرىتىگە قارىغاندا، بۇ ئويۇننىڭ ئوينىغۇچى ئورا كۆز، قاڭشارلىق «خۇ» (ئۇيغۇر) بولۇپ، ئۇنىڭ چىرايى ۋە كىيىنىش - بېزىنىش سىياقى دەل تاڭ دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلارغا ۋەكىللىك قىلغان. تاڭ دەۋرىدە ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك ۋە ياپونىيىدە كەڭ تارقالىپ مودىغا ئايلانغان «دامىيەن» سېرىك ئويۇنىنىڭ چاۋشىيەنگە تارقىلىشى ۋە تەسىر كۆرسىتىشى تەبىئىي ئىدى. «سۇەننى» (狻猊) دېگەن شېئىردا رىۋايەتلەردىكى بىر ۋەهشىي يىرتقۇچ هايۋاننى تەمسىل قىلىش ئارقىلىق، ئۇيغۇر سېركچىلىكىدىكى شىر ئويۇنىنى تەسۋىرلىگەن. چاۋشىيەن شېئىرىدىكى سېرىك ئويۇنى تەسۋىرى بىلەن بەي جۇيىننىڭ «غەربىي لياڭ ئويۇنلىرى» دېگەن شېئىرىدىكى تەسۋىرلەر ئاساسەن بىردەك - ئوخشاش بولۇپ، شىر سىياقىدا نىقاب تاقاپ، ياغاچتىن ياسالغان شىر بېشىنى كىيىپ، تاقلاپ، سەكرەپ تاماشىبىنلارنى قورقۇتىدىغان ياكى كۆلدۇرىدىغان قىزىقارلىق هەرىكەت شەكىللىرى بايان قىلىنغان.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ياپونىيە، كورىيەلەرگە تارقالغان «كوئىنلۇندىكى سەككىز ئەۋلىيا» ، «نىلۇپەر گۈلى پەشتىقىدىكى ئۇسسۇل» قاتارلىقلارمۇ « 佰戏 » ياكى « 散乐 » دەپ ئاتىلىدىغان سېرىك ئويۇنى بولۇپ هېسابلانغان. چىڭجەن يازغان «سەنئەت ئۆگىنىش قائىدىلىرى» دېگەن كىتابنىڭ 3 ـ، 4 - جىلدلىرىدا: بۇ ئويۇننىڭكى قىز ئويناپ چىقىدۇ، ئۇلار شايى ياكى ئەتلەس كۆڭلەكلەرنى، زىننەتلەنگەن ۋە قوڭغۇراقلار ئېسىلغان دوپپىنى كىيىپ، نىلۇپەر گۈلى ئارىسىدىن چىقىدۇ، قوللىرىدا قىزىل، سېرىق چاڭۇپي گۈللىرىنى تۇتۇشۇپ، ئۇسسۇل هەرىكىتى بىلەن قىزىقارلىق ئويۇن كۆرسىتىدۇ، دەپ يېزىلغان. ئويۇن مەزمۇنىدىن قارىغاندا، بۇ ئىشقى - مۇهەببەت تەسۋىرلىنىدىغان سېرىك ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى بولسا كېرەك. بۇ ئويۇنلار ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك، ياپونىيە، چاۋشىيەن ۋە بېرمىلاردىمۇ ئۇيغۇرلارغا ئوخشاشلا مۇشۇ شەكىلدە ئوينالغان.

تارىخي خاتىرىلەردە بىردەك قەيت قىلىنىشىچە، چاۋ شىيەننىڭ قەدىمكى ئوردا سەنئىتى «تاڭ سەنئىتى» ۋە «يۇرت سەنئىتى» دېگەن چوڭ ئىككى تۈرگە بۆلۈنگەن. بۇنىڭ «تاڭ سەنئىتى» دېيىلگىنى تاڭ سۇلالىسى ئارقىلىق چاۋشىيەنگە تارقىلىپ بارغان ئۇيغۇر سەنئىتىنى كۆرسەتكەن؛ «يۇرت سەنئىتى» دېيىلگىنى چاۋشىيەن دۆلىتىنىڭ ئۆز سەنئىتىنى كۆرسەتكەن ⑰. مىلادى 9 - ئەسىردە چاۋشىيەن هۆكۈمىتى بۇددا ئىلمى ۋە ئۇيغۇر سەنئىتىنى سېستېمىلىق ئۆگىنىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن جىن لوزاۋ (真罗常) باشچىلىقىدىكى چاۋشىيەنلىكلەر جۇڭگوغا كەلگەن. ئۇلار لوياڭ ۋە چاڭئەنلەردە ئۇستاز بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئۇيغۇرلارنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئۆگەنمەكچى بولغان كەسىپلەرنىدىن رازى بولغۇدەك دەرىجىدە تەلىم ئالغان هەم بىلىم ئاشۇرغان. دۆلىتىگە قايتىپ بارغاندا شىنجاڭ (ئۇيغۇر) بۇددىزمى بىلەن سەنئىتىنى تېخىمۇ كەڭ تارقىتىپ، چاۋشىيەن سەنئىتىدە يېپىيېڭى بىر ئېقىم پەيدا قىلغان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى باشقا سەنئەت تۈرلىرى بىلەن بىللە چاۋشىيەنگە ئېلىپ بېرىلىپ، زور تەرەققىيات

ئىستىقبالىغا ئېرىشكەن.

ئۇيغۇر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى باشقا سەنئەت تۈرلىرى بىلەن بىللە تاڭ سۇلالىسى ئارقىلىق ياپونىيە، چاۋشيەنلەرگە تارقىلىپلا قالماي، بەلكى بېرما خانلىقى (بۈخانلىق جۇڭگونىڭ تارىخىي خاتىرىلىرىگە « 骠国 » ،لى گو، دېگەن نام بىلەن پۈتۈلۈپ كەلگەن) غىمۇ خېلى كەڭ دائىرىدە تارقالغان ھەم كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. «يېڭى تاڭنامە. بېرما تەزكىرىسى» (« 新唐书 . 骠国传 ») دە: «بېرما خانلىقىدا 30 نەغمە، 196 سەنئەتكار بار. سەنئىتى تۆت قىسىمغا بۆلۈنگەن: 1 ـ كۈچا (كۈسەن) سەنئىتى قىسمى؛ 2 ـ چولۇق دۇمباق قىسمى؛ 3 ـ خۇ (ئۇيغۇر) سەنئىتى قىسمى؛ 4 ـ ھەربىي سەنئەت قىسمى. كۈچا سەنئىتى قىسمىدا يان دۇمبىقى، بەل دۇمبىقى، جىلۇ دېپى، قىسقا نەي، چولۇق ـ كىچىك بالىمان، جاللا، ئۇزۇن ـ قىسقا شياۋ، توغرا نەي، بەرباب، غۇڭقا قاتارلىقلار بار» دېيىلگەن. بۇ يەردە ئېيتىلغان كۈچا (كۈسەن) قىسمى بىلەن خۇ (ئۇيغۇر) قىسمى ئىككىلىسى شىنجاڭنىڭ بولۇپ، بېرما خانلىقىنىڭ تۆت قىسىملىق سەنئىتىنىڭ ئىككى قىسمى ئۇيغۇرلارنىڭ سەنئىتى ئىدى. يەنە كېلىپ بېرما سەنئىتىدە كۈچا سەنئىتى ئاساس ھەم يېتەكچى ئورۇندا تۇرغانىدى. سېرىك سەنئىتىمۇ ئۇيغۇر سېركىنىڭ تەسىرىدە شەكىللەنگەن ۋە راۋاجلانغان بولۇپ، شىر ئويۇنى، نىقابلىق ئويۇنلار ۋە قىسمەن سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى تارقالغان. مۇھىمى يۇقىرىدىكى ئۇيغۇر سەنئىتى ۋە چالغۇ ئەسۋابلىرى شىنجاڭدىن ئىچكى ئۆلكىلەر ئارقىلىق بىۋاستە بېرمىغا تارقالغان ھەم بېرمىلىقلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا، ئىنتىلىشىگە ئېرىشكەن.

تاڭ سۇلالىسى جېنيۇەننىڭ 18 ـ يىلى 1 ـ ئايدا بېرما خانى يۈك چياڭ (雍羌) نەۋرە ئىنىسى ـ شىلىيى شەھرىنىڭ باش ھۆكۈمرانى شۇنەنتانى چېكدۇغا ئەلچىلىككە ئەۋەتكەن. ئۇ قايتىدىغاندا كۈچا چالغۇلىرى، مۇزىكا نوتىلىرى، ئۇسسۇل شەكىللىرى، سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى، تاڭ سۇلالىسىدا مودا بولۇۋاتقان ئۇيغۇر كىيىم ـ كېچەك، زىبۇ زىننەت فورمىلىرى قاتارلىقلارنى ئېلىپ قايتقان. بۇلار بېرما خانلىقىغا كەڭ تارقىلىپ، بېرما خەلقىنىڭ زور قىزىقىش ـ ھەۋەسلىرىنى قوزغىغان. قىسقىسى، ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى شەرق ئەللىرى سەنئىتىدە يېتەكچى رول تۇتۇپ، مۇھىم ئورۇن ئىگىلىگەن.

شىنجاڭنىڭ ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى سېرىك سەنئىتى

پادىشاھ ئەي دىنىڭ 3 ـ يىلى (مىلادى 907 ـ يىلى) تاڭ سۇلالىسى زاۋاللىققا يۈزلىنىپ، تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئاخىرلاشتۇردى. بەش دەۋر، 10 پادىشاھلىق زامانىسى (مىلادى 907 ـ 979 ـ يىللار) دا مەملىكەت بىر نەچچە ئۇششاق خانلىقلارغا بۆلۈنۈپ كەتتى ۋە جۇڭگو تۇپرىقىدىكى تىنچ مۇھىت بۇزۇلۇپ، ئىلگىرىكى سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئۇرۇش تۇمانلىرى ئىچىدە ۋەيران بولدى. سۇڭ سۇلالىسى (960 ـ 1279) ئالدىنقى سۇلالىلەرنىڭ سەنئەت مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە بىر قەدەر ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى نەمۇنىلىرىنى كۆپلەپ قوبۇل قىلدى ھەم شىنجاڭ بىلەن بولغان ئالاقىسىنى خېلى جانلاندۇردى.

ئومۇمەن مىلادىدىن كۆپ ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردىن تارتىپ تاكى كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىرلەرگىچە ئىچكى ئۆلكىلەر (جۈملىدىن ياپونىيە، چاۋشيەن، بېرما قاتارلىق شەرق ئەللىرى) گە تارقىلىپ بارغان ئۇيغۇرلارنىڭ سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ۋە ھەر خىل چالغۇلىرى شۇ جايلاردىكى خەنزۇ ئەمگەكچىلىرى ۋە سەنئەتكارلىرىنىڭ ئۆز مىللىي سەنئىتىگە ماسلاشتۇرۇپ ئىسلاھ قىلىشى ئارقىلىق، ئۆزىگە خاس تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. شۇ قاتاردا ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى يەنە چاۋشيەن، ياپونىيە، بېرما قاتارلىق ئەللەرنىڭ سېرىك سەنئىتىگە خېلى زور تۆھپە قوشتى. ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بولسا، ئۆز تەرەققىياتىنىڭ يەنە بىر خىل يولى بىلەن ھازىرقى مىللىي سېركچىلىككە قاراپ يۈزلەندى.

ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتكە قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ تاش قورالىلار دەۋرىدىن تارتىپ داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن ئەنئەنىۋى سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىدىن قىسمەن ئايرىلىپ قالدى. ھەتتا بەزى چاغلاردا خېلى قاتتىق توسالغۇلاردىن خالىي بولالمىدى. دىنىي تونغا ئورىنىۋالغان بىر قىسىم مۇتەئەسسىپ كۈچلەر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنى «دىنسىزلىك» ، «شەيتانىنىڭ قىلمىشى» ،

«ئاللاراۋا كۆرمەيدۇ» دېگەندەك بەدناملار بىلەن ئەيىبلەپ، نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان مىللىي سېرىك سەنئىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا پۈتلىكاشاق بولغانلىقى ھەممىگە مەلۇم.

بىراق ئۇزۇن تارىخقا، شانلىق ئەنئەنىگە ئىگە سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە، خەلق ئاممىسىنىڭ ئۇزلۇكسىز تىرىشىشى، سېرىك سەنئىتىنى ياقتۇرۇشى ئاساسىدا داۋاملىشىپ باردى. خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋە تۇرپان، گۇچۇڭ قاتارلىق جايلاردا، خەلق ئارىسىدا داۋاملىق ئويىنلىپ تۇردى. مۇشۇ ئاساستا خەلق ئىچىدىكى پىشقان سېرىكچىلەر، مەلۇم تەربىيە ۋە تەجرىبىگە، ماھارەت ۋە ئىجادىي قابىلىيەتكە ئىگە سېرىكچى يېڭىتلەر مەيدانغا كەلدى ۋە ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ مىللىي سېرىكنى ئۇزۇلدۇرۇپ قويمىدى. بولۇپمۇ ئىسلامىيەتنىڭ تەسىرى ئاجىزراق بولغان كۇچا، تۇرپان، قۇمۇل ۋە شىمالىي شىنجاڭ تەرەپلەردە سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنىڭ راۋاجلىنىشى خېلى راۋان يولدا ماڭدى. دارغا چىقىش، ئارغامچىدا مېڭىش، موللاق ئېتىش، سارغايدى، خادىغا چىقىش، پىچاقچىلىق، جانبازلىق، شىر ئويۇنى، ئاغزىدىن ئوت پۈركۈش، قوينىدىن ئويۇنچۇق چىقىرىش، غايىبتىن نەرسە - كېرەك پەيدا قىلىش ۋە يوقىتىش، ئادەمنى پارچىلاپ تېز ئەسلىگە ئەكىلىش قاتارلىق سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى يۇرت - يۇرتلاردا داۋاملىق ئويىنلىپ تۇردى.

«سۇڭ سۇلالىسى تارىخى» دا، ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا سەنئەت شەكىللىرى بىلەن بىللە سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى تىلغا ئېلىنغان بولسا، سۇڭ سۇلالىسى (960 ـ 1279) ئەلچىسى ۋاڭ يەندى 982 - يىلى يازغان «ئىدىقۇتقا ئەلچىلىك خاتىرىسى» دە ئۇيغۇرلارنىڭ قىزىقارلىق سېرىك، سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرىنى كۆرگەنلىكىنى، ئارسلانخاننىڭ بەشبالىقتا ئۇنىڭ (ۋاڭ يەندىنىڭ) شەرىپىگە مۇزىكىلىق قېيىق سەيلىسى ۋە تاللانغان دراما (تىياتىر)، سېرىك ئويۇنلىرىنى قويدۇرۇپ بەرگەنلىكىنى يېزىپ قالدۇرغان. «لياۋ سۇلالىسى تارىخى» دا، ئۇيغۇرلارنىڭ سېرىككە ماھىر خەلق ئىكەنلىكى، يۇرت - يۇرتلىرىدا سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھارىتى كۆرسىتىدىغان ماھىر سېرىكچىلەرنىڭ بارلىقى خاتىرىلەنگەن.

چىڭگىزخاننىڭ ئالەمنى زىلزىلىگە سالىدىغان ھەربىي يۇرۇشلىرى كۆپلىگەن شەھەرلەر ۋە مەدەنىيەت نەمۇنىلىرىنى ۋەيران قىلدى. چىڭگىزخان ۋە ئۇنىڭ ۋارىسلىرى - چاغاتاي، ئوگىتاي، قۇبىلاي، ئىلخان قاتارلىقلار ئۆز ھۆكۈمرانلىقى يەتكەن كەڭ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىدا ھاكىمىيەت باشقۇرۇش ئۈچۈن ئۇيغۇر زىيالىيلىرىدىن ۋەزىر، سەركەردە ۋە مەسلىھەتچىلەر ئىشلەتتى. بولۇپمۇ ئۇلار تۇرلۇك كەسىپ ئەھلىلىرى قاتارىدا ئۇرغۇن سەنئەتكارلارنىمۇ ئىچكى ئۆلكىلەرگە كۆپلەپ يۆتكىدى. شۇ قاتاردا سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرلىرىدىن بولغان يۈزلەرچە سەنئەتكارلارمۇ بىللە ئېلىپ كېتىلدى. مەسىلەن، «يۈەن سۇلالىسى تارىخى» نىڭ 130 - جىلدىدا مەخسۇس تونۇشتۇرۇلغان كۆپ ئىقتىدارلىق ئالىم ۋە سېرىك، سېھىرگەرلىكنى ياخشى بىلىدىغان ئارغۇن سالى، «خان سارىيىدىكى مۇزىكا نوتىلىرى» دېگەن كىتابتا تونۇشتۇرۇلغان دراما-تۇرگ، سېرىك ئۇستازى ئەلى ياۋچىن، تاۋزۇڭىي يازغان «تارىخنامىلەردىن مۇھىم بايانلار» دېگەن كىتابتا تىلغا ئېلىنغان ئايال سېرىك ماھىرى جاۋلۇەن، «جەنۇبىي كەنتتە تېرىقچىلىق قىلغاندا پۈتۈلگەن خاتىرىلەر» دېگەن كىتابنىڭ 11 - جىلدىدا تونۇشتۇرۇلغان داڭلىق دراما تۇرگ ھەم سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرى ئەلى شېرىن، يۈەن سۇلالىسىنىڭ ئەڭ كاتتا شائىرى، سەنئەتكارى، دراماتۇرگى ۋە داڭدار سېرىك ماھىرى غۇربىتى، «ئومۇمىي يۈەن تىياتىرلىرى» غا 17 پارچە ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن دراماتۇرگ ھەم سېرىك، سېھىرگەرلىك ماھىرى ئالۇردىن، چېن يۈەن ئەپەندى «يۈەن دەۋرىدىكى غەربىي يۇرتلۇقلارنىڭ خەنزۇلىشىشى ھەققىدە ئېنىقلىما» دېگەن ئەسىرىدە يۈكسەك باھا بەرگەن ئۇلۇغ سەنئەتكار ھەم سېرىك ماھىرى (كۆچالىق) شىك شىمىن، نەچچە ئون ناخشا تېكىستى، بەش پارچە سېرىك تىياتىرى سىنارىيىسى ۋە يۇرۇشلەشكەن دراما سىنارىيىلىرى بىلەن كاتتا شۆھرەت قازانغان دراما تۇرگ ۋە سېرىك ئۇستازى دېڭ يىنفۇ قاتارلىق نەچچە ئونلىغان سېرىكچى ماھىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا جۇملىدىن پايتەختىلەرزە پائالىيەت قىلىپ، ئۇيغۇر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتىنى كۆپلەپ تارقىتىپ ھەم يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈپ يۈەن سۇلالىسى سېرىك تىياتىرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا كۆپ ھەسسىلەر قوشتى. چاغاتاي دەۋرىدە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بولۇپمۇ خەلق ئارىسىدا سېرىك ئويۇنى بىر خىل سەنئەت شەكلىدە داۋاملىشىپ تۇردى.

سەئىدىيە خانلىقى ۋاقتىدا ئۇيغۇر سەنئىتى قايتا جانلاندى. بۇ ۋاقىتلاردا ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام قايتا رەتلىنىپ ھازىرقى چوڭ نەغمە، داستان ۋە مەشرەپتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىم

بىرلەشكەن ھالەتكە كەلدى. شۇ قاتاردا ئىلگىرىكى چالغۇ گەسۋابلىرى قايتا ھاياتقا گىرىشىش بىلەن بىللە سىبرك، سىبىرگەرلىك سەنئىتىمۇ مەلۇم تەرەققىياتلارغا گىرىشتى. بىر قىسىم سىبرك گويۇنلىرى گەسلىگە كەلدى ۋە ھەربىر شەكىللىرىنىڭ داغىرىسىمۇ كېڭەيدى. دار گويۇنىنى ئاساس قىلغان ھالدا جانبازلىق، پىچاقچىلىق، خادىغا چىقىش، ئارغامچىدا مېڭىش، موللاق ئېتىش ۋە سەربازلىق قاتارلىق گويۇنلار قايتا جانلاندى.

«چىڭ سۇلالىسى تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار» (清史稿) نىڭ 110 - جىلدىدا ئۇيغۇرلارنىڭ سىبرکىگە ئائىت مۇنداق خاتىرە قالدۇرۇلغان: «سازەندىلىرى سەككىز كىشى بولۇپ، ئۇلار كىمخاب ۋە تاۋار - دۇردۇندىن تىكىلگەن ھەر خىل رەڭدىكى كىيىم - كېچەكلەرنى، ھەر خىل رەختلەردىن نەقىشلەپ تىكىلگەن ئۇيغۇر دوپپىلىرىنى، يارىشىملىق ئۆتۈكلەرنى كىيىپ بېلىنى بەلباغدا باغلىۋالىدۇ. ئىككى كىشى ساماۋەر ئۈسسۇلى دەپ ئاتىلىدىغان سىبرك گويۇنىنى ئويناىدۇ، ئىككىسى موللاق ئېتىش گويۇنىنى ئويناىدۇ. تۆت كىشى پۇتىنى ئاسمانغا، بېشىنى يەرگە قىلىپ تىك تۇرۇپ ھەر خىل ماھارەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. بەزىدە ئالتە ياكى سەككىز سىبركچى ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا ھەربىر شەكىللىرى بىلەن تەڭلا ماھارەت كۆرسىتىدۇ.»

«غەربىي يۇرتتا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمدىن خاتىرىلەر» دېگەن كىتابتا: «يەكەندە قىز - ئاياللار ناخشا - ئۇسسۇلغا بەك ماھىر، سىبرك ئويناىالايدۇ، موللاق ئاتالايدۇ، ئارغامچا ۋە سىملاردا ماڭالايدۇ، كۆپ خىل سىبرك ئويۇنىنى كۆرگىلى بولىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. ۋاڭ زىڭ يازغان «مۇسۇلمان يۇرتلىرى ھەققىدە خاتىرىلەر» دېگەن كىتابتا: «ئۇيغۇر بالىلىرى 17 ياشقا كىرگەندىلا ئالدى - كەينىچە نەچچە ئون موللاق ئاتالايدۇ. يەردىن ئىككى - ئۈچ غۇلاچ ئېگىز سەكرەپ چىقىپ پىرقىراپ، ئىككى - ئۈچ موللاق ئېتىپ يەرگە دەسسەپ چۈشىدۇ، قولىدا يەرگە تايىنىپ پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ تىك تۇرۇپ، ئاندىن ئالدى - كەينىگە موللاق ئاتىدۇ، ئېگىز خادا ئۇستىگە تارتىلغان سىم ئۇستىدە بىمالال ماڭالايدۇ» دەپ يېزىلغان. شې لىن يازغان «شىنجاڭغا ساياھەت خاتىرىسى» دېگەن كىتابتا: «يەكەنلىكلەرنىڭ ئادىتىدە ھاراق - شاراب ئىچىدىكەن، ئەر - ئاياللار ئارىلىشىپ ئولتۇرۇش قىلىدىكەن. ئادەملىرى ناخشا - ئۇسسۇلغا بەك ماھىر ئىكەن. ئۇلار ھەر خىل سىبرك ئويۇنلىرىغا جۇملىدىن موللاق ئېتىش، دارغا چىقىش، سىمدا مېڭىش، جانبازلىق، پىچاقچىلىق ئويۇنلىرىغا بەك ماھىر ئىكەن» دەپ پۇتۇلگەن.

چىڭ سۇلالىسى (1644 - 1911) دىن بۇيانقى ئۇيغۇر سەنئىتىگە ئالاقىدار تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا، ئەزەلدىن سەنئەتخۇمار، خۇش چاقچاق كەلگەن ئۇيغۇر خەلقى ھەر خىل ئولتۇرۇش ۋە سورۇنلۇق مەشرەپلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا ئۆتكۈزۈلىدىغان سەيلىلەردە يەنى نورۇز سەيلىسى، چېلىش سەيلىسى، كەكلىك سەيلىسى، ئوغلاق سەيلىسى (ئوغلاق تارتىشىش ئويۇنى)، ئۆرۈك سەيلىسى، باغ سەيلىسى، يەرمەنكە، چىغرىق سەيلىسى ۋە قىزىلگۈل سەيلىسى قاتارلىق سورۇنلاردا سىبرك ئويۇنلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. بۇنداق سورۇنلاردا دار باغلاش، ئارغامچىدا مېڭىش، خادىغا چىقىش، موللاق ئېتىش، سەرۋازلىق (سىبرگەرلىك)، پىچاقچىلىق، جانبازلىق، چېلىشىش قاتارلىق سىبرك، سىبرگەرلىك ئويۇنلىرىدىن باشقا چوماقتوپ (چاۋگەن توپ)، سارغايدى (چاق قاداش ۋە چاقپىلەك ئويۇنى)، گاگار، سوقما توپ، سىزىق توپ، لەپپەك - ئىلاڭگۇچ، ئوقيا ئېتىش، ئوردا كاتەك، ئوغلاق تارتىش، كۈچ كۆرسىتىش، كۈچ سىنىشىش قاتارلىق كۆپ خىل، قىزىقارلىق ئويۇنلارنىمۇ ئويناپ، ئۆزلىرىنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى تەمىن ئېتىپ كەلگەن. بولۇپمۇ نورۇز بايرىمى ئۇيغۇر سىبرك سەنئىتىگە كەڭ سەھنە ھازىرلىغانىدى. يۇقىرىقىدەك پائالىيەتلەر خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، بايىنغولىن، تۇرپان، قۇمۇل ۋە سانجى قاتارلىق رايونلارنىڭ ھەممە يېزىلىرىدا دېگۈدەكلا ئېلىپ بېرىلغان.

بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ھاياتىدا دارۋازلىق ئويۇنى بىر قەدەر كەڭ ئوينالغان بولۇپ، ئۇ مىلادىدىن خېلى ئىلگىرىلا بارلىققا كەلگەن. شۇڭا مىلادىدىن ئىلگىرىكي زامانلارغا ئائىت خەنزۇچە تارىخىي خاتىرىلەردە بۇ ئويۇنىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىچكى ئۆلكىلەرگە خېلى ئىلگىرىلا تارقالغان بۇ ئويۇنىمىز خەن سۇلالىسى دەۋرىدە خەنزۇلار تەرىپىدىن «走索»، «走软索» دەپ، جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرلىرىدە «高绚» دەپ، سۇي، تاڭ دەۋرلىرىدە «高绚伎» دەپ، سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە «踏索» دەپ، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە «高绚» دەپ خاتىرىلەنگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ ئويۇن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كەڭ ئوينىلىش بىلەن بىللە، ئۇيغۇر دارۋاز - سىبرکچىلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا، ئەرەب ئەللىرى ۋە ياۋروپا ئەللىرىگە چىقىپ ماھارەت كۆرسىتىپمۇ خېلى قىزغىن ئالقىشلانغان. بۇ جەھەتتە ھاشىم دارۋازنى تىلغا ئېلىشلا كۇپايە قىلىدۇ.

ھاشىم دارۋاز (1868 - 1952) قاراقاش ناھىيىسىدە مەشھۇر سەنئەتكار ھەمدۇللا ئاخۇن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ھەمدە ئۆز زامانىسىدىكى سىبرکچى - دارۋازلارنى ئۇستاز تۇتۇپ، جاپالىق مەشق قىلغان. 15

ياشقا كىرگۈچە دارۇازلىق، جانبازلىق، يەر يۈزى ماھارىتى، چەۋەندازلىق، ئات ئۈستى ماھارىتى، ھاۋا بوشلۇقى ماھارىتى، سېھىرگەرلىك ماھارەتلىرىنى پۈختا ئۆگىنىدۇ. 17 ياشقا كىرگەندە چاقماقلىقى، چېۋەرلىكى ۋە ماھىرلىقى بىلەن خوتەنگە تونۇلىدۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ مۇستەقىل گۇرۇپپا تەشكىللەپ پۈتۈن شىنجاڭنى ئايلىنىپ يۇرۇپ ماھارەت كۆرسىتىدۇ. كېيىن ھاشىم دارۇاز سېرىك گۇرۇپپىسىنى باشلاپ ئۇچتۇرپان ئارقىلىق قاراقول، بېشكەكلەرگە بېرىپ ماھارەت كۆرسىتىدۇ. شۇ جەريانىدا ئۇ، بۇخارا ئەمىرىنىڭ ئالاھىدە قوبۇل قىلىشىغا ۋە ئىنئامىغا مۇيەسسەر بولىدۇ.

ھاشىم دارۇاز يەنە ئافغانىستان بىلەن پاكىستاندا، كېيىن ھىندىستاندا ماھارەت كۆرسىتىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ شۆھرىتى ياۋروپا، ئوتتۇرا شەرق ۋە ئەرەب يېرىم ئارىلىنى قاپلايدۇ. شۇڭا، ھاشىم دارۇاز بارغانسېرى ئىچكىرىلەپ تېھران، باغدات، قاھىرە، ئىستانبۇل ھەم بۇندىن باشقا كۆپلىگەن شەھەر، رايونلارغىچە بېرىپ ماھارەت كۆرسىتىدۇ. شۇ جەريانىدا ئەرەب ئەللىرىنىڭ خەلىپىلىرى، ئۆلكە باشلىقلىرى، ۋالىيلىرى ۋە مۆتىۋەرلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشى، ئىنئاملىرىغا مۇيەسسەر بولۇپ قايتىپ كېلىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتىنى دۇنياغا تونۇتۇپ، مىللىتىمىز ئۈچۈن زور شان - شەرەپلەرنى كەلتۈرىدۇ.

ھاشىم دارۇاز ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ۋە شاگىرتلىرى ئۇنىڭ كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ماھارەت كۆرسىتىپ، دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ھۆرمىتى ۋە دۆلەت ئالتۇن مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئوغلى سىدىق ھاشىم (ھازىر 80 ياشلارغا بېرىپ قالدى) تەربىيىلىگەن سېرىك ماھىرلىرى ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ. سىدىق دارۇازنىڭ نەۋرىسى نىگارە بېيجىڭ سېرىك ئۆمىكىنىڭ ماھىر سېركچىسى. دېمەك، بۇ بىر ئائىلە شىنجاڭنىڭ سېرىك سەنئىتىگە زور ھەسسە قوشقان شەرەپلىك ئائىلىدۇر ⑱.

ئۇيغۇر سېرىك، سېھىرگەرلىك سەنئىتى ھەققىدىكى دەسلەپكى تەتقىقاتىمىزنىڭ نەتىجىسى ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت. كەم تەرەپلىرىنى كەسپداشلارنىڭ تولۇقلىشى ۋە تۈزىتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئىزاھلار:

① ئوسمان ئىسمائىل: «ئۇيغۇرلاردىكى سېھىرگەرلىك ئادەتلىرى ھەققىدە»، «شىنجاڭ داشۇ ئىلمىي ژۇرنىلى»، ئۇيغۇرچە، 1990 - يىل 3 - سان 56 -، 57 - بەتلەرگە قارالسۇن.

② «جاھاننامە» 2 - كىتاب 660 - بەتكە قارالسۇن.

③ خۇباڭجۇ: «قۇرۇقتاغدىكى قىيا تاش رەسىملىرى»، «يىپەك يولى بەدىئىي سەنئىتى»، خەنزۇچە، 156 -، 157 -، 158 -، 159 - بەتلەرگە ۋە شۇ بەتلەردىكى رەسىملەرگە قارالسۇن. 1985 - يىل شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى خەنزۇچە نەشرى.

④ تاۋلىفەن: «فولكلور ھەققىدە بايان»، مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتى نەشرىياتى، خەنزۇچە نەشرى، 253 - بەتكە قارالسۇن.

⑤ شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى تۈزگەن «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيىسىنىڭ 30 يىللىقى» دېگەن خەنزۇچە توپلامنىڭ 614 -، 615 -، 618 -، 619 - بەتلىرىگە قارالسۇن. 1983 - يىل شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى خەنزۇچە نەشرى.

⑥ يۇقىرىدىكى توپلامنىڭ ئاخىرىسى (رەسىم قىسمى) دىكى 251 -، 252 - رەسىملەرگە قارالسۇن.

⑦، ⑧، ⑪ «شىنجاڭ سەنئىتى» 1988 - يىل 5 - سان، خەنزۇچە، 61 -، 63 - بەتكە قارالسۇن.

⑨ ئابلىز مۇھەممەت سايرامى: «تارىخىمىزدىكى رۇخلار»، «شىنجاڭ تەزكىرىسى» 1990 - يىل 3 - سانغا قارالسۇن.

⑩ ئابلىز مۇھەممەت سايرامى: «تارىخىمىزدىكى دىلار»، «شىنجاڭ تەزكىرىسى» 1990 - يىل 4 - سانغا قارالسۇن.

⑫ «غەربىي رايون سېركچىلىكى»، «شىنجاڭ گېزىتى» ئۇيغۇرچە، 1990 - يىل 9 - يانۋار 5 - بەتكە قارالسۇن.

⑬ ئابلىز مۇھەممەت سايرامى: «تالڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چاڭئەندە شەكىللەنگەن ئۇيغۇر مەھەللىلىرى»، «شىنجاڭ گېزىتى» ئۇيغۇرچە، 1992 - يىل 12 - دېكابر سانى 5 - بەتكە قارالسۇن.

⑭ ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «شىنجاڭنىڭ تالڭ دەۋرىدىكى ناخشا - ئۇسۇل سەنئىتى» 83 -، 84 - بەتلەرگە قارالسۇن.

⑮ يۇجۇڭفالڭ: «جەنەندىن تېپىلغان مۇزىكا، ئۇسۇل، سېركچى ھەيكەللەر ۋە خەن دەۋرىدىكى سېرىك ئويۇنلىرى»، «تارىخىي بىلىملەر» ژۇرنىلى، خەنزۇچە، 1988 - يىل 8 - سان 64 -، 65 - بەتلەرگە قارالسۇن.

⑯ يى تىڭشياۋ (ياپونىيە): «ياپونىيە مۇزىكا تارىخى»، لالڭ ياۋ تەرجىمىسى، خەلق مۇزىكا نەشرىياتى 1982 - يىل خەنزۇچە نەشرىگە قارالسۇن.

⑰ جۇجىڭباۋ: «يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى» 1988 - يىل خەنزۇچە نەشرى، 198 - بەت.

⑱ «شىنجاڭ تارىخى ماتېرىياللىرى» ئۇيغۇرچە، 25 - سان، «مەشھۇر دارۇاز ھاشىم ھاجىم ھەققىدە» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن.

ئەسئەت سۇلايمان

1

تارىخ غايەت زور مەنىۋى ئېتىقاد ۋە ئىشەنچىلەرنىڭ سىرلىق قەسىرلىرىنى ئۆزىنىڭ توختاۋسىز قەدەملىرى بىلەن چەكسىز يىراقلاردا قالدۇردى. ئات تۇياقلىرىنىڭ دۇپۇرلەشلىرى، ئىلاھلاشتۇرۇلغان كۆك بۆرىنىڭ زۇلمەت كېچىلەردە كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ ھۇۋلاشلىرى، شامان (قام) پىرلىرىنىڭ كۆكتەڭرى شەرىپىگە ئەسەبىيلىك بىلەن قەسىدە ئوقۇپ، يامان روھلارنى يىراققا قوغلاشلىرى . . . ئىنسانىيەت خاتىرىسىدىن ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. شۇنداق، كۇنسېرى يۇقىرى پەللىگە قاراپ ئۆرلەۋاتقان ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ رەڭگارەڭ بېزەكلىرى ۋە ئېلېكترلىق جۇلاسى بىلەن ساپ ئەنئەنىۋى ئادەتلەرنى، مۇقەددەس ئۇدۇملارنى كۆمۈپ تاشلىدى. ئېلېكترون دەۋرىنىڭ كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ماددىي يالتىراقلىرى ئىنسان روھىيىتىنىڭ ساپ ۋە ساددا خاسىيەتلىرىنى ئۆتمۇشنىڭ قەبرىگاھىغا دەپنە قىلىۋەتتى.

دەرۋەقە، بىزتولىمۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى يوقىتىپ قويدۇق!

ئانىلار - بىزنىڭ ئانىلىرىمىز، كۆك بۆرىنىڭ

توتېم تەتقىقاتى

يۇمران تېرىسىگە ئورۇنۇپ ئەمەس، بەلكى زامانىۋى مېدىتسىنانىڭ ئالقىندا، خىمىيىۋى دورا ھىدى گۇپۇلدەپ پۇراپ تۇرغان ئاق رەڭلىك كۆلبىلەردە بوشىنىدىغان بولدى. . .

بوۋاقلار - بىزنىڭ بوۋاقلىرىمىز، بۆرە ئوشۇقىدىن پۈتۈلگەن ئالتۇنرەڭ تۇمارنى ئاسمايدىغان، مۇقەددەس قېيىن ياغىچىدىن ياسالغان بۆشۈكلەردە تەۋرەنمەيدىغان، مۇڭلۇق ئەللەي ناخشىلىرىنى ئاڭلىمايدىغان بولدى. بەلكى ماشىنىلاشقان دۇنيانىڭ سۇنئىي تالالىرىدا زاكىلىنىپ، يۇكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشقان مۇھىتتا ماددىي ئىختىرالارغا پۈتلىشىپ چوڭ بولىدىغان بولدى . . .

زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ مۇرەسسەسىز پوزىتسىيىسى ھازىرقى زامان كىشىلىرىنى كۇنسېرى ماددىي مەنىشەتنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرۇپ، روھىيىتىنى قۇرۇقداپ، ئېچىرقىغان ۋۇجۇدىنى چەكسىز ۋەھىمە ۋە كرىزىس ئېڭى بىلەن سۇغۇردى. مىليونلىغان ماددىي بارلىقلارنى ئاپىرىدە قىلىپ، ئىنسان جىسمىنى تۇيۇندۇرغان مەدەنىيەت ئويلىمىغان يەردىن روھىيەتنى دىۋانە قىلىپ قويدى. ماددىي بارلىق بىلەن روھىي كەمبەغەللىك، ئەقلىي كاممىللىق بىلەن ھېسسىي ئىنتىزارلىق، ئىجتىمائىي رېئاللىق بىلەن مەنىۋى ئىشەنچ ئوتتۇرىسىدىكى كۇن ساناپ چوڭىيىۋاتقان ھاڭ زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان يوچۇقلىرىنى ئېچىپ تاشلىدى.

شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئادەم بىلەن ماددىي دۇنيا ئوتتۇرىسىدىكى ياتلىشىش - ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئاجىزلىقى. تېخىمۇ توغرىسى، بۇ، مەدەنىيەتنىڭ ئازابى. مەدەنىيەت ئازابقا ھامىلدار بولغاندا، مۇقەررەر يوسۇندا ئۆزىگە نۇر بەخش ئەتكۇچى ئىنىكئانا ئىزدەيدۇ. چۇنكى مەدەنىيەت تاراملىغان ئاپئاق نۇر ئىچىدە يۇيۇنۇپ، ئۆزىدىكى كۆرۇنمەس جاراھەتلەرنى داۋالىشى كېرەك. نىھايەت، ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ ئاتېئىزمنى قورغان قىلىپ، زېۋس ① ئوبرازىنى بەربات قىلىشقا ئۇرۇنۇشى؛ تارىخنى قالقان قىلىپ ئەيسانىڭ ② كرىست تاختىسىغا مىخلانغانلىقىنى ئىسپاتلىشى؛ ئىلىم - پەننى قورال قىلىپ «قۇرئان» نى ئېلېكترونلۇق مېڭىگە سېلىشى ③ تۇپ مەنسىدىن ئېيتقاندا، ماددىي بارلىقنىڭ كامالىتى ئارقىلىق ئەقلىگە تەسەللىي بېرىپ، روھنىڭ قانىتى، ئېتىقادنىڭ جۇلاسى بولغان ھېسسىياتنىڭ ئازابىنى ئىز - تىزسىز كۆمۈپ تاشلاشقا ئورۇنۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. چۇنكى ئەقلىگە سەجدە قىلىپ، ھېسسىياتقا چەك قويۇش، ئەمەلىي تەجرىبىگە تايىنىپ، ئېتىقاد ۋە ئىشەنچلەردىن گۇمانسىراش - ئەجىبا، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت ئارقىلىق ئۆزىنى بېزەش يولىدىكى مەجبۇرىي ئىنكارچىلىقى ئەمەسمۇ! ؟ . . . دەرھەقىقەت، بۇ تولىمۇ ئازابلىق قىسمەت. بۇنداق ئەسەبىي تەۋەككۇلچىلىك شەك - شۇبھىسىزكى، مەدەنىيەت تونىغا ئورالغان ئىنسان ۋۇجۇدىنى قۇرۇقداپ، كۆزىنى قارىغۇ قىلىپ قويىدۇ.

سەنئەت، ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ئىنسانىيەتنىڭ مەنىۋى قۇياشى بولۇشقا ھەقلىق. ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا مەدەنىيەتنىڭ سەجدىسىنى قوبۇل قىلدى. يەنە كېلىپ تاراملىغان ئاپئاق نۇر ئارقىلىق مەدەنىيەتنىڭ كۆزىگە شولا، ئازابىغا مەلھەم بەخش ئەتتى. سەنئەت ئۆزىنىڭ يۇكسەك پەللىسىدە تۇرۇپ، ئۆتمۇشنىڭ قەبرىگاھىغا دەپنە قىلىۋېتىلگەن مۇڭلۇق تارىخنىڭ سىرلىق كېپەنلىرىگە بەدىئىي رەڭ بەردى. ئۇ ئۆتمۇشكە ھېسسىي مەزمۇن قوشۇشقا دادىللىق بىلەن جۇرئەت قىلىپ، قانچىلىغان بەدىئىي ئىختىرالارنى مەڭگۇلۇك ھاياتىي كۇچكە ئىگە قىلالمىدىكى، مۇتلەق ئىنكارچىلىقنى ئۆزىگە ھەرگىز راۋا كۆرمىدى. چۇنكى سەنئەت مەدەنىيەتكە قارىغاندا، ھەر ھالدا سوغۇققان ۋە تەمكىنىدى. مەدەنىيەت ھەر قەدىمدە ئۆزىنىڭ مەنبەسىنى، يىلتىزىنى ئۇزۇل - كېسىل يېڭى ھاۋا بىلەن سۇغۇرۇشقا، قايتا - قايتا ئىسلاھ قىلىشقا كۆنۈكۈپ كەتتى. لېكىن سەنئەت ئۆزىنى داۋاملىق يېڭىلاپ، بېيىتىپ بېرىشقا ئورۇندى - يۇ، ئەمما ئۇرغۇپ چىققان يىلتىزىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويمىدى. ئەگەردە سەنئەت ئۆزىنىڭ ئەبەدىيلىك بۇرچ تۇيغۇسى بىلەن ئۆتمۇشكە سادا، تارىخقا ھەمراھ بولمىغان بولسا، يەنە كېلىپ ئۆزىنىڭ ماكان ۋە زامانغا بولغان يۇكسەك دەرىجىدىكى ئىپادە مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلمىغان بولسا، ئىنسانىيەتكە ئۆز بالىلىق دەۋرىنىڭ سەبىي - ساپلىقىنى، ۋارۋارلىق دەۋرىنىڭ جاسارىتىنى، ياۋايىلىق دەۋرىنىڭ شانۇ - شەۋكىتىنى ۋە مەدەنىيەت دەۋرىنىڭ نازاكىتىنى بىلىش ئەبەدىي نېسىپ بولمىغان بولاتتى.

2

«كۆكتىن تامدۇق، يەردىن ئۈندۇق.» ④

بىز مەڭگۇ تاش ۋە بالباللارغا پۈتۈلگەن ئىپتىدائىي ساددا ئېتىقادنىڭ ئىزنالىرىنى تولىمۇ كېچىكىپ كۆردۇق. سەنئەت ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن كۇچ - قۇدرىتى ئارقىلىق ئارتامىرا ⑤، قۇمتۇرا ۋە بېزەكلىك قاتارلىق ئۆڭكۇر ۋە مىڭ ئۆيلەردىكى ئالەمشۇمۇل بەدىئىي كۆرۈنۈشلەرنى ساقلاپ قالغىنىغا ئوخشاش، ئورخۇن دەريا بويىدىكى تاش ئابىدىلەرگە پۈتۈلگەن ساددا تەبىئەتچىلىك ئېتىقادىنىڭ ئىزنالىرىمۇ

ھۆكۈنگىچە ساقلاپ قالالىدى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ كەينى - كەينىدىن بايقالغان قىياتاش رەسىملىرى، زامانىۋى مەدەنىيەتتىن تون كىيىپ روھىنى ئىزدەۋاتقان ھازىرقى زامان كىشىلىرىگە مىسلىسىز زور تەسەللىي ئېلىپ كەلدى. كۈنسېرى دۇنياۋى ئاڭنى تەكىتلەۋاتقان ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى مەلۇم نۇقتىدا روھىي تىرىلىشىنى، ئەسلىنى ۋە يىلتىزىنى ئىزدەشنى يېڭى كۈنتەرتىپكە قويدى. قىياتاش ۋە ئۆڭكۈر پۈتۈكلىرىنىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئويما خاتىرىلىرى ئىنسانىيەتنىڭ يادىدا خىرە - شىرە قېپقالغان ئەسلىمىلەرگە جان كىرگۈزۈپ، ئۇنى كۆرۈنمەس يىپ بىلەن ئىپتىدائىي تەپەككۇر دەۋرىگە باغلىدى.

شۇنىسى ئېنىقكى، تۇتېم - ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز يىلتىزىنى ئىزدەش يولىدىكى تۇنجى كەڭ كۆلەملىك تەسەۋۋۇرى ۋە ئېتىقادى. ئۇ بارلىق دىنلاردىن بۇرۇن پەيدا بولغان بىر خىل ئىپتىدائىي دىن. تۇتېمىزمدىن ئىبارەت بۇ تۇنجى ئېتىقادنى ئېتىراپ قىلماي تۇرۇپ، ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىدائىي مەدەنىيىتىگە، سەنئىتىگە ۋە بالىلىق ئىشەنچ - ئېتىقادىغا جاۋاب ئىزدەش تولىمۇ ئارتۇقچە ئىش. ئىپتىدائىي ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ يەر (تۇپراق) ئانا بىلەن كۆك (ئاسمان) ئاتىنىڭ ئۇيۇق سىزىقىدا سۆيۈشۈپ، ۋىسال شادلىقى ھاسىل قىلغان گۈزەل دەقىقىدە تۇغۇلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغانلىقى ئۈچۈنلا، يەر بىلەن ئاسمان ئوتتۇرىسىدىكى گۈزەل ئەپسانە - رىۋايەتلەرنى يارىتالىغان ۋە يەر (تۇپراق) تىن تۆرىلىپ، كۆك (ئاسمان) دىن روھقا ئېرىشكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن. خەيرىيەت، قايسى بىر دىندا يەرنىڭ مۇقەددەسلىكى بىلەن ئاسمانىنىڭ سىرلىقلىقى ھەققىدىكى تەلىماتلار يوق!؟ . . . قايسى بىر مەدەنىيەت ۋە سەنئەتتە زۇمرەت ئاسمان بىلەن قوڭۇر يەرنىڭ سىماسى يوق؟ . . . شۇنداق، يەر ئۇلۇغ، ئاسمان سىرلىق. ئالەم بىنا بولغاندىن بۇيان، يەرنى سېلىنچا، ئاسماننى يېپىنچا قىلىپ كەلگەن ئىنسانلار توپى ئىزچىل ھالدا شۇنداق بىر ھەقىقەتنى ئىزدەپ كەلدى. ئەگەردە، يەر بىلەن ئاسمان، قۇرۇقلۇق بىلەن دېڭىز مەڭگۈلۈك سۆيۈشمەيدىغان بولسا، تەن بىلەن روھ ئۆز ئارا گىرەلىشىپ بىر گەۋدە بولمايدىغان بولسا، دۇنيانىڭ تىنىقى ئۇزۇلۇپ قالمامدۇ؟ جىبران توغرا ئېيتقان: «زېمىن نەپەسلەنسە بىزمۇ ياشايمىز، زېمىن نەپەستىن توختىسا بىزمۇ ھالاك بولىمىز.» ⑥

تۇتېمىدىن ئىبارەت بۇ تۇنجى ئېتىقادقا شەك - شۇبھىسىزكى، ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ ئەجداد ۋە يىلتىز چۈشەنچىلىرى بىلەن سادىدا ئېستېتىك ئېڭى ئۆز ئارا گىرەلىشىپ كەتكەن. ئۇلار تۇتېم ئوبيېكتىدا گەۋدىلەنگەن يۈكسەكلىك، سىرلىقلىق ۋە تەبىئەتتىن تاشقىرى كۈچ ئارقىلىق ئۆزىدىكى ئادەم ماھىيەتلىك كۈچىنى نامايەن قىلغان. سىگموندفرېئود روھىي ئانالىز نۇقتىسىدا تۇرۇپ: «تۇتېم قارىشىدا گەۋدىلەنگەن تۇتېم ھايۋان دەل ئاتا ئورنىدىكى ئوبرازدىن ئىبارەت» ⑦ دەپ كۆرسىتىدۇ. ئاتاقلىق دىنشۇناس ماكسىر مۇللېرمۇ: «ھەر بىر مىللەت، ھەر بىر ئۇرۇق، ھەر بىر جەمەت قاچانلا بولمىسۇن چوقۇم ئۆز ئەجدادىغا ھاجىتى چۈشىدۇ» ⑧ دەيدۇ. دەرۋەقە، يىلتىز - مەنبە، ئۇ ئادەم ئۈچۈن مىسلىسىز زور تەسەللىي بولالايدۇ. شۇنداقلا ھەر ماكان، ھەر زامان ئىنسانغا غۇرۇر ۋە غەيرەت - شىجائەت بەخش ئېتەلەيدۇ. شۇڭا، ئەجدادتىن ئىبارەت بۇ يىلتىز بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەۋلادلارمۇ مەڭگۈلۈك ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولالايدۇ. تۇتېم ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ ئۆز يىلتىزىنى ئىزدەش يولىدىكى تۇنجى دادىل قەدىمى بولغاچقا، ئۇلارنىڭ تۇتېم ھايۋانغا بولغان ھېسسىياتى دەل كىچىك بالىلارنىڭ ئۆز ئاتىسىغا بولغان ھۆرمىتى ۋە «ھەيۋەتلىك قىياپىتى» دىن پەخىرلەنگەن چاغدىكى ھېسسىياتىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. بىر جۈپ ئاتا - ئانا بىر ئائىلە كىشىلىرىنى ئۆزىگە قانچىلىك دەرىجىدە باغلاپ، ئۇلارنىڭ قەلبىگە قانچىلىك دەرىجىدە قېرىنداشلىق ئۇرۇقىنى تېرىيالىغان بولسا، تۇتېم ئوبيېكتى ھېسابلانغان ئىلاھىي كۈچمۇ شۇ مىللەت ۋە ئىجتىمائىي كوللېكتىپنى شۇنچىلىك دەرىجىدە بىر - بىرىگە ئىممىلداش قىلىپ تۇرىدۇ.

مەۋجۇدىيەتچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاتىسى سارتىرى: «نەچچە مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ببرىنچى قېتىملىق بۆلۈنۈش دەل تۇتېم ئارقىلىق خاراكتېرلەنگەن ئۇرۇقلاردىن ئىبارەت. بۇ ئۇرۇق ئىچىدە بىز بىر ئاندىن تۇغۇلغان قېرىنداشلارمىز. بۇ ئانا شۇنداق ئۇلۇغۋار ئايالكى، ئۇنىڭ ھامىلە ئۆستۈرەلەيدىغان بالىياتقۇسى، ئاق سۈت بېرەلەيدىغان قوش ئەمچىكى ۋە بالا ھاياش قىلالايدىغان دۇمبىسى بار. بۇ ئۇلۇغۋار ئانا دەل تۇتېمدىن ئىبارەت» ⑨ دەپ كۆرسىتىدۇ. تۆۋەنى شەخستىن تارتىپ يۇقىرىسىغىچە ئىنسانىيەتكىچە ھەممىسىدە مۇئەييەن ئىشەنچ ۋە ئېتىقاد مەۋجۇت. بۇ خىل ئېتىقاد مەيلى قايسى خىل دىن شەكلىدە ئىپادىلىنىشىدىن قەتئىينەزەر، شەخس، ئائىلە، ئۇرۇق، قەبىلە، مىللەت، ئىرق ۋە پۈتكۈل ئىنسانىيەت توپىدا ئوخشاش. سەنئەت ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيىتىنى قانچىلىك دەرىجىدە ئۇرتاقلىققا ۋە دۇنياۋىلىققا يېتەكلەپ ماڭسا، يەنە شۇنچىلىك دەرىجىدە مىللىيلىققا ۋە خاسلىققا يۈزلەندۈرۈش مەسئۇلىيىتىنىمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالغان. زامانىۋى سەنئەتنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئەپسانىلەرنى تىرىلدۈرۈشى،

كۈنسېرى ياتلىشىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ خاتىرىسىگە ئۇنتۇلغان ئۇدۇملارنى سېلىپ، ئۇلاردا قايتىدىن غۇرۇر ۋە ئېتىقاد پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت. بىز بۇ نۇقتىدا ئايتماتوۋنىڭ ئازابىنى چۈشىنىشىمىز كېرەك. چۈنكى بىز ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ كۆزنى قاماشتۇرىدىغان يالتىراقلىرى ئىچىدە ئەس - خاتىرىمىزنى يوقىتىپ «ماڭقۇرتلۇق تراگېدىيىسى» نى قايتا تەكرارلاشنى ھەرگىز، ھەرگىزمۇ خالىمايمىز!

3

«بۆرىدىن ئىبارەت بۇ يىرتقۇچ ھايۋاننىڭ يەر شارىدا قاچان پەيدا بولغانلىقى بىزگە نامەلۇم. ئەمما شۇنىسى ئېنىقكى، تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھەر قانداق بىر ھايۋان بۆرىگە ئوخشاش ئىككى خىل تارىخنى - ھەم تۇتېم قىلىنغان سەلتەنەتلىك تارىخنى، ھەم ۋەھشىي يىرتقۇچ ھېسابلانغان رىيازەتلىك تارىخنى بېشىدىن كەچۈرۈپ باقمىغاندۇ . . . »

ھازىرقى زامان ئارخېئولوگىيىسىنىڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن سەنئەتتىكى «قايتا تىرىلىش» ۋە «يىلتىزىنى ئىزدەش» قىزغىنلىقى بىزنى ئويلاپ باقمىغان نەتىجىلەر بىلەن تەمىن ئەتتى. ئەگەردە سەنئەت ھازىرقى زامان كىشىلىرىنى روھىي جەھەتتىن قايتا ئويغاتمىغان بولسا، ئانا سۈتىمىز بىلەن كىرگەن ئېتىقادىمىز مەڭگۈ ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى.

بىزنىڭ دىققىتىمىزنى تېخىمۇ تارتىدىغىنى شۇكى، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئارخېئولوگلىرى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدىكى بىر بۇتخانا خارابىسىنى قازغاندا، بىر ئانا بۆرىنى تۆت تۈرك ئوغۇل بالا ئېمىپ تۇرغان كۆرۈنۈش چۈشۈرۈلگەن بىر كەمەر تاپقان. 1957 - يىلى موڭغۇلىيە ئارخېئولوگلىرى ئورخۇن دەريا ۋادىسىدىن مىلادى 570 - يىلى تۈرك خاقانى مويۇنچۇر ئورناتقان مەڭگۈ تاشنى تاپقان. بۇ ئابىدىگە بىر كۆك بۆرىنى ئېمىپ تۇرغان بىر ئوغۇل بالىنىڭ سۈرىتى ئويۇلغان. ئۇندىن باشقا، ئالتاي ۋە تەڭرىتاغ ئېتەكلىرىدىن كەينى - كەينىدىن بايقىلىۋاتقان بۆرە ئوبرازى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن قىياتاش رەسىملىرى نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ؟

دەرۋەقە، ئارخېئولوگىيىلىك تېپىندىلارنىڭ پولاتتەك پاكىتلىرى بۆرە ئانا ئوبرازىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا يۈكسەكلىككە ئىگە قىلدى، شۇنداقلا بۆرە ئانا ھەققىدىكى ئەپسانە - رىۋايەتلەرنىڭ سېھرىي كۈچىنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى. يىراق قەدىمكى زاماندا يۈز بەرگەن غايەت زور بىر قېتىملىق قوۋملەر ئارا قىرغىنچىلىقتا بىردىنبىر ساق قالغان، پۇتى كېسىك ئوغۇل بالىنى دۈمبىسىگە يۈدۈپ ئىدىقۇت تېغىغا قېچىپ كەلگەن ۋە بۇ بالا بىلەن جۈپلىشىپ يېڭى ئەۋلادنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن بۆرە ئانا ئەپسانىسى ⑪ بىزنى قانچىلىك ھاياجانغا سالسا، ھون تەڭرىقۇتىنىڭ گۈزەل قىزىنىڭ تەڭرى ئەۋەتكەن ئەركەك بۆرە بىلەن نىكاھلىنىشى ⑫ بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزنى مىسلىسىز سېھىرلىك تارىخقا باشلاپ كىرىدۇ . . .

مۇشۇ ئەسىرگىچە ئىپتىدائىي تۇرمۇش ھالىتىنى ساقلاپ كەلگەن ئىندىئانلارنىڭ ئېتىقاد ئادەتلىرى ۋە ئەپسانە — رىۋايەتلىرى بىزنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ. مورگاننىڭ مەلۇماتلىرىدىن قارىغاندا، ئىندىئان قەبىلىلىرىنىڭ كۆپچىلىكىدە مەلۇم بىر ئۇرۇق چوقۇم بۆرە ئۇرۇقى دەپ ئاتىلىدىكەن ⑬. ئىپتىدائىي سەنئەت ھېسابلانغان تۇتېم تۈۋرۈكلىرىدە بۆرە سۈرەتلىرى خىلمۇ خىل شەكىلدە ئوبرازلىق سۈرەتلەنگەن. كالىفورنىيە دالىلىرىدا ياشايدىغان ئىندىئان قەبىلىلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بۆرە ئىلاھ ھەققىدىكى ئەپسانىلەر ⑭ ئۆزىنىڭ رەڭدارلىقى ۋە سېھرىي تۈسى بىلەن بىزنىمەھلىيا قىلىدۇ. ئاسىيا قان تىپىغا مەنسۇپ ئىندىئانلار راستتىنلا بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز قەدىمكى زاماندا پائالىيەت ئېلىپ بارغان شىمالىي ئاسىيا رايونىدىن بېرىنگې بوغۇزى ئارقىلىق ئامېرىكا قىتئەسىگە كۆچۈپ بارغانمۇ؟ ئىندىئانلار ئىپتىدائىي ئېتىقادىدىكى بۆرە تۇتېمى ۋە ئاغزاكى ئەدەبىياتىدىكى بۆرە ئەپسانىسى بىزدە ئىندىئانلارنىڭ مەنبەسى ھەققىدىكى يېڭى گۇماننى قوزغىدى.

ئاپىنىن يېرىم ئارىلىدا تۇغۇلۇپ، ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ يېنىك شاۋقۇنلىرىغا قۇرداش بولۇپ ياشاۋاتقان ئىتالىيانلار، رىم مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان بىر مىس ھەيكەلنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ: «بىر چىشى بۆرە ئېغىزىنى يوغان ئېچىپ، ئۆتكۈر چىشلىرىنى چىقارغان ھالدا تۆت ئەتراپقا سەزگۈرلۈك بىلەن قارىماقتا. ئانا بۆرىنىڭ تېگىدە بىر جۈپ ئوغۇل بوۋاق تىزلانغان پېتى ئىشتىھا بىلەن ئانا بۆرىنىڭ ئەمچىكىنى ئەممەكتە . . . بۇ مىس ھەيكەل قېزىۋېلىنغىلى 400 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، ئۇ بۇنىڭدىن 2800 يىل ئاۋۋالقى رىملىقلارنىڭ تۇتېم مەدەنىيىتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان يادىكارلىق ئىدى» ⑮. رىملىقلار نېمە ئۈچۈن بۇ مىس ھەيكەلنى شۇنچىلىك قەدىرلىشىدۇ؟ ئەسلىدە بۇ مىس ھەيكەلنىڭ ئۆتمۈشىگە تەسىرلىك بىر ئەپسانە يوشۇرۇنغان بولۇپ، قەدىمكى رىملىقلارنىڭ تەقدىرى بۆرە بىلەن چەمبەرچەس باغلانغانىكەن. . . يات قوۋملەر بىلەن بولغان بىر قېتىملىق ئۇرۇشتا، رىملىقلار پۈتۈنلەي قىرغىن قىلىنىپ، ئۇلاردىن پەقەت قوشكېزەك ئوغۇل بوۋاقلا قېپقالىدۇ. دېڭىز بويىدائوزۇق ئىزدەپ يۈرگەن

بىر ئانا بۆرە ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇپ، ئۆز سۈتى بىلەن بېقىپ چوڭ قىلىدۇ ۋە رىملىقلارنىڭ ئەسلىنى ساقلاپ قالىدۇ. تاكى بۈگۈنگە قەدەر رىملىقلار رىم شەھىرىنى «بۆرە. شەھىرى» دەپ ئاتاپ، «بوۋاق ئېمىتىۋاتقان ئانا بۆرە» نى قەدىمكى رىم شەھىرىنىڭ شەھەر گىربى قىلىپ كەلمەكتە.

مەشھۇر سەنئەتكار دەننا: «ئەڭ دەسلەپكى ئەجدادلارنىڭ قەلبىگە ئۇرۇق بولۇپ تېرىلغان روھىي ماھىيەت ، ئەڭ ئاخىرقى ئەۋلادلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئېتىدۇ» ⑯ دەيدۇ. بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ تۆتەم ئېتىقادى تامامەن يېمىرىلىپ، تولىمۇ ئۇزاق زامانلار ئۆتكەندىن كېيىن، ئاندىن يىلتىزىمىزنى ئۇنتۇغانلىقىمىزنى، ئانا تەبىئەتتىن ياتلاشقانلىقىمىزنى، تەبىئىي ۋە ئېتىدائىي ماھىيىتىمىزنىڭ سۇسلاشقانلىقىنى ھېس قىلدۇق. . . نىھايەت، رىملىقلاردىكى ئانا بۆرىگە بولغان مۇھەببەت بىلەن بىزدىكى مۇھەببەت ئوتتۇرىسىدا قانچىلىك زور ئارىلىق بولغىيدى! ؟ شۇنداق، بىزدە رىملىقلاردەك بۆرە بەلگىلىك شەھەر گىربى يوق، كوپېنھاگېن شەھىرىدىكىدەك دولقۇنلار يالاپ تۇرغان دېڭىز ساھىلىدا بېپايان دېڭىزغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان بىلىق تەنلىك ، ئادەم يۈزلۈك ئۇزەل دېڭىز قىزىنىڭ ھەيكىلى تېخىمۇ يوق! . . . بىز ھەتتا تۇغۇلغىنىمىزدا ئانىمىز يۈمران بەدىنىمىزگە سېغىز توپا چېچىپ، مۇقەددەس بۆشۈككە سالغان چاغدا بويىنىمىزغا ئېسىپ قويغان بۆرە ئوشۇقىدىن پۈتۈلگەن تەۋرۈك تۇمارنى ئاچچىق بىلەن ئېلىپ تاشلىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭ ئورنىغا پارقىراپ تۇرغان مارجان - مېدالىئونلارنى ۋە كېپىنەك شەكىللىك ياۋروپاچە بانتىكلارنى تاقىۋېلىشتۇق! ؟ . . .

تارىخنىڭ ئۇچقۇر قەدىمى گۈزەل ئەپسانىلەرنى غايىۋى چۈشكە ئايلاندۇرسا، ئېتىدائىي ساپ ئېتىقادلارنى بىمەنە فانتازىيىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. بىز ئېلېكترون يالتىراقلىرىدىن تون كىيىپ، ۋۇجۇدىمىزنى مەدەنىيەت بىلەن بېزىگەندىن كېيىن، ئۆتمۈشنىڭ «تېتىقسىزلىق» لىرى ئۈستىدىن قاقاقلاپ كۈلدۇق. ئالەم كېمىسى ياساپ «ئىلاھلار ماكانى» بولغان ساماۋى ئەرشنىڭ سىرلىق ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇردۇق. خىمىيىۋى مەھسۇلاتلارنىڭ ئىستېمالى نەتىجىسىدە گۈپۈلدەپ پۈراپ تۇرغان قوڭۇر تۈپراق ھىدىنى ئۇنتۇدۇق . . . لېكىن بۇنىڭ بەدىلىگە نېمىگە ئېرىشتۇق؟ خۇددى تەبىئەت ئۈستىدىن قىلغان غەلىبىمىز ئاخىرقى ھېسابتا بىزنى ئارتۇقى بىلەن جازالىغىنىغا ئوخشاش، ماددىي موھتاجلىققا قۇل بولۇپ، ئېتىقادىنى، ھېسسىياتىنى ۋە غۇرۇرىنى يوقاتقان زامانىۋى كۆرەڭلىكىمىزمۇ بىزنى مىسلىسىز ئۇلۇغۋار خىسلەتلەردىن مەھرۇم قىلدى. ئەجدادلىرىمىز كۆك بۆرىنىڭ كۆزلىرىدىن چاقنىغان شولىدىن غۇرۇر ۋە شىجائەت ئېلىپ، تەبىئەتتىن تاشقىرى بىرمەنىۋى كۈچكە بولغان ساپ ئېتىقادى نەتىجىسىدە، روھىي پارلاقلىققا ئېرىشكەن بولسا، بىز بۆرىنى كۆرمەي تۇرۇپلا ئۇنىڭ سۈر ھەيۋىسىدىن ھوشىمىزنى يوقىتىپ، قارا تەرگە چۆمۈلىدىغان بولۇپ قالدۇق! . . .

ئەجبا، بۇ ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ ئەپسۇسلىنارلىق ئاجىزلىقى ۋە يوچۇقى ئەمەسمۇ؟

4

ئىنسانىيەتنىڭ قەھرىمانلىق دەۋرى كەلمەسكە كەتتى. ئۇلارنىڭ تەبىئەت قوينىدىن ئىجتىمائىيلاشقان مۇھىتقا يۈزلىنىشى، ئەقىل ئارقىلىق ھېسسىياتنى چەكلىشى شۇنداقلا تەجرىبە ئارقىلىق ئېتىقادنى ئىنكار قىلىشى، جاسارەتنى مىسلىسىز دەرىجىدە سۇسلاشتۇرۇۋەتتى. ھەر بىر قېتىملىق پەلسەپىۋى روھنىڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈشى ئىنساندىكى تەبىئىي ھېسسىياتنى ۋە شېئىرىي تۈيغۇنى ئاجىزلاشتۇردى. شۇڭا ئېتىدائىي ساپ ئېتىقاد - تۇتېمغا تېۋىنىشنىڭ بايقىلىشى، ئىنسانىيەتنىڭ روھىي كامالىتى ئۈچۈن ئازاب ئىچىدە يول ئىزدەۋاتقان شەخسلەرگە يېڭى يېپ ئۇچى تەقدىم قىلدى. «سېنسىمۇن، فۇررىي، ئوۋېن قاتارلىق خىيالىي سوتسىيالىزم تەرەپدارلىرىنىڭ ئېتىدائىي كوممۇنا جەمئىيىتىنى ئۆرنەك قىلىپ، ياتلىشىۋاتقان ئىنسانىيەتكە تۇتېم شەكلىدە باغلانغان قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتنى قايتا شەكىللەندۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىشى؛ سارتىرنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكنى نۇقتا قىلىپ، تۇتېم قاراشلىرىغا قايتا باھا بېرىشى؛ سىگموند فىرېئودنىڭ روھىي ئانالىز ۋە بالىلار پسىخولوگىيىسى ئارقىلىق ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى تۇتېم چۈشەنچىلىرىدىن ئىزدىشى» ⑰ تۇتېمىزم توغرىسىدىكى بەس - مۇنازىرىلەرنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، يېڭى چۈشەنچىلەرنى مەيدانغا كەلتۈردى.

تۇتېم - ئېتىدائىي ئىنسانلارنىڭ تارىختىن ئاۋۇالقى روھىنىڭ كامالىتى بىلەن ھاياتلىق قىممىتى ھەققىدىكى ساددا تەپەككۇرنىڭ سەمەرىسى. ئۇلار ئۈچۈن ھەر بىر تۇتېم گۈرۈھى بىر ئائىلىۋى جەمەت. شۇڭا، بىر تۇتېم ئوبېيېكتىغا تېۋىنغان كىشىلەر بىر - بىرىگە مۇستەھكەم قېرىنداشلىق رىشتىسى بىلەن باغلانغان. بۇ خىل روھىي ماھىيەت قەدىمكى سوقراتتىن ھازىرقى سارتىرغىچە بولغان پەلسەپىۋى تەپەككۇرنىڭ پىلتىسى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى تارىختىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن بارلىق دىنلارغىمۇ ئۇلگە تەقدىم قىلدى. مەيلى بۇددا، مەيلى خرىستىيان ياكى ئىسلام دىنى بولسۇن، قايسىبىرى ئۆزتەلىماتىدا

مۇرىتلىرىنىڭ ئۆز ئارا قېرىنداش ئىكەنلىكىنى تەكىتلىمىگەن؟ . . .

ئالتۇن رەڭلىك بۆرە بېشى چۈشۈرۈلگەن كۆك تۇغنىڭ ئاق چېدىر ئۈستىدە لەرزان لەپىلدىشى ⑱، كۆك نۇر ئىچىدە پەيدا بولغان كۆك تۈكلۈك ئەركەك بۆرىنىڭ ئوغۇزخانغا يول باشلاپ ئەلىبىگە ئېرىشتۇرۈشى ⑲، بۆرە يۇرىكىگە سېزىك بولغان ئېغىر ئاياغ ئاننىڭ بۆرە تېرىسى ئۈستىدە تولغىلى تۇتۇپ قەھرىمان ماناسنى تۇغۇشى ⑳، ئۈيسۈن خانىنىڭ كۈنبىيىسى ئادەمسىز چۆلدە چىشى بۆرىنى ئېمىپ چوڭ بولۇشى ㉑، ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ بۆرە ئوشۇقىدىن تۇمار ئېسىلغان ياغاچ بۆشۈكلەردە تەۋرىنىپ ىمزگە مۇقەددەس ئۇدۇم ۋە ساپ ئېتىقادلارنى قالدۇرغانلىقى ھەرگىزمۇ ئاساسى بولمىغان ئەپسانىۋى تارىخ ئەمەس، بەلكى ئەجداد ئارقىلىق ئەۋلادلارنى مەڭگۈ ئۇزۇلمەس مەنبەگە ئىگە قىلىش يولىدىكى دادىل ئىزدىنىش. ئەڭ دەسلەپكى تۇتېم ئوبيېكتىنىڭ ھايۋان بولۇشى ئەجدادلارنىڭ ئۆز قېممىتىگە بولغان گۈمانىي پوزىتسىيىسى ئەمەس. چۈنكى تۇتېم قىلىنغان ھايۋان تەڭرى بىلەن ئەجدادنىڭ بىرلىكىنى نامايەن قىلىپ، ئادەم ماھىيەتلىك كۈچىنى گەۋدىلەندۇرەلىدى. تۇتېم ھايۋان بىلەن ئادەمنىڭ بىر گەۋدە قىلىنىپ تەسەۋۋۇر قىلىنىشى، ئىپتىدائىي ئىنسانلار ئېڭىنى يەنمۇ بىر دەرىجە سەكرىتىپ، تۇتېمنىڭ ئادەملىك خاراكتېرىنى كۈچەيتتى. خۇددى ۋورد. ۋولف قەدىمكى مىسىر مەدەنىيىتى ئۈستىدە توختىلىپ: «ھايۋانلارغا تېۋىنىشنى مەركەز قىلغان تۇتېم ئېتىقادى كېيىنچە ئادەمنى مەركەز قىلغان يېڭى دىنلارغا ئورۇن بەردى. مىسىرلىقلارنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى ئېڭى مەلۇم دەرىجىدە يۇكسىلىپ، ئىلاھىي تۈسنى ھايۋانلار ئارقىلىق ئىپادە قىلىشتىن قانائەتلەنمەيدىغان، بەلكى ئادەم ئارقىلىق گەۋدىلەندۇرىدىغان بولدى» ㉒. ھەر قايسى خەلقلەر ئەپسانىلىرىدە «ئادەم باشلىق ھايۋان» ياكى «ھايۋان باشلىق ئادەم تەنلىك» ئىلاھىي ئوبرازلارنىڭ يارىتىلىشى، ئىپتىدائىي ئىنسانلارنىڭ تۇتېم ئەقىدىسى ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەش ۋە ئىختىرا قىلىش يولىدىكى يېڭى ئىجادىيىتى ۋە ئىسلاھاتى. ئىپتىدائىي ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ تۇتېم قارىشىدىكى ئىستېتىك نەزىرى ئارقىلىق ئۆز ئەجدادى - ئاشۇ گۈزەللىك ۋە ئىلاھىي تۈس مۇجەسسەملەنگەن غايىۋى ئوبرازلارنى يارىتىپ، ئۇلارنىڭ سېھرىي سىماسى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلغان. شۇڭا، مەلۇم نۇقتىدا تۇتېم ئادەم شەكلىدە ئىپادىلەنگەندىلا، ئاندىن ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ تۇتېملىق ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، قىممىتىگە ئىممەت قوشالايدۇ.

«ئۇتۇشى غۇۋا مىللەتنىڭ كەلگۈسىمۇ غۇۋا بولىدۇ» ㉓..

دەرۋەقە، ۋامبېرىنىڭ بۇ سۆزىنى پۈتكۈل ئىنسانىيەتكىمۇ تەتبىقلاشقا بولىدىغۇ؟ بىز ئۇچۇن ئەمدى بۆرە ئەپسانىسىنى قايتا توقۇش ھاجەتسىز. كىيىم - كېچەكلىرىمىزنى يىرتىۋېتىپ، قىپيالىڭاچ ھالەتتە ئىپتىدائىي ئورمانلارغا قايتىشىمىزنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق. چۈنكى بىز ئانىلارنىڭ بالىياتقۇسىدا تۆرىلىۋاتقان ھامىلە چېغىمىزدىلا ئۆزىمىزنى كۆرۈنمەس پەردە بىلەن نىقابلىۋالغان. ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئاننىڭ تۇنجى قېتىم ئەنجۇر يوپۇرمىقى بىلەن ئۇياتلىق يېرىنى توسۇغان كۈنىدىن باشلاپ، بىزدەئەخلاق، پەرھىز ۋە گۈناھ پەرەنجىلىرى پەيدا بولغان. ھالبۇكى، ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ ئاشۇ پەرەنجىنى يىرتىپ تاشلاپ، بىزنىڭ ئەسلى تەبىئىتىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالالمىشى مۇمكىنمۇ؟ ئادەم قېرىغاندا تەبىئىي ھالدا كېچىك بالىغا ئوخشاپ قالىدۇ. لېكىن ھەقىقىي مەنىدىكى بالىلىققا قايتىش مۇمكىن ئەمەس. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاشلا رۇسسۇ ۋە دېدىرولار تەشەببۇس قىلغان «تەبىئەتكە قايتىش»، «ئىپتىدائىي تۇرمۇشقا قايتىش» شوئارىمۇ شەك - شۇبھىسىزكى بىر مەيدان چۈش، خالاس.

ئەلۋەتتە، يىراقتىكى مەنزىرىلەرنىڭ مەھلىيالىق تۈسى قويۇق بولىدۇ. ئۇنتۇلغان نەرسىلەر ئەسكە چۈشكەندە روھىيەتتە زىلزىلە پەيدا قىلىدۇ. سەنئەت ئۆزىنىڭ يۇكسەك دەرىجىدىكى ئىپادە مەسئۇلىيىتى بىلەن ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ روھىي موھتاجلىقىغا بەدىئىي ئوزۇق، مەدەنىيەت كېسىلىگە شىپالىق دورا ئىزدىدى. سەنئەتنىڭ پارلىغان نۇر ئارقىلىق مەنىۋى دۇنيانى سۇغۇرۇشى، بەدىئىي رەڭ ئارقىلىق كىرىزىس ئېڭىنى تازىلىشى ھەرگىزمۇ زىيادە ئۇرۇنۇش ئەمەس، بەلكى ئېلېكتر ئىختىرالىرىنى پەرەنجە قىلىپ، يۇكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشقان دەۋرنىڭ كۈچلۈك ئىلتىجاسى. بىزنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ بالىلىق دەۋرىنى قايتا ئەسلىشىمىز ۋە زامانىۋى ئاڭنى ئەپسانىۋى تەپەككۇر دەۋرىگە باغلىشىمىز، شۇنىڭ ئۈچۇن زۆرۈركى، ئۇ بىزگە يىراق ئۇپۇقتىكى غايەت زور نۇر چەمبىرىكى ئېچىدە، ھۇۋلاپ تۇرغان كۆك بۆرە كۆزىدىكى ئۆتكۈر شولىنى كۆرسىتىپ بەردى. شۇنداق، بۇ شولا - روھىي تىرىلىش، يەنى مادداي بارلىق چۈشەپ قويغان ئىنسان روھىنىڭ سەنئەت نۇرى ئارقىلىق ئويغىنىشى، سەگىشى شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرى تىرىلىشى ئىدى! . . .

تىرىلىش - سەنئەتنىڭ ئىنسانغا بەخش ئەتكەن غەرەزسىز ئېھسانى. ئۇ ئىنسانىيەتكە روھىي

پارلاقلىقنىڭ يۈكسەكلىكىدە تۇرۇپ، مەنىۋى سەكراتلىق ئىچىدىن چۆچۈپ ئويغىنىش پۇرسىتى بەردى. ماشىنا زاپچاسلىرىدەك مېخانىكىلاشقان ئىنسان خاتىرىسىگە ئىز - تىزسىز ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ساپ ئېتىقادلارنى، ساددا گۈزەللىك تۇيغۇسىنى ۋە مۇقەددەس ئۇدۇملارنى ئەسلەتتى. سەنئەت يەنە ئۆزىنىڭ يىللىق نۇرى ئارقىلىق ئانا تەبىئەتتىن ئايرىلغىلى ئۇزاق بولغان ئىنسانغا، ئېلېكتر جۇلالىرى پارلاپ تۇرغان زامانىۋى چۈمپەردە ئىچىدە، ھامان ئانىدىن تۇغما يالىڭاچ ھالىتىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، ۋۇجۇدىمىزنى يىللىتىۋاتقان سىرلىق سۇيۇقلۇقنىڭ پولات سىملاردىكى ئېلېكتر ئېقىمى ئەمەس، بەلكى كۆكۈچ تومۇرلاردىكى كۈۋەجەۋاتقان ئىسسىق قان ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتتى. سەنئەت يۈكسەكلىكىدىكى «ئەسلىگە قايتىش» ۋە «يىلتىز ئىزدەش» قىزغىنلىقى بىزگە ئىپتىدائىي ئورمانلاردىكى بۇرغا ساداسىنىڭ ناھايىتى غۇۋا ئەمما مەڭگۈلۈك سېھرىي كۈچكە ئىگە ئاۋازىنى قايتا ئاڭلاش ئىمكانىيىتىنى بەردى. شۇڭا، بىزنىڭ ئىزدەيدىغىنىمىز، نوقۇل مەنىدىكى «قەدىمكىگە سېغىنىش» ئەمەس. شۇنىسى ئېنىقكى، بىز ئۆتمۈشكە قايتمايمىز. بىراق ئۆتمۈشنى ۋە ئۇنىڭ بىزگە قالدۇرغان روھىي جەۋھەرلىرىنىمۇ ئۇنتۇمايمىز. بىزنىڭ سەنئەت ئارقىلىق چەكسىز يىراقتا قېپقالغان ساددا ئېتىقادلارنى ئەسلەپ ئۆتۈشىمىز، ھەر دەقىقە ياتلىشىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ئىنسان تەبىئىتىنى تازىلاش ۋە مەنىۋى ئازابىغا مەلھەم بېرىشتىن ئىبارەت.

ئۆتمۈش - بىر كۆلەڭگە، بۇگۈن - رېئاللىق، كەلگۈسى - بىر مەۋھەم تەسەۋۋۇر. بىز ئۆتمۈشنى دەسسەپ تۇرۇپ، بۇگۈننى قۇرغانلىقىمىزنى، بۇگۈننىڭ نەتىجىسىدە كەلگۈسىنى پەرەز قىلغانلىقىمىزنى ئەجىبا ئىنكار قىلىمىزمۇ؟ . . . بىر تۈپ دەرەخ ئۈچۈن ئۇنىڭ توپا ئاستىدىكى يىلتىزى قانچىلىك مۇھىم بولسا، بىز ئۈچۈن بىزنىڭ ئەسلىمىز، نەسلىمىز ۋە ئېتىقادىمىز كۆمۈلگەن يىراق ئۆتمۈشمۇ شۇنچىلىك مۇھىمدۇر. ئېنگلىس تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن «پەخىرلەنگۈدەك ئەجدادى، ئۈمىد كۈتكۈدەك ئەۋلادى يوق خېچىر» بولۇپ قېلىش نەقەدەر بىچارىلىك - ھە! ئەگەردە بۆرە ئانا توغرىسىدىكى ئەپسانە ئىز - تىزسىز ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بولسا، بىز ئۈچۈن غايەت زور يوقىتىش بولغان بولاتتى . . . خەيرىيەت، كۆك بۆرىنىڭ كۆزلىرىدىن چاقنىغان ئوتتەك شولىلار، زۇلمەت كېچىلەرنى قانچىلىك يورۇتسا، بىزنىڭ يىلتىزىمىز كۆمۈلگەن ئۆتمۈشنى ۋە ئۈمىدلىرىمىز يۈكلەنگەن كەلگۈسىنىمۇ شۇنچىلىك نۇرلاندۇرغۇسى.

ئىزاھلار

① زېۋىس - قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى خۇدالارنىڭ خۇداسى.

② ئەيسا - خرىستىيان دىنىنىڭ ئاساسچىسى. ئۇ مىلادىنىڭ 1 - يىلى يەھۇدىيلار تەرىپىدىن كرېستقا مىخلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

③ «ئېلېكترونلۇق مېڭە ۋە ‹قۇرئان كەرىم›» - «مىللەتلەر ئىتتىپاقى» 1993 - يىل 3 - سان 45 - بەت.

④ «كۆلتېگىن مەڭگۈ تېشى» جەنۇب تەرەپ 1 - قۇرىدا: «ئۇستىمىزدىكى كۆك ئاسمان بىلەن ئاستىمىزدىكى قوڭۇر يەر يارىتىلغاندا، ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا ئىنسان بالىسى يارىتىلغانمىش . . . » دېگەن جۈملىلەر ئۇچرايدۇ.

⑤ ئارتامىرا - ئىسپانىيىدىكى ئويما رەسىملەر سىزىلغان مەشھۇر قەدىمىي ئۆڭكۈر.

⑥ جىبران خەلىل جىبران (لىۋان) «ياش ۋە كۈلكە»، 209 - بەت، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1986 - يىل نەشرى.

⑦ سىگموند فرېئود (ئاۋستىرىيە) «تۇتېم ۋە پەرھىز»، 165 - بەت، جۇڭگو ئەل ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئىتى نەشرىياتى 1986 - يىل خەنزۇچە نەشرى.

⑧ ماكس مۇللېر (ئەنگلىيە) «دىنشۇناسلىققا مۇقەددىمە»، 32 - بەت، شاڭخەي خەلق نەشرىياتى 1989 - يىل خەنزۇچە نەشرى.

⑨ سارتىرى (فرانسىيە) «بۇگۈننىڭ ئۈمىدى» - «مەۋجۇدىيەتچىلىك - بىر خىل ئىنسانپەرۋەرلىك»، 70 - بەت، شاڭخەي تەرجىمە نەشرىياتى 1988 - يىل خەنزۇچە نەشرى.

⑩ «گرولېر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى»، نيۇ - يورك. (Grolier Academic Ensclopedia) 1983 - يىل ئېنگلىزچە نەشرى 20 - توم 195 - بەت.

⑪ «جۇنامە» 50 - جىلد.

⑫ «ۋېينامە. ئېگىزھارۋىلىقلار تەزكىرىسى».

⑬ مورگان (ئامېرىكا) «قەدىمكى جەمئىيەت»، 1 - توم 173 - ، 175 - ، 176 - ، 178 - بەتلەرگە قاراڭ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى.

⑭ شېن چىشىن تۈزگەن: «تۇتېم مەدەنىيىتىگە ئائىت ھېكايىلەردىن 100 مىسال»، 46 - بەت. خۇنەن نەشرىياتى 1991 - يىل خەنزۇچە نەشرى.

⑮ يۇقىرىقى كىتاب، 43 - بەت.

⑯ جېڭ يۈەنجي: «تۇتېم ئىستېتىكىسى ۋە ھازىرقى زامان كىشىلىرى»، شۆلىن نەشرىياتى 1992 - يىل خەنزۇچە نەشرى 162 - بەتتىكى كەلتۈرۈلگەن نەقىلگە قاراڭ.

⑰ يۇقىرىقى كىتاب 162 - ، 170 - ، 178 - بەتلەرگە قاراڭ.

⑱ «يېڭى تاڭنامە» 215 - جىلد؛ «جۇنامە» 50 - جىلد.

⑲ «ئوغۇزنامە»، 48 - بەت، مىللەتلەر نەشرىياتى 1980 - يىل ئۇيغۇرچە نەشرى.

⑳ «قىرغىزلارنىڭ قەھرىمانلىق داستانى - ‹ماناس›» (I) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى خەنزۇچە نەشرى 25 - ، 26 - بەتلەر.

㉑ ۋاڭ مىڭجى: «ئۇيسۇن تەتقىقاتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983 - يىل نەشرى، خەنزۇچە 3 - بەت.

㉒ خانس، جوۋەيرى قاتارلىقلار تۈزگەن: «ئىنسانىيەتنىڭ دەسلەپكى مەدەنىيىتىدە ‹مۇميا› - قەدىمكى مىسىر مەدەنىيىتى ھەققىدە ئىزدىنىش» 103 - بەت. جېجياڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىل خەنزۇچە نەشرى.

㉓ گېرمان ۋامبېرى (گېرمانىيە) «بۇخارا ۋە ماۋرە - ئۇننەھىر تارىخى» - «شەرق يۇلتۇزى» (ئۆزبېكچە) 1990 - يىل 3 - سان.

(دراما)

تۇرسۇنجان لەتىپ

دۇنيادىكى ئەڭ مېھرىبان ئىنسان، جاپاكەش ئاپامغا!

دۇنيادىكى ئاشۇ كۆيۈمسىز بالىلارنىڭ ئاپىلىرىغا بېغىشلايمەن.

گۆدەكلىك يىللىرىمىز ئۆتمۈشكە ئايلانغان، ئەقىل - هوشىمىزنى تېپىپ هالىمىزغا يېتىشنى بىلگەن چاغلىرىمىزدا سىز يوق.

سىزنى بەكمۇ سېغىندىم. ئىشتا يىرىكلەشكەن قوللىرىڭىز، كۆمۈشتەك ئاقارغان چاچلىرىڭىز، قورۇقلار چۈشكەن مېهرىبان چىرايىڭىز، هاياتقا، بالىلىرىڭىزغا تارتىشىپ ئۆمچەيگەن لەۋلىرىڭىز تېخى يادىمدا. ئاھ، جاپاكەش ئاپام!

- ئاپتور

قاتناشقۇچىلار

ئانا

هەيدەر - چوڭ ئوغۇل

رۇستەم ـ گۈتتۇرانچى گوغۇل
ئادىل ـ كەنجى گوغۇل
خاسىيەت ـ چوڭ كېلىن
رازىيە ـ گۈتتۇرانچى كېلىن
ھەلىمە ـ كەنجى كېلىن
پەزىلەت ـ نەۋرە

بىرىنچى كۆرۈنۈش

ئورنى: چوڭ ئوغۇل ھەيدەرنىڭ ئۆيى.

[ئانا بۆشۈك تەۋرىتىپ ئولتۇرىدۇ. بوۋاقنىڭ گۈڭرىاپ كۈلۈشلىرى ئاڭلىنىدۇ. ئەللەي ناخشىسىنىڭ ئاخىرى ئېيتىلىپ توختايدۇ.]

ئانا: (بۆشۈككە ئېڭىشىپ قاراپ) ئۇ ئۇخلاپ قالدى. ئۇخلا قوزام، ئۇخلا. قانغۇچە ئۇخلا. يېنىڭدا مومالىڭ بار. مەن ھەر نامىزىمدا ساڭا بەختى پېشانىسى ئوڭ بولسۇن، ئىنساپ - تەۋپىقلىق ئادەم بولسۇن دەپ دۇئا قىلىپ تۇرىمەن. ئۇ ئۇخلاپ يېتىپ بىر تاتلىق كۈلۈۋاتىدۇ. ھەقىچان ئۇنى چۈشىدە بۇۋى پاتىمە ئانىمىز ئەركىلىتىۋاتىدۇ. (ئورنىدىن تۇرۇپ) سېنى پەرىشتىلەر ساقلايدۇ، قوزام. ئۇخلاپ تۇرغىن. (ماڭىدۇ. نېرىدىن خاسىيەت كېلىدۇ. خاسىيەتكە) قىزىم، بالا ئۇخلاپ قالدى. پېشىن ۋاقتى بولۇپ قاپتۇ. مەن نامىزىمنى ئوقۇۋالاي.

خاسىيەت: جاينامازغا بىر ئولتۇرسىلا ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىدىغان مىجەزلىرى بار سىلىنىڭ. مەن تاماق ئېتىۋاتىمەن.

ئانا: مەن ئاشۇ جاينامار ئۇستىدە دۇنيادىكى ھەممە ئىشنى ئۇنتۇپ خۇدانىڭ جامالىنى كۆرگەندەك بولىمەن. ئۇنىڭغا تىلەكلىرىمنى ئېيتىمەن. كۆپرەك باللىرىم ئۇچۇن.

خاسىيەت: (ئۆز ـ ئۆزىگە) باللىرىم ئۇچۇن... (كىرىپ كېتىدۇ. بالا ئويغىنىپ گۈڭرايدۇ. كېيىن يىغلايدۇ. خاسىيەت چىقىپ بۆشۈكنى تەۋرىتىدۇ) ئۇخلىسىڭىز بولمامدۇ بىردەم. ئۇخلاڭ ـ ھە، بىردەم ئۇخلاڭ. مەنچۇ، ئاۋۇ دادىڭىز بىلەن ئاپىڭىزغا تاماق ئېتىۋاتىمەن. چوڭ دادىڭىز سىزگە تاتلىق ئېلىپ كېلىدۇ. بولامدۇ؟ ئۇخلا! (بالا يىغلايدۇ. خاسىيەت ئانىنى چاقىرىدۇ) ئاپا، نامازلىرى تۈگىمىدىمۇ؟ تۈگىگەن بولسا بۇ ياققا چىقسىلا. بالا يىغلاپ كەتتى.

ئانا: (چىقىدۇ) نېمە بولدى؟

خاسىيەت: ئاڭلىمايۋاتاملا، بالا يىغلاپ كەتتىغۇ؟! قارا بۇنىڭ ئاچچىقىنىڭ يامانلىقىنى. قورسىقىڭىز ئاچتىمۇ، بالام؟ (ئانىغا) بالىنىڭ سۈتىنى ئەپچىقىپ بەرسىلە، قورسىقى ئاچقان چېغى.

ئانا: ماقۇل (كىرىپ كېتىدۇ).

خاسىيەت: مومىڭىز سۈتىڭىزنى ئەپچىقىپ بېرىدۇ. بولدى يىغلىماڭ، ئەنە، ئەنە، ئەپچىقتى. ۋاي خۇدايىمەي ئەجەب چىقمايدىغۇ. (توۋلاپ) ۋاي ئاپا!

ئانا: (تەمتىرەپ چىقىدۇ) تاپالمىدىم. نەگە قويدىڭىز؟

خاسىيەت: مەن ئۇنى يوتقان ـ كۆرپىنىڭ ئاربىسىغا تىقىپ قويمىدىم. ئوچاقنىڭ ئۈستىدە تۇرمامدۇ. (ئانا ئازغىنىپ باشقا تەرەپكە ماڭىدۇ) نەگە كېتىپ بارىلا؟ ئوچاقنىڭ ئۈستىدە دەۋاتىمەن. (تېرىكىپ) ۋاي خۇدا يىمەي، بولدى ئۆزۈم ئېلىپ چىقاي.

[خاسىيەت ئۆزى ئېلىپ چىقىدۇ.]

ئانا: ئۇقماي قاپتىمەن قىزىم.

خاسىيەت: بۇياققا دېسەم، ئۇياققا كېتىپ بارىلىغۇ؟

ئانا: بالا يىغلىۋىدى، بېشىم تۆرەپلا قالدى. توۋا قىلدىم خۇدايىم. نامىزىمنىمۇ بۇزۇۋەتتىم، خۇدا ئۆزۈڭ كەچۈرەرسەن.

خاسىيەت: خۇدايىممۇ كەچۈرەر، ئاپا. ئەتەي قىلمىغاندىكىن. مانا مەن تاماق ئېتىشىم كېرەك. سىلى بالىغا قارايدىلا. خاتىرجەم نامىز ئوقۇيالمىدىم دېسىلە بۇنى كىمدىن كۆرگۈلۈك؟!

ئانا: بۇنى مەن بىرسىدىن كۆرۈۋاتقىنىم يوق قىزىم. ئۇنچىلىك دەپ كەتمەك، يامان بولىدۇ.

خاسيەت: كىمگە، ماڭمۇ؟ بوپتۇ ئەمسە. توۋا دېدىم، توۋا. قارغىش ئېلىپ قالماي يەنە. بىراق ئاپا سىلىنىڭ بالىلىرى يالغۇز ھەيدەرلا ئەمەس. يەنە ئاۋۇ ئىككىسىمۇ تۇرۇپتۇ. شۇلار بولسىمۇ ئازراق ساۋابىنى ئالسا بولاتتى. ئۇلارمۇ قىزىقكەن. «ۋاي ئاپا، ھالىڭ نېچۈك؟» دېيىشكىمۇ يارىمايدىكەن.

ئانا: ئۇلارمۇ ئۆز ھەلەكچىلىكىدە دەڭا بالام.

خاسيەت: ئۇلارنىڭمۇ ئىنسابى شۇنچىلىكلا دېسىلە ئاپا.

ئانا: ئۇنچىلىك دەپ كەتمەڭ، خاسيەتخان. سىزنىڭمۇ ئالدىڭىزدا بالىلىرىڭىز بار.

خاسيەت: خۇدا ئۇلارغا مېنى ھاجەتمەن قىلىپ قويماس.

ئانا: (ئۆز - ئۆزىگە) ئەي جېنىم خۇدايىم، بەندىلىرىڭنىڭ كۆڭلىگە ئىنساپ بەرگەيسەن.

[خاسيەت بالىغا سۈت ئىچكۈزۈپ بولۇپ كىرىپ كېتىدۇ. ئانا بۆشۈك يېنىدا مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ. ھەيدەر كىرىدۇ.]

ھەيدەر: ئاپا (بۆشۈككە ئىشارەت قىلىپ) تاتلىق قوزىچىقىڭىز خاپا قىلمىغاندۇ؟

ئانا: ياقەي بالام. ئۇ بولمىسا مەن قانداق قىلار ئىدىمكىن - تاڭ؟

ھەيدەر: چارچىمىغان بولسىڭىزلا مەيلىغۇ (ئۆيگە كىرىپ ئۇستىدىكى كىيىمىنى سېلىۋېتىپ چىقىدۇ. بۇ چاغدا ئانا چاي قۇيۇپ بېرىدۇ.)

ئانا: ئۇسسىغانسەن بالام، چاي ئىچ.

ھەيدەر: ئاۋارە بولمىسىڭىزبولاتتىغۇ ئاپا. مەن ئۆزۈم...

ئانا: ئاپاڭنىڭ قولىدىن ئىچىۋال، بالام.

ھەيدەر: بوپتۇ ئاپا، ئىچەي. (ئىچىدۇ) پاھ، پاھ، ئەجەبمۇ ئوبدان دەملىنىپتىغۇ بۇ چاي.

ئانا: كېلىن ئۆزى دەملىگەن چايغۇ بۇ.

ھەيدەر: بىراق سىزنىڭ قولىڭىزدىن ئىچتىم - دە.

ئانا: (خۇرسەن بولۇپ) قارا سېنى، ئەجەب تاتلىق گەپ قىلىسەن - دە، سەن.

ھەيدەر: ئەمدى سىز ئولتۇرۇڭ ئاپا، مەن سىزگە چاي قۇيۇپ بېرەي.

ئانا: مەن ئۇسسىمىدىم بالام.

ھەيدەر: يالغان ئېيتمۇاتسىز ئاپا. ئەنە لەۋلىرىڭىزنى گەز باغلاپ كېتىپتۇ. بىرەر چىنە چاي ئىچىشكىمۇ ۋاقتىڭىز يەتمىگەن ئوخشايدۇ. نامىزىڭىزنى قازا قىلىپ قويمىغانسىز؟

ئانا: ياق. ساق ئوقۇۋالدىم بالام.

ھەيدەر: ھە، بوپتۇ. قېنى، چاي ئىچىڭ ئاپا (چاي تۇتىدۇ).

ئانا: (بىسمىللا دەپ چاي ئوتلايدۇ) رەھمەت بالام.

ھەيدەر: ھەر راست ئاپا، سىزگە ئازراق تاتلىق - تۇرۇم ئېلىپ كېلىۋېدىم، يەڭا. مېھماندارچىلىققا بارغان يەردىن سىزگە قىسىنىپ ئاتايىن ئېلىۋالدىم.

ئانا: (ئېلىپ) رەھمەت بالام (يانچۇقىغا سالماقچى بولىدۇ).

ھەيدەر: توختاڭ ئاپا. يېمەي نېمىشقا يانچۇقىڭىزغا سالىسىز؟

ئانا: كېيىن يەيمىكىن دەيمەن.

ھەيدەر: ياق ئاپا، سىز بۇنى ئاشۇ نەۋرىڭىزگە بەرمەكچى. ئۇنداق قىلماڭ. ئۆزىڭىز يەڭ. قېنى ئاغزىڭىزغا سېلىڭا.

ئانا: (كۈلۈپ) ۋاي بالام، ئەجەبسەن - دە. مانا يېدىم (ئازراقىنى يەپ قالغىنىنى يانچۇقىغا سېلىۋالىدۇ ۋە تەستە سۆز باشلايدۇ) بالام...

ھەيدەر: ھە، نېمە دەيسىز ئاپا، بىرەر گېپىڭىز بارمىدى؟

ئانا: ساڭا ئېيتىدىغان بىر گېپىم بار ئىدى. ئاچچىقىڭنى كەلتۈرۈپ قويارمەنمۇ دەپ قورقۇپمۇ تۇرىمەن.

ھەيدەر: ھەي، سىز مەندىن ئەمەس، مەن سىزدىن قورقۇشۇم كېرەك، ئاپا. قېنى گېپىڭىزنى قىلىڭ، قۇلىقىم سىزدە.

ئانا: مەن ئىنىلىرىڭنىڭكىگە بېرىپ كېلەيمىكىن دەيمەن.

ھەيدەر: بېرىپ كېلەي دەۋاتامسىز؟

ئانا: ... شۇلارنىڭكىدە تۇرايمىكىن...

ھەيدەر: بۇ قانداق گەپ؟ يەنە بوغجىملىرىد-

كىزنى قولتۇقىڭىزغا قىسقىڭىز كېلىپ قاپتۇ - دە سىزنىڭ؟! كېلىن سىزنى ئۆيدىن قوغلاۋاتامدۇ - يە؟ ھەي خاسىيەت بۇ ياققا كەلچۇ، ئاپام كېتىمەن دەيدىغۇ؟ (خاسىيەت چىقىدۇ).

ئانا: ياق بالام، كېلىنگە تىل تەككۈزگۈچى بولما. ئۇ تېخى مېنىڭ ئىختىيارىمغا قويماي تۇرىدۇ. سەن ئۇنىڭغا گەپ قىل، ماڭا ئېسىلمىۋالمىسۇن.

خاسىيەت: ئاپامنىڭ باشقا بالىلىرىنى كۆرگۈسى كېلىپ قالغان ئوخشايدۇ. ھېچ ئۇنىماي تۇرىدۇ. ئەمدى ئۆزىڭىز گەپ قىلىڭ (ئاشخانىغا كىرىپ كېتىدۇ).

ئانا: بالام، ئۇلارنى كۆرگۈم كەلدى. ماڭا رۇخسەت قىل.

ھەيدەر: زادى بارمىسىڭىز بولمامدۇ؟

ئانا: بالام، يولۇمنى توسما.

ھەيدەر: ئاپا، كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بەش بالام بار. ئۆينىڭ نۇرغۇن ئىشلىرى ماڭا قاراشلىق، سىز كەتسىڭىز، يە سىزنى ۋاقتىدا يوقلاپ بارالمىسام، ئۇ چاغدا مەن قارغىش قېپى بولۇپ قالمامدىمەن؟!

ئانا: بالام، سىلەرنىڭكىدە ئۇزاق تۇردۇم. ئوبدان قارىدىڭلار. سىلەردىن مەن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى.

ھەيدەر: ئاتا - ئانىسىنى رازى قىلمىغان بالا دوزىخى بولار ئىلاھىم.

ئانا: كېچە ئاتالىڭ چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. «ئادىل قېنى، نېمىشقا ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمايسەن؟» دېگۈدەك. ياشىنىپ يېنىم يەر تارتىدىغان بولۇپ قالدىم. بەك ئۇزاق ياشاپتىمەن. ئەسلىدە ئاتاڭنىڭ كەينىدىنلا ئانچە كېچىكتۈرمەي خۇدا ئامانىتىنى ئالسا بولار ئىدى.

ھەيدەر: ئاپا، تۇرۇپلا ئەجەبلا بىر گەپلەرنى قىلىپ قالدىڭىزا؟! قويۇڭ، بۇنداق كۆڭۈلسىز گەپلەرنى قىلىپ كۆڭۈلنى يېرىم قىلماڭ.

ئانا: بالام، مەن بۇگۈن - ئەتىلىكىملا قالغان مەزلۇمەن. نېمىشقا ئاخىرەتلىكىمنى ئويلىمايسەن؟!

ھەيدەر: ماقۇل، ئاپا. ئۆزىڭىز ئېيتقاندەك، سىزنىڭ بۇگۈن - ئەتىلىكىڭىزلا قالغانمۇ بولسۇن، ئۇنداقتا بۇگۈن ئىككىمىز خوشلىشۋالمىدىكەنمىز - دە. گەگەر ئارىلىقتا كۆرۈشەلمەي قالساق ئۇ ئالەمدە كۆرۈشمىمىز، شۇنداقمۇ؟

ئانا: بالام نېمىلەرنى دەۋاتىدىغانسەن، قوي ئۇنداق چاقچىقىڭنى. داداڭدىنمۇ قورقمايتتىم. سەندىن قورقمەن - دە. قارا سېنىڭ گەپلىرىڭنى.

ھەيدەر: ياق ئاپا، مەن راست گەپنى قىلىۋاتىمەن. كېتىمەن دەيسىز، مانا مۇشۇ كەڭتاشا ئۆيلەرنى تاشلاپ، شەھەرنىڭ ئاشۇ كاتەكتەك تار ئۆيلىرىگە بارىمەن دەيسىز. ھازىرغۇ بولار. ئۆزىڭىزمۇ دەۋاتىسىز، بۇگۈن - ئەتىلىكىم قالغان مەزلۇمەن دەپ. ئالمادىس ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ؟!

ئانا: ئۇ دېگىنىڭغۇ راست.

ھەيدەر: مانا قارالڭ، تاغ باغرىدىكى ئاۋۇ زەرەتكاھلىققا. بوسۇغىمىزدىلا. كۈندە ئون قېتىم چىقساق ئون قېتىم كۆرۈپ تۇرىمىز. ھەر كۆرگىنىمىزدە دۇئا قىلىپ سىزنى يادلاپ تۇرىمىزغۇ. ئاشۇ تار ئۆيلەردە تېخىمۇ بويۇن قىسىپ قالمىسىز جېنىم ئاپا.

ئانا: ئۇ دېگىنىڭغۇ راست.

ھەيدەر: ھەببەللىسى. كەتمەڭا ئاپا. مەن بالىلاردىن بىرسىنى ئەۋەتىپ قالغان بالىلىرىڭىزنى ئالدىڭىزغا چاقىرتىپ كېلەي.

ئانا: توختا بالام، گېپىمنى ئاڭلا...

ھەيدەر: سىز تۆرده ئولتۇرىسىز، بالىلىرىڭىز، نەۋرىلىرىڭىز، ئەۋرلىرىڭىز بىر باشتىن كېلىپ قولىڭىزنى سۆيۈپ ئۆتىدۇ. ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزۈم شۇنداق قىلىمەن. قوللىرىڭىزنى سۆيۈپ كۆزلىرىمگە سۈرتىمەن. مانا مۇنداق، جېنىم ئاپا (ئاننىڭ قولىنى سۆيۈپ كۆزىگە سۈرتىدۇ).

ئانا: (ھەم كۈلۈپ، ھەم يىغلامسىراپ) ياق بالام، بولدى قوي، كىچىكلىرىڭغۇ مەيلى، چوڭلارنى ئۇنداق قىل، دېمە.

ھەيدەر: نېمىشقا؟

ئانا: مەن خىجىل بولۇپ قالىمەن.

ھەيدەر: ۋاي جېنىم ئاپا، سىز ئەجەبمۇ غېرىب كۆڭۈل - ھە. ئۇلار ھەر قانچە يوغان ئادەم

بولۇپ كەتسىمۇ يەنىلا سىز ئانا، ئۇلار بالىغۇ؟ شۇڭا سىز بارماي ئۇلار ئالدىڭىزغا كېلىشى كېرەك. توغرىمۇ ئاپا.

ئانا: گېپىڭىز ئورۇنلۇق، بالام.

ھەيدەر: ئەمسە كەتمەيسىز - ھە؟

ئانا: بالام ، مەن ئەمدى...

ھەيدەر: ماقۇل دەڭ ئاپا.

ئانا: بوپتۇ، بۇگۈنچە كەتمەي.

ھەيدەر: نېمە دەۋاتىسىز ئاپا. ئەمدى ھېچ يەرگە بارمايسىز.

ئانا: ئۇنداق دېمە بالام. رۇستەمنى كۆرگۈم كەلدى. ئادىل نېمە قىلىپ يۈرۈيدىكىن. كېچە چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ. شۇ بالىدىن تازا خاتىرجەم بولالمايۋاتىمەن.

ھەيدەر: مەن دېدىمغۇ، ئۇلارنى ئالدىڭىزغا كەلتۈرىمەن، دەپ. يۈرۈڭ ئەمدى تاماق يەيمىز. كېلىنىڭىز سىزنىڭ پولۇ سېغىنىپ قالغانلىقىڭىزنى بىلىۋاپتىكەن. شۇڭا بايا ئاپامغا پولۇ ئېتىپ بېرەيمىكىن، دەۋاتاتتى. پولۇسىنى يەپ بىر ماختاپ قويۇڭ كېلىنىڭىزنى.

ئانا: شۇنداق بولمايچۇ بالام. قولىڭىز دەرد كۆرمىسۇن قىزىم، دەپ دۇئا قىلىمەن تېخى.

[رازىيە كىرىدۇ.]

رازىيە: ئەسسالام!

ھەيدەر: كېلىڭ رازىيە، كېلىڭ.

ئانا: رازىيەمۇسىز؟ ئوبدان تۇردىڭىزمۇ قىزىم؟

رازىيە: تىنچ - ئامانچىلىق. ئوبدان تۇرۇپلا، ئاپا.

ئانا: ئوبدان، ئوبدان... سىلەرنى كۆرگۈم كېلىپ... (كۆڭلى يېرىم بولىدۇ). رۇستەم قېنى؟

رازىيە: ئىشى چىقىپ قېلىپ كېلەلمىدى. شۇڭا مەن كەلدىم ئاپا.

ئانا: شۇنداقتۇ. بوپتۇ. ھەر نېمە بولسا سىز بولسىڭىزمۇ كەپسىز قىزىم. رۇستەم ئۆزى ياخشى كېتىپ باردىغاندۇ؟

رازىيە: ياخشى كېتىپ بارمامدىغان، ئاپا. شۇڭا مۇشۇ كۇنلەردە قورساق سېلىپ شۇنداق سەمرىشكە باشلىدىكى، زادى...

ئانا: بوپتۇ سەمرىسۇن. مېنى دوراپمىسۇن. يېگەن - ئىچكەندەك بولسۇن.

رازىيە: چېغىدىراق بولسا بولاتتىغۇ. ئەتە - ئۆگۈن تېخىمۇ سەت سەمرىپ كەتسە كۆرۈڭ ئۆچلۇكۇمنى كەلتۈرۈپ. بولمىسا ھەرىكىتىمۇ شۇنداق جىق. خەق ئۇنى ئىش ۋاقتىدىمۇ ئىزدەۋاتقان، ئىشتىن چۈشكەندىمۇ ئىزدەۋاتقان. پەقەتلا ئارامچىلىق يوق. ۋاي چۈجاڭ، پالانى ئىشنى بىر ھەل قىلىپ بەرگەن بولسىلا، ۋاي چۈجاڭ، پوكۇنى ئىشمنى قانداق بىر تەرەپ قىلدىلا دېيىشىپ. ۋاي - ۋۇي مۇشۇ كۇندە ئەمەل تۇتمىغانمۇ ياخشىكەن، دەپ قالدىم. بىر چاغلاردا بىزنىڭكىگە دارىپمۇ قويمايدىغان نەدىكى بىر ئاتام كۆرمىگەن، ئانام كۆرمىگەن خەقلەر ئىشى بولمىسىمۇ يوقلاپ كەلدۇق دەپ كېلىشۋاتقان. ئۆيىمىز بەئەينى بىر بازارغىلا ئايلىنىپ قالدىغۇ بۇ ئاي، بۇ كۇنلەردە.

[ئادىل كىرىدۇ.]

ھەيدەر: ئاپا، مانا ئادىلمۇ كەلدى.

ئانا: ئادىل؟!

ئادىل: ھە... مەن كەلدىم ئاپا.

ئانا: مەيەردە بىر ئاپام باردى، دەپ كەپمۇ قويمايسىنا... (كۆڭلى بۇزۇلىدۇ)

ئادىل: ئىشىم ئالدىراش.

ئانا: شۇنداقتۇ. جاپا تارتتىڭمۇ بالام؟ سەل ئورۇقلاپ قالدىڭمۇ نېمە، بالىلىرىڭ تىنچلىقتۇ؟

ئادىل: ھەممىسى تىنچلىق، ئاپا.

ئانا: ئۇلارنى كۆرگۈم كېلىپ... ئالغاچ كەلسەڭ بولماسمىدى.

ئادىل: بارغاندا كۆرسەڭ بولمىدىمۇ؟ مەن سېنى ئالغىنى كەلدىم.

ئانا: مېنى ئالغىلى كەلدىڭمۇ بالام؟

ئادىل: بالىغا قارايدىغان ئادەم يوق. ھەلىمەمۇ ئالدىراش. بەك قىينىلىپ كەتتۇق. سەن بېرىپ بالىغا قاراپ بەرمىسەڭ بولمىدى.

[بۇ گەپلەرنىڭ ئۇستىگە پەزىلەت كىرىدۇ.]

رازىيە: نېمە دەۋاتىسىز؟ سىزدىن بۇرۇنراق مەن كېلىپ تۇرۇپتىمەن بۇ يەردە. مەنمۇ ئاپامنى

ئەپكەتكىلى كەلدىم. ئاكىڭىز ئاپامنى ئېلىپ كەلگىن دەپ مېنى ئەۋەتكەن.

ئادىل: بالىلارنىڭ كىچىكى بولغىنىم ئۈناھمىكەن. (ئانىغا) چەۋرەڭنى باققان يەردە نەۋرەڭنى بېقىپ بەرمەمسەن. مېنىڭ بالام بالا ئەمەسمىكەن؟

ھەيدەر: ئادىل، نېمە دەۋاتسەن؟

ئادىل: نېمە دەپتىمەن؟ بۇ مېنىڭمۇ ئاپام. (رازىيەگە) بىلىمەن، سىز ئاپامنى ئاپىرىپ ئوڭدا يانقۇزۇپ قويۇپ باققىلى ئەكەتمەيسىز. ئۆز ۋاقتىدا ئوغلىڭىزنى ئاپام بېقىپ چوڭ قىلغان. ئەمدى ئۈنىڭ بالىسىنى باقتۇرماقچى، شۇنداقمۇ؟

رازىيە: ئادىل، نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟

[پەزىلەت نېرىدىن كېلىپ ئاننىڭ قۇچاقلايدۇ.]

ھەيدەر: (ئازابلىنىپ) ئادىل، ھەي ئادىل، بىز ئۆچ ئاكا - ئۇكا راۋۇرۇس ئولتۇرۇپ ئوبدانراق بىر سۆزلەشمىسەك بولمىغۇدەك.

ئادىل: ھەر كىم نەۋرىسىنى ئۆزى باقسۇن. بۇگۈن ئاپامنى ئېلىپ كېتىمەن.

پەزىلەت: ئادىل دادا؟! . . .

ئادىل: سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن . ئاپا (پەزىلەتنى كۆرسىتىپ) ئۇنىڭ ئۆچ ئايلىق ۋاقتىدىن باشلاپ سەن باققان. قىزىم يوقكەن، قىزىمنىڭ ئورنىدا باقمەن دەپ نەگەبارساڭ شۇ يەرگە ئاپىرىپ ئەگەشتۇرۇپ. يۇرۇپ بېقىپ چوڭ قىلدىڭ. (بۆشۈكتىكى بوۋاقنى كۆرسىتىپ) ئۇنىڭ ئاتىسىنىمۇ سەن باققانسەن. ئەمدى بالىسىنىمۇ بېقىۋاتسەن، گەپ قىلمىسا. . .

رازىيە: سىزنىڭمۇ بالىڭىزنى بېقىپ بەرگەنغۇ.

ئادىل: ئاران بىر بالامنى بېقىپ بەردى، شۇ.

رازىيە: ئاپام سىزنى ئاشۇقېرى جېنىمدا نەچچە ئۆيلىدى؟ بۇنى نېمىشقا ئۇنتۇپ قالمىسىز؟ ئاپىڭىزنىڭ ئاخىرقى يىغلىغان تۇغۇچى شۇنىڭ بىلەن تۇغىدىنغۇ؟

ھەيدەر: (ۋارقىرايدۇ) رازىيە!

ئانا: تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن چاچلىرىم ئاقىرىپ، چىشلىرىم سارغايغان خوتۇنمەن. سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلارنى قىلىش ماڭا ئېغىر كەلمەيدۇ. بىراق . . . ئۆرۈشمەڭلار بالىلىرىم. بولدى قىلىڭلار.

[قىسىلىش ئىچىدە قالغان ئانا بىر چەتكە ئۆتۈپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ چىرايىنى ھەسرەت قاپلايدۇ. پەزىلەت كېلىپ ئاننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بېشىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا قويىدۇ. بالا يىغلايدۇ. خاسىيەت كىرىپ رازىيە ۋە ئادىل بىلەن سالاملىشىپ بالىنىڭ يېنىغا ئۆتىدۇ.]

خاسىيەت: ھە، بولدى. يىغلىماڭ. قورسىقىڭىز ئاچتىمۇ؟ مانا، مانا. . . ئۆزۈم يەمسىز؟ (بالىغا ئۆزۈم يېگۈزىدۇ)

[پەرىدە كىرىدۇ.]

پەرىدە: نېمە ئۇ يېگۈزىۋاتقانلىرى؟

خاسىيەت: ئۆزۈم. قارا‌ڭ، شۇنداق ئوبدان يەۋاتىدۇ.

پەرىدە: نېمىشقا قالايمىقان نەرسىلەرنى يېگۈزىلا، مەن بالىغا قالايمىقان بىر نەرسە بەرمىسىلە دېگەنغۇ؟!

خاسىيەت: ئۇنتۇپ قاپتىمەن. ئۆزىمۇ بىر ئوبدان يېگىلى تۇردى.

پەرىدە: چوپچوك ئادەممۇ ئۇنتۇلۇپ قالغان بارمۇ؟

خاسىيەت: چوك بولغاندا ئادەم ئۇنتۇغاق بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ.

پەرىدە: بالا دېگەنگە تاماقنى تەرتىپلىك بېرىپ ئۆگىتىش كېرەك.

خاسىيەت: بالا يىغلىسا، ئادەم چىدىمايدىكەن.

پەرىدە: كەلسە - كەلمەس نەرسىلەرنى يېگۈزۈپ بالا زەھەرلىنىپ قالسا، قانداق قىلىلا؟

خاسىيەت: توۋا دەڭاقىزىم. ھازىرغىچە بالىلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۆزۈمدىن زەھەرلىنىپ قالمىغان.

پەرىدە: ئۇ دېگەن قاچانقى زامان.

خاسىيەت: قىزىم، مىڭ يىلدىن كېيىنمۇ ئۇزۇم يەنىلا ئۇزۇم. ئۆزى جەننەتتىن چىققان.

پەرىدە: ئۆزۈمنىڭلا راست دەيدىكەن بۇ

خەق. (بالا يىغلايدۇ) ئەنە ئۇنىڭ قورسقى ئاغرىۋاتىدۇ.

خاسىيەت: ئۇنىڭ قورسقى ئاچتى. شۇڭا يىغلايدۇ. (بىر شىڭگىل ئۇزۇمنى ئېلىپ پەردىگە سۈنۈپ) ئىشەنمىسىڭىز ماۋۇ ئۇزۇمدىن يېگۈزۈپ بېقىڭا. ئۇ ھازىرلا . . .

پەردە: (ئۇزۇمنى ئېلىپ تاشلىۋېتىدۇ) مەن سىلىگە بۇندىن كېيىن بالىغا قالايمىقان نەرسىلەرنى يېگۈزمىسىلە دەۋاتىمەن. (ھەممە ھەيران بولۇپ قاراپ قېلىشىدۇ. خاسىيەت تەمتىرەپ قالىدۇ.)

خاسىيەت: (يەردىكى ئۇزۇمنى تېرىپ ئالىدۇ) بۇ جەننەتتىن چىققان يېمىشقۇ . . . يامان بولىدۇ. . .

[سەھنە قارانغۇلىشىپ چىراغ نۇرى ئانىغامەركەزلىشىدۇ. مۇڭىيىپ قالغان ئانا قۇلتۇقىغا كىچىككىنە بىر تۇگۈنچەكنى قىستۇرۇپ ئاستا مېڭىپ ئۆتىدۇ. يەنە بىر چىراغ نۇرى سەھنىنىڭ بىر چېتىدە مۇڭىيىپ ئولتۇرغان خاسىيەتنى يورۇتىدۇ.]

ئانا: (سىرتتىن ئاۋاز) ئى خۇدا، ياشىنىپ قالدىم. ئەمدى مېنى خار قىلما! خار قىلما! ! خار قىلما! ! !

ئىككىنچى كۆرۈنۈش

ئورنى: ئادىلنىڭ ئۆيى.

ۋاقتى: ئالدىنقى كۆرۈنۈشتىن بىر نەچچە ۋاقىت كېيىن.

[ئانا كىچىك بالىنىڭ زاكىلىرى بىلەن كۆڭلەك - ئىشتانلىرىنى يۇيۇپ سىقىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ ۋە بېلىنى تەستە رۇسلاپ، كىرنى ئاپىرىپ تاىنغا يايىدۇ.]

ئانا: ماڭا ئەمدى بۇ ئىشلار ئېغىر كېلىدىغان بوپقاپتۇ. ئوغۇل بالا دېگەنگىمۇ ئاز - تولا قازانبېشىنىڭ ئىشىنى، كىر - قات يۇيۇشنى ئۆگىتىپ قويۇدىغان ئىشكەن.

[ئادىل ئازراق گۆش كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.]

ئادىل: ئاپا، ساڭا گۆش ئېلىپ كەلدىم.

ئانا: ئوبدان قىپسەن بالام. ئۇنداق بولسا ھازىر تاماققا قوپاي.

ئادىل: ھۇ كۆشنى سېنى يېسۇن دەپ ئېلىپ كەلدىم.

ئانا: مەن يېسەم قانچىلىك يەيتتىم. سىلەرگە تاماق ئېتىپ بېرەي، نېمە يەيسەن؟

ئادىل: سېنىڭ تامىقىڭنى ساقلىسام قورسقىم دۇمبەمگە چاپلىشىپ قالار ھېلى؟! تاماقنى بەك ئاستا ئېتىدىكەنسەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە يا دورا - دەرمەك سېلىشنى ئۇنتۇپ قالىدىكەنسەن ياكى بولمىسا تۇز سېلىشنى. ئاكۇنكى ئەتكەن ئېشىڭ تېخى تۇزلۇق.

ئانا: (كۈلۈپ) ئۇ كۈنى تۇز سالغىنىمنى ئۇنتۇپ قېلىپ ئارقىسىدىن يەنە بىر قوشۇق تۇز سېلىۋېتىپتىمەن. ھەي . . . ي. ھېلىمۇ شۇنچىلىك تاماق ئېتەلىگىنىمگە خۇش بول، بالام. مەن دېگەن بۇ يىل 75 ياشقا كىردىم.

ئادىل: يەتمىش بەش ياش؟

ئانا: ھەئە.

ئادىل: بىزلەر شۇ ياشقا بارغۇچە نېمە بولۇپ كېتەرمىز. ھېلىمۇ ئوبدان تۇردۇڭ جۇمۇ، ئاپا. ھە راست، يەتمىش بەشكە كىرگەنلىكىڭنى بالدۇرراق دېگەن بولساڭ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنى يىغىپ تۇغۇلغان كۈنۈڭنى ئۆتكۈزۈپ بەرمەسمىدىم.

ئانا: سەن ئەمدى ماڭا ئاتىغان زىياپىتىڭنى كېيىن بىر يولىلا بېرەرسەن.

ئادىل: نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟ قىزىق گەپ قىلىدىكەنسەن.

ئانا: مېنى سەن مىڭ ياشقا كىرىدۇ، دەپ ئويلامسەن؟ بۇگۈن - ئەتىلىكىملا قالغان مەزلۇممەن. خۇداغا شۈكرى، ھېلىمۇ ئۆرە مېڭىپ يۇرۇپتىمەن.

ئادىل: شۇنىڭدىن باشقا گېپىڭ يوقمۇ سېنىڭ، ئاپا؟

ئانا: ئاۋۇ داستا بالاڭنىڭ كۆڭلىكى تۇرۇپتۇ. ئاپىرىپ يېيىپ قوي.

ئادىل: (بالىنىڭ كۆڭلىكىنى يېيىۋېتىپ) نېمە دېگەن كىچىك كۆڭلەك بۇ؟ خۇددى قورچاقنىڭ كۆڭلىكىدەك.

ئانا: بىر چاغلاردا سەنمۇ شۇنداق كۆڭلەك

كىيەتتىڭ. چوڭ بولۇپ بىر ئۆينىڭ ئىگىسى بولدۇڭ. مانا ئەمدى ئۇنداق كۆڭلەكنى بالاڭ كىيىۋاتىدۇ. ئۆزۈڭ يوغان بىر ئەر بولغان بىلەن بەزى ئىشلىرىڭ ئاشۇ بالاڭنىڭ قىلىقىدىنمۇ بەتتەر. بالا پېتى تۇرۇۋەرگەن بولساڭمۇ بوپتىكەن. ھېچ بولمىغاندا كۆڭلىكىڭنى يۇيغىچە بولسىمۇ بۇگۈنكىدەك ھېرىپ كەتمەيتتىم.

ئادىل: نېمە؟ سەن مېنىڭ كۆڭلەكلىرىمنى مۇ يۇدىڭما؟ نېمىشقا يۇيۇسەن - ھە؟ ھەلىمە ئۆزى يۇماي نېمە ئىش قىلىدىكەن. ئۇ كېلىپ باقسۇنچۇ قېنى.

ئانا: نېمە دەۋاتىسەن؟ مەن ئۆزۈم يۇدۇم. ھەلىمە ماڭا يۇيۇپ قويسىلا دېمىگەن.

ئادىل: ئەگەر ئۇ كۆڭلەكلىرىمنى ۋاقتىدا يۇيۇۋەتكەن بولسا، سەن مېنىڭ كۆڭلەكلىرىمنى يۇيۇمەن دەپ جاپا تارتىپ ئولتۇرمايتتىڭ.

ئانا: يەكشەنبىدىن باشقا ۋاقتىتا نەدە ئۇنىڭ ۋاقتى بولسۇن؟

ئادىل: (سەل قايىل بولغاندەك بولۇپ) كىر ئالغۇدىن بىرنى ئېلىپ بەرسەم بولمىدىغان ئوخشايدۇ.

ئانا: ھە، ماۋۇ گېپىڭ جايىدا. ئۆزى يۇيۇپ، ئۆزى قۇرۇتىدىغىنى بار دەيدىغۇ؟ بولسا شۇندىقىدىن ئېلىپ بەر.

ئادىل: قىممەت ئۇ. ياكى بىرەر يەردە يوشۇرۇپ قويغان ئالتۇنلىرىڭ بارمۇ يە؟

ئانا: ھەي . . . ي، بالام. نەدىكى گەپنى قىلىسەن. مۇشۇ كۇندىكى ئەقىل شۇ زامانلاردا بولسىچۇ. ئىككى سەر ئالتۇننى ئامبىرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە يارەم بېرىشكە ئىئانە قىلدۇق. ئاتاڭنىڭ مەيدىسىگە گۇل تاقىدى. بىرسەر ئالتۇن بىلەن بىر زىرەمنى 1952 - يىلىدىكى ئۇچكە قارشى ھەرىكەتتە ئاتاڭ رەھمىتى ئەپچىقىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇردى. كېيىن گۇڭسىخېيىڭ قىلمىمز دېگەن گەپ چىقتى. ئۇچ دانە ئالتۇن ئۇزۇك بىلەن بىر بىلەيزۈكۈمنى قالغان - قاتقان نەرسىلەرگە قوشۇپ گۇڭسىخېيىڭغا قوشتى. كېيىن يەنە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش قىلمىمز دەپ قورۇنىڭ بىر قىسمىنى ئالدى. ھەي . . .

ئادىل: كونا خامانىنى سورۇۋەرمىگىنە. يوقلا دېسەڭ بولمىدىمۇ؟

ئانا: گەپتىن گەپ چىقىپ ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ قالدىم، بالام.

ئادىل: ئۆتكەن ئىشلارنىڭ قۇلاققا خۇش ياققۇدەك نېمىسى بار؟! (سىرتقا ماڭىدۇ)

ئانا: نەگە بارىسەن؟

ئادىل: ھېچنەگە.

ئانا: بىر دەم ئولتۇرغىنە.

ئادىل: ئىشىم بار. چېقىپ كىرەي.

ئانا: ساڭا دەيدىغان بىر گېپىنم بارىدى.

ئادىل: ھە، دېگىنە.

ئانا: بۇنداق ئالدىراپ تۇرساڭ قانداق دەيمەن؟!

ئادىل: شۇنداق جىق گەپمدى ئۇ. مەن قايتىپ كىرگەندىن كېيىن دېگىن ئەمىسە.

ئانا: جىق گەپمۇ ئەمەس. . . ئاخشىمى - ئەتىسى سوغۇق بولىدىغان بولۇپ قالدى. ئىسسىق - سوغۇقنىڭ ئارىلىقىدا كىيىدىغان چاپىنىمنىڭ تايىنى قالماپتۇ، پاختىسىنى يۇپقاراق قىلىپ، يەڭگىلگىنە بىر چاپان كىيەي دېۋىدىم. . .

ئادىل: مۇشۇنداق گەپلىرىڭنى ئاكاملارغا دېمەيدىغان ئوخشايسەن. ھازىر نەدىمۇ پاختا سېلىپ چاپان تىكىدىغان. يەر بار؟ خىيالىڭغا كەلگەننى دەيدىكەنسەن.

ئانا: بوپتۇ بالام، خاپا بولما. ئۇنداق چاپاننى تىكىدىغان يەر بولمىسا بوپتۇ. بارغان يېرىڭدە بەك كەچ قالما جۇمۇ؟

ئادىل: ۋاي، بولدى قىلغىنە، ھەممە ئىشقا ئارىلىشۋالىدىكەنسەن. (چېقىپ كېتىدۇ)

ئانا: (ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ) ئادەم قېرىغىنىدا ھېچقانداق گېپىنىڭ ئەتىۋارى بولمايدىكەن. ھەي . . . (كىيىملەرنىڭ قۇرۇغانلىرىنى يىغىپ ئالىدۇ ۋە مۆڭلىنىپ بىر بۇرجەكتە ئولتۇرىدۇ)

〔پەزىلەت كىرىدۇ.〕

پەزىلەت: ئاپا!

ئانا: (دەررۇ ئاڭقىرالماي قالىدۇ) پەزىلەتمۇ

سىز؟! جېنىم قىزىم...

پەزىلەت: ھەئە، مەن پەزىلەت، ئاپا.

ئانا: كۆزلىرىمدىن ئۇچتىڭىزغۇ قىزىم. (باغرىغا باسىدۇ)

پەزىلەت: ئاپا، نېمانداق يالغۇز ئولتۇرۇپ كەتتىڭىز؟

ئانا: سىز كېلىپ قالمىغاندەكلا، كۆڭلۈم تۇيۇپ ئولتۇراتتىم. مېنى ئەجەبمۇ خۇش قىلىۋەتتىڭىزغۇ قىزىم. يولدا كەلگۈچە ھاردىڭىزمۇ؟ مېنى دەپ كېلىسىز - ھە؟ پۇتلىرىڭىز ئاغرىپ كەتكەندۇ؟ ئەكىلىڭ، تۇتۇپ قويای. (خۇشاللىقىمدىن قىلغىلى قىلىق تاپالماي كېتىدۇ)

پەزىلەت: ۋاي، ياق ئاپا. ئادەمنى خىجىل قىلماڭا. ھارمىدىم. مەكتەپتىن قايتىپ ئۇدۇل ئاپتوبۇس بىلەنلا كەلدىم. ئەكىلىڭ، سىزنىڭ پۇتلىرىڭىزنى .مەن تۇتۇپ قويای. (ئانىسى ولتۇرغۇزۇپ پۇتىنى تۇتۇدۇ) ئاپا سىزنى بەك كۆرگۈم كەلدى.

ئانا: جېنىم قىزىم، تاتلىق گەپلىرىڭىزدىن ئايلىناي قىزىم. ئوڭچە تۇتقان بىر ئۆيۈم بولغان بولسا، ھەممە ۋاقىت ئالدىمدا تۇرغان بولسىڭىز بولماسمىدى. جېنىم خۇدايىم مۇشۇ تىلىكىمگە بولسىمۇ يەتكۈزگەن بولسا قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر ئىدىم. پۇتۇن ئۆمرۈم بويى قىز بالىغا تويماي ئۆتۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن. بولدى، تۇتماڭ، بولدى.

پەزىلەت: بىردەم ئولتۇرۇڭ ئاپا.

ئانا: بولدى قىزىم. قورسىقىڭىز ئاچقاندۇ. مەن سىزگە چاي دەملەي. (يانچۇقىدىن ياغلىققا تۇگۈپ قويغان تاتلىقلارنى ئېلىپ بېرىدۇ) سىزگە دەپ ساقلىغانىدىم.

پەزىلەت: (يانچۇقىدىن شاكىلات چىقىرىپ) مەن سىزگە شاكىلات ئېلىپ كەلدىم. ئاغزىڭىزغا سالسىڭىزلا ئېرىپ كېتىدۇ. (ئاغزىغا سېلىپ قويىدۇ) بولدى، چاي دەملىمەڭ. سەل تۇرۇپ ئىچەرمەن.

ئانا: ياداپ قاپسىزمۇ نېمە قىزىتىم. ئوقۇشىڭىز ئېغىر كېلىۋاتامدۇ يە؟

پەزىلەت: ياق ئاپا، يادىمىقتا يوق ئۆچلۈكۈمنى كەلتۈرۈپ ئازراق سەمىرىپ قالدىم تېخى.

ئانا: دەۋاتقان گېپىڭىزنى قارائە. ئادەم دېگەن سەمرىسە ياخشى ئەمەسمۇ؟

پەزىلەت: سىز بىلمەيسىز ئاپا. سېمىزلىكنىڭ پايدىسى يوق. (يۈيۈلغان كىيىملەرنى كۆرۈپ) ئاپا، بۇلارنى سىزيۇدىڭىزمۇ؟

ئانا: ھەئە. مەن يۇدۇم.

پەزىلەت: (ئانىنىڭ قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ) قوللىرىڭىز ئاغرىپ كەتكەندۇ -ھە؟

ئانا: ئىشقا پىشىپ كەتكەن قوللار بۇ. ئونچىلىك ئىشقا ئاغرىيدۇ دەمسىز. پەقەت ماغدۇرسىزلىق قىيناۋاتىدۇ. ئازراقلا ئىش قىلسام ھېرىپ قالىدىغان بولۇپ قالدىم.

پەزىلەت: قوللىرىڭىز نېمانچە قاتتىق، ئاپا. بەك ئورۇق ئىكەن.

ئانا: سىزدەك چاغلىرىمدا بۇ قوللار سىزنىڭكىدەك يۇمشاق، بۇدرۇق ئىدى. ئەمدى ئوتۇندەك قېتىپ كېتىپتۇ. توۋا، مۇشۇمۇ قولمۇ. (كۈلۈپ قويىدۇ)

پەزىلەت: سىز بەك جاپا تارتىۋاتىسىز... ھەممىسىنىڭلا سىزنى ئىشقا سالغۇسى كېلىدىكەن.

ئانا: تاماقلارنى بۇرۇنقىدەك تەملىك ئېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. باشقا ئىشقا كۈچۈم يەتمىسە بالىلىرىنىڭ بولسىمۇ بېقىپ بېرەي، دەيمەن. ھازىر مېنىڭ گېپىمنى زېرىكمەي تىڭشايدىغانلىرى ئاشۇ بۆشۈكتىكىلەر. مەن گەپ قىلىپ بېرىمەن، ئۇلار ۋىلىقلاپ كۈلۈپ بېرىدۇ. گۈڭراپ ئۆزلىرىچە بىر نېمىلەرنى دەيدۇ. بىراق سەل چوڭ بولۇشۇۋالسا ئۇلارغىمۇ گېپىم خۇش ياقماي قالار تايىنلىق.

پەزىلەت: سىز مېنىمۇ گېپىمنى ئاڭلىمايدۇ دەمسىز؟

ئانا: ياق قىزىم، سىز مېنىڭ بىردىنبىر مۇڭدۇشۇم... قىزى بار خەقلەرگە قاراپ مەستلىكىم كېلەتتى. سىز تۇغۇلغان چاغدا: «بۇ مېنىڭ، ھېچقايسىڭنىڭ چىشى پاتمايدۇ،

ئەپكىتىپ ئۆزۈم باقىمەن» دېدىم. ئۇ چاغدا تۇتۇقلۇق ئۆيۈم باربدى. ئەكىلىپ باقتىم. كۆزۈمگە بىر نۇرلۇق ئوت بولۇپ كۆرۈنەتتىنكىز. كىچىلىرى چىراغنى يېقىپ قويۇپ بىر ھازاغىچە سىزگە تويماي قاراپ كېتەتتىم. ئەمىسە پۇشۇلداپ ئۇخلاشلىرىنكىزنى كۆرۈپ جېنىم راھەتلىنىپ كېتەتتى . . . ھەي . . . ئوغۇللار: «قورۇ - جاينى سېتىۋېتەيلى، ھەممىڭىز ھۆكۈمەتنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇۋاتساق، سېنى يالغۇز تاشلاپ قويۇشقا كۆزىمىز قىيمايدىكەن. قايسىمىزنىكىدە تۇرۇشنى خالىساك شۇ يەردە تۇرغىن. يالغۇزلۇق تارتمايسەن» دېيىشتى. . . ئىسىت، ئەمدى مىلك پۇشايمان قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ.

پەزىلەت: مەن سىزنى ئېلىپ كېتىمەن ئاپا.

ئانا: قاراپ باقاي قىزىم. بۇ يەردىمۇ ئۇزۇن تۇرالمىشىم ناتايىن. ئادىل تاغنىكىز بىردەم ئولۇك بولسا، بىردەم تەتۇر . . .

[ھەلىمە كىرىدۇ.]

ھەلىمە: ئاپا، مەن قايتىپ كەلدىم. (پەزىلەتنى كۆرۈپ) ۋۇي، پەزىلەتقۇ بۇ. تىنچلىقمۇ. ئاپامنى يوقلاپ كەپسىز - دە.

پەزىلەت: ھەئە.

ھەلىمە: ئاكام، ئاچاملار تىنچلىقتۇ؟

پەزىلەت: تىنچلىق. سىزگە سالام ئېيتتى.

ھەلىمە: سالامەت بولسۇن.

ئانا: ھېرىپ كەتكەنسىز - ھە، قىزىم؟

ھەلىمە: ياق، ئانچە ئەمەس، بالا ئۇخلاپ قاپتۇ - ھە؟

ئانا: قورسقىنى تويغۇزۇپ قويغانىدىم. بىر تاتلىق ئوخلاۋاتىدۇ.

ھەلىمە: (يۇيۇلغان كىينىلەرنى كۆرۈپ) ئاپا! نېمىشقا كىر يۇدىلا؟ مەن سىلىگە دېگەنغۇ، جاپا تارتمىسىلا، ئۆزۈم يۇيۇمەن دەپ؟!

ئانا: زېرىكىپ ئولتۇرغۇچە يۇيۇپ قويدۇم.

ھەلىمە: ئەمدى بۇندىن كېيىن سىلىنىلا كىر يۇيۇشلىرىغا رۇخسەت يوق. ھازىر سىلىنىلا كىر يۇيۇدىغان ۋاقىلىرى ئەمەس. مەن ھازىر بالا باقمۇچى ئىزدەۋاتىمەن. ئەمدى سىلىگە بالىمۇ باقتۇرمايمەن. بەش ۋاق نامازلىرىنى ئۆتەپ، تەسۋىلىرىنى سېرىپ تۆرده ئولتۇرۇپ بەرسىلەلا بولدى.

ئانا: (كىرلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ) بالا بىلەن ئويناشقىغۇ رۇخسەت قىلارسىز؟

ھەلىمە: ھە، ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە رۇخسەت (كۈلۈشىدۇ. ھەلىمە كىرىپ كېتىدۇ).

پەزىلەت: (ئانىغا كىرلارنى يىغىشىپ بېرىۋېتىپ) مۇشۇ ھەلىمە ھەدەم ئەجەب ياخشى - ھە، ئاپا؟

ئانا: ئۇنى بىر دېمەك قىزىم. كۆڭلى بەك ياخشى بۇ بىچارىنىك.

[ئۇلار يۇيۇلغان كىرلارنى كۆتۈرۈشۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىشىدۇ. ھەلىمە پەرتۇقىنى تارتىپ چىقىدۇ. ئانىمۇ ئۆيده باشلانغان سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرۇپ چىقىدۇ.]

ئانا: . . . ھازىر ئاكا - ئۇكىلىرىمنىك بىرسىمۇ قالمىدى. ھەممىسى تۇغۇپ كەتتى. مەنلا قالدىم.

ھەلىمە: (تاماق ئېتىش تەييارلىقى بىلەن بولۇپ) ئۇنداقتا سىلى ئاتا - ئانىلىرىنىك ئارزۇلۇقى ئىكەنلا - دە؟

ئانا: شۇنداق، بىرلا قىز ئىدىم. ھەر قانچە ئارزۇلۇق بولساڭمۇ دەسلەپتە كېلىن بولىدىكەن- سەن، ئۇنىڭدىن كېيىن قېيىن ئانا.

ھەلىمە: ئاپا، سىزنىك قېيىن ئانىڭىز قانداق ئىدى؟

ئانا: بەك قاتتىق قول ئايال ئىدى.

پەزىلەت: سىزمۇ قاتتىق قول بولسىڭىز بوپتىكەن.

ئانا: ھازىرقىي كېلىنلەر بۇرۇنقىي كېلىنلەرگە ئوخشىمايدۇ.

ھەلىمە: ئۇلارمۇ كېيىن ئۆزىنىك بېشىغا كەلگەندە بىلىپ قېلىشىدۇ - دە.

ئانا: بىز كۆرگەن كۈنلەرنى ئۇلار كۆرمىسۇن. ئايال كىشى دېگەن ئاجىز نېمە.

[ئادىل مەست كىرىدۇ.]

ئادىل: ئاپا، مەن گېپىڭنى ئاڭلاپ ۋاقتىدا كىردىم.

ئانا: ئوبدان قىپسەن بالام.

ئادىل: ئو ھۆي، پەزىلەت كەپتىغۇ؟

پەزىلەت: ياخشىمۇسىز ئادىل دادا.

ئادىل: بۇ پەزىلەت، ياخشى ئادەم بولىدۇ. مانا! ئۇ ئاپامنى يوقلاپ كەپتۇ ئەمەسمۇ؟ ئاپام ياشىنىپ تۆت كۈنلۈكى قالدى. ئاپام بىزگە مېھمان. قانداق دېدىم؟ باشقىلارمۇ يوقلاپ تۇرسۇن.

ئانا: (ئاستا قىلىپ پەزىلەتكە) ئۇ يەنە ئېشەك سۈيدۈكى ئىچىپتۇ.

ئادىل: ئەتە يەكشەنبە، ھەممىگىلارنى باغچىغا ئاپىرىمەن. بىر كۈن قانغۇچە ئويناپ كېلەيلى. بولامدۇ ئاپا؟

ئانا: بولىدۇ بالام، بولىدۇ. ماڭمۇ ئۇزۇن يوللار بوپتۇ ئۇ يەرلەرگە بارمىغىلى. ئاتاڭ رەھىمەتلىك پات - پاتلا ئاپىرىدىغان. ھەممىز باراتتۇق. بىر قېتىم سېنى يىتتۈرۈپ قويدۇم. ئەس - ھوشۇمنى يوقىتىپ ئىزدەۋاتىمەن. بىر ياقتىن يىغلايمەن . . .

ئادىل: شۇ يۇتۇپ كەتكەنچە يىتتىپلا كەتسەم بوپتىكەن. باشقىلارنى يىتتۈرۈپ قويماي مېنىلا يىتتۈرۈپ قويساڭ. . . ھەممە پېشكەللىك ماڭىلا كېلىدىكەندۇق. .

ھەلىمە: ئادىل!

ئانا: سەنمۇ كىچىكىدە بەك شوخ ئىدىڭ.

ئادىل: مەن شوخ ئىدىم. ئەسكى ئىدىم. يىغلاڭغۇ ئىدىم. بەك تولا يىغلايتتىم. شۇنداقمۇ ئاپا؟

ھەلىمە: ئادىل!!

ئادىل: نېمە بولدى؟ «ئادىل ! ئادىل!!» دەپقاپسەنغۇ؟ دېمىسەڭمۇ مېنىڭ ئېتىم ئادىل. مەن تۇغۇلغاندا ئاتام بىر موللىنى چاقىرتىپ ئاسماندىن چۈشكەن ئادىل بولسۇن دەپ ئىسىمنى قويۇپتىكەن، نېمە دەيسەن؟

ھەلىمە: كىچىك بالىدەك گەپ قىلمىسىڭچۇ تولا.

ئادىل: مەن راست دەۋاتىمەن. . . كىچىكىدە بالا كېيىنلىكى ئۈچۈن يىغلايدۇ دەيدىغان گەپ بار. ئاخىرى ياخشى ئوقۇيالمىدىمغۇ ئەنە. ياكى مەن دۆتمىدىم؟ ياق، مەن ئانچە دۆت ئەمەس ئىدىم. ھە دېسىلا مۇئەللىممۇ ماڭا ئۆچلۈك قىلىۋاتقاندەك نەدىكى بىر سوئاللارنى سوراپ بالىلارنىڭ ئالدىدا ئوسال قىلاتتى. دەماللىققا جاۋاب بېرەلمىسەم قۇلىقىمدىن سوزۇپ دوسكىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ تۇرغۇزۇپ قويىاتتى. . .

ئانا: (ئەسلىگەندەك قىلىپ پەزىلەتكە) ئۇ چاغدا رەھمەتلىك بوۋىڭىزغا ئۇنسۇر قالپىقىنى كىيدۈرۈپ، بىزنى يېزىغا چۈشۈرۈۋەتكەنتى.

ئادىل: رۇستەم ئاكام سىنىپىي دۇشمەندىن چەك - چېگرا ئايرىدىم دەۋىلىپ شەھەردە قالدى. ھەيدەر ئاكامنىڭ خىزمىتى مال دوختۇرلۇق پونكىتىدا بولغاچقا، ئۆز ئورنىدا تۇرۇۋەرگەن بولسىمۇ، بىراق كوممۇنانىڭ چارۋىسىغا زىيانكەشلىك قىلمىسۇن دەپ مال دوختۇرلۇقتىن قالدۇرۇپ، پونكىتنىڭ قورۇسىنى سۈپۈرۈشكە قويدى. ئاپام، ئاتام، مەن ئۆچمىز يېزىغا كەتتۇق. يېزىدىكى مەكتەپتە مېنى گېزەندىنىڭ بالىسى دەپ بوزەك قىلىپ ئارىغا ئالمىدى. ئاخىرى ئوقۇشتىن قېلىپ ئىشلىدىم. مېنىڭ كېيىنلىكىم توغرىسىدا ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى.

ھەلىمە: ئادىل، كۆزىڭىزنى يۇمۇۋالمامسىز. ئاپام سىزنىڭ دەردىڭىزنى خېلى تارتىپتىغۇ. ئۆزىڭىز دەيسىز، ئاپام مېنى ئۇچ قېتىم ئۆيلىگەن دەپ.

ئادىل: باشقىلارنىڭ دەردىنى تارتماپتىمۇ؟ رۇستەم ئاكامنى خىيانەتچى قىلىپ گەدىنىگە نەچچە مىڭ كويىنى ئارتىپ قويغاندا قورۇنىڭ يېرىمى كەتتى. شۇ چاغدا ئاشۇ دۇكان سېتىلىپ كەتمىگەن بولسا، بۈگۈنكى كۈندە ئاشخانا ئاچسامۇ خېلى باي بولۇپ قالاتتىم.

ئانا: ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنى تەگەپ نېمە قىلىسەن؟ ئۇ كۈنلەردە دەرت تارتقان ئادەملەر ئازمىدى؟! سېنى مەكتەپتە بوزەك ئەتتى. مەن ھاجەتخانىلاردىن گەندە چىقاردىم. ئاتاڭ رەھمىتىنى ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي خاڭغا ھەيدەپ رېجىم ئاستىدا ئەمگەككە سالدى . ھەي، بولدى قىل، ئۇ كۈنلەرنى ئېسىمگە سالما.

ھەلىمە: تالادىن سارايغا بولۇپ كىردىڭىزمۇ؟

ئاش ئېتىۋاتىمەن، پىشسا كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ يەيلى، بولمىسا چىقىپ بىر ئايلىنىپ كىرىڭە.

ئادىل: سەن ماڭا ئەقىل ئۆگەتكۈدەك بولۇپ كەتتىڭما؟ ! ئاپامنىڭ ئالدىدا ئۆزۈڭنى ياخشىچاق قىلىپ كۆرسىتىۋاتامسەن؟ ! ئۇنداق بولسا نېمىشقا ئۆينىڭ كىر - قاتلىرىنى ئۆزۈڭ يۇمايسەن ئاپامغا يۇغۇزىسەن؟

پەرىلەت: ئادىل دادا، بولدى قىلىڭە.

ئانا: مەن ئۆزۈم يۇدۇم دېدىمغۇ. ئۇنىڭ ئىش ئورنى يىراق. يولغىلا بىر مۇنچە ۋاقىت كېتىدۇ...

ئادىل: بۇ ھورۇن كىر - قاتلارنى ۋاقتىدا يۇيۇۋەتسە ئاپامغىمۇ بۇ ئاۋارىچىلىق يوق. ئۇچ قېتىم ئۆيلىنىپتىمەن. تۆتىنچى قېتىم ئۆيلەنسەم نېمە بوپتۇ، ساڭا ئوخشاش مىس - مىس خوتۇن بىلەن ئۆيى تۆتۇچە.

ئانا: ئاغزىڭنى يۇم! ھەلىمەنىسى پالان - پۇستان دېگۈچى بولما. يەنە بىر قېتىم ئۆيلەشكە ئەمدى مېنىڭ قۇربىمۇ يەتمەيدۇ.

ئادىل: سەن مېنى ئۆيلىدىم دەپ پېشانەمگە قويۇۋاتامسەن؟ مېنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىش سېنىڭ گەدىنىڭدىكى قەرز ئۇ.

ئانا: ھەر قانچە بولسىمۇ تۆت قېتىم ئەمەستۇ؟ !

ئادىل: مېنى ئۆزى ئۆيلىنەلمەيدۇ، دەپ ئويلاۋاتامسەن؟ ياق، سەن كۆرۈپ تۇر، مەن ئۇنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىمەن.

ئانا: ئەمدى مېنىڭ كۆرۈپ تۇرغۇدەك جىق ۋاقتىم قالمىدى.

ئادىل: ياق، سەن كۆرۈپ تۇرىسەن. كۆرۈپ تۇرىسەن. (ھەلىمەگە) سەن ئۆيدىن چىق!

ئانا: توختا! بۇ ئۆيدىن چىقىدىغىنى مەن. پەرىلەت، بوغجىمامنى ئېلىپ چىقىڭ.

ھەلىمە: ياق ئاپا، سىلى توختاپ تۇرسىلا. بۇ ئۆيدىن چىقىدىغان سىلىمۇ ئەمەس، مەنمۇ ئەمەس، مۇشۇ ئۆزى. بۇ ئۆيدە ئىككىمىز قالىمىز.

ئادىل: مەن؟ ! بۇ ئۆيدىن مەن چىقامدىمەن، ھە؟ ... (ھەلىمەگە قاراپ ماڭىدۇ)

پەرىلەت: ئادىل دادا!! نېمە قىلىۋاتىسىز؟

ئادىل: پەرىلەت، سەن ئارىلاشما. سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى بىرلا قىز. سەن چوڭ ئاكامنىڭ قىزى بولساڭمۇ، ھەممىمىزگە ئارزۇلۇق.

پەرىلەت: ئۇنداق بولسا شۇ بىر قېتىم مېنىڭ يۈز - خاتىرەمنى قىلىڭ. بىزنىڭ پەقەت ئاشۇ بىرلا ئاپىمىز بار. بۇنى چۈشىنىڭ. بولمىسا... مەن سىزگە ئۆچ بولۇپ كېتىمەن. (يىغلىۋېتىدۇ)

ئادىل: ماڭا؟ ! (تۇرۇپ كېتىپ) راست دەيسەن ...

[بالا قىرقىراپ يىغلايدۇ. ھەممە ئۆي تەرەپكە قارايدۇ.]

پەرىلەت: ھەلىمە ھەدە، بالا يىغلاۋاتىدۇ.

ئانا: قىزىم، ئاراڭلاردىكى ئاشۇ نارەسىدىنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى قىلىڭ. ئۇ سىزنى چاقىرىۋاتىدۇ، چاققان يېنىغا كىرىڭ.

[ھەلىمە كىرىپ كېتىدۇ.]

ئادىل: ئاراڭلاردا مەن ئەسكى. زادى مەن ئەسكى. ئەسكى دېگەن نامغا تۇشلۇق ئىش قىلىپ تۇرمىسام كۆڭلۈم تىنمايدىغۇ مېنىڭ. ئاپا، سەن مېنى كەچۈر.

ئانا: مەن سېنى تالاي قېتىم كەچۈرگەنمەن. مەن ساڭا ئېيتىپ قويايى (ھەلىمەنى ئىشارەت قىلىپ) ئاشۇ ئاجىزەنى بوزەك ئەتسەڭ، سېنى ھەرگىز كەچۈرمەيمەن، ئۆلسەممۇ گۆرۈمدە ئۆرە ئولتۇرىمەن.

ئادىل: ئولتۇرساڭ ئولتۇرمامسەن. قولۇڭدىن نېمە كېلەتتى؟

ئانا: مەن سېنى قارغىۋېتىمەن، ئادىل. قارغىۋېتىمەن.

ئادىل: قارغىۋېتىمەن؟ مەن ئەزەلدىنلا پېشانىسى تەتۇر، قارغىش قېپى ئادەمغۇ.

ئانا: ئاھ، خۇدا! ھەر قانچە تارتقۇلۇقلار بولسا مەن بىلەنلا كەتسۇن. بۇ بالىنىڭ ئىنساپىنى، بەخت - تەلىيىنى بەرگەيسەن!

(پەردە چۈشىدۇ)

ئۈچىنچى كۆرۈنۈش

ۋاقتى: ئالدىنقى كۆرۈنۈشتىن بىر قانچە ۋاقىت كېيىن.

ئورنى: رۇستەمنىڭ ئۆيى.

[ئانا زالدىكى كىچىككىنە بىر شىرەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ چاي ئىچىدۇ. رازىيە بىر يەشىكنى جايلاشتۇرۇش بىلەن بەنت بولىدۇ. رۇستەم بىلەن ئەخمەت بىر يەشىكنى كۆتۈرۈپ چىقىپ بىر چەتكە قويىدۇ. بالا يىغلايدۇ.]

رازىيە: ئاپا، بالا يىغلاپ كەتتى.

ئانا: (ئۇنىڭغىچىمۇ تۇرۇپ بولىدۇ) ھە، مانا (بالىنىڭ يېنىغا كىرىپ كېتىدۇ).

رۇستەم: (ئەخمەتكە) ئايالىڭ قېنى؟ بىرەمدىلا يوقالدىغۇ؟

ئەخمەت: چېچىمنى ياستىمەن دەپ ساتىراشخانىغا كەتكەن.

رۇستەم: ھەر قانداق ئىشى بولسا تۇنۇگۈندىن تۇگەتسە بولماسمىدى.

رازىيە: (غۇدۇراپ) كېلىن دېگەن قاچان بىر جانغا ئەسقاتقان.

رۇستەم: ئەخمەت سەنئەمدى ئەركىنىنى تېپىپ ناۋايىدىن ناننى ئېلىپ كېلىڭلار.

رازىيە: ئەركىن بۇگۈن بىر ئاغىنەمنىڭ تويى بولىدۇ، دەۋاتاتتى. شۇ يەرگە كەتتىمكىن.

ئەخمەت: تويى بولىدىغان نوچىنىڭ ئۆزى يوق. بىزگە قارىشىپ بەرسە بولمامدۇ.

رۇستەم: ھە بولدى، ئۆزۈڭ بېرىۋەر.

[ئەخمەت چىقىپ كېتىدۇ. ئانا چىقىپ چاي بىلەن ناننى قولىغا ئالىدۇ.]

رازىيە: ئاپا، كورىغا سۇ جىقلاپ قويىسلا.

ئانا: ماقۇل (چاي بىلەن ناننى قويۇپ ئاشخانىغا كىرىپ كېتىدۇ.)

رازىيە: سۇنى تېشىغا تۆكۈۋەتمىسلە.

ئانا: نېمە دەيسىز؟ (كورىنىڭ تاراڭلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

رازىيە: ۋاي خۇدايىم، نېمىنى ئۆرۈۋەتتىلە؟

ئانا: كورىنىڭ ئاغزى چۈشۈپ كەتتى (ئاشخانا ئۆيدىن ئوڭايسىزلىنىپ چىقىدۇ ۋە بالىنىڭ يېنىغا كېرىپ كېتىدۇ).

رازىيە: نېمانداق بىر پالاكەت خوتۇندۇ بۇ؟ بىر نەرسىلەرنى ئۆرۈپلا يۈرگەن.

رۇستەم: يەنە نېمىلىرنىڭنى ئۆرۈۋەتتى؟

رازىيە: كورىنى ئۆرىگەن يەردە يەنە باشقا نەرسىلەرنى ئۆرۈمەي قالامدۇ. ئۆينىڭ شۇنداق مەينەت تۇتىدىكەن. بىر كۈندە بىر نەچچە ۋاق چاي ئىچكەن. يەپ بولالمىغان نەرسىلىرىنى نە ئۇدۇل كەلسە شۇ يەرگە تاشلاپ قويۇۋېرىدىكەن (كىرىپ كېتىدۇ).

[ئانا بالىنىڭ زاكىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ]

رۇستەم: ئاپا، يەپ بولالمىغان نەرسىلىرىڭ-نى ئۇدۇل كەلگەن يەرگە تاشلاپ قويمىغىن ئۇنداق.

ئانا: مەن ... مەن ئۇنتۇپ قاپتىمەن، بالام.

رۇستەم: سەن يە بىر كىچىك بالا بولمىسالا ئۇنتۇپ قالمىدىغانغا! ئولتۇرۇپ بىر يولىلا قورسىقىڭنى تويغۇزۇۋالسالا بولمامدۇ؟

ئانا: مېنىڭ چىشلىرىم سىلەرنىڭكىدەك بېجىرىم، ساق بولمىسا يە (زاكىلارنى يۇيۇش ئۈچۈن تازىلىق ئۆيىگە كىرىپ كېتىدۇ).

رازىيە: (ئانىنىڭ ئىچىپ بولالمىغان چېيىنى تۆكۈۋېتىدۇ. نېنىنى ئەخلەتكە تاشلايدۇ) ھېلى بىرسى كىرىپ قالسا سەت ئەمەسمۇ. ئۆي ئىچى قارىغۇسىز بولۇپ كېتىپتۇ. نېمەدېگەن مەينەتچىلىك.

رۇستەم: ئاستا گەپ قىل!

[ئەكرەم كىرىدۇ.]

ئەكرەم: باشقىلار تېخى يىغىلماپتۇغۇ؟

رۇستەم: (سائىتىگە قاراپ) ئەمدى كېلىدۇ - دە.

رازىيە: ئايالىڭىز قېنى؟

ئەكرەم: ھازىر كېلىدۇ.

رازىيە: كەلمىسىزە خېلى ئوبدان گەپلىرىم بار جۇمۇ مېنىڭ. ئەتە - ئۆگۈن سىلەرنىڭ بېشىڭلاردىمۇ بار بۇنداق ئىش. ئوغۇل ئۆيلەيسىلەر، قىز چىقىرىسىلەر. بۇ دېگەن ئۆتتە ئالەم.

ئەكرەم: دېگىنىڭىز توغرا. ئۇ چوقۇم كېلىدۇ. چوڭ چايغا قانچىلىك ئادەم بارمانچى؟

رۇستەم: ئەللىك ئادەم.
ئەكرەم: (كۈلۈپ) ياھ، قىز تەرەپ شۇنچە كۆپ ئادەمنى كۆرۈپ قېچىپ كەتمىسۇن يەنە، نېمانچە ھەشەم ئۇ؟
رۇستەم: ئەمدى قارا، تونۇش ـ بىلىشلەرمۇ جىق. . .
رازىيە: يېقىنلارنى ئېيتمىسىڭىز رەنجۈاتقان. ھەتتا تويغىمۇ بارماي قويۇۋاتقان. ئەمدى . . . ھەممە ئادەم قىلىۋاتقان قائىدە - يوسۇن دەڭا، ئەكرەم.
ئەكرەم: (كۈلۈپ) شۇنىڭغا قارىغاندا، ئۇيغۇر بولماقمۇ تەس بولۇپ كەتتى دەڭا. (ئانا يۈيۈلغان زاكىلارنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. ئەكرەم ئانىنى كۆرىدۇ) ۋۇي، بۇ ساربخان ئاپامغۇ؟ مېنى تونۇدىڭىزمۇ؟ مەن ھېلىقى. . .
ئانا: توختا! سەن ھېلىقى كاۋا سېلىپ ئەتكەن ئۇماچتىن بىر دۆرەمدىلا تۆت قاچا ئىچىۋېتىدىغان ئەكرەممۇ؟
رۇستەم: نەدىكى بىر گەپلەرنى قىلمىساڭچۇ ئاپا.
ئەكرەم: دەل شۇ. چاقما كاۋا سېلىپ ئەتكەن ئۇماچتىن تۆت قاچا ئىچىۋېتىپ يەنە قازانغا قاراپ سىزنى خىجىل قىلىپ قويغان ئەكرەم مەن شۇ.
ئانا: ۋاي توۋا، تونۇماي قالغىلى تاس قاپتىمەن.
ئەكرەم: بىر قېتىم سىز بىزگە ياڭيۇ، قىزىلچا پىشۇرۇپ بەرمىدىڭىز. ياڭيۇغا تۇز سېپىپ يېسۇن دەپ تۇز ئەكىرىپ قويغانمىدىڭىز، مۇنۇ رۇستەم ئالدىراشلىقتا قىزىلچىغا تۇز سەپكەنتى، كۆلۈپ ئوچەيلىرىمىز ئۈزۈلۈپ كېتەي دېگەن. شۇ چاغدا سىز بىزگە «ھالۋىغا تۇز سالغان جۇۋان» دېگەن ھېكايىنى ئېيتىپ بەرگەنمىدىڭىز.
ئانا: شۇنداقتۇ. نېكەمكى ئېشىلار ئۇ. ئونتۇپمۇ كېتىپتىمەن، ئەكرەم بالام.
ئەكرەم: ئۆزىڭىزمۇ ئوبدان تۇرۇپسىز ساربخان ئاپا.
ئانا: خۇداغا شۈكرى. ئوبدان كېتىپ بارىمەن.

ئەكرەم: مانا، ئوغلىڭىز رۇستەم كاتتا ئادەم بولۇپ كەتتى. بالىلىرىڭىزنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈسىز ئەمدى.
ئانا: شۇنداق، بالىلىرىمنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈۋاتىمەن. خۇدايىم ئۇلارنىڭ دۆلىتىنى تېخىمۇ زىيادە قىلسۇن.
رۇستەم: ئاپامنىڭ ھازىرقى كۈنى ياخشى. ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىۋاتىمىز.
ئانا: بالىلارنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتكىلىمۇ 20 يىلدىن ئاشتى. بالىلارغۇ ياخشى قاراۋاتىدۇ. . . يېشىمغۇ بىر يەرگە يېرىپ قالدى. ئۆتكەن كۈنلەرنى ئويلىسام، ئۆزۈمنى 100 ياشتىنمۇ ئارتۇق ياشىغاندەك ئويلاپ قالىمەن. نېمە ئىشلارنى كۆرمىدۇق دەيسەن، ئەكرەم بالام.
ئەكرەم: شۇنداق، شۇنداق. سالامەتلىكىڭىز ئوبدان ئىكەن. سىز تېخى يەنە ئۆزاق ياشايسىز.
ئانا: ۋاي ياق ئەكرەمجان. ئوبدان ياشىدىم. بەش ۋاق نامازنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ، ھەر نامىزىمدا ئاللادىن بالىلىرىمنىڭ بەخت ـ تەلىيى، تىنچ ـ ئامانلىقىنى تىلەپ ئۆتۈۋاتىمەن. ئەتە ـ ئۆگۈن كۈچ ـ مادارىمدىن قېلىپ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالمىساملا بولاتتى، بالام. خۇدا قېرىلىقتىكى مەينەتچىلىكنى كۆرسەتمەيلا ئامانىتىنى ئالسا، ئارمانسىز كېتەتتىم.
رۇستەم: ئاپام قېرىغانسېرى يىغلاڭغۇ بولۇپ كەتتى. بولۇپمۇ كونا تونۇشلاردىن بىرەرسىنى كۆرسىلا يىغلاپ بېرىدۇ.
رازىيە: بولمىسا ياخشى بېقىۋاتىمىز.
ئەكرەم: كۆڭلىڭىزنى بۇزمايلا ساربخان ئاپا. سىز ئەڭ بەختلىك ئانا. دېدىمغۇ، رۇستەم ھازىر ئاددىي ئادەم ئەمەس دەپ. خىزمىتى جايىدا، ئۆزى ئەمەل تۇتقان. (رۇستەمگە) بالىلىرىڭنىڭ غېمىمۇ تۇگىدى. شۇنداققۇ؟
رۇستەم: بالىلارنىڭ ئۈچىنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇۋالدىم. ئىككىسى ئوقۇۋاتىدۇ. شۇلارنى بىر ئوبدانراق خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇۋالسام ئارمانسىز پېنسىيىگە چىقىپ كېتىمەن.
ئەكرەم: قالغان ئۆمرۈمنى توي ئويناپ، نەۋرىلەرنى بېقىپ ئۆتكۈزىمەن دېگىنە.

رازىيە: رۇستەم، ئەكرەمنى مېھمانخانىغا باشلىسىڭىزچۇ. بۇ يەردە تۇرۇپ قالدىڭۇ؟

ئەكرەم: ياق، بولدى. ماڭا قايسى خىزمەتنى بۇيرۇغانتىك. مەن ئىشىمغا ماڭاي.

رۇستەم: ئەمىسە سەن دەررۇ قىز تەرەپكە بارغىن. ئۇلارنىڭ قانداق ئىشلىرى بار، قارىشىپ بەر. بىزمۇ ھايال قىلماي يېتىپ بارىمىز.

ئەكرەم: بولىدۇ. (ئانىغا) ئۇنداق بولسا ساربخان ئاپا، بۇگۈنكى چايغا تازا ياسىنىپ بېرىڭ. تۇرده ئولتۇرۇپ بېرىسىز. ئاندىن مەن سىزنى ئۇسسۇلغا تارتىمەن. ئۇسسۇلنى باشلاپ بېرىسىز.

ئانا: قېنى، ۋاقتى كەلسۇن بالام. ۋاقتى كەلسۇن.

ئەكرەم: ياق، چايغا چوقۇم بارىسىز. سىز بىلەن بىر ئۇسسۇل ئوينىمايدىغان بولسام. پاھ، بۇ خۇشاللىقنى كۆرۈڭ. باشقىلار ھەيرانلاقالسۇن.

ئانا: ماقۇل بالام. سەن ھازىرچە بېرىپ تۇرغىن.

ئەكرەم: ئەمىسە مەن كەتتىم. (چىقىپ كېتىدۇ)

[ئانا ھۇجرىسىغا كىرىپ كېتىدۇ.]

رازىيە: بۇ ئەكرەم ئېلەشتۇرۇپلۇۋەتتىغۇ. ئاپام چوڭ چايغا بارسا بالىغا كىم قارايدۇ.

رۇستەم: بولسا بارسۇنمىكىن رازىيە.

رازىيە: ئويلىمايلا گەپ قىلدىكەنسىز. ئۆيدە بىرەرسى قالمىسا قانداق بولىدۇ؟ ئۇ يەردە كەلسە ـ كەلمەس سۆزلەپ يىغلىغىلى تۇرسا، ئۇ چاغدا...

رۇستەم: ئارتۇق گەپ قىلما، يىغلىمىغىن دەپ قويىمىز.

رازىيە: ئۇنداق گەپلىرىڭىزنى بىردەمدىلا ئۇنتۇپ قالىدۇ. (تېرىكىپ) مۇشۇ ئەكرەممىزە ئاغزىغا كەلگىنىنى بوغۇزىغا يۇتماي جۆيلۇۋېرىدىغان بىر نېمىكەن. قېرى خوتۇنىنىڭ ئۇسسۇل ئوينىتىمەن دەيدۇ. قېرىغاندا نېمە سەتچىلىك بۇ، ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۇرۇپ.

رۇستەم: ئاغزىڭنى يىغە، گەپ قىلمىسا...

(تېرىكىدۇ)

رازىيە: ئابروي تۆكۈلىدىغان ئىش بولمىسىدى دەيمەن. مەيلى، ھارسا ھارسۇن، ئۇنداق بولسا ئاپام ھازىرلا كىيىملىرىنى يۆتكۈۋالسۇن. ھېلىلا مېھمانلار كېلىدۇ. كونا كىيىمدە ئولتۇرسا ىمزگە سەت. بەزى ئادەملەر باشلىققا ياخشى كۆرۈنىمىز دەپ ئۇنىڭ ئاپىسى، بالىسىغىمۇ تەڭ خۇشامەت قىلغىلى تۇرىدۇ.

رۇستەم: ھە راست. ھەي... بۇ، ئاپامـ نىڭ نېمە قىلغىنى، كىيىملىرىنى يۆتكۈۋالماي. (ئانىنى چاقىرىپ) ئاپا، كىيىملىرىڭنى يۆتكۈۋالسىڭ بوپتىكەن.

ئانا: بالام... بولدىلا، مۇشۇ كۆڭلىكىمۇ بولۇۋېرىدۇ. تېخى تۇنۇگۈنلا يۆتكىگەن. نەۋرەڭگە سۈت ئىچكۈزمەن دەپ، مۇنۇ يېرىگە سۈت تۆكۈۋالدىم.

رۇستەم: ئاپا، بۇ كۆڭلىكىڭ كونا ئىكەن. مېھمانلىق كۆڭلىكىڭنى كىيىۋالغىن دەۋاتىمەن ساڭا.

رازىيە: سىلى بىر ئادەتتىكى بالا باققۇچى يات ئايال ئەمەس. بۇنداق كونا كىيىمدە ئولتۇرسىلا بىزگە سەت. چوڭ چايغا كېلىدىغان ئاياللار جىق.

رۇستەم: راست، ئاپا. ئۇنداق قىلماي كۆڭلىكىڭنى ئالماشتۇرۇۋال.

ئانا: يۆتكىگىنىم بىلەنمۇ يەنە ئوخشاش. مېنىڭ مېھمانلىق يېڭى كۆڭلىكىم يوق.

رۇستەم: نېمىدەۋاتىسەنئاپا؟ نېمىشقا...

ئانا: قىسىلماڭلار بالىلىرىم. ئۆزۈڭلار بېرىۋېرىڭلار. (كىرىپ كېتىدۇ)

رازىيە: ئاپىڭىز زادى قانداق قىلماقچى؟

رۇستەم: تاڭەي.

رازىيە: مېنىڭ ھېلىقى ئەتلەس كۆڭلىكىمنى كىيىۋالسۇنمىكىن؟!

رۇستەم: ئۇ كۆڭلىكىڭ قانداق بولار، رەڭگى سەل شوخراق، يېشىغا ماس كەلمەسمىكىن؟

رازىيە: باشقىلىرىنىڭ رەڭگى تېخىمۇ شوخ. (چېچىلىپ) بۇ ئەكرەم ئىززىتىنى بىلىپ جىنم ئولتۇرسا بولاتتى.

رۇستەم: بولدى، چېچىلمىغىنە، بىر گەپ بولار.

(رازىيەنىڭ ئۆز ئاپىسى ـ تاجىخان كىرىدۇ.)

تاجىخان: ئەسسالام، بالىلىرىم.

رۇستەم: ۋوي كەلسىلە ئاپا. تىنچلىقمۇ؟

تاجىخان: تىنچلىق، بالىلىرىم.

رازىيە: نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ ئاپا تارتىپ مېڭىپ يۈرگىچە تۇرۇپ تۇرساڭ بولماسمىدى. ئالدىڭغا ماشىنا ئەۋەتمەكچى ئىدۇق.

تاجىخان: پۇت ـ قولۇمدا خېلى جېنىم بار، بالام. ئۆزۈم كېلىۋەردىم. ماشىنائىلارنى ساقلىسام كەچ بولۇپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ. قانداق، تەييارلىقىڭلار پۈتتىمۇ؟

رۇستەم رازىيە: پۈتتى، پۈتۈپ قالدى، ئاپا.

رۇستەم: مەن تالادىكى ئىشلارغا هە ـ پە دېگەچ تۇراي. سىلەر پاراڭلىشىۋېرىڭلار. (رۇستەم چىقىپ كېتىدۇ)

ئانا: (چىقىدۇ) تىنچلىقمۇ قۇدام.

تاجىخان: ۋاي قۇدام، سىلىمۇ بۇ يەردىكەنلا. ئوبدان تۇردىلامۇ؟

ئانا: يېقىندىن بېرى مۇشۇ يەردىمەن، تاجىخان. خۇداغا شۈكرى، ئوبدان كېتىپ بارىمەن.

تاجىخان: هە، ئوبدان بوپتۇ. قېرىغاندا بالىلارنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلسۇن. ئاۋۇ كۈنى رازىيە: ئاپامنى ئەكىۋالدۇق. كەنجىسىنىڭ ئالدىدا قىسىلىپ قاپتىكەن دېگەنىدى. مەن: بوپتۇ. ئوبدان قىلىپسىلەر، ساۋابىنى ئالسىلەر. بىچارىنىڭ ئۆزىنىڭ بىرەر تۇتۇقلۇق ئۆيى يوق. ئۇنىڭ ـ بۇنىڭ ئالدىدا يۈرۈپ بوينى قىسىلىپ قالمىسۇن، ئوبدان قاراڭلار، دېگەنىدىم. ئادەم دېگەننىڭ ئۆز ئۆيى بولمىسىمۇ بولمايدۇ. خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالغان هەممىدىن يامان. شۇڭا، مەن ئاشۇ ئۆينى چىڭلا تۇتۇپ ئولتۇردۇم. بالىلارغا: كۆزۈم يۇمۇلغاندا قانداق قىلىشساڭلار، شۇ چاغدا قىلىڭلار، دېدىم.

(ئانا گەپ قىلمايدۇ.)

رازىيە: ئاپا، كىرىپ ئولتۇرۇپ تۇرغىن. (مېھمانخانىغا باشلايدۇ)

تاجىخان: (مېڭىۋېتىپ) قېنى قۇدام ئۆزلىرى...

ئانا: كىرىپ تۇرسىلا. مەن هازىر...

(تاجىخان كىرىپ كېتىدۇ.)

رازىيە: (ئانىغا) ئاپا، سۇ ئىسسىغان بولسا چىنىلەرنى يۇيۇۋەتسىلە.

ئانا: هېلىغىچە قاينىمۇ قالغاندۇ (ئاشخانا ئۆيگە ماڭىدۇ).

رازىيە: قاينىغان بولسا چاي دەملەپ قويسىلا (كىرىپ كېتىدۇ).

(ئانا ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. هەيدەر بىلەن خاسىيەت كىرىدۇ.)

هەيدەر: (ئاشخانا تەرەپكە قاراپ) ئاپا!

ئانا: (قولىدا دەسمال. چىقىدۇ) ۋاي سىلەرمىدىڭلار بالىلىرىم؟ (خاسىيەتكە) تىنچلىقمۇ قىزىم. مەن سىلەرنىڭ كىرگىنىڭلارنى پەقەت ئۇقماپتىمەن.

هەيدەر: بىزمۇ هازىر كىردۇق ئاپا.

ئانا: ئۆي ئىچىڭلار تىنچلىقتۇ؟ پەزىلەتچۇ، ئوقۇشى ئوبدان كېتىپ بارامدۇ؟

هەيدەر: پەزىلىتىڭىز سىزگە سالام ئېيتتى ئاپا. ئۆزى ئوبدان تۇردى.

ئانا: سالامەت بولسۇن، هەر نېمە بولسا.

(مېھمانخانىدىن رازىيە، تاجىخانلار چىقىدۇ. ئۆز ئارا تىنچلىق سورىشىدۇ. بىر تەرەپتە ئانا هەيدەر بىلەن سۆزلىشىدۇ.)

ئانا: بالام نېمانچە يوقاپ كېتىسەن؟ سىلەرنى كۆرگۈم كېلىپ... كېچە چۈشۈمگە كىرىپ قاپسەن...

خاسىيەت: (نېرىدىن گەپكە ئارىلىشىپ) ئوغۇللىرى چۈشلىرىگە كىرىپتۇ. مەنچۇ ئاپا؟

ئانا: (كۈلۈپ) هەيدەر چۈشۈمگە كىرگەن يەردە ئەلۋەتتە سىزمۇ كىرىسىز ـ دە، قىزىم.

تاجىخان: (گەپكە ئارىلىشىپ) هەقىچان كېلىنلىرى چۈشلىرىدە ئاپامنى ئەكىلىپ ئۆيىمىزدە بىر نەچچە ۋاق تۇرغۇزايلى دېگەندۇ، قۇدام؟

ئانا: راست دېدىلە قۇدام. كېلىنىم شۇنداق دېۋىدى. (هەيدەرگە قاراپ) ئوغلۇم ئاپىمىزغا ئايرىم بىر ئۆي تۇتۇپ بېرەيلى، ئۆزىنىڭ ئامراق نەۋرىسى پەزىلەت بىلەن بىللە تۇرسۇن، قالغان

ئوغۇللار ئايالىرىنى ئېلىپ ھەپتىدە بىر قېتىم يوقلاپ تۇرسۇن، دېدى.

ھەيدەر: ئاپا، سىز پال ئېچىۋاتامسىز نېمە؟

ئانا: قانداق دەيسەن بالام؟

ھەيدەر: بۇگۈن چايدىن يېنىپ بىز بىلەن كېتىسىز. بىز سىزگە ئايرىم بىر ئۆي تۇتۇپ قويدۇق.

خاسىيەت: پەزىلەت: بۇگۈن ئاپامنى چوقۇم ئېلىپ كېلىسىلەر، دەپ ئۆينى قايتا سۈپۈرۈپ راسلاپ، يوللىرىغا قاراپ قالدى.

ئانا: راستمۇ؟ ماڭا راستتىن ئۆي تەييارلاپ قويدۇڭلار؟ پەزىلەت مېنى كېلىدۇ، دەپ يولۇمغا قاراپ قالدى؟ رەھمەت بالىلىرىم، رەھمەت. ئۆي بولمىسىمۇ شۇ گېپىڭلار ئۈچۈن مىڭ مۇراتەم رەھمەت. (سۈس ئۆكسۈپ يىغلىۋېتىدۇ)

ھەيدەر: يىغلىمائاق ئاپا. كۆڭلىڭىزنى بۇزمائاق.

خاسىيەت: ئاپا، كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا.

تاجىخان: يىغلىمىسىلا قۇدام. مانا ئىنسانپى بار ئوغۇللارنى تۇغۇپلا. كېلىنلەرمۇ ھەم شۇنداق. (رازىيەنى كۆرسىتىپ) مۇشۇ رازىيە مېنى يوقلاپ بېرىپ قالسا، ئالدى بىلەن قىلىدىغىنى سىلىنىڭ گەپلىرى. «ئاپامغا ئىچىم ئاغرىيدۇ، ئاپام ياشىنىپ قالدى، ئاپام جاپا تارتىپ قالمىسىدى»[1] دەيدۇ. ۋاي خۇدايىم، مۇنداقمۇ ئىچ كۆيەر كېلىنلەرگە ئۇچراپ كېتەلىمۇ؟ تەلەيلىرى بارىكەن. بۇگۈن دېگەن قانداق كۈن؟ مانا نەۋرىلىرىنىڭ چوڭ چېيىنى ئېلىپ بارماقچى بولۇۋاتىمىز: مەرىكە ياخشى ئۆتسۇن، دۇشمەنلەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزى يۇمۇلۇپ قالسۇن، دەپ دۇئا قىلسىلا - ھە.

[سىرتتىن ماشىنىنىڭ سىگنالى ئاڭلىنىدۇ. رۇستەم كىرىدۇ.]

رۇستەم: بولۇڭلار، نەرسە - كېرەكنى ئېلىپ چىقىپ ماشىنىغا بېسىڭلار. (ھەيدەر بىلەن خاسىيەتكە) ھە، سىلەرمۇ كەلدىڭلارمۇ؟

ھەيدەر: ئىشلىرىڭ جايىدىمۇ؟

رۇستەم: ھەممە ئىش پۈتتى. ئەمدى ماڭساقلا بولىدۇ. (سىرتتىن ئادىل بىلەن ئەخمەت كىرىدۇ) ئەخمەت، ئەركىننى كۆردۈڭمۇ؟

ئەخمەت: تويغا كېتىپتۇ.

رۇستەم: ئۆزىنىڭ تويى بولغان كۈنىمۇ باشقىلارنىڭ تويىغا كېتىپ قالمىسىلا بولاتتىغۇ، بۇ بالا. ئايالىڭمۇ تېخىچە يوق (يەشىكنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ).

رازىيە: بۇ كېلىن چېچىنى دۇنيادا يوقلا بىر پاسوندا ياستۇاتامدىكىن، شۇنداقمۇ يوقىغان بارمۇ... (تاجىخانغا) ئاپا، چىقىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تۇر. (بىر يەشىكنى كۆتۈرۈپ ماڭغىلى تۇرغان ئەخمەتكە) ئەخمەت، ئاپامنى شوپۇرنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قوي. ئارقىدا ئولتۇرسا بېشى قايىدۇ.

[بىر يەشىكنى ئەمدىلا كۆتۈرگەن ئادىل يەشىكنى يەرگە تاشلىۋېتىپ بۇرۇلۇپ قاراپ تۇرىدۇ.]

ئەخمەت: (ئۇقۇشماي ئانىغا) ئانا، بول، قاراپ تۇرسەنغۇ؟

ئانا: تاجىخان ئاناڭنى ئېلىپ چىقىپ ئولتۇرغۇزۇپ قوي.

تاجىخان: قۇدام ئۆزلىرى...

ئانا: ئىتتىك بولسىلا قۇدام.

ھەيدەر: ئاپا سىزمۇ... تۇرىسىزغۇ؟

ئانا: مەن... بارماي دېدىم.

رازىيە: ئاپام ئۆيگە قاراپ تۇراي دەپ ئۇنمايۋاتىدۇ.

ئانا: مەن... ئۆيگە قاراپ تۇراي.

ھەيدەر: ياق. ئۆيگە باشقا بىرسى قارىسۇن. سىز بېرىڭ.

ئانا: ياق بالام...

ئادىل: ياق دېمىگىن. سەن بارمىغان مەرىكىدە بىزگە نېمە بار.

رازىيە: ئاپام بارمايمەن دېسە بىزگە نېمە ئامال؟!

ئادىل: نېمىشقا بارمايمەن دەيسەن؟

ئانا: نېمىشقا سوراۋېرىسەن بالام. بارمايمەن دېگەندىن كېيىن گەپ تۇگىمىدىمۇ؟!

ئادىل: ماشىنىغا پېتىشمايمەن دەپ ئويلاۋاتامسەن - يە؟ ئۇنداق ئويلىغان بولساڭ

هازىرلا چىقىپ ساڭا بىر ماشىنا ئېلىپ كېلىمەن. ئالدىدا ئولتۇرىسەن، ئالدىدا.

ئانا: ئادىل، ئاز گەپ قىلىپ نەرسە - كېرەكنى ماشىنىغا بېسىشىپ بەرگىن.

ئادىل: ياق، سەن مېنىڭ مىجەزىمنى بىلىسەنغۇ؟

ھەيدەر: ئادىل، بولدى، ئارتۇق گەپ قىلما، ئاپام بارىدۇ.

ئانا: ھەي...

ئادىل: ئاپام نېمە ئۈچۈن بارمايدىكەن - ھە، نېمىشقا؟

رازىيە: دېدىمغۇ، يەنە نېمىگەپ بولاتتى؟!

ھەيدەر: ئادىل!

ئادىل: سەنمۇ بىلىسەنغۇ ئاكا، مېنىڭ مىجەزىمنى.

ھەيدەر: شۇڭا بۇ يەردىن دەررۇ يوقال!

ئادىل: ماقۇل ئاكا. ھازىرلا بىز ماشىنا ئېلىپ كېلىمەن. مەخسۇس ئاپام ئۈچۈن. ئەگەر ئاپام بۇگۈن تويغا بارمىسا، مەن ھەزرىتى ئەلىنىڭ جېڭىنى چىقىرىۋېتىمەن. (چىقىپ كېتىدۇ)

ئانا: ئادىل، توختا! گېپىمنى ئاڭلا...

رازىيە: ھەزرىتى ئەلىنىڭ جېڭىنى كىمگە چىقىرىپ بېرىدىكەن - ھە؟ ئەنە ئۆزى تۇرۇپتۇ. بىز ئاپارمايمىز دېمىدۇق. ئۆزى بارمايمەن دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنداققۇ؟ نېمىشقا شۇنى دېمەيلا؟!

[ئانا تامغا يۆلەنگىنىچە ئۈن - تىنسىز قاراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ چىرايىدا ئازار يېگەنلىك، ئازابلىنىش روھىي ھالەتلىرى ئىپادىلىنىدۇ.]

تاجىخان: توۋا، «قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئىشت» دېگەندەكلا بىر گەپلەر بولۇۋاتىدۇ بۇ يەردە. بوپتۇ، مەنمۇ بارماي. راستلا دېگەندەك ھەزرىتى ئەلىنىڭ جېڭى چىقىپ كەتمىسۇن يەنە.

رازىيە: دائىم مەنلا يامان بولۇپ قالىمەن، بۇلارنىڭ ئالدىدا. قانداق قىلىپ بەرسەم ياخشى بولىمەنكىن تاڭ، ھېچ بىلمىدىم. (تەتۇر قاراپ ئولتۇرۇۋالىدۇ)

تاجىخان: سىلى ئەمدى كىچىك بالا ئەمەس. بۇنداق قىلىۋەرسىلە بالىلارنىڭ ئارىسىغىمۇ سوغۇقچىلىق سېلىپ قويىلا.

[رۇستەم كىرىدۇ.]

رۇستەم: (تاجىخانغا) تېخىچە بۇ يەردە تۇرۇپلاغۇ؟ چىقىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇڭالسىلا.

تاجىخان: بۇ يەردە نېمە گەپ بولۇپ كېتىۋاتقىنىنى بىلمەيۋاتامسىز؟

رۇستەم: (رازىيەگە) نېمە بولدى؟

رازىيە: نېمە بولغىنىنى ئاپىكىرىزدىن سوراڭ.

[رۇستەم تۇرۇپ قالىدۇ. ئادىل كىرىدۇ.]

ئادىل: ئاپا، ماشىنا ئېلىپ كەلدىم. يۈر.

رازىيە: بۇ خەقنىڭ ھەممىسىلا ئادەمنى يامان ئاتلىق قىلىشقا تۇرغان.

ئادىل: مېنىڭ باشقىلار بىلەن نېمە چاتقىم. ئاپامنى چوڭ چايغا ئېلىپ بارىمەن، شۇ.

رازىيە: ئاپام ئۆزى بارمايمەن دېگەن، شۇنداققۇ رۇستەم؟

رۇستەم: ...

ھەيدەر: ئاپا! بۇگۈن نەۋرىڭىزنىڭ چوڭ چېيى. سىز بىزنى تۇغۇپ چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشتىڭىز. نەۋرە - چەۋرىلىك بولدىڭىز. ھەممىلا ئادەمگە نەۋرىسىنىڭ تويىنى كۆرۈش نېسىپ بولىۋەرمەيدىغۇ. بۇنى نېمىشقا چۈشەنمەيسىز؟

ئانا: مەن بۇنى چۈشەنمەيۋېتىپتىمەنمۇ؟... نېمىشقا مېنى ئەيىبلەپ قالدىڭ؟... ياق بالام، مېنى ئەيىبلىمە! مېنى ئەيىبلىمە سەن!

ھەيدەر: ئادىل سىزنى دەپ ماشىنا ئېلىپ كەلدى. كىيىملىرىڭىزنى يۆتكەڭ، بولۇڭ.

ئانا: مېنى دەپ ماشىنا ئېلىپ كەلگەن بولساڭ، ساڭا رەھمەت بالام. ئەمىسە مەن ماڭاي.

ھەيدەر: مانا ئەمدى ياخشى بولدى.

ئانا: ياق، مېنى ئاشۇ ماشىنا بىلەن ئۆيۈڭگىلا ئاپىرىپ قويىسەن!

ھەيدەر: ئاپا؟...

ئانا: مەن ئۆتۈنەي، مېنى تەڭلىكتە قويماڭلار. (ئادىلغا) ئادىل بالام، مېنى ئاكاڭنىڭ ئۆيىگىلا ئاپىرىۋەت. سەندىن رازى بولۇپ كېتەي.

ئادىل: ماقۇل ئاپا، ماقۇل.

ئانا: (ھەيدەرگە) بولامدۇ بالام؟

ھەيدەر: ماقۇل ئاپا، ماقۇل. سىزنىڭ دېگىنىڭىزچە بولسۇن.

رۇستەم: ئاپا، بۇ ئىشىڭ پەقەت ئەپلەشمىدى. سەن كەتمىگىن.

رازىيە: شۇنى دەيمەن. بۇ قانداق گەپ؟ ياكى بىز...

ئانا: (كەسكىن قىلىپ) ئۆز ئىختىيارىمغا قويۇڭلار! (ياتاق ئۆيگە كىرىپ كېتىپ ھايال ئۆتمەي تۇگۇنچىكىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ) ئادىل!

ئادىل: كەتتۇقمۇ ئاپا؟

[ئانا گەپ قىلماي ماڭىدۇ. خاسىيەت، ھەيدەر، ئادىل، رۇستەملەر ئارقىسىدىن بىللە چىقىپ كېتىدۇ. باشقىلار جىم تۇرۇپ قېلىشىدۇ. رازىيە بىردىن يىغا باشلايدۇ.]

رازىيە: قاراڭلار، ئۇنىڭ قاراپ تۇرۇپ مېنى يامان ئاتلىق قىلغىنىنى. بىز توي قىلىمىز دەۋاتساق، نەدە يۈرۈپ ئاقارغان باش ئۇ.

تاجىخان: ئادەم قېرىغان چېغىدا ئاشۇنداق ئوڭ - تەتۈرىنىڭ تايىنى يوق بولۇپ قالىدۇ. بالام، ھېچقىسى يوق، يېشىڭنى ئېرت، ماڭايلى.

[ئەركىن كىرىدۇ.]

ئەركىن: چوڭ چايدا قويىدىغان نەرسىلەرنى ماڭا كۆرسەتمەيلا ئاپىرىۋېرەمسىلەر؟

رازىيە: نېمە دەۋاتىسەن؟

ئەركىن: نېمە دەۋاتقىنىمنى ئاڭلىمايۋاتامسەن. قۇلىقىڭغا پاختا تىقىۋالدىڭمۇ؟ ئادىمەتچىلىكلەرنى كۆرىمەن دەۋاتىمەن.

رازىيە: كۆرىمەن؟ كۆرۈپ نېمە قىلىسەن؟

ئەركىن: يۈزۈمنى چۈشۈرىدىغان ئىش قىلساڭلار مەندىن ياخشىلىق كۆرمەيسىلەر: (رازىيەنىڭ ئالدىغا دىۋەيلەپ بارىدۇ)

تاجىخان: ھەي دەيۈز، بۇ كىم - ھە؟

ئەركىن: ئاپام.

تاجىخان: ئاپاڭغىمۇ ئاشۇنداق گەپ قىلامسەن؟

ئەركىن: سېنىڭ نېمە كارىڭ!

تاجىخان: ۋاي خۇدايىمەي، نېمە دەيدۇ ھوي، بۇ؟

ئەركىن: ئەگەر ئادىمەتچىلىكلەرنىڭ ئارىسىدا نىلون، دىلون دېگەن نەرسىلەر بولۇپ قالىدىغان بولسا، مەن بۇ توينى قىلمايمەن.

رازىيە: ئەركىن، ئاشۇ نىلون، دىلون دېگەن نەرسىلەرنىڭمۇ نەرقى پالان پۇل، بىلەمسەن بۇنى؟

ئەركىن: ھە، بارىكەن - دە. شۇڭا ماڭا كۆرسەتمەپسىلەر. ياق، كۆرىمەن. بولمىسا بۇگۇن چوڭ چاينى ئېلىپ بارمايسىلەر.

رازىيە: ئەستاغپۇرۇللا، ھەي ئەركىن، تولا جېنىمغا تەگمە، ھېلى بىكار...

ئەركىن: گەپ قىلمىسام رەڭلىك تېلېۋىزورنى تېخىچە ئالمىدىڭلار.

رازىيە: تېلېۋىزورنى چوڭ چېيىدىن كېيىن ئالىمىز دېيىشتۇققۇ.

ئەركىن: پۇلنى بەر، ئۆزۈم ئالىمەن.

رازىيە: ئاتاڭدىن ئال.

ئەركىن: ياق، ھەممە پۇل سەندە. ھازىر بەر. (بېرىپ بىر يەشىكنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ)

رازىيە: ئەركىن، ئۇ يەشىكنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرما. ئىچىدە چىنە - قاچىلار بار، چېقىلىپ كېتىدۇ.

ئەركىن: چېقىلسا چېقىلمامدۇ. كارىم نېمە.

رازىيە: ئەركىن، ئۇنداق قىلمىغىن.

ئەركىن: ئەمىسە پۇلنى بەر. سىلەر ئېلىپ بەرگەن كارىۋاتنىمۇ ئىشلەتمەيمەن. سېتىۋېتەمسىلەر، نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار. بىر يېرىم مىڭ كويلۇق بىر خىل كارىۋات بارىكەن، شۇنى ئالىمەن.

تاجىخان: ۋۇ ئىنساپسىز. سەن خىيالىڭدا دېگىنىمنى قىلىمەن دەپ ئويلاۋاتامسەن تېخى؟ مەن سېنى... مەن سېنى... خەپ (ياغلىقى بىلەن ئەركىننى ئۇرىدۇ).

ئەركىن: ئىشىڭنى قىلە (ياغلىقنى تارتىۋېلىپ يەرگە چۆرۈۋېتىدۇ).

تاجىخان رازىيە: ھۇ، دەيۈز! ھۇ، چوشقا! خەپ، توختاپتۇر.

[ئەخمەت كىرىدۇ.]

ئەخمەت: نېمە بولدى؟

تاجىخان: گەخمەت، گەپ قىل ېۇ ئۇكاڭغا. تېلېۋىزورنىڭ پۈلىنى ھازىرلا ئالمىمەن دەپ ئاپىسىنى قىستاۋاتىدۇ.

رازىيە: ئادىمەتچىلىكلەرنى كۆرىمەن، گەگەر ئارىسىدا ئىلون، دىلون دېگەن ئەرسىلەر بولۇپ قالسا، تويىنى بۇزۇۋېتىمەن، دەيدۇ.

تاجىخان: قارا ئۇنىڭ ھالىنى - ھە، خۇددى بىر يەرنىڭ شاھزادىسىدەك. تويغا دەپ ئالغان كارىۋاتنى ياراتماي ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزى كۆرۈپ قويغان بىر يېرىم مىڭ كويلۇق كارىۋاتنى ئالارمىش. پۇل بېرىڭلار، دەيدۇ.

رازىيە: بۇ دەيۇزنى ئاشۇ ئانىسى باققان. ئانىسىغا ئوخشاشلا كاج ئادەم بوپتۇ بۇ.

گەخمەت: (ئاچچىقى بىلەن) قوپ ئەركىن، ئاستىدىكى يەشىكنى ئەپچىقىپ ماشىنىغا باس.

گەركىن: باسمايمەن.

گەخمەت: گەركىن!

گەركىن: ئىشىكنى قىل!

گەخمەت: نېمە؟! ئىشىكنى قىل دەۋاتامسەن تېخى؟!

[گەخمەت گەركىننى ئولتۇرغان يېرىدىلا بوغۇپ يەرگە باسىدۇ.]

رازىيە: ۋايجان، بولدى، ئۇرۇشماڭلار. چىنە - قاچىلارنى چېقىۋېتىسىلەر. گەخمەت، ئۇكاڭنى قويۇۋەت. بىر يېرىنى ئاغرىتىۋېتىسەن.

تاجىخان: ۋايەي، ۋاي توۋا، ۋاي قانداق قىلاي، ئۇرۇشۇپ كەتتى.

رازىيە: (سىرتقا قاراپ) رۇستەم، بالىلار ئۇرۇشۇپ كەتتى.

[بىر قانچە ئەر - ئايال مېھمان خۇددى تاماشا كۆرۈشكە كەلگەندەكلا كىرىپ كېلىشىدۇ.]

(پەردە چۈشىدۇ)

تۆتىنچى كۆرۈنۈش

ۋاقتى: ئالدىنقى كۆرۈنۈشتىن بىر قانچە كۈن كېيىن.

ئورنى: ھەيدەرنىڭ ئۆيى.

[ئاننىڭ ھالىتىدىن ئۇنىڭ ماغدۇرسىزلانغانلىقى بىلىنىدۇ.]

ئانا: (قىلماقچى بولغان ئىشىنى ئۇنتۇپ تۇرۇپقېلىپ) مەن نېمەقىلماقچى ئىدىم؟ . . . ھە، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى (يىڭنىگە يىپ ئوتكۈزمەك بولىدۇ، لېكىن ئوتكۈزەلمەي قىينىلىدۇ).

[خاسىيەت چىقىدۇ.]

خاسىيەت: ئاپا، نېمە قىلىۋاتىلا؟

ئانا: پەزىلەتنىڭ قورچىقىغا كۆڭلەك تىكىپ بېرەي دەۋاتىمەن.

خاسىيەت: نېمە جاپا. ھازىر ئۇنىڭ قورچاق ئوينايدىغان ۋاقتى بولمىسا؟!

ئانا: ياق خاسىيەتخان، ئۇ تېخى كىچىك. بۇ قورچاقنى مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈم تىكىپ بەرگەن. يىتىپ كەتمىسۇن دەپ مېنىڭ ساندۇقۇمغا سېلىپ قويۇپتۇ. بايا ئاخىرەتلىكلىرىمنى رەتلەپ قويايي دەپ قارىسام شۇنىڭ ئىچىدىن چىقتى. قورچىقىغا يەنە بىر كۆڭلەك تىكىپ بېرەي، ئاپام تىكىپ بەرگەن دەپ ساقلاپ قويار. . . (خىيال بىلەن) خۇدا ئۆمرىنى بەرسە، ئۇ ئۇزاق يىللار ياشايدۇ. ئۇھ، ئۇ قانچىلىك راھەت كۆرەر. قانچىلىك ئازاب چېكەر. ھەي، ئايال خەقنۇ بەك جاپاكەش. . . (يىڭنىگە يىپنى ھەر قانداق قىلىپمۇ ئوتكۈزەلمەيدۇ) ئاشۇ غۇۋا يېنىپ تۇرغان قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ بىر ئاخشامدىلا بىر دوپپىنى پۈتكۈزۈۋېتەتتىم. . . ھەي. . . مۇشۇ كۆزۈم. . .

خاسىيەت: ئەكەلسىلە، مەن ئوتكۈزۈپ بېرەي (يىپ - يىڭنىنى ئېلىپ ئوتكۈزمەكچى بولۇپ ھەپىلىشىدۇ). ۋىيەي، ئەمدى مېنىڭ كۆزۈمگە نېمە بولدى؟

ئانا: «قېرىمايدىغان ئادەم يوق، يىقىلمايدىغان دەرەخ» دەپتىكەن كونىلار. كۈنلەر ئوتۇپ تۇرىدىكەن، سۇلار ئېقىپ دېگەندەك. تۇنۇگۈنكى بوۋاق بۈگۈن چوڭ ئادەم بولۇپ بەزىسى تېخى جاھانغا سىغماي قالىدىكەن.

خاسىيەت: (يىپنى يىڭنىگە ئوتكۈزۈپ) ئۇھ، ئاران ئوتكۈزدۇم.

ئانا: سىز بۇ ئۆيگە كەلگىلىمۇ ئوتتۇز بەش يىلدىن ئاشتى. دەسلەپتە كېلىن بولغان بولسىڭىز، مانا ئەمدى قېيىن ئانا بولۇپ نەۋرىلىك بولۇپ قالدىڭىز.

خاسىيەت : ئەمدى چۈشەندىم. ئاپا، قېيىن ئانا بولماق بەك تەسكەن. تۆت ئوغۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۆيلەپ، پەزىلەتنى ياتلىق قىلىپ بولغۇچە ئۆزۈم نېمە بولۇپ كېتەرمەن. كېلىنلەرنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشمەكنىڭ تەسلىكىنى ئەمدى بىلدىم.

ئانا: يامان كۈنلەر ھارام بولسۇن، قىزىم.

خاسىيەت: ئوغۇل تۇغدۇم دەپ ئانچە خۇش بولۇپ كەتكۈلۈكمۇ ئەمەسكەن... يىڭنىگە يىپ ئۆتكۈزۈپ بەرسەممۇ ئولتۇرۇپلاغۇ. ئەكەلسىلە، مەن تىكىپ بېرەي (يىپ - يىڭنە ۋە پۇرۇچلارنى ئالىدۇ).

ئانا: ھەيدەر نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ؟ پەزىلەتمۇ تېخىچە يوق؟!

خاسىيەت: ئۇلارنىڭ كېلىدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى.

[ھەيدەر كىرىدۇ.]

ھەيدەر: ئاپا.

ئانا: ھەيدەرمۇ سەن بالام؟ بۇگۈن ئەجەب كېچىكتىڭا؟

ھەيدەر: ياق ئاپا، كېچىكمىدىم. باشقا كۈنلەردىكىگە ئوخشاش.

ئانا: شۇنداقمۇ؟ ماڭا بەك ئۇزاق بىلىنىپ كەتكەن ئوخشايدۇ. يېنىمدا بىردەم ئولتۇرغىنە.

ھەيدەر: بولىدۇ ئاپا. ئىشتىن ھازىر كەلدىم. باشقا ئىشىم يوق. ئەمدى يېنىڭىزدا قانچىلىك دېسىڭىز شۇنچىلىك ئولتۇرىمەن.

ئانا: قېرىغان چېغىدا ئادەم گاراڭ بولۇپ قالىدىكەن. يالغۇز قالسىلا بۇرۇنقى ئىشلار ئادەمنىڭ ئېسىگە كېلىۋېلىپ بىئارام بولىدىكەن. خۇشاللىق ئوڭاي ئۇنتۇلۇپ كېتىپ، كىشىنىڭ ئېسىدە ئاشۇ خاپىلىق بىلەن ئۆتكەن ئىشلارلا يىغىلىپ قالىدىكەن. خاپىلىقنىڭ يارىسى ئېغىر بولامدۇ، ئىشقىلىپ بەزى ئىشلار ھەقىقەتەن ئادەمنىڭ ئېسىدىن چىققۇسىز...

ھەيدەر: ئاپا، بىزمۇ سىزنى كۆپ خاپا قىلدۇق.

ئانا: ياق بالام، بالىلىرىمدىن خاپا ئەمەسمەن. بالىنىڭ خاپىلىقلىرى ئاتا - ئانىنىڭ ئېسىدە قالمايدۇ. پەقەت قېرىغان چېغىدا «ئاپا، ھالىڭ نىچۈك» دەپ ئىككى ئېغىز تاتلىق گېپى بىلەن ئازراق ۋاقتىنى ئايىماي ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويسا، بولدى شۇ كۇپايە. بالا ئاتا - ئانىنى سېغىنمىغان بىلەن، ئاتا - ئانا بالىنى بەك سېغىنىدۇ.

ھەيدەر: راست ئاپا. شۇنداق. توغرا دېدىڭىز. (خاسىيەتنىڭ قولىدىكىنى كۆرۈپ) نېمە ئۇ؟

خاسىيەت: قورچاققا كۆڭلەڭ تىكىۋاتىمىز.

ھەيدەر: قىزىق گەپقۇ بۇ. كىمنىڭ قورچىقى؟

خاسىيەت: پەزىلەتنىڭ.

ھەيدەر: ئۇ ئەمدى قورچاق ئوينىماس؟

ئانا: بۇ ئۇنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى قورچىقى. سەن ئۇنىڭ قورچاق ئوينايدىغان - ئوينىمايدىغانلىقىنى نەدىن بىلىسەن، سەن ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم قورچاق ئېپ بېرىپ باقتىڭمۇ؟ تاقاشتى دەپ تاشلىۋېتىسىلەر تېخى... ئۇنى ھەرگىز خاپا قىلماڭلار. بولمىسا مەن رازى بولمايمەن. (خاسىيەتنى كۆرسىتىپ) خاسىيەتخاننىمۇ ھېچكىمگە خاپا قىلدۇرما. بالىلىرىڭ چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلدى. ئاشۇلارنى بېقىپ چوڭ قىلغۇچە ئۇمۇ جىق جاپالارنى تارتتى. ئۇنى ھۈرمەت قىل. قىزىڭنىڭ ئىززەت - ھۈرمىتىنى قىلغىنىڭ ئاپاڭنى ھۈرمەت قىلغىنىڭ. ئايالىڭنى ھۈرمەت قىلغىنىڭ ئوخشاشلا ئاپاڭنى ھۈرمەت قىلغىنىڭ. بۇنى ھەممە ئوغۇللىرىڭغا ئېيت، چۈشەندۇر. ئايال كىشى جاپاكەش خەق. ھەر قانداق بىر ئەركەكنىڭ ئاپىسى بولىدۇ. ئۇ ئايال كىشى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئىززەت - ھۈرمىتىنى قىلىشى كېرەك.

ھەيدەر: چۈشەندىم. سۆزلىرىڭىز بىردىنبىر ھەقىقەت، ئاپا. دېگىنىڭىزدەك قىلىمەن... ئادەمنىڭ ئەقلى توشقان ۋاقتى، ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقتى بولىدىكەن. ئۇ چاغدا پۇشايمان قىلىدىغان ئىشلار نۇرغۇن بولىدىكەن.

ئانا: ئادەمنىڭ ھاياتىدا پۇشايمان قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلار بولىدۇ... بالام، ساڭا قىلىدىغان

بىر ئىلتىماسىم بارىدى. . .

ھەيدەر: دەڭ ئاپا، ئۇ نېمە گەپ؟

ئانا: ئاددىي رەختتىن بولسىمۇ بولىدۇ، ماڭا بىر يېڭى كۆڭلەك تىككۈزۈپ بەرگەن بولسىڭ.

ھەيدەر: ماقۇل ئاپا، ماقۇل. ئاددىي رەختتىن دېگىنىڭىز نېمىسى. ئېسىلىدىن، كۆڭلىڭىز تارتقىنىدىن دەڭ.

ئانا: ئېسىلىنىڭمۇ كېرىكى يوق ئەمدى. ماڭا بىر يېڭى كۆڭلەك بولسىلا بولدى.

ھەيدەر: ئاپا، سىزنىڭ يېڭى كۆڭلىكىڭىز يوقمۇ - ھە، ھەي. . . نېمىشقا دېمەيسىز؟! نېمىشقا ھە، ئاپا؟!

ئانا: ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ قالسا، يۈغۇچىغا قويغۇدەك بولسىلا بولىدۇ. «ئۆلۈك نەگە بارىدۇ؟ دېسە تىرىكنىڭ ئەيىبىنى ئاچقىلىسى» دەيدىغان گەپ بار. سىلەرمۇ كىچىك ئادەم ئەمەس. يۈغۇچىغا نېمە قويۇپتۇ؟ دېسە سىلەرگە سەت.

ھەيدەر: ئاپا، سىز ئۆزىڭىزنى ئويلىماي يەنىلا بىزنى ئويلاۋېتىپسىز.

ئانا: ئاياغ يۈغۇچىغا ئۆتۈكۈمنىسى ئاتاپ قويدۇم. ئۇنى نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاۋايلاپ كىيمىگەن. سەن ئۇنىسى موزدۇزغا ئاپىرىپ پاشنىسىنى ئوڭشىتىپ مايلىتىپ قوي، يېپىيېڭىلا بولىدۇ. سىلەرنى ئالدىراپ قالمىسۇن دەپ ئاق رەختلەرنىمۇ ئېلىپ قويغان. يۈغۇچىغا ئىشلىتىدىغان سوپۇن، يەنە ئاخىرەتلىكنى تەييارلاشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن، يىپ - يىڭنە، قايچا دېگەندەك نەرسىلەرنى تەييارلاپ قويدۇم. پەزىلەت بىلىدۇ. مەن ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ، تاپىلاپ قويدۇم.

ھەيدەر: بولدى ئاپا، بۇنداق گەپلەرنىسى دەۋەرمەڭ.

خاسىيەت: (كۆڭلىسى بۇزۇلۇپ) ساپساقلا تۇرۇپ بۇنداق دېسىلە ئاپا، ئادەم ئەجەب بىر خىل بولۇپ قالىدىكەن.

ئانا: نەچچە كۈندىن بېرى سىلەرگە دېمىگىنىم بىلەن، ئۆزۈم بىلىمەن، ئەھۋالىم ئانچە ياخشى ئەمەس.

ھەيدەر: دوختۇرغا ئېلىپ بارای.

خاسىيەت: شۇنداق قىلىڭ، ئاپامنىسى دوختۇرغا كۆرسىتىپ بارايلى.

ئانا: ياق، ئاۋارە بولماڭلار، مەندە دوختۇرغا ئاپىرىپ داۋالاتقۇدەك باشقا كېسەل يوق. يەيدىغىنىمنى يەپ، ياشايدىغىنىمنى ياشاپ بولدۇم، بالام. ئەمدى زاۋال ۋاقتىمۇ بولۇپ قالدى. . . شۇ كۈنلەردە ئاتاڭ چۈشۈمگە تولا كىرىدىغان بولۇپ قالدى. . .

(ئانا يىراقلارغا قاراپ خىيال سۈرۈۋاتقاندەك بىر خىل ھالەتتە يېتىپ قالىدۇ. سەھنە قارانغۇلىشىپ يورۇيدۇ. بوۋاي ھېچقانداق ئىپادىسىز ھالدا كىرىپ كېلىدۇ.)

ئانا: ئاتىسى، قاچاق كەلدىلە؟

بوۋاي: مەسچىتتە نەزىر بولغان. مەۋلۇتنىڭ نەرسىلىرى. يېگىن، كېسىلىگە شىپا بولۇپ قالار (مەۋلۇت مېۋىلىرىدىن ئانىغا بېرىپ، ئۆزى ھاسىغا تايانغىنىچە ئۇدۇل قاراپ ئولتۇرىدۇ).

ئانا: بۇگۈن ئۆزۈمۇ خېلى ياخشى تۇرىمەن.

بوۋاي: خۇدا شىپالىق بەرسە ياخشى بولۇپ قالسەن.

ئانا: بايىاتىن يالغۇز يېتىپ جىقلا خىياللارنى قىلىپ كېتىپتىمەن.

بوۋاي: نېمىلەرنى ئويلاپسەن؟

ئانا: ئىككىمىز شۇنچە ئۇزۇن يىل ئۆي تۇتۇپتىمىز. . .

بوۋاي: ھە مۇنداق دېگىن. خىياللىرىڭ بەك ئۇزاققا كېتىپتۇغۇ سېنىڭ؟!

ئانا: سەل ساقسىز بولۇپ قالسامىلا سىلىدىن ئەندىشە قىلىمەن. مېنىڭدىن كېيىن قالسا، نېمە كۈنلەرنى كۆرەر دەپ.

بوۋاي: كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ئاپىسى.

ئانا: نېمىلا قىلغان بىلەن بىرەر ۋاقلىق ئىسسىق تاماق ئېتىپ، قورساقلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا يارايمەن.

بوۋاي: كىم بىلىدۇ. قايسىمىز بۇرۇن كېتىپ، قايسىمىز كېيىن قالىمىز.

ئانا: مەن بۇرۇن كېتىپ قالسام، سىلى جاپادا قالىلا.

بوۋاي: سەن قالساڭ ئوغۇللار ساڭا بوي

بەرمەسمىكسىن؟ (خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ كېتىپ) شۇ كۈنگىمۇ شۇكرى.

ئانا: ئۆمرىمىز شۇكرى - قانائەت بىلەن ئۆتتى.

بوۋاي: ئۆزىمىزگە ئازراق بولسىمۇ ئاراملىق ئىزدىدۇق. يېمەي نېمىشقا ئۇنى نېرى قىلىپ قويىسەن؟

ئانا: بۇنى كېيىن سىلى يېسىلە.

بوۋاي: ھىم... مانا شۇنداق كۆڭلى يۇمشاقلىق قىلىپ، بالىلارنىمۇ يامان ئۆگىتىۋەتتىڭ. ئەمدى ئۇلار ئۆزلىرىنىلا ئويلايدۇ.

ئانا: شۇكرى قىلىش كېرەك دېدىلەغۇ. شۇكرى قىلايلى. خۇدا بىر كۈنى ئۇلارنىڭ كۆڭلىگىمۇ ئىنساپ بېرەر.

بوۋاي: بىز ئۇلارنى بېقىپ چوڭ قىلغۇچە نېمە كۈنلەرنى كۆرمىگەن؟! مانا سەن ئاغرىپ يېتىپسەن. نېمىشقا كېلىپ يوقلىمايدۇ؟! نېمىشقا پەرۋانە بولۇپ بېشىڭدا تۇرۇشمايدۇ. بىرسى بېشىڭنى تۇتسا، بىرسى پۇتۇڭنى ئۇۋۇلىسا، ئۇسسۇزلۇق ئىچۈرسە بولماسمىدى؟! ھەي، سىلەرمۇ قېرىيسىلەر، ئەنە شۇ چاغدا كۆرۈسىلەرغۇ.

ئانا: ئاتىسى، ئۇنداق دېمىسىلە. بالىلار قارغىش قېپى بولۇپ قالمىسۇن. بىز ئۇلارنىڭ ئىنساپىنى، بەختىنى تىلەيلى!

بوۋاي: قايسىبىر ئاتا - ئانا ئۆز بالىسىنىڭ بەختىنى تىلىمىگەن؟!

ئانا: ھەقىچان ئۇلارنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئالدىراشچىلىقى باردۇر. ئىككىمىز بىللە ئۇلارنى كۆرۈپ كېلەيلى.

بوۋاي: ئاشۇ ژاپاسىزلارنىمۇ - ھە؟

ئانا: ئاتىسى!

بوۋاي: ھەر كىمنىڭ نىيىتى ئىقبالى ئۆزىگە (سىرتقا قاراپ ماڭىدۇ).

ئانا: ئاتىسى، ياستۇق قويۇپ بېرەي، بىردەم يۆلىنىپ ئولتۇرۇۋالسىلا.

بوۋاي: ھېلى مەجلىسكە دەپ چاقىرىپ كىرەر. دۇمبەمگە تاقايدىغان ئۇنسۇر دېگەن خېتى بار ئاق لاتىنى يۈيۈپ قويدۇڭمۇ. ئالدىنقى قېتىم بۇنى نېمىشقا كىر قىلىۋەتتىڭ، دەپ يەرگە ئېڭىشتۇرۇپ بىر مۇنچە ئاۋارە قىلدى.

ئانا: يۈيۈپ قويغان، يۈيۈپ قويغان. بىراق ئۇنىڭ خېتى ئۆچۈپ كېتىپتۇ. ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ (ئىزدەيدۇ، تاپالمايدۇ. بوۋاي جىملا چىقىپ كېتىدۇ) ئاتىسى توختىسىلا، مېنى ساقلىسىلا، مەنمۇ چىقاي... ئۇ يەنە كەتتى... ئۇھ، بۇ يىللار ماڭا ئەجەب ئۇزۇن تۇيۇلۇپ كەتتى. ئەجەب ئۇزۇن. ئادەم بالىسى بەك چىداشلىق نېمىكەن.

[چىراغ يانىدۇ. ئانا ئۆزىگە كېلەلمەيدۇ.]

ھەيدەر: ئاپا، بايا سىز بىر گەپلەرنى قىلغاندەك قىلدىڭىز، چۈش كۆرۈپسىزمۇ؟

ئانا: چۈش كۆرۈپتىمەن بالام.

ھەيدەر: سىز يەنە يىغلىدىڭىز.

ئانا: ئاتاڭ يەنە چۈشۈمگە كىرىپتۇ. ئۆزى خاپا. يەنە ھېلىقى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى ئۇنسۇر دېگەن ئاق لاتىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ.

ھەيدەر: ئاپا، ئۇ كۆڭۈلسىز كۈنلەرنى ئۇنتۇپ كېتىڭ. ئۆزىڭىزنى ئازابلاپ نېمە قىلىسىز؟

ئانا: بىلمەيمەن بالام، ئاتاڭ تولاراق شۇ كۈنلەر بىلەنلا چۈشۈمگە كىرىدۇ. ھەقىچان ناھەق-چىلىق بەك ئېغىر كەلگەن بولسا كېرەك... بەزى ئىشلارغا ھازىرغىچىلا ئەقلىم ھەيران. ئويلاپمۇ تېگىگە يېتەلمەيمەن. بىر قېتىم ئاتاڭنى كۆرەش قىلدى. جالال دەيدىغان بىرسى بولىدىغان، ئاتاڭ ئۇ كىشىگە ھېچقانداق يامانلىق قىلمىغان. ئاشۇ جالال دېگۈيلەپ ئاتاڭنىڭ ئالدىغا كېلىۋالدى. سۆزلەۋاتىدۇ. ئۇخلىسىمۇ ئاتاڭنىڭ چۈشىگە كىرىپ باقمىغان ئىشلار. بىر چاغدا: مەسىلەڭنى تاپشۇرامسەن - يوق، ھەي ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر، دەپ ساقلىدىن تۇتۇۋېلىپ، كۆچەپ تارتىپ، بىر تۇتام ساقلىنى يۇلۇۋالدى. (ئانا ھەسرەتلىنىپ، ئۇنسىز ئۆكسۈپ كېتىدۇ) پەقەت ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭنىڭلا ئىچى ئاغرىمىسا، ئادەمنىڭ ئادەمگە ئىچى ئاغرىمايدىكەن. قانداق گۇناھسىز بارلىقىنى ئۆزىمىزمۇ بىلەيمىز. بىراق دۇشمەن

ئىدۇق.

ھەيدەر: بولدى، قويۇڭ ئاپا. ئۇ چاغلارنى ئەسلىمەڭ. ھە، مۇنداق قىلايلى، مەن سىزنى دوختۇرغا ئېلىپ باراي. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالدىمىزدىكى يەكشەنبە ھەممە بالىلىرىڭىز - نەۋرە - ئەۋرىلىرىڭىزگىچە كەلسۇن. مەن ئۇلارغا خەۋەر قىلاي.

ئانا: (تۇرۇپ كېتىپ) مېنىڭ كېسىلىم يوق. ياق، دوختۇرغا بارمايمەن. بالىلارغا خەۋەر قىل، ئۇلار كەلسۇن. ھەممىسى، ھەممىسى كەلسۇن! ھەيدەرجان بالام، ئۇلار پاتراق كەلسۇن، ماقۇلمۇ؟

ھەيدەر: ماقۇل ئاپا.

(پەردە چۈشىدۇ.)

بەشىنچى كۆرۈنۈش

ۋاقتى: ئالدىنقى كۆرۈنۈشكە ئوخشاش كېچىدۇ.

ئورنى: ھەيدەرنىڭ ئۆيى.

[ئانا خامۇش ياتىدۇ. ھەيدەر بىلەن خاسىيەت ئونىڭ يېنىدا تۇرىدۇ.]

ھەيدەر: ئاپا، كۆزىڭىزنى ئېچىڭا، ئاپا.

ئانا: (ئۆزىگە كېلىپ) ھە، قايسىڭ سەن؟

ھەيدەر: ئاپا، بۇ مەن، ھەيدەر.

ئانا: ھە، ھەيدەرمۇ سەن؟...

خاسىيەت: ئاپا، مېنى تونۇدىلامۇ؟ مەن خاسىيەت.

ئانا: تونۇدۇم... قالغانلار قېنى؟

ھەيدەر: ئۇلارمۇ بار... ھازىر يېتىپ كېلىدۇ.

ئانا: پەزىلەت قېنى؟ ئۇ يېنىمغا كەلسۇن.

ھەيدەر: ھازىرلا كېلىدۇ. ئاز قالدى. (تىت - تىت بولۇپ) ئۇلار ئەمدى يېتىپ كەلسە بولاتتى.

ئانا: بىرەر قىزىمنىڭ يوقلۇقىغا تولا ئۆكۈنەتتىم. كېيىن خاسىيەت قىزىم سىز پەزىلەتكە كۆز يورىدىڭىز. ئۇنى ھەممە بالىڭىزدىنمۇ ئەتىۋار بىلىپ قۇچىقىمغا ئالدىم. بۆشۈكىدە يېتىپ ۋىلىقلاپ كۈلۈپ بەرسە، دۇنيادا مېنىڭدىن ئارتۇق بەختلىك ئانا بارمىدۇ دەيتتىم. ئۇ ماڭا ئەگىشىپ چوڭ بولدى. ئەمدى ئۇ سىزگە قالىدۇ. كۆڭۈل بۆلۈنۈپ كېتىدىغان گەپ بولمىسۇن. ئۇنى قەدىرلەڭ. ئۇ سىزنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى سىردىشىڭىز، كۆڭۈل ئارامىڭىز. ئۇنىڭدىن سىز ئۆزىڭىزگە تەسەللىي تاپالايسىز.

خاسىيەت: ماقۇل ئاپا، ماقۇل، چۈشەندىم.

ھەيدەر: خاتىرجەم بولۇڭ ئاپا. مەن ئۇنى ھېچكىمگە خار قىلدۇرمايمەن.

ئانا: سىز مېنىڭ ئالدىمغا كىچىك كەلگەن. مانا ئەمدى نەۋرە كۆردىڭىز. بىز ئايالار بەك جاپاكەش خەق. ئۆزىڭىزنى ئاۋايلاڭ.

خاسىيەت: خىزمەتلىرىنى ياخشى قىلالمىدىم. ئالدىلىرىدىن توغرا ئۆتكەن يەرلىرىم كۆپ. بەزى ئىشلاردا ئاۋايلىماي كۆڭۈللىرىنى رەنجىتتىم...

ئانا: ياق، خاسىيەتخان قىزىم. ھېلىمۇ ئېغىرىمنى جىق كۆتۈرۈپ كەلدىڭىز. جىق جاپا سالدىم. مەن سىزدىن رازى. (ھەيدەرگە) ئوغلۇم، سەنمۇ مېنىڭدىن رازى بول. مەن سېنىڭدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى. مەن ھەممىڭلاردىن رازى. مېنى گۆرىدە خاتىرجەم ياتسۇن دېسەڭلار، ئادىلنى تاشلىۋەتمەڭلار.

ھەيدەر: ماقۇل ئاپا، مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك قىلىمەن.

ئانا: رۇستەم نېمىشقا شۇ چاققىچە يوق؟ نەۋرىلەر كەلسۇن، ئۇلارنى بىر كۆرەي.

ھەيدەر: ھەممىسىگە خەۋەر بەردۇق. كېلىشۋاتىدۇ.

ئانا: ھە بوپتۇ. خەۋەر تاپقان بولسا كېلىپ قالار. مېنى ئىشىك تەرەپكە قارىتىپ ياتقۇزۇپ قويۇڭلار. بالىلارنىڭ يولىغا قاراپ ياتاي.

[ھەيدەرنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلايدۇ.]

ئانا: ھەيدەرجان بالام؟

ھەيدەر: مانا مەن، ئاپا.

ئانا: سەن يىغلاۋاتامسەن؟

ھەيدەر: ياق، ئاپا. يىغلىمىدىم.

ئانا: مېنىڭ ئەمدى ۋاقىت - سائىتىم توشۇپ قالدى. ناۋادا ئاللا ئىگەم ئامانىتىنى ئېلىپ، مەن ئاراڭلاردىن كېتىپ قالسام، سىلەر يىغلىماڭلار، مەن سىلەردىن ئىككى دۇنيا رازى.

ھەيدەر: نېمىلەرنى دەۋاتىسىز ئاپا. سىز ساقىيىپ قالىسىز. . .

ئانا: ھەي. . . سىلەر يىغلىماي تۇرالمايسىلەر. بوپتۇ، يىغلىغۇڭلار كەلسە، بالىغا مېھرى قانماي كەتكەن ئاپام، دەپ يىغلاپ قويۇڭلار. مەن سىلەردىن يەنە بىر مەرتىۋە رازى بولۇپ كېتەي.

خاسىيەت: (كۆڭلى بۇزۇلۇپ) ئاپىمىزنىڭ دەۋاتقان گېپىنى. شۇ ھالدا يېتىپ يەنە بالىغا قانماي كېتىۋاتىدۇ.

[ئاز سۈكۈتتىن كېيىن.]

ئانا: (سىرتتىن بېرىلگەن ئاۋاز) بۇ جاھاندا نۇرغۇن ئىشلار ئۆتىدىكەن. شۇ ئۇزاق زامانلار چۈشتەك غۇۋا ئېسىمگە كېلىدۇ. بىر چاغلاردا مەنمۇ بالا ئىدىم. جاپاكەش ئاپام يادىمغا يەتسىلا كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ يىغلىغۇم كېلىدۇ. جېنىمغىنا ئاپا، قېنى سەن؟ ئاپا، يالغۇزلۇق تارتىپ كەتتىم. بەك يالغۇزلۇق تارتتىم. سېنى كۆرمىگىلى ئۇزاق بوپتۇ. بەك ئۇزاق. مېنى قۇچىقىڭغا ئال، ئاپا.

ھەيدەر: ئاپامنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇۋاتسا كېرەك. ئاغزى ئۇمچىيىپ كېتىۋاتىدۇ.

خاسىيەت: ئاپىسى يادىغا يەتكەن ئوخشايدۇ، قىچقىرىۋاتىدۇ.

ھەيدەر: ئاپا، كۆزىڭىزنى ئېچىڭا.

ئانا: (ئۆزىگە كېلىپ) ئادىلمۇ سەن؟

ھەيدەر: ياق. مەن ھەيدەر.

[ئانا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ جىم بولىدۇ.]

ئانا: (سىرتتىن بېرىلگەن ئاۋاز) سەن مېنى بۇنچىلىك ئۇزاق ساقلاتمىساڭ بولاتتىي. ئەمدى جىق ۋاقتىم قالمىدى. ناھە قىلىپ تاش - تۇپراقنى ئورنىدىن يۆتكىسەڭمۇ ئورنىغا كەلمەيدىغان ئىش زادىلا ئورنىغا كەلمەيدۇ. . . بۇگۈن قانداق كۈن بولغىيدى؟ . . . ئۇنتۇپ كېتىۋاتىمەن.

[پەرزىلەت كىرىدۇ.]

پەرزىلەت: ئاپا! مەن كەلدىم. ئاپا؟ ! . . . نېمە بولدىڭىز، نېمىشقا ماڭا گەپ قىلمايسىز؟ (پەرزىلەت ئانىنىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتۈپ تەلمۈرىدۇ. لېكىن ئانا گەپ قىلمايدۇ) دادا، ئاپام ماڭا گەپ قىلمايدىغۇ؟

ھەيدەر: . . .

پەرزىلەت: ئاپا، مېنىڭ سىزگە دەيدىغان جىق گەپلىرىم بارىدى. . . ئاپا مەن سىزگە قارايمەن. ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىمەن. سىز نېمىشقا ماڭا گەپ قىلمايسىز؟ مەن سىزنى شۇنداق ياخشى كۆرىمەنغۇ ئاپا. (يىغلايدۇ)

ئانا: (سىرتتىن بېرىلگەن ئاۋاز) بۇ كىم بولغىيدى؟ ئۇ نېمىشقا يىغلايدىكەنە؟ . . . ئاھ، جېنىم قىزىم، بۇ سەن ئىكەنسەنغۇ؟ نېمىشقا يىغلايسەن، يىغلىمىغىن ئالتۇن قوزام. . . مېنىڭمۇ يىغلىغۇم كېلىۋاتىدۇ. ساڭا ئەمدى ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمەيمەن. . . ئى خۇدايا، پاكۇپەرۋەردىگارا، مەن سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي، دوستۇڭ مۇھەممەد سەللاللاھۇ ۋەسسالامنىڭ ئۈممەتلىرىدىن بولغان ئايال زاتى ئاجىز كېلىدۇ. ئۇلار مېھىر - مۇھەببەتكە موھتاج. ئۇلارنى خارلىقتىن يىراق قىلىپ ياخشى ئۈممەتلىرىڭنىڭ قاتارىدا ئۇلارنىڭ ئورنىنى يۇقىرى قىلغايسەن. ئۇلارنىڭ گۇناھلىرى بولسا ماڭا يۈكلىگىن.

[پەرزىلەت ھەسرەتلىنىپ يىغلايدۇ.]

پەرزىلەت: ماڭا ئامراقلىقىڭىزنى بىلدۈرۈپ كۆلۈپ بىر قاراپ قويغان بولسىڭىزچۇ، ئاپا. ئىككى ئېغىز گەپىڭىزنى ئاڭلىۋالغان بولسام. ئىككىمىز يالغۇز قالغانلىرىمىزدا ئەجەب گەپمىز تۈگىمەيتتى، ئاپا. (يىغلاپ تۇرۇپ ئانىنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتىدۇ)

[ئادىل كىرىدۇ.]

ئادىل: ئاپا، مەن كەلدىم. مەن ئوغلۇڭ ئادىل، ئاپا!

ئانا: . . .

ئادىل: ئاپا، مەن ساڭا چاپان ئېلىپ كەلدىم. مانا، سەن ئارزۇ قىلغان ئىسسىق ھەم يۇمشاق چاپان. ئۇچاڭغا بىر ئارتىۋالساڭچۇ ئاپا. مەن خۇش بولۇپ قالاي. . .

ئانا: . . .

ئادىل: ئاپا، نېمە ئۈچۈن گەپ قىلمايسەن؟ (ھەيدەردىن) ئاكا! ئاپام ماڭا گەپ قىلمايدىغۇ.

ھەيدەر: . . .

ئادىل: ياق، مېنىڭ ئاپامغا دەيدىغان نۇرغۇن

گەپلىرىم بار. (ھەسرەتلىنىپ) ھەي... ي، گەس - ھوشۇڭنىڭ بارىدا يېتىپ كېلەلمەپتىمەن ئاپا! ماڭا قىلىدىغان گەپلىرىڭ بولغىيدى. مېنى بىر قېتىم بولسىمۇ بالام دەپ بىر چاقىرساڭچۇ؟ گەجەب بەڭباشلىق قىپتىمەن. سەن مېنى تۇغقان چېغىڭدا ئوغۇلدىن پۇتۇن جاھان سۆيۈنۈپ كېتىدۇ، دەپ ئويلىغان بولغىدىڭمۇ؟ مەن ئالدىڭدا گۇناھكار. گەمدى دۇنيانى ئالقىنىمغا ئېلىپ ئالدىڭغا قويسامۇ بىر قېتىم «بالام» دەپ قىچقىرىشىڭغا ئېرىشەلمەيمەنغۇ، ئاپا؟! مەن سېنى يېتىپ قالىدۇ دەپ ئويلىماپتىمەن. يېنىڭدا ئولتۇرۇپ بىردەم مۇڭدىشۇالماپتىمەن. ئىسسىق چاپان كەيسەم دېسەك، پىسەنت قىلماپتىمەن. كېچىكتىم، بەك كېچىكتىم ئاپا.

ئانا: (سىرتتىن ھېرىلگەن ئاۋاز) سېنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىۋاتىمەن. ئاۋازىڭمۇ تونۇشتەك قىلىدۇ. نېمىشقا پەرياد چېكىسەن؟ سەن كىم؟

ئادىل: ئاپا! مەن ئوغلۇڭ ئادىل.

(ئانا ئادىلغا تىكىلىپ قارايدۇ ۋە سۆس قول ئىشارىتى قىلىپ يېنىغا چاقىرغاندەك قىلىدۇ. چىراغ ئۆچۈپ يانىدۇ. ئانا بىلەن ئادىل سەھنىنىڭ ئىككى تەرىپىدە گويا بىر - بىرىنى كۆرۈپ، كۆرمەيۋاتقاندەك ھالەتتە تۇرۇشىدۇ.)

ئانا: سەن بەك غەملىك كۆرۈنىسەن. بىرسى كۆڭلۈڭنى ئاغرىتتىمۇ؟

ئادىل: ياق ئاپا. مەن ئەمدى كىچىك بالا بولمىسام.

ئانا: ئۆيۈڭ پاكىز بولسۇن، پاكىزە ئۆزىنى پەرىشتىلەر كۈندە يوقلاپ تۇرىدۇ. مەن كەتكىچە ئۆيۈڭنى سۈپۈرۈپ بەرسەم بولاتتى.

ئادىل: ئاپا، سەن نەگە كېتىسەن؟ سېنىڭ بىزدىن باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭ يوقمۇ؟

ئانا: ئاتاڭ بار ئەمەسمۇ؟

ئادىل: ئاتاڭ؟... مەن ئاتامنى كۆرمىگىلى بەك ئۇزاق بوپ كەتتى. ئۇ بىزدىن بەك رەنجىگەن ئوخشايدۇ. مەن سېنىمۇ رەنجىتتىم. بەك ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزدۈم.

ئانا: مەن سېنى كەچۈردۈم بالام. ئۆزۈڭنى ئازابلىما.

ئادىل: مېنىڭ ھەممە ئازابلىرىم مانا مۇشۇ يەردە (يۈرىكىنى كۆرسىتىپ). سەن مېنى گەپۇ قىلىپ گويا يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقتەك پاك بولغىنىم بىلەنمۇ، بۇ ئازاب مېنى تىنچ قويمايدۇ.

ئانا: بالام، مەن سەندىن رازىغۇ. نېمىشقا ئوندىق بولمىغۇر خىياللار بىلەن ئۆزۈڭنى ئازابلايسەن؟

ئادىل: سېنى خۇشال قىلغان چاغلىرىم مېنىڭ پەقەت ئاشۇ كىچىك ۋاقتىم ئىكەن. ساڭا ئەركىلەيتتىم، ئۆزۈم كۈلەتتىم، سېنىمۇ كۈلدۈرەتتىم. ئارقاڭدىن قالماي ئەگىشىپ يۈرۈپ سېنىڭدىن گەپ سورايتتىم. كېچىلىرى ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇپ چۆچەك ئېيتىپ بېرەتتىڭ. مەن قۇچىقىڭدا ئوتقا قاراپ ئولتۇرۇپ چۆچىكىڭنى تىڭشايتتىم. شېرىن خىياللارنى سۈرەتتىم. ئاشۇ چۆچەكلەر ھېلىمۇ ئېسىمدە.

ئانا: ئېسىڭدە بولغىنى ياخشى. گەمدى ئۇ چۆچەكلەرنى سەن بالىلىرىڭغا ئېيتىپ بەرگىن. دۇنيادىكى ئىشلار شۇنداق تەكرارلىنىپ تۇرىدۇ.

ئادىل: سەن كېتىمەن دەيسەن. مال - دۇنيانى تاپقىلى، تارتقان زىيانىڭنى ئورنىنى تولدۇرغىلى بولىدۇ. لېكىن ئانا - ئانىنى قايتا تاپقىلى بولامدۇ؟ مەندەك بىر ۋاپاسىز ئوغۇلنى نېمىشقىمۇ تۇغقان بولغىيتتىڭ؟

ئانا: ئاتا - ئانىڭ كۆڭلى بىر ئەزىم دەريا، بالام. ئۆزۈڭنى تېتىك تۇت. بالام نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىغاندۇ؟ بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ئۇنىڭ دىلىنى رەنجىتكەنمىدۇ، دەپ يەنە ئازابقا قالماي.

ئادىل: ئاھ، مېھرىبان ئاپام. سەن يەنىلا ئۆزۈڭنى ئۇنتۇپ، بىز پەرزەنتلىرىڭ- نىڭ ئوتىدا پۈچۈلىنىۋاتىسەن. ئاپا، قوللىرىڭغا سۆيەي، پۇتلىرىڭغا بېشىمنى قوياي. ئاشۇ بوۋاق چاغلىرىمدىكىدەك سېنى بىر ھىدلاپ ئالاي.

[ئادىل تىزلىنىدۇ. سەھنە قايتا يورۇغاندا، ئادىل بېشىنى ئاننىڭ تىزىغا قويۇپ ئولتۇرغان ھالەتكە ئۆزگىرىدۇ.]

ئادىل: ئاپام يىغلاۋاتىدۇ. بەزى ئىشلار ئۇنىڭ ئېسىگە كەلسە كېرەك.

ھەيدەر: ھاياتلىقتىكى ھەممە ئىش ئەمدى ئاپىمىزنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلدى. بولدى، ئەمدى ئاپىمىز خاتىرجەم ياتسۇن.

[نەۋرىلەر، ئۇلارنىڭ ئۇياللىرى بىر - بىرلەپ كىرىپ ئاننىڭ ئەتراپىدا تۇرۇشىدۇ.]

پەزىلەت: (ئاخىرقى بىر قوشۇق سۇنى ئاننىڭ ئاغزىغا ئاپىرىپ) دادا، ئاپام سۇنى ئىچمىدى، ئاغزىدىن ئېقىپ كەتتى.

ھەيدەر: (ئاننىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ) ئازى بولۇڭ ئاپا.

[دەل شۇ پەيتتە رۇستەم بىلەن رازىيە كىرىدۇ.]

رۇستەم: ئاپام قانداقراق؟

ھەيدەر: خاتىرجەم يېتىڭ ئاپا.

بالىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى كەلدى (قولى بىلەن ئاننىڭ كۆزىنى سىلايدۇ).

رۇستەم: ياق، ئاپا! ... ئاپا، مەن كەلدىم. ماڭا رازىلىق بەر، ئاپا. ماڭا رازىلىق بەرگىن...

ھەيدەر: كىچىككىنە سەۋر قىلىڭلار. گېپىمدىن كېيىن ھەر كىم ئىچ باغرىدىكى ئازابنى قانداق يېنىكلەتكۈسى كەلسە، شۇنداق قىلسۇن... ئاپىمىز سېغىندى، قايغۇردى، خۇددى كىچىك بالىدەك ئۇمچىيىپ يىغلىدى، يۈزلىرى نۇرلىنىپ كۈلۈمسىرىدى. مەن بۇ يەردىكى سىرلارنى يېشىپ بېرەلمەيمەن. بۇنى پەقەت بىر ئاللا ئېگىم ئۆزى بىلىدۇ. لېكىن شۇنىسى ئېنىق، ئاپىمىز بىزگە جىق تارتىشتى. جېنىم ئاپام: «بالىلىرىم مەن ھەممىڭلاردىن رازى» دېدى. دۇنيادا ئاندەك كۆكسى - قارنى كەڭ ئىنسان بارمۇ؟ بىراق بىز ئاناىلىرىمىزنى زادى قانچىلىك رازى قىلالىدۇق؟ بۇنى ئۆزىمىز بىلمەيمىز. يۇرىكىمىز بىلىدۇ. بىز ئاپىمىزدىن: «گۆدەكلىك قىلىپ ئالدىڭىزدا ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىمىز ئۈچۈن بىزنى كەچۈرۈڭ» دەپ ھەر قانچە كەچۈرۈم سورىساقمۇ، ئۇ ئەمدى بىزنىڭ ھېچقانداق ناله - پەريادىمىزنى ئاڭلىيالمايدۇ. پۇشايمان قىلساقمۇ كېچىكتۇق. ئاپىمىزنىڭ قەبرىسىگە ئېگىز مۇنار تىكلىسەكمۇ، پۈتكۈل ئەل - يۇرتنى چىللاپ كاتتا نەزىر - چىراغ ئۆتكەزسەكمۇ پۇشايماننىڭ ئورنىنى تولدۇرالمايمىز... بىزگىمۇ ئاپىمىزنىڭ مۇبارەك نامىنى يادلاپ، ئۇنىڭ بىلەن پاتراق دىدارلاشقىمىز كېلىدىغان بىر كۈن كېلىدۇ. بىز نۇرغۇن ئىشلارنى ئەنە شۇ چاغدا چۈشىنىمىز.

[ھەممە قايغۇلۇق ھالدا ئاننىغا يېقىنلىشىدۇ. بۇ چاغدا بىردىن جىملىقنى بۇزۇپ بوۋاقنىڭ قىرقىراپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ھەممە بىردەك شۇ ياققا قارىشىدۇ. ئاننىڭ تۇڭدىكى سۆزلىرى ئۇلارنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئىشتىلىپ، ئۇلار يەنە بىر قېتىم لەرزىگە كېلىدۇ.]

ئانا: (سىرتتىن بېرىلگەن ئاۋاز)... بوپتۇ، يىغلىغۇڭلار كەلسە، بالىغا مېھرى قانماي كەتكەن ئاپام دەپ يىغلاپ قويۇڭلار. مەن سىلەردىن يەنە بىر مەرتىۋە رازى بولۇپ كېتەي.

(پەردە چۈشىدۇ)

1993 - يىل، ئۈرۈمچى - ئالمۇتا

مەزكۇر دراما سەھنىلەشتۈرمەكچى بولغان ئورۇن ئاپتورنىڭ رۇخسىتىسىز ئېلىنىشى كېرەك.

ئىككى ناخشا

مۇھەممەتئېلى زۇنۇن

تەشنالىق

تۇنلەر ئۇتمدۇ بىدار،
ئىشقىڭدا سۆيۈملۈك يار.
دەيدۇ كۆپنى كۆرگەنلەر:
خەت دېگەن يېرىم دىدار.

خەت ئەمەسمۇ ئەي جانان،
يىراقنى يېقىن قىلغان.
چاڭقىغان يۈرەكلەردە
خۇشلۇقنى ئېقىن قىلغان.

كېچىلەر ئۇزۇن شۇنچە،
تەشنا قىلمىغىن مۇنچە.
ئېچىلسۇن كۆلۈپ ياشناپ
كۆڭلۈم بېغىدا غۇنچە.

بەڭباش قىز

ئۇنۇت نامەرد ئاداشقىنى،
كۆيۈمسىز باغرى تاشقىنى.
ئۇزۇڭدىن ئۇتتى، بەڭباش قىز،
بىھۇدە تۆكمە ياشقىنى.

چۈشۈشنى بىلمىدىڭ، ئۇچتۇڭ،
غېمىڭگە دەرد - ئەلەم قوشتۇڭ.
كۆڭلۈڭنىڭ كەينىگە كىرگەچ،
پۇشايمان ئەگىدى باشقىنى.

بىھۇدە تۆكمە ياشقىنى،
كۆتۈرگىن ئەمدى باشقىنى.
چۈشۈشنى ئۇنتۇما ئۇچسالىڭ،
سەپەر قىلسالىڭ ياناشقىنى.

ئىككى ناخشا

ئابدۇسالام توختى

تاماشا قىل باھارىمنى

زامانەم مەڭگۈ يار قىلدى بەختكە ھۇر دىيارىمنى،
كۆڭلۈنى شاد - خۇرام ئەيلەپ، يوقاتتى ئاھۇ - زارىمنى.

بۇلۇتلار قوغلىشىپ پۈتكۈل، كۆلۈپ يۈز ئاچتى كۆك ئاسمان،
چېچىپ نۇرىنى ئالتۇن كۈن يورۇتتى لالىزارىمنى.

باراقسان باغۇ - بوستاندا ئېچىلدى رەڭمۇ رەڭ گۈللەر،
جاھان ئەھلى تاماشا قىل كېلىپ كۆركەم باھارىمنى.

چىۋەر سازەندە ساز چالسا، قونار دۇتارىغا بۇلبۇل،
جېنىڭغا جان قوشار ئاڭلا، ئەبەد ئۆلمەس مۇقامىمنى.

ئاتا - ئانا قەدىردانىم

قانچە تۇنلەر ئۇيقۇسىز ئاتا - ئانام جان كۆيدۈرۈپ،
مىڭ جاپا بىرلە مېنى چوڭ قىلدى ساغلام ئۆستۈرۈپ.

بىلمىدىم، ئاتا - ئانادەك مېھرى گۈلخان بارمىدۇ؟
قىز - ئوغۇل پەرزەنتىگە شۇنداق كۆيۈمچان بارمىدۇ؟

ھۇرمىتى يۇكسەك ئۇلارنىڭ، قەدرى چەكسىز بىباھا،
بەختىيار مەن بىر ئۆمۈر قەرزىمنى گەر قىلسام ئادا.

شادلىقىم، بەختىم، يۆلەنچىم، كۈچ - مادارىمدۇر ئاتام،
مېھرىۋانىم، دىلئارامىم، غەمگۇزارىمدۇر ئانام.

تاللىۋالدىم ئۆزۈڭنى

تۇرسۇن نىياز

گۈل قولۇڭدىن گۈل سوراپ،
كىردىم جانان بېغىڭغا.
كەلدىڭ كۈلۈپ خۇشچىراي،
نازلىق قاراپ قېشىمغا.

گۈل سوراشتىن ئۇيالدىم،
بىر كۆرۈپلا يۈزۈڭنى.
گۈل شېخىغا ئوخشاتتىم،
ئەۋرىشىمەڭ بويۇڭنى.

ئۆزمە جانان گۈلۈڭنى،
ئاۋارە قىپ قولۇڭنى.
تاللىۋالدىم باغ ئارا،
گۈل ئورنىدا ئۆزۈڭنى.

سەنئەت ئىسلاھاتى

سەنئەت تەرەققىياتىدا ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىك بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم

ئابىلجان ھېيت
(شىنجاڭ مۇقام ئانسامبىلىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)

پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەلگەندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ باشقۇرۇش مېخانىزمىدىكى كونا تۈزۈلمىلەر تەدرىجىي ئۆزگەرتىلىپ، سەنئەت نومۇرلىرىنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇرلاشتى ۋە بېيىدى، تېما دائىرىسى كېڭەيدى، تۈرى كۆپەيدى، تەرىبىۋى رولى كۈچەيدى. ئىچكى جەھەتتىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ تۈزۈلمىسى مۇۋاپىق تەڭشىلىپ، ئارتىسلارنىڭ ئاكتىپچانلىقى مۇئەييەن دەرىجىدە قوزغىتىلىپ، بەلگىلىك ئۇنۇم ۋە تەجرىبىلەر ھاسىل قىلىندى. لېكىن يېقىندىن بۇيان، كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنى بىۋاستە باشقۇرغۇچى ئورۇنلار سەنئەت

ئۆمەكلىرىنىڭ ھاياتىي كۈچكە تولغان باشقۇرۇش مېخانىزمىنى تۇرغۇزۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش ئارقىلىق، بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، كۈچلۈك ئىسلاھات روھى بىلەن كۆپ ئىزدەنگەن، نۇرغۇن تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ تەلىپىگە، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىشنىڭ قەدىمىگە ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئېھتىياجىغا دېگەندەك ماسلىشىپ كېتەلمىدى. بۇنىڭدا ھەل قىلىشقا، ئېتىبار بېرىشكە تېگىشلىك مۇنداق بىر قانچە مەسىلە ساقلانماقتا:

1. ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئورنى ۋە رولىغا بولغان ئىدىيىۋى تونۇش مەسىلىسى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ تۇتۇش فاڭجېنى ئىزچىل تەكىتلىنىپ كېلىنىۋاتقان بولسىمۇ، بەزى تارماقلاردا ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە يۈكسەك دەرىجىدە ئېتىبار بېرىلىپ، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا، ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە، بولۇپمۇ سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ ئوبيېكتىپ خىزمەتلىرىگە دېگەندەك ئەھمىيەت بېرىلمەيۋاتىدۇ. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىش ھازىرقى دەۋرنىڭ ئېھتىياجى. مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىغا بولغان ئاكتىپ تەسىرىنى كۈچەيتىشمۇ دەۋرنىڭ ئېھتىياجى.

تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ قارىشىچە، سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ھەر قانداق جەمئىيەت مەدەنىيىتىگە ئوخشاش ماددىي مەدەنىيەت بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ بىرىكىشىدىن تەشكىل تاپىدۇ. شۇڭا، ھەر قانداق شارائىتتا ماددىي مەدەنىيەت بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەتنى بىر - بىرىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. ماددىي مەدەنىيەت مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ماددىي ئاساس ۋە ئۇنۇملۇك شارائىت يارىتىپ بەرسە، مەنىۋى مەدەنىيەت ماددىي مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن روھىي ئوزۇق، مەنىۋى كۈچ بەخش ئېتىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىدىيىۋى ئاساس بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئادەم تەربىيىلەش قۇرۇلۇشى. بىز زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئادەملەر ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىمىز. دېمەك، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى پۈتكۈل مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە، كىشىلەردە توغرا غايە، ئېتىقاد، قىممەت قارىشى ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنى تىكلەشتە، زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا بولغان ئىدىيىۋى تونۇشنى ئۆستۈرۈش زۆرۈر.

2. سەنئەتنى سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە قانداق يۈزلەندۈرۈش مەسىلىسى. ھازىر مەملىكىتىمىزدىكى ئالاھىدە رايونلار، دېڭىز بويىدىكى ئۆلكە، شەھەرلەر، ئىقتىسادىي تەرەققىي قىلىش باسقۇچىدا تۇرغان رايونلار بىلەن چېگرا رايونلارنىڭ سەنئەت تەرەققىياتى ئۆز يېرىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن پەرقلىق ھالەتتە تۇرماقتا. بەزى رايونلارنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرى شۇ جاينىڭ ئىقتىسادىنىڭ يۈكسىلىشىگە ئەگىشىپ ئالاھىدە تەرەققىياتقا ئېرىشمەكتە. ھالبۇكى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى دېگەندەك تەرەققىي تاپمىغان چەت - ياقا رايونلارنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرى ھەتتا بۇرۇنقى ھالىتىنى ساقلاپ قالالماسلىقتەك ئاقىۋەتكە دۇچ كەلمەكتە.

ئىقتىسادى ئالاھىدە رايونلاردىكى مەلۇم بىركەسپىي سەنئەت ئۆمىكىنى ھۆكۈمەت راسخوت ئاجراتمىغان ئەھۋال ئاستىدا شۇ جايدىكى كارخانا، شىركەتلەر ياردەم قىلىش يولى بىلەن بىمالال بېقىپ كېتەلەيدۇ. مەلۇم شىركەت ياكى كارخانا مەلۇم بىر خاتىرە كۈن ياكى ئالاھىدە پائالىيەت ئۈچۈن بىرەر سەنئەت ئۆمىكىنى تەكلىپ قىلىپ، ئۆمەكتىكى ھەر بىر ئارتىسقا ھەم ئۆمەككە خېلى كۆپ مىقداردا ھەق بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۆمەكلەر نوقۇل كارخانا ياكى شىركەتلەرگە تايانماي سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويۇش پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان تەقدىردىمۇ، ئۆز چىقىمىنى كۆتۈرەلىگەننىڭ سىرتىدا يەنە نۇرغۇن ساپ كىرىمگە ئىگە بولالايدۇ. چۈنكى ئۇلار بېلەت باھاسىنى خېلى يۇقىرى قىلسىمۇ بازار كۆتۈرىدۇ. خەلق شۇ پۇلنى چىقىم قىلالايدۇ. لېكىن بىزدىچۇ؟ گەرچە بىزدىمۇ شۇنداق چوڭ تىپتىكى كارخانا، شىركەتلەر بولسىمۇ، لېكىن ھازىرغىچە ئۇنداق قىلالايدىغانلار چىقمىدى. ئەگەر بىز ئەسلى - ۋەسلىمىز بىلەن بازارغا يۈزلىنىپ، سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويۇپ، بىر بېلەتنى 50 - 60 يۈەندىن ئەمەس، 10 يۈەندىن ساتساقمۇ تاماشىبىنلىرىمىز كۆتۈرەلمەيدۇ. شۇڭا بىز دېڭ شياۋپىڭنىڭ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيىسى بويىچە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەپ، كونكرېت مەسىلىنى كونكرېت تەھلىل قىلىش

پرىنسىپى بويىچە مەسلىنى ھەل قىلىش يولىنى تېپىپ چىقىشىمىزغا، مەدەنىيەت - سەنئەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە كونكرېت ئەھۋالغا قاراپ، ئۇنىڭ ئىچكى قانۇنىيىتىگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇل - ئىلگىرى سۈرۈشتە كونكرېت ئەھۋالغا قاراپ، ئۇنىڭ ئىچكى قانۇنىيىتىگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇل - تەدبىرلەر ئارقىلىق مۇكەممەل ھەرىكەت مېخانىزمىنى بەرپا قىلىشىمىزغا، ئالدى بىلەن سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ ئۆزىنى بېقىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇپ، ئاندىن ئۇنى بازار ئىگىلىكىگە تولۇق يۈزلەندۇرۇشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

3. كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ تەمىناتىنى قانداق ھەل قىلىش مەسىلىسى.

مەدەنىيەت - سەنئەتنىڭ تەرەققىياتى ئىجتىمائىي ئۇنۇمگە ئېرىشىشنى كۆزدە تۇتۇش بىلەن بىللە بەلگىلىك دەرىجىدە ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئېرىشىشنى كۆزلەيدۇ. لېكىن ئاساسلىقى يەنىلا ئىجتىمائىي ئۇنۇم.

مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىدا كۆز ئالدىمىزدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە قىزىقىپ، ئىجتىمائىي ئۇنۇمنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىدىكى رولىغا ۋە ئۇنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىكلىكىگە ھەمدە ئۆزى بىلەن بىللە ئىقتىسادىي ئۇنۇم ھاسىل قىلالايدىغانلىقىغا ئەستايىدىل مۇئامىلەقىلمىغاندا ھەر ئىككى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ. ئەگەر بىز ئىقتىساد تەرەققىي قىلسا مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرى ئۆزلۈكىدىن تەرەققىي قىلىدۇ، دەپ قاراپ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىسەك، بۇ خىل يۈزلىنىش تەبىئىي ھالدا مۇشۇ رايوننىڭ، شۇنداقلا مۇشۇ رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنى پالەچ ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇشى ھەتتا يوقىتىۋېتىشى مۇمكىن. ۋاقتى كەلگەندە ھەر قانچە كۆپ پۇل خەجلەپمۇ ئۇنىڭغا ئېرىشەلمەيمىز.

بىزنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن باشقا يەنە ئۇنى قوغداش، قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ھەمدە ۋاراسلىق قىلىش، تەشۋىق قىلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار. بۇ مەجبۇرىيەتنى بازارغا يۈزلىنىش بىلەنلا ئادا قىلغىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا بىر تۈركۈم تەتقىقاتچىلار، شەرت - شارائىت ۋە پائالىيەت راسخوتى لازىم بولىدۇ. بولمىسا ئۇزاق دەۋرلەرگە مابەينىدە خەلق تەرىپىدىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن نۇرغۇن بىباھا مەدەنىيەت مىراسلىرىمىزنى ھەمدە يۇقىرى سۈپەتلىك مەھسۇلاتلىرىمىزنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا يەتكۈزەلمەيمىز.

شىنجاڭ مۇقام ئانسامبىلى كلاسسىك سەنئىتىمىزنى بولۇپمۇ 12 مۇقامنى قېزىش، تەتقىق قىلىش، توپلاش، رەتلەش، سەھنىلەشتۈرۈش ئاساسىدا تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەمدە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن ئىز - باسارلارنى تەربىيىلەشنىڭ مەقسىت قىلىدىغان ئۆمەك. ئۇنىڭغا زور مىقداردا مەبلەغ ئاجرىتىلمىسا يۇقىرىقى مەقسەتكە يەتمەك تەس. 12 مۇقام سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۆزىنى بېغىشلىشى نەتىجىسىدە تۇرلۇك تارىخىي بوران - چاپقۇنلارغا بەرداشلىق بېرىپ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇنى بېيىتىپ، راۋاجلاندۇرۇپ، تولۇقلاپ كەلگۈسى ئەۋلادلارغا يەتكۈزۈپ بېرىش ھەممىمىزنىڭ ئورتاق مەجبۇرىيىتى. بۇنىڭ ئۈچۈن گېزى كەلسە يېڭىدىن يېتىشىۋاتقان پىداكارلارغا پۇل بېرىپ تۇرۇپ ئۆگەتسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ. ئەمما نۆۋەتتىكى دېڭىزغا چۈشۈش قىزغىنلىقى كلاسسىك سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بەزى كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىنى تەۋرىتىپ شەخسىي تاپاۋەت كېچىكىگە باشلاپ كىرمەكتە. بۇنداق كەيپىياتنى تۈگەتمەي، سەنئەتكارلارنىڭ ئۆز كەسپىگە بولغان قىزغىنلىقىنى، ئۆز مىللىتىنىڭ سەنئىتىگە ئۆزىنى بېغىشلاش ئېڭىنى كۈچەيتمەي، بەزى زۆرۈر شارائىتلارنى ھازىرلاشقا تىرىشماي تۇرۇپ كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى كاپالەتكە ئىگە بولۇشى، ئۇچۇقىنى ئېيتقاندا، ھۆكۈمەت بۇنىڭ ئۈچۈن راسخوت ئاجرىتىشى كېرەك. سەنئەت ھەر قانداق زاماندا ۋە ماكاندا پەرۋىش قىلىشقا، تەربىيىلەشكە مۇھتاج. جەمئىيەت ئۆز سەنئىتىنى تەرەققىي قىلدۇرىمەن، ۋايىغا يەتكۈزىمەن دەيدىكەن، تالانت ئىگىلىرىنى ئاسرىشى، ئەقىدىلىك ياش سەنئەتكارلارنى تەربىيىلەپ ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم.

سەنئەت، بولۇپمۇ كلاسسىك سەنئەت ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە بولسا ئاندىن قوغداش، ئۆستۈرۈش، تەرەققىي قىلىش، ۋارىسلىق قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ. مانا بۇ، پارتىيىمىزنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نىشانى، ئىقتىسادى ئارقىدا قالغان جەت - ياقا، چېگرا رايونلارنىڭ ھەمدە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ مىللىي سەنئىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنىڭ مەزمۇنى. ئەنە شۇ سىياسەتنىڭ روھى بويىچە مەدەنىيەت - سەنئەتنى بۇاستە باشقۇرغۇچىسى تارماقلار، سەنئەتكارلار، كارخانىچىلار ۋە پۇتكۈل خەلق مەدەنىيەت - سەنئەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن، مىللىي

سەنئىتىمىزنىڭ تېخىمۇ گۈللەپ ياشنىشى ئۈچۈن بىرلىكتە باش قاتۇرۇشىمىز، تىرىشىمىز، جان كۆيەرلىك بىلەن ئىشلىشىمىز كېرەك. بۇ ھەممىمىزنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى.

سەنئەتتىكى ژارىسلىق قىلىش بىلەن راۋاجلاندۇرۇشنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم

يۈسۈپ كېرىم

(ش ئۇ ئار ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى)

سەنئەتتىكى مىللىي ئالاھىدىلىك - ئەنئەنىۋى سەنئەت مىراسلىرىمىزغا ژارىسلىق قىلىش بىلەن سەنئەت ئىجادىيىتىدە دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى بىر - بىرىگە مەھكەم باغلاپ تۇرىدىغان ئۇزۇلمەس رىشتە. ئۇ ئاساسەن مۇزىكىلىق سېزىم ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولۇپ، بۇنداق مۇزىكىلىق سېزىم بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مۇزىكىلىق تەپەككۇر سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرگەن بولىدۇ. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بىر خىل ئورتاق تىلدا سۆزلىشىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىدە شۇ ئانا تىل ئاساسىدىكى مۇزىكىلىق سېزىم بولىدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇر مىللىتىدىن بولغان ھەر قانداق بىر كىشى ھەر بىر مۇزىكىنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكىسى ياكى ئەمەسلىكىگە ھۆكۈم قىلالايدۇ. مانا بۇ بىر مىللەتكە ئورتاق بولغان مۇزىكىلىق تەپەككۇر سىستېمىسىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى. بىر مىللەتنىڭ مۇزىكىلىق تەپەككۇر سىستېمىسى شۇ مىللەت سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، بىر مىللەتنىڭ مۇزىكىلىق تەپەككۇر سىستېمىسى ئانا تىل ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولسىمۇ، تىل ئۇقۇشمايدىغان مىللەتلەرمۇ مەلۇم دائىرىدە ئۆز ئارا مۇزىكا ئالماشتۇرالايدۇ ۋە چۈشىنىلەيدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەب، ئىنسانلارنىڭ تىلى ئوخشىمىغىنى بىلەن كۆلكىسى ئوخشايدۇ، يىغىسى ئوخشايدۇ، مۇزىكا ئەنە شۇنداق ئوخشاشلىقلارنىڭمۇ لىرىكىلىق ئىنكاسى، شۇنداقلا ئۇ سېزىم جەھەتتە ئانا تىلنى نىسبىي ھالدا ۋاستە قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىنسانلارنىڭ تىل ئارقىلىق ئىپادىلەشكە مۇۋاپىق بولالمىغان لىرىك ھېسسىياتلىرىنىڭمۇ ئىنكاسى. شۇڭا ئۇ شەكىللىنىش جەھەتتىكى قويۇق مىللىي تۇس، مىللىي پۇراق ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ مىللەتتىن ھالقىغان ئورتاق ھېسسىياتلىرىنىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بۇ مەنىدىن ئالغاندا، سەنئەت مىراسلىرىمىزغا ھەم ژارىسلىق قىلىشىمىز، ھەم ئۇنى ئىجادىي يوسۇندا بېيىتىشىمىز لازىم. مۇبادا ژارىسلىق قىلىشنىلا تەكتىلەپ، ئىجادىي يوسۇندا بېيىتىشقا ئەھمىيەت بەرمىسەك، دەۋرنىڭ ئارقىسىدا قالىمىز، ئەجدادلارنىڭ خەلقنىڭ ئۇمىدىنى ئاقلىيالمايمىز. ئەكسىچە، ژارىسلىق قىلىشقا ئەھمىيەت بەرمىگەندە، ئىجادىي يوسۇندا بېيىتىشتىن ئىبغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. مىللىي ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇشتىن چەتنەپ، نوقۇل ھالدا دۇنياغا يۈزلىنىمىز دېسەك، «كەكلىكنى دورايمەن دەپ مېڭىشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ» دېگەندەك ئاقىۋەتكە قالىمىز.

ئىلگىرى بىز سەنئەت مىراسلىرىمىز ئاساسىدا كۆپلىگەن ناخشا - مۇزىكىلارنى ئىجاد قىلغان بولساقمۇ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي قىسمىنى تارقىلىپ ئومۇملاشقانلىرى كۆپ بولمىدى. بۇنىڭدىكى سەۋەب: بىرىنچىدىن، سولچىل ئىدىيىۋى لۇشيەن تۈپەيلى ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان مەدھىيە ناخشىلىرى كۆپ بولدى، كۆپ ساندىكى ناخشا - مۇزىكىلار بەدئىي جەھەتتە مەلۇم قىممەتكە ئىگە بولغان بولسىمۇ كىشىلەرنىڭ مۇزىكا سېزىمى بىلەن ماسلىشالمىدى. نەتىجىدە ئۇ خىل ناخشىلار خەلق ئاممىسى سەھنە، رادىئودىن ئاڭلايدىغان ئەمما ئۆزى ئېيتالمايدىغان سەھنە ناخشا - مۇزىكىلىرىغا ئايلىنىپ قالدى. ئىككىنچىدىن، ئۆتكەنكى خېلى ئۇزۇن بىر مەزگىل ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى ئاستا بولغاچقا، خەلق ئاممىسى ئەنئەنىۋى ئىشلەپچىقىرىش ئېڭىنىڭ ئاسارىتىدىن تەلتۆكۈس قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. شۇڭا، ئۇلار سەنئەت جەھەتتىكى يېڭىلىقنىمۇ ئاسان قوبۇل قىلالمىدى.

يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، كىشىلەرنىڭ سەنئەت پىسخىكىسىدا ياش پەرقى بويىچە بىر خىل پەلەمپەي شەكىللىك ھالەت شەكىللەندى. مۇنداق ھالەتنىڭ شەكىللىنىشىدە ياشلارنىڭ سەنئەت جەھەتتە يېڭىلىققا ئىنتىلىش تەشنالىقى گەۋدىلەنگەن. مەسىلەن، مەن 1988 - يىلى باھار بايرىمى

هارپىسىدا قەشقەر شەھەرلىك «كوئىنلۇن ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» نىڭ ئورۇندىشىدىكى كونسېرت نومۇرلىرىنى كۆردۈم. نومۇرلارنىڭ مەزمۇنى مول، شەكلى خىلمۇ خىل بولۇپ، كۆلۇبنىڭ كەيپىياتى باشتىن - ئاخىر ناھايىتى قىزغىن بولدى. ئەنئەنىۋى ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇللار ئورۇندالغاندا 50 ياشتىن ھالقىغانلار ۋە ياشانغانلار قىزغىن چاۋاك چالدى. ئەنئەنىۋى ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇللار بىلەن زامانىۋى روھىبىرلەشتۈرۈلۈپ ئىجاد قىلىنغان نومۇرلار ۋە ھازىرقى زامان ئۇسسۇللىرى، چەت ئەل ناخشا - مۇزىكىلىرى ئورۇندالغاندا ياشلارنىڭ چاۋاكلىرى ئۇزۇلمەي ياڭراپ تۇردى، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئوتتۇرىدا قالغانلار ئىكەن، ئۇلار ئالدىنقى ۋە كېيىنكى خىلدىكى كونسېرت نومۇرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئالقىشلىدى. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، بۇ خىل ھالەت ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئومۇمىيلىققا ئىگە.

بىر مىللەتنىڭ سەنئەت تەرەققىياتىنى شۇ مىللەتنىڭ پۈتكۈل ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدىن ئايرىپ قاراش، سەنئەتنىڭ تۇرمۇشنى مەنبە قىلىش، رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىن ئىبارەت تۈپ قانۇنىيىتىنى ئىنكار قىلغانلىق بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بىر مىللەتنىڭ سەنئەت تەرەققىياتىنى تامامەن شۇ مىللەتنىڭ پەن - مەدەنىيەت تەرەققىياتى، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىغا باغلىق دەپ مۇتلەقلەشتۈرۈۋېتەلمەيمىز بىراق پەن - مەدەنىيەت تەرەققىياتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىنىڭ مىللەتنىڭ سەنئەت تەرەققىياتىغا مۇھىم تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنىمۇ ئىنكار قىلالمايمىز. ئىشنىڭ ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن يېڭىلىققا، تەرەققىياتقا ئىنتىلىش كىشىلەر قەلبىنىڭ تەقەززاسى بولۇپ قالدى. نەتىجىدە چەت ئەللەرنىڭ پەن - مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا قىزىقىش ھېسسىياتىنىڭ تۇرتكىسىدە ياشلار ئىچىدە چەتنىڭ ناخشا - مۇزىكا، تولغىما ئۇسسۇللىرىغا قىزىقىش بىر مەھەل يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى، بىراق سەنئەت تۈيغۇسى جەھەتتە بىر خىل ئاڭسىزلارچە بۇرۇلۇش پەيدا قىلغان بۇ خىل ھالەت ئۇزاق داۋاملىشالمىدى. «ئات ئايلىنىپ ئوقۇرىنى تاپىدۇ» دېگەندەك، ئۇلار يەنىلا مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل گۈلزارىمىزغا قايتىپ كەلدى. چەتنىڭ ناخشا - مۇزىكا، تولغىما ئۇسسۇللىرىغا بولغان قىزىقىش ئۇلارنىڭ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن مىللىي سەنئەت تۈيغۇسىنىڭ ئورنىنى باسالمىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا ھازىرقى ھالەتتىن قانائەتلەنمەسلىك تۈيغۇسى كۈچلۈك. ئۇلار مىللىي سەنئىتىمىز ئاساسىدىكى يېڭىچە سەنئەت شەكىللىرىنىڭ، ناخشا - مۇزىكىلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. دەرۋەقە، ئۇلارنىڭ سۈبېيكتىپ ئېڭى بىلەن ئوبىيېكتىپ رېئاللىق ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى ئۆتكۈر زىددىيەت مەۋجۇت. ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلارنى ئالساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى مەنبە قىلغان ئەنئەنىۋى سەنئىتىمىزنىڭ رېتىمى ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئېڭى، تۇرمۇش رېتىمى بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار يېڭى، ئۆزگىچە نەرسىلەرنى ئاسان قوبۇل قىلالمايدۇ. نەتىجىدە رېئال تۇرمۇشىمىزدا دادىسى تېلېۋىزور قانىلىنى مىللىي ناخشا - مۇزىكىلارغا توغرىلىسا، بالىسى چەت ئەل ناخشا - مۇزىكىلىرىغا توغرىلايدىغان، ئاتا - بالا قانال تالىشىدىغان كومېدىيىلىك ۋەقەلەر يۈز بېرىشكە باشلىدى. بۇ ھالەت ئىشنىڭ سىرتقا ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىنكى، ھازىرقى زامان مىللىي مەدەنىيەت تارىخىمىزنىڭ ئېتىبارسىز قاراشقا بولمايدىغان مەزمۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. پەن - مەدەنىيەتتە بىر قەدەر ئالغا قالغان مىللەت ئۆچۈن ئېيتقاندا، باشقىلار بارلىققا كەلتۈرگەن گۈزەل مۇجىزىلەر توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلىرى شۇ مىللەتنىڭ ئىستېتىك مۇزىكىلىق تۈيغۇسى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىدۇ، شۇڭا ياشلارنىڭ ھېسسىيات جەھەتتە چەتنىڭ سەنئىتىگە قىزىقىپ كېتىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، بەلكى بۇ خىل ھالەت مىللىي سەنئەت ئىجادىيىتىمىزگە بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتتى. مەسىلەن، غالىپجان غوپۇر ئېلېكترونلۇق گىتار بىلەن ئورۇندىغان مۇقام مەرغۇللىرى ئورۇنداش سەنئىتى جەھەتتە، چەت ئەللىكىنى مىللىي سەنئىتىمىز ئۆچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئۇسسۇل سەنئىتى جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنگەن ئىجادىيەتچىمىز كۆرەش رەجەپ ئىجاد قىلغان بىر تۈركۈم ئۇسسۇللاردا كونىچە تەقلىدىي تەپەككۇر ئەندىزىسى بۇزۇپ تاشلاندى. ئىززەت ئىلياسنىڭ ئورۇنداش سەنئىتى جەھەتتىكى ماھارىتى ناخشا مەزمۇنى تەلەپ قىلغان ئوبرازنى يارىتىشنىڭ ئۇلگىسىنى تىكلەپ بەردى. يەكەن ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كۈلدۇرگە نومۇرلىرى كونا شەكىل ئارقىلىق يېڭى تۈرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتەك روشەن ئالاھىدىلىكى بىلەن سەنئەت بازىرىمىزنى لەرزىگە سالدى. ئەمما بۇ نەتىجىلەر سۈبھى ئاسمىنىدا ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ تۇرۇدىغان يۇلتۇزلاردەك تولىمۇ ئاز، خەلق ئاممىسىنىڭ ۋە ياشلارنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىدىن خېلىلا يىراق. خەلقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئېڭى يېڭىلانغانسېرى، سەنئەت پىسخىكىسىغىمۇ يېڭى مەزمۇنلار قوشۇلۇپ بارىدۇ، مەنىۋى جەھەتتە ئۆزلىرى ئىزدەۋاتقان نەرسىنى تاپالمايۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ. خەلق ئاممىسىنىڭ، جۈملىدىن ياشلارنىڭ يېڭى دەۋردىكى سەنئەت پىسخىكىسىنى ئىگىلەپ، ئۇلارنىڭ تاپالمايۋاتقان نەرسىنى تېپىپ بېرىش، ئۇلارغا «ئۇسسۇغاندا سۇ يەتكۈزۈپ بېرىش» كەسپىي سەنئەت تارماقلىرى ۋە كەسپىي سەنئەت ئىجادىيەتچىلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى، شۇنداقلا ئەدەبىيات - سەنئەتنى خەلق ئۆچۈن، سوتسىيالىزم ئۆچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسمى.

تاتارخەلق لەتىپسلىرى

نېمىنى ياخشى كۆرىسەن؟

بىرەيلەن بوغالتىر دوستىدىن سوراپتۇ:

- سەن نېمىنى ياخشى كۆرىسەن؟

- مەنما؟ - دەپتۇ بوغالتىر، - مۇپەتتىشلەر كېلىپ ھېساب تەكشۈرگەندە، ھېساباتىمدىن قىڭغىر كېتىپ قالغان يەرلەرنى زىغىرلاپ ئولتۇرمايلا خۇلاسە دوكلاتىنى چىرايلىق يېزىپ، قول قويۇپ بولۇپ قايتىپ ماڭغاندا، ئۇلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان تىۋىشىنى بەك ياخشى كۆرىمەن.

قاچانراق ئۆلەرسىز؟

ئۆيلىنىش ئالدىدا تۇرغان بىر يىگىت بولغۇسى قېيىن ئاتىسىغا، سېلىنغان تويلۇقنى سەل ئازايتىشنى تەلەپ قىپتۇ. قىزنىڭ دادىسى ئۇنىڭغا:

- بۇ تويلۇققۇ بىزنىڭ بىساتىمىزنىڭ ئالدىدا ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق. بىز ئۆلگەندىن كېيىن بارلىق مال - مۇلكىمىز قىزىمىزغا قالىدۇ. چۈنكى بىزنىڭ قىزىمىزدىن باشقا مىراسخورىمىز يوق، -

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.
• بولغۇسى كۈيئوغۇل تولىمۇ نەپسانىيەتچى يىگىت ئىكەن. ئۇ:
ـ ئەمسە قاچانراق ئۆلەرسىز؟ ـ دەپتۇ ئۆزىنى تۇتالماي.

بېخىلنىڭ جاۋابى

بىر ئاچكۆز، بېخىل ئادەم مېھماندارچىلىققا بارغانكەن، ساھىبخان ئۇنىڭدىن:
ـ چايىنى قېنىق ئىچەمسىز، سۈسمۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.
ـ ئۆزۈمنىڭ ئۆيىدە سۈسراق ئىچىپ ئۆگىنىپ قاپتىمەن، خەقنىڭ ئۆيىدە قېنىقراق دەملەنگىنى ياخشى، ـ دەپتۇ بېخىل.

پۇشايمان

بىرەيلەن لاتارىيە بىلىتىدىن ئىككىنى ئاپتۇ. بىرىنچى بىلەتكە موتسىكلىت چىقىپتۇ، ئەمما ئىككىنچى بىلەتكە ھېچ نەرسە چىقماپتۇ. ئۇ كىشى شۇ بىلەتكە قاراپ مەيۈسلىنىپ ئولتۇرسا، كىشىلەر ئۇنىڭغا:
ـ موتسىكلىتقا رازى بولمايۋاتامسەن نېمە؟ـ دەپتۇ.
ـ موتسىكلىتتىنغۇ قالتىس رازى بولدۇم. ئىككىنچى بىلەتنى ئالغىنىمغا پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، ـ دەپتۇ ئۇ ئۆكۈنۈپ.

بوۋاينىڭ مېھمانلىرى

بىر بوۋاي مېھمان چاقىرىپتۇ، بىراق مېھمانلىرىنىڭ بەزىلىرى كېلەلمەپتۇ.
كەلمىگەنلەرنى كۈتۈۋېرىپ ئاخىرى بوۋاي مېھمانلارنى داستىخانغا تەكلىپ قىپتۇ ـ دە:
ـ چاقىرغاندا ۋاقتىدا كەلگەن مېھمانلارنى ئۆز تۇغقىنىمدەك كۆرىمەن، ـ دەپتۇ.
بۇ چاغدا مېھمانلاردىن بىرسى سوئال قويۇپ:
ـ چاقىرغاندا كېلەلمىگەنلەرنچۇ، ـ دەپتۇ.
ـ چاقىرغان تۇرۇقلۇق كەلمەي قالسا، جېنىمدەك ئەزىز كۆرىمەن، ـ دەپتۇ بوۋاي.

كۆڭۈلدىكى كىشى بولمىغانلىقتىن

بىر قىزنىڭ سۆيگەن يىگىتى قازان شەھىرىگە كەتكەنكەن. كەچتە قىز كۈلۈۋقا بېرىپتۇ. شۇ كۈنى كۈلۈۋقا ئادەم تولىمۇ كۆپ يىغىلغانكەن. قىز ئۆزىنىڭ يېنىدا يىگىتى بولمىغانلىقتىن شۇنچىۋالا كىشىلەر كۆزىگە كۆرۈنمەپتۇ. بىر دەم تۇرۇپ بېقىپ كۆڭۈلسىز بولۇپ ئۆيگە قايتىپتۇ.

يولدا يولۇققان دوستلىرى ئۇنىڭدىن:
ـ نېمانداق بالدۇر قايتتىڭ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.
قىز ئۈلارغا:
ـ كۈلۈۋقا بىرمۇ ئادەم كەلمەپتۇ، ھەممىسى قازانغا كېتىپتۇ، ـ دەپتۇ مەيۈسلىنىپ.

كۆڭلى نازۇك كىشى

كۆڭلى بەكمۇ نازۇك، سىپايە بىر كىشى تولىمۇ گۈزەل بىر ئايالنى كۆرۈپلا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئەمما ئۇنىڭغا ئاشىقلىقىنى ئېيتىشقا زادىلا جۈرئەت قىلالماپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپ ئاخىرى ئۇ ساھىبجامال ئايالغا:
ـ ئاھ، سىزنىڭ ئېرىڭىز ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، مەن ئۇنىڭغا چىن دىلىمدىن قايغۇرىمەن. ئۇ رەھىمەتلىك نېمەدېگەن بىتەلەي ئادەم، نېمانچە بالدۇر قازا قىلىپ كەتكەندۇ. مۇبادا ئېرىڭىز ھايات بولسا، مەن ئۇنىڭ بەختىگە ھەيرانمەن. دۇنيادا ئەجەبمۇ بەختلىك كىشىلەر بار ـ ھە؟ ـ دەپتۇ.

ئاخىرقى ئەسكەرتىش

بىر يىگىت گۈزەل بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. بىراق قىز بۇ يىگىتنىڭ تەلىپىگە زادى ماقۇل بولماپتۇ. قىزنى پەقەتلا كۆندۈرەلمىگەن يىگىت ئاخىرىدا قىزغا مۇنداق خەت يېزىپتۇ:
«ماڭا زادى ئۇنىمىسىڭىز، ئاخىرقى سۆزۈمنى ئېيتىۋالاي: چۈشۈمگە كىرىپ قېلىشىڭىز ئېھتىمالغا يېقىن. ئەگەر چۈشۈمدە سىز بىلەن بىرەر ئىش ئۆتۈلۈپ قالسا، مەن ئۇنىڭغا جاۋابكار ئەمەس».

ئاي يورۇقىدا

بىر يىگىت بىلەن بىر قىز ئايغا قاراپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار تولىمۇ تارتىنچاق، كەمسۆز ئىكەن. بىردەم تۇرغاندىن كېيىن قىز يىگىتتىن سوراپتۇ:
ـ نېمىنى ئويلاۋاتىسەن؟
ـ سەن نېمىنى ئويلىساڭ مەنمۇ شۇنى ئويلاۋاتىمەن.
قىز يىگىتنى بىر نوقۇپ قويۇپ:
ـ ئۇياتسىز، شۇنىمۇ ئويلاپ تۇرامدىكەن، ـ دەپتۇ.

قىزنىڭ كۆز قارىشى

بىر قىزنى ياتلىق قىلماقچى بوپتۇ، بىراق قىز زادىلا ئۇنىماپتۇ. يىغلاۋېرىپتۇ. ئانىسى قىزغا

نەسىھەت قىلىپ:

- قىز بالا دېگەن چوڭ بولغاندىن كېيىن تۇرمۇشقا چىقىدىغان گەپ. بۇ، خۇدانىڭ ئىرادىسى. مانا مېنىمۇ سەندەك ۋاقتىمدا ئەرگە بەرگەن، مەن ئۇ ۋاقىتتا ئاتا - ئانامنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان، ئۇلارنىڭ گېپىنى زادىلا يىرمىغان، - دەپتۇ.

- سېنى ياتلىق قىلغان بىلەن يات ئادەمگە بەرمەپتىغۇ، دادامغا بېرىپتىغۇ، - دەپ قىز تېخىمۇ بەك يىغلاشقا باشلاپتۇ.

گېپى بىر يەردىن چىقىش

خېلىدىن بېرى كۆرۈشمىگەن ئىككى ئاغىنە ئۇچرىشىپ قاپتۇ. بىرسىنىڭ ئىسمى نۇرتازا، يەنە بىرسىنىڭ ئىسمى سەلىم ئىكەن.

- ھە، سەلىم قانداقراق ئەھۋالىڭ، ئوبدان تۇردۇڭمۇ. سېنى ئۆيلىنىپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، راستمۇ؟

- راست دەيسەن دوستۇم نۇرتازا، ئۆيلەندىم.

- سەن بىر ۋاقىتلاردا ئۆمۈر بويى ئۆيلەنمەي بويتاق ئۆتۈپ كېتىمەن، دەيتتىڭغۇ.

- مەن زادىلا ئۆيلەنمەي دېگەن، قاراپ تۇرۇپلا ئىشلار باشقىچە بولۇپ كەتتى دېگىنە. بىر كۈنى كۆڭۈل ئېچىش ئولتۇرۇشىدا ساھىبجامال بىر قىز بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ئۇمۇ ئۆمۈر بويى تۇرمۇشقا چىقماسلىققا ئەھدى قىلغانىكەن. شۇنىڭ بىلەن ھەر ئىككىمىزنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقىپ قېلىپ، توي قىلىپ قالدۇق، - دەپتۇ.

يېشىل مارجان

يېڭىدىن تويى بولغان بىر قىز ئانىسىغا:

- ئېرىم بىلەن مۇناسىۋىتىم بارغانسېرى يىرىكلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، گەپ تالىشىپ قالساق، تەڭ تۇرىمەن، ئۇ ۋارقىرىسا، مەنمۇ ۋارقىرايمەن، ماڭا قاراپ ئېتىلسا، مەنمۇ ئېتىلىمەن. بىزنىڭ ئۆيىمىز زادى ئۆي بولمايدىغان ئوخشايدۇ، قانداق قىلىمەن؟ - دەپتۇ زارلىنىپ يىغلاپ.

ئانىسى قىزىغا بىر يېشىل مارجان بېرىپ:

- ئەگەر ئېرىڭ ئاچچىقلاپ ۋارقىراشقا باشلىسا، دەررۇ مۇشۇ مارجاننى ئاغزىڭغا سېلىپ چىشلەپ تۇرۇۋال، ئېرىڭ ۋارقىراشتىن توختىمىغۇچە ئاغزىڭنى ئاچقۇچى بولما، مارجاننىڭ خاسىيىتىنى شۇ چاغدا بىلىسەن، - دەپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئېرى ۋارقىراشقا باشلىسىلا خوتۇنى دەررۇ ئاغزىغا ھېلىقى مارجاننى سېلىۋېلىپ، ئانىسىنىڭ دېگىنى بويىچە زۇۋان سۇرمەي تۇرۇۋالىدىكەن. خوتۇنى جىم تۇرۇۋالغاچقا، ئېرىمۇ ئازراق ۋارقىراپلا ئاچچىقى بېسىلىپ توختاپ قالىدىكەن، شۇنداق قىلىپ بارا - بارا بۇ ئائىلىدە ئۇرۇش - جېدەل يوقاپ، ئەر - خوتۇن ئىناق - ئىتتىپاق ئۆتۈدىغان بوپتۇ.

يېڭى زامان كېلىنى

ئۆيدە سۇ قالمىغانلىقتىن، بوۋاي بىلەن موماي سۇ ئەكەلمەكچى بولۇپ ئىشىك ئالدىغا چىقىپتۇ.

بوۋاي مومايىنىڭ قولىدىكى چېلەكنى تارتىپ تۇرۇپ:

- ئەكەل چېلەكنى، سۇغا مەن باراي، - دەپتۇ.

چېلەكنىڭ بىر چېتىنى تۇتۇۋالغان موماي:

- سەن دۆڭدىن چىققۇچە دېمىڭ كېسىلىپ قىينىلىپ قالىسەن، مەنلا باراي، - دەپتۇ.

ئۆيدە - ئەينەك ئالدىدا گىرىم قىلىۋاتقان كېلىن ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ:

- نېمانداق كىچىك بالىلاردەك تالىشىپ تۇرىسىزلەر، ئالدى بىلەن بىرسىڭىزلەر بېرىپ ئەكەلگەندىن كېيىن، ئىككىنچى يول يەنە بىرىڭىزلار بارسىڭىزلار بولمىدىمۇ؟ - دەپتۇ.

چۆچۈپ كېتىدىغان بولۇپ قالدىم

ئېرى ئىش بىلەن ئىككى ئاي سىرتتا يۈرۈپ ئىشى تۈگىگەندىن كېيىن ئۆيىگە قايتقانىكەن، خوتۇنى ئېرىگە:

- مۇشۇ يېقىندىن بۇيان ئۆزۈمچىلا بىئارام بولىدىغان بولۇپ قالدىم، بۇ ئەھۋالنى ساڭا تەسۋىرلەپ بېرەلمەيۋاتىمەن، - دەپتۇ.

- ھە، جېنىم، مېنى بەكمۇ سېغىنىپسەن - دە؟ - دەپتۇ ئېرى.

- ياقەي. بىرەر نەرسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىساملا سېنى كېلىپ قالدىمىكىن، دەپ قورقۇپ، سەسكىنىپ چۆچۈپ كېتىدىغان بولۇپ قالدىم، - دەپتۇ خوتۇنى.

روسچىدىن غارىفۇللا يىكنىيىف تەرجىمىسى

ھېكمەتلەر

▲ ئەگەر ھەقىقي ئادەم بولاي دېسەڭ تۆت نەرسىدىن: كۆڭۈلنى ھەسەتتىن، تىلنى يالغان بىلەن غەيۋەتتىن، قىلغان ئىشىڭنى مىننەتتىن، نەپسىڭنى ھارامدىن پاك تۇت.

▲ ئۇمىد - ئويغاق كىشىنىڭ چۈشى.

▲ گۇمان - بەختلىك ئائىلىنىڭ قەبرىگاھى.

▲ ھاراملىق بار يەردە رەزىللىك، ئادالەتسىزلىك بار جايدا جەبرى - زۇلۇم، يالغانچىلىق بار يەردە نۆھمەت تەنتەنە قىلىدۇ.

▲ سەمىمىيلىك ھەقىقەتنىڭ جېنى ۋە ھالال ئادەمنىڭ پېشانىسىغا يېزىلغان بەلگىسىدۇر.

▲ پەقەت پەسكەش ئادەملا ئالدىڭدا ماختاپ، ئارقاڭدىن غەيۋەت قىلىدۇ.

▲ خۇشامەت قىلغان كىشى تۆھمەتمۇ قىلالايدۇ.

▲ سوقۇشۇش - ئاجىزلارنىڭ قورالى.

▲ سېخىيلىق - ياتنى قېرىنداش قىلار.

▲ پاراسەتسىز ئادەم ئەيىبىنى ئاقلاشقا ئامراق.

▲ غاپىل ئادەمنىڭ ھاياتى - ئۇيقۇ بىلەن خام خىيال.

▲ پىتنە - پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇ يەردە.

▲ ياخشىلىققا يېتەي دېسەڭ نەپسىڭنى يېغ.

▲ ئادەتتىكى ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن سەۋرچانلىق بىلەن چىقالىغان كىشىلەرلا چوڭ ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن ئاسانلا چىقالايدۇ.

▲ دۇنيادا ئىككىلا نەرسە ئۆلمەيدۇ. بىرى، ياخشى ئادەمنىڭ شۆھرىتى، يەنە بىرى، ئىلىم - پەننىڭ ھېكمىتى.

▲ كىشىلەرنىڭ شان - شەرىپى مال - دۇنيادىن ئەمەس، كامالەتكە يېتىشتىن كېلىدۇ. ئىلىم ۋە ھۇنەردە كامال تاپقان كىشى پۇلسىز بولسىمۇ، ھەمىشە ئەزىز بولىدۇ. بۇ خۇددى شىر زەنجىرده باغلاقلىق بولسىمۇ، ھەيۋىتى كېمىيىپ كەتمىگەندەك بىر ئىش. ھۇنەرسىز ئادەم گەرچە زەردار بولسىمۇ خار ۋە قەدىرسىز بولۇپ قالىدۇ. بۇ خۇددى ئىت ھەر قانچە توق بولسىمۇ ۋە ئېسىل زىبۇ زىننەتلەر بىلەن جابدۇپ قويۇلسىمۇ يەنىلا خار ۋە بىئېتىبار بولغىنىدەك بىر ئىش.

▲ ئۇششاق ئىشلارغا ئارىلىشىش - كۆڭۈلسىزلىكنىڭ مەنبەسى.

▲ كىشىگە يېلىنما، ئۆزۈڭنى خار قىلىسەن؛ كىشىنى يېلىندۇرما، ئۇۋال قىلىسەن.

▲ يالغان سۆزلەش - دارغا ئېسىلىشنىڭ تۇنجى قەدىمى.

▲ خەلقنىڭ رايى - ھەقىقەتنىڭ ئۆزى.

▲ ئەخلاقسىز ئادەم - بۇ دۇنيانىڭ تېرىك مۇردىسى.

▲ يامانىنىڭ ئىچىدىكى بىلىم - نادانىنىڭ قولىدىكى قىلىچ.

▲ كىشىگە كۇلسەڭ، ئۆزۈڭگە يىغلايسەن.

▲ پەسكەش ماختانغىنى بىلەن بۇيۇك بولماس، ئۆچكە يۇگۇرگىنى بىلەن كىيىك بولماس.

▲ خورلۇقنىڭ باشلىنىشى تەمەدۇر.

▲ ئەللىكتىكى ئەل ئىگىسى، ئاتمىشتىكى ئەل ئاتىسى.

▲ ئەگەر دىلىم ئازار يېمىسۇن دېسەڭ نادانلار بىلەن جېدەللەشمە.

دانالار خەزىنىسى

▲ ئەگەر بېخىلدىن بىر نەرسە سورىساڭ، ئۇنىڭ مەست - كەيپ ۋاقتىدا سورىغىن.
▲ كىشىنىڭ خاتالىقى باشقىلار ئۈچۈن ساۋاق.

ماقال - تەمسىللەر

ئۆزىنى ئۆزى چۈشەنگەن - دانىشمەن.
- تۈركمەن
ئۇنتارسەن بىللە كۈلگەن كىشىڭنى،
ئۇنتۇماسسەن تەڭ يىغلىغان كىشىڭنى.
- لىۋان
خۇشاللانغاندا ئازابنى ئۇنتۇپ قالمىغان كىشى ئەڭ ئاقىل كىشى.
- موڭغۇلىيە
ھالال كەسپتىن چارچاپ ئۇخلىغان ئادەم گۈناھلىرى كەچۈرۈلگەن ھالدا تۇنەيدۇ.
- ئەرەب ھېكمىتى
ئەركىنلىك دەرىخى زالىمنىڭ قېنى بىلەن سۇغۇرۇلار. بەخت يولى باتۇرنىڭ زۇلپىقارى بىلەن ئېچىلار.
- كۈبا

ماقال - تەمسىللەر

▲ ھەسرەت سۆزدىن بىلىنەر، مۇھەببەت كۆزدىن.
▲ مۇللامنىڭ دەسمايىسى جەننەت بىلەن دوزاخ.
▲ ئۇزارتقىلى كەلسە ئۆمرۈڭنى، ئورمانغا چۈمكە ئۆيۈڭنى.
▲ ئاتا سۆزى پەرىز، ئانا سۆزى قەرز.
▲ پۇل بار يەرنى ئەزرائىل ئايلىنار.
▲ ياخشى ئادەمنىڭ ئۆلۈمى ئۈچۈن يىغلىغان ئادەم ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرگەن ئادەمگە ئوخشايدۇ.
▲ ئەگەر ھېچكىمدىن ھېچنېمە سورىماسلىق، ھەممىدىن سورىغىن.
▲ شاراڭىتقا باقمىغان - ئەخمەق ئادەم؛ شاراڭىتقا ماسلاشقان - قابىل ئادەم؛ شاراڭىتنى ئۆزگەرتكەن - ئۇلۇغ ئادەم.

ماقال - تەمسىللەر

ئەدە يىقىلساڭ، شۇ يەردە دەس تۇر.
- تانزانىيە
بىرسىنىڭ كىملىكىنى بىلگۈڭ كەلسە، ئۇنىڭ دوستلىرىغا قارا.
- تاتار
ئەتىگەن قوپقانىنىڭ ئېتىكى ئالتۇنغا تولىدۇ.
- نېمىس
بىر مويسېپتنىڭ قازا تېپىشى بىر كۈتۈپخانىنىڭ كۆيدۈرۈلگىنى بىلەن باراۋەر.
- ئەرەب
تۇنجى ئىسمىڭنى ئاتا - ئاناڭ قويىدۇ، يامان ئىسمىڭنى ئۆزۈڭ.
- موڭغۇلىيە
يەرلىك شۆھە - يۇرتنىڭ پاسپورتى.
- ياپونىيە

ئەقىلىلەر

چۈشكۈنلۈككە قاراپ ماڭغان ياش يىگىتنىڭ قىياپىتىدەك ئېچىنىشلىق نەرسە يوق.
- مارك تۋېن
كىشىلەر پەقەت «ھەر ئىشنىڭ نورمال بولغىنى ياخشى» دېگەن مىزانغا ئەمەل قىلغانلىقى ئۈچۈنلا جىنايەتچىلەر بىلەن دانىشمەنلەرنى ئۆلتۈرىدۇ.
جىبران خەلىل جىبران
ئىمتىياز - قانۇننىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى.
- م. ئەبنېر - ئەشنباخ
چىنلىقتىن مەھرۇم قالىسىڭ، گۈزەللىكتىنمۇ مەھرۇم قالىسىز.
ھېلىنسكي
ئۆز يۇرتىدىن يۇز ئۆرىگەنلەر ئۆز ۋىجدانىدىن ھەم يۇز ئۆرىگەنلەردۇر.
- پ. كورنېل
ئىلگىرى ئاياللار پۇركەنجە ئىچىدە، شېئىرىيەت بولسا ئوچۇق ئىدى، ئەمدى ئاياللار يۈزى ئوچۇق يۈرۈپتۇ، شېئىرىيەت بولسا پۇركەنجىگە كىردى.
- رەسۇل ھەمزەتوۋ

ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرىدىن

▲ ئىسراپچىلىق نەدە، پېشانىسى تەرلىمىگەن يەردە.
▲ چاينىمىغان غىزانىڭ لەززىتى يوق، چىللىمىغان مېھماننىڭ ئىززىتى (يوق).
▲ بىر خىل ئۆتكەن كىشى 100 يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ.
▲ ئاتاڭنىڭ نەسىھىتىدە تاغ كۆكلەيدۇ، ئاناڭنىڭ نەسىھىتىدە باغ (كۆكلەيدۇ).

توپلىغۇچى: ئىلياس ھوشۇر

قەدىردان قەيۇم

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، شەنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مىللىي ئاشخانىسىدا ئۆزگىچە بىر چاي زىياپىتى ئۆتكۈزۈلدى. ساھىبخان شەنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى، مېھمانلار بولسا دۆڭكۆۋرۈك، سەنشىخاكزا ۋە نەنمەن ئەتراپلىرىدا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 40 قا يېقىن سودىگەر ئىدى.

سائەت تۆتلەر بىلەن سودىگەرلەر بىر - بىرلەپ زالغا كىرىپ تۆردىن ئورۇن ئېلىشتى. سىمسىز تېلېفون كۆتۈرۈۋالغان ياكى چاقىرغۇچ ئېسىۋالغان، بىر - بىرىدىن سالاپەتلىك بۇ سودىگەرلەرنىڭ بەزىلىرى بۇ قېتىمقى چاي زىياپىتىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش سەۋەبى توغرىلىق ئانچە - مۇنچە «ئۇچۇر» غا ئېرىشكەن بولسىمۇ، زور كۆپچىلىكى بۇ قېتىمقى چاي زىياپىتىنىڭ نېمە مەقسەتتە چاقىرىلغانلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ بۇ مەدەنىيەت - سەنئەت سورۇنىغا چاقىرىلغانلىقىدىن ھەم تېڭىرقاش، ھەم قىزىقىش ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. زال ئىشىكىگە يېقىن جۇپلەشتۈرۈپ قويۇلغان ئىككى جوزىنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان

سىگنال

سازەندىلەر بىر - كىككى پەدە ئەغمە قىلىشقاندىن كېيىن، شىنجاڭ گوپېرا ئۆمىكىنىڭ باشلىقى تۇرسۇن توختى مىكروفونىنى قولىغا ئېلىپ بۇ قېتىمقى چاي زىياپىتىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش سەۋەبى ۋە مەقسىتىنى ئۇستىدە توختالدى.

- قېرىنداشلار، - دەپ سۆز باشلىدى ئۇ، - بۈگۈن كۆپچىلىكنى بۇ سورۇنغا يېغىشتىكى مەقسىتىمىز ئالدى بىلەن ھەر قايسىڭلار بىلەن دىدار مۇلاقات بولۇش، ئەھۋاللىشىش. ھەممىزگە مەلۇم، خىروئىندىن ئىبارەت بۇ «ئاق ئالۋاستى» نۇرغۇن ياشلىرىمىزنى كاردىن چىقىرىۋەتتى، بۇ خەلقە، مىللەتكە نىسبەتەن بىر ئېغىر ئاپەت. بۇ ئاپەت بۈگۈنكى كۈندە خۇددى يىرگىنىشلىك «ۋابا» دەك جەمئىيەتتە، مەھەللىلەردە، ھەتتا مەكتەپ، ئائىلىلەردە ئېغىر، قورقۇنچلۇق ۋەھىمە پەيدا قىلماقتا؛ ئاتا - ئانىلارنىڭ يۈرىكىنى زېھە قىلىپ، ئۇرتەپ كۆيدۈرمەكتە؛ ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇپ، غەم - قايغۇسىنى ئاشۇرماقتا. «ئاق ئالۋاستى» نىڭ تۆمۈر تىرنىقى كىرگەن ئائىلىلەر بەختسىزلىك، قايغۇروش ئىچىدە ۋەيران بولماقتا. ۋەتەننىڭ ئۆزى ئۈمىدى، مىللەتنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىنىڭ ئۆز زىممىسىگە ئالمىغان يىگىت - قىزلىرىمىز قاراپ تۇرۇپ «ئاق ئالۋاستى» نىڭ تورىغا كىرىپ قېلىپ نابۇت بولماقتا. بۇنىڭغا بىز سۈكۈت قىلىپ تۇرالمايمىز. بىز خىروئىنغا قارشى جەڭ ئېلان قىلماقچى، بىزنىڭ قورالىمىز سەنئەت.

جەمئىيەتتە يامراپ كېتىۋاتقان خىروئىن چېكىش شامىلىنى توسۇش، خەلقە قانۇننى تەشۋىق قىلىش ۋە ئاممىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن، بىز، زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچىلەرنىڭ پاجىئەلىك ئاقىۋىتى، تارتقان ئازابلىرى ۋە ئۇلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا پىداكارلىق كۆرسەتكەن كىشىلەرنىڭ گۈبرازىنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، خىروئىننىڭ زىيىنىنى ئاممىغا تونۇتۇش مەقسىتىدە، يازغۇچى زوردۇن سابىر يازغان «تۇمان» ناملىق تۆت پەردىلىك دراممىنى ئىشلەپ چىقماقچى. بىزنىڭ ئىقتىسادىي كۈچىمىز چەكلىك، شۇڭا سىلەرنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن قوللىشىڭلارنى قولغا كەلتۈرۈپ، بۇ دراممىنى ياخشى ئوينىاپ چىقىش يۈزىسىدىن بۇ چاي زىياپىتىنى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز.

ئارقىدىنلا تەكلىپ بىلەن بۇ چاي زىياپىتىگە قاتناشقان پېشقەدەم يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر خىروئىن چېكىش شامىلىنىڭ ئاپىتونوم رايونىمىزدا، بولۇپمۇ ئۈرۈمچىدە يامراش ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېدى:

- ئۈرۈمچىدە ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىغىچە بايقالغان خىروئىن چەككۈچىلەر 22 مىڭ 852 گە يەتتى، بۇ ئاز سان ئەمەس، ئەلۋەتتە. خىروئىن چېكىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۈيغۇر بولۇپ، 14 ياشتىن 25 ياشقىچە بولغان قىزلار 12 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ. مىللەتنىڭ تەقدىرىگە تاقىلىۋاتقان بۇ مەسىلىگە بىز جىددىي قاراپ، بۇ دراممىنى چوقۇم سەھنىلەشتۈرۈپ، جامائەت پىكرى توپلاش ئارقىلىق خىروئىنغا بېرىلىپ كەتكەن ياشلارنى تەربىيىلىشىمىز، «ئاق ئالۋاستى» غا قارشى «خەلق ئۇرۇشى» قوزغىشىمىز كېرەك. خىروئىننىڭ جەمئىيەتكە، مىللەتكە كەلتۈرۈۋاتقان زىيىنىنى توسۇش ھەممىزنىڭ مەجبۇرىيىتى...

- مەن 5000 يۈەن ئىئانە قىلاي، - ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ سۆزى تېخى ئاخىرلاشمايلا، ئۇچىغا قارا كۆك سارجىدىن كاستۇم - بۇرۇلكا، بېشىغا چىمەن دوپپا كىيىۋالغان بىر ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى، ئۇ ھاياجانلىنىپ كەتكەنىدى.

رىياسەتچى يىگىت دەرھال مىكروفوندا بۇ كىشىنى تونۇشتۇردى:

- «شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات شىركىتى» نىڭ باش دىرېكتورى مۇھەممەت سېيىتئاخۇن 5000 يۈەن ئىئانە قىلدى.

- مەن 6000 يۈەن ئىئانە قىلاي.

- مەن 5000 يۈەن...

- مەنمۇ 5000 يۈەن...

- ...

سودىگەرلەر بەس - بەستە پۇل ئىئانە قىلىشنى باشلىۋەتتى، ھەش - پەش دېگۈچە نەق مەيداندىلا 60 مىڭ يۈەنگە يېقىن پۇل يىغىلدى.

- مانا مەنمۇ 1000 يۈەن ئىئانە قىلاي، - ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ ياش ئارتىسى غەيرەت ئۆمەر يانچۇقىدىن 1000 يۈەن پۇلنى چىقاردى. سودىگەرلەرنىڭ ئالىيجاناب مەردلىكىدىن تەسىرلەنگەن ئوپېرا ئۆمەكنىڭ ئارتىسلىرىمۇ «ئاق ئالۋاستى» نىڭ زەھىرىنى تازىلاشتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغۋار ئىشنى مەنىۋى جەھەتتىن قوللاپلا قالماي، ماددىي جەھەتتىنمۇ قوللاش ئىرادىسىنى ئىپادىلەۋاتاتتى.

ئىمىن تۇرسۇن قاتارلىق بىر قانچە ئەدىبمۇ ئارقا - ئارقىدىن سۆزگە چىقتى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن مىللەتكە نىسبەتەن جاۋابكارلىق -

مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە كىشىلەرنىڭ بىر مەيدان «خەلق ئۇرۇشى» قوزغاپ، «ئاق ئالۇاستى» نىڭ زەھىرىنى تازىلاشقا قەتئىي بەل باغلىغان ئىرادىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ـ مەن يەنە 5000 يۇەن ئىئانە قىلاي، ـ «شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات شىركىتى» نىڭ باش دىرېكتورى مۇھەممەت سېيىتئاخۇۇننىڭ بۇ سۆزى ئاخىرلىشىشى بىلەنلا زالدا گۈلدۈراس ئالقىش سادالىرى ياڭراپ كەتتى.

ـ باركاللا، يارايسەن! ـ زالدىكى كىشىلەر تۇشمۇتۇشتىن ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئېيتىشتى.

مەن پەيتنى تۇتۇپ، دەرھال ئۇنىڭ زىيارىتى قىلدىم.

ـ مۇھەممەت سېيىت ئاكا، سىز مۇشۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئىچىدە ئەڭ كۆپ پۇل ئىئانە قىلغان كىشى، سىز ئۆزئىزنىڭ ھازىرقى ھېسسىياتىئىزنى سۆزلەپ بەرگەن بولسىئىز؟

ـ كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ئاڭلىسۇن، ـ كىمدۇر بىرى مىكروفوننى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ـ مېنىڭمۇ ئالتە ئوغلۇم بار، ـ دېدى مۇھەممەت ھېيىتئاخۇن سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ـ مەن بۇشۇ ئازراق پۇلۇم بىلەن خىروئىن چېكىش شامىلىنى توسۇش، ئۇنىڭ زەھىرىنى تازىلاشقا بىر ئۇلۇش ھەسسە قوشالىسام، ئۆزۈمنى مىللەتنىڭ زەئىپلىكتىن قۇتقۇزۇش يولىدا بۇرچۇمنىڭ ئادا قىلىۋاتقان ھېسابلايمەن...

ئىئانە توپلانماقتا، ئەلۋەتتە، پۇل ئىئانە قىلىش دراما ئىشلەش ئۇچۇنلا ماددىي ياردەم بېرىش ئەمەس ئىدى. بۇ ئاشۇ كىشىلەرنىڭ كۆچلۈك ساداسى، «ئاق ئالۇاستى» غا قارشى «خەلق ئۇرۇشى» قوزغاش ئىرادىسىنىڭ نامايەندىسى ئىدى.

مەن بەس - بەس بىلەن «ئاق ئالۇاستى» غا قارشى جەڭ ئېلان قىلىپ سۆز قىلىۋاتقان، مەردلىك بىلەن پۇل ئىئانە قىلىۋاتقان بۇ كىشىلەرنى كۆرۈپ ئولتۇرۇپ، ئىختىيارسىز ئويلىنىپ قالدىم:

تارىختا مۇستەملىكىچىلەر، قېرى جاھانگىرلار ئېلىمىز خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچىلىككە، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئىرادىسىنى سۇندۇرۇپ، ئۇلارنى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان لەقۇالارغا ئايلاندۇرۇۋېتىش مەقسىتىدە ئېيۇندىن ئىبارەت زەھەرلىك چېكىملىكنى توشۇپ ئەكىلىپ، تۆكۈپ سېتىپ خەلقىمىزنى نابۇت قىلىۋاتقان چاغدا، ئېلىمىزنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە مەشھۇر سىياسەتچىلىرى، ئاتاقلىق ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ۋە ئەر يۈرەك، مىللەت سۆيەر ئوغلانلار كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنى قوزغاپ، بىر مەيدان ئېپىۇنغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئارقىلىق ئېلىمىز خەلقىنىڭ تەقدىرىنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ خەلق، مىللەت ئالدىدا كۆرسەتكەن تۆھپىسى ھېلىمۇ خەلقىمىزنىڭ ئاغزىدا تەرىپلەنمەكتە، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى نۇر چاچماقتا.

بۇ ئىشلار ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، ھازىر ئەھۋال پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. لېكىن «ئاق ئالۇاستى» كۆزگە كۆرۈنمەس قوللىرى بىلەن ياشلىرىمىزنىڭ گېلىدىن بوغماقتا. «پەرىزات» قىياپىتىگە كىرىۋالغان بۇ زەھەرلىك ئالۇاستى ئۆزىنىڭ «جەلپكارلىقى» بىلەن پەرق ئېتىش ئىقتىدارى ئاجىز بولغان ئوغۇل، قىزلىرىمىزنى خاراب قىلىۋاتىدۇ. ياشلىرىمىزنى لەقۇا، رەزگى، ئۆلەرمەنلەرگە، كۆزى پارقىراپ تۇرغان «تېرىك مۇردا» غا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. بىز خىروئىنىنىڭ خەلقىمىزنى، مىللىتىمىزنى جەمئىتىلا نابۇت قىلىشىغا قاراپ تۇرالايمىزمۇ؟

سۇكۇت قىلىش جىنايەت! بىز كۆچلۈك نەپرىتىمىز ۋە ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز بىلەن بۇ «ئاق ئالۇاستى» نى ئۇزۇل - كېسىل گۆرىگە تىقىۋېتىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىمىزگە ئېلىشىمىز كېرەك.

زوردۇن سابىرنىڭ «تۇمان» ناملىق پوۋېستىغا ① ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن دراما «تۇمان» تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى

ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «تۇمان» ناملىق پوۋېستى ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن دراما «تۇمان» شىنجاڭ گوپېرا ئۆمىكى تەرىپىدىن سەھنىلەشتۇرۇلۇپ، 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنى

① ئاتاقلىق يازغۇچى زوردۇن سابىرنىڭ «تۇمان» ناملىق پوۋېستى ژۇرنىلىمىزنىڭ 1991 - يىل 5 - سانىنىڭ «گۈلزارى» سەھىپىسىدە ئېلان قىلىنىپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشىپ، جەمئىيەتتە كۆچلۈك ئىجابىي تەسىر قوزغىغانىدى.
ـ مۇھەررىردىن.

تاماشىبىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئۆرۈمچىدىكى بىر قىسىم يەككە تىجارەتچىلەرنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن پاكار قوللاپ مەدەت بېرىشى كارقىلىق سەھنىلەشتۈرۈلگەن تۆت پەردىلىك ېۇ دراما جەمئىيەتنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان خىروئىندىن ئىبارات «ئاق ئالۇاستى» نىڭ بىر قىسىم ياشلارنى زەھەرلەپ تۈيۈق يولغا ئىتتىرگەنلىكى، مىللەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن ئىزچىل باش قاتۇرۇپ كەلگەن ئاقكۆڭۈل كىشىلەرنىڭ تۈيۈق يولغا كىرىپ قالغان ئاشۇ ياشلارنى قۇتقۇزۇش يولىدا قىلغان كۆرەشلىرى تەسىرلىك ۋە گۇبرازلىق گىپادىلەپ بېرىلگەن. ېۇ دراما روشەن قاراتمىلىققا، يۇقىرى تەرىبىيۋى گەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، تىلىنىڭ جانلىقلىقى، گورۇندىش سەنئىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن كىشىنى تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

5- ئاينىڭ 12 - كۈنى «خەلق» تىياتىرىدا خەلچەم ئىسلام، ئابدۇرېھىم ھامىد، يۈسۈپ مۇھەممىدى، خوجىخان ھاكىموۋ، ئامىنە غاپپار، غوپۇر ئابدۇللا، مىجىت ناسىر قاتارلىق ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرى ېۇ دراما ئىنى كۆردى.

جۇرئەت كامىل، قەدىردان قەييۇم
(«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى)

«تۇمان» ھاسىلاتلىرى

سىدىقھاجى روزى

يازغۇچى زوردۇن سابىر يازغان، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمكىدىكى ئاتاقلىق رېژىسسورلار سەھنىلەشتۈرگەن، ئۆزىنىڭ سەنئىتى مۇھىتىدا ۋە مەدەنىيەت بۆشۈكىدە ھازىرقى زامانىنىڭ تەلەپ - ئېھتىياجىغا يارىشا ئىستېدات ۋە ئىقتىدار يېتىلدۈرگەن سەنئەتچىلىرىمىز رول ئالغان «تۇمان» تىياتىرى سەھنىگە چىقتى. شۇنداق، بۇ سەھنىگە كىم ۋە نېمە چىقمايدۇ؟ ۋە يەنە بۇ سەھنىدىن نېمە چۈشمەيدۇ؟ ياشاش زورىدىن گۇاڭجۇغا بارغان ياشلارنىڭ سودا - تىجارەت پائالىيىتىگە يەنە بۇ ياشلارنىڭ ئۇمىدىنى، ھاياتىنى نابۇت قىلىدىغان خىروئىنمۇ كىرىپ كەلگەن. خىروئىن سېتىپ، قاسىم خوجايىندەك پۇلغا ئېرىشكۈچىلەر ۋە ئىسلامخاندەك خىروئىنغا قارشى تۇرغۇچى پېرسۇناژلار تىياتىرنىڭ پائالىيىەت مەركىزىگە قويۇلغان.

سەھنىدە «تۇمان»، خىروئىن ساتقۇچى، چەككۈچى ياشلار ئارىلىشىپ كەتكەن بىر مەنزىرە ھازىر بولىدۇ. «تۇمان» بۇ ياشلارنىڭ باش ئۇستىدە، ئاياغ ئاستىدا لەيلەپ يۈرمەكتە؛ «تۇمان» بۇ ياشلارنىڭ قەلبىدە، ئېڭىدا، ھېسسىياتىدا لەيلەپ يۈرمەكتە؛ «تۇمان» بۇ ياشلارنىڭ زېھنى كەتكەن قەلبىدىكى زېھنىي يارىغا ئايلاندۇرۇپ، جاراھەتلەندۈرمەكتە؛ «تۇمان» بۇ ياشلارنىڭ كۆزلىرىنى خىرەلەشتۈرۈپ، رېئاللىقنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى كۆرۈشىگە توسقۇنلۇق قىلماقتا؛ بۇ «تۇمان» ئاننىڭ بالىدىن، بالىنى ئانىدىن ئايرىماقتا. ياشلار خۇددى دۇشە ئۇستىدىكى خام گۆشتەك، كىم قانداق توغرىسا مەيلى، كىم قانداق پۇچۇلىساۋە پىشۇرسىمۇ مەيلى بولماقتا. ئېيتىڭلارچۇ، خالايىق! ياشلار بۇنداق قىسمەتكە نېمە سەۋەبتىن دۇچار بولغان؟

بىز بۇ خىل ئەھۋالنى ئادەتتە «نادانلىق» قا يېغىنچاقلايمىز. ئۇنداقتا نادانلىقنىڭ ئىجتىمائىي مەنبەسى نېمە؟ بىز بۇنىڭغا جۇڭگودا توپتوغرا 2 مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن فېئودالىزم دەپ جاۋاب بېرىمىز. ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچىلار نوقۇل زوراۋانلىققىلا تايىنىپ، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىشقا مۇمكىن بولمىغاندا، زوراۋانلىققا قوشۇمچە ئالداش ۋە نادانلاشتۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويغان؛ «پۇقرالارنى دائىم بىلىمسىز، ئارزۇسىز تۇتۇش»، پۇقرالارنى ئەبەدىي بېكىنمە، نادان ھالەتتە قالدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغانىدى. شۇنداق قىلىپ،

دەۋر 19 - ئەسىرگە قەدەم قويغاندا، چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى زەھەرلىك چېكىملىكىنى جۇڭگودا تۆكمە قىلغانىدى. بۇنىڭغا ماسلاشقان ئىچكى سەۋەب، نادانلىق، بىلىمسىزلىك ئىدى. شۇڭا ئەپيۇن ئىشلەپچىقارغان ھىندىستاندا، ئەپيۇن ساتقان ئەنگلىيەدە يامراپ كەتمىگەن ئەپيۇن، ساۋاتسىزلىق، قالاقلىق، قاششاقلىق ھۆكۈم سۈرگەن جۇڭگودا يامراپ كەتكەنىدى. خۇددى لۇشۈن ئەپەندى ئېيتقاندەك: «چەت ئەللىك مىلتىق دورىسى بىلەن ئوق ياساپ، دۈشمەندىن مۇداپىئەلەنسە»، جۇڭگولۇق «مىلتىق دورىسى بىلەن پوجاڭزا ياساپ، ئەرۋاھقا چوقۇنغان» ئىدى؛ «چەت ئەللىك ئەپيۇن بىلەن كېسەل داۋالىسا»، جۇڭگولۇق «ئەپيۇننى تاماق ئورنىدا ئىستېمال قىلغان» ئىدى. نادانلىق تۈپەيلى، دەۋرنىڭ كەينىدىن دەۋر، بايراق ئورنىغا بايراق ئالمىشىپ تۇرسىمۇ، جۇڭگودا جەمئىيەت ھۆالىنى ياخشىلايدىغان ئۆزگىرىش ئىشقا شىمغانىدى. مانجۇ ھۆكۈمرانلىرىغا قارشى مىللىي ئىنقىلابنىڭ يېتەكچىسى بولغان سۇن جۇڭشەننىڭ ئىنقىلابىمۇ ئەنە شۇنداق «قالاقلىق» ئىچىدە مەغلۇب بولغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يۈز بەرگەن قاباھەتلىك «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدا، خۇددى تارىخىي جەريانلارغا ئوخشاش، ئاۋۋال چاچ كېسىش ئىنقىلابى (خۇددى شىنخەي ئىنقىلابى دەۋرىدىكىدەك)، ئاندىن كىتاب كۆيدۈرۈش ئىنقىلابى (خۇددى چىن شىخۇاڭ دەۋرىدىكىدەك) بولۇپ ئوتكەنىدى. بۇ، چېڭگىزخاننىڭ 12 - ئەسىردە دۇنيا مەدەنىيىتىنى ۋەيران قىلغىنىدەك بىر ئىش ئىدى. ئەنە شۇ چاغدا «كىتاب ئوقۇپ ئەمەلدار بولۇش» (مىڭ خاندانلىقى دەۋرىدىكىدەك)، «كىتاب ئوقۇشنىڭ پايدىسى يوق» (كاڭشى دەۋرىدىكىدەك) دېگەندەك شوئارلار ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئون يىل داۋاملاشقان بۇ ئىنقىلاب ئىككى ئەۋلاد كىشىلەرنى بىلىمسىز قالدۇردى. ئەگەر بۇنداق نادانلاشتۇرۇش بولمىغاندا ئىدى، ئادەم بالىسى نېمىنىڭ زىيانلىق، نېمىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئەقەللىي بولسىمۇ بىلمەيتتىمۇ؟ بۇ بىلىمسىزلەر «ئا ب س» نى ئۆگەنگەن بولسىمۇ، ئەجدادىنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ تونۇمايدىغان تەلۇنلەرگە ئايلىنىپ، بۇنداق ئائىلىلەردە چوڭ بولغان ئۆسمۈرلەرمۇ زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ زىيىنىنى بىلمەيدىغان روھسىز، پىكىرسىز، كۆزى پىلدىرلاپ تۇرغان تىرىك مۇردىغا ئايلىنىپ، خىروئىننىڭ ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا تارقىلىشىغا سەۋەبچى بولدى. دېمەك، فېئودالىزمدىن قالغان نادانلىق تېخى تۇگەپ كەتمىدى.

مۇنداق ھال ۋە مۇنداق ئاقىۋەتنى كۆرەلىگەن خەلقنىڭ يازغۇچىسى زوردۇن سابىر «تۇمان» پوۋېستىدىن ئۆزگەرتىلگەن «تۇمان» تىياتىرىدا ئەنە شۇنداق ئەخمەق ۋە مۇنداق سەۋەبتىن شەخسىي مەنپەئەتىنىڭ زادى قانداق مەنپەئەت ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەيدىغان قاسىم خوجايىندەك شەخسلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشىدىن باشقا، شەخسىي مەنپەئىتىنى مىللەتنىڭ مەنپەئىتى، مەرىپىتى، مەدەنىيىتى، ئىستىقبالى ۋە رېئاللىقى بىلەن بىرلەشتۈرەلىگەن ئىسلامخانەك، مۆمىن ئەپەندەك خەلقپەرۋەر كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىپ، ھايات - مامات ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىشنى تراگېدىيىلىك تۈسكە ئىگە قىلغان. غۇنچەم يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرنىڭ قەلىمىدە فېئودال مۇستەبىتزمنىڭ قۇربانى بولغان بولسا، بۇ غۇنچەمنىڭ نەۋرىسى كىچىك غۇنچەم سىنگاپورلۇق، گۇاڭجۇلۇق، «ئالتۇن ئوچ بۇرجەك» لىك ئەپيۇنكەشلەرنىڭ مەقسىتىگە يانتاياق بولغان ۋە ئۇلارنىڭ قولىدا قانداق ئىشلەتسە شۇنداق ئىشلەيدىغان قورالغا ئايلانغان قاسىمدەكلەرنىڭ قولىدا ھالاك بولىدۇ.

ئاھ، بىچارە غۇنچەملەر! سىلەر ياشىغان دەۋر پەرقلىق بولسىمۇ، ئەمما سىلەرنى ھالاك قىلىدىغان ۋاستىلەر نېمىدېگەن ئوخشاش! سىلەر بۇنى ئويلاپ يېتەلمەيسىلەر، چۈنكى سىلەرنىڭ ئويلاش ئىقتىدارىڭلارنى، سەزگۈ ۋە تۇيغۇلىرىڭلارنى خىروئىن ئاللىقاچان تارتىپ كەتكەن، قاباھەتلىك يىللارنىڭ تەسىرى سىلەرنىڭ ئاتا - ئاناڭلارنىڭ ئېڭىدىن تېخى كۆچمىگەن، غاپىللىقنىڭ قارا چىرىغى ۋۇجۇدۇڭلاردىن ئۆچمىگەن ھەمدە نىيەت ۋە ئىقبالنىڭ نۇرلۇق قۇياشىغا ئورۇن بەرمىگەن. «تۇمان» ئىچىدە تېڭىرقاپ يۈرگەن ياشلار! خاتا يولدىن قايتىڭلار! بېشىڭلارنى كۆتۈرۈڭلار! ئىسلاھات سىلەرگە بەختتىن دېرەك بەرمەكتە.

بىزدىكى ھەشەمخورلۇق

نىزامىددىن ھۇسەيىن

ھەشەمخورلۇق - ھاكاۋۇرلۇق، سۆلەتبازلىق، مەنمەنچىلىك، ھەسەتخورلۇق، چېكىدىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىك ھادىسىلىرىگە مەنبە ۋەنىشان ھېسابلىنىدۇ. ھەشەمخورلار ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ نەپرىتىدە، ئەمگەك ئەھلىنىڭ مەسخىرىسىدە بولىدۇ. ئەل - يۇرت، مەھەللە - كويلىرىدىن چەتنەيدۇ، غىدىيىپ قالىدۇ. تەنتەك كىشىلەرنىڭ ھەيرانلىقىنى ئويغىتىپ، تەييارتاپلار، مەنمەنچىلەر، ئاق نانچى خۇشامەتكويلار . . . چوقۇنىدىغان ئادەملەرگە ۋە ئۆز ئوي - خىياللىرىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ ياشايدۇ. ھەشەمخورلۇق ھەرگىزمۇ مىللىي ھاياتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى مەنبەسى، خىسلىتى ئەمەس، مىللىي ئەخلاقمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ تارىخىمىزدا ئۆتكەن دەۋرۇدەۋرانلار (ھاكىمىي كۈچلەر، باي خوجاملار، پۇلدارلار، قارىنى ئېسىلگەن ھارامتاماق تىرىكتاپلار . . .) نىڭ چىرىك مەنىۋىيىتى ۋە ئەخلاقى ھېسابلىنىدۇ.

ھەشەمەتچىلەر ئەڭ بۇرۇن ئۆز نام شۆھرىتىنى، ئاندىن يارانقان تەڭرىنى ئەسلەيدۇ. ئۇلارنىڭ قەلبىلىرىدە ئەل - يۇرت يوق، دۇنيا ۋەسۋەسىسلا بار. گاداي - نامرات قېرىنداشلىرىنى ئۇنتۇغان. ئەمگەك ئەھلىنى نەزەرىگە ئىلمايدۇ. ئەلگە بايلىقنى بايراق قىلىدۇ. پۇل - ۋەج ۋەسۋەسىسىنى جەمئىيەتكە يايىدۇ. پۇل، بايلىقنى ياشاشنىڭ مىزان - ئۆلچىمى قىلىدۇ. كىشىلەرنى قاتلام، تەبىقىلەرگە بۆلۈۋېتىدۇ.

هەشەمخورلار باش كۆتۈرگەن جەمئىيەت - ئادەم ئادەمگە يات (ئادەم ئادەمگە دۈشمەن) جەمئىيەتكە قاراپ يۈزلىنىدۇ.

تويدۇرۇپ تۇرۇۋاتقان بەزىبىر تويلىرىمىز

هەشەمخورلۇقنىڭ بىزدىكى تۈرلىرىدىن بىرى بەزىبىر تويى - تۆكۈن هەشەمخورلۇقىدۇر. مۇھەببەت بىلەن توينىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان زور ئەھمىيىتى ۋە مەقسىتى ھەرگىزمۇ بەتخەجلىك، هەشەمخورلۇق ئەمەس، گۈزەل كەلگۈسىگە يۈزلىنىش. بىر پاتمان ئۆي جاھازلىرى، سۈپەت، سۆلەت بۇيۇملىرى، قوش - قوش كىيىم - كېچەكلەر، هەشەمەتلىك سېلىنچى، يېپىنچى، ھۆسن تۈزەش بۇيۇملىرى، ئۆي تۈزەشلەر، بەدەن بېزەكلىرى، كاتتا چىقىملىق داستىخانلار، هەشەمەتلىك داغدۇغا، دەبدەبىلەر . . . تويلاشقۇچى يىگىت - قىزلارنىڭ گۈزەل كەلگۈسىنىڭ ئۈلى ۋە ياخشى قىسمىتى بولۇشى ناتايىن. پۇل، مەنسەتكىلا توغرىلانغان هاياتنىڭ بۇزۇلمايدىغىنى، ۋەيران بولمايدىغىنى يوق. هەشەمەتكە مەنبە بولغان پۇلنىڭ زەبۇنچىلىق، چىرىكلىك (ئاقىۋىتى تۈگىشىش) كە، نۇرغۇن سەتچىلىكلەرگە مەنبە بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. مىللىي مەنىۋىيەت ئۇقۇمىدىن ئالغاندىمۇ توي - تۆكۈندىكى هەشەمخورلۇق (توي - تۆكۈننىڭ تەقدىرىنى پۇل - ۋەجگىلا باغلاپ هەل قىلىش) ھەرگىزمۇ «مىللىي داغدۇغا»، «مىللىي شۆھرەت»، «مىللىي غۇرۇر» ، «مىللىي مىراس» شەكلى بولالمايدۇ، ئەكسىچە، تارىختا ئەجدادلىرىمىزنىڭ قان - تەرىنى شوراپ جاھان تۈتۈپ ئۆتكەن ئىشرەتپەرەس تىرىكتاپ خان، خوجاملار، پۇلدار بايلار تەبىقىلىرىنىڭ بۇزۇقچىلىق تۇرمۇش شەكلىدۇر. ئۇنى مىللىي تۇرمۇشىمىزدىكى بىر خىل يۇقۇندى چۈشكۈنلۈك، خارابلىشىش ئىللىتى دېمەي مۇمكىن ئەمەس. لېكىن بۇ ئىللەت هازىر جەمئىيەت خاراكتېرلىك ئاپەت شەكلىدە يامراپ كېتىۋاتىدۇ. تارىخىمىزدا ئۆتكەن مەشھۇر شۆھرەتپەرەس جاللات خان ئافاق خوجا ئۆز دەۋرىدە «. . . غۇرۇرى ھەشەمەتلىك چوڭ مەرىكە زاللىرىنى ئىشلىتىپ - قىسقىسى پۇلنى ساماندەك خەجلەپ، 1000، ھەتتاكى 2000 باغاقلىق مېھمان چاقىرىپ تۇرۇۋاتقانلار يوق ئەمەس. دېمەك ئۇلار «دۇنيانىڭ خوپلۇقى كەيمەك، ئىچمەك، چاچماق» نىڭ داۋامىنى داۋاملاشتۇرماقتا. پەرقى - بالدۇر ئۆتكىنى چوڭ «ئەۋلىيا» هەشەمخور، هازىر ئۆتۈۋاتقىنى بولسا ئەمدى پۇل تاپقان ياكى ئىمتىياز تاپقان «تاپاۋەتكە قادىر» هەشەمخور، خالاس. پۇلدارلار پۇلدارلارغا، ئىمتىيازلىقلار ئىمتىيازلىقلارغا كۆز - كۆز قىلىپ ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان مۇنداق توي - تۆكۈننى قانداقمۇ «مىللىي شۆھرەت»، «مىللىي ئەنئەنە» نىڭ شەكلى دېگىلى بولسۇن؟ ئۇلارنىڭ ئەخلاقىنى «مىللىي ئەخلاق» دېگەندىن كۆرە هەشەمخورلارنىڭ چۈشكۈنلۈكى دېمەي مۇمكىن ئەمەس.

ئۇلار يەنە بالاغەتكە يەتكەن قىز ۋە قىز جەمەتلىرىنى ياتلىق قىلىشنى ۋەج - ئوقەت، ئابروي - ئىمتىياز تېپىشنىڭ دەسمايىسىمۇ قىلىشۋالغان.

---

* ئابدۇقادىر داۋۇت: «ئافاق خوجا هەققىدە قىسقىچە مۇلاھىزە»، قەشقەر «قەدىمكى كىتابلار تەتقىقات خەۋىرى» 1984 - يىل 1 - سان.

بۇرۇن - بۇرۇندىن تارتىپ ئادەتتىكى جامائەتچىلىكىمىز ئەمەل قىلىپ كەلگەن توي - تۆكۈن مىزانىدا: «. . . پوشۇدە (تۇنجى) نىكاھتا قىزدىن ئۇچ ھامىيە (قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى، چوڭ ئاتا، چوڭ ئانىسى، بالاغەتلىك ىبر تۇغقانلىرى)، يىگىتتىن بىر ھامىيە (يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى) تويدىن تۆھپە نەسۇدە قوبۇل قىلماق جايىز» * دېيىلگەن بولسا، ھەشەمخورلار بېرىدىغان قىزلىرى ئۇچۇن چوڭ ئاتا، چوڭ ئانا، ئاتا - ئانا، ئاكا - ئۇكا، ئاچا - سىڭىل، كۈيئوغۇل، كېلىن، نەۋرە، ھەتتا چەۋرىلەرگىچە (ھەتتاكى ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا - ئانىلىرى، جەددى - جەمەتلىرى ئۇچۇنمۇ) قىممەتلىك توي نېسۇبلىرى ئۇندۇرۇپ ئېلىشماقتا. «سوت ھەققى»، «تۇز ھەققى»، «قىز ھەققى» دېگەندەك ھەقلەرنىڭ ئېغىرلىقىچۇ تېخى.

ئادەتتىكى جامائەتچىلىكىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى توي - تۆكۈن ئادىتىدە: قىزلارنىڭ تويلۇقى نورمال تىرىكچىلىكتىكى كىشىلەر ئۇچۇن «. . . ئۇچ كىيىم: 1. باشلىق (باشياغلىق، تويلۇق دوپپا، تۇماق)، 2. تويلۇق ئېغىزمان كىيىمى (چاپان، كۆڭلەك، تامبال)، 3. تويلۇق ئاياغ كىيىمى (پايپاق، بەتىنكە، ئۆتۈك)، تالالىق ۋە ئۆي ئىچىلىك قوش تەل قىلىنمىقى، ئېرىغ مالدىن ئۇزۇك، زىرە، بىلەيزۈك ئېلىنمىقى زۆرۈر»* قىلىنغان بولسا، ھازىرقى ھەشەمخورلىرىمىز ئەرگە بېرىدىغان قىزلىرىنىڭ خېرىدارلىرىدىن جاھاندا بار جىمىكى قىممەتلىك رەخت - گەزمال تۇرلىرىدىن ھەر پەسلىگە نىشانلاپ جۇپ - جۇپتىن تاش كىيىم، جۇپ - جۇپتىن ئىچ كىيىم، جۇپ - جۇپتىن يۇڭ كىيىم، تالالىق، ئۆي ئىچىلىك ھەر خىل كىيىم - كېچەك تۇرلىرىنى، پەسىللىك ئاياغ تۇرلىرىنى، گىرىم، پەرداز بۇيۇم، جابدۇقلىرىنى، جۇپ - جۇپ ئالتۇن ئۇزۇك، ئالتۇن زىرە، ئالتۇن ھالقا، ئالتۇن بىلەيزۈك، ئالتۇن زەنجىر، ئالتۇن ساۋەت، قىممەتلىك مۇنچاق تۇرلىرىنى ۋە چەت ئەللىك ئېسىل چامادانلىرىنى تەلەپ قىلىشماقتا.

مەن بۇلتۇر/ئۇرۇمچىدە يېقىن بۇرادىرىم، مەشھۇر «شياڭگاڭچى» سودىگەر («بەتخەج ھاجىم» لەقىمى بار) X ھاجىمنىڭ قىزىنىڭ تويىغىلا قىزنىڭ كىيىم - كېچەك، زىبۇ زىننىتى ئۇچۇن يىگىرمە تەرەپتىن 39 مىڭ 700 يۇەنلىك چېقىم قوبۇل قىلغانلىقىدىن ۋاقىپلاندىم. دېمەك، ھاجىم ئارزۇلۇق قىزلىرىدىن بىرىنى ھەقىقىي مېھرىبان كۆيئوغۇل بالىسىغا ئەمەس، بىر نەچچە ساندۇق لاتا - پىتىمگە، بىر سېقىم زىننەت بۇيۇمىغا بېرىۋەتكەن. بۇ، قىزىنى ئادەمگە ئەمەس، پۇلغا ساتقانلىق ئەمەسمۇ؟

قىز چىقارغان ھەشەمخورلارنىڭ قىزىنىڭ ھۇجرىسىنى جابدۇتۇشتىكى ھەشەمخورلۇقىنى دېمەمدىغان تېخى: بىر يۈرۇش لۆم - لۆم ئورۇندۇق، ئالاھىدە بېزەلگەن قوش كىشىلىك لۆم - لۆم كارىۋات، قوش قەۋەتلىك مېھمان شىرەلىرى، قوش - قوش ئېسىل داستىخانلار، كىيىم ئىشكاپلىرى، تۇرمۇش ئىشكاپلىرى (پەداز ئىشكاپى، تىزىندىلار ئىشكاپى . . .)، قوش تۆشەكلىك گاز ئوچىقى، دەزمال، دوخوپكا، ھاۋا تەڭشىگۈچ، جۇپ - جۇپ تام گىلەملىرى، قۇچاق - قۇچاق يوتقان - كۆرپىلەر، تام - تورۇس زىننەتلىرى (تام سائىتى، تام سۈرەتلىرى، ھەر خىل سىزمىلار، ئاسقۇچلار)، توشەكتەۇ، رەشەك تېلېۋىزور، سىنئالغۇ، ئۇنئالغۇ، كىر ئالغۇ، ۋېتو ئاپپارات، بىرىكمە ئاۋاز ساندۇقى . . . لار - خۇددى يېقىن بۇرادىرىمىز «بەتخەج ھاجىم» دېگەندەك: «30 مىڭ يۇەن خەجلەنگەن يېڭى ئۆي . . . » لەرھەشەمخورلارنىڭ توي ھەشەملىرىدىن بىر ھالقا بولۇپ تۇرۇپتۇ. بەزىلەرنىڭ: «بىزدە 100 مىڭ يۇەنلىك تويلار پەيدا بولۇۋاتىدۇ . . . » دېگەن سۆزلىرى ئاساسسىز ئەمەستەك قىلىدۇ.

ھەشەمخورلۇق قىلىقلىرى يامراپ كەتكەن جەمئىيەتتە ئالدى بىلەن كىشىلەردە پۇل ئۇچۇن قىزىپ كېتىش (پۇل ئۇچۇنلا ياشاش، پۇل ئۇچۇن ھەممىنى قىلىش . . .) تەك يامان خاھىش (ئىللەت) باش كۆتۈرۈشى مۇقەررەر. ھەتتا ئۇنداق ئىللەت جەمئىيەتلىشىپ «خەلق ئەنئەنىسى» دېگەن نىقاب بىلەن يامراپ كېتىدۇ - دە، ئاقىۋىتى جەمئىيەتتە ئاجايىپ سەتچىلىكلەرنى ھەتتا ئېچىنىشلىق يامان ئاقىۋەتلەرنىمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىپ تۇرىدۇ:

«1985 - يىلى كۇنەس ناھىيىسىدە 47 جۇپ ياش نىكاھ سودىسىنىڭ ئېغىرلىقى ۋە نىكاھقا ئارىلىشىۋېلىش تۇپەيلىدىن قېچىپ كېتىپ توي قىلىشۇالغان بولسا، 1986 - يىلى 69 جۇپ ياش قېچىپ كېتىپ توي قىلىشقان. بەزى كىشىلەر ئوغۇللىرىنى ئۆيلەش ئۇچۇن كوللېكتىپتىن باھاغا سۇندۇرۇپ

---

* * «نىكاھ رىسالىسى» دىن ئېلىندى.

بېرىلگەن چارۋا مال ۋە باشقا نەرسىلەرنى سېتىۋېتىپ كوللېكتىپقا زىيان سالغان، ئۆزلىرىمۇ ئېغىرقەرزگە بوغۇلۇپ تۇرمۇشتا تەس كۈنلەرگە قالغان . . . » («شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1987 - يىل 7 - سانىدىن)

قىز - يىگىتلەر قېچىپ كېتىپ توي قىلىشىدىغان مۇناسىۋەتلەر ھەققىدىكى تارتىپ تۈگىمەي كېلىۋاتىدۇ. قېچىپ كېتىپ توي قىلىشقان قىز - يىگىتلەر ئارىسىدا ئاتا - ئانىلارنىڭ نارازىلىق بىسىمى، «نومۇس» چاتقى بىلەن يۈرت ئاتلاپ مۇساپىر بولۇپ كەتكەنلەر، قېچىپ يۈرۈپ ئاجرىشىپ كەتكەنلەر، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن تاشلىشىپ كەتكەنلەر، ھەتتا تېخى چۈشكۈنلىشىپ قاتتىق بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقانلارنى بىزدە كىم يوق دېيەلەيدۇ؟

توي - تۆكۈندىكى ھەشەمخورلۇقنىڭ كاساپىتى بىلەن (توي چىقىمىنىڭ ئېغىرلىقى، ئاتا - ئانىلارنىڭ نىكاھىغا ئارىلىشىپ تەرسالىق قىلىشلىرى ئارقىسىدا) ھېسسىياتلىرى بوغۇلۇپ ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشقان قىز - يىگىتلەرنى بىزدە كىم يوق دېيەلەيدۇ؟ توي - تۆكۈن ھەشەمخورلۇقى ئۈچۈن دۆلەت مالىيىسىگە خىيانەت قىلىپ، ئوغرىلاپ تۇتۇلۇپ تۇرمىلەردە يېتىۋاتقان قىز - يىگىتلەرنى بىزدە كىم يوق دېيەلەيدۇ؟ ئوغۇل ئۆيلەپ پۇل - ۋەجىدىن ئايرىلىپ، قەرزگە بوغۇلۇپ تۇرمۇشتا قىسىلىپ بىچارە بولۇپ قالغان ئاتا - ئانىلارنى بىزدە كىم يوق دېيەلەيدۇ؟ ھەشەمخورلۇق كاساپىتىدىن توي قىلىشالماي دەردەمەن بولۇپ سەپتىن چىقىۋاتقان (تەرسالىشىپ كەتكەن، قولى ئىشقا بارمايدىغان چېكەرمەن، ئىچەرمەن بولۇپ كېتىشكەن) مەغلۇب مۇھەببەت ئەسىرلىرىنى بىز ھەرىدە دېگۈدەك ئۇچرىتىپ تۇرۇۋاتىمىزغۇ؟ توي - تۆكۈندىكى ھەشەمخورلۇق سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىۋاتقان ئۇرۇش - جېدەل - ماجرالار، مەستلەر سەتچىلىكلىرى . . . بۇزۇلغان تويلار، بۇزۇلغان چايلار، زايا بولۇپ كەتكەن بايلىقلارچۇ تېخى؟ دېسەك گەپ تولا. دېمەك، ئازچىلىق ھەشەمخورلىرىمىزدىن باشلىنىپ تەدرىجىي «جەمئىيەت ئادىتى» بولۇپ يېيىلىپ، مىللىي ھاياتىمىزدا بىر خىل ئىجتىمائىي كېسەل تۈسىنى ئېلىۋاتقان بۇنداق چوڭ بىر مەسىلىگە كۆڭۈل بۆلمەي، تۈزەتمەي، توسمايلا، «نېمە كارىم» دېلەن يۈرۈشنى ھەر بىر ۋىجدانلىق مۇسۇلمان قېرىندىشىمىز تۈگىمەس ئەلەم - ئادامەت ھېسابلىشى لازىم، ئەلۋەتتە.

مېنىڭچە، توي مەنپەئەت ئۈستىگە ئەمەس، ئىشەنچ ئۈستىگە ئۆتكەن چاغلار بىزنىڭ ئەسلى ئەنئەنىمىز ئەسلىگە كەلگەن كۈنىمىز بولۇپ قالغۇسىدۇر.

مېيىت چىقىرىشمۇ؟ ياكى ھەشەمەتچىلىك قىلىشمۇ؟

بىزدىكى ھەشەمەتچىلىكنىڭ ئەڭ قاباھەت تۈرلىرىدىن بىرى - مېيىت ئۈزىتىش (نامازچىقىرىش، زەرەت ئىزنا قىلىش، نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈش، سەدىقە - پېتىر ئاتاش . . .) ئادىتىمىزدە ساقلىنىپ تۇرۇۋاتقان مۇسۇلمانچىلىققا زىت بەزىبىر قىلىق ۋە قىلمىشلاردىن ئىبارەتتۇر.

ۋاپات بولغان مەرھۇملىرىمىز ئۈچۈن ئىقتىسادىي مادارىغا بېقىپ زەرەت ئىزناقىلىش، دەپنە ئۇستىدە قىلىنىدىغان ئىستىقامەت، دۇئاتىلاۋەت . . . نى ئىخلاس بىلەن بېجىرىش، جامائەت پاتمەلىرىنى ئۆتكۈزۈش، تۆت نەزىر (ئۇچى، يەتتىسى، قىرقى، يىلى) نى ئۆتكۈزۈپ قايغۇ، ماتەم ھېسسىياتىمىزنى ئىپادىلەش، زەرەت بېشىدا ئايەت ئىسلام ئوقۇتۇپ، سەدىقە، پېتىر ئاتاپ مەرھۇملارغا روھىاتلىرىغا سېغىنىپ تۇرۇش - بىزنىڭ بۇرۇندىن تارتىپ داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان دىنىي ئادەت ئەنئەنىلىرىمىز. بۇنىڭدا گەپ يوق.

لېكىن ئۇنداق قائىدە، ئادەتلەر چوقۇمكى ئىسلام دىنىنىڭ نەزىر - نۇزرەت ھەققىدىكى پرىنسىپ، تەلىملىرىدىن قەتئىي چەتنەپ كەتمەسلىكى، يەنى خۇددى «قۇرئان كەرىم» 76 - سۈرە «سۈرەئى دەھرى» نىڭ 7 - ، 8 - ، 9 - ئايەتلىرىدە قەيت قىلىنغاندەك: «مۆمىن، ھەقىقىي مۇسۇلمانلار نەزىرلىرىنى يېتىم، مىسكىن، يېسىرلارغا ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن تەقدىم ئېتىپ، ئۆلاردىن باشقا نەرسە كۈتمەستىن، خالىس بولۇشى شەرت. نەزىرنى يېتىم، مىسكىن، يېسىرلار دەپ تونۇلغانلاردىن باشقىلارنىڭ يېيىشى جايىز ئەمەس - گۇناھ

. . . » دېگەن پرىنسىپتىن چەتنەپ كەتمەسلىكى شەرتتۇر. تەپسىردە يەنە مۇنداق دېيىلگەن: «سەدىقە، پىتىر، كاپارەت، فىدىيە، نەزىرلەرنىڭ ھەممىسى يېتىم، مىسكىن، يېسىرلارنىڭ، مۇساپىرلارنىڭ، يولسۇللارنىڭ ھەققى. جايىنى تېپىپ بەرمىگۈچىلەر ۋە يېيىشكە ھەقسىز تۇرۇپ يېگۈچىلەر ئازابقا قالىدۇ . . . »

بىزنىڭ ھازىرقى چاغلاردىكى مەيىت چىقىرىش (ئىجتىمائىي مۇسىبەتچىلىك) ئادەت، قىلىقلىرىمىز يۇقىرىقى دىنىي پرىنسىپقا ئويغۇنمۇ؟ ياق، ئويغۇن بولمايۋاتقان تەرەپلىرى خېلى بار. بەزىبىر كىشىلىرىمىز (مۇشۇ ئىشتا ئالدىنقى قاتاردا تۇرغۇچى كىشىلىرىمىز) نىڭ مەيىت چىقىرىشقا بولغان مەۋقەلىرى تازا ساپ ئەمەس. مەسىلەن، بەزىبىر دىنىي كىشىلىرىمىز ياكى شۇلارغا ياندىشىپ تۇرغان بەزىلەر مەيىت ئۇزىتىشنى تاپاۋەت قىلىشنىڭ بىر خىل پۇرسىتى، «خۇدايى پۇرسەت» قىلىشۋالغان. يەنە بەزىبىر كىشىلەر بولسا، مەيىت ئۇزىتىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلۈشكە ھاجەت بولغان ئىرىم - دىنىي قائىدىلەر (دەپنە قىلىش، تۆت نەزىر - ئۈچى، يەتتىسى، قىرقى، يىلى) نى، سەدىقە، پىتىر، كاپارەت، فىدىيە، دۇئا - تىلاۋەت ئۆتكۈزۈش . . . مۇراسىملىرىنى نام - ئاتاق چىقىرىش، شۆھرەت قازىنىش سورۇنلىرىغا ئايلاندۇرۇپ، گويىاكى ئۇنى ئاپات بولغۇچىنىڭ . . . نىنچى كۈنىنى ئەسلەش، خاتىرىلەش «زىيارىتى» گە ئايلاندۇرۇۋالغان. يەنە بەزىلەر پەۋقۇلئادده مۇتەئەسسىپ (جاھالەتچىلىك) ئادەت كۈچىنىڭ تەسىرىدە دىنىي ئىسلام پرىنسىپلىرىدا يوق نەزىر، سەدىقە، پىتىر تۇرلىرىنى، ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قاتۇرۇش، بېزەشنى «كەشپى تەرغىبات» قىلىشىپ، بەزىبىر كىشىلەرنى مەيىت چىقىرىش ئادەتلىرىنى يەنمۇ ھەشەمەتلەشتۇرۇشكە دالالەت قىلىپ باشلاپ ئۆتۈشمەكتە، ۋاھاكازالار.

لېكىن مۇنداق قىلىق ۋە ئادەتلەر مېنىڭچە ئەنئەنىۋى ئىسلامىيەت قائىدىسىگە، مۇسۇلمانچىلىق مىزانلىرىغا، مىللىي، دىنىي مادار، ئىقتىدارىمىزغا پۈتۈنلەي مۇخالىپتۇر. يەنى بۇنداق قىلىقلار: 1. پەيغەمبىرىمىز ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: « . . . قېچىكلار، يېتىملارنىڭ ھەققىنى يېمەكتىن . . . » (« مىفتاھىل ھەدىس» تىن) ؛ 2. «بىزدىكى ئىسلامىيەت» تە تەكىتلەنگەن: « . . . قەرز ئېلىپ نەزىر - چىراغ قىلماق، سەدىقە، پىتىر ئاتىماق، يېتىم پەرزەنتلەرنى، تۇغقان - ئەقرىبالىرىنى مەيىت ئۈچۈن مال - مۈلۈك تېپىش، چىقىم قىلىشقا دالالەت بىلەن سەۋەبچى بولماق، بۇ ئالەم ۋەسۋەسىسى بىلەن مەيىت ئۇزاتماق، ئاخىرەت ئىشلىرىغا بۇ ئالەم مۇددىئالىرىنى سىڭدۈرمەك، مەيىت مۇسىبىتىنى سەۋەب، مۇددىئا قىلىپ مەقسەتكە يەتمەك، ئاتاق ئالماق . . . ئىسلام يولى ئەمەستۇر، قەتئىي مەنئىي يولدۇر . . . » دېگەن ئايەت ۋە پرىنسىپلارغا تۇپتىن مۇخالىپتۇر.

ئىجتىمائىي جەھەتتىن ئالغاندىمۇ، دىنىي پرىنسىپلارغا مۇخالىپ كېلىۋاتقان ئۇنداق قىلىق ۋە ئادەتلەر بىر قىسىم جاي ۋە بىر قىسىم جامائەتچىلىكىمىز ئارىسىدا بايلار بىلەن نامراتلار نەزىر - چىراغلىرىنىڭ خىللىقىنى، پەرقى بىئەپلىكىنى، نەزىر - چىراغ جامائىتىنىڭ ناباب سالاھىيەت قاتلىمىنى، ھەر خىل مىقدارلىق چىقىملار تۇرلىرىنى شەكىللەندۇرۇپلا قالماي، بەلكى دۇئا - تىلاۋەت قىلىنىدىغان ئىرىم، قىلىقلارنىڭ يىلدىن يىلغا كۆپىيىپ، ئۆزگىرىپ بېرىشىنى، نەزىر - چىراغقا بولغان بىلىش ۋە قاراشنىڭ مەنبەسىزلىكىنى، «تۇزۇمسىز ئادەت» ، «ئىگىسىز قىلىقلار» نىڭ يامراپ كېتىشىنى، ئەڭ مۇھىمى، نەزىرچىراغ راسخوتىنىڭ يىلدىن، يىلغا ئېشىپ بېرىشى ۋە جاھالەتچىلىك قىلىقلىرىنىڭ يامراپ تۇرۇشلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. بۇنى بىزنىڭ ھازىرقى چاغ مىللىي يۇكسىلىش ئۇچۇن بولۇۋاتقان ئازرۇ - ئۇمىدلىرىمىزگە زىت سەلبىي پېشكەللىكنىڭ مەنبەسى دەپ قاراشقا ھەقلىمىز، ئەلۋەتتە.

1. ئايرىم جايلاردىكى بىر قىسىم تەقۋادا مۇتەئەسسىپلىرىمىز ئۆز جايلىرىدا قانداقتۇر ئۆلۈم مۇراسىملىرى ئۇچۇن بولىدىغان ھەر خىل چىقىم تۇرلىرىنى ھەدەپ ئاشۇرۇشنى، ھەرخىل «قائىدە» ، «رەسمىيەت» لەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ ئىجرا قىلىپ تۇرۇشنى تەكىتلىشىپ يەنى مەسىلەن: «مەيىت ئۇچۇن دۇئاتىلاۋەت قانچە كۆپ بولسا، ساۋابىمۇ شۇنچە چوڭ بولىدۇ» ، «خۇدالىقى ئۇچۇن داۋاملىق سەدىقە، پىتىر ئاتاپ تۇرۇش مەيىت ئاخىرەتلىكى ئۇچۇن قىلىنغان ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ . . . : » دېيىشىپ، ئەسلى ئەنئەنىدىكى «مادارىغا قاراپ ئۆلۈم ئۇزىتىش» نى «جامائەتنى رازى قىلىش» قا قاراپ ئۆلۈم ئۇزىتىشقا ئۆزگەرتىپ، ئۆلۈم مۇراسىملىرىنى ئۆتكۈزگۈچىلەرنىڭ ئىقتىسادىي يۈكىنى ئالاھىدە

ئېغىرلاشتۇرۇپ قويۇشۇاتىدۇ. «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1987 - يىلى 3 - سانىدا بۇ ھەقتە مۇنداق بىر پاكىت نەقىل قىلىنغان: «موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىنىڭ شوتا يېزىسىدا بەزىبىر دىندار كىشىلەرنىڭ دەۋىتى بىلەن نەزىر - چىراغ قائىدە - يوسۇنلىرىمۇ بارغانسېرى كۆپەيىپ، ئۆلۈم پاتمەسىگە كەلگەن ئاياللارنىڭ ھەممىسىگە ئاق تارتىلىدىغان بولغان. بەزى ئۆلۈم مۇراسىملىرىدا ئىشلىتىلگەن ئاق 1200 مېتىرغا يەتكەن. «ئوچى»، «يەتتىسى»، «قىرقى»، «يىلى» نەزىرلىرى بەرگەندىن بۆلەك «ئازنىلىق»، «پەيشەنبىلىك» . . . قاتارلىق پائالىيەتلەرمۇ داغدۇغىلىق، چوڭ ئۆتكۈزۈلىدىغان ھەشەمەتلىك چوڭ ئىشقا ئايلانغان. قىسقىسى، چەكتىن ئېشىپ كەتكەن قائىدە - يوسۇنلار، نامۇۋاپىق ئىشلار جەمئىيەت كەيپىياتىنى بۇزۇپ كىشىلەرنى ئېغىر ئىقتىسادىي زىيانلارغا ئۇچراتماقتا . . .»

1989 - يىلى بىزنىڭ يېقىن بىر بۇرادىرىمىز قازا قىلغاندا، ئۇنىڭ بالىلىرى بىلەن تۇغقانلىرى يەكەن ۋە ئۇرۇمچىدە بولۇپ 17 جايدا بىرلا ۋاقىتتا ئۇنىڭ «يەتتە نەزىرىسى» نى بەرگەن. نەزىرگە سويۇلغان چوڭ - كىچىك مال 30 نەچچىگە، چېقىم قىلىنغان گۈرۈچ 900 كىلوگرامغا، ياغ 200 كىلوگرامغا، كەتكەن چېقىملارنىڭ قىممىتى 20 مىڭ يۈەنگە يەتكەن. 1990 - يىلى ھەج قىلغىلى بېرىپ ھەرەمدە قازا قىلىپ كەتكەن X ھاجىمنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئۇچ ئېغىز ئۆيلۈك ھويلىسى ئۇنىڭ يىللىق نەزىر - چىراغلىرى ئۈچۈن سېتىۋېتىلىپ، مەرھۇمنىڭ پەرزەنتلىرى زېمىنسىز بولۇپ قالغان. بىز مۇنداق مىساللارنى ھازىر ھەممىلا يەردە دېگۈدەك ئۇچرىتىپ تۇرالايمىز.

تېخىمۇ ئەپلەشمەي تۇرۇۋاتقان بىر ئىش شۇكى، «ياش چېغىدا بەختگى قىمارۋاز»، «قەبرىغاندا خۇدايى ناماز»، «ياش چېغىدا سەۋدايى خېنىم»، «قەبرىغاندا بۇۋى خېنىم» بولۇۋېلىشقان بەزىبىر تېگى بۇزۇق، ئاقباش ئاقسا كىشىلەرمۇ ھازىرقى چاغنىڭ «دىن» چىلىرى بولۇشۇېلىپ، مېيىت ئۇزاتقۇچىلارنىڭ ئەڭ يېقىن «دىنىي جامائىتى»، «پاتمە ئەھلى»، «قارىي»، «بۇۋىم» لىك «سالاھىيەت» لىرى بىلەن خالىغان چاغدا خالىغانچە مېيىت ئۇچۇن «مەۋلۇت»، «خەتمە»، «دۇرۇت»، «ئازنىلىق»، «پەيشەنبىلىك» . . . نەزىر - نۇزرەت پاتمەلىرىنى «ئوقۇپ» مۇسىبەتكارلاردىن ئالاھىدە نەپ ئېلىپ تۇرىدىغان «دۇئا - تىلاۋەت» قوزغۇنلىرىدىن بولۇپ كېتىشكەن. چۈشى بۇزۇلسىمۇ سەدىقە، كۆڭلى بۇزۇلسىمۇ سەدىقە، پېشكەللىك كەلسىمۇ سەدىقە، شۇم خەۋەرگىمۇ سەدىقە، قىسقىسى مىدىرلىسىلا «سەدىقە» ئالىدىغان، «قازانامازغا، «ئىمان يېڭىلاش» . . . لارغىمۇ «خۇدايى ھەق» ئېلىپ تۇرۇشىدىغانلارمۇ دەل ئەنە شۇلار ئەمەسمۇ؟ بۇ يەردە قازاق خەلقىنىڭ «نادان ئەلنىڭ ھارامدىن موللىسى بولىدۇ» دېگەن تەمسىلىنى تەكرار - تەكرار ئەسلەشكە توغرا كېلىدۇ، خالاس.

2. ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان ھەر خىل «نەزىر» لەرنىڭ شەكلى، ئېتىبارىنىڭ نابابلىقىنچۇ تېخى! بىزدە نەزىر - چىراغ جامائىتى تولا ھاللاردا نەزىر - چىراغ بەرگۈچىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى، سالاھىيىتى، مادارىغا قاراپ توپلىنىدىغان (باينىڭ جامائىتى باي، ئەربابنىڭ جامائىتى ئەرباب، كاسىپنىڭ جامائىتى كاسىپ، كادىرنىڭ جامائىتى كادىر، دېھقاننىڭ جامائىتى دېھقان، گادايىنىڭ جامائىتى گادايى . . . بولىدىغان) ئادەت تەدرىجىي شەكىللىنىپ بارغاچقا، ئەنئەنىۋى مىللىي سورۇنلىرىمىز ياكى دىنىي مۇراسىملىرىمىز قانداقتۇر بىر خىل جامائەت تەبىقىلىرى (قاتلاملىرى) شەكىللىنىپ چىقىدىغان بىر - بىرىگە بىئەپ «تەڭتۇش» لار سورۇنلىرىغا ئايلىنىپ تۇرماقتا. يېقىندا بىرسى ھازىر تۇزۇلىۋاتقان نەزىر - چىراغ جامائىتىنىڭ جاماەتلىشىش خاراكتېرى توغرىسىدا توختىلىپ مانا مۇنداق دېدى: «بەزى نورمال ئىش - ئوقەتلىك كىشىلەر نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزسە ئۇنىڭ چاقىرىدىغان جامائىتى مۇقىم دۇكىنى، ئىش ئورنى، ئائىلىسى، ئىناۋىتى، دىيانىتى بار، ھال كۈنى ئوبدان . . . قويۇق تونۇش كىشىلەردىن تەركىب تاپىدۇ . . .»

راست، چوڭلار، پۇلدارلار، ئالىم، ئۆلىمالار . . . لىك جامائىتىمۇ ئۆز تەڭتۇشلىرىدىن تۇزۇلىدۇ - دە، ئەلۋەتتە. ئۇنداقلارنىڭ نەزىر - چىراغ سورۇنلىرىدا نەدىمۇ يېتىم، مىسكىن، يېسىر، يوقسۇل بىچارىلەر بولسۇن؟

دېمەك، بىزدە بولۇۋاتقان بەزىبىر نەزىر - چىراغ (مۇسىبەت) سورۇنلىرى ئەسلىدىكى ئەنئەنىۋى جامائەت بىرلىكىنى، مىللىي ئۆملۈكنى، كىشىلەر ھەمدەملىكىنى شەكىللەندۇرۇپ تۇرىدىغان ئالاھىدە خاسىيىتىدىن چەتنەپ «ئۆزى بۆلەكنىڭ يولى بۆلەك، يولى بۆلەكنىڭ ئۇلى بۆلەك» لەر تەبىقىلىرىنى

شەكىللەندۈرىدىغان ئوسال سورۇنلاردىن بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇنداق سورۇننى نەزىر - چىراغ سورۇنى دېگەندىن كۆرە جەمئىيەت كىشىلىرىنى ھەشەمەتچىلىككە قاينىمىغا سۆرەپ كىرىدىغان، كىشىلەرگە ھەشەمخورلۇق كۆزنىكى بولۇپ بېرىدىغان زىيانلىق - سەلبىي سورۇن دېگەن تۇزۇك، ئەلۋەتتە.

3. ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قاتۇرۇش، قەبرە زىننەتلەش بىزدە ئالاھىدە بىر خىل «دىنىي ئادەت» يۈزلىنىشى بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. بەزىبىر قەبرىستانلىقلارغا بارساق بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قەبرىسىنىڭ پەۋقۇلئادده ھەشەمەتلىك قاتۇرۇلغانلىقىنى، زىننەتلەنگەنلىكىنى، ھەر خىل نەرسىلەرگە ئورالغانلىقىنى، قەبرە ئۈستىگە بېكىتىلگەن نەرسىلەرنىڭ كۆپ ۋە قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى مۇسۇلمانچىلىق كۆزىمىز بىلەن كۆرۈۋاتىمىز.

1984 - يىلدىن بۇيان گۈلسايى زەرەتكاھلىقىدا ئالاھىدە قاتۇرۇلغان ۋە زىننەتلەنگەن قەبرىدىن104ى ياسىلىپتۇ. بىر قەبرىنىڭ پەقەت ئۈستا ئىش ھەققى چىقىملا 4 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن. قەبرە قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلىنغان ماتېرىيال، ترانسپورت، ئەمگەك چىقىمىمۇ 13 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولمىغان. بۇ زەرەتكاھلىقتا «قەبرىستان بىناكارلىقى» پەيدا بولغان.

بىز يۇقىرىقىدەك مىساللارنى نەدىنلا بولمىسۇن كۆپلەپ كەلتۈرەلەيمىز.

بىز قىلىۋاتقان بۇ خىل قىلىق ئىسلام دىنى قائىدىلىرىگە ئۇيغۇنمۇ، راست «دىنىي زۆرۈرىيەت» مۇ؟ قىلمىغانلاردىندا گۇناھكار بولامدۇ؟

ئۇرۇمچى شىخابا مەسچىتىنىڭ ئىمامى، مۆھتەرەم ئابدۇرېشىت مەخسۇم ھاجىم بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق يازىدۇ: «. . . قەبرە، گۈمبەز قاتۇرۇش، زىننەتلەش ئىسلام تەلىمىدە يوق. چوقۇم بۇددا دىنىنىڭ بىزدە ساقلىنىپ قالغان قالدۇقلىرى . . . قىسقارتىپ ئېيتقاندا قەبرە قاتۇرۇش، زىننەتلەش، قەبرىگە چوقۇنۇش، قەبرىدىن مەدەت تىلەش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئىسلام دىنىدا قاتتىق مەنئىي قىلىنغان. بۇ ئەھۋالنى مۇلاھىزە قىلماسلىق، خۇراپات - بىدئەتلىككە بېرىلىپ، ھەقىقىي بىلىم - مائارىپتىن يىراقلىشىپ، جاھالەتكە يۈزلەنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ بىزدە گۈمبەز، قەبرىلەرنىڭ ھەشەمەتلىك ياسىلىشى، زىننەتلىنىشى كەلگۈسى ئەۋلادلار ئۈچۈن خەۋپلىك مەسىلە ئېلىپ كېلىدۇ. چۈنكى قەبرىگە ھەددىدىن تاشقىرى ئېتىبار بېرىش - مۇشرىكلىككە ئېلىپ بېرىشنىڭ باشلىنىشى . . . » (« ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 1984 - يىل 16 - ئاۋغۇست سانىدىن).

« . . . مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام زامانىسىدا مۇنداق گۈمبەز، قەبرە ياساشلار يوق ئىش بولۇپ، پەقەت قەبرە بېشىغاتاش قويۇپ بەلگە قىلىپ قويۇلاتتى. بۇ، قەبرىنىڭ كىمنىڭ ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈنلا بولاتتى . . . » (« شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1987 - يىل 3 - سان 32 - بەتتىن).

دېمەك، دىنىي ئېتىقاد يۈزىسىدىن ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قاتۇرۇش، زىننەتلەش، مېيىت ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن توپا - تۇپراق بېشىغا ئالاھىدە ماددىي چىقىملارنى ئاتاش، زايا قىلىش ئادەتلىرى ئىسلام دىنىنىڭ ئەمەس، كېيىنكى ئوتتۇرا ئەسىر تارىخىمىزدا پەيدا بولغان جاھالەتچىلىك ئادەتلىرىدىن بولغىنى ئۈچۈن بىز ئۇنداق «دىنىي» ئادەتنى قەتئىي رەت قىلىمىز، قارىلايمىز. تارىختىكى مۇسۇلمان دۇنياسىدا شاللىنىپ كەتكەن ئىپتىدائىي دىنىي ئادەتلەر ياكى ئوتتۇرا ئەسىر جاھالەتچىلىك «دىنىي» قىلىقلىرىنىڭ قالدۇق تەسىرلىرىنى بىز چوقۇم تاشلىۋەتمەي، رەت قىلماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە.

بىر مۆتىۋەر زات مانا: «قەبرە قاتۇرۇش ئەلۋەتتە ساۋابلىق ئىش، مۇسۇلمان ئۈچۈن خۇدايى ئادەت . . . » دەپ بىر قېتىم ھەرەمگە بارغىلى يەتكۈدەك پۇل بىلەن ئۆزىنىڭ بىر توغقىنى ئۈچۈن قەبرە ئەھىيا قىلغانلىقىدىن پەخىرلەندى. خوش، ئۇ مۆتىۋەر ھوزۇرىغا مۇنداق بىر خۇدالىق سوئالنى قويۇپ باقايلى: ھاللىق مۇسۇلمانلار ئادا قىلالايدىغان، قولى قىسقا مۇسۇلمانلار ئادا قىلالمايدىغان، بىر مۇسۇلمان ئادا قىلىپ «ساۋاب» تاپسا، يەنە مىڭلىغان مۇسۇلمان قۇرۇبى يەتمەي (ئادا قىلالمىاي) «گۇناھ» غا قالىدىغان ئۇنداق قىلىق قانداقمۇ «ئاخىرەت» لىك «دىنىي» قىلىق بولالىسۇن؟ قانداقمۇ خۇداغا قىلىنغان «قۇللۇق» مەنىسىنى ئالالىسۇن؟ قانداقمۇ ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ «. . . دىنىي ئىشلارنى ئاسانلاشتۇرۇڭلار، قىيىنلاشتۇرماڭلار . . . » (« مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» 101 - بەتتىن) دېگەن تەلىمىگە ئۇيغۇن كەلسۇن؟

بۇ يەردە شۇنىمۇ تەكىتلەش لازىمكى، تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ شەخسلەر (مىللىي داھىي، قەھرىمان، ئالىم، ئۆلىما، كەشپىياتچى . . . لار) نىڭ مەيىت قەبرىلىرى بۇرۇندىن ھازىرغىچە بىزدە ئەسلىمە خاراكتېرى (مىللىي سېغىنىش، نام شەرىپىنى ئۆچۈرمەسلىك مەقسەتلىرى) دە ئەھىيا قىلىنىپ، دىنىي تۇس ئالغان قوغداپ تۇرۇشنىڭ مەنىۋى ئامالى قىلىنغانلىقى راست. شۇڭا، بىز ئۇنداق قەبرىلەرنى ئىجتىمائىي يادنامە قاتارىدىن سېغىنىپ، مەڭگۈ ئەسلەپ تۇرىمىز، مەشھۇر تارىخىي تۆھپىكار ئادەملەر بىلەن ئادەتتىكى مۇسۇلمان جەمئىيتىنىڭ دەپنە قىلىنىش پەرقىنى مەڭگۈ ئارىلاشتۇرىۋەتمەيمىز. بىرسى دىنىي ئادەت ئىشى، يەنە بىرسى بولسا ئىجتىمائىي ئىش دەپ مۇئامىلە قىلمىمىز، ئەلۋەتتە.

دىنىي ئۇقۇم بىلەن ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قاتۇرۇش، زىننەتلەش، قەبرىگە ئىخلاس قىلىش . . . نىڭ بىزنىڭ ھازىرقى زامان ھاياتىمىزغا كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتقان بەزىبىر سەلبىي تەسىرلىرىنى مۇنداق ئىزاھلاپ ئۆتۈشكىمۇ توغرا كېلىدۇ:

زەرەتكاھلىقلاردا ھەشەمەتلىك قەبرىلەرنى قاتۇرغۇچىلار بىلەن ئادەتتىكى زەرەت قىلغۇچىلار ھازىرقى چاغلاردا خۇدايى جامائەتچىلىك (ئاللا ئالدىدا ھەممە بەندە تەڭ) توپىدىن بىر - بىرى بىلەن قولاشمايدىغان ھەر خىل جامائەت تەبىقىلىرى توپلىرىغا بۆلۈنۈپ كەتمەكتە. ھاللىقلار ئاتىكاچى، قولى قىسقىلار بىچارە، ھاللىقنىڭ جامائىتى ھاللىق، ھالسىزنىڭ جامائىتى ھالسىز، چوڭنىڭ جامائىتى چوڭ، كىچىكنىڭ جامائىتى كىچىك بولۇپ كېتىشتەك ئادەت شەكىللەنمەكتە. دېمەك، زەرەتكاھلىق مەيىتلارنىڭ ماكانى ئەمەس، قەبرىلىرىمۇ پېتىشمايدىغان مۇسۇلمان ئۆلۈكلىرىنىڭ پەرقلىنىپ تۇرۇش ماكانى، بۇ ئالەمدىكى ھاللىق مۇسۇلمانلار بىلەن ھالسىز مۇسۇلمانلارنىڭ بىر - بىرىگە زادىلا قوۋلاشمايدىغان تەبىقىلىشىش ماكانى، قىسقىسى «زەرەتكاھلىقلاردىكى بۆلۈنۈش» لەرنىڭ ماكانى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇنى بىزدىكى ئىچكى پارچىلىنىش، قۇتۇپلىشىش ياكى تەپرىقلىشىشنىڭ زەرەتكاھلىقلاردا باش كۆتۈرۈشى، ھېچ بولمىغاندا بىخ چىقىرىشى دېمەي بولمايدۇ. ھازىرقى چاغلاردا ئۆزىمىزنى زامانىۋى كۆچەيتىشىمىزگە (زامانىۋى ئۇيۇشۇش، تەرەققىي قىلىش قۇدرىتىمىزنى ئاشۇرۇشقا) ، زامانىۋى دۇنياغا يۈزلىنىشىمىزگە توسالغۇ بولىدىغان ئەنە شۇنداق «دىنىي ئادەت» ، «دىنىي قىلىقلار» نى رەت قىلىشقا، تاشلىۋېتىشكە تامامەن ھەقلىمىز.

ئادەتنى ئىنسانلار يارىتىدۇ. دىنىمىزنى ئىنسانلار تەرەققىي قىلدۇرغان. تارىختىن قالغان ئارخىپ (ئاللىقاچان ۋاقتى ئۆتكەن) ھەر قانداق «دىنىي» ئادەت ئەمدى بىزگە مەنسۇپ بولماسلىقى لازىم.

قەبرىبازلىقنىڭ بىزنىڭ ھازىرقى زامان ئىقتىسادىي مادارىمىزغا كۆرسىتىۋاتقان سەلبىي تەسىرى ئالاھىدە ئېغىرلاپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ ئىشتا بىزنىڭ مەجەزىمىزدىكى «سەندىن مەن قالامدىغان؟» دەيدىغان بىر خىل دوراپ سەكرەش شامىلى يەنىمۇ باش كۆتۈرۈپ كەتتى.

1984 - يىلى گۈلساي قەبرىستانلىقىدا ئالاھىدە كۆركەم، ھەشەمەتلىك قاتۇرۇلغان قەبرە سەككىز، ئادەتتىكىچە قاتۇرۇلۇپ زىننەتلەنگەن قەبرە 29 بولغان بولسا، بۈيىل (1993 - يىل) قۇربان ھېيتقىچە ئۇنداق كۆركەم، ھەشەمەتلىك قاتۇرۇلغان قەبرىنىڭ سانى 104 كە، ئادەتتىكىچە قاتۇرۇلۇپ زىننەتلەنگەن قەبرىنىڭ سانى 123 كە كۆپەيگەنلىكىنى بايقىدىم.

بىزنىڭ بۇرۇنقى مەرھۇم قوشنىمىزنىڭ بالىلىرى مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدا تۇتقان ئۆي - مۈلۈكلىرىنىڭ ھەممىسىنى مەرھۇمنىڭ قەبرىسىنى قاتۇرۇشقا چىقىم قىلمۇھتىپ، مەرھۇمنىڭ بۇ ئالەمدە قالغان ئەۋلادلىرىغا ھېچقانداق مىراس نەمۇنىسى قالدۇرمىغانلىقىنى ئاڭلىدىم. بۇ زەرەتكاھلىقتا بەزىبىر ئۇرۇق - تۇغقانلار قازا قىلغان كىشىلىرىنىڭ مەيىتلىرى ئۈچۈن قەبرە قاتۇرۇشقا پۇل يىغىشالماي «سەن بەرمىدىڭ، مەن بەردىم» دەپىشىپ، بىر - بىرىدىن ياتلىشىپ كېتىشكەنلىرىنىمۇ ئاڭلىدىم.

ھەر بىرىمىز تاپقان - تەرگەن ئىقتىسادىي كۆچىمىزنى زادى ھەشەمەتلىك «دىنىي ئادەت» ، «دىنىي يوسۇن» لارغىلا ئاتامدۇق ياكى مىللىتىمىزنىڭ، جەمئىيىتىمىزنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا، گۈللىنىشىگە، كۆچىيىشىگىمۇ؟ مانا بۇ ھەر بىرۈنجدانلىق قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئالدىدا جاۋاب كۆتۈپ تۇرۇۋاتقان جىددىي سوئالدۇر.

بىز مۆھتەرەم جامائەتچىلىكىمىزنىڭ ھوزۇرى ئېتىبارلىرىغا ئۇرۇمچى شىخابا مەسچىتىنىڭ ئىمامى،

پىشقەدەم ئۆلىما ئابدۇرېشىت مەخسۇم ھاجىمنىڭ مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە بايان قىلغان تۆۋەندىكى دىنىي نۇقتىنىڭ بىر قىسمىنى كۆچۈرۈپ ھەدىيە قىلىپ ئۆتىمىز: «. . . ئىسلام دىنىدا شەكىلۋازلىق قوبۇل قىلىنمايدۇ. ئورۇنسىز، نامۇۋاپىق دىنىي قائىدە - يوسۇنلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا پېتىشەلىسە مەكتەپ، كېسەلخانا، بىلىم يۇرت . . . لىرىغا، پېتىم - يېسىر، ئاجىز - ناتۋانلارغا ياردەم بېرىش - ئەڭ ئاساسلىق ئىشتۇر . . . دىنىمىزدا كۆپچىلىك ئۈچۈن پايدىلىق ئىشلارنى قىلىش، يوقسۇل، ئاجىزلارغا ياردەم بېرىش، جەمئىيەت ئىشلىرى بىلەن خالىسانە شۇغۇللىنىش، ساختىپەزلىك، قىزىلكۆزلۈك، ھەشەمەتچىلىك، بەتخەجلىك، پەسكەشلىك . . . تىن ساقلىنىش - دىنىي نەزەرىيىدە ئەڭ ياخشى ئىش ھېسابلىنىدۇ . . . نامۇۋاپىق خاتا قىلىق، خاتا خاھىشلارنى تۈگىتىپ، كونا خۇراپىي ئادەتلەرگە خاتىمە بېرىپ ئۆلۈم - يېتىم مۇراسىملىرىمىزنى مىللىتىمىزنىڭ شەنىگە لايىق، دىنىمىزنىڭ تەلىپىگە مۇۋاپىق ئورۇنلاشقا تىرىشمىقىمىز زۆرۈردۇر . . . » («ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 1984 - يىل 16 - ئاۋغۇست سانىدىن).

بۇ بىزدىكى ئىلغارلىقمۇ ياكى قالاقلىقمۇ؟

بىزدىكى ھەشەمخورلۇق - شۆھرەتپەرەسلىكنىڭ نىكاھ، ئۆلۈم مۇراسىملىرىغا ئائىت بولمىغان ئالاھىدە تۈر، شەكىللىرىدىن يەنە بىرى - ھەر خىل ھەشەمەتلىك چاي، مەرىكىلەرنى كەشىپ قىلىش، بارغانسېرى داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇۋاتىدۇ. ئۇمۇمەن كەڭ - كۆشادە خەجلەپ، كەڭ - كۆشادە يەپ - ئىچىپ (داستىخان يېيىپ تاماشا قىلىپ) ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان قىلىق بىز خەقنىڭ ھازىرقى زامان مىللىي قىلىقىمىز بولۇپ شەكىللىنىۋاتىدۇ.

«بۆشۈك چېيى»، «ئات چېيى»، «خەتمە چېيى» (ھازىر بىزدە «توي» دېيىلىۋاتىدۇ)، «ئۆي چېيى»، «تۇغۇت چېيى»، «ئۇزىتىش چېيى»، «كۆتۈۋېلىش چېيى»، «قىز چېيى»، «يىگىت چېيى»، «چوڭلار چېيى»، «كىچىكلەر چېيى»، «ھاردۇق چېيى»، «ئۇچرىشىش چېيى»، «باراۋەت چېيى»، «تاپاۋەت چېيى»، «ئىمتىھان چېيى»، «مەكتەپكە كىرىش چېيى»، «خىزمەت چېيى»، «تەبرىكلەش چېيى»، «باغ چېيى»، «ئۇتۇق چېيى»، «قاتار چاي»، «مەشرەپ چېيى»، «ھوسۇل چېيى»، «خامان چېيى»، «ياڭى يىل چېيى»، «يايلاق چېيى»، «نورۇز چېيى»، «يېڭى يىل چېيى»، «ھېيت چېيى»، «ئەپلەشتۇرۇش چېيى»، «ناماقۇل چېيى»، «دۇئا - تىلاۋەت چېيى»، «زاراخەتمە چېيى»، «ئۇرۇق سېلىش چېيى»، «خامان چېيى»، «پۇتۇشۇش چېيى» . . . (بەزى كىشىلەر تەسۋىرلىگەندەك «40 چاي») بىزنىڭ ھازىرقى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزنىڭ چىقىم ساھەسى بولۇپ قالماقتا.

ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئايالار بىرلەشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى قاتارلىق 15 تارماق ۋە ئورۇننىڭ 1987 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاھالىلىرى (ئاساسەن مىللىي ئاھالىلەر) ئارىسىدا ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشىدىن قارىغاندا: «. . . يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇرۇمچىدىكى ھەر بىر ئائىلىنىڭ ھەر خىل ئۆتكۈزۈلىدىغان چاي، ئولتۇرۇشلار ئۈچۈن ھەر يىلدا سەرپ قىلىدىغان نەق پۇلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 148 يۈەن 71 پۇڭ (سوۋغا قىلىنغان ماددىي نەرسىلەر بۇنىڭ سىرتىدا) دىن توغرا كېلىپ، ھەر يىلى تەخمىنەن 31.67% دىن ئېشىپ بارغان . . . دېمەك، ئۇنداق خىراجەت خەلقنىڭ ھازىرقى كۆتۈرۈش ئىقتىدارىدىن ئېشىپ كېتىپ، ئىجتىمائىي ئاپەتكە ئايلىنىپ كەتكەن . . . » («شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1987 - يىل 4 - ئۆكتەبر سانىدىن). (ھازىر ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتتى، ئەلۋەتتە - مۇھەررىردىن). مۇشۇ ئىشقا ئائىت يەنە بەزىبىر ماتېرىياللاردا ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئاھالىلارنىڭ 1988 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ماڭارىپ، ئاممىۋى پاراۋانلىق، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش . . . ئىشلىرى (ئاممىۋى ئىئانە ئىشلىرى) غا ئىختىيارىي ئىئانە قىلغان يىللىق نەق پۇلى كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاران ئالتە، يەتتە يۈەن ئەتراپىدا توغرا كەلگەنلىكى قەيت قىلىنغان. سانجى شەھىرىدىكى 7300 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئاھالىسى ئىچىدە 1990 - يىلى ھەر خىل «توي»، «چاي» لارنى ئۆتكۈزگەنلەر پۈتۈن ئۇيغۇرلار نوپۇسىنىڭ 37% نى تەشكىل قىلغان. لېكىن جەمئىيەتنىڭ ھەر

خىل ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇتقۇزۇش . . . ئىشلىرىغا ۋە ماتېرىيالىي ئىختىياري ئىشانە ھەدىيە قىلغانلار پۈتۈن ئۇيغۇرلارنىڭ %2 گىمۇ بارمىغان.

مەكىت، مارالبېشى، توقسۇ، پوسكام ناھىيىلىرىدىن كەلگەن بەزى ماتېرىياللاردىن بىلىشىمىزچە يېزا، بازارلاردىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا قىزغىن كەتكەن «قاتارى چاي» ، «مەشرەپ چېيى» ، «بۆشۈك چېيى» ، «ئات چېيى» ، « سۈننەت چېيى» ، « مەشرەپ . . . » لەرنىڭ تەسىرىدە بەزى جۈۋان، چوكانلار ھەپتىلەپ ئويناپ كېتىپ ئۆيىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان، بەزى ياش - يۇسەن ئەرلەر ئايلاپ ئويناپ كېتىپ مەھەللە - ئائىلىسىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان يامان كەيپىيات پەيدا بولۇپ قالغان. بەزى «توي» ، «چاي» لار ھاراق سورۇنى، ھەرخىل چېكىملىكلەر سورۇنى، ئاشنىۋازلار سورۇنى، جەمئىيەت تەرتىپىنى، جامائەت كەيپىياتىنى بۇزغۇچى مەنبە بولۇپ قالغان.

مەن يېقىندا بىر دوستۇمنىڭ نەۋرىسىنىڭ خەتمە تويىغا ئارىلىشىپ مۇلازىمەتچىلىك قىلدىم. چىقىم خاتىرىسى بويىچە ھېسابلىغاندا 4400 يۇەن خەجلەنگەن بۇ تويدىن نەۋرىسىزگە بىر ساندۇق كەلگۈدەك ھەر خىل ئويۇنچۇق، بىر قۇچاق يالتىراق گۈل، بىرەر تاغار كەلگۈدەك بالا كىيىمى، 30 نەچچە قاسقان گۈللۈك تورت، 790 يۇەن نەق پۇل كىرىم بولدى. تويدا ئىشلەتكەن زال چىقىمى، سۈنغان قاچا - قۇچا ئۇچۇن تۆلەم، «توي» دا جېدەللىشىپ قالغان مەستلەرنى ئۆيىگە ئاپىرىۋېتىش ئۇچۇن كەتكەن چىقىملارنى قوشقاندا 801 يۇەن قوشۇمچە چىقىم تارتتۇق. ۋە ھالەنكى، مېنىڭ بۇ يېقىن دوستۇمنىڭ مەن بىلەن دوستلاشقان 30 نەچچە يىللىق تارىخىدا بىرەر مەكتەپ، بىرەر پاراۋانلىق ئورنى، بىرەر قۇتقۇزۇش ساھەسىگە ياكى بىرەر مەھەللىدىكى نامراتلار جامائىتىگە يۇقىرىسى 10 يۇەن، تۆۋىنى بىر يۇەن چاغلىق ئىختىياري ئىئانە بەرگەن چاغلىرىنى بىلمەيمەن. «چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان» قەدىرلىك دوستۇمنىڭ بۇ قېتىمقى «سېخىي» لىقى ماڭا ئالاھىدە بىلىندى. بۇنى قانداق سېخىيلىق، قانداق شۆھرەت دېگۈلۈك؟

بىز بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەيمىزكى، بىزتوي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئۇزىتىشتىكى، ھاجەتلىك دىنىي، ئىجتىمائىي، مىللىي مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشنى مىللىي ھاياتىمىزنىڭ بىر قىسمى دەپ قارايمىز. شۇڭا بىز تارىختىن بۇيان خەلقىمىز ئارىسىدا نورمال، مۇۋاپىق، خالىس «ھالىغا بېقىپ ھال تارتىش» نى مەنبە قىلغان مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشنى ئېسىل مىللىي ئەنئەنىمىز قىلىپ، قەدىرلەپ، داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنمىز. بۇ بىزنىڭ ۋارىسلىق قارىشىمىز.

لېكىن، بىزنىڭ ھازىرقى بەزىبىر مۇراسىم سورۇنلىرىمىز ئۇنداق بولمايۋاتىدۇ. يۇقىرىدا تەكىتلەپ ئۆتكىنىمىزدەك، ھەشەمەتچى يارانلىرىمىزنىڭ چېكىدىن ئاشقان ئىسراپچىلىق سورۇنى، ئۆزىنى كۆرسىتىش سورۇنى، مۇتەئەسسىپلىك، نادانلىق سورۇنى بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ بىزدىكى بىر خىل يامان سۇپەتلىك يۇزلىنىشئەلۋەتتە. شۇنىسى ئېچىنىشلىقكى، ھازىرقى زامانداا مىللىتىمىزنىڭ ئالدىنقى قاتارى ھېسابلانغان بەزىبىر مادار، ئىمتىياز ئىگىلىرى بۇنداق مۇراسىم، سورۇنلارنى تېخى «مىللىي ئەنئەنە» ، «مىللىي ئادەت» ، «مىللىي قائىدە» ئۇقۇمىدا شەرھلىشىپ، قانداقتۇر ئۇنى بىزگە «مەنىۋى تەرەققىيات» ، «يېڭى يۇزلىنىش» ، «مىللەت شۆھرىتى» . . . نىڭ «ئۆرنەك» كۆز - كۆزى قىلىشىۋاتىدۇ. تېخى بەزىلەر: «ئۆزى تاپقان پۇل، ۋەجىنى ئۆزى قانداق خەجلىسە مەيلى ئەمەسمۇ؟ خەقنىڭ نېمە كارى؟» دېيىشىۋاتامدۇ. مەسىلىمۇ دەل مۇشۇ يەردە.

ئىززەت - ھۆرمىتى زىيادە ئېشىپ كەتكەن، پۇل، مال، ھوقۇق كۈچى زىيادە چوڭىيىپ، ئېشىپ بارغان كىشىلەر دىققەت قىلمىسا، ئاخىر بېرىپ ھامان مەسخىرە ئوبيېكتى بولۇپ قالىدۇ. ئەلنى سۆيگەنلەرگە بەخت تىلەش، سۆيمىگەنلەرگە لەنەت ئوقۇش، باشقىلارنىڭ ئەلنى سۆيۈشىگە توسقۇنلۇق قىلغانلارغا تېخىمۇ قاتتىق لەنەت ئوقۇش كېرەك.

ئەگەر سىز بۇ ئالەمدە تاپقان - تەرگەنلىرىڭىزنى ئۆزىڭىز بىلگەنچە ئۆز «شۆھرىتى» ڭىز ئۈچۈن چېچىۋەتسىڭىز، ھاراق - شاراب بەزمىلىرىگە، نەغمىلىك كەلگەن قول سورۇنلارغا، ئۇپا - ئەڭلىك، پەرداز دۆۋىلىرىگە، قىممەت پۇللۇق بېزەكلەرگە، داڭلىق ئۆي بىساتلىرىغا، توي ھەشەمەتلىرىگە، باغلام - باغلام پۇللۇق لاتا - پىتە . . . لەرگە خەجلىۋەتسىڭىز، يۇرت خەلقىڭىزنىڭ، قووۋم - قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ -

قىسقىسى سىزنى ئادەم قىلغان، گەۋدە كېرىتكەن مۆھتەرەم جاماڭتىكىزنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئىقتىسادىي دەرد - ئەلەمگە، بۇزۇلۇپ تۈرۈۋاتقان مەكتەپ، ئاپەتتە قالغان يۇرت، مەھەللىگىزگە، ئىگىراۋاتقان نامرات كېسەلمەنلەرگە، پاراۋانلىق مادارى ئاجىز ئورۇن ۋە جايلارغا، كىشىلەرگە ئازراقمۇ ئىنسانىي قېرىنداشلىق يارەدەم، ئىئانە قولىڭىزنى سۇنمىسىڭىز ئۇنداقتا سىزنى ئەسلىگە ۋاپا قىلمىدىغان، يۇرتىغا ۋاپا قىلمىدىغان، قۇۋۇم - قېرىنداشلىرىغا ۋاپا قىلمىدىغان پەزىلەت ئىگىسى دېگىلى بولسۇن؟ قانداقمۇ ۋىجدانلىق قېرىنداش دېگىلى بولسۇن.

تاپقان - تەرگەنلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى توي - تۆكۈنلىرىمىزنى دائىم ئالاھىدە ھەشەمەتلىك ئۆتكۈزۈپ تۇرۇشقا، «مېھمان دوست» لىقىمىزنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئۆلۈم - يېتىم مۇراسىملىرىمىزنى ھەيۋەتلىك كاتتا ئۆتكۈزۈپ، داڭلىق قەبرىلەرنى قاتۇرۇپ زىننەتلەپ ئۆتۈشكە . . . ئايىماي سەرپ قىلىپ تۇرۇشنى ئۆزىمىزنىڭ مىللىي شۆھرىتى، ئەنئەنىۋى ئادىتى، مەجبۇرىيىتى، تەقدىرى، ئىستىقبالىمىزنىڭ ئۆلى - قۇدرىتى قىلىۋالساق بولامدۇ؟ بۇ خەلقىمىزنى قۇدرەت تاپقۇزۇشقا، زامانىۋى گۈللەندۇرۇشكە پايدىلىقمۇ - زىيانلىق؟ مىللىتىمىزنى سەمرىتەمدۇ - ئورۇقلىتامدۇ؟

پۇل - مېلى كۆپ ئادەم پۇل - مېلىنى ئۆزىنىڭ ئېھتىياجى ۋە باشقىلارنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن سەرپ قىلىپ ياخشى نامغا ۋە كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولسىلا ئاندىن خەلقى - ئالەم ئارىسىدا ئىككىلا دۇنيالىق پەزىلەت ئىگىسى ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئۆز خەلقىنى كۆزلىمەي، پۇل - مېلىنى ياخشىلىق يوللىرىغا، پايدىلىق ئىشلارغا سەرپ قىلمىسا ھەممە ئادەمنىڭ نەزەرىدە پەزىلەت ئىگىسى ھېسابلانمايدۇ. ئۇ، ئەل بىزار - خۇدا بىزار خەسىس تەندۇر، خالاس.

ئۆزىمىزنى ئېتىراپ قىلايلى

ئەختەم ئۆمەر

پۇل ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

پۇل ھەققىدە جىق گەپلەر، تەرىپاتلار بولدى. مەن پۇلنى ئىنسانىنىڭ ياشاش قورالى دەپ قارايمەن. ھاياتنىڭ ئۆزى بىر جەڭگە قورالسىز كىرگەن ئادەم مىڭ ئۆلۈپ بىر تىرىلىدۇ، ياكى دۇشمىنىگە ئەسىرگە چۈشۈپ ئۇنىڭغا قۇل بولۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. شۇڭا يانچۇقتا پۇل بولمىسا، ئادەمنىڭ ھاياتى قورالى يوق ئەسكەرگە ئوخشاپ قالىدۇ. ئەمما پۇلنى ئاتا - ئانا، پۇلنى دوست، پۇلنى ئېتىقادنىڭ ئورنىغا قويۇۋېلىپ ئۇنىڭغا چوقۇنسا، بۇ تاپانچىغا تەزىم قىلغاندىنمۇ بەتتەر ھاماقەتلىكتۇر. شۇڭا، پۇلغا ئىلاھ ئورنىدا چوقۇنماي ئۇنى ئۆزىنى قۇدرەت تاپتۇرىدىغان قورال قىلىش، بۇ قورالنى ئادەملىك يولى بىلەن قولغا ئېلىش كېرەك. ئەگەر بۇ قورال ياخشى ئادەمنىڭ قولىغا چۈشسە جاھانغا ياخشىلىق تارايدۇ، يامانىنىڭ قولىغا چۈشسە زۇلۇم - سەتەم كۆپىيىدۇ. ھازىرقى ھالىمىزدا، قولىمىزدا تېخى ئىقتىسادتىن ئىبارەت قۇدرەتلىك قورال بولمىغاچقا، نامراتلىق تۈپەيلىدىن بويۇن قىسىپ، موھتاجلىق ئازابىدا قىينىلىۋاتىمىز. پۇل يوق قولىمىز قىسقا، پۇل يوق تىلىمىز قىسقا، پۇل يوق يولىمىز قىسقا، پۇل يوق ئەقلىمىز قىسقا بولۇۋاتىدۇ. بۇ مېنىڭ پۇلغا چوقۇنۇشقا قارشى تۇرغان ھالدا پۇلغا ئېرىشىش كۆز قارىشىم. پۇلدىن نەپرەتلىنىۋاتقان، پۇلنى تىللاۋاتقان بۇرادەرلەرنىڭ، ياپونىيىلىكلەر، ئامېرىكىلىقلار، گېرمانىيىلىكلەر ۋە يەھۇدىيلارنىڭ ئىلىم -ھۈنەر ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىنى ئىقتىساد ئىكەنلىكى، ئىقتىساد ئارقىلىق تېخنىكىغا ئېرىشكەنلىكىدىن ئىبارەت زەنجىرسىمان باغلىنىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

پەسلىشىپ كېتىۋاتقان تەبىئىيىتىمىزنىڭ بىر قانچە پاكىتلىرى

مەن چەت ئەلدە، بىنالىرى، زاۋۇتلىرى بار ئىككى ئۇيغۇر بايىنىڭ بىرى يەنە بىرىدىن بىر قوشۇق تۇز سورىسا تەستە بېرىپ تۇرۇپ، ئېشىپ قالغان يېرىم قوشۇق تۇزنى قايتۇرۇپ ئېلىپ چىقىپ كەتكىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. يۇرتىمزدىكى بىر ئالتۇنچى بايىنىڭ ھەج قىلغىلى چىقىپ سەئۇدى ئەرەبىستانى، تۇركىيىلەردە ئىككى يىل تىلەمچىلىك قىلغانلىقىنى قانچىلىغان نومۇسلۇق زاتلاردىن ئاڭلاپ يەرگە كىرىپ كەتمىدىم، ئۇنىڭ بېرىسى بولدۇم. يەنە، يۇرتىمىزدىن ھەج - تاۋابقا بارغان بىر بوۋاينىڭ ئەزان باھالىق مالىنى تاغاردا يۇدۇپ ماگىزىنمۇ ماگىزىن: «مەن قېرى ئادەم. بۇ نەرسىلەرنى بىلمەي ئېلىپ قېلىپ يۇرتۇمغا كېتەلمىدىم» دەپ يالغان ئېيتىپ ئىككى يىل سۆرۈلۈپ يۇرگەنلىكىنى، يات ئەلدىكىلەرنىڭ ئىچ ئاغرىتىشى، خەيرى - ساخاۋەت قىلىشى بىلەن 70 مىڭ دوللار پۇلغا ئېرىشىپمۇ بىر-ر ئېغىزلىق ئۆي ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرۇشقا ياكى مېھمانخانىدا يېتىشقا چىدىمای قۇرۇلۇش باقىدىغان مەدىكارنىڭ سېمونت، قۇم دۆۋىسىدىن ياسىۋالغان كەپسىدە يېتىپ جېنىدىن ئايرىلغانلىقىنىمۇ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ھەرەمگە بېرىپ مېھمانخانىدا يېتىشقا ياكى ئۆي ئىجارە ئېلىشقا چىدىمای بىكارلىق خەير — ساخاۋەت قونالغۇسىنىڭ تار بىر ئېغىزلىق ئۆيىدە 30 ـ 40 تىن بولۇپ تىقىلىشىپ، تەردىن سېسىپ، پۇراپ كەتكەن پۇللىرىنى بەدىنىگە چىڭ تېڭىۋالغان ئۇيغۇرلار ھەققىدە؛ پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ئالدىدا ئىزا تارتماي، نومۇس قىلماي، يۈز - ئابرويىنى تۆكۈپ دالىلاردا، يول بويلىرىدا، دوقمۇش - دوقمۇشتا سۈنايلىنىپ يېتىشىپ كەتكەن ئۇيغۇرلار ھەققىدە؛ ئۆشرە - زاكات پۇلىغا ئەكىلىپ تارقىتىپ بېرىدىغان يېمەكلىكلەرگە خۇددى شاپاقتا چىۋىن ئولاشقاندەك ئولۇشۇپ، بىر - بىرىنى دەسسەپ، چەيلەپ، تاماق تالىشىپ ئۇرۇشۇپ، پولۇنى خۇرجۇنغا، سومكىغا، گۆشنى قوينىغا تىقىشقان، «قورسىقىلار تويغىدەك ئېلىكىلار، يەنە ئەكېلىپ بېرىمىز، كۆپ ئېلىۋالساڭلار سېسىپ كېتىدۇ» دېسە ئۇنىمای، ئالغانلىرى جىق ئېلىۋېلىپ، ئاچ قالغان قېرىنداشلىرىغا بەرمەي، تاماملارنى سېسىتىپ تاشلىۋەتكەن ئۇيغۇرلار ھەققىدە ئادەمنىڭ خورلۇقىنى كەلتۈرىدىغان ئىبرەتلىك پاراڭلارنى ئاڭلىدىم.

ھەرەمدە مۇھاجىرلار زاكاتقا ئېلىپ قويغا بىكارلىق مېھمانخانىلاردا يەنە شۇ ئۇيغۇرلىرىمىز: «سەن ئۇ يەرلىك، سەن بۇ يەرلىك» دەپ بىر - بىرىنى پاتۇرماي قوغلاپ چىقىرىۋاتقان كۆرۈنۈشلەرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم.

چەت ئەلگە چىققان، ھەجگە بارغان مۇشۇ ئادەملەر ۋەتەندە ئۆزىنى بىر سانايدىغان، بىز باي، دەپ كىبرىلىپ يۇرۇيدىغان ئاتالمىش ھۆرمەت ئىگىلىرى، يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئىدى. ئەمما ئۇلار چەت ئەللىك مۇسۇلمانلارغا: «ئۇيغۇر دەيدىغان بىر مۇسۇلمانلار قوۋمى بارىكەنكى مەينەتچىلىكتە دۇنيادا بۇنداق ئادەملەر ئاز ئۇچرايدۇ. بەدىنىگە تېڭىۋالغان پۇلنى خەجلىمەي سېسىتىۋېتىپ، بىكارلىق تاماقنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ يېيىشتە بۇلاردەك ئاچكۆز خەق بولماس. بۇلار نەدە چوڭ بولغان، مۇسۇلمانچىلىقنى قانداق ئۆگەنگەن خەقتۇ؟» دەيدىغان، بىزنى كۆرسە كەمسىتىپ كۈلۈدىغان، سېسىق تاپنى كۆرگەندەك بۇرۇنىنى يۆگەپ قاچىدىغان تەسىراتنى قالدۇرۇپ كېلىشتى.

ھەي چەت ئەلگە چىققانلار، ھەرەمگە بارغانلار، سىلەر بىزنىڭ بايلىرىمىز تۇرۇپ شۇنداق شەرمەندىلەرچە ئاچكۆزلۈك قىلساڭلار، چەت ئەللىك مۇسۇلمانلار بىزنىڭ مىليونلىغان نامرات، ئاق كۆڭۈل، جاپاكەش خەلقىمىزنى: «ئۇلارنىڭ بايلىرى مۇشۇنداق ئاچكۆز بولسا، نامراتلىرى بىر - بىرىنى يەمدىغاندۇ» دەپ قالمامدۇ؟! بىر مىللەتكە، ۋەتەنگە مۇشۇنداق كۆتۈرۈپ قويقىسىز ھاقارەتنى كەلتۈرۈپمۇ يۈزىڭلار قىزارماستىن، ۋىجدانىڭلار ئازابلانماستىن كېرىلىپ يۇرۇۋاتسىلەر. ۋەتەننىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى، مىللەتنىڭ يۈز - ئابرويىنى تۆككەن گۇناھىڭلارنى «ھاجىم» لىقىڭلار يېپىپ قالالمدىمۇ؟ سېسىق نامىڭلار ئۆزۈڭلاردىن بۇرۇن ۋەتەنگە كېلىپ خەلقنىڭ نەپرىتىگە قالدىڭلار. بۇ پەقەت ھەج جەريانىدىكى ئاچكۆزلەرگىلا خەلق نامىدىن ئوقۇلغان لەنەت. لېكىن مىڭلىغان ساپ ئېتىقادلىق، دىيانەتلىك، ۋىجدانلىق، غۇرۇرلۇق ھەقىقىي ھاجىملار يەنىلا ئەلنىڭ ھۆرمەت تۆرىدە. بىز يۇقىرىقى

پەسلىك، ئاچكۆزلۈكلەرنى ئاشۇ ھۈرمەتلىك، نومۇسلۇق ھاجىلارنىڭ كۆز يېشى قىلىپ تۈرۈپ تۆككەن دەردلىرىدىن بىلدۈق، خالاس.

ئاچكۆزلۈك - ئەمەلىيەتتە خەلقىمىزگە ئىتنىڭ قوتۇر كېسىلىدەك تارقىلىۋاتقان يۇقۇملۇق كېسەل، بىز بۇ كېسىلىمىزنى ۋاقتىدا ساقايتىۋالمىساق، بۇ نەپسىگەرلىك ئاخىرى بېرىپ بىزنى پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئارىسىدا ئىززەت - ھۈرۈرىنى سېتىپ يەپ تۈگەتكەن، قاتاردا يوق، نومۇسسىز خەققە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئۇنداق قىلماي ئۆز ئەيىبىمىزنى تونۇيلى، ئۆزىمىزگە، ئۆز كېسىلىمىزگە داۋا قىلايلى!

داغۋازلىق كېسىلى

قەشقەر شەھىرىدىكى ئۆي خوتۇنلىرىنىڭ بىر قېتىملىق ئولتۇرۇشىدا بەزى خوتۇنلارنىڭ بىر - بىرىگە كۆز - كۆز قىلىپ 50 كويلۇق، 100 كويلۇق پۇلدا قولىنى سۈرتۈپ يەرگە تاشلاپ غادىيىشىپ ئولتۇرۇشقىنىنى ئاڭلاپ، ھازىرغىچە بۇ دوزىخى خوتۇنلارغا پۇل بەرگەن، ئاش - نان بەرگەن ئەرلىرىگە نەپرەتلىنىمەن. خۇدانىڭ بۇلارغا شۇنداق بىر رەسۋا موھتاجلىق، بىر تال دانغا زار كۈنلەرنى چوقۇم كۆرسىتىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. «قۇل ئات مىنسە چىقمىغان دۆڭ قالماپتۇ، دېدەك مۇنچاق ئاسسا كىرمىگەن ساراي» دېگەندەك، نەچچە ئون يىللىق ئاچلىق، يالىڭاچلىق، موھتاجلىق، زارلىقلار چىرايىمىزدىن كەتمەي تۇرۇپ، بۇگۈن تېخى ئەدىلا ئىككى - تۆت تەڭگە پۇل تېپىپلا نەدىن كەلگەن كۈپۈرانە ھاكاۋۇرلۇق، ھەددىدىن ئېشىش بۇ؟

ئۆز ۋاقتىدا دۇنيانى سورىغان ئەنگلىيەدەك باي دۆلەتنىڭ باش ۋەزىرى بولغان ساچىرخانىم مۇراسىملاردا بىر گەز تاۋار بولسىمۇ ئىسراپ بولمىسۇن دەپ ئەرزان باھالىق قىزىل شەلپەر قەغەزنى كەسكەن يەردە، بىزنىڭ بۇ سېپىق خوتۇنلارغا نەدىن كەلگەن ھال بۇ؟ ئۇ خوتۇنلار تېخىچە يۇرتىمىزدىكى ئۇچىسى يىللىغدەك كىيىم كىيەلمەي، قورسىقى تويغۇدەك تاماق يېيەلمەيۋاتقان نامرات - يوقسۇزلارنى، قولىنىڭ قىسقىلىقىدىن ئۆيلىنەلمەي قېرىپ كېتىۋاتقان بويتاقلارنى، داۋالىنىشقا پۇلى يوق بىئەجەل ئۆلۈپ كېتىۋاتقان بىچارە بىمارلارنى، ئامالسىزلىقتىن كوچىلاردا تىلەپ يۈرگەن توپ - توپ تىلەمچى بالىلارنى كۆرمەپتىمۇ؟

جاھاندىكى ھەر قانداق دىن، ئىرق، مىللەتتە باي ياكى نامرات بولسۇن، بۇ ئايالىلاردەك پاسىق، رەزىل ئادەملەر يوق دەپ قارايمەن. بۇ خوتۇنلار مەيلى دىندا، مەيلى ۋىجداندا، مەيلى ئەخلاقتا بولسۇن ھەممە ئۇلۇغلۇقنىڭ دۈشمەنلىرىدۇر، خالاس.

ئادەم بولۇشىمىزنىڭ تولىمۇ كېچىكىپ كېتىشى

ئەسلىدە بىز خەقنىڭ زامانىۋى دۇنياغا خاس ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىمىزنىڭ تۆۋەنلىكى تۈپەيلىدىن، بىز بالا تاپقان بىلەن تەربىيىلەشتە ھېچقانچە ئىلمىي بۇرچىمىزنى ئادا قىلالمىدۇق. قورسىقى ئاچ ئادەمدىن نان سورىغىلى بولمىغاندەك، ئۆزىمىز تۇزۇكرەك تەربىيىلەنمەي تۇرۇپ، بالىمىزنى زامانغا لايىق ئادەم قىلىپ تەربىيىلەشتىن قانداقمۇ ئېغىز ئاچالايتتۇق.

تەرەققىي تاپقان ئەللەردە تەربىيىلىنىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ، بالىلارنىڭ كىچىكىدىنلا مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرىدۇ. مەسىلەن، ياپونلار بالا تەربىيىلەشتە، بالىلار تۇغۇلۇپ تاكى مۇستەقىل ئائىلە باشلىقى بولغانغا قەدەر سىستېمىلىق ئەخلاق دەرسى تەسىس قىلغان بولۇپ، يەسلىدىن باشلاپ جەمئىيەتكە چىققۇچە «بالىلار ئەخلاقى»، «ياشلار ئەخلاقى»، «ئەرلەر ئەخلاقى»، «قىزلار ئەخلاقى»، «ئائىلە سەنئىتى» دەرسلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئۆگىتىدۇ.

ئەمدى بىزنىڭ بالا تەربىيىلىشىمىزگە قاراپ باقايلى:

بىزدە بالا تۇغۇلىدۇ. 20 ـ 25 ياشقا كىرگىچە ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئارزۇلاپ بېقىپ چوڭ قىلىدۇ، ئوقۇتىدۇ؛ ھۈنەر - كەسىپلىك قىلىدۇ؛ چوڭ توي قىلىپ ئۆيلەپ قويىدۇ. 30 ياشقا كىرگىچە ئۇنى،

ئۇنىڭ خوتۇنىنى باققىنى يەتمىگەندەك، بار بىساتىنى ئايىماي ئۆي ئايرىپ بېرىدۇ. شۇندىن كېيىن ئاتا - ئانىنىڭ ئۆمرى نەۋرىسىنى بېقىش، ئوغلىنىڭ ئىشىغا قارىشىش، تاپقان - تەرگىنىنى ئوغلىغا تۆكۈش، ئوغلىنى يۆلەش بىلەن ئۆتىدۇ. دېمەك، بالا تاپقان بالاسىغا ئۆلگۈچە بالىسى ئۈچۈن ئىشلەپ بۇ دۇنيادىن كېتىدۇ - گۆرگە كىرگىچە بالىسىغا قىلىدىغان خىزمىتى تۈگىمەيدۇ. مانا بۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ياشاش ئادىتى. ئاتا - ئانام بوۋام - مومامغا، مەن ئاتا - ئانامغا، بالام ماڭا يۆلىنىپ ياشاش روھىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئۆگىنىپ كەلدۇق، كېلىۋاتىمىز. بۇنداق ساق تۇرۇپمۇ ئۆلگىچە بىر - بىرىگە يۆلىنىۋېلىپ ياشاش ئۇدۇمى خۇددى توكۇر ھاسىغا تايىنىپ ئۆرە تۇرمىسا ماڭالمىغاندەك، ھەر بىرىمىزنى مۇستەقىل ياشاش ئېڭى ۋە ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان روھىي مەجرۇھلارغا ئايلاندۇرۇپ قويماقتا. يولۋاس بالىسىنىڭ ئەھۋالىدىن ئەنسىرەپ قەيەرگە بارسا چىشلەپ كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، ئاخىرى ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن 12 يىلدا ئاران بىر قېتىم تۇغقان بالىسىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ئۆزىنى تالايدىكەن. كىيىك بالىسىنى تۇغۇپ ئۇچ كۈن بېقىپلا: «ئۆزۈڭ ياشا» دەپ كەڭ دالىغا قويۇپ كېتىدىكەن. ئەمما يولۋاسقا قارىغاندا، كىيىك يەنىلا نەسلى قۇرۇماي ياشاۋاتىدۇ. ئىنگلىزلار، نېمىسلار، ياپونلار، يەھۇدىيلارنىڭ بالىلىرى 18 ياشقا كىرگەن كۈنىدىن باشلاپ ئاتا - ئانىسىغا يۆلىنىۋالماي ئۆزىگە تايىنىپ ياشاش يولىنى تاپىدۇ. ئاتا - ئانىسىمۇ ئۇلارنى، قۇشلار بالىسىنى ئۇچۇشنى ئۆگىتىپلا ئايرىغاندەك، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇپ ئاندىن ئۆز ھالىغا قويۇۋېتىدۇ. بىز ئۇيغۇر خەق قىرىقىنىڭ قارىسىنى ئالمىغىچە تېخى چوڭ بولمىساق، ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى تېپىپ قىلالمىساق، ھەتتا چىنە چاغلىق بىر نەرسە ئېلىشتىن تارتىپ كىيىم كىيىش، سەپەر جابدۇقىغىچە ئاتا - ئانىمىز قىلىپ بەرمىسە، ئۆزىمىز قىلاي دېمىسەك، بەزىدە قىلاي دېگىلى قوپساق ئاتا - ئانىمىز باشقۇرغىلى تۇرسا. دېمەك، بىز 40 قا كىرگىچىمۇ ئادەم بولۇپ بولالمىساق، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەقلىمۇ، كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ چېكىنىشكە باشلىسا، ئۆزۈڭنغا قالماي ئۆلۈپ بەرسەك، بۇ خىل ياشاش ئادىتى بىزنى نەگە ئېلىپ بارار؟ مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك، بىر ئادەم باشقۇرمىسا ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرالمايدىغان، ھەممە ئىشتا ئۆزىگەئەمەس، باشقىلارغا تايىنىشنى ئەلا بىلمىدىغان، بىر ئادەم ئۆگەتمىسە قىلالمايدىغان، بىر كىم دەپ بەرمىسە يولىنى تېپىپ ماڭالمايدىغان، ھەممە ئەزايى ساق تۇرۇپ ئىشلىتەلمەيدىغان بولۇپ قېلىشىمىز مۇقەررەر.

مانا بىز مۇشۇنداق تەربىيە ۋە روھ بىلەن چوڭ بولدۇق. شۇڭا بىزنىڭ ئادەم بولۇپ يېتىلىشىمىز باشقا ھەر قانداق قوۋمدىن ئاستا بولۇۋاتىدۇ. ئەمدى بىز ئۇيقۇمىزنى ئاچمىساق، ئادەملىك قەدىر - قىممىتىمىزنى يېڭىباشتىن تونۇمىساق، پەرزەنتلەر تەربىيىسىنى قايتىدىن ئويلانمىساق بولمايدىغان يەرگە يەتتى. بالىمىز يىقىلسا ئورنىدىن ئۆمىلەپ تۇرالىغۇدەك بولسىلا ھەرگىز يۆلىمەيلى. يىقىلغان بالا قوپۇشنىمۇ بىلىدۇ. ئۇ ئۆزى ئورنىدىن تۇرسۇن. بالىمىز قاچىسىدىكى تاماقنى ئۆزۈم يەيمەن دېسە، تۆكۈۋېتىسەن، مەن يېگۈزۈپ قويمىسام بولمايدۇ، دەپ تارتىۋالمايلى. ئۇ ئۆزى يېسۇن! بالىمىز سەپەرگە چىقىمەن دېسە، چىقىپ كۆرسۇن. بىز ئاللاغا ناله - پەريات قىلىپ يىغلاپ ئېسىلىۋالمايلى، ئۇ ئۆزى يول تاللاپ مېڭىشنى ئۆگەنسۇن. بىر - ئىككى قېتىم بۇرنىغا يەيدۇ، ئاستا - ئاستا ئۆگىنىدۇ، پىشىدۇ. بالىمىز ئەقلىنى جورۇپ، ئۆزى مۇستەقىل بىر ئىش قىلغىلى قوپسا، ئاتا - ئانىلىق قىممىتىمىزنى تۆۋەنلىتىپ، ئۇنى قىلساڭ بولمايتتى، بۇنى قىلساڭ بولمايتتى، ئۇ ئۇنداق، بۇ بۇنداق دەپ ھە دېسىلا ئەمىر - مەرۇپ قىلمايلى. بىز ھەممىنى بىلگۈچى ۋە ھۆكۈم قىلغۇچى خۇدا ئەمەس! بالىمىزنىڭ قىلغان ئىشى ئوڭۇشلۇق بولسا، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى تېخىمۇ ئاشىدۇ. ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىسا بۇرنىغا سۇ كىرىپ ئىككىنچى قېتىم ئىشنى سوغۇققانلىق ۋە ئەقىل بىلەن قىلىپ بۇزمايدىغان بولىدۇ. مۇھىمى بىر قېتىم ئادەم بولۇشنى ئۆگىنىدۇ. بىزنىڭ قەدىرلەيدىغىنىمىز دەل مۇشۇ نۇقتا بولسۇن.

ئوزۇقلىنىشىمىز ھەققىدە ئىككى كەلىمە سۆز

ئۇيغۇرلارنىڭ ئوزۇقلىنىش رىسالىدە رەسمىي ئېتىراپ قىلىنغان تائام 72 خىل دەپ خاتىرىلەنگەن. ئەمەلىيەتتە ئۇششاق تۇرلەر قوشۇلسا ئونىڭدىنمۇ كۆپ ئىكەنلىكى ئاتا -بوۋىلارغا ئايان پاكىت. ئەمما

ھۆگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، پەقەت لەغمەن تۇرىدىكى بىر قانچە خىل تاماقلا قاپتۇ. شۇڭا بەزىدە گىشتىن چۈشۈپ نېمە تاماق گېتىشمىزنى بىلمەيمۇ قالىمىز. لەغمەن قاتارلىق چاپلاشقاق، خېمىر تۇرىدىكى، رېزىنكىدەك ھۆ تاڭاملارنىڭ گوزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەن بولغانلىقى ئۈچۈن بولجۇڭ گۆش، پەيلىرىمىز بوشاپ، گېزىلەڭگۈلىشىپ، بەدىنىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى زەئىپلىشىپ بىر تاغار لەقۇا گۆشكە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ىىزنىڭ ئۈچەي، ئاشقازىنىمىز دۇنيادىكى قاۋۇل مىللەتلەر بولغان ئېمىسلار، روسلار، ئىنگلىزلارنىڭ ئاشقازان - ئۈچەيلىرىدىن چوڭ. ئادەتتە بىر ئۈيغۇر ئەر بىر ئولتۇرۇشدا يېگەن تاماقنى ئېمىسلاردىن ئۈچى، روسلاردىن ئىككىسى تەستە يەپ بولالماسلىقى مۇمكىن. دېمەك، بىر ئۈيغۇر ئەرنىڭ ئۈچەي - ئاشقازىنى ئۈچ ياكى ئىككى ياۋروپالىقنىڭ ئۈچەي - ئاشقازىنىدەك چىقامدۇ قانداق؟ ئۇلار قۇۋۋەتلىك قىلىپ بىر پىيالە تاماق يەيدۇ. ئەمما بەدەن قۇرۇلمىسى بىزدىن كۆپ تەرەققي قىلغان. ئۇلاردا ئۈچەي كىچىك، تەن چوڭ. بىزدە قېرىن يوغان، تەن كىچىك. بىز خۇددى ھەلەپ يېگەن كالىدەك بىر ئولتۇرۇشىمىزدا ئۇچ، تۆت قاچا تاماق يەۋېتىمىز. ئەمما بەدىنىمىز قۇۋۋەتسىز. شۇڭا خېمىرغا كەتكەن چىقىمنى ئازايتىپ ئۇزۇقلۇق قىممىتى يۇقىرى ھەر خىل قۇشلار، ھايۋانلارنىڭ گۆشلىرىگە، سۈتىگە، تۇخۇمىغا ۋە ھەسەل، مۇراببالارغا كۆپرەك پۇل خەجلىسەك، ئاز - ساز، ئەمما قۇۋۋەتلىك ئوزۇقلىنالايمىز. كالىنى «سامانغا تۇرامسەن دانغىمۇ؟» دېسە، كالا ئاسمان پەلەك سامان بىلەن يەر يۈزى دانغا قاراپ ئاچكۆزلۈك قىلىپ سامانغا تۇرغاندەك، بىزمۇ ھەجىمگە تۇرماي قۇۋۋەتكە تۇرۇشنى - خېمىرلىق تاماقنى ئازراق، سۈت، ھەسەل، تۇخۇم، ھەر خىل گۆشلەرنى كۆپرەك ئىستېمال قىلىشنى ئويلىشىپ كۆرەيلى.

مەن 1982 - يىلى زوردۇن سابىر ئاكىدىن: «ياۋروپالىقلاردا نېمىشقا ئالىم كۆپ، بىزدە ئالىم بەكمۇ ئاز. ئۇلارنىڭ ئادەتتىكى ئادەملىرىمۇ نېمانداق بىزدىن ئۆتكۈر كېلىدۇ» دەپ سورىسام، زوردۇن ئاكا كۆپ ئويلانمايلا: «ئۇكام، بىز ئەتىگىنى تۇزدىن باشقا خۇرۇچى بولمىغان ئىككى مولۇق نان بىلەن تازىلىقى ناچار، سېسىغان سامانەك چاينى ئىچىمىز. ئۇلار ئەتىگىنى مېغىز، مۇرابىا، ھەسەل، سۈت، بولكا، تۇخۇم بىلەن ناشتا قىلىدۇ. بىز چۈشتە ھەلەپتەك، خۇرۇچى كېپەكتەك تاماق يەيمىز. ئۇلار بېلىق، كالا، توخۇ، قۇش گۆشىدىن ئېتىلگەن ئازغىنە تاماق بىلەن يېگى مېۋە، يېگى كۆكتات يەيدۇ. گۆش يېگەن ئادەم بىلەن ئۇماچ ئىچكەن ئادەم يول ماڭسا، ئۇماچ ئىچكىنى چوقۇم گۆش يېگەننىڭ كەينىدە قالىدۇ. مېڭە قۇۋۋەت تاپمىسا قانداقمۇ كۆپ نەرسىگە ئەقلى يېتىدۇ؟» دېگەنىدى. بۇ بىر رېئال ھەقىقەت ئىدى. كېيىن ئويلاپ باقسام، ئەسلىدە ئىنسانىنىڭ ئەقلى ئوخشاش بولسىمۇ، تۇرلۇك سەۋەبلەردىن باشقا، ئوزۇقلىنىش ئادىتىنىڭ ناچار بولۇشىدىنمۇ ئادەم گۆمۈشلىشىپ ئەقلى توختاپ قالىدىكەن.

بىزمۇ تۇخۇم، سۈت، ھەسەلگە قۇربىمىز يەتمىگۈدەك نامراتمۇ ئەمەس. قولىمىز ئۇزىراپ، ھالى - كۈنىمىزمۇ بۇرۇنقىدىن كۆپ ياخشىلىنىپ قالدى. شۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ بىر خۇمرانانىنى خۇدانىڭ سۈيگە چىلاپ يەپ، سەت كېكىرىپ، كالامپاي دەسسەپ يۇرگىچە بىر پىيالە سۈت، بىر بۇردا نان، بىر تۇخۇم، بىر قوشۇق ھەسەل، بىر تال ياڭاق، بىر قوشۇق مۇرابىا بىلەن ناشتا قىلساق، چۈشلۈك، كەچلىك تاڭاملىرىمىزدا بىرلا خىل تاماققا ئېسىلۋالماي، غىزا تۇرلىرىمىزنى يېگىلاپ تۇرساق، ئاللا بىزنىڭ ساخاۋەتلىك يۇرتىمىزغا ئاتا قىلغان شۇنچە كۆپ، مول نېمەتلەردىن لايىقىدا يەپ ھوزۇرلانساق تېنىمىز قۇۋۋەت تېپىپ چىراي شەكلىمىز، بوي - بەستىمىز بارغانچە ئادەم ئىسكەتكە كىرىدۇ. مېڭىمىزمۇ ئادەمنىڭ مېڭىسىدەك تىرىلىپ ئاندىن ئۆزىمىزنى تونۇشقا باشلايمىز. بىزدە گۆش يېيىش ئادىتى ئاساسەن قوي گۆشىگىلا مەركەزلىشىپ قالغان بولۇپ، ئەتراپىمىزدىكى نۇرغۇن گۆشلەرنى يېمەي كېلىۋاتىمىز. كالا، ئات، تۆگە، ئۆچكە، توخۇ، توشقان، قۇش گۆشلىرى ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنىمۇ ئىستېمال قىلىشنى ئادەت قىلساق، پەقەت بىرلا خىل گۆش بىلەن ئوزۇقلىنىشتىن تولماي قالغان نۇرغۇن كەمتۇكلۇكلىرىمىز تولۇقلىنىپ، بەدەن سۈپىتىمىزمۇ مۇكەممەللىشىشكە باشلىغان بولاتتى. مەسىلەن، بىز يەۋاتقان قوي گۈستىدە ئادىتىلا توختىلايلى: قوي ھايۋانلار ئىچىدە ئەڭ دۆت، يۇۋاش، ئىشكىتىن چىقىپ كەتسە ئېغىلىنى تاپالمايدىغان، قارشىلىق روھى يوق، ئېغىلغا ئوت كەتسە كۆيۈپ ئۆلۈشكە رازىكى، قېچىپ قۇتۇلۇشنى بىلمەيدىغان، توختىماي مەرەيدىغان، غەلۋىسى تولا، ئۆلۈپ گۆش بولۇشتىن باشقىغا يارىمايدىغان ھايۋان. بىز دۆت ئادەمنى كالىغا ئوخشىتىمىز، ئەمما كالا مېڭە كىلومېتر يولدىن قويۇۋەتسە قوتىنىنى تېپىپ

كېيلەيدۇ. ئۇنىڭدا چىدام، كۈچ، ئېغىر - بېسىقلىق، سەۋرچانلىق، جاپاغا چىداپ ئىشلەش قاتارلىق قەھرىمانانە بىر خۇسۇسىيەت بار. قويدا بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق. ئادەم قانداق نەرسىدىن ئۇزۇقلانسا، ئۇنىڭدا شۇ مىجەز - روھ، شۇ خۇسۇسىيەت چوقۇم يېتىلىدۇ. بىز قوينىلا يەۋەرسەك شەكلىمىزلا ئادەم سىياقىدا بولغان بىلەن پۈتۈن ئاۋ - مىجەزىمىز، دۆتلۈك - ئەخمەقلىقىمىز چوقۇم قويغىلا ئوخشاپ قالىدۇ. بۇ قوي گۆشىنى كەمستكەنلىك، ئىنكار قىلغانلىق ئەمەس. نېمە يەيسەن دېسە: لەغمەن بىلەن قوي گۆشى، دەپ خۇددى باشقا تامىقى ۋە گۆشى يوقتەك بىرلا خىل گۆشكە باغلىنىپ قالماي، بىزمۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىزدەك باشقا گۆشلەرنىمۇ ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلىشىمىز لازىم. قوي گۆشى تولۇقلىمىغاننى كالا گۆشى، كالا گۆشى تولۇقلىمىغاننى ئات گۆشى، ئات گۆشى تولۇقلىمىغاننى تۆگە گۆشى، ئۆشكە، توشقان، بېلىق ۋە ھەر خىل قۇش - توخۇ گۆشلىرى تولۇقلايدۇ. چەت ئەللىك قىرىق ياشلىق ئادەملىرى بىر قاراشقا بىزنىڭ يېگىرمە ياشلىق يېگىتلىرىمىزدىن ياش كۆرۈنىدۇ. سەۋەبى ئۇزۇقلىنىش ئادىتى ياخشى. ئەر - ئاياللىرى مېۋە، ھەسەل ۋە سۈتنى بولۇپمۇ ئۈچ ۋاق تامقىنىك ھەممىسىدە ھەر خىل مېۋىنى كۆپلەپ ئىستېمال قىلىدۇ. مېۋە چىرايىنى ياشارتىش، پارقىراق قىلىش خۇسۇسىيىتى ئەك كۈچلۈك يېمەكلىك بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئاياللىرى ھەتتا يۈزىنى يۇيمىسىمۇ نۇر يېغىپ، ياشلىق جىلۋىسى جۇلالاپ تۇرىدۇ. بىزدە نېمە تولا - مېۋە - چېۋە تولا. قىز - ئاياللىرىمىز چىرايىغلارنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۇرىمىز دەيدىكەنسىلەر، بۇنىڭ داۋاسى ئۆزىمىزدە - تېرىنى بۇزغۇچى خىمىيىلىك پەرداز بۇيۇملىرىنى يۇزۇڭلەردىن نېرى قىلىپ ھەسەل بىلەن مېۋىنى كۆپ يەڭلار، رەڭگى - روخسارىڭلار شۇنچە نۇرلۇق بولۇپ ياشلىقىڭلارنى يوقاتمايسىلەر.

ئۇزۇقلىنىش ئادىتىمىزدىكى تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى، زەھەرلىك ئىچىملىك، چېكىملىكنىڭ يامراپ كېتىشى، يۇقىرى گرادۇسلۇق كۆيدۇرگۈچى ھاراق، تۇرلۇك سوغۇق ئىچىملىكلەر ئەرلىرىمىز بولۇپمۇ ياش يېگىتلىرىمىزنىڭ جىنسىي ئىنتىلىشلىرىنى زەئىپلەشتۇرۇپ ۋە تۇرلۇك جىنسىي ئاجىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار قىلىپ ئاجايىپ بەختسىزلىكلەرنى كەلتۈرۈۋاتىدۇ. بۇ سەۋەبلىك، ئۇلار ئازاب ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى دوختۇردىن سوراۋاتىدۇ. يۇ ئەمەلىيەتتە ئۇزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، زەھەرلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى سەۋەبتىن تۇغۇلغان سۇنئىي كېسەل. دۇنيانىڭ ھەر قانداق جايىدا بىزدەك يۇقىرى گرادۇسلۇق ھاراق ئىچمەيدۇ.

گىزى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش ھاجەتكى، ھاراقنى ئۆلگۈدەك ئىچىپ خۇددىمىزنى بىلمەي، ئەقىلدىن ئېزىپ، گالدى - گۇلدۇڭچىلىق، مەستلىكتە تاپقان بالىلىرىمىز دەلدۇش، ئەقىلسىز، شەرمىي ھاياسىز، غايىسىز، بۇ دۇنياغا يەپ - ئىچىش ئۈچۈنلا كېلىدىغان ئادىمي ھايۋان بولۇپ تۆرىلىدۇ. چۈنكى ئاشۇ بەتبۇي، سېسىغان، زەھەرلەنگەن بەدەندىن ئېقىپ چىققان بالا ئۇرۇقىغا بىزنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى شەرمەندىلىكلىرىمىز، مەست خىيالىلىرىمىز، پاسسىق - گۇمراھلىقىمىز مۇجەسسەملەنگەن بولىدۇ. دادىغا چىققان بىر تال موي، قاش - كىرپىك، ھەتتا مەڭلەر ئاشۇ كىچىككىنە بىر تامچە سۇيۇقلۇققا ھۇجەيرە بولغان يەردە قاندىكى شۇنچىۋالا مەستلىكنىڭ ھايۋانىي خۇيلىرى سىڭمای قالامدۇ؟ بىز قەدىمكى مازارلىرىمىزدىن چىققان بۇۋىلىرىمىزنىڭ سۆڭەكلىرىگە قاراپ باقايلى: ھازىرقى بويىمىز ئۇلارنىڭ پاچاق سۆڭىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقىدا كېلىدۇ. ھاراقتىن ئىبارەت بۇ زەھەرنى زامانىۋى دۇنياغا يۇزلەنگەن ئىلغار مىللەتلەر بىزدەك ئىچمەيدۇ. ئۇلار مەستلىكنى ئەقىلدىن ئېزىش مەشقى، ئۆزى خالاپ سارالىق بولۇش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش، دەپ قارايدۇ. پەقەت نادانلىقتا، مەستلىكتە ئەقلىنى ئۇپراتقان بىزلا ئۆلگۈدەك ئىچىۋاتىمىز. بۇ كەيپى ئىنجاسەت بىزنى كۈندىن - كۈنگە ئادىمىيلىك تەبىئىيىتىدىن ئايرىپ روھىيىتىمىز، تۇرقى - سىياقىمىز، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىمىزنى پۈچەكلەشتۇرۇۋېتىۋاتىدۇ. شۇ سەۋەبلىك روھى بۇزۇلغان، ئەنئەنىۋى ئەخلاقى زاۋاللىققا يۈز تۇتقان، تېنى زەئىپلىشىپ كۈندىن - كۈنگە ۋېجىكلەۋاتقان بىز ئاپىرىدە قىلغان پەرزەنتلەر بىزدىنمۇ بەتتەر بولىدۇكى، ئوشۇق بولمايدۇ.

يېمەك - ئىچمىكىمىزدىكى كەم قۇۋۇەتلىك، خىمىيىلىك بۇلغىنىش، ھاراقتىن زەئىپلىشىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۇپەيلى 1940 - يىللاردىن كېيىن تۇغۇلغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆمرى قىسقىراپ ، تېز قېرىپ، ئاسانلا كېسەلگە چېقىلىپ، بەزىلىرى ۋاقتىسىزلا ئۆلۈپ كېتىۋاتىدۇ. يۇرتىمىز دۇنيا ئېتىراپ قىلغان ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى ماكانى ئىدى. ئەمما ھازىر ئۇنداق بولماي قالدى. ئەمدى بىزنىڭ ئۆز جېنىمىزغا ئىچىمىز ئاغرىيدىغان، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ كېيىنلىكىنى ئويلايدىغان، زەھەرلىك چېكىملىك - ئىچىملىكلەردىن ئۆزىمىزنى تارتىدىغان، بوۋىلىرىمىزنىڭ ئوزۇقلىنىشتىكى ئالتۇن دەۋرىنى تېپىۋالىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى.

دولان دىيارىدىكى مەدەنىيەت پونكىتىغا زىيارەت

خۇدا بەردى ئابدۇللا

(«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى)

بىز تۇمەنتال يېزىسىنىڭ ئاممىۋى پائالىيەت سورۇنىغا چۈشتىمىز كېيىن يېتىپ كەلدۇق. شەرق تەرەپكە قارىتىپ سېلىنغان مەدەنىيەت ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى مەيدان قىزىپ كەتكەنىدى. دېھقان ياشلىرى ئوڭ تەرەپتە ۋاسكېتبول سول تەرەپتە رەت - رەت قويۇلغان ئون نەچچە شىرەنى چۆرىدەپ بىلىيارت ئويناۋاتاتتى. مەن توپلانغان ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ، بۈگۈن بازار كۈنىمىكىن دەپ ئويلاپ قاپتىمەن، لېكىن بۇ بازار كۈنى ئەمەسكەن. يېنىمدىكى بىر كىشىدىن: «بۇ سورۇن كۈنلىكى مۇشۇنداق قىزىپ تۇرامدۇ؟ ياكى بۈگۈن ئېكسكۇرسىيىگە كېلىدىغانلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئادەم چاقىرىپ كەلدىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدىم.

ئاممىۋى مەدەنىيەت سەپىدە

ئۇ كىشى ماڭا: «كېۋەزنى تېرىپ بولدۇق، جىددىيلىك ئۆتۈپ كەتتى، مۇنداق چاغلاردا يېزا ياشلىرىنىڭ بۇ سورۇنغا توپلىنىشى تەبىئىي. يېقىن ئەتراپتىكى دېھقانلارنىڭ قولى بىر ئاز بوشسىلا بۇ يەرگە كېلىپ كىتاب، گېزىت كۆرىدۇ، رەسىم سىزىدۇ، توپ، بىلىيارت، شاھمات، دامكا ئوينايدۇ، مەشرەپ قىلىدۇ» دېدى. بىز قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە ئاممىۋى مەدەنىيەت خىزمىتىدە ئىلغار بولۇپ باھالانغان مەكىت ناھىيىسى تۇمەنتال يېزىسىنىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت سورۇنىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئۈچۈن 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بۇ يەرگە كەلگەنىدۇق. مەن ۋەكىللەر بىلەن بىرلىكتە بۇ يېزىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيلىرىنى ئارىلىدىم. گېزىت - ژۇرنال كۆرۈش، كىتاب ئارىيەت ئېلىش، رەسىم سىزىش، رەسىم تارتىش، شاھمات، دامكا ئويناش ئۆيلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، بۇ يېزىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت بىلەن مەنىۋى مەدەنىيەتنى تەڭ تۇتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئۆسمۇر - ياش ئوغۇللارنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ ئۇچىسىدا كاستۇم - بۇرۇلكا، قىزلارنىڭ ئۇچىسىدا زامانىۋى پاسوندا تىكىلگەن بېلى ئىنچىكە تار كۆڭلەك بار ئىدى. بويىغا يەتكەن قىز -يىگىتلەردىن تەر ئەمەس، ئەتىرنىڭ ھىدى كېلەتتى. مەن يېزىنىڭ ئەھۋالىنى ئويلاپ قىز - يىگىتلەرنىڭ شەھەردىكىلەرگە ئوخشاش مەدەنىي كىيىنىپ، خۇشال - خۇرام يۇرۇشلىرىنىڭ سىرىنى ئۇققاندەك بولدۇم.

بىز ئازادە مەشرەپ زالىدا يېزا مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ باشلىقى مۇسا ئەيسانىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت خىزمىتىدىن بەرگەن دوكلاتىنى ئاڭلىدۇق.

تۇمەنتال يېزىسى مەكىت ناھىيە بازىرىدىن 38 كىلو مېتر يىراقلىققا جايلاشقان بولۇپ، 14 مىڭ 460 نوپۇسى بار باي يېزا ئىكەن. 1993 - يىلى ئىشلەپ چىقارغان ئاشلىقى ھەر نوپۇسقا 758 كىلوگرامدىن، پاختىسى 305 كىلو گرامدىن، ئومۇمىي كىرىم ھەر بىر نوپۇسقا ئوتتۇرىچە 1685 يۈەندىن توغرا كەپتۇ.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، بۇ يېزىنىڭ ئىقتىسادى تەرەققىي قىلىپ، خەلقنىڭ ماددىي تۇرمۇشى بېيىغاندىن كېيىن يېزىلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى مەنىۋى مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىپتۇ. 1990 - يىلى 115 مىڭ 500 يۈەن ئاجرىتىپ مەدەنىيەت پونكىتى ساپتۇ. 1992 - يىلى پونكىت خادىملىرىنى تولۇقلاپ سەككىز نەپەرگە يەتكۈزۈپتۇ. مەدەنىيەت پونكىتىدا ھازىر كىتاب - ژۇرنال، چالغۇ ئەسۋابلىرى، تەشۋىقات سايمانلىرى، كىنو قويۇش ئاپپاراتلىرى، تەنتەربىيە سايمانلىرى قاتارلىقلار بولۇپ 55 مىڭ يۈەنلىك مۇقىم مۇلۇك بار ئىكەن. يېزا بويىچە ئىككى چوڭ تەنتەربىيە مەيدانى، 38 ۋاسكېتبول مەيدانى، ئىككى قىشلىق كىنوخانا، ئىككى يازلىق سىنئالغۇ فىلىمى قويۇش ئۆيى بار ئىكەن. چالغۇ ئەسۋابلىرى تولۇق بولغان 13 دولان مەشرىپى ئەترىتى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەزالىرى 462 كىشىگە يېتىپتۇ. 1993 - يىلى يېزا بويىچە ھەر خىل مەدەنىي پائالىيەتلەردىن 83 قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. بۇنىڭغا 30 مىڭ 416 ئادەم (قېتىم) قاتنىشىپتۇ. يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتى مەدەنىيەت بازارلىرىنى كەڭ ئېچىش، ياخشى باشقۇرۇش، مەدەنىيەت بىلەن مەدەنىيەتنى بېقىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۆز مالىيىسىنى مۇستەقىل باشقۇرۇپ، خادىملارنىڭ ئىش ھەققى، پاراۋانلىق، ئىشخانا راسخوتى قاتارلىقلارنى ئۆزلىرى ھەل قىلىپتۇ.

مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ خىزمىتىنىڭ جانلىنىشى بىلەن بۇ يېزىدا يامان ئىش، يامان ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئازىيىپ، ساغلام مەدەنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار كۆپىيىپتۇ، دېھقانلار خۇشال - خۇراملىق بىلەن: «ئوغۇل - قىزلىرىمىز يامان ئىشتىن قول يىغدى» دېسە، ياشلار: «ئاتا - ئانىلىرىمىز خۇراپاتلىقتىن ياندى» دەيدىغان بولۇشۇپتۇ.

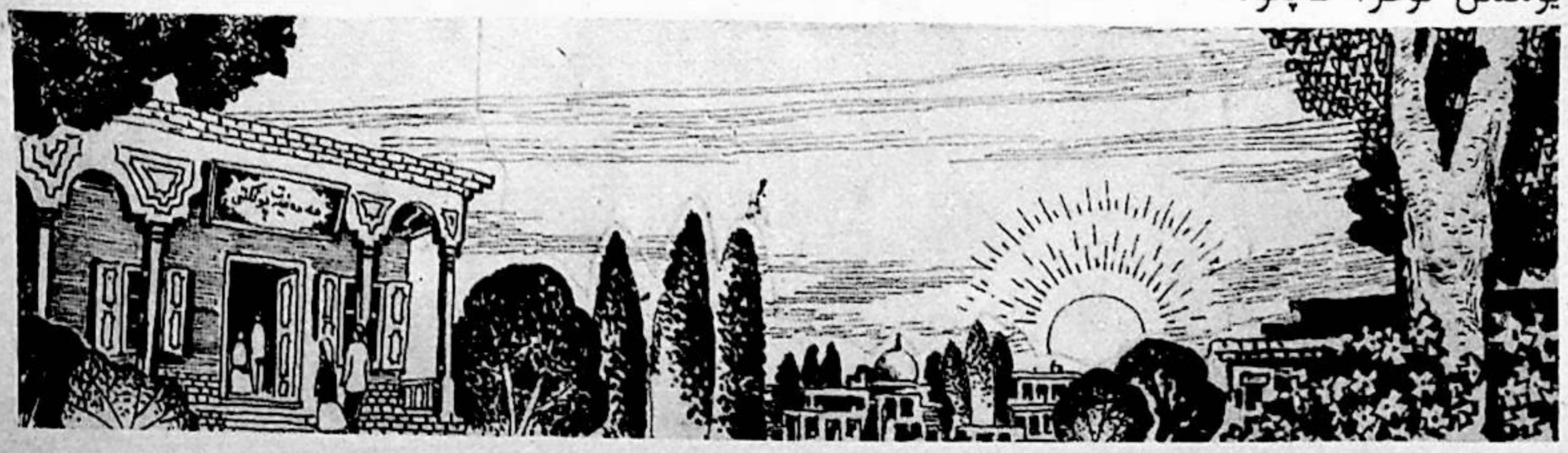

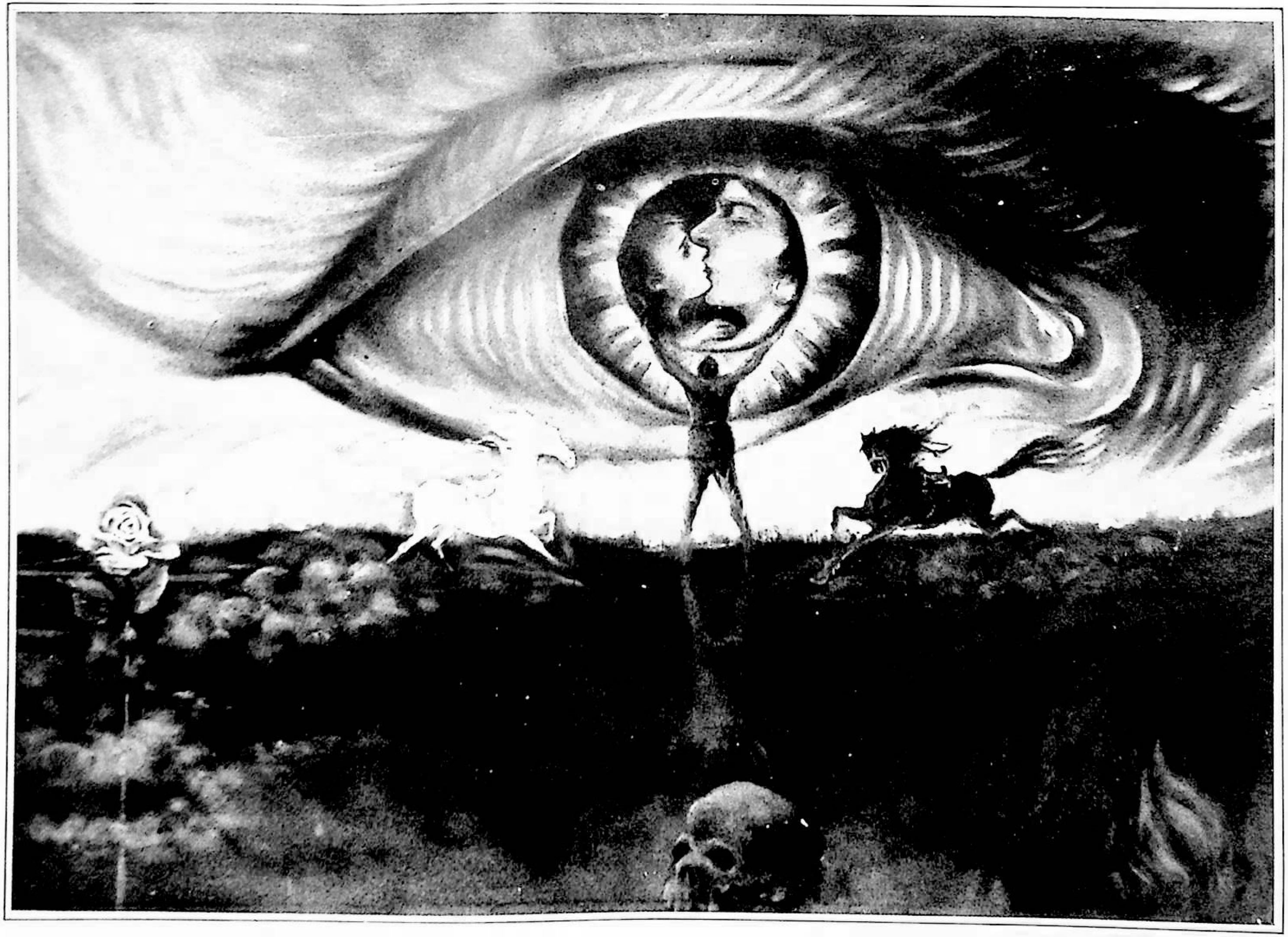

ئىھ، ئانا (ماي بويىاق رەسىم) تۆرسۇن پازىل سىزغان
قەييۇم قادىر فوتوسى

خىروئىن چۈشى (ماي بويىاق رەسىم)　　دىلشات سابىت سىزغان

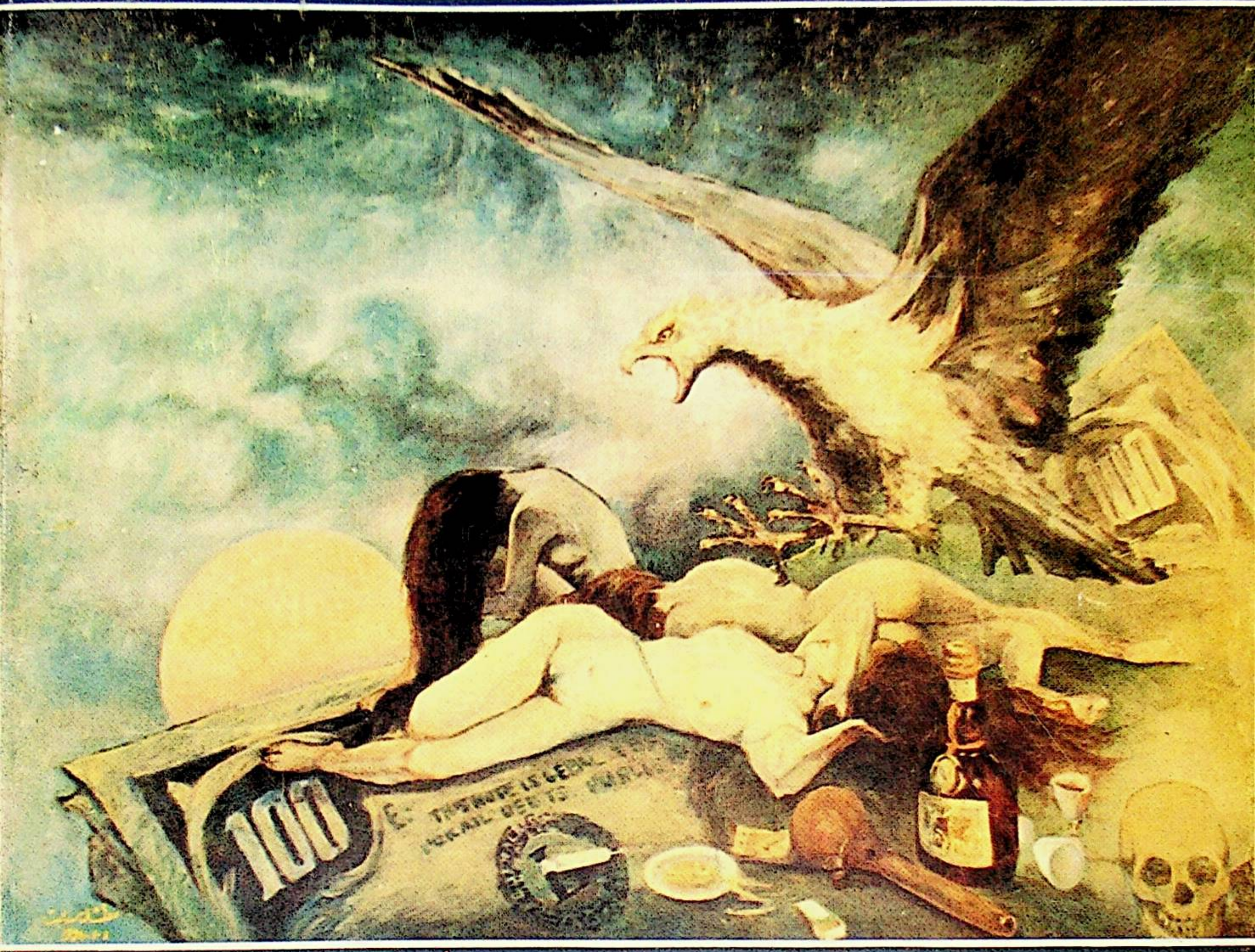

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 1994- يىل 4- 5- سان
(قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

«新疆文化»（维吾尔文）
综合性文学双月刊

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى
تۈزگۈچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
باسقۇچى: شىنجاڭ «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» باسما زاۋۇتى
ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى CN65-1073/1
ۋەكالەت نومۇرى: 22- 58. باھاسى: 2.40 يۈەن

主　管：新疆维吾尔自治区文化厅
主　办：新疆维吾尔自治区群众艺术馆
编　辑：《新疆文化》杂志编辑部
印　刷：新疆《工人时报》印刷厂
发　行：乌鲁木齐市邮局
订　阅：全国各地邮局

国内统一刊号：CN65-1073/1
本刊代号：58-22.　　定　价：2.40